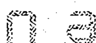
E. Kovács Péter

Zsigmond király Sienában

Corvina

Vorrei ringraziare tutti gli impiegati dell'Archivio di Stato di Siena, senza il cui lavoro e generoso aiutoquesto libro non sarebbe mai potuto nascere.

A kötet megjelenését támogatták

Nemzeti Kulturális Alap *MTA BTK TTI*

Lendület program
Hungaryin Medieval Europe Research Group

A kötetet tervezte:
KACSÁN GYÖRGY

Kiadja 2014-ben a Corvina Kiadó Kft.,
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

1086 Budapest, Dankó utca 4-8.
E-mail: corvina@lira.hu, www.corvinakiado.hu

Felelős kiadó:
KÚNOS LÁSZLÓ, a Corvina igazgatója

Felelős szerkesztő:
GSPANN VERONIKA

Műszaki vezető:
ILLYÉS ÉVA

ISBN 978 963 13 6246 6

Ad lectores!

„Tirez où vous voulez, mais si vous allez au-delà du XVIIIème siècle, on vous fera fusiller!"
Joseph de Goislard de Monsabert
général français

Siena, 1944. 07. 03.

Ez a könyv egy konstrukciós kísérlet, az általam ismert forrásokat elemezve megpróbálom elmondani, mit tudok Zsigmond és kíséretének sienai napjairól. A magyar középkori anyag pusztulása, valamint írásbeliségünk és adminisztrációnk szerényebb színvonala miatt a hazai anyagból reménytelen bármelyik uralkodónknak akár egy hetét bemutatni, de Itália segített, hiszen a város archívumában elképesztő mennyiségű adat maradt ránk az uralkodó és emberei 1432. július 12. és 1433. április 25. közötti életéről. Egyszóval semmi longue durée, habár az ilyen kétszáznyolcvannyolc napokból áll össze a végeláthatatlan, de Klió nem kilóra mér, hanem minőségre. Ezt a mikrotörténeti mozzanatot egyszer majd valaki pár mondatba sűrítve behelyezi egy hosszabb folyamatba, feltéve ha sok hasonlót ismer, és akkor a történet a helyére kerül. Szerencsémre a 15. század harmincas évei óta – egyedülálló módon – a város alig változott, ezért Zsigmond és Siena megengedte a mából átlépni a régbe, és ha már meguntam vagy nem maradt több dolgom a királlyal, újból megjelenhettem a való világban. Egy kilenc hónapos eseménysort írtam meg „pozitivista" stílusban, bizonyítékok tömkelegét gyűjtöttem össze és csoportosítottam. Nem volt semmilyen prekoncepcióm, amihez bizonyítékokat kerestem volna, azzal dolgoztam, amit találtam. Jelenlegi felkészültségemből ennyire futotta. Ezt azért tartom fontosnak megjegyezni, mert szakmánkban alapvetően három munkamódszert tudunk megkülönböztetni. A történészek egy része a dokumentumokhoz keres ötletet, mások ellenben ez utóbbival kezdik, majd ehhez vadásszák a tényeket. Mindkét útnak van létjogosultsága. Források nélkül nehéz bizonyítani, invenció hiányában meg felesleges a levéltárakat és a könyvtárakat látogatni. Mi tagadás, van még egy iskola. Tagjait a tények tolakodó közelsége nem

zavarja a tisztánlátásban.[1] Bármelyik vonalat követjük, az egyetlen Veritáshoz képtelenség eljutni, holott „A magyar ember szereti keresni az igazságot. De nem szereti megtalálni. És ha mégis megtalálja, mindjárt beleun: ejnye, de kellemetlen pofája van."[2] A számomra izgalmas dolgokról, évszázadok távlatából, képtelenség valós válaszokat adni. Mit éreztek, mikor meglátták a várost, megismerték az embereket, értő szemmel vizsgálták a lányokat és asszonyokat, megkóstolták a helyi ételeket, italokat? Miről meséltek, amikor visszatértek Magyarországra? Elhitték-e otthon, milyen hatalmas a dóm, sok a palota, mekkora a főtér? Álmodtak a várossal? Hiányzott az utazás szabadsága? Szomorúan nézték szűkebb hazájukat, majd beletörődve legyintettek, vagy ellenkezőleg, büszkén mondták, ilyen még Sienában sincsen. Milyen lehetett a találkozás a családdal és az első (második, harmadik stb.) éjszaka az arra érdemessel? Mi látszódott az ellenségek arcán, amikor szembesültek a számukra szomorú valósággal: hazajött az a fattyú kurafi! És a városlakók? Emlegették Zsigmond testőrét, a hatalmas termetű „Nagy Miklós"-t? Guido (Gaspare) di Nanni mit tudott keresztapjáról, Kaspar Schlickről, az egykori birodalmi alkancellárról? Szomorkodtak vagy éppen örültek a kereskedők és a boltosok, amikor 1433. április 25-én a király elhagyta a várost? Ezekről az érzésekről és benyomásokról vajmi keveset tudunk. Ottlik Géza legalább megírta, 1942 júniusában foggyökérgyulladással bajlódott, újból Rilkét olvasott, és „ezeken a teleken folyton havazott".[3] De mit gondolhattak Zsigmondról? Hasonlóan vélekedhettek róla, mint Itáliában valamennyi politikusról? „Olaszországban tulajdonképpen egészen mindegy, kik vannak uralmon, és milyen eszmék nevében kormányozzák a népet. A politika csak a felszínt érinti, a nép, a vegetatív, tengerszerű olasz nép csodás passzivitással hordozza hátán a változó időt, és nem vállal közösséget nagyszerű történelmével".[4] Általában óvakodom másoknak tanácsot adni, ellenben azt gondolom, boldogabbá tenné mindenki életét egy olyan utazás, amikor Toszkánában végiglátogatná azokat a helyeket, ahol a király és katonái megfordultak.

A sienai anyag feldolgozásánál a legegyszerűbb munkamódszert választottam. Mindent megírtam, amiről találtam valamit. A fejezetek terjedelmén ez jól látszik. Nem titkolom, alkalomadtán elragadt a tudományos és a férfiúi hév. Azért van itt még valami! A történetírás valójában nyers és kegyetlen. Nem hallgathat el és nem hagyhat ki semmit. (Remek magyarázat az unalmas részekre! Én az olvasó helyében a „Háború és béke" fejezetet villámgyorsan átlapoznám.) És minden bizonnyal az élet tanítómestere, habár erről valakinek értesítenie kellene már végre. Erőszakos megrendelőit sem ártana felvilágosítani, a szelektált emlékezetpolitika a középkorra sem alkalmazható módszer, ellentétben az ilyesforma szemétgyűjtéssel. Mert a históriát kizárólag példatárként kezelni – analógiaként mindig arra hivatkozni, amit a jelenhez éppen fontosnak gondolunk – a dupla nullák műveltsége. A kiragadott tanmesék – még ha sokan így is gondolják – nem alkalmasak a szellemi legitimációra. Ahhoz bizony valós teljesítmény szükségeltetik. Nem a mellét döngető, az egyetlen igazság oldalán érvelő „tudja" a történelmet, hanem

az, aki gondolkodásmódnak tekinti. Tények. Kérdések. Válaszok. Ok. Okozat. Következmény. Bevezetés. Tárgyalás. Befejezés. Állandó kétely és továbbgondolás. Vélemények ütköztetése és semmi kizárólagosság. Konszenzus a letűnttel és a mával.

Az elmúltat mozaikként összerakni fárasztónak, mi több értelmetlennek tűnhet, de ez valójában nem más, mint az egyik legszórakoztatóbb szellemi játék. A szakma tudja, az érdeklődőknek ellenben szeretném bizonyítani, életszegény bejegyzésekből kisülhet valami, csak legyen belőlük elég. Ha a nemzeteknek szabad visszamenőleg kitalálni történelmüket, akkor én is veszem a bátorságot, utólag rekonstruálva könyvem megírásának körülményeit. Előre jelzem, nem így pergett, de mostantól igaznak tartom. Ültem a római Café Peruban, és arra gondoltam, a világ végre megérdemel egy olyan kötetet, amit öröm lapozgatni, mert csinos, el lehet olvasni, mivel érdekes, a kollégákat pedig jól felbosszantja, hiszen csordultig van adatokkal. Már csak témát kellett választanom. A „Varázshegy"-et, a „Párhuzamos történetek"-et, az „Élet és sors"-ot jóval előbb megfogalmazták, ezért egy melléktermék mellett döntöttem. Ez a szó Kosáry Domokostól (1913–2007) ragadt bennem, amikor egy interjúban az Eötvös Kollégiumról beszélt. Az ott kinevelt tudósokat illette így, ugyanis véleménye szerint az intézmény elsődleges céljának nem a zseniképzés, hanem egy jó színvonalú, középiskolai tanári gárda megteremtése számított. Valójában a „Zsigmond király itáliai politikája" munkám nyesedéke a sienai napok megfestése. A makró ásítási kényszerét szerettem volna megtörni a mikró izgalmával.

A végén illik köszönetet mondani, ráadásul ezt komolyan is gondolom. Mindenekelőtt Steve Sassonnak,[5] de a mérnök nálam fej-fej mellett halad Sir Timothy John „Tim" Berners-Lee-vel.[6] Innovatív intelligenciájuk hiányában soha nem tudtam volna az anyag 1%-át sem ennyi idő alatt összegyűjteni, majd a feldolgozás előtt archiválni. Kacsán György grafikusművész barátom segítsége nélkül kéziratom „középkori szinten" maradt volna. 1526 előtti okleveleink digitális elérhetősége – köszönet Rácz Györgynek – most is sokat segített munkámban.[7] És az elődök. Elsősorban Wilhelm Altmannra, Gisella Beinhoffra, Borsa Ivánra, Engel Pálra, Hermann Herrére, Mályusz Elemérre, Petra Perticire és C. Tóth Norbertre gondolok.[8] Nélkülük képtelenség lett volna Zsigmonddal és a toszkán várossal foglalkoznom, mivel alapkutatások nélkül komoly feldolgozást írni felesleges. Ezt Kubinyi Andrástól (1929–2007), Szakály Ferenctől (1942–1999) és Tóth István Györgytől (1956–2005) tanultam, láttam és megfogadtam. Az Archivio di Stato di Siena munkatársainak már a könyv elején üzentem. Nagyvonalúságuk mellett a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatócsoport Történettudományi Intézete és a Nemzeti Kulturális Alap anyagi támogatása nélkül hiábavaló lett volna a technikai és a szellemi pártfogás. A kutatásokat és a megjelenést a Magyar Tudományos Akadémia–Debreceni Egyetem „Lendület" programja (Magyarország a középkori Európában) segítette. Azért én is odatettem magam!

I.
Lenn délen édes éjen édent remélsz

1. Bella Itália

Itália valóban gyönyörű. Az esztétikai értéken túl a területnek volt még egy nagy előnye, legalábbis a középkorban. A német uralkodók, ha adtak magukra, akkor előbb-utóbb megjelentek Milánóban és Rómában. A lombard városban a vaskoronát tették a fejükre, és már mint Itália királya vonulhattak tovább az Urbsba, ahol a pápa császárrá koronázta a kiválasztottakat. Egyszóval a politikai motivációt se hagyjuk figyelmen kívül, amikor az Appennini-félsziget vonzerejéről értekezünk. Ennek a kettős varázslatnak Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) sem tudott ellenállni, habár ő sem kizárólag a takaros tájak okán látogatott ide kétszer, hanem a jelképek miatt.[9] Hősünk első alkalommal azután voksolt a mediterrán utazásra, amikor 1411. július 21-én Frankfurtban német királlyá választották.[10] A döntéssel azonnal belecsöppent az európai konfliktusok sűrűjébe, de dicséretére legyen mondva, folyamatosan a problémák megoldására törekedett. Az új cím kötelességével élve a következő évben megkezdte kalandozásait. Az 1412-től a haláláig (1437) tartó negyedszázadban közel 15 évet távol töltött Magyarországtól.[11] Volt olyan, amikor egyhuzamban több mint hat évig hiányolhatták Budán.[12]

Zsigmond még nem sejtette, csak Itália esetében is mit vett a vállára.[13] 1411 után szembesült igazán a terület belső politikai helyzetével, és az előzmények ismeretében ez nem sok jót jelentett. A nagy falatok közül Velence kezdte, a Köztársaság nem kímélte az új német uralkodót. A városállam már 1400-ban abbahagyta annak a hétezer dukátnak a fizetését, amit még I. Nagy Lajos királyunk (1342–1382) vívott ki a

◄ *1. Zsigmond király portréja. Ismeretlen közép-európai mester alkotása, 1420-as évek*

torinói békében (1381) évi adóként országának. Zsigmond hiába noszogatta őket, eszük ágában sem volt törleszteni.[14] Ezzel egy időben a Velence Friuliban is aktívabbá vált, mivel az uralkodó a megválasztása előtt ígéretet tett a birodalmi érdekek észak-itáliai megvédésére. Ez a két körülmény már elég indokként szolgált volna a fegyveres összetűzés felvállalására,[15] ráadásul a konfliktust tovább mélyítette a Köztársaság politikai játszmája. László nápolyi királyt (1386/1400–1414) támogatták,[16] aki II. Kis Károly uralkodó (1385–1386) fiaként nem mondott le országunk trónjáról, és amikor 1403. augusztus 5-én Zárában (Zadar) magyar királlyá koronázták, egy újabb polgárháború elé nézett Hungária.[17] A villongás elmaradt, ellenben a borstörés folytatódott. Zsigmond már ebben az évben megtudta, ellenlábasa Dalmácia átadásáról tárgyal Velencével, annak ellenére, hogy véleménye szerint – amit Michele Steno dózséval is közölt – ehhez a tartományhoz semmilyen köze sincsen, mert az a Szent Koronához tartozik.[18] Ennek ellenére hat év múlva valóban megtörtént a tranzakció. A Köztársaság 100 ezer dukátot fizetett a területért.[19] Az ellenlépésen nincs mit csodálkozni. 1411 végén Ozorai Pipo vezetésével megjelentek a magyar csapatok Friuliban, és folyamatosan támadták a velencei területeket is. Zsigmond egy év múlva csatlakozott hozzájuk, majd a váltakozó kimenetelű csatapaték után 1413. április 17-én pápai közvetítéssel Castelletto di Latisana mellett – mi álltunk rosszabbul – békét kötöttek egymással.[20]

Az egyezség lehetővé tette volna a szokásos metódust. Seregek haza. Irány Milánó. Irány Róma. A rendszerbe azonban hiba csúszott, nem is jelentéktelen. Az avignoni egyházszakadás (1378) következtében ekkor éppen három pápa követelte magának a hatalmat. XIII. Benedek (1394–1417), XII. Gergely (1406–1417), valamint XXIII. János (1410–1415). Ezért Zsigmond kezdeményezésére, a schisma megszüntetésére, megnevezték a konstanzi egyetemes zsinatot (1414–1418). Európa 15. századi történetére nézve az egyik legmeghatározóbb gyűlés összehívására szintén Itáliában került sor. Az erről szóló oklevelet a király 1413. október 30-án bocsájtotta ki Viggiùban. A munka előkészítését a következő hónapban már el is kezdték. Az uralkodó Lodiban találkozott XXXIII. Jánossal. A király – és nyilvánvalóan mások is – felismerte, amíg az egyházban frakciók vannak, addig a császárrá koronázása sem lesz legitim. Egy a pápa, egy a zászló. Ilyen egyszerű ez. Az 1414. november 5-én megnyitott zsinat sikeréhez – megegyezni egy személyben – Zsigmond hosszas európai utazásokkal (Spanyolország, Franciaország, Anglia) és sikeres tárgyalásokkal járult hozzá. Konstanzban – többek között – győzött a konciliarizmusnak (zsinatelvűség) nevezett teória. Ez a 14–15. században az egyház mint a hívek gyülekezete (*congregatio fidelium*) demokratikus jellegét hangsúlyozta, a pápai joghatóságot az egyetemes zsinat hatalmából eredeztette, ezért azt a concilium hatásköre alá képzelte és helyezte. Előre kódolták az egyháztörténetet is. A *Frequens* dekrétumban (1417. október 9.) meghatározták, ezután öt, majd hét és végül tíz évenként

egyetemes zsinatot kellett tartani. Az itt megválasztott V. Mártonra (1417–1431) várt az egyház kormányzása.[21]

De milánói hercegből ekkor csak egy volt, és a lombard ünnepség mégis elmaradt, ezért itt másban kell az okot keresni, nem a jelentkezők létszámában. Jóllehet minden olyan szépen kezdődött. A városból Giovanni Maria Visconti (1402–1412) halála után az utód, Filippo Maria Visconti (1412–1447) azonnal követeket küldött Zsigmondhoz. A diplomatáknak el kellett volna érniük az új német királynál, aki megválasztásával a hercegség feletti invesztitúra birtokosává vált, hogy erősítse meg uruknak a hűbér (Lombardia) feletti jogait. Zsigmond ellenben mindezt egy hűségesküjöz kötötte. Milánóban elég lazán álltak a dolgokhoz, ami érthető lett volna abban az esetben, ha a király éppen nincsen Itália területén. Saját szempontjukból elkövettek egy nagy hibát. 1413 februárjában szövetségre léptek Velencével, de a királyt sem kellett félteni. A Viscontiak ellenségei közül kinevezte Giovanni Vignatit (1413. március 6.) Lodi urává (Signore di Lodi), majd nem sokkal később Rusca di Comót birodalmi vikáriusnak (1413. augusztus 19.). Az adok-kapok még csak most kezdődött el. Filippo Maria Visconti végzeteset lépett. IV. Vencel cseh uralkodóhoz (1363–1419) küldte embereit. Zsigmond bátyjának kapóra jött a megkeresés, nyilvánvalóan nem tudta megemészteni a kudarcot, amikor öccse legyőzte a német királyi titulusért folytatott küzdelemben. Ennek ellenére a cím tulajdonosának tartotta magát, és azonnal megtette, amit testvérétől hiába kértek. A hercegség valamennyi privilégiumát megerősítette (1413. május 21.).

2. Zsigmond király Konstanzban az 1415-ös Laetare (húsvét előtti harmadik) vasárnapi körmenetben arany rózsával a kezében. Ulrich Richental művét követő krónika a konstanzi zsinatról. Részlet, 1464 körül

A válaszlépés hasonlóan szellemesre sikeredett. Zsigmond, akit Feltrében érhetett a hír, Dél-Tirolon keresztül Churba vonult, ahol a kantonok képviselőivel kezdett tárgyalni egy Milánó elleni szövetségről. Erődemonstrációként az egykori lombard területeken tért vissza Itáliába, azt a Bellinzona várost érintve, amit a svájciak már Gian Galeazzo Visconti (1395–1402) halála évében elfoglaltak. További bosszantásként nagy előszeretettel támogatott mindenkit, akit Milánó ellenségének tartott. 1413-ban

Cremonában *studium generale* alapítására adott engedélyt, ellenlábast kreálva a Viscontiak paviai, valamint a velencei fennhatóság alatt álló padovai egyetemeknek. Giorgio Benzoni di Crema (1405–1426) sem lett volna soha ebben az évben birodalmi vikárius, ha ezzel a lépéssel Zsigmond nem Filippo Maria Visconti adrenalinszintjét szerette volna tesztelni. A politikai cukkolásnak ideiglenesen Sala in Val Caprisca falucskában lett vége. 1413. október 28-án a felek képviselői többek között abban is megegyeztek, hogy a herceg megkönnyíti Milánóban, vagy Monzában Zsigmond itáliai királlyá koronázását. A Como közelében fekvő Cantùban személyes randevúról is tudunk, de ez sem segített. A király az újabb kérés ellenére későbbre ígérte az invesztitúrát, és ez nagyon nem tetszett Lombardia urának. Zsigmond meg azon rágódhatott, milyen erőt jelenthet a vele szemben az 1414. március 10-én öt évre megkötött milánói-velencei liga.[22] Ellenlábasával szemben hamar szövetségesre talált. VIII. Amédée de Savoie szavojai őrgróffal (1391–1434), Louis de Savoie-Achaïe piemonti herceggel (1402–1418), II. Teodoro Paleologo di Monferrato monferratói őrgróffal (1381–1418) és Tommaso di Saluzzo saluzzói őrgróffal (1396–1416) Pontesturában kötött ligát (1414. május 19.).[23] A koronázások Zsigmond első utazása idején elmaradtak, ellenben a birodalomban most nem kellett csalódnia. Itáliából Aachenbe ment, ahol 1414. november 8-án fejére került a német királyi diadém. Újabb 17 évet kellett várnia a pozitív érzésre. 1431 novemberében lépett ismét Itália földjére, ahol a szövetségi rendszerekben sok minden megváltozott. Velence továbbra is ellenségnek számított, ellenben Filippo Maria Visconti a király legfontosabb támogatójává lépett elő. A két fél közeledése már az 1420-as években megindult, különösen akkor váltott Kedvező irányba, amikor a Köztársaság csapatai már Lombardiát dúlták (1430–1431). A herceg logikusan Velence ellenlábasától, Zsigmondtól remélt segítséget, aki ebben a viszonyban simán elnyerte a világ legnagyobb hitegetője címet, cserében viszont ügyesen megszervezte lombardiai bevonulását.[24] 1431. november 25-én végre a régi vágy beteljesült, a vaskorona a helyére került. Itália királyát Sigismundusnak hívták.[25] Pápából is csak egy volt, de IV. Jenőt (1431–1447) viszont semmiképpen sem sorolhatjuk az uralkodó barátai közé. Ennek legfontosabb okaként már megint egy egyetemes egyházi gyűlésre gondolhatunk. A bázeli zsinat (1431–1449) első két évében a Szentatya vesztésre állt Zsigmonddal szemben, aki a concilium pártján állt. Megnyitásakor (1431. július 23.) viszont egyetlenegy püspök sem jelent meg, és mivel az egyháznagyok száma ősszel sem növekedett, a pápa december 18-án feloszlatta a gyűlést. A többiek ellenben felülbírálták a döntést, megidézték IV. Jenőt, majd elkezdték a római kúriától független zsinati hatóságok kiépítését.[26] A konfliktus első szakasza 1433-ig húzódott, így aztán érthetővé válik az Urbs urának ódzkodása, aki hosszas diplomáciai tárgyalások végén egyezett csak bele a római ünnepségekbe. A császárrá koronázás (1433. május 31.) után – hasonlóan 1414-hez – Zsigmond egy másik zsinati város felé indult. Életgépe most Bázelt dobta ki, de Itáliát azért mindkét alkalommal csak belekeverte valahogy.

Mielőtt Milánóból megérkezett volna élete egyik legfontosabb színhelyére az uralkodó, a „Caput Mundiba", utazását számos nem várt körülmény hátráltatta. Az Appennini-félsziget éppen aktuális szövetségi rendszere nem kedvezett a gyors előrehaladásnak. Lombardia ura harcban állt Velencével, és így a Köztársaság ligatársával, Firenzével is. A toszkán hatalom már évek óta a sienai földeket támadta, ezért mielőtt Zsigmond a Filippo Maria Viscontival baráti viszonyban álló városba érkezett, az ősellenség (Velence) mellett Dante születési helyének katonáival szintén számolnia kellett. A 288 napig lakhelyet és ellátást adó vendéglátói 1432-ben módosnak számítottak. A 14–17 ezres lélekszám elegendőnek bizonyult a király és kíséretének az eltartásához. A Siena fennhatósága alatt álló területek, valamint saját polgárainak adóiból fizették a király mindennapjait. Az ekkor már egyetemi városnak számító città külcsín kérdésében is jó helyen állt. Zsigmond Itália egyik legszebb helyén időzhetett.[27] Nem ő volt az első császárjelölt, aki ide érkezett. Apja, IV. Károly (1346–1378) négyszer járt itt. Elsőnek a római koronázására utazva („Romzug") 1355-ben, de III. Frigyes (1440–1493) is kétszer megfordult Sienában.[28] 1452-ben együtt vonult be V. László magyar királlyal (1452–1457).[29] A hagyomány, az éppen aktuális politikai helyzet mellett nemcsak praktikumból álltak meg a városban, hiszen történetünk színhelyét közel 260 kilométerre találhatjuk az Urbstól, hanem a német királyi cím miatt. Sienát a birodalomhoz számították, és ezt személyes jelenlétükkel demonstrálták.

2. Felkészülni!

A milánói koronázást követően elérkezett az idő a „Romzug" folytatására. Zsigmond és tanácsadói az egyik közbeeső állomásnak Sienát szánták, ahová a királyról elsőnek polgáruk, Antonio Landi *(artium et legum doctor)* írt nekik a lombard fővárosból. A szabad művészetek és a jog tudorától megtudjuk, az uralkodó megérkezett Varesébe, közel kétezer fős vagy kevesebb csapatával.[30] A király látogatását Sienában régóta sejthették.[31] Hivatalos képviselőjüket, Memmo degli Agazario kanonokot már 1431. november elején a lombard fővárosba küldték. A követ közel egy hónapig maradt Filippo Maria Visconti udvarában. Nem kizárólag Zsigmond miatt időzött itt ennyit, hanem mert Siena segítséget remélt Milánótól a Firenze elleni harcokhoz. Ígéretet bőven kapott. A herceg december 3-án 500 gyalogost és pénzt is szánt a városnak.[32] A toszkán diplomáciát Antonio di Giovanni de Baptignano jogász erősítette.[33] Nem sokkal a király milánói koronázását (1431. november 25.) követően Filippo Maria Visconti tájékoztatta Sienát Zsigmond több mint ezerfős kíséretéről, továbbá a melléjük rendelt hasonló létszámú milánói csapatokról. Végezetül felszólította a várost, ügyeljenek a király jövetelére.[34] A kanonok-jogász mellett Beltrame Mignanelli is a herceg udvarába érkezett.[35] Siena egyik legérdekesebb polgára 1432

januárjában Memmo degli Agazarióval együtt a toszkán segélyt sürgették. Tárgyaltak Zsigmonddal, és abban maradtak, a város ellenségei egyben az uralkodó ellenfelei is.[36] Beltrame Mignanellinek a lombardiai utazás olyan lehetett, mint másnak kiállni a háza elé. Fiatalon Damaszkuszban megtanult arabul, járt Kairóban, élt Irakban, Arábiában, a Perzsa-öbölben és valószínűleg Perzsiában is. Unalom ellen Hormuz–Tabrisz–Trebisonda következett, majd tengeren Hormuz–Bassora–Catiff (al-Qatif), később átkelés a sivatagon, és újra Damaszkusz. Hormuz szigetén kirabolták, viszont ez sem tántorította el a csavargásoktól. Apja halála (1399) után egy évvel már Jeruzsálemben találjuk, majd megint Szíria felé vette az irányt. Amikor Timur Lenk megint elfoglalta az országot, Egyiptomba menekült, innét 1402 őszén – Ciprust érintve – visszatért Damaszkuszba. Ott időzött, amikor a tatár fejedelem kirabolta a várost. Életének következő állomása 1403-ban szülővárosa, Siena lett. Számos fontos tisztségben dolgozott, egyúttal diplomataként is alkalmazták. Ott volt Konstanzban (1415).[37] Nekrológjában megemlítik a zsinat utáni tevékenységét, Johannes Dominici kardinálissal Magyarországra, Csehországba és a német területekre ment követségbe.[38] Később sem panaszkodhatott. IV. Jenő pápa a firenzei zsinatra (1441–1442) hívta tolmácsnak. Könyveket írt és fordított.[39] Beltrame Mignanelli megtanult arabul, de héberül és latinul is kiválóan tudott. Személyes tulajdonságairól is bőven olvashatunk. A geometria és az asztrológia tudósa, remek szónokként, kiváló ember.[40] Mindezt a világ legobjektívebb műfajának számító nekrológjában találjuk. Méltán kérdezhetjük, ennyi minden milyen módon férhetett bele egy életbe? A válasz egyszerű. Beltrame Mignanelli 85 éves korában adta át a lelkét az Úrnak. A hálátlan tudósok egy teljes évet elvettek az életéből, miután mindenhol azt írják, 1455-ben halt meg. Valójában 1455. január 26-a volt földi életének utolsó napja.[41] A „helyi" időszámítás megtréfálta a szorgos kutatókat. Sienában március 25-tel kezdődik az adminisztratív újév, ezért 1455. január, az bizony már 1456 első hónapja.

A két sienai diplomatát az 1432-es év elején Piacenzában is az uralkodó mellett találjuk.[42] Memmo degli Agazario követet, aki tolmácsolta városa hódolatát, Zsigmond személyesen is fogadta. A király a kihallgatásán a sienai polgárok hálátlanságáról beszélt. A firenzeiek és a velenceiek kérésére neki és a birodalomnak károkat okoztak, zsoldosokat küldtek, ráadásul szövetségről tárgyaltak ellenségeivel. Ennek ellenére hajlandó a város státuszát valamennyi kiváltságával elismerni, ha abbahagyják az ellenségeskedést.[43] A válasz szövegét nem ismerjük, viszont egy ilyen kéréshez csak pozitívan lehet hozzáállni, hiszen a 15. században is tudták, a királyokkal nem érdemes nyíltan szembeszállni, főleg ha azok jelentős haddal a közelben is tartózkodnak.[44] Mindenesetre a lombardiai városból Zsigmond már február elején jelezte, gyorsan szeretne Sienába érni.[45] Giogurta Tommasi azt írta, a jó hangulatú tárgyalás eredményeként a diplomaták mellé az uralkodó emberei közül kettőt is kiválasztottak. Sienába kellett menniük a király jóindulatát demonstrálandó.[46] Zsigmondról sok rosszat lehet

mondani, ellenben ha valamit akart, nem ismerte a mellébeszélést. Piacenzában sem tett mást. Megüzente érkezését, és kívánságait is közölte. Elegendő szállást, mi több, megfelelő ellátást kért, nem kis kihívás elé állítva Sienát, ahol már ekkor a jövőre gondoltak. Memmo degli Agazario követet Szicíliába menesztették gabonáért.[47]

Megkezdődött a király puhítása is. Földjeiket a firenzei csapatok fenyegetik, írták Zsigmondnak.[48] Az igazat mondták, de inkább finom célzásnak tekinthetjük a bejelentést. Egy városnak a háborúban jelentősen romlanak az anyagi kondíciói, az erre való hivatkozás elnézőbbé tehet mindenkit. Kivéve Zsigmondot! Hősünk szép lassan mindenhol kihasználta az ingyenes vendéglátást, így Lombardiában is. A szegény milánói herceg számtalanszor úgy tudta, az uralkodó már éppen, és majdnem elindul. Filippo Maria Visconti már márciusban jelezte a sienai utat. A herceg abban reménykedett, Zsigmond végre elhagyja földjeit, így más is állja majd a cehhet. Tartományában ugyan ötven éve nem emlékeztek ilyen hosszú télre, de az uralkodó továbbutazását betegsége is gátolta. Zsigmondot a köszvény gyötörte.[49] Az utazás következő állomásán, Pármában sem változott a helyzet.[50] Siena mindenről tudni akart, Zsigmond ellenben arról írt, amit fontosnak tartott.[51] Ezért jó a királyoknak. Giovanni da Massa – 1432 februárjában állandó követként Zsigmond udvarában állomásozott – itt is sokat segíthetett.[52] Érdekes levelet fogalmazott – akkor éppen Pármából átment Milánóba – városának. Brunoro della Scala birodalmi vikárius fogadta és szájából hallotta: a húsvétot az uralkodó már Luccában akarja ünnepelni.[53] Addig viszont sok víznek kellett lecsörgedeznie az Arnón, és biztonságban meg is kellett érkezni Toszkánába. Ezért Lombardiából Ardizzone da Carrara és Lodovico Colonna zsoldosvezérek – legalábbis Firenzében így tudták – több száz fős csapatukkal átkeltek az említett folyón, és Siena irányába vonultak.[54] A „márványember" csatapatéba keveredhetett, hiszen a vizes kaland közben Castelfrancónál[55] – ha hihetünk a mantovai őrgróf emberének, ser Gerardino da Folignónak – egy kővel fejbe dobták, és sebesülten Luccába vitték, talán meg is halt, de ez nem biztos.[56] Fellélegezhetünk, mert mégis túlélte a kemény megpróbáltatásokat. Mindenesetre – olvashatjuk csapatáról – nemcsak a hadrendjük bomlott fel, hanem a pénznek is szűkében lehettek.[57] Akárhogy is, Siena életében merőben új szakasz kezdődött, amikor 1432 júniusának elején megérkezett a hír a luccai bevonulásról (május 31.). Zsigmond már június 3-án gyalogos - és lovas segédcsapatokat kért tőlük, végtére ellenséges területeken fog átvonulni.[58] Két nap múlva a fenti okra hivatkozva újból megismétli kívánságát. Ebből megtudjuk, milánói csapatok is kísérik a királyt.[59] A sürgető leveleknek még nincsen vége. A téma unalmasnak tűnhet, ezzel szemben a kérés roppant gyakorlatias. Zsigmond azért akarja a katonákat, mert a firenzeiek támadni fogják az úton.[60]

Piacenza és Párma után Luccában – érthető módon – hamar megjelentek a sienai követek. Először Giovanni da Massa.[61] A tapasztalt diplomatának a király kéréseit kellett ésszerű keretek közé szorítania. Az ellenséges seregek folyamatos támadásaira hivatkozott, később látjuk, eredménytelenül.[62] Zsigmond a sienai, a királyi, mi több a milánói csapatok egyesülését akarta. Erre a felvetésre Giovanni da Massának óvatosan ki kellett hátrálnia, majd jelezni, városa már lépett, hiszen kivezényelte Ghino Bellante prefektusát száz lándzsással, valamint Antonio Petrucci csapatait. Ráadásként ezer dukátot irányított át a milánói katonáknak.[63] A törekvés világos: Zsigmond közelében mindig legyen legalább egy emberük. Ilyennek számított Niccolò di Angelo da San Gimignano szerzetes.[64] Sienából folyamatosan érkeztek a hírek.[65] Az oda-vissza levélküldések több érdekes – pontosabban kizárólag nekem fontos – momentumát ismerjük. Matthias de Aradicha és Nicolaus Albus de Himanech Zsigmond követeiként Rómából érkeztek Sienába. A bázeli zsinatról hoztak híreket, megjelenésükről azonnal beszámoltak az uralkodónak.[66] Zsigmondnak a sienai csapatokat sürgető leveleire szorgalmas udvariassággal válaszoltak. Júniusban a következő érvekkel próbálkoztak: Niccolò Fortebraccio katonáival a sienai tengerpart közelében állomásozik, ezért meg kell óvni az ott összeszedett gabonát, Berardino degli Ubaldini della Carda embereit ellenben azért kell visszatartaniuk, mert meg kell védeniük magukat az ellenségtől.[67] Siena a kompromisszumos megoldásban reménykedett, igazi alkupozíció nélkül. Érvelhettek – nem tud nyakló nélkül élelmiszert biztosítani, hiszen a milánói herceg katonái mellett a saját csapatait szintén el kell látnia, ráadásul lovasokat és gyalogosokat, valamint a sienai prefektust 300 lovassal már az uralkodó utazásának a biztosítására rendelték –, de sikertelenül.[68] A valóságban a helyzet bonyolultabbnak tűnik. A firenzei csapatok június elején már Asciano váránál állomásoztak.[69] Innét könnyedén ellenőrizni tudták Siena felé az utat, és elvághatták az utánpótlásvonalakat. Egy Giovanni da Massának címzett leveléből kiderül, Zsigmond folyamatosan magasabbra próbálta srófolni az árát. A város arra biztatta a követet, panaszkodjon a teljesíthetetlen feltételek miatt, majd figyelmeztesse a királyt, hogy már ezernyi *(miglaia)* dukát, nagy mennyiségű élelmiszer mellett pár száz lándzsást is odairányítottak utazása támogatására.[70] Jól látszik, Siena gondos részletességgel mindenről beszámolt. Giovanni da Massa a háttérinformációk ismeretében egy újabb kérésnek elegánsan – érvekkel támogatva – mondhatott nemet, vagy kényszerből igent. A városban úgy tudták, ekkor már a sienai határokon állomásoztak az ellenséges seregek Niccolò Fortebraccio és Ranuccio da Farnese vezetésével. Emiatt a milánói herceg katonáihoz küldték a prefektust 300, és Antonio Petruccit még ennél is több lovassal. Rajtuk kívül Piero da Chusi, Domenico Dellamandola, Andrea Dandola, Antonello da

Cesena, El Bergamascho és Facchino kapitányokat *(connestàbile)* szalasztották oda teljes kompániájukkal, valamint annyi gyalogost, amennyit éppen tudtak. Giovanni da Massa friss hírként értékelhette a velencei csapatok mozgását. Siena szerint Talamone kikötőjében és Castiglione della Pescaia városkánál látták őket.[71] Ez mindenképpen súlyos körülménynek számított. Ha Zsigmond két itáliai fő ellensége – Velence és Firenze – összefog, pillanatok alatt harapófogóba kerülhettek, ráadásul a király és a szövetséges csapatok hasonlóan erre a sorra juthattak volna.

Siena folyamatosan tájékoztatta az uralkodót az aktuális helyzetről, kiemelve, ők mindent megtesznek Zsigmond utazásáért, még így is, amikor az ellenséges csapatok nyolc mérföldre állomásoznak tőlük, saját seregeik ellenben Casole városkánál táboroznak. Porto d'Ercole kikötőjében, a város fennhatósága alá tartozó Orbetello közelében ellenséges velencei hajók kötöttek ki. Konkrétumot nem tudtak sem az útirányukról, sem a céljukról. (Ezek közül öt élelmiszert szállított.)[72] A milánói és a város egyesített csapatai nyolc mérföldre várakoztak Sienától, míg az ellenséges seregek az Abbadia a Isola és Colle di Val d'Elsa közötti területen táboroztak. A folytatás sem volt szívderítő. Guidantonio Montefeltro gróf Urbinó ellen készült, ezért Raffaello Sanzio városa a milánói tisztektől, elsősorban Berardino degli Ubaldini della Cardától kért segítséget, ezzel gyengítve a sienai haderőt. Bonyolította a helyzetet Niccolò Fortebraccio megjelenése. A pápai zsoldban álló katona csapatai Civita Castellana felé nyomultak előre, és felmerült az urbinói seregek csatlakozása is.[73] Ezt akár jó hírként értékelhetnénk, elvégre IV. Jenőtől Siena lojalitásra számíthatott. Ez viszont illúziónak bizonyult. Niccolò Fortebraccio látszólag öntevékenyen rabolgatta a város birtokait, de a háttérben a Szentatya állt. Ekkorra már a két firenzei condottiere (Niccolò da Tolentino és Micheletto Attendolo) csapatai két mérföldnyire járnak Sienától, hatalmas veszteséget okozva közelítettek, ezért a milánói seregeket vissza kellett hívniuk. A város megszervezte a védelmét, erőiket a falak köré csoportosították.[74]

Erre a lépésre szükség lehetett, hiszen az ellenség az utóbb említett vezérek vezetése alatt a külváros *(suburbium)* felé közelített.[75] Június 30-ára a rosszakaróik alig egy mérföldnyire állomásoztak Sienától, és felgyújtottak minden útba eső falut, szőlő- és olívaültetvényt. Dúltak és raboltak. Egy érdekes és tanulságos jelenetről is beszámoltak Zsigmondnak. A fenti napon a polgárok – méltatlankodva a riválís vakmerőségén – a kapukhoz vonultak, hogy megmutassák, milyen az, ha a természeténél fogva igen emberséges népüket zavarják a jogtalanságok. A milánói tisztek ellenben – Siena szerint nyomós okból – nem engedték a bátor lélekkel a harcra vágyó fegyveres fiatalok kitörését.[76] És nem hagyva az olvasót kétségek között, egy a szívemnek oly kedves jelenetből rájöhetnek, mit jelent nevem előtt az „E." rövidítés. A falakon az asszonyok is megjelentek. Bort, vizet, kenyeret és gyümölcsöt hoztak a derék daliáknak, mindezt frissítőként.[77] Szülővárosom fehérnépeinek ajánlom az adatot, ahol

ugyan 1552-ben nem élénkítés okán hordták a falakra a Gárdonyi által forró gulyásnak (Sic!) megálmodott levest, hanem fegyverként, de a segítő szándék mindkét esetben dicsérendő. Az ellenséges seregek másik szárnya az Arbia folyócska mellett állomásozott Asciano erősségét fenyegetve, ezért a sienai csapatok és Lodovico Colonna erre a területre vonultak. Zsigmondot is megnyugtatták. A milánói parancsnokok a király útját (Lucca–Siena) biztosítani fogják.[78] Az uralkodónak valós problémát jelentett a toszkán területeken történő átvonulás. A firenzei hadmozdulatok az aktuális ellenség (Milánó) mellett a szövetségesnek (Zsigmond) és Sienának szóltak.[79] Az 1500 fős királyi kompánia megjelenése Itáliában, a politikai status quo mellett, a hadászatit úgyszintén megváltoztatta. Az Appennini-félszigeten egy ekkora sereg már számottevő haderőnek számított. De talán volt ott még más is! A király káplánja (Simon) érdekes információkat osztott meg Ferrarában ser Gerardino da Folignóval. Zsigmond Luccában várja Francesco Piccinino zsoldosvezért, hogy Sienába kísérje, de előtte azt reméli, megérkezik a hír az aragón uralkodó megérkezéséről Piombinóba. Ebben az esetben nem menne történetünk színhelyére, hanem V. (Nagylelkű) Alfonzzal (1416–1458) az Urbsba vonulnának. Erről a király már beszélt is titokban a rómaiakkal, a viterbóiakkal és számos előkelővel egyaránt, továbbá elküldte prefektusát, Niccolò Fortebraccio condottierét (ekkor a pápai szolgálatban állt) Aquapendente városába.[80] A tervekből semmi sem lett, de Simon szavahihetőségében ne kételkedjünk, no nem egyházi mivolta miatt. Neki ezt mondták, és kész.

1432. július 6-án végre jó hírrel szolgáltak a királynak. Az ellenséges seregek az ascianói földek feldúlása után elvonultak Monte di San Savino felé, miután elfogyott az élelmük.[81] Zsigmondnak nyitva állt az út Siena irányába. Három nap múlva az uralkodó mellé rendelték Carlo d'Agnolinót. A sienai püspök már 1413-ban követként járt Zsigmondnál, majd ott lesz a római koronázáson.[82] Pietro d'Antonio Micheli és Battista di Giovanni Belante segítették munkájában.[83] (Ekkor néhány napi járóföldre állomásoztak a várostól.)[84] Siena rossz hírekkel próbálta presszionálni az uralkodót. A felperzselt föld taktikájának eredményeként a várost jelentős érvágás érte.[85] Ne felejtsük el, az őszi szőlő és a tél eleji olíva szüret előtt állt. Az atrocitások a következő évek bor- és olajtermését veszélyeztették. Ráadásul a firenzeiek a város gabonakészletéből is raboltak, majd azt a saját területükre (Monte di San Savino) szállították.[86] Az ellenséges csapatok itt és Lucigano (a sienaiak fennhatósága) között állomásoztak, ezért a tervek szerint a következő napokban Lodovico Colonna prefektus, számos sienai katonával, valamit a milánói kapitányokkal elindulnak a király utazásának biztosítására.[87] Ghino Bellante – Alberico da Barbiano embereivel – Val d'Orcia területét ellenőrizve, egészen Lastra a Signa és San Miniato

3. Zsigmond király oklevele Siena városához, 1432. június 14. Lucca ►

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie etc. rex

Spectabiles fideles dilecti. [illegible]

[illegible]

… fidelibus posset ad periculosum dispendium [illegible] … fidem quam vos semper … Datum … die xiii Junii regnorum nostrorum anno Hungarie … Romanorum … et Bohemie …

Ad mandatum d. regis
Caspar Slik

városkákig portyázott, így tartva távol az ellenséges katonákat Zsigmondéktól.[88] Az uralkodó vonulását saját emberei szintén figyelemmel kísérték. Alsólendvai Bánfi Pál legényei Milánótól Lombardián keresztül a firenzeiekkel szemben biztosították a zavartalan toszkán masírozást.[89]

4. Kész!

1432. június 2-án érkezett a hír, Zsigmond megérkezett Luccába.[90] A király látogatásának a tényét megosztották a fennhatóságuk alá tartozó borgókkal. 1432. június 24-én 32 polgárt ugrasztottak szét az információval.[91] Sienában semmit sem bíztak a véletlenre. A városban már akkor elkezdték a szervezést, amikor Zsigmond még Piacenzában állomásozott, a luccai tudósítás legfeljebb meggyorsította a munkát. Már 1432. február 14-én felállítottak egy 18 tagú bizottságot, miután hozzájutottak az uralkodó leveléhez.[92] A „tizennyolcak" követeiknek összeállítottak egy határozatot, majd ez alapján kellett tárgyalniuk Zsigmonddal.[93] Elképzelésük értelmében Siena az uralkodótól örökösen nyerje el a birodalmi vikárius címet. A város leteszi a hűségesküt, ha jelenlegi státuszát tiszteletben tartják. Zsigmond erősítse meg eddigi kiváltságaikat, és mentse fel őket valamennyi adó alól, amivel a birodalomnak tartoznának, továbbá ígérje meg, hogy a város eddigi, jelenlegi és jövőbeni ellenségeit sem fogja semmilyen módon támogatni. Cserében Siena vendégül látja és elhelyezi az uralkodót, úgy a bárókat, mint a katonákat *(brigate)*. 450 embert *(provisionati)* jelölnek ki – minden városrészből *(terzo)* százötvenet – éjjel és nappal őrizni Zsigmondot és embereit.[94] Az uralkodó megérkezésekor egy szép, aranyozott serleget adnak át a királynak. A sienai követeknek jelezniük kellett, a város anyagi lehetőségei végesek, jelentős kiadásaik miatt nem tudják az uralkodó ellátását magukra vállalni. A város vezetői érezhették, ez az a pont, ahol a legnagyobb ellenállásba fognak ütközni. Ezt a bohóka gondolatot a követeknek a legnagyobb körültekintéssel kellett közölniük Zsigmonddal. Ezenfelül kiválasztanak 24 tiszteletre méltó polgárt, nagyobb részük tanult *(litterati)* lesz. Őket hatosával csoportosítják, és minden fél tucatba két embert ad mind a három monte.[95] A „hatok" közé legalább két litterati kerül.[96] Misére és minden olyan helyre, ahová az uralkodó menni szeretne, el fogják kísérni a királyt. Az utolsó pontból megtudhatjuk, a város öt- vagy hatezer forintot szán Zsigmond érkezésére.[97]

Könnyen ráväghatnánk, a litteratik egyszerű tolmácsokként és idegenvezetőként tevékenykedtek. Ezt a verziót sem szabad kizárni, ellenben megkockáztatom, a köztudottan művelt Zsigmond mellé nem lehetett akárkit küldeni. Érdekes módon nem a város vezetői vállalkoztak erre a feladatra – tudjuk be bokros teendőiknek, és semmiképpen sem nyelvi vagy szakmai felkészületlenségüknek –, hanem az „értel-

miségieket" delegálták maguk helyett. Annyit megjegyeznék, a magyar urak közül többen beszélhettek Ciceró nyelvén. Erre utal Filippo Maria Visconti milánói herceg egyik megjegyzése. Azt írta róluk: tudnak latinul, és így tolmács útján lehet velük kommunikálni.[98] Elgondolkodtatóan nagylelkű és követnivaló lépésnek tekinthetjük, amikor Siena 1432. június 24-én hazahívta a politikailag gyanúsnak tartott Mariano Sozzinit. Tapasztalt embernek számított, a várostól nagyvonalúan még állást is szerzett. Augusztus 28-án már biztosan visszatért, hiszen nevét megtaláljuk a sienai Studióban a honoráriumban osztozó tanárok listáján.[99] Egyike lett a város hírnökeinek, akik az uralkodó érkezéséről tájékoztatták a fennhatóságuk alá tartozó részeket. Ő Corsignanóba ment, majd Montalcinóban kapott munkát.[100] 1432. május 19-én a Consiglio del Popolo összehívásáról döntöttek,[101] ahol hat vagy kilenc polgárból álló bizottság felállításáról határoztak. Ők a pénzügyekért feleltek. (Másnap az utóbbi szám mellett álltak ki.) A „kilenceket" 27 polgár közül május 23-án választották.[102] A további szervezőmunka elsősorban a kvártélyok előteremtésére szorítkozott, erre a munkára újabb hat embert jelöltek.[103] A bevonulás előtt egy héttel a Concistorio és a „tizennyolcak" közös határozata alapján Pietro Lantinót nevezték ki „szobafelelős"-nek. Reálisan látták, képtelenség mindenkit a városfalon belül elhelyezni, ezért a kíséret egy részének Sienán kívül kell majd laknia. Erről Zsigmondot is meg kellett győzniük.[104] Következő lépésként 1432. július 4-én a „tizennyolcak" közül hárman részt vettek annak az iratnak *(rotula)* a megfogalmazásában, amit a sienai követek visznek a királyhoz.[105]

5. Rajt!

Az uralkodó bennfentesei sem maradhattak ki a jóból. Zsigmond három követe – Mihály fia Benedek fehérvári prépost,[106] Nicolaus Stock decretorum doktor és Jan Švihovský z Rýzmberka – útban IV. Jenő pápához – március elején jártak Sienában.[107] Ekkor jelentették be igényüket a szállásokra és az élelmezésre egyaránt. A hónap harmadik napjára összehívott Consiglio del Popolo áldását adta a kérésekre, és körvonalazódtak a város erőfeszítései.[108] A diplomatákkal a döntést 1432. május 6. után közölhették, mert Rómából visszatérve újból megálltak itt. Biztos, ami biztos, Siena négy polgárát indította el hozzájuk. Azt szerették volna megtudni, mi a pápa intenciója a várossal szemben.[109] Ekkor tájékoztathatták a követeket, mi az oka a Siena és IV. Jenő közötti konfliktusnak. Elmondásuk alapján, amikor Firenze előbb Luccát, majd később Sienát megtámadta, fegyvert fogtak, és szövetséget kötöttek Genovával és Milánóval. A pápa ekkor megbízottján (Antonius Corarius kardinális)[110] keresztül az egyezség felbontására kérte a várost. Abba a ligába kellett volna belépniük, ahol Velence és Firenze játszotta a vezető szerepet. Siena finoman elutasította a

pálfordulást, és megjegyezte: Niccolò da Tolentino az egyházi állam területén állomásozik, és a pápai csapatok kapitányaként írja alá a leveleit, sőt megtámadta a tengerparti sienai területeket. A zsoldosvezér Soranát és Pitiglianót sem kímélte.[111] Seregében saját emberei mellett IV. Jenő katonái is szolgáltak.[112] Annak az iratnak az eredetijét, amelyet a pápa és a római egyház kapitányaként írt alá, és Firenzének címezte, Zsigmond követeinek is megmutatták, hasonlóan ahhoz, amelyet Siena IV. Jenőnek szánt.[113] A Cornetto (ma comune di Città di Castello) és Civitavecchia városkákban felhalmozott élelmiszerről is tudtak. Ezt a velencei hadsereg és flottájuk számára gyűjtötték. Az emlékeztető végén Zsigmond segítségét kérték a konfliktus tisztázásához. A firenzei csapatok ellen területe védelmére Siena Berardino degli Ubaldini della Carda, Antonio da Pisa *(conte)*, Ardizzone da Carrara és Lodovico Colonna parancsnokokat irányította. Piombino urától (II. Jacopo d'Appiano gróf) megtudták Velence tervét. A Köztársaság 40 hajót állít hadba Milánó ellen.[114]

4. Zsigmond király bevonulása Siena városába. Eberhard Windecke emlékiratának bécsi példánya. Felső Rajna-vidék, 1433 körül

1432. június 5-én legelőször Tallóci Matkó és emberei érkeztek meg Sienába, feladatuk a szállások előkészítése volt.[115] A krónikás a Zsigmond bevonulása előtti napon egy újabb csapatról tud. Ekkor – hasonló okból – Hédervári Lőrinc 300 katonájával lovagolt be a Porta di San Marcón.[116] Azt nem tudom, mit gondolhattak, amikor először meglátták a várost. Egy másik hadfi 1943. július 3-án ezt a parancsot adta, amikor szembesült a látvánnyal: „Lőjenek, ahova akarnak, de ha túlmennek a 18. századon, agyonlövetem magukat." Az európai civilizációnak ezt a fontos mondatát Siena felszabadulásának ötvenedik évfordulója óta egy olasz nyelvű emléktáblán olvashatjuk a város kapuján. Joseph de Goislard de Monsabert francia tábornoknak (1887–1981) köszönhetően Siena egyben tarthatta történelmét. Senki sem tudta meddig marad Zsigmond, ellenben kilenc hónapra kevesen gondolhattak. A város vagyoni helyzete okán – jelentős pénz állt a rendelkezésükre – megérkezésekor pompás fogadtatást szerveztek. A „ceremoniális-reprezentatív" bevonulásnál a politikai célok kevésbé domináltak, hiszen szövetséges érkezett. Tervei szerint addig akart maradni, amíg meg

nem egyezett Firenzével és IV. Jenő pápával. A király azért választotta Sienát, mert Milánó szövetségesének számított, útba esett Róma felé, és kifizették a számláját.

Az uralkodó kíséretével július hatodikán hagyta el Luccát, és Ponsacco felé indult el Siena irányába,[117] jelentős itáliai katonai biztosítással kiegészülve. A milánói zsoldosokat Lodovico Colonna, valamint Alberico da Barbiano gróf vezette, míg a sienai csapatoknak Ghino Bellante parancsolt.[118] Állítólag az elsőnek említett hadfi 1432. július elejétől már a sienaiak zsoldjában állt.[119] A korszak egyik legérdekesebb visszaemlékezésében, Giovanni di Mastro Pedrino festő krónikájában Niccolò Piccinino, Lodovico Colonna, Crestovano da Lavello, Ardizzone da Carrara, továbbá Berardino degli Ubaldini della Carda csapatairól olvashatunk.[120] Orlando di Bernardo Malavolti a 16. század végén megjelent munkájából kiderül, a királyt Ghino Bellante *(commissario)* egészen a városig vezette.[121] Július 7-én Zsigmond már Peccioliból ír egy levelet,[122] ahol nagy ovációval fogadták.[123] Másnap alig haladtak előre, a Volterrától nyugatra található Lajaticóban éjszakáztak.[124] Július 9-én korán indulhattak, keletről megkerülték az elsőnek jelzett várost, majd Cecinába értek.[125] A következő napon Radicondoli,[126] július 11-én Torri,[127] majd a Sienától 15 kilométernyire található Rosia következett.[128] 1432. július 12-én az uralkodó a Porta Camollia boltíve alatt belovagolt a városba,[129] ahol valamennyi kíváncsiskodó érezhette, rendkívüli esemény részese, lesz mit mesélni az unokáknak. Lodovico Colonna nem követte Zsigmondot. Ezen a napon Sinalunga városkánál állomásozott. A firenzei csapatokat kellett távol tartania.[130]

6. Baldachin alatt

A bevonulások *(adventus)* kutatása az egyik legnagyszerűbb szórakozás, különösen hazánk történészeinek, akikkel mostohán bánt a sors, és ha egy helyes beszámoló képében rájuk mosolyog az élet, roppant szerencsésnek érezhetik magukat. Én sem érzek másképp, de örömöm nem szorítja háttérbe a realitást. Korszakunk Európájában oly tetemes mennyiségben írtak az uralkodók, a királynék és az egyháznagyok megérkezéséről, hogy Zsigmond ürügyén érdemesnek találtam segítséget kérni. Gerrit Jasper Schenkre esett a választásom, elsősorban azért, mert a német történész egyik monográfiájának harmadik fejezetét teljes egészében IV. Károly négy sienai adventuszának szentelte.[131] Mivel a császár fia itáliai utazásaival nem foglalkozott, a járt és a járatlan út bölcsességét elfogadva, újból hozzá fordultam, mert a német történész egy 1996-os munkájában már megpróbálta felvázolni az ideális bevonulás rendszerét.[132] A szakirodalom alapján, továbbá kutatásai eredményeként hat fázist különböztetett meg. Ezek a következők:[133]

1. A megérkezés előkészítése.
2. A találkozás *(occursus)*.
3. A bevonulás *(ingressus)*.
4. Ünnepi felvonulás a városban *(processio)*.
5. A főtemplom meglátogatása *(offertorium)*.
6. Vendéglátás.

Felosztását Sienában nem nehéz tartalommal megtölteni, ez talán már a megérkezés előkészítésével foglalkozó részeknél kiderült. De később sem kell szégyenkeznünk, hiszen 1432. július 12-én 17 órakor nem mindennapi élményben volt része a Zsigmond megérkezésénél megjelenteknek.[134] Be kell valljam, a magyar elbeszélő- és okleveles forrásokon felnövő énemnek jelentős kihívást jelentett az események rekonstruálása. Nem a krónikák és a dokumentumok hiánya, hanem ellenkezőleg, a bőség okán. A király sienai napjairól egy majdnem kortárs (Tommaso Fecini), egy 16. (Sigismondo Tizio), és egy 17. századi (Giugurta Tommasi) történetíró munkáját szintén ismerjük.[135] A szóbeli hagyományok mellett mindhárman használtak okleveleket, emiatt nem csodálkozhatunk, hogy a levéltári adatok tartalma többször megegyezik a helyi historikusok tudásával.[136]

Zsigmondot „ahogy mondani szokták, a sienai hegyen"[137] a város vezetői és a polgárok nagy számban a falakon kívül található Santa Petronilla ferences apácakolostornál várták.[138] Az épület a II. világháborúban elpusztult, rekonstrukciója nem tartozik a legsikeresebb építészeti bravúrok közé.[139] A találkozáson *(occursus)* ott találjuk a város priorát (Giovanni Pini), a capitano del popolót (Giovanni de'nobili del Cotono) és még sokan másokat, így a jó hírű jogtudósnak számító Tommaso Doccit is.[140] Rajtuk kívül Carlod'Agnolino, a város püspöke, Pietro de'Micheli és Battista di Giovanni Bellante nevét ismerjük.[141] Ők hárman éppen követségben jártak Zsigmondnál, és együtt jöttek vissza az uralkodóval.[142] A király emberei gyűrűjében, ötven zászlótartóval *(mazzieri)* körülvéve, egy baldachinnal *(padiglione)* a feje felett érkezett meg Sienába.[143] Giugurta Tommasi úgy tudja, ezt a város bocsájtotta Zsigmond rendelkezésére.[144] Az építményt a birodalom és a milánói herceg címerei díszítették.[145] Tommaso Fecini leírása alapján Gerrit Jasper Schenk azt gondolja, hasonlóan nézhetett ki, mint amit Simone Martini festett meg a Palazzo Pubblico egyik termében (Sala del Mappamondo) a Maestà című képen (1311/1321).[146] A baldachin alatti bevonulás többek között az uralkodó békés szándékát jelezte. Egy másik magyar király – szintén Itáliában – megérkezése erődemonstrációt jelentett. I. (Nagy) Lajos 1348. január 24-én Nápolyban „nem akart baldachint a feje fölé", és letiltotta a már megszervezett ünnepségeket. Fegyveresen, hódítóként lovagolt be a városba.[147] A padiglione összeállítását az első fázis (előkészítés) részének tekinthetjük, hasonlóan ahhoz, amikor a Palazzo Pubblico homlokza-

5. Simone Martini: Maestà, 1311/1321

tára felfestették Zsigmond birodalmi címerét.[148] Egy másikról is tudunk. Ezt már 1432 tavaszán skiccelte fel a Concistorio valamelyik írnoka. Sast rajzolt az egyik regisztrum borítójának a hátsó oldalára.[149] Egy másik kötetben érdekes ábrázolást láthatunk, talán Zsigmondról.[150] Petra Pertici szerint „tipikus figurát magyar hajjal, szakállal, rendezetlen csimbókos hajjal és fejedelmi homlokkal".[151] A vázlatot kis jóindulattal nyugodtan tekinthetjük az előkészületek apró komponensének.

Siena előkelői mindhárom városrészből, három csomóban magukkal hozták városuk kulcsait, őket bársonyruhába öltözött férfiak követték. Giovanni di Mino Cicerchia Zsigmond zászlaját, Guidoccio de Gionta a milánói hercegét, míg Giovanata Luti a városét tartotta a kezében.[152] Mögöttük – ezt Giugurta Tommasi írja – a fejükön olívaágakból font koronát viselő fiatal nemesekből álló csapat vonult.[153] Kis idő múlva megérkezett az uralkodó, ekkor mindenki letérdelt, és Zsigmond megáldotta őket, majd amikor felálltak, átadták a kulcsokat. A király átvette, majd megcsókolta és végül visszaadta azokat a következő szavakat recitálva: „Ti magatok vagytok őrei a városotoknak".[154] Tommaso Docci ekkor mondhatta el Zsigmondot köszöntő beszédét.[155] Tartalmát nem ismerjük. Bizonyosan a „Dicsérni jöttem Caesart, nem temetni" lehetett az oráció alapgondolata. Szónokunk nem az ép testben éppen hogy élek híve lehetett, hiszen 1430 januárjában tagja

volt a Terzo di Camollia városrész San Donato fegyveres csapatának, a Via dei Montanini mellett. A megtisztelő úr *(dominus)* megkülönböztetést írták neve elé, és kapitányként *(capitaneus)* szolgált. Felszerelésükön fehér és fekete tüskéket láthatott a kíváncsiskodó.[156] Ma katonai kompániájuk, együtt a Sant'Egidio hasonló szervezetével, a Contrada del Dragót erősíti.

7. Tapsol a nép

A bevonulások következő két fázisa *(ingressus és processio)* összemosódik, és Sienában nincs tudomásunk a főtemplom azonnali meglátogatásáról sem. A menet, miután a falakon belülre került, a Santa Marta egyháza felé vette az irányt.[157] A Szent Ágoston reguláját követő apácakolostort a 14. század elején alapították, fő tevékenységének az özvegyek befogadását jelölték meg. Az épületet a napóleoni háborúk idején szétdúlták.[158] A király útvonaláról annyit tudunk, hogy a Porta all'Arco alatt biztosan áthaladt. Az utat a megérkezése előtt szépen megtisztították.[159] Zsigmond a baldachin alatt lovagolt, mellette találjuk „Nagy Miklós"-t (Niccolò Grande). A testőr mindig a király mellett ment, és olyan magas volt állva, mint a hátason ülő uralkodó.[160] Személyében megismerhetjük a király bodyguardját. Giugurta Tommasi szerint, a hatalmas termetű férfi vezette az uralkodó száz magyar íjászból és 500 puskásból álló testőrségét.[161] Tommaso Fecinitől ellenben megtudjuk, hányan tartoztak a királyhoz. 1532 embert számolt össze, és néhányszor a lovasok számát és a nevüket is megadja.[162] A feldíszített utcákon minden sarkon egy pajzs állt, ezekre a Német-római Birodalom, a milánói herceg és a város címereit festették. Ezt szintén az előkészület fázisához sorolhatjuk. Este örömtüzeket gyújtottak, megszólaltak a harangok, és mindenki ünnepelt.[163] Döntő részben Tommaso Fecini krónikáját veszi át a másik jeles sienai történetíró. Sigismondo Tizio (1458–1528) a bevonulásról írt beszámolója nem sokban tér el a 15. századi szövegtől. Tőle értesülünk, Zsigmond fogadásán a sienai püspök és a helyi papság is megjelent.[164]

A királynak a Santa Marta di San Agostino konvent mellett készítettek elő egy palotát – ezt Aeneas Silvius Piccolomini (1405–1465) írja – abban az utcában, amelyik a Porta dei Tufi felé vezet.[165] Siena májusban még két helyre gondolt. A másik palazzo egykor Cortona urainak a tulajdonában állt.[166] Ahol Zsigmond bevonult (Porta Camollia), és az uralkodó szállása legalább 1,6–1,8 kilométer távolságra álltak egymástól. A polgároknak így módjukban állt követni, nézegetni és kommentálni a menetet. Elégedett lehetett a király is, hiszen a processio szakaszában nagy örömmel és tapssal fogadták.[167] Az elragadtatás okán igen szépen szemetelhettek, hiszen – Hédervári Lőrinc lovászmester kérésére – másnap takarítani kellett a városrészt *(terzo)*.[168] Az életvidámság ilyen önzetlen kinyilatkoztatásáról Zsigmond római bevonulásakor is tudunk, kis szépséghibával.

Az Urbsban 104 klakkoló csapkodta össze a tenyerét, ráadásul még fizettek is a lelkesedésért, összesen 416 forintot.[169] Azonnal érthetővé válik a rajongás. IV. Károly – 1355. március 23-án érkezett Sienába – fiához hasonlóan a Porta Camollia felől lovagolt be a városba. A császári apa a Salimbeni család palazzójában lakott.[170] 1452. február 7-én III. Frigyes is ezt a kaput választotta. Ugyanott szállásolták el, ahol Zsigmondot.[171]

8. A császár és a Chianti

Az uralkodói bevonulások ceremóniájának kutatásához Siena a 14–15. században több időpontban szolgált érdekes adalékokkal, hiszen Zsigmond mellett másik két császár is megállt itt, mielőtt Rómába vonult volna a koronázásra.[172] A városban már senki nem emlékezhetett arra, amikor 1355. március 23-án Zsigmond apja, IV. Károly több mint ezerfős sokasággal meglátogatta őket. Ő is a Porta Camollia felől érkezett, ahol a helyi előkelők és polgárok rangjának kijáró tisztelettel fogadták. A császár egyszerű, dísztelen és zárt öltözetet viselt. A rövid szabású ruha az uralkodó térdéig ért. Az összkép a sienaiaknak furcsának tűnhetett, ellenkezőleg nem írták volna le. Egyenesen a Salimbeni família házaihoz lovagolt, ahol a középső palotát szánták neki. Később legelőkelőbb emberei pompás ruhában két aranyozott brokáttal díszített baldachint hoztak, egyiket az uralkodónak, másikat a feleségének. A város legjobb katonáinak gyűrűjében vonultak tovább, de nem a védelmük miatt rendelték melléjük a fegyvereseket, hanem a tisztelet okán kísérték őket. Mögöttük a „Kilencek" tagjai *(Signori di Nove)*, valamint a város előkelői vonultak. Utánuk a császár címerét vitték, ezt egy nagy selyemzászlóra festették. A másik lobogón a város jelképét láthatták a kíváncsiskodók. IV. Károlyt az „Éljen a császár!" „Haljanak a Kilencek" kiáltással fogadták.[173] Az utóbbi megjegyzés okát az olvasó fantáziájára bízom.

Sienának 1432 után egészen 1452. február 7-ig kellett várnia egy újabb császárlátogatásra. III. Frigyes – hasonlóan Zsigmondhoz – a római koronázásra vonulva állt meg a városban, és jövendőbelijével, Portugáliai Eleonórával is itt találkozott.[174] A Habsburg uralkodó – előkelőivel és negyven zászlótartóval *(mazzieri)* – ugyanúgy baldachin alatt lovagolt be a Porta Camolliánál, mint Zsigmond. Ekkor sem hiányzott a három zászlóvivő, közülük Lodovico Petroni tartotta kezében a császári lobogót. Az uralkodót jelvényeikkel feldíszítve a város valamennyi rendje várta, a sienai polgárok olívaágakat tartottak a kezükben, miközben jeges esti szél fújt és hullott a hó.[175] A fogadóbizottság a Porta Camollián kívül várakozott. Szép látvány lehetett, amikor meglátták a rengeteg zászlót, a császárt két kardinálissal az oldalán, a kíséretet és a katonákat. Amikor a menet feltűnt és egyre közelebb ért, a papság a „Veni Creator Spiritus"-t énekelte. A Habsburg leszállt a lóról, fogadta a békecsókot *(pace)*, majd visszaült, és a Signoria irányába vonultak tovább. (A Palazzo del Popolóra gondol-

hattak.) Odafelé félúton egy baldachin várta, itt sokan tiszteletteljesen üdvözölték. Egyesek megcsókolták égszínkék ruháját, mások a kezét, a térdét vagy a lábát. Ezután átvette a város kulcsait, ezeket aztán azonnal vissza is adta. A császár folytatta az utat a dómig, majd rövid megálló után a szállására ment. Ezt a Santa Marta di San Agostino kolostor épületegyüttesében jelölték ki, ahol feltöltött készletek várták, hiszen ajándékként töménytelen élelmiszert és takarmányt kaptak a várostól.[176] Láttuk, itt lakott Zsigmond is. Amikor megérkeztek, megnézték a templomot, majd bemutatták az uralkodó előkelőit.[177] Bizton köztük várakozott V. László. Királyunkat húsz lovas kísérhette.[178] Róla Mariano Dati költeményében említést is tett. A sienai nyíró *(cimatore)* III. Frigyes és Portugáliai Eleonóra találkozását verselte meg.[179] Ezután a „szakmák" képviselőit ismerhette meg a császár.[180] Nem köthető a bevonuláshoz, mégis érdekes epizódnak számíthatott a város életében, amikor 1452. február 24-én Aeneas Silvius Piccolomini (ekkor már sienai püspök) bemutatta a vőlegénynek jövendőbelijét. Tanulságos megnézni a dómban a Libreria Piccolominit, ahol Bernardino Pinturicchio a 16. század elején megfestette II. Pius pápa (1458–1464) életének legfontosabb eseményeit, így a jegyesek találkozását is. Ha valakinek erre nem lenne ideje, és nagyobb híve az experimentális történelemtanulásnak, annak elég megvennie a Castello Banfi háznak egy üveg Chianti Classico borát. A címkéjén ezt a jelenetet láthatja. A szorgalmasabbak megkereshetik azt a márványtáblát, ahol latin nyelven olvashatnak a jeles eseményről.[181]

II.
Siena hegyén

1. Magyarország és Siena

Szeretném jelezni, bármikor képes vagyok a „németek, spanyolok, más nációk és a város" fejezetet is megírni, de azt gondolom, Zsigmond számunkra elsősorban magyar uralkodó, és csak utána német király, ezért ez a nacionalista felütés. A vehemensebb olvasók megnyugtatására: a kompánia rekonstruálásánál nációtól függetlenül mindenkit felvettem a listára. Nem Zsigmond magyarjai voltak az első látogatók országunkból a 15. század első harmadában.[182] Három, jól elkülöníthető csoportra oszthatjuk a Sienában megfordult hazánkfiait. Az elsőbe az „életvitelszerűen" itt élők tartoznak. 1321-ben a néhai Magyarországi András *(Andreas Hungarus)* kancellár fia, László, a bolognai egyetem tanulója csak rövid ideig élvezhette a város vendégszeretetét. Paulus de Lazzari küldötteként a tanács előtt bejelentette, megbízója hajlandó átjönni kánonjogot tanítani Sienába. Egy évvel később Maynardus de Ungaria rektorról *(rector scolarium iuris canonici et civilis)* és Gregorius de Ungaria egyetemi hallgatóról *(scolaris in iure canonico)* olvashatunk. Az egyházi és világi jogot tanuló diákok fejét egy évvel korábban (1321. augusztus 11.) egy emberölési ügyben vétlennek találták.[183] 1332-ben Sienában alkalmazták Magyarországi Jakabot a studium generale diákjainak a rektoraként.[184] Romantikusnak éppen nem mondható történet után talált menedéket a városban. A valenciai Diego szerelmes lett a bolognai Michelino jegyző lányába. Giovannát egy márciusi éjjel a spanyol diák 15 felfegyverzett társával együtt megpróbálta megszöktetni a szülői házból. A város krónikájában tudni vélik a legény célját: testileg megismerni a leányt, és leszakítani a virágot.[185] Büszkén jelenthetem, az elszánt csapatban találjuk az egyetem magyar diákját, Gergelyt, aki semmit sem bízott a véletlenre, és biztos, ami biztos alapon egy nyilat is vitt magával. A harci eszközt remekül kezelhette, hiszen

közel fél tucat embert megsebesített. Az akció kudarcba fulladt, a tanulókat elfogták, már aki nem menekült el. A szerelmes bűnöst 1321. március 30-án lefejezték, társait felmentették, kivéve nációnk vehemens tagját, mert vele semmit sem tudtak tenni. Gergely még időben meglépett Bolognából, állítólag a hatóságok félrenézésének köszönhetően. Egyedül Giovanna élete változott meg gyökeresen. Kolostorba vonultatták, és ott merenghetett élete bizonyára legizgalmasabb éjszakáján. És itt jön a képbe a nógrádi főesperes Jakabunk. A feljegyzések szerint a gazdag és nagy befolyású tanulónak döntő szerepe lett az ügy elsimításában, mert a szigorú ítéletet látva kérdőre vonta Giustinello polgármestert. A válasz nem tetszhetett, mivel a kivégzés utáni napokban néhány tanárral, valamint a német orvosnövendékek nagy részével, mindenüket hátrahagyva (az adósságaikat is) átmentek a sienai egyetemre. Bologna polgárai hamar észhez tértek, főleg miután megérezték a fizetőképes kereslet hiányát, és egy év elteltével visszacsábították a diákokat.[186] Mindent összevetve nincs mit csodálkozni, hogy az Európa legrégebbi egyetemének a városához mérve minden szempontból törpe helyek napjainkig görcsösen ragaszkodnak felsőoktatási intézményükhöz.

A ma is működő sienai egyetem kezdetben püspöki iskolaként funkcionált, 1240-re teszik az igazi megalakulást. 1327 és 1357 között studium generaleként tanítottak benne a professzorok.[187] Feltehetőleg magyarok is látogatták, neveket nem ismerünk, jóllehet egy 1420. szeptember 5-én írt levélben honfitársaink „speciális" szerepet játszottak a város és oktatási intézete életében. Az iskolát ebben az évben Corsignanóba helyezték át – a toszkán kisvárost ma Pienzának hívják –, ahová Siena a tanulók ellátása ügyében egy vikáriust rendelt ki. A hallgatók döntő részét ekkor a spanyolok adták, és a szerencsétlent hamar szembesítették a diákélet rejtelmeivel. Az ibériaiak éjfélig tomboltak és visszatetsző dolgokat követtek el, nyugodtan kijelenthetjük, messze álltak a beamter által elképzelt egyetemista ideáltól. A hallgatók életét szabályozó rendeletekből (1415–1416) kiderül, Corsignanón kívül is történtek érdekes dolgok, mert a regula értelmében a tanulók szobájukban gitárt és más zeneszerszámokat ne nagyon használjanak, ne tartsanak maguknál játékokat és fegyvereket, végezetül ne kövessenek el gazságokat és becstelenségeket.[188] A sienai hivatalnok látva az őrjöngést, végső elkeseredésében ezt írta: „Nem gondoltam feladatomnak a diákokkal tárgyalni, de még a magyarokkal is szívesebben tenném ezt.[189] Sokatmondó szavak, ne menjük el mellettük. Reménytelennek számított már a 15. században is szót érteni egykori honfitársainkkal? Nem tudtak idegen nyelvet? Szakmai felkészületlenségüket makacssággal pótolták? Az itáliai fülnek oly fura beszéd okán? Egy biztos, lásd, a „süketek párbeszéde" magyar szólás sienai-itáliai-európai megfelelőjét 1420-ból. A jóravaló vikárius sok magyarral (diák, katona, kereskedő, követ, zarándok) nem találkozhatott, ezzel szemben a sommás véleményt már valahol hallhatta és használta is honfitársainkról. Kijelentésének van egy másik

olvasata. Minden relatív, hiszen a spanyolok ott Corsignanóban még minket is lepipáltak. Érthetőbben: a Nemzeti Színház nekem bűn ronda, de ettől még a Művészetek Palotáját nem gondolom szépnek.

1431 szeptemberének utolsó napján Magyarországi Fábián fia Miklós péket mentették fel, miután megtámadta a sienai lakos Katalin asszonyt, és erővel elvett a pénzes zacskójából hét arany garast. Hazánkfia ügyesen védekezett. A hölgyet a firenzei határ mellett, Valiallo közelében látta, és ezért odavalónak gondolta. Az ősellenség felemlítése elegendőnek bizonyult, ellenben az elrabolt pénzt vissza kellett adnia.[190] 1432 szeptemberében nevezték ki Johannes de Alamaniát újabb egy évre a sienai studium vetus rektorának,[191] és állítólag ebben az évben Zsigmond jelentős adományokkal látta el az iskolát. Ettől kezdve láthatjuk címerükben a császári sast.[192] Remélem, a donáció sokat javított a jövőbeli magyar egyetemisták sienai megítélésénél. 1382 és 1422 között itt élt Giovanni Giacomo da Ungheria festő és aranyműves, Capitano del Popolónak is megválasztották.[193] Szintén a város szolgálatában állt (1422) Jacobus magistri Johannis Dongaria. Ő vikáriusi tisztséget viselt Giuncaricóban.[194] A Zsigmonddal érkezett – ez Horváth Henrik álláspontja – Giovanni di Zagrabia (Giovanni delle Bombarde) „hadmérnök"-öt „magister campanarum et bombardarum"-ként említették. Számos ágyú mellett a Santa Maria di Fontegiusta templomban a jobb oldali második oszlopra szerelt szenteltvíztartó az ő nevéhez fűződik.[195] Akár Szlavóniából is származhatott Niccolò da Sclavonia, aki 1433-ban már nem élt. Ebben az évben lánya (Caterina) „velencei"-ként *(lavenitiana)* szerepel egy közjegyzői iratban.[196] A lagúnák városából érkezhettek Toszkánába. Maestro Michele di Fabiano Ongharo *sartore* már 1433-ban sienai polgárként élt a városban.[197] Szabó honfitársunk remélhetőleg sok munkához jutott Zsigmondéktól.

Az átutazó magyarok jelentik a következő csoportot. Néhány zarándok nevét ismerjük, őket az Ospedale Santa Maria della Scalában helyezték el. 1391-ben Iachomo di Sciali Ongharo, 1410-ben Giovanni d'Angria (a szöveg kiadói magyarnak veszik), 1415-ben Bartalomeio Giachopi d'Ongharia, 1418-ban Chapreter Cicameio di Sug Bargari in.Ungheria.[198] 1407. szeptember 4. és 1408. január 23. között Sienában tartózkodott Alsáni Bálint pécsi püspök, egyike a XII. Gergely pápával együtt érkező 12 bíborosnak. A dómban megnézhetjük a címerét.[199] Elias de Ungariát neve alapján zsidó kereskedőnek gondolom, amikor Zsigmond a városban állomásozott, éppen per alatt állt.[200] A magyarok a helyi börtönök világával is bensőséges kapcsolatot kötöttek. Andicassus Georgii Ungarus 1405-ben közel négy hónapig gondolkodhatott az élet rejtelmein. Szeptemberben csukták le, mert megkéselt egy sienai polgárt. A magyarországi részekről *(de partibus Ungarie)* származott, habitusa folytán boldogan elfogadom nációm tagjának.[201] Matheus Johannis Ungarus 11 hónap áristom után ugyanebben az évben szabadult, ugyanis 1404 decemberében ő is megsebesített valakit.[202]

Az ideiglenes munkavállalók derékhadát a katonák adták. 1430-ban Tommasus Gregorii de Sagabria *(iuvenis)* Siena zsoldjában harcolt, nevét egy jóval későbbi hadi listában találhatjuk meg.[203] 1431 tavaszától Johannes Ardelli Ungarus többször pénzt kapott a csapatára.[204] 50 magyar gyalogost vezetett, és három hónapra vették őket fel.[205] Niccolò di Piero da Schiavonia, Piero di Niccolò Dongaria mellett Valentino di Tommaso Dongaria is itt gondolta megtalálni a Fortunáját.[206] Júliusban Giovanni d'Ungaria hagyta ott a városi szolgálatot.[207] Utánpótlás mindig érkezett. Augusztusban Mattiaccio di Giovanni Dongaria és Pietro di Giovanni Dongaria.[208] A következő év februárjában Giovanni di Giorgio da Schiavonia igazolt ide.[209] Francesco Piccinino, a híres Niccolò Piccinino di Perugia zsoldosvezér fia csapatában ugyancsak harcoltak magyarok. A katonát Siena 500 lovasával és 100 gyalogosával fogadta fel 1432 áprilisában.[210] Köztük számos hazánkfiát találunk.[211] A Zsigmond érkezése előtti hónapban Allegretto de Schiavoniának és Gregorio di Giorgio Dongariának fizettek.[212] Az elsőként említettet a király felfogadhatta, 1433 januárjában parancsnokaként *(connestàbile)* említették, és a Gambassi városka környéki harcokban bizonyíthatott csapatával.[213] Ungaretto di Pietro da Buda saját embereivel állt a város szolgálatába 20 lándzsával. Az íjászokból és a gyalogosokból álló egységet három hónapra szerződtették. A mercenáriusokra oly jellemző hűség eredményeként egy hónapig maradtak.[214] Bartolomeo da Boemia dupla zsoldot szerzett a várostól 1432. augusztus 17-től egy negyedéven keresztül.[215] Valamit nagyon tudhatott. 1432 decemberében Orbetello városkából Siena parancsára szabad elvonulást nyertek Antonio della Pergola condottiere katonái. A hét közül az egyiket Andreagio Ungarónak hívták.[216] 1433-ban – úgy tűnik, már Zsigmond elutazása után – Ungherretto di Giacomo Dongharria katonánkat díjazta a város.[217] Az 1433 júliusa után alkalmazott harcosok többsége a királlyal érkezhetett, kivéve Pietro di Michele Dongharia d'Averát. Ő már januárban Siena szolgálatában állt.[218]

2. Vice versa

A politikai kapcsolatok – a jelentős távolság miatt – Siena és Magyarország között 1431-ig kizárólag alkalomszerűek lehettek.[219] 1412-ben a városba szintén megjött az a levél, amelyben Zsigmond német királlyá választásáról olvashattak, de megtudták az uralkodó távlati tervét is. Rómába készül a császárkoronázásra, ellenben Velence ezt meg akarja akadályozni. Misser Carlo d'Agniolino (a későbbi sienai püspök), misser Giorgio di Tommaso (di Checo) és ser Cristofano d'Andrea – a város követei – személyesen gratuláltak, és ajándékot vittek magukkal.[220] Tudtommal Zsigmond első itáliai utazása idején volt az első komolyabb akció. 1414. május 17-én Siena diplomatái megjelentek Moncalvóban. Itt a király a követektől és másoktól hallotta,

milyen szép és rendezett a város kórháza, ezért arra kérte őket, minden helyiségről és a csatlakozó épületekről egyaránt küldjenek rajzot.[221] A város azonnal megbízta az „Ospedale di Santa Maria della Scala" vezetőjét, Károly mestert *(miles et decretorum doctor)*, tegyen eleget a királyi kérésnek.[222] A sienai diplomaták célját nem ismerjük, esetleg a zsinat miatt kereshették Zsigmondot. Erre utal az az oklevél, amelyben a király megígéri, támogatni fogja a bázeli gyűlés áthelyezését Sienába.[223] 1414 májusában Pontesturában a város – Firenzével együtt – szövetséget kötött az uralkodóval.[224] Ismerjük a két követ nevét. Giacomo Carretani és unokaöccse, Mario Carretani utazott ilyen messzire.[225] Sienából többen megfordultak Konstanzban, elég Beltrame Mignanellire és Niccolò di Cecco Ugurgierire gondolnunk.[226] 1415. október 16-án a zsinat és Zsigmond követét láthatták a kíváncsiskodók. Az akcióról többet nem tudunk, talán a király tárgyalásairól Bertoldo da Pitigliano gróffal – Siena harcban állt vele – számolhattak be.[227]

1417. április 5-én szomorú látvány fogadta a városiakat. Nagyszámú koldus érkezett Sienába. A történet előzménye a következő. Jó szándékú magyar zarándokok Bolsenában – Rómából visszatérve – gazembereknek látszókkal találkoztak. Kettőt megöltek közülük, a többit a beterelték felakasztani. A zajra jó kétszázat beengedtek, majd bezárták a kapukat, és a peregrinusok közülük körülbelül harmincat legyilkoltak. A halottak és a sebesültek száma több mint százra rúgott, ráadásként az életben maradtakat kirabolták.[228] 1419-ben a sienai Contes Naddi Malavolti *(utriusque iuris doctor)* eszéki főesperes pécsi püspöki vikáriusként tevékenykedett Magyarországon. Ebben az évben az esztergomi és a pécsi kanonokságon kívül más javadalom elnyerését kérte V. Márton pápától. A rutinszerű diplomáciai lépések közé sorolhatjuk, amikor Zsigmond cseh királlyá választásáról értesítette a várost.[229] A levelet 1420. október 24-én az a küldönc hozhatta, akiről egy sienai krónika is említést tett. Az iratban a ceremóniáról és a török elleni harcokról olvashattak.[230] A sors kiszámíthatatlanságát demonstrálandó, 1422-ben a budai itáliaiak között találjuk a toszkán városból származó Pétert, aki egy város előtti szőlőbirtokért pereskedett.[231] Mi hozhatta a Duna jobb partjára? Üzlet? Munka? Szerelem? Véletlen? A sienai zsinat (1423–1424) magyar résztvevőiről nincsen tudomásom,[232] a király levelezésében mégis többször megemlítette a gyűlést.[233] 1424 februárjában Zsigmond követei is megjelentek a városban.[234] Néhány évvel később a király Pozsonyban (Bratislava) Francesco d'Angelo da Sienát nevezte ki familiárisának.[235] Savo da Siena ugyancsak örülhetett, amikor 1431-ben Bambergben Zsigmondtól hasonló kiváltságban részesült.[236] A király megérkezése előtti hónapban az Abbadia di San Salvatore borgó podestàja valamit Magyarországra szánt. Nem tudjuk mit, mindenesetre a várostól kért rá engedélyt.[237]

6. Sienai városkép

3. Zsigmond kísérete

Ha valaki veszi a fáradságot, mint Hermann Heere a 20. század elején, és németes alapossággal összeállítja a Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund (1431–1433) alapmunkáját, és átlapozza a sienai archívumban megmaradt anyagot, könnyítésként vegyük az 1432. július 12. és 1433. április 25. közötti időszakot, meglepődve tapasztalhatja, a Zsigmondhoz fűzhető adatok milyen kis részét teszik ki a bejegyzéseknek. A miértre számomra eddig a legjobb magyarázatot Szerb Antal adta, ámde az irodalmárok ne érezzék fölényben magukat, keressünk más magyarázatot.[238] Siena életében a király megjelenése fontos és érdekes epizódnak számított, de helyén kezelték a látogatást. Szerencséjükre Zsigmond nem hódítóként, hanem szövetségesként érkezett. A vendég ugyan egy uralkodó, de az élet nem állhatott meg. A városban másként gondolkodtak a monarchiáról, mint egy királyságban. Ez az iratanyagból is látszik. Az elsőnél minden a közösségről *(communitas)* szól, míg a másodikban az uralkodó a legfontosabb. A király a kapcsolattartáshoz intelligens embereit választotta ki – Csapi László, Hédervári Lőrinc, Kaspar Schlick és Tallóci Matkó erre tökéletesen alkalmasnak bizonyultak –, ügyelve a súrlódásmentes kontaktusra. A vendéglátók sem tehettek másként. Általában a városi értelmiség színe-java lett erre kijelölve.

Sienát érthető módon érdekelte, mennyien jönnek Zsigmonddal a városba. Luccai követüktől, Giovanni da Massától többször kérték, tudja meg, hányan kísérik az uralkodót, milyen rangúak, valamint a lovak-lovasok számát is ismerni akarták. Érdeklődésük gyakorlatiasságra vall. Előre meg kellett szervezniük hadtápjukat.[239] 1432. július elsején megérkezett a válasz. A királynak számos bárója van, számukra szinte képtelenség elegendő szobát biztosítani. Luccában a polgárok házaiban laknak, és ők gondoskodnak róluk. Rajtuk kívül még sokan jöttek vele, köztük van két fiatal (apród) 20-20 lóval. Az egyik egy arany kupát, míg a másik a kardot vitte. Mindkettőjüknek Zsigmond mellett kell lakniuk. Végezetül Giovanni da Massa megemlítette, a felsoroltakat jól kell tartani, mert valamennyien fejesek *(grandi maestri)*.[240] Ebben a városban a kísérethez a következők tartoztak:[241]

- Misser Brunoro és misser Bartelomeo (70)[242]
- El cunti Maticho e suo fratello (90)[243]
- Misser Ghaspar grande camcelieri (40)[244]
- Conte di Singna (40)[245]
- Misser Lorenzo grande mariscalco (30)[246]
- Lantislaus maistro dela corte (30)[247]
- Misser lo proposto (24)[248]
- Misser Giovanni de Boeme (24)[249]
- Vescovo Triesto (20)[250]

Konkrétabb számokat találni a sienai krónikában. Tommaso Fecini 1532 főre becsülte a király regimentjét. Krónikájában azt olvashatjuk, a magyarok és németek több mint ezer lovassal és 600 puskással *(iscoppettieri colle bonbardette)* érkeztek. Állítólag ezen a vidéken először láttak lőfegyvereket.[251] Sigismondo Tizio szerint ennek a fegyvertípusnak a feltalálóját Lips Sicamberben tisztelhetjük, majd körültekintő történetíróként a vegyület összetételét is megosztja velünk. A puskapor faszén, salétrom, valamint kén egyvelegéből készül, és Albertus Magnus (1206–1280) kölni dominikánus szerzetes találta fel.[252] Nem tudom, erről mit gondoltak a ferencesek, az oxfordi Roger Bacon (1214 k.–1294) és a freiburgi Berthold Schwarz (1318 k.–1384 k.), mások inkább nekik tulajdonítják a por európai feltalálását. Sigismondo Tizio több mint ezer lovasról és 600 német és magyar íjászról tud.[253] Tommaso Fecininél nemesek, *(capi)*, mesteremberek *(maestri)*, tisztviselők *(ministri)*, és a Zsigmond körüli személyzet megérkezéséről szintén olvashatunk.[254]

- Misser Brunororo e misser Bartalomeo della Scala (60)
- El conte Arnatico e l' suo fratello (450)[255]
- El signore Istefano da Stagica (40)[256]
- Misser Guaspare cancelliere (40)[257]
- Misser Lorenzo magiore siniscaico (40)[258]
- Misser Lanzilao maestro di corte (30)[259]
- Misser lo proposto de Carbacari segretario dello imperatore (22)[260]
- Misser Giovanni di Buemia (22)[261]
- El conte Guglielmo (22)[262]
- Monsignore l'arcivescovo e capellano dello imperatore (50)[263]
- Misser Gualfredo, misser Orlone, misser Matteio (70)[264]
- A császár öt nemes lovagja (100)
- Maestro Francesco e maestro Giovanni, a császár orvosai (40)
- A császár káplánjai (20)
- Egy ferences szerzetes (6)
- Trombitások, síposok, bohócok (20)
- 60 fegyveres lovag 500 lovassal (500)

Tommaso Fecini listája alapján Zsigmondot 1532 fő kísérte. Sajnos az általam ismert számok nagy szórást mutatnak. 1431 novemberének közepén Antonio Landi sienai polgár úgy tudta, az uralkodót kétezer vagy kevesebb lovas követi.[265] A milánói herceg más számot adott. Az uralkodó ezernél több emberével fog Toszkánába bevonulni.[266] Giovanni da Massa Pármában ezer lovasról tudósította városát, de rajtuk kívül még „gazdagok" és bárók erősítették a csapatot.[267] Lombardia ura egy másik levelében (1433. április 16.) hasonló létszámról (1200 királyi lovas)

olvashatunk.[268] Én inkább az 1500 fős becslést tartom elfogadhatónak. Közülük ezernyi hivatásos, a többiek bárók, nemesek és embereik lehettek.[269] Halvány bizonyítékként egy viterbói krónikát említek. Ez alapján 150-nél is többen voltak a főurak, valamint 1000 főnyi lovas és gyalogos adta a sereg többi részét.[270] A minimális létszám meghatározásánál a Camposelvoli környéki harcok idején kivezényelt katonák állományát vehetjük alapul. 1432 októberében egyszerre hatszáz harcost indítottak kisegíteni Zsigmond vitézei közül.[271]

A bárók, nemesek, „szakemberek" és a katonák négyeséből meglepő módon az utóbbiak számát lehet a legpontosabban meghatározni, hiszen Siena sokszor „kölcsön vette" a magyar csapatokat, és a városi adminisztráció ezt lejegyezte, utólag megköszönve ezt a szorgalmas városi jegyzőknek és az archiváriusoknak.[272] Kényelmes megoldásként kijelenthetném, a római koronázáson jelen lévők már Sienában Zsigmonddal múlatták az időt.[273] Ezt sajnos nem tudom bizonyítani, de a kíséret nagyobb része inkább egyenesen az Urbsba érkezhetett, vagy később jöhettek Sienába. Tallóci Matkót 1432 októberének a végén Magyarországra irányították, többek között embereket kellett magával hoznia.[274] Azt gondolom, a király végül inkább Tamási László mellett döntött, aki 1432 novemberében még a városból ment Tallóci Matkóval Milánóba, de vele ellentétben ő nem tért vissza, hanem Magyarországra utazhatott.[275] Ha mégis őt választották, 1433 tavaszára már visszatért Sienába.[276] A létszám állandóan változhatott. Frangepán István a bevonulás (július 12.) után nem sokkal visszatért birtokaira. Zsigmond 1432 augusztus elején már egy peres ügy végrehajtásával bízta meg a dalmát-horvát bánt.[277] A római koronázásra visszajött.[278] Az Urbs után sem tért haza. 1433. szeptember 22-én Mantovában nevét a hercegnek adott kiváltságlevél tanúi között olvashatjuk. A király másokat is hazaküldött. Így Tari Rupertet és Aranyi Istvánt. A két nemesnek otthon élőszóval kellett előadniuk parancsát. Száz lovast kért Kanizsai László soproni ispántól, Sienába irányítva őket.[279] A csapat és vezetőjük megérkezéséről nem tudok.[280] Az előzmények ismeretében sokat változott a terv. Az uralkodó már 1432. október 28-án felszólította Kanizsait, küldjön katonákat Friuliba Velence ellen.[281] Simon káplán küldetésének egyik része is abban állt, hogy keresse fel Maróti Jánost. A hadvezér feladata lett volna 20 ezer lovassal az említett tartományban a Köztársaság erejét gyengíteni.[282] Hasonlóan a városba rendelték Nadányi Márk udvari lovagot *(aule nostre miles)* és embereit is.[283] A fehérvári prépost (Mihály fia Benedek) ellenben a következő hónapban hét kisérőjét menesztette.[284] Hasonlóan tett Gatalóci Mátyás királyi titkos alkancellár. Öt familiárisát és az egyik famulusát eresztette útnak.[285] Domonkos, a zágrábi püspök (Albeni János) káplánja is erre a sorsra jutott,[286] de Maromorc de Esselungen és Johannes orgonisták 1433 februárjában hagyták el a királyi udvart.[287] Ebben a hónapban rengetegen szereztek menlevelet Firenzén keresztül Bologna irányába.[288] Számukat (111) látva felvetődik a

kérdés:[289] valamennyien Zsigmondhoz tartoztak? Mivel mindannyiuknak a király kérte a salvus conductust, mi mást tehetnék, igent mondok.[290] De akkor miért kellett elhagyniuk Sienát?[291] Fogalmam sincs.[292] Döntő részük esetleg mint zarándok csapódhatott civilként a kísérethez. Erre utal a számos egyházi személy jelenléte a csapatban. A lengyel Nicolaus Polen éppen a firenzeiek ellen harcolt, amikor elvesztette a jobb kezét, és ezért visszatérhetett szülőföldjére.[293] Az ellenkezőjéről is van adatunk. Kaspar Stange von Wandofen prokurátor (Deutschorden) később csatlakozott Zsigmondhoz, majd maradt Sienában, miután az uralkodó diplomáciai munkával bízta meg.[294] 1433 február elején ser Giacomo da Verona, Domenico d'Antonio da Perugia és Marco Ongaro – Brunoro della Scala emberei – Zengget és San Quirico (d'Orcia) városokat érintve érkeztek meg Sienába.[295]

4. Az utazó udvar

A sienai levéltári és elbeszélő forrásokban elsősorban a Zsigmondhoz köthető történéseket jegyezték fel, elvétve tesznek említést másokról.[296] Ennek nem a fontos ember effektus az oka. A király megjelenésével a mindennapok mások lettek, de alapjában nem sokban különböztek az 1432. július 12-e előtti hónapoktól. Az élet ment tovább, a várost működtetni kellett. Az uralkodó embereinek életéről a nem létező „Zsigmond kíséretének az irattárá"-ban olvashatnánk. Hiába laktak éppen Sienában, akkor tudhatunk meg valamit róluk, ha ez a városhoz társítható, ráadásul mindezt írásba foglalták. A király Kaspar Schlick alkancellárt és Tallóci Matkót bízta meg a kapcsolattartással, rajtuk kívül még Hédervári Lőrinc lovászmesterről és Csapi Lászlóról tudunk. Ők Zsigmond teljes bizalmát élvezték. Sienában a társadalmi különbségek szilárdan megmaradtak, a személyes érintkezési formák ellenben kicsit lazulhattak. A bárók, a nemesek és a katonák a mindennapok során közelebb vagy éppen távolabb kerülhettek egymáshoz. A közös feladatok elvégzése, a harcok, a követségek és az idegen környezet az egymásrautaltságot erősíthette, és a kommunikáció terén elképzelhető némi közeledés. A speciális élethelyzetben – rangtól és beosztástól függetlenül – beszélhettek egymással, vagy megismerhették a másikat, jóllehet erre máskor soha nem lett volna esélyük.

A sienai királyi udvar klasszikus értelemben soha nem létezett, amit erről írok, az utólagos rekonstrukcióm eredménye. A Zsigmondot kiszolgáló szervezeti egységek, a kancellária, a pénzügyigazgatás, a testőrség, a szakemberek, a belső személyzet és a katonák kategorizálása önkényes, de így könnyebb áttekinteni az utazó uralkodó udvarát. Az „aula regis" Sienában is magán hordta az ideiglenesség nyomait. A király sokkal kevesebb tisztviselőt vitt magával, ezért ők több vagy más funkciót láthattak el egyszerre.[297] Ilyen Csapi László. Őt titkárként *(secretarius)* és főszámvevőként *(summus dispensator)* is említik. Noffri Bajmóci Lénárdot a kincstartó címmel tisztelték meg

7. Bohóc. A bécsi udvari kártya német színű lapjai. Felső Rajna-vidéki vagy osztrák, 1455 körül

a városban. Magyarországon jóval Zsigmond visszatérése után foglalkozott pénzügyekkel, ám a különleges helyzet – az utazás – felülírhatta munkakörét. Káder és Kádár nem vész el, csak átalakul.

Tamási László Zsigmond udvartartását felügyelhette, de Sienában alig említik.[298] Tommaso Fecini talán tévedhetett, de abban a kötetben sem céloztak rá, ahol összeírták a szállásokat.[299] Most sem hibázott a történetíró, ugyanis rövid ideig maradt a városban. 1432 novemberében még innét ment Milánóba Tallóci Matkóval, de vele ellentétben ő nem tért vissza, hanem Magyarországra utazott. (Filippo Maria Visconti herceg nem fogadta a követséget a pestistől félve.)[300] Ott találjuk a római koronázáson, ezért legkésőbb május végére vissza kellett térnie Itáliába.[301] Talán őt takarhaja Zsigmond elutazása után egy nappal a királynak szánt kiutalás alkalmával említett misser Lanzilao név.[302] Egy darabig még Sienában maradhatott, erről máshol olvashatunk.[303] Ha rá utaltak, akkor már tavasszal megérkezhetett ide. Jól beszélhetett latinul – erről már írtam –, ennek ellenére novemberig semmit sem tud róla a sienai adminisztráció.

Az udvarmester számomra ismeretlen helyettese alá tartozhattak a szakácsok, ők a város segítségével beszerzett alapanyagokat főzték meg.[304] A zenészek nem pusztán a király személyes megrendelését teljesíthették, fontos szerepet játszottak a bevonulások és a hadi események alkalmával. Zsigmond egy dobossal büszkélkedhetett. Az egyik ütőshangszer rendes mérettel bírhatott, hiszen külön ember cipelte. Az uralkodót legalább hat trombitás kísérte. Az utóbbiakból Brunoro della Scala birodalmi vikárius kettőt hozott magával. Bohócversenyről nincs tudomásunk, noha egyet-egyet találhatunk a király és Hédervári Lőrinc sienai környezetében is.[305] Az uralkodó egyik embere vagy nagyon megtetszhetett a városnak, vagy éppen hiány adódott a zenészekből, mert július és augusztus hónapokra felvették a palota muzsikusai közé. Angelus, ha nomen est omen, akkor angyalian fújhatta.[306] Angelus Paradisi de Buda személyében megismertetünk egy itáliai-magyar-budai Galambos (Lagzi) Lajost.[307]

Ugyanezen a hangszeren játszott a király másik zenésze, akiről nem tudjuk, mikor és hol szórakoztatta gazdáját, de akinek jóvoltából halála napjáig Hidegkúton (Pilis megye)

8. Íjász, udvarhölgy, szakácsmester és kancellár. A bécsi udvari kártya magyar színű lapjai
Felső-Rajna vidéki vagy osztrák, 1455 körül

élvezhette egy birtokocska bevételeit. Antonyáról *(Anthonya)* van szó, akiről Zsigmond muzsikusaként tettek említést.[308] Mellékszálnak tűnhet, de néhány gondolatot megosztanék az érdekes hangzású név tulajdonosáról. Gallicus Antalt tisztelhetjük benne, aki beleszeretett Hidegkúti György lányába, a nemes származású Borbálába. A méltán oly híres „francia" sárm mellett sokat segíthetett a fiatalok egymásra találásában a leendő após szakmai rokonszenve, tudniillik mindketten a királyt szolgálták, valamint ugyanazt a hangszert választották, mint „angyalunk". Feltevésemet látszik bizonyítani a kedves papa döntése, hiszen a házasoknak adományozta birtokrészét, és ezt Zsigmond 1397-ben engedélyezte is.[309] Nyugodtan kijelenthetjük: az a hidegkúti trombitás egy jó fej, nem vitás. A dátum némi (gyenge) magyarázatként szolgálhat Antoine magyarországi jelenlétére. Elképzelhetően a nikápolyi (Nicopol) csata (1396) után keveredett ide, egy francúz lovag szolgálatát hagyhatta ott a hadi események környékén könyvünk hőse és pénze kedvéért. Ámor gyorsan lecsaphatott, mert a budai káptalan már 1397. április 8-án levelet kapott a parancs végrehajtására.[310] De mi köze van ennek a villámsebes vonzalomhoz? Kizárólag annyi, hogy a király rövid kitérő után – Konstantinápolyt (Isztambul) is megjárva – március legutolsó napjaiban vonulhatott be Budára, így egy hét alatt dűlőre és oltár elé kellett volna vinni Borbálát.[311] Aztán ott volt még Hidegkúti György, akit a kérőnek maga mellé kellett állítania – erre ott volt a közös érdeklődés –, majd a lányos apák lágyságát kihasználva elérni, szerezzék meg a királyi beleegyezést. Az időpontok szigorúsága ezért azt mondatja velem, vessük el a Blitzkrieg elméletét. A férj régebbről ismerhette asszonyát, és a bulgáriai hadjáratban semlehetett ott. De akkor hogyan és mikor kerülhetett hazánkba? Je ne sais pas!

De mielőtt beleélnénk magunkat a fenti história romantikájába, előtte érdemes szakirodalmat és okleveleket olvasgatni. Az Antalunk neve előtt álló jelzőt a Magyarországon élő itáliaiakra aggatták – különösképpen Budán – és nem Asterix és Obelix utódaira.[312] Jó példa erre az 1422-ben már Budán élő Petrus Gallicus, akinek szerencsénkre származási helyét sem felejtették el a tudomásunkra hozni. Sienában látta meg a napvilágot, nevét már csak ezért sem fordíthatjuk franciának, ellenben olasznak igen.[313] Így aztán Borbála fejét nem Antoine, hanem Antonio csavarta el, és a nikápolyi szálat is el kell felejtenünk. (A regényes fordulatok hívei természetesen ezt ne tegyék.) De akkor hogyan és mikor érkezhetett Budára? Non lo so! Mindenesetre a (pest)hidegkúti levegő számára is áldásosnak bizonyult, csak 1441 táján hallotta meg az égi harsonák hívó szavát. Szép hagyományként halála után a fenti évben a földecskével Zalai Péter budai lakost örvendeztette meg I. Ulászló király (1440–1444).[314] Foglalkozását a szóismétlés okán nem írom le, de „szintén zenész". Nincs még vége a szép történetnek. 1450-ben már Hidegkúti Trombitás Antalként említett néhai „gallunk" lánya (Luca), férje és három gyereke nevében a papa előnevében található településen fekvő birtokrészét (a Kaptáralja-hegy alatt) nyolc aranyért eladta, de már nem egy szakmabelinek.[315] A hagyomány így részben megtört, de a pénzek csengése legalább muzsika lehetett a

füleknek. Nem hiszem, hogy Antonio a „Romzug"-ra elkísérte volna Zsigmondot, habár a király szépszámú szórakoztatót vihetett magával. Tommaso Fecini szerint a bohócok, a síposok és az oly sokat emlegetett fúvós virtuózok száma a sienai bevonuláskor húsz főre rúgott.[316] Utóbbiak hasonlóan fontos szerepet kaptak 1433. október 11-én. Ezen a napon fogadták Bázelben a császárt, és ők szolgáltatták a bevonulási talpalávalót.[317] Naivan azt hihetjük, csak erre voltak jók. De nem! Amikor a király Luccában várakozott, egyik trombitását küldte Firenzébe tárgyalni.[318] Vagy mert pocsékul játszott, és így akart megszabadulni tőle, vagy mert jól beszélte Itália nyelvét. Juszt sem a mi digó Antalunk lehetett! De miért is ez a hosszú kitérő? Dramaturgiai oka van, és nem tartalmi. Ahol egyszer majdnem találunk egy „szerelem első látásra" feltevést, az egyszer el is fog sülni, legkésőbb valahol ebben a könyvben.[319]

De térjünk vissza Sienához. A király két orgonistáját is ismerjük. Maromore de Esselungen (Esslingen) és Johannes 1433. február 24-ig Sienában zenélhettek. Az uralkodó az itáliai utazása előtt járt a würtenbergi városban (1431. január 31.),[320] talán ott csatlakozhattak hozzá. A király orvosai, Francesco da Crema és Giovanni Parato da Crema, a szakemberek csoportját erősítették együtt Petrus de Ungaria aranyművessel. A legtöbb nevet – már említettem – a katonák közül ismerjük. Három hadvezér vezette őket. A csehek, Arnesto Boemio és Jan Švihovský z Rýzmberka (a sienai forrásokban Giovanni di Buemiaként szerepel) és a horvát Tallóci Matkó. Rajtuk kívül számos magyar és német nemesről olvashatunk.

Végezetül néhány szó a láthatatlan emberekről. Ők azok, akikről elvétve írnak. A szekeresek, a málhások, a lovászok és a mesteremberek nélkül egy ilyen menet nem indulhatott el. Számukat nehéz megbecsülni, mivel a katonáknak mindenhez érteni kellett, így az álltokhoz és a bütykölgetéshez is. Amikor viszont elfogyott a tudomány, vagy leesett a patkó, a kovácsokra maradt a lovak gyógyítása és vasalása. Nem ártott néhány fegyvermestert sem felfogadni. A fogatok felelősei ezermesterként funkcionálhattak, hiszen a kilométerek nemcsak a lelket, hanem a fa, fém és bőr alkatrészeket is koptatták. A pótlásokban és a javításokban expertek lehettek, de ez nem zárja ki – költségkímélésként – az asztalosok és egyéb iparosok jelenlétét. Külországban az árban megjelenő munka értéke már akkor is a többszöröse lehetett, már csak ezért is érdemes volt kézműveseket vinni.

5. Testvérek és barátok

Fogalmunk sincs, mi alapján válogatták össze a kíséret tagjait. Az országnagyok egy része otthon maradt, hiszen a király távollétében is kormányozni kellett. Hasonló a helyzet az egyháznagyokkal. Ők most nem kellettek. Azt gondolom, a bárókat az uralkodó választotta ki apelláta nélkül, de familiárisaik és azok familiárisai sem emelhettek kifogást a parancs ellen. A nemesek nagyobb részénél két körülmény döntött. Ajánlatos volt és

érdemes. Ajánlatos, mert Zsigmond elvárta, érdemes, mert hosszú távon kifizetődőnek számított. A zsoldosoknak sem kellett sokat gondolkodniuk. Menniük kellett. Mivel a király az itáliai programjait elintézendő a német területeken keresztül érkezett az Appennini-félszigetre, bőven jutott idő a birodalmi tisztségviselők, a bürokraták, valamint a katonák csatlakozására.[321] Az itáliai utazás alatt kötött barátságok és ismeretségek pozitív, illetve negatív következményeiről semmit sem tudunk, de az emberi természet állandóságára gondolva a személyes kontaktusok hatását a jövőre nézve semmiképpen sem becsülném alá. A kompánia tagjai - legalábbis az utazás idejére - összekovácsolódhattak, de a munka végeztével az emberi viszonyok gyöngülhettek, mivel legtöbbjüket máshová szólíthatta a jövő. Az emlékek később előtörhettek, jó ajánlólevélnek bizonyulva egy-egy tisztség betöltéséhez, vagy egy újabb kihívás teljesítéséhez. Zsigmond csapatának névsorát ismerve néhány érdekességre felhívnám a figyelmet, kizárólag tájékoztatás jelleggel.[322] Sienában legalább hét testvérpár szolgált. Csapi László–Csapi István, Frangepán István–Frangepán Bertalan, Kápolnai István–Kápolnai László, Kátai László–Kátai Fülöp, Marcali Imre–Marcali János, Brunoro della Scala–Bartolomeo della Scala és Tallóci Matkó–Tallóci János.[323] Egy unokatestvér-párról tudunk (Pálóci Imre és Pálóci Máté). A Frangepán famíliából hárman is Sienában lődöröghettek. Az említetteken kívül unokaöccsük, János fia György hasonlóan ott állomásozott. A logika azt mondatná, a fegyveres nemesek a fiatalabb korosztályt képviselték, ellenben a bárók - érthető módon - már a tapasztalatot jelentették, de reménytelen vállalkozás érdemi bizonyítékokkal előrukkolni. A legbiztosabb megoldást a születési évek kigyűjtése jelentené. Ilyet csak kettőt ismerek.

Név	Születés	1432
Zsigmond	1368	64
Kaspar Schlick	1396 körül	36

A következő csoportba azokat próbálom betuszkolni, akikről valami keveset tudunk, de mégsem eleget. Szórványosan ugyanis olyan adatokkal rendelkezünk, amikor az okleveles anyagban először említettek valakit, de nem akkor, amikor valaminek kinevezték. Ez azonban borzasztó csalóka, mert nem tudhatjuk, ez az év milyen távolságra van a szülők számára örömteli naptól. Egy viszont valószínűnek látszik. A példák magukért beszélnek. Ránézésre látszik, döntő részükkel semmit sem kezdhetünk.[324] Apró pozitívumként azért figyeljünk az 1432-esekre. Életük „kezdetéről" Sienából/Itáliából értesülünk. Utolsó mentsvárként feltételezem, hogy az első előfordulás évében a táblázatba bekerült nemesek már részleges jogképességgel rendelkeztek, tehát a perekben ügyvédvalló oklevéllel képviselőt fogadhattak. A Hármaskönyvben ennek korhatára a férfiaknál 12 év volt.[325] Mivel a szöveget Werbőczy István a 16. század elején foglalta írásba, előtte biztosan eltérhettek a teóriától. Erre maga a szokásjog tudora is utalt. Megjegyezte, régebben ezt 14 évben határozták meg. Siena esetében ez utóbbi számot vettem figyelembe.

Név	Első említés A	Születés B	1432 A	1432 B
Csapi István	1400	1386	32	46
Csapi László	1400	1386	32	46
Tamási László	1402	1388	30	48
Gersei Pető	1406	1392	26	40
Marcali Imre	1406	1392	26	40
Perényi István	1408	1394	24	38
Marcali János	1411	1397	21	35
Rédei Sandrin	1412	1398	20	34
Vöröskői Wolfurt Pál	1412	1398	20	34
Betleni Gergely	1413	1399	19	33
Hédervári Lőrinc	1413	1399	19	33
Bicskele István	1414	1400	18	32
Kistárkányi Boda Dénes	1414	1400	18	32
Kompolti Nánai János	1415	1401	18	31
Pálóci Simon	1415	1401	17	31
Alsólendvai Bánfi Pál	1416	1402	16	30
Frangepán István	1416	1402	16	30
Gordovai Fáncs János	1417	1403	15	29
Sági Balázs	1418	1404	14	28
Tari Rupert	1423	1409	9	23
Garai László	1424	1410	8	22
Maróti Frank	1424	1410	8	22
Várdai Miklós	1424	1410	8	22
Valkói János	1425	1411	7	21
Sztáncsi Miklós	1426	1412	6	20
Guti Ország Mihály	1427	1413	5	19
Hangonyi Péter	1427	1413	5	19
Albisi Zólyomi Dávid	1427	1413	5	19
Kopacsovci Tóka Péter	1428	1414	4	18
Kátai Fülöp	1428	1414	4	18
Kátai László	1430	1416	2	16
Frangepán György	1432	1418	0	14
Hatnai Pán László	1432	1418	0	14
Pálóci László	1432	1418	0	14
Spácai Márton	1432	1418	0	14
Tallóci János	1432		0	

A táblázat első két oszlopában a Werbőczy-féle metódus olvasható. A harmadikban az első említéshez, míg az utolsóban a „Születés"-hez képest kiszámolt évek találhatók 1432-höz viszonyítva.Szalmaszálként egy másik módszerrel is operálhatnánk. Hangsúlyozom, ebben sem lenne sok köszönet. A fenti névsorral ellentétben az első tisztség dátumát vennénk alapul, és hasunkra csapva kijelölnénk egy terminust, mondjuk 20 évet,és a kivonás eredményét sejtetnénk úgy, mint a feltételezett világrajövetel nyögvenyelősen meghatározott idejét.[326] Hessegessük el fejünkből Ippolito d'Este (1479-1520) és Hunyadi Mátyás (1443-1490) példáját – a „kis prímás" már nyolcévesen esztergomi érsek,[327] királyunknak viszont várnia kellett, amíg nem töltötte be a tizenötöt –, majd szúrópróbaszerűen próbáljuk ki a módszert.

Név	Első tisztség	20 év	1432	Halálozás/életkor
Brunoro della Scala	1412[328]	1392	40	1437/45
Guti Ország Mihály	1430	1410	22	1484/74
Kompolti Nánai János	1432	1411	21	1451/40
Marcali Imre	1414	1394	38	1448/54
Tallóci Matkó	1429	1409	23	1445/36
Marcali János	1430	1410	22	1459/49
Tallóci János	1435[329]	1415	17	1445/30
Tari Rupert	1432	1412	20	1448/36

Érzéseim alapján, ezt semmilyen matériával nem tudom bizonyítani, talán így egy kicsivel pontosabb képet kaptunk, de reményeim szerint a könyv megjelenéséig sehol egy frissen előkerülő adat, mert az látványosan borítaná gondosan összeállított számsoraimat. Nyilvánvalóan az utolsó táblázat adatai nem sok támogatást nyújtanak a szellemes következtetésekhez. Azért adtam meg a halálozási éveket – ahol ismerjük –, mert így talán érthetőbbé válik munkám értelmetlensége.[330] Felhívom a figyelmet, hogy néhány esetben az eltérő metódussal készített táblázatok adatai kis jóindulattal hasonlítanak egymásra. Guti Ország Mihály (19–22), Marcali Imre (40–38) és Tari Rupert (23–20) 1432-ben „betöltött" éveinek a számára gondolok. Kompolti Nánai János (31–21) és Marcali János (35–22) esetében ellenbenszembetűnő a különbség.[331] Egyszóval: nem kerültünk beljebb. Ezért aztán bátran megismételhetem az állításomat, hiszen senki sem tudja érdemben cáfolni. A királyt döntő részben fiatal nemesek kísérték. Ezen nincs mit csodálkoznunk. Az ifjak teherbíró képességének és vakmerőségének a határa csak a csillagos toszkán ég lehetett, ellenben idősebb társaik fizikumát és lelkét már jócskán megkoptathatta az idő.

6. A bőkezű király

A külországi szolgálat hosszú távon jó befektetésnek számított. A királyi kegyet az összezártságban jobban ki lehetett érdemelni, elsősorban a személyes kontaktusban bízhattak a címekre ácsingózók. Mindent egybevetve Zsigmonddal érdemes lehetett utazni, igaz, a hűség elengedhetetlen feltételnek számított. Két taktikát követtek. Üdvös volt szem előtt maradni, de a vitézi tettek hasonlóan sokat segíthettek az előmenetelben. Mindkettőre találunk példát. Előlegként: a jól helyezkedő ifjabb Várdai Miklósra, valamint a harcos Nicolaus Polenre utalok. A prosopográfia segítségével kiderülnek az itáliai szolgálat kézzelfogható előnyei. A következő sorokat olvasva mindenki rájöhet, a szónak érdekes hangzása ellenére semmi köze sincsen egy bizonyos kifejezéshez, habár valóban ez is közel áll a perverzióhoz, különösen némi archontológiával vegyítve. Az adathalmazt én semmiképpen nem lapoznám át, mivel a tények ismerete nélkül felelőtlenség bármilyen következtetést levonni, nem beszélve az ilyen állítás igazságtartalmáról. Az unalmas részek elengedhetetlenek a történeti munkákból, hiszen ezek nélkül, hasonlóan az élethez, a szellemeset és a kiválót nem lehet értékelni, mert nincs mihez mérni. A mindenség ebben az esetben nem játszik.

A Zsigmond környezetében serénykedő bárók általában megtartották régi címeiket, és további újakat is szereztek.[331] Alsólendvai Bánfi Pál aulikus (1431) pályájának jót tett az utazás. Rómában (1433) már udvari lovag.[332] 1437-ben lovászmester, de ezután sem panaszkodhatott. Többek között asztalnokmester (1439), lovászmester (1453–1456) és ajtónállómester (1456–1458) lesz.[333] Frangepán István báróként érkezett, és 1437-ig ő maradt a dalmát-horvát bán. 1481-ig élt, a király halála után (1437) országos tisztség nélkül maradt.[334] Garai László Zsigmondtól már nem szerzett egyéb pozíciót. A későbbi nádor (1447–1458), ekkor még csak macsói bán (1431-1441), életpályájába jócskán belefér a sienai szolgálat.[335] Guti Ország Mihály mindenki kedvencének számított. Aulikusként (1430) utazhatta végig Toszkánát, de már mint főkamarás (1433) érkezhetett Bázelbe. Főkincstartó lesz, és az is marad az uralkodó halála után (1436–1438). Karrierje Albert (1438–1439), I. Ulászló, V. László (1441/1453; 1457) és Mátyás ((1458–1490) alatt sem törik meg, fontos országos tisztségeket szerez, és nádorként hal meg 1484-ben.[336] Öt királyt szolgált becsülettel. Hédervári Lőrinc lovászmestert 1413 óta számos tisztséggel jutalmazta az uralkodó. Egészen 1437-ig élvezte Zsigmond bizalmát. Ebben az évben megszerezte a legmagasabb közjogi méltóságot, nádor egészen 1447-ig.[337] Kompolti Nánai Jánosra büszke lehetett családja. Pohárnokmester (1432–1438) lett, mint testvére (László) egykoron. Hevesi ispáni (1441), országnagyi (1444), valamint ajtónállómesteri (1449–1451) pozíciói valamit csak hozhattak a konyhára.[338] Marcali Imre már aulikusként (1414–1433), szörényi bánként (1427–1428), somogyi és verőcei ispánként (1427–1448)

lovagolhatott be Toszkánába, és Sienát is láthatta. Curriculum vitaeje ezután válik csak izgalmassá. Ajtónállómester (1434–1438) Zsigmond jóvoltából. Később sem panaszkodhat a szerencséjére. Albert és I. Ulászló királyok alatt számos országos tisztséggel lett gazdagabb.[339] Testvére (János) sem a földönfutók csapatát erősítette. Verőcei ispánként (1430–1459) lett aulikus (1433), majd Imrével együtt magister janitorum (1435–1438). Mivel fivére ott maradt Rigómezőn (1448), ő sokkal tovább élvezte a következő uralkodók kegyeit.[340] Perényi István már udvari familiárisként (1426) és asztalnokmesterként (1431–1437) érkezett a városba. Itt elsősorban katonaként említik. Korai halála (1437) miatt a zempléni ispáni címen túl (1435–1437) egyéb tisztségben már nem részesítették.[341] Brunoro della Scala birodalmi vikáriusként követte urát, rangjában Zsigmond 1433. június 8-án újból megerősítette, de a császár ezt 1434. szeptember 8-án Regensburgban újból megtette.[342] Tallóci Matkó fontos hivatalokkal lett gazdagabb. A nándorfehérvári kapitány (1429–1435) és csanádi ispán (1430–1431) 1433 és 1438 között Zágráb város és a zágrábi püspökség kormányzója, 1433-ban nagykemléki kapitány, a következő évben a kunok bírája lett. 1434-ben meg elnyeri a váradi püspökség és a vránai perjelség kormányzóságát. Utóbbi posztját egészen 1439-ig tölti be. 1435–1445 szlavón, 1436–1445 horvát bán lesz.[343] Tamási László sem panaszkodtatott. Zsigmond végig meghagyta méltóságában. Karrierje töretlen maradt, 1438–1439-ben Albert király ajtónállómesternek, majd lovászmesternek nevezte ki (1439). 1440-ben az országnagyok között találjuk.[344]

A nemesek közül Noffri Bajmóci Lénárd pályáját jól ismerjük. Őt a toszkán városban a pénzügyekkel bízhatták meg. Pályája – talán emiatt – érdekesen alakult. 1427 és 1435 között királyi relátor, majd szakolcai kapitány (1435–1436). Ekkor előjöhetett a sienai rutin, és a megelőlegezett bizalom gyakorlattá vált. 1437-ben pénzverő és urburaispánná, majd két év múlva főkincstartóvá nevezték ki.[345] Bicskele István további életét ugyancsak meghatározták a sienai napok. Előtte sem unatkozhatott sokat. Az 1431-es évben az uralkodó II. Murád szultánhoz (1421–1451) küldte.[346] Később udvari lovagként szolgálta tovább (1435–1438) Zsigmondot. A király halála után jól alakult a sorsa. 1443-ban szlavóniai adószedő, és 1447-ben is még előkelőként írnak róla.[347] A Csapi testvérek közül István már udvari lovagként érkezett Itáliába (1427–1433). Az argyasi, (1427), a drégelyi és zsidóvári (1432) várnagyságot hagyta ott, amikor az uralkodóhoz csatlakozott. László befutottabbnak tűnik öccsénél. Alkancellár (1419–1423) és relátor (1424–1430), királyi szekretárius (1430–1433), fősáfár (1431), és testvérével együtt drégelyi és zsidóvári várnagy (1432).[348] Frangepán János fia Györgyből 1445-ben lett a győri püspökség kormányzója.[349] Pálóci László (Imre fia) az itáliai utazás után kezdetben még beregi ispánként iparkodott (1433–1439?), 1438 és 1439 között már lovászmester, majd nemsokára ajtónállómester és ungi ispán (1439–1446). Pályája üstökösszerűen haladt tovább. Országbíró (1446–1470) és budai várnagy (1455).[350] A család másik tagja, Simon (Máté fia) ungi ispánként kezdett

(1437–1439). Aztán szép sorban jöttek a remekebbnél remekebb állások: a lovászmesterség (1438–1439), az országnagyság (1439–1440) és újból a lovászmesterség (1440–1456).[351] Tallóci János – Matkó testvére – pályája Zsigmond halála után indult be. 1438–1440 között nándorfehérvári kapitány, majd vránai perjel (1438–1445).[352] Várdai Miklóst már Konstanzban és Milánóban az uralkodó mellett találjuk.[353] 1433-tól 1437-ig udvari lovag és királyi tanácsos. 1435-ben már a szabolcsi ispánt tisztelhetjük benne. Egészen 1440-ig viseli ezt a tisztségét. Jelentéktelen megbízások után főkincstartó lesz belőle (1453–1456).[354]

A város oldalán harcoló szerényebb családból származó nobilisek népes csoportját Alapi István nyitja.[355] Lehetőségeihez mérten komoly pályát futott be. Dárói Majos László embereként csatlakozott a kísérethez, majd ura halála után, még Sienában, adományhoz jutott. 1433-ban a királyi udvar *(aula)* tagjává vált. Többet nem tudunk róla.[356] Aranyi István már udvari familiárisként (1425–1437) érkezett a városba.[357] 1433. január 21-én Zsigmond visszairányította őt hazájába,[358] ennek ellenére nem felejtették el szolgálatait. 1435 és 1437 között a nógrádi, a gömöri és a honti ispáni címekkel büszkélkedhetett, királyi prokurátorként (1436–1437) fejezte be pályáját.[359] Betleni Gergely 1433 és 1440 között udvari lovag, Hédervári Lőrinc embereként 1434-ben nagyszombati (Trnava) alkapitány. Később budai alvárnagy (1440) lett, majd Hunyadi János familiárisaként székely alispán (1444).[360] A csapatban szolgált Csölnöki Lőrinc is. 1433-ban az aula tagjaként említették.[361] Gersei Pető udvari ifjú és aulikus (1427–1430) Itáliában is kipróbálhatta vitézségét. Magyarországon udvari lovagként, valamint zalai és vasi ispánként (1435–1439) és országnagyként (1440–1451) emlékezhetett vissza Sienára.[362] Gordovai Fáncs János aulikusként (1433) hagyhatta el Toszkánát. Maróti László embereként a velikei várnagysággal (1447) kellett beérnie.[363] Hangonyi Péter az esztergomi érsek famíliájába tartozott (1432), majd Hunyadi János oldalára állt, és temesi alispánként (1443–1448) segítette a hadvezért.[364] Hatnai (Pan) László Siena oldalán vitézkedett. 1435 és 1437 között visegrádi, drégelyi és damásdi várnagy. Őt is Mátyás királyunk apja mellett találjuk, torontáli alispánként (1451), nyitrai ispánként (1452), majd nagyszombati kapitányként (1452–1454) írta be nevét a történelembe.[365] Kaplati Jánosról Pármában udvari familiárisként olvashatunk.[366] Rómában már királyi lovag és magister armorum minőségben örülhetett Zsigmond sikerének.[367] A Kápolnai testvérek – István és László – közül csak az utóbbiról tudunk valamit. Sokáig kellett várnia egy értékelhető állásra. 1450 és 1460 között Bazini György scharfenecki várnagyát tisztelhették benne.[368] Kátai László már mint Külső-Szolnok megye comeseként (1432–1443) ott lehetett Toszkánában. Bíróként igazgatta a kunokat (1436), később szörényi kapitányként (1439) az ország védelmének szentelte életét.[369] Testvére, Fülöp udvari lovag lett (1433–1435). Ő Brankovics György megbízásából 1456-ban regéci várnagy.[370] Kistárkányi Boda Dénesről ismert a toszkán jelenlét. Később Hunyadi János

familiárisaként belső-szolnoki ispánként (1443) kormányozta megyéjét.[371] Kusssowi Just (Jodok) cseh udvari lovag (1437–1440), a necpáli Just família őse véglesi várnagyként (1441–1457) bonyolította ügyeit.[372]

Maróti Frank már udvari lovagként érkezhetett a városba, vagy a sienai (itáliai) szolgálatnak köszönhette címét (1433).[373] Rédei Sandrin Kompolti Pál familiáriájába tartozott. 1435-ben alpohárnokmester. A várnai csata évében (1444) nógrádi alispán és megyéjének a követe. Sági Balázs udvari lovagként (1433) jutott hozzá a honti és a nógrádi ispánságokhoz (1437). Előkelőként élte tovább életét (1439), és Hunyadi János bizalmasaként tapolcsányi várnagynak (1447) állt.[374] Sikesdi Székely Mihály biográfiáját egy adattal tudtam bővíteni. Az aula tagja (1433) Siena oldalán harcolt.[375] Spácai Márton Sienában már királyi kamarás. 1434-ben udvari familiáris lett, majd Zsigmond halálának az évében (1437) aulikus.[376] Szomszédvári Cernin Henning cseh lovag a fiúsított Tót Dorottya férjeként került be a magyar nemesek körébe. A király halálának az évében udvari lovag (1437–1440), utána véglesi várnagy (1441). Lovászmesterként (1457) is szolgálta V. Lászlót.[377] Sztáncsi Miklós Perényi István és János bizalmasaként 1435-ben lett asztalnokmester, a következő évben már zempléni alispánként (1436–1439) szolgált. Erre a feladatra többször felkérték (1446, 1454–1455). Megyéjét két alkalommal követként képviselte az országgyűlésen (1447, 1454).[378] Tari Rupert aulikusként (1432-1433), Aranyi Istvánnal együtt hagyta el Sienát. Professzionális élete 1438-ban kezdődött. Királynéi lovászmester (1438–1440), országnagy (1440–1445) és hevesi ispán (1441). Hunyadi János relátoraként (1447) érkezik a rigómezei csatatérre, ahol 1448-ban életét adta Magyarországért.[379] Táplánszentmiklósi Nagy László gyakorlatilag mindenhol harcolt, ahová Zsigmond katonákat küldött, és hűségesen kísérte az uralkodót a „Romzug" alatt.[380] Hédervári Lőrinc emberét nem kényeztették el. Allovászmester (1431–1434) és alnádor (1437–1447). Később Újlaki Lőrinchez és az idősebb „hollós"-hoz áll be tolnai alispánnak (1447). Mielőtt aulikus lett volna (1457), pozsonyi ispánként és várnagyként (1450–1452)[381] vívódhatott, melyik koronázás tetszett neki a legjobban. Ott volt Aachenben, Milánóban és Urbsban is. Kopacsovci Tóka Péter Rómában (1433) udvari lovagként szerepel.[382] Talán ő az, aki Sienában 1433. február 20-án Firenzén át Bolognáig szerzett menlevelet. Ha igen, akkor május végéig vissza kellett térnie Rómába, ha nem, tanácstalan vagyok. Valkói János honti és nógrádi alispánként (1425–1427) bizonyított. Későbbi életéről semmit sem tudunk.[383] Viszlói László Tamási László familiájával érkezhetett. Az udvarmester embereként 1434-ben pozsegai alispánként szolgálta urát.[384] Albisi Zólyomi ifjabb Dávid 1433-ban a „Caput Mundi"-ban udvari lovagként sűrűzött társaival. Halálos ágyán Siena okán legalább nem érezhetett hiányt.[385] Familiárisa, Öszödfalvi Mátyás az Urbsban Zsigmondtól kapott címeradományt.[386]

Az utazás predesztinálta összezártságnak az adományokon túl hosszú távon volt egy óriási előnye, ami alkalmanként hátrányként szolgálhatott. A kíséret tagjai

megismerhették egymás erősségeit és gyengéit egyaránt. Barátságok kötődhettek, és jövőbeli szövetségesek találhattak egymásra. Amikor Hunyadi János 1434 januárjában Bázelben 1200 aranyt kölcsönöz a császárnak, Noffri Bajmóci Lénárd referált Zsigmondnak, akivel a katona együtt vonulhatott Itáliában.[387] Újabb ismerőssel találkozuk, amikor Mátyás apja, már mint udvari lovag (*aule nostre miles*) 1435-ben Nagyszombatban újból pénzt adott az uralkodónak.[388] Az a Marcali Imre volt az ügy relátora, aki szintén a király mellett tevékenykedett Toszkánában.[389] Két év múlva Guti Ország Mihállyal ugyancsak a jövőbeli nándorfehérvári hős ügyét felügyelték.[390] Apró példák, de akit nem győz meg, érdemes újból végigfutnia a fenti felsorolást. Több alkalommal olvashatunk olyan „sienai magyar"-ról, aki később Hunyadi János famíliájába tartozott.[391]

7. Kiragyogni a karból

A kíséret utólagos birtokadományaival nem foglalkozom, kompromisszumos megoldásként kizárólag azokra térek ki, amikor valakit a sienai napok alatt jutalmaztak. A közel a tűzhöz melegebb van gyakorlat, valamint a megfigyelésén alapuló tapasztalat a városban is híveket szerzett magának. Csetneki László, a budafelhévizi és az esztergomi stefaniták kormányzója, egyben királynéi kancellár, gyakorlatilag diplomataként tevékenykedett, és így rendszeresen konzultálhatott Zsigmonddal. A nagypolitika mellett – legalább egyszer – más is szóba kerülhetett. Mondjuk egy vár. Családja az uralkodótól engedélyt nyert egy erősség építésére Csetnek (Štítnik) mezővárosában, vagy bárhol a tulajdonukban álló területeken.[392] A királyi kegy gyógyírként szolgálhatott, hiszen nemrég tért vissza Rómából, amikor is Acquapendente közelében menetüket megtámadták és kirabolták.[393] Drenovai Bálint Gatalóci Mátyás titkos alkancellár embereként a városban munkálkodhatott. Harcolt a török ellen, ostromolta Galambócot (Golubac, 1428), Lombardiában és Itáliában szintén hűségesen szolgálta az uralkodót. Ezek fejében Drenován (Zágráb megye) egy birtokkal lett gazdagabb.[394] Gatalóci nélkül erre esélye sem lett volna. Bassányi György aulikus és testvére, Spácai Márton királyi kamarás szolgálatait (Németország, Lombardia, Itália) adománnyal jutalmazták.[395] Zsigmond bölcs döntését elősegítendő, a kamarás rangjánál fogva könnyebben megtalálta az utat a kancelláriához és az uralkodó szívéhez egyaránt, jóllehet ez még mind kevés lett volna, ha nem tájékozottak. Olyan Nyitra megyei földekhez jutottak, amelyeknek előző tulajdonosai huszitává lettek.[396] Gersei Petőt és rajta keresztül testvérét (Lászlót) Rezi várával és Keszthely mezővárosával jutalmazta a király. A kérésre és az adományra is Sienában került sor.[397] Hangonyi Péter ugyan Pálóci György esztergomi familiárisaként szolgált, és ez első hallásra jó ajánlólevélnek tűnhet, de a főpap nem kísérte el Zsigmondot. Szolgálatainak köszönhetően Gömör és Borsod

megyei birtokrészekkel lett gazdagabb.[398] Hátha senki sem támogatta, egyszerűen „kiragyogott a karból". Ezt nem mondhatjuk el Hatnai (Pan) Lászlóról. Ő fiatal kora óta egyfolytában harcolt. Galambócnál súlyosan megsebesült, amikor felgyógyult, végigutazta Itáliát. Látta a milánói és a római koronázást. Közben a firenzeiek elleni csatákban újból megsérült. Ennek ellenére, és ezt már Albert király oklevelében is kiemelték, Zsigmondtól semmilyen adományra nem tett szert. 1438-ban végre megtört a jég. Besztercei és trencsényi földeken pihentethette a szemét, miközben Itálián merengett, és arra a kőre gondolhatott, amivel Toszkánában eltalálták.[399] A nosztalgiára ritkán adhatta fejét, hiszen számos tisztségben kellett bizonyítania. Sienában jutalmazták meg a Kátai testvéreket is. Fülöp és László Heves megyei birtokrészekkel lettek gazdagabbak.[400] Az utóbbi nemes talán bátorsága jutalmaként ujjonghatott utólag. Viszlói Lászlónál egyszerűbb a magyarázat. Tamási László familiárisának kiváló ajánlója lehetett az udvarmester személyében. Azért ne vonjuk meg tőle a vakmerőség tulajdonságát sem, akár ez is vezethette a királyt, amikor a Lombardiában és Itáliában mellette vonuló nobilist Somogy megyei földekkel örvendeztette meg.[401]

Nehéz helyzetben vagyunk amikor Zsigmond sienai kedvezményezettjei közül kell kiválasztani, kik mehettek el személyesen a városba. Bonyolultabb annak az eldöntése, vajon az oklevelekből megismertek hányad része tartozott a sereghez. Az iratok tartalmánál fogva gyakorlatilag egyes-egyedül a megérzésünkre hagyatkozhatunk. A legtöbbször követek és küldöncök hozták-vitték a leveleket, de esetenként a kérelmező vette a fáradságot. A zürichi polgármester városa követeként 1433 februárjában járt Sienában. Rudolf Stüssi sokáig maradt, hiszen látta a római koronázást.[402] A kivételezettek között sok a német, de fájdalom, nem biztos, hogy valamennyien Zsigmond különítményét erősítették. Olyan okleveleket kellene ismerni, ahol kiváltság okáról konkrétumot írnak, továbbá remek lenne, ha kiderülne, a szerencsés kiválasztott valójában mit keresett a városban. Sajnos a legtöbbször kizárólag a kiváltság tényéről olvashatunk. Ezért elsősorban azok között kell kereskedni, akik címeradományt kaptak, és familiárisok lettek, valamint nevük alapján germánnak gondolhatjuk őket.[403] A számos birodalmi oklevélből három ügyet találtam, amikor a kedvezményezettet ide sorolhatjuk. Claus von Czisse 1433. február 18-án nemességnek és címeradománynak örülhetett.[404] Ezután Zsigmond még frissiben elküldte Adolf von Jülich herceghez és Wilhelm von Baiern herceghez, birodalmi helytartójához.[405] A sterlitzi Nicolaus Palonus az 1433-as év első napján már familiáris,[406] ugyanaz a személy, mint a máshol Nicolaus Polenként említett katona. A lengyel a firenzeiek elleni harcokban megsebesült és visszatért szülőhazájába.[407] Nikolaus Samiawert (Sannawer) februárban büszkélkedhetett hasonló kitüntetéssel. Mivel ott találjuk a római koronázáson, elképzelhetően, ha csak rövid időre is, a csapatban köszönthetjük. A lovag Albert osztrák herceg követeként érkezett Sienába, és legalább egyszer hazament a városból.[408]

8. Kiadmány készül

A kancelláriát Kaspar Schlick vezette, 1430 őszétől már birodalmi alkancellárként felügyelte a hivatalt. Három év múlva szakmai pályafutásának a csúcsára ért. 1433. június végén már ő a főkancellár.[409] Ismert munkatársai közül Jakob von Sierck az év tavaszán Sienában apostoli közjegyző lett.[410] Peter Kalde is itt szolgálta Zsigmondot. Munkája elismeréseként az uralkodó 1432 decemberében comes palatinusnak (palotagróf) nevezte ki.[411] Albert király kancelláriájában is helyet kapott.[412] Gatalóci Mátyás titkos alkancellárról és pécsi prépostról kétszer tettek említést, másodjára éppen nemességhez jutott.[413] Az élet itt nem állt meg, 1434 és 1438 között és 1439-ben ő lett a magyar főkancellár.[414] Logikailag külön csoportba soroltam a tanácsosokat. A genovai Battista Cicala már 1413-ban Zsigmondnál járt Udinében, és a király első itáliai útja alatt többször találkoztak. A konstanzi zsinat idején már lovag és consiliarius, 600 dukátos évjáradékkal.[415] 1432-re már mindent elért. Zsigmond római követeként ott volt, amikor Leonardus Ciriacus Pizzicolli da Ancona műgyűjtő humanistát Zsigmond familiárisává fogadta.[416] Bázelben is a császárt szolgálta.[417] 1435-ben civil jogi doktorokat is kinevezhetett.[418] Fontos szerepet játszott a glogaui Nicolaus Stock.[419] Marquard Brisacher von Konstanz 1430-ban csatlakozott az udvarhoz.[420] 1431. szeptember 12-én Landsbergben már az uralkodó familiárisának nevezik. Testvéreivel együtt címerrel és lovagsággal lettek gazdagabbak.[421] Sienában ő fogalmazta meg a Velence elleni gazdasági ellenlépéseket.[422] A római koronázás napján nemes, a Tiberis hídján lovaggá ütötték, címerüket is megújították.[423] 1435-ig maradt Zsigmond szolgálatában. Élete remekül alakult. II. Albert (Ő a mi Albertünk, de a birodalomban így nevezték) és III. Frigyes idején protonotárius.[424] 1451-ben és 1456-ban szülővárosában polgármesternek választották.[425] Theodoricus Ebracht aschaffenburgi kanonok, királyi titkárról elképzelhető a sienai jelenlét, igaz 1432. augusztus 16-án már Zsigmond érdekében a bázeli zsinaton serénykedett, és majd benne tisztelhetjük a mainzi érseket is.[426] Simon Amman von Asparn jegyző és titkár jól dolgozhatott, jegyzői kinevezési jogot nyert Zsigmondtól.[427] Lazán kötődhetett a szervezethez Petrus de Ungaria aranyműves[428] és egy festő is, hiszen a városban legalább egy címeres oklevelet állítottak ki.[429] A városban piktort bőven találhattak, ezért aztán Szlopnai Péter akár egy sienai mester ecsetvonásaiban gyönyörködhetett élete végéig.[430] A bal kezét a csípőjére támasztó, jobbjával a feje felett pallost tartó páncélinges, sisakos harcos alakja hálás témát jelenthetett az ügyes művésznek.

A Függelékben összeállítottam azokat a diplomákat, amelyeket a kancelláriában írtak és bocsájtottak ki a király sienai napjai idején. Ezek száma 262. Hangsúlyozni szeretném, ezeken kívül sokkal többet fogalmazhattak meg, ráadásul egyet akár többször is kiállíthattak, ezzel is növelve napi munkájukat.[431] Az eredeti példányokat a Reichsregistraturbuchba is be kellett másolni, ezzel téve teljessé napi munkaidejüket.

A „Romzug" alatt a kancelláriában kiadott birodalmi iratokat kötetekbe vezethették. Kiváló bizonyíték erre, amikor Andrea és Leonardo de Mapheist Zsigmond felmenti minden adófizetési kötelezettségük alól.[432] Az oklevélben azt olvashatjuk, erről már Piacenzában állítottak ki oklevelet, és Rómában az ötödik regisztrumól másolták ki az iratot.[433] Remek hír, mert ez azt jelentené, mindent megtalálhatunk bennük. Illúziókat azért ne kergessünk. Az írnokok sem mindig állhattak hivatásuk magaslatán, hibázhattak, és eleve nem mindent vezettek be a központi nyilvántartásba. Ezek hol lehetnek? Szétszórva a világban. Aztán ott van a pertinencia elve, a történészek legádázabb ellenfele. A kimenő iratok nagy részét nem azon a helyen archiválták, ahol keletkeztek – Zsigmond kancelláriájában –, hanem ahová címezték. Így aztán a szegény historikus – kivéve a megrögzött proveniencia pártiakat – hónapszámra utazhat érdekesebbnél érdekesebb városokba gyűjtögetni. És végezetül, figyelmetlenségem okán, a hiányzó oklevelek továbbra is felfedezőjüket várják az archívumok és a könyvtárak mélyén, hogy az utókor gyilkos kritikával illethesse számsoraimat. Elsősorban a magyar királyságból érkezett oklevelekre adott válaszokra gondolok.[434] A felsorolt nehézségek ellenére a következő elemzésre futotta.

A kancelláriában a hét minden napján dolgoztak.[435] A munkát a vasárnap sem hátráltathatta, és a jelentős ünnepek alatt is adtak ki okleveleket.[436] A legtöbbet (44) októberben állították ki, a legkevesebbet (16) januárban.[437] 263 irattal számolva ez havi 29 diploma. Mivel csak a statisztikában létezik 0,913 gyerek, esetünkben ellenben nem, ez a szám 24 órára lebontva napi egyes átlagot jelent.[438] Még egyszer kiemelve! Számításaim kizárólag tájékoztató jellegűek lehetnek, még akkor is, ha a Függelékből kiderül, 74 napon a 288-ból valóban csak egy ügyet foglaltak írásba. A legtöbbet (8) 1432. november 21-én bocsájtották ki. Ez Mária bemutatásának *(Praesentatio Mariae)* ünnepe. Semmi különleges ok tehát a szorgalomra. Zsigmond és írnokai akkor sem pihentek, amikor a király Firenze ellen harcolt. Gondolhatnánk, esténként a sátorban foglalatoskodott az államügyekkel szakemberei figyelmes gyűrűjében, de ez nem így történt. Az iratokat Sienában fogalmazhatták, és az időpontokat akár előre-, akár hátradatálhatták. Már ezért sem könnyű az uralkodói itineráriumok összeállítása.[439] Alkalmanként ugyan azt az iratot két példányban, de más-más dátum alatt is kiadták.[440] A kancelláriába érkezett leveleket hivatalos és alkalmi futárok és követek hozhatták-vihették. Néhány ügyet jó beamterhez méltóan görgettek maguk előtt, de az azonnali megoldásra is találhatunk példákat. Gondoljunk bele! Kaspar Schilck felelősségének számított, mit és mikor tesz Zsigmond elé, ellenben az uralkodótól függött a válasz gyorsasága. Ezután a szakemberek már megfogalmazhatták, leírhatták és ellenőrizhették a kiadmányt. A szerelemféltés és az indóház között ezt tartom a második legszebb magyar szónak. Kosztolányi Dezső ízlésétől (láng, gyöngy, anya, ősz, szűz, kard, csók, vér, szív, sír) jócskán eltérő választástöredékem magyarázatától ezen a helyen eltekintenék.[441]

A várakozók egyénileg vagy közvetítőkön keresztül próbálkoztak dűlőre jutni a kancelláriával. A sikeresek többsége elsősorban a Német-római Birodalomból és Itáliából érkezett. Személyes jelenlétük az iratokból nem derül ki, találgatni meg nem érdemes. Ha sürgetett az idő, hasznosabbnak tűnt Sienába utazni, és akár hetekig a válaszra várni, a helyi fogadósok nagy örömére. Ennek demonstrálására három kázusról van tudomásom. Peter Volckammer tanácsost Nürnberg indította Zsigmondhoz lakóhelye érdekeit képviselni. Nem először járt az uralkodónál. 1428-ban, a galambóci ostrom után a király Illyéden fogadta őt. Megbízásának csak 1432. szeptember 5-ig tehetett eleget, mivel ezen a napon Sienában meghalt. Városa számadáskönyvéből megtudjuk, Peter Volckammer II, míg fia és annak szolgája néhány katonával 17 hete voltak távol. A kis csapatot egy szakács és egy küldönc erősítette. Lovakkal mentek, ezek közül több elpusztult.[442] A séf jelenlétére a gyakorlati apropó mellett – a jelentős létszám miatt érdemesnek gondolták magukkal vinni –, a kulináris indíték sem kizárt. Peter Volckammer gourmetsága esetén a bajor konyha rendíthetetlen hívét tisztelhetjük benne. Amennyiben finnyásan válogatott, szintén jól jött a Küchenmeister. Ha valóban aznap költözött tovább a másik világba (szeptember 5.), akkor jól végezte munkáját, hiszen négy nap múlva Nürnberg két kiváltsághoz jutott.[443] Az iratokat az életben maradtak vihették haza.

Boroszló/Breslau (Wroclav) városa Jacob Haselberg városi írnokot menesztette az uralkodó után Itáliába, mert soha nem tudhatták, hol érhetik utol a királyi udvart. A középkori bürokrácia szorgos munkásairól akkor tettek említést, ha valami érdekes dolog történt velük. Jacobról azért írhatok, mert miközben Párma felé haladt, meghalt az unokatestvére, emiatt Zsigmond levelet fogalmaztatott a sziléziai város tanácstagjainak, ki ne merjék hagyni az örökségből az írnokot.[444] A másik magyar vonatkozású. A király az erdélyi szászok ügyében intézkedett, akik Csáki László erdélyi vajdára panaszkodtak. A szász székek képviselői – Johannes notárius, Johannes Lakite szebeni esküdtek, valamint Jacobus de Senk – személyesen járultak az uralkodó elé, és a kancellária legalább két oklevelet állított ki. Egyet az országnagyoknak 1432. december 13-án,[445] a másikat egy nappal később Kusalyi Jakcs Mihály székely ispánnak.[446] Minden bizonnyal ők hozhatták magukkal, vagy ők adták elő az erdélyi káptalan panaszait a vajda már elhunyt apjával (Miklós) szemben, hiszen 21-én Zsigmond egy újabb iratot fogalmaztatott Csáki Lászlónak címezve.[447] Nem lennék meglepve, ha a király döntéseit szintén a három szász vitte volna haza. A Szeben–Siena–Szeben (Sibiu) legalább háromezer kilométeres úthoz nagy kitartás, elszántság és sok-sok pénz kellett. No meg idő! Demonstrálásként. A király 1432. február első napján Piacenzából írt levele március 15-én érkezett meg Raguzába (Dubrovnik).[448]

9. Zsigmond király címeres levele Szlopnai Péternek, 1432. október 18. Si

III.
Bursam tuam magis Sigismundus pandit

1. Aki ételt, italt adott, annak neve legyen Siena

Egy sienai közmondás szerint „akármilyen kedves a vendég, kilenc hónapig untig elég". Ezzel a magvas gondolattal tökéletesen egyetértek, és kezdő filológusként azt állítom, a gyerek kihordásához elegendő idő bekerülése a szójárásba a királyra utalhat. Mielőtt tanult kollégáim a szívükhöz kapnának, mivel nem jegyzeteltem meg a kifejezés eredetét, jelzem, ez inkább egy magyar proverbium, elvégre a toszkán városban találtam ki. Mindent számba véve Zsigmond 288 napja örökkévalóságnak tűnhetett a városnak, ámbátor ismerek olyan országot, ahol ez 150 évig tartott. A magyar történelemben több példát tudnék felsorolni, amikor hívatlanul beállítottak, és ezek sokkal súlyosabb terhet jelentettek az országnak, mint az uralkodó és embereinek pár hónapos sienai kitérője. Ebből látszik, minden relatív, de nem minden vonzó.

Zsigmondék még meg sem érkeztek, amikor a Concistorio parancsára Rosiába lovagolt egy emberük, ahová a király 1432. július 11-én (péntek) vonult be.[449] A „hadtápos" itt kenyeret, bort, halat és egyéb élelmiszert gyűjtetett össze.[450] Sienában jól indították a dínom-dánom terén. A megérkezés napján a bevonulók a következő ajándékokban gyönyörködhettek. 100 kéve gabona,[451] 10 nagy kövér megnyúzott borjú, 20 herélt bárány, 10 pertica tyúk,[452] 5 pertica kappan, 5 pertica jérce, 2 pertica gúnár, 10 ketrec kövér galamb, 8 ketrec kis galamb, 6 kosár tojás és rengeteg gyümölcs.[453] Tommaso Fecini tovább emeli a tétet. 20 tavola[454] arannyal díszített marcipánról, 20 tavola fenyőmagos süteményről,[455] 20 tölcsérnyi fenyőmagról, 100 üveg triebbiánói borról, 100 flaska verniglio borról, 40 kosár kenyérről, 4 kosár édesköményről és sok kosár gyümölcsről tud. És ha ez sem elegendő, annak a krónikás tovább kedveskedik. A húsok

mellé fehéret és vöröset ihattak, továbbá édes bor került az asztalra, „más jó dolgok" *(altre buone robe)* társaságában.[456] A vendéglátásba többen is besegíthettek. Az Opera Metropolitana di Siena levéltárának számadáskönyveiben *(Contabilità)* néhány bejegyzés erről árulkodik. Az uralkodót – nyilvánvalóan inkább a szakácsait – 1432 júliusában 32 flaskával, borokkal, és két üszővel *(vitella)* lepték meg.[457] Egy utolsó példa. A bevonulást az Ospedale di Monna Agnese pénzzel támogatta. A kleine-gute szellemében egy ezüst garasra gondoltak.[458]

10. Mészárszék. Tacuinum sanitatis bécsi példánya, 1370–1400 körül

1432. július 12. örömnapnak számíthatott a gyomroknak, de később azért kophattak a kulináris élvezetek. Zsigmondra szakácsai főzhettek, azokból az alapanyagokból, amelyekhez a várostól jutottak hozzá. Ezek felsorolása (kenyér, hús és egyéb élelem) a fantáziánkra bízza a napi menüt.[459] Az egészséges táplálkozás jegyében a gyümölcsről és a borról sem kellett lemondani.[460] A hétköznapokon is enni kellett, ezt Sienában jól tudták. Az 1432. szeptember 17-re összehívott Consiglio del Popolo ülésén Pietro de'Micheli decretorum doktor javaslatáról szavaztak. A 142 igennel *(lupinos albos)* szemben a 19 nem *(lupinos nigros)* mit sem számított. Zsigmondot, embereit, konyháját és lovaikat a város fogja élelmezni.[461] Az előterjesztő bölcsessége majdan egy birodalmi tanácsosi címet hoz a konyhára.[462] Ez a sokkal kényelmesebb, a városnak ellenben több munkát adó forma válthatta fel az egyösszegű támogatás rendszerét. Mindezt gyakorlatiasságom mondatja, a forrásokban erre nem találtam utalást. Szeptember közepére fogyhatott el az a pénz (3400 forint), amit a királynak adtak. Az élelmezését kezdetben ebből az összegből fedezhették,[463] és többször megjegyezték, Zsigmond és emberei bármilyen kereskedőtől vagy mészárostól veszik a húst, ez a király kontójára történjen.[464] Az állatok takarmányozása is Sienára maradt. Gondoljunk bele! Ez legalább ezerötszáz lovat jelentett minden nap. Kezdetben az állatok etetését a fentiekből fedezhették. Az „abrak-ügy" kezelésére szintén kijelölték a felelősöket, és a beszerzésekhez hasonlóan segítséget adtak.[465]

Az alapanyagok igen szűkszavú meghatározása (hús, kenyér, bor stb.) következtében a királyi menüt nem tudtam összeállítani. A saját főzőmester azt mondatja,

alkalmanként ugyanazt a sűrű ragut és az erősen fűszerezett mártást ették, mint 1416-ban. Ekkor Zsigmond a párizsi szállására (Louvre) hívta a város előkelő asszonyait és lányait, majd valamennyiüket méltó módon „magyaros" menüvel vendégelte meg. Az „Histoire de Charles VI Roy de France" írója (Jean Juvénal des Ursins) ott ült a lakománál. A krónikás megemlítette, az ételek erősek voltak, ezért nagyon kevesen ettek belőle, főleg a húst kóstolgatták.[466] A korabeli konyhánk receptjei közül alig ismerünk valamit, a 15. századból a mai napig egyetlen szakácskönyvünk sem bukkant még elő, ezzel szemben máshol ránk maradt néhány recept. Itáliában a magyar „sárga mártás"-ról olvashatunk, ám a munkafázisokról és az összetevőkről nem írnak. Ennek két oka lehetett. A középkori *libro di cucina* összeállítói elvétve adták meg az alapanyagokat, de az sem kizárt, a szósz összetevőit ismertsége miatt nem kellett magyarázni. Mértékegységet alig használtak, kizárólag a hozzávalókat sorolták fel, legfeljebb a főzés sorrendjére adtak utasításokat, ezért a konyhai eszközökről és a technikáról nem sokat tudunk. A sárga szószban sáfránynak lennie kellett, ezt bátran kijelenthetjük. A Párizsban említett erősen fűszerezett ételek mellett a konyhánk másik meghatározó műfajának a mártások számíthattak. A 15. század második felében készült feljegyzésben néhány cseh és magyar receptet soroltak fel. Csuka, kappan, ponty, valamint egy vadhoz való öntet kotyvasztását örökítették meg a müncheni kódexben német nyelven.[467] A sienai forrásokban egy magyar főzőmestert találtam *(maestro Giovanni de choccho delongharo)* 1433-ból.[468] A kíséret tagjaként kotyvasztgathatott. A királyi tűzhelyet Blasius Michaelis de Zakachy (*magister coquine imperatoris*) felügyelhette, a szakácsi konyhaművészek hírnevét öregbítvén Sienában.[469] Ezért semmiképpen sem lepődöm meg Zsigmond válaszán, amikor az asztalnál alkalomadtán megkérdezték tőle, szokott-e imádkozni ebéd előtt. Nyugodt szívvel replikázhatott: „Nem! Az én szakácsom remekül főz".

2. www.sienaiszallasok.com

A közel 1500 fős kompánia altatása nem mindennapi feladat elé állította a várost. Zsigmond érkezése előtt egy héttel a Concistorio és a „tizennyolcak" említett határozata maradt a mérvadó az elhelyezés levezénylésére. Ennek megfelelően sok szobát próbáltak szabaddá tenni, megelőzni a vitás helyzeteket, és az emberek egy részének a falakon kívül kerestek helyet.[470] Siena nem szűkölködött a szállásokban. A 14–15. században a Terzo di Camollia részben 22, a Terzo di Cittàban 7, míg a Terzo di San Martinóban 16 szálloda *(albergo)* működött, és további hatról is tudomásunk van. Ezek pontos helyét nem ismerjük.[471] Ámde hiába a kiváló hotelhálózat, ennyi embernek lakást találni hatalmas munkát jelentett. Az előzetes tárgyalások során a város részéről jól érződött egy megfelelési vágy, eleget szerettek volna tenni a jelentős

kihívásnak. Elég Giovanni da Massa luccai levelére utalnom. Siena többször kérte a diplomatáját, tudja meg, kik jöttek a császárral, milyen rangúak, és hány lóval-lovassal érkeztek. A válaszokból kiderült, Zsigmondot számos báró kíséri, számukra képtelenség elég szobát biztosítani. A követ megírta, a király emberei Luccában a polgárok házaiban laknak, és kontójukra esznek.[472]

Sienában sem lehetett ez másképp. A bárókat és a nemeseket a városiaknál helyezték el, míg a katonák nagyobb része a falakon kívül juthatott szalmához. A megérkezés másnapján (július 13.) újból foglalkoztak a szállásokkal. Erre két embert választottak ki.[473] A társadalmi különbségeket a kvártélyok színvonala jól tükrözhette. Néhány példa a különböző kategóriákra. Az „ötcsillagos" az uralkodónak jutott. Zsigmondnak a Santa Marta konvent mellett készítettek elő egy palotát, abban az utcában, amelyik a Porta dei Tufi felé vezet.[474] Eggyel kisebb komfortfokozatot jelenthetett a főkancellár lakása. Kaspar Schlicket a Lollo famíliánál helyezték el.[475] „Háromcsillagos" kvártélyt kaphatott az a báró – nevét nem ismerjük –, aki egy a Porta dei Tufi környéki házban tölthette el éjszakáit. Az épületet Bartolomeo *(operarius)* birtokolta,[476] és a szobát többek között fekhelyekkel kellett berendezni.[477] Ha van igazság a földön, akkor Magyarországi Péter fia Balázs egyszerű nemesként érkezett Sienába. Mivel keresztapaságot vállalt Niccolò da Sumone csirkeárus *(pollarolo)* családjában, akár náluk is alhatott.[478] Szobája színvonala legfeljebb a „kétcsillagos" kategóriát üthette meg, különben bukik a szépen felépített rendszerem. A legegyszerűbb elhelyezés a bárókat és a nemeseket kísérő katonáknak, valamint a zsoldosoknak juthatott. Ők többedmagukkal a városfalon kívül élhettek, nem mindig a szabadban, ellenben mindenképpen tábori körülmények között tölthették napjaikat. Zsigmond előkelőit rangjuknak megfelelő módon helyezték el, ezt a sienai krónikás is megerősítette.[479] Új kérések mindig felmerülhettek. Ez történt, amikor az uralkodó legfontosabb itáliai embere és testvére, Brunoro és Bartolomeo della Scala – rangjuknak a „négycsillagos" dukált – lakásproblémáit megoldották.[480]

3. Affenbruderschaft – Waffenbruderschaft

A fenti sorok megfogalmazása után büszkén dőltem hátra. Valljuk be, az adatok hiánya ellenére plasztikusra sikeredett a www.sienaiszallasok.com fejezet. Vannak benne konkrétumok és logikus következtetések egyaránt. Így ír a semmiről egy igazi bölcsész, még akkor is, ha a sánta kutyát hamarabb utolérik, mint a hazug történészt. Burokban születettnek tartom magamat, hiszen nem a könyv megjelenése után, hanem annak befejezése előtt kértem ki egy sienai regisztrumot. Évekkel ezelőtt egyszer már a kezembe vettem a „Pagamenti come sopra per le lancie dell'Imperatore" című kötetet. Le sem merem írni, mit gondoltam, amikor beleolvastam az elképesztően

nehéz nyelvezetű itáliai szövegbe. Néhány szúrópróbaszerűen kiválasztott oldal átnézése után eldöntöttem, a könyvet semmire sem tudom felhasználni, utóvégre egy szót sem találtam Zsigmond csapatairól, mert a Varsói Szerződés haderejében eltöltött hónapok ellenére a férfiszívet még most is képes megdobogtatni egy helyes itáliai katonanévsor, különösképpen, ha azt a 15. század harmincas éveiben foglalták írásba. Valójában mindannyian a fiatal Hunyadi Jánosról szeretnénk valamit találni.[481] Nemrégen véletlenül – mondhatnám unalmamban – újból megnéztem az inventáriumot. A szövegben ceruzával áthúzták a lancie szócskát, és határozott kézmozdulatokkal felé írták: stanze.[482] Mindjárt más lett Zsigmond fekvése! Enynyit az olvasási- és/vagy a „nyomdahubák" következményeiről![483] A lanze – stanze hatása meg sem közelíti a Affenbruderschaft – Waffenbruderschaft véletlen szellemességét,[484] de ha a forrást ellenben nem, vagy utólag találtam volna meg, az elmúlt „nyócévemre" sem hivatkozhatnék roppant meggyőzően, mert az első randevúmat ezzel a kedves és vonzó szöveggel már az ezredforduló évében megszerveztem. Figyelmetlenül hibáztam! A számadás teljes feldolgozására nem vállalkoztam, kizárólag azzal foglalkoztam, amit Zsigmondhoz és a familiárisaihoz köthetek. Tekinthetjük ezt lustaságnak, utóvégre a magyar okleveles anyagon felnőtt medievistának egy ilyen forrást kötelező lenne teljes egészében átvennie, de a kiadó (terjedelmi okok), valamint az én szerencsémre (tartalmi megfontolások), az utalásoknak több köze van a helyi várostörténethez, mint az uralkodóhoz.

A Sienába érkezők számára előre be kell rendezni a lakhelyeket.[485] Ehhez pénzzel, berendezési- és használati tárgyakkal lehetett hozzájárulni. Az utóbbiakat általában a polgároktól szerezték be, de alkalmanként vették vagy csináltatták, mindent szigorúan adminisztrálva. A kifizetéseket szintén bevezették, továbbá a tranzakció valamennyi résztvevőjének a nevét sem hallgatták el. A legérdekesebb „önkéntes" felajánlást az Universitá dell'Arte della Lana tette.[486] Miután Zsigmond és emberei elhagyták Sienát, a lehetséges javítások említése mellett leírták, a használati tárgyak milyen állapotban érkeztek vissza, és ha szükségét látták, mennyibe kerültek a reparálások. Külön csoportosították a mestereket, a lakhelyeket és a támogatók nevét. A bejegyzések döntő része július 12. előtti, tehát a felkészülési időszakban keletkezett, de jócskán ismerünk későbbieket is. Ennek egyszerű a magyarázata. A vendégek ekkor szembesültek a szobák állapotával és a hiányokkal. Érthetőbben: a vendéglátók elképzelései és a látogatók igényei nem mindig egyezhettek. Minden bizonnyal az én hibám, a lakóhelyek topográfiájához néhány elfogadható adatot kivéve alig találtam biztosnak mondhatót. Amikor hosszasan felsorolták azokat a berendezési tárgyakat, amelyekkel kiegészítették és felszerelték a vendégek ideiglenes otthonait, könnyű helyzetben voltam. Ezek a következők: a Santa Marta di San Agostino konvent együttese, a Sapienza épülete, a Signori di Cortone palotája, a Santa Maria dei Servi és az abbazia all'Arco (Convento di Santa Mustiola o Della

Rosa all'Arco) kolostorai.[487] Sokat segített a pontosabb kép kialakításában azoknak az épületeknek a neve, ahol a rendetlenek bizonyos dolgokat tönkretettek, vagy eltüntettek. Az előbb említettek mellett még a San Domenico, a San Donato és a Santa Maria del Carmine (San Niccolò al Carmine) kolostorokat sorolták fel.[488] A kétségek ezután kezdik gyötörni a kutatót, ugyanis számos egyházi és világi épületre utaltak a kötetben, de ide semmilyen berendezési tárgyat nem szállítottak, egyet kivéve. Ez a jászol/vályú *(mangiatoia)*. A polgárok kompromisszumot kötöttek? Inkább számolatlanul adták be a bútorokat a közösbe, cserében viszont a polgárok házaiba elvétve rakták be Zsigmond embereit? Nem gondolnám, végtére néhány magánszállásról azért találtam valamit, és ez tovább növelte tanácstalanságomat. A szépszámú jászol/vályú mellett – ugyanarra a helyre utalva – elvétve lakóalkalmatosságokat vitettek. Ezeknél a helyeknél a Függelékben úgy az istálló, mint a lakhely jelét is kitettem. Ott sem mehetünk biztosra, ahol a számadáskönyv szerint kifejezetten az állatokat tarthatták. Ettől függetlenül nyugodtan éldegélhettek ezeken a helyeken, azért nem tudva róla, mert ezt egy másik – eltűnt – inventáriumba vezették be. A történész tehetetlenségét mentve a magyarázatok száma végtelen.

4. Utak, kapuk, kolostorok

A számadáskönyvből szorgos kutatómunkával és erős odafigyeléssel kiválaszthatók azok a helyek, ahol Zsigmond kíséretét elhelyezték.[489] Sajnálatos módon a kvártélyok részleges ismeretében sem tudjuk kiszámolni, mennyi embert kellett elrakni a városnak, mivel erről semmit sem írtak. A legtöbb felszerelési és luxustárgyat a Santa Marta di San Agostino kolostorába vitték. A kíséret egy részét itt helyezhették el. A szakácsokra, az udvarnokokra, a testőrségre és néhány báróra gondolok, mint Zsigmond személyes szükségleteire. Erre utal a luxuscikkek magas száma, amelyeket ide szállíttattak. Nem mindenki aludhatott olyan vörös támlás ágyban, amelyet pávák, kertek és forrás díszített, de az sem panaszkodhatott, akinek az jutott, ahol középen egy arcot és virágfüzért láthatott.[490] Sienában lakóhelyként elsősorban az egyházi intézményeket jelölték ki, ahol a férőhelyek mellett némi vendéglátási gyakorlattal rendelkezhettek. Hédervári Lőrinc, Brunoro és Bartolomeo della Scala és Tallóci Matkó kvártélyát ismerve azt gondolom, a kolostorokban és a vendégházakban a bárók külön szobákba kerültek, ellenben mások – de erre semmilyen bizonyítékot nem találtam – nagyobb termekben lakhattak. Ez egyik félnek sem lehetett idegen. A zarándokokat eleve így sorjázták, míg a katonák sem szoktak mindennap szép paplanos ágyban aludni. Nekik – Zsigmonddal és báróival ellentétben – szalma járt. Ebből a Santa Marta, a San Domenico és a San Francesco kolostorokba is szállítottak.[491] Jobb esetben zsákokba tömték, de sokan a földre szórt változatával szembesülhettek. Természetesen az álla-

11. Basilica di San Domenico, Siena

toknak szintén juthatott belőle. A „paloták"-ban és a magánházakban élők inkább külön szobákat foglalhattak el, ellenben többen osztozhattak egy alvóhelyiségen.[492]

A sienai szállásokat három, jól elkülöníthető körben tudtam csoportosítani.[493] Az elsőben találjuk a legnagyobbakat, ezeket egy-egy kapu mellett jelölték ki. San Agostino – Porta dei Tufi, San Domenico – Porte Fontebranda, Santa Maria dei Servi (Basilica di San Clemente in Santa Maria dei Servi) – Porte Romana, San Francesco – Porte Ovile. A rendszert inkább városszerkezeti és gyakorlati okok miatt választották, és nem harcászati-stratégiai megfontolásból, habár egy mozgósításkor előnynek számíthatott a gyorsabb reagálás. A négy koldulórendi kolostort – az európai gyakorlatnak megfelelően – a város szélén alapították. Szerzeteseik még a falakon belül éltek, földjeik viszont már kívülre estek. A hatalmas épületek jelentős számú vendéget tudtak befogadni. Ezt érthették a városon kívüli elhelyezéseken, amit Zsigmond érkezése előtt opcióként már felajánlottak.[494] A helyeket bejárva az a véleményem, a „The wall" melletti külső területekre gondolhattak, hiszen Siena körül akkor jelentős kerteket alakítottak ki. Ezek nyomaival a 21. században ugyanúgy szembesülhetünk, mint akkor a zsoldosok. A zöldövezetben – időjárástól függően – az állatokat és a katonákat helyezhették el.

A belső körben található egyházi lakóhelyeket – a centrum felé haladva – szintén megpróbáltam rendszerbe sorolni. A legnagyobbnak a Santa Maria del Carmine

(San Niccolò al Carmine) számított. A kolostort a városfaltól és a kaputól (Porta San Marco) valamivel beljebb találjuk. Zsigmond lakása is erre állt. A Convento di Santa Marta valóban a Porta Tufi felé esett, ellenben a pontos meghatározás nem ez, hanem a Porta San Marco iránya.[495] Mentségként mondom, valóban összekeverhetők, mert a kötetben végig Santa Marta di San Agostino néven említik. A két kolostort – női és férfi – gyakorlatilag csupán egy kert választotta el egymástól. Az említett porta vonalán találjuk a Chiesa Sant'Ansaniót.[496] Az abbazia all'Arco (Convento di Santa Mustiola o Della Rosa all'Arco) a San Agostino közelében van, a (Prato di San Agostino), tehát a Porta Tufi vonalon, és itt állt a Compagnia di Santa Crucis háza a kolostor előtti téren. Hasonlóan itt találhatjuk a Chiesa di San Salvatorét.[497] Az abbazia di San Donatót (Chiesa di San Donato) a San Francesco kolostortól nem messze, a Porta Ovile környékén építették fel. A Casa della Sapienza épülete a San Domenico meghosszabbított karjaként működhetett, gyakorlatilag a második és harmadik kör határán. A Chiesa di San Leonardo a Santa Maria dei Servi (Basilica di San Clemente in Santa Maria dei Servi) kolostorral alkotott egységet. Ide sorolhatjuk a Santo Spirito templomot a Porta Pispini irányában, egyre közelebb a városközponthoz. A Porta Camollia is képviseltette magát. Zsigmond bevonulásának a helyétől vezetett az út a Chiesa degli Umiliatihoz.[498]

A San Vigilio templomot – a Piazza del Campo szomszédságában – már az utolsó gyűrűben fedezhetjük fel, hasonlóan az egyházi szállásnak számító Santa Maria della Scalához. Ennek ellenére a legbelső körben már a világi (városi és magán) kvártélyok domináltak. A Capitano della Giustizia, a Signori di Cortona és az Opera del Duomo nyújtotta helyiségekben szintén Zsigmond emberei éldegéltek. Az öt városi polgár otthona közül mindössze egynek ismerjük a helyét. Ezt egykoron az Ospedale della Santa Maria della Scala előtti térre építették, és Nanni di Bordo élt benne.[499] Olyan világi épületet, ahol kizárólag a jászolokról/vályúkról és az ezekhez köthető javításokról írtak, 35-öt találtam. Ezek közül többnek (18) megadták a helyét. A legtöbbet (négyet) a porta San Marcóhoz köthetünk (kapu kapu mellett és borgo). A Porta Fontebranda környékéről kettőt, míg a Via Pantanetón és a Via del Porrionén egyet-egyet választottak ki. Mindkét utca hosszú, ha innen nézzük, akkor a Santo Spirito és Santa Maria dei Servi (Basilica di San Clemente in Santa Maria dei Servi) közelében állhattak, ha onnét, akkor valahol a Piazza del Campo mögött. A San Agostino és a Santa Marta di San Agostino kolostorok táján a Porta all'Arco, valamint a Borgo Tufinak nevezett részről ugyanennyit ismerünk. A Piazza del Posterlán – nem messze a dómtól – és a Via Paparonin – a Porta Camollia valamelyik szakaszán – hasonlóan egy-egy épületről van tudomásunk. A klasszikus istállók – számuk öt – közül egynek tudjuk a helyét. A Via dei Rossi környékén, a San Francesco kolostor közelében.[500]

A vendégeket vélt társadalmi helyzetüknek megfelelően helyezhették el. Nem tudhatjuk, a város terve és a bárók elvárásai mennyire fedték egymást, de a különleges helyzet (utazás) miatt az otthoni adottságokat ők sem követelhették meg, mivel a sienai lét tábori körülményeket jelentett. Az előkelőknek „négycsillagos" kiszolgálás juthatott, a többieknek szerényebb körülményekkel kellett beérni, míg a katonáknak, továbbá az egyszerű familiárisoknak a szalma és a közös hálóterem juthatott. Ízlés, kényelem, vágyak és a kivagyiság okán többen kérhettek változtatásokat. Ne feledkezzünk meg az irigység faktorról sem! Az ügyes és az erőszakos többet kér, a szerény és a tutyi-mutyi meg hallgat.

Zsigmond előkelőit kiváló körülmények közé kvártélyozták el. Ha valami nem tetszett, egy bizonyos rangtól felfelé kéréseiket a város teljesíthette. Így tettek Brunoro della Scala birodalmi vikáriussal és testvérével, Bartolomeóval.[501] Az idősebb veronai nemesről kiderült, ugyanott lakott, mint Zsigmond, míg öccsét a San Domenico kolostorában helyezték el.[502] Egy alj nélküli ágyat szereztek, meg egy étkezőasztalt. A berendezési eszközöket a San Domenicóba küldték, ezért Bartolomeo della Scala kényelmét szolgálhatták.[503] Szobájába egy mosdótálat és egy kancsót is bevittek.[504] Fekhelyét egy nagy, finoman kidolgozott lepedővel tudta otthonosabbá tenni.

Lakása felszereléséből az abroszok és a szalvéták sem hiányoztak.[505] Július 26-án egy nagy, háromlábú étkezőasztallal lepték meg, a dátum arra utal, hiányozhatott ez a fontos bútordarab.[506] Egy bojtok nélküli, régi szerzsből készült párnára hajthatta a fejét, vagy térdelhetett le ima közben. A bevonulás után négy nappal érkezett hozzá, a kolostor sekrestyéjéből vitték át neki.[507] Feltételezhetően – az időpont ezt megengedi – személyesen választhatta ki magának. Szobáját egy új láda díszítette.[508] Brunoro della Scala egy vörösre festett szerzs anyagban gyönyörködhetett,[509] és függönyös ágyban aludhatott.[510] Szálláshelyére asztalokat hozattak.[511] Amikor Zsigmond elutazása után a felszerelési tárgyakat az eredeti helyükre szállították, megtudjuk, egy bolyhos padtakaró és két ülőalkalmatosság szintén a vikárius kényelmét szolgálta.[512] Szépen kidolgozott, nagy ágyneműnek is örülhetett. Ennek párját testvériesen megosztotta öccsével.[513] Noffri Bajmóci Lénárd szobájáról semmit sem tudunk, ellenben bizonyos, őt is ebben az épületben helyezték el. A szövegben ugyan azt olvashatjuk, hogy a királlyal alszik[514] Nem ragaszkodnék a fordítás szó szerinti értelmezéséhez, hasonlóan ahhoz a két apródhoz, akik kötelességből szintén Zsigmondnál szálltak meg.[515]

Tallóci Matkót a Santa Maria dei Servi kolostorában helyezték el.[516] Lakásába öt ágyneműt vittek, ezek közül kettő három darabból állt. Az egyiket csipkék díszítették *(colleriticelle)*. Egy szépen festett vörös posztó anyaggal, valamint egy hasonlóan kellemes kidolgozású színes szerzzsel is megörvendeztették.[517] Két takaró, az egyik beszegett *(choltre di bordo)*, a másik fehér és kidolgozott *(choltre biancha lavorata)*

12. Basilica di Santa Maria dei Servi, Siena

melegítette éjjelenként.[518] Megtaláltuk végre a 21. századi olasz szállodai metódust (*lenzuolo di tre teli*). Huzatként az ágyra kerül egy lepedő, aztán erre jön még egy, rá a takaró, és ennek tetejére egy újabb. Mindez jól betűrve a matrac alá, és ettől olyan érzése van az embernek, mintha lekötözve aludna. Szobáját folyamatosan csinosították, és amikor leánytestvére megérkezett, két tollas betéttel (csíkos huzattal), két párnával, két takaróval és két pár ágyneművel gazdagították a berendezést.[519] Lakóhelyére kerültek azok a tárgyak, amelyek Zsigmond parancsára a firenzei követek szállását tették komfortosabbá. Az abroszokat, a terítőket és a szalvétákat a diplomaták elutazása után átvitték Tallóci Matkónak.[520] Egy másik helyen egy ágyról, két párnáról, egy majdnem új, sárgára festett szerzsről, egy takaróról, egy pamutból készült anyagról és tűzpiros lenről olvashatunk. Elutazása után ágyáról sejtelmesen megállapították: „helyben lett hagyva" (*guasto e malconcio*).[521] Néhány magyarázatot azért adnék. Sokat forgolódhatott, az itáliai konyha megtette a hatását, és némi túlsúly érkezhetett, a fekvőhely eleve gyenge lehetett, túlozhattak a kárfelmérők, vagy néha édes teher nyomhatta az ágy lelkét. Fogalmam sincs, a sárga szerzs és az egyik párna mitől lett némileg foltos, az egyik takaró és a másik fej alá való miért tűnt el.[522]

Hédervári Lőrinc a Sapienza épületében éldegélt. Szobájába egy padterítőt tettek be.[523] Négy láda ugyancsak a lakhelyét díszítette.[524] Számuk arra utal, a lovász-

mester málhájából nem sok minden hiányozhatott. Annak a két baldachinos ágynak az egyikében aludhatott, amelyeket Lazzaro di Leonardo festett és aranyozott be.[525] Kaspar Schlicket Niccolò di Lollo fogadta be. Aeneas Silvius Piccolomini nagybátyja házának berendezését a város egy új fekhellyel, tollas betéttel és huzattal, egy használt nyoszolyával, egy másik tollas betéttel és huzattal, négy használt párnával, egy vörös és egy raffolt takaróval, egy pár új ágyneművel és egy pár régivel egészítették ki. A használt fekvőhely eltört, a vörös takaró megsérült, a használt ágynemű elszakadt. A feltételezett okokat Tallóci Matkónál már megírtam. A Siena Bartolomeo di Piero gabonakereskedőnek *(biadamolo)* a károkat megtérítette.[526] A gondos bürokraták összeállították a veszteségek listáját is. Ezen 108 fő szerepel, mint akik hátrányt szenvedtek. Arra gondolni sem merek – bízva a hivatalnokok éleslátásában és megvesztegethetetlenségében –, hogy néhányan kormoltak. Vagy nagyobb kárt jelentettek, vagy alkalmanként hamis hiányról adtak számot. A legnagyobb érvágás Andrea d'Angniolo del Marretta kenyérkereskedőt *(ligrittiere)* érte. Őt 138 líra és 10 soldóval hangolták jobb kedvre.[527] A sienai polgár mellékesen nemcsak használati tárgyakat adott, hanem az istállóját is átengedte Zsigmond embereinek.[528]

6. Fortuna kegyeltjei

A bárók, a nemesek és az udvari tisztviselők egy részét magánházaknál helyezhették el. Ez valójában nem több, mint egy merész feltevés. Mindenesetre sokkal jobban jártak, mint a hatalmas termekben együtt alvók. Berendezésükről fogalmunk sincs. Az egyik remekül felszerelve várhatta vendégét, ennélfogva semmit nem kellett odaszállítani, és ezért regisztrálni sem kellett a tárgyakat. A gyaníthatóan üres, vagy a szerényebb körülményeket nyújtó kvártélyokat ellenben alaposan kistafírozhatták. A komfortosság jelentősen befolyásolhatta a lelket, így szerencsésebbnek számíthattak a magánszállásokon élők, mivel senkivel sem kellett megosztaniuk mindennapjaikat. A számadáskönyvben az alább felsorolt példákon kívül erre a kategóriára nem találtam mást. Már említettem azt az ismeretlen bárót, aki Bartolomeo (operarius) Porta dei Tufi környéki lakásában tölthette el éjszakáit. Misser Bartolomeo di Giovanni Cecchinek, aki felügyelőként serénykedett a dóm építésénél (Opera del Duomo),[529] szép emlékei lehettek vendégéről és Zsigmondról egyaránt. Ő rendelte meg 1434. november 20-án azt a márványmozaikot Domenico di Bartolo sienai művésztől, amelyen a királyt láthatjuk.[530] Szobáját többek között fekhelyekkel kellett berendezni.[531] Niccolò d'Antonio Talomei házába – jól jegyezzük meg ezt a nevet – mindenből duplán vittek. A tollas ágybetétek az új huzatokkal, a párnák ugyanazzal az anyaggal kitömve, a tűzpiros pamut takarók és a lepedők két dologra utalhatnak.[532] A sienai polgár minimum ennyi vendéget fogadott be, valamint a felszerelés minőségét látva,

látogatói bárók vagy nemesek. Félve írom le, az egyik ágybetétben kevés toll maradt, továbbá az egyik pár ágynemű szétrongyolódott. Ezen nincs mit csodálkozni, de vajon hová tűnt az egyik takaró, az egyik ágynemű és a párna?[533] Ilyen önálló lakrészben pihenhette ki fáradalmait Allegretto, Zsigmond számvevője.[534] Őt a néhai Mariano di Tomassone házába költöztették.[535] Frate Nanni di Bordo kedvesen maestro Gentilét fogadta be. A király embere sértetlenül hagyta maga után a tollas betétes fekhelyét, a nagy raffolt takarót, a párnát és a lepedőket.[536] Nem találtak hibát abban sem, amit futárok (anghari) használtak. A többes szám ellenére misser Chovarino házába – a párnát kivéve – mindenből egyet vittek. A straffolt fehér ágybetét, az egy pár háromdarabos lepedő, valamint a szép vörös posztó (panno vermiglio bello) elegendőnek bizonyult.[537] Keveslem a pótlást, viszont meg tudom magyarázni. A háziúr készletéből jöhettek a hálóalkalmatosságok, vagy valamelyikük mindig utazott, ezért úgy oldották meg a váltást, mint a szovjet hadseregben. Szergej cserélt Ivánnal, majd egy idő elteltével Iván tette ugyanezt Szergejjel. Ha nem így történt, akkor az írnok az egyes szám helyett véletlenül a plurálist használta.

A kiválasztottak közé tartozott Zsigmond orvosa, Giovanni Parato da Crema. Nem írják, hol helyezték el. Szobáját a Borgo San Marcóban lakó Monna Jachoma bútoraival szerelték fel. Lakásába egy ágyat tettek tollas betéttel és csíkos huzattal, valamint egy tollas párnát, továbbá két pár lepedőt és egy takarót.[538] A sienai luxust előre megszolgálta. Már 1431-ben a király mellett találjuk, Nürnbergben címert kapott, és comes palatinusnak is kinevezték.[539] Ha a hölgy valóban Monna = Madonna fizimiskával bírt özvegysége ellenére, Giovanni Parato da Crema szívem szerint boldogabban lakott volna nála. Ma bánjunk óvatosan ezzel a megszólítással. A hozzáértőnek a *„Cotto come una monna"* kifejezés juthat azonnal az eszébe, és a szabad fordításban „Berúgott, mint az albán szamár" mondatocska nem éri meg az összeveszést. Az uralkodó másik orvosának az alvóhelyét nem ismerjük. Francesco da Crema – 1442-ben IV. Jenő pápa laterani palotagrófnak, lovagnak és „doctor in artibus et medicina" nevezte ki – helyét az uralkodó közelében jelölhették ki.[540] A király doktorai nem szakmájuk két sienai képviselőjénél laktak, jóllehet Giovanni Fittoso[541] és Bartolomeo[542] orvosok ugyanúgy kivették részüket a beszállásolásban. Zsigmond cseh hadvezérét (Jan Švihovský z Rýzmberka) frate Luca fogadta be házába. Szobájából egyetlen berendezési tárgyat sem ismerünk.[543] Zsigmond ágyúmestere *(maestro Pasqua)*, szintén rendes (önálló) szobához juthatott,[544] hasonlóan a számomra ismeretlen foglalkozású „misser Micchelé"-hez.[545] Ő az Ospedale delle Donne házában lakott, és terítőkkel egészítették ki szobájának belbecsét.[546] Az egyik használt és kopott volt.[547] Én a helyében megsértődtem volna, különösen ha ugyanarról van szó, akit 1433. október 29-én Bázelben *„misier Mihiele Ongaro"*-ként említenek, és szakmájára nézve a császár udvara kormányzójának nézték.[548] Merészen Guti Ország Mihályra gondolok, aki Toszkánát bizton megismerte, valamint a fenti évben Zsigmond főkamarását tisztelhetjük benne.[549] Akár Siena előtt

is kinevezhette az uralkodó. Az Ospedale di Monna Agnese egy házzal járult hozzá a kényelemhez, ezt Nanni di maestro Niccolò polgártól kapták adományként. 1432-ben a kórház Zsigmond embereinek adta át szállásként, de sokat huncutkodhattak, hiszen szeptemberben megszüntették a bérletet. Különösen Péter aranyműves lakhatási szokásaival nem békéltek meg. A kvártély fejében a renitens fizetett. Ez arra utal, bizonyos típusú alvóhelyekért (magasabb komfortfokozat?) pénzt kérhettek.[550]

7. Szalmazsák és a négy erény

Koromnál fogva azokat az épületeket, ahol két embernél több élt egy fedél alatt, nem sokra tartom.[551] A számadáskönyv nem kényeztet el bennünket a valós helyzet megismerésével, ellenben négyszer hosszabb-rövidebb listát ad ezekről a helyekről. A beköltözőkről alig írtak, így a befogadóképességekről csupán hamis sejtéseinket oszthatnánk meg. A berendezési tárgyak sem segítenek. Mire gondolok? Ha az egyik házba 12 ágyat hozattak, akkor minimum ennyien lakhattak ott? A helyzet nem ilyen egyszerű. Nem ismerjük az ősi felszerelést, akár a már eleve ott felállított 49 mellé hozták az egy tucatnyi fekhelyet, vagy később még odaszállítottak néhány ágyat, de erről már nem írtak. A variációkat értelmetlen tovább sorolni. A számoknak kizárólagos jelentése van: a „hic et nunc". Vigyázzunk, mert az itt és most képes elfeledtetni velünk egy fontos szót. Ez a szalma. Ebből aztán bőven futotta fekhelyeket kreálni, borítva a bizonyosságot kereső történész eredményeit. Talán jobb így, elvégre akkor sem örülhetnénk felhőtlenül, ha több konkrétumot hámoznánk ki, mert jelentős változtatást – rajtam kívül – ez senkinek sem hozna az életébe.

A világiak közül a legtöbbet a Casa e l'abitazione di Signori di Cortona épületéről tudunk. A palotát ekkor már nem Cortona urai birtokolták.[552] Méreteinél fogva alkalmasnak látszott szállodaként működni. A berendezési tárgyakat 1432. június 18-án kezdték ideszállítani. Hat ágykerettel kezdték *(lettiere)*.[553] Hét napra rá megérkeztek az ágyneműk. Ezeket az Ospedale di Monna Agnese kórházából hozatták át.[554] Minőségük alapján – a számok forrásértékéről már írtam – a házban vagy a szerény bárók, vagy az egyszerű nemesek, vagy a szófogadóak lakhattak. Az utóbbit megmagyarázom. Az „ez van, ezt kell szeretni" parancsot azonnal elfogadták. A négy tollas takaró, a nyolc párna, hasonló anyagból, a négy pár lepedő, a két vörös posztó, a többszínű szőnyeg és a szerzs *(sargia)* használtan érkezett.[555] Egy vörös színű ágytakaró jelentette a kivételt.[556] Július 3-án 12 asztallal bővítették a kínálatot. Ezeket az Opera di Santa Maria della Scalából csoportosították át.[557] Az épületben jászolokat/vályúkat is felállíttattak.[558]

Az egyházi kvártélyok sorát a „Luogo e frati di Santo Antonio" nyitja. Az 1258-ban alapított kolostorban – a számadáskönyv alapján – az előkészületek sok kívánnivalót hagytak maguk után. A megérkezés előtt a konyhán, a kúton és a refektóriumon

már javították, asztalokat és padokat faragtattak és jobbították. 1432. július 14-én tovább folytatták a reparálásokat. Valójában ekkor kezdődött el az érdemi munka. Ez – eltérő ütemben – egészen a hónap 26. napjáig tartott. A megvásárolt faanyagok (gerendák, pallók stb.) mennyisége, valamint a mesterek erőfeszítése jelentős beavatkozásra utal.[559] Egy nyomós okot említek a gyorsaságot magyarázandó. Zsigmond kérte a felújításokat.[560] A refektóriumba egy mintás szatén anyagot hozattak.[561] A luxust a jó minőségű fekhely és ágyneműk (paplan, párna, lepedők) jelentették.[562] A kolostorban a lovak is helyhez jutottak.[563]

A Santa Marta di San Agostino épületegyüttese után a legnagyobbnak a Casa della Sapienza számított. 1392-ben Francesco Mormille sienai püspök alapította, és ötletét egy évvel később a Concistorióban elfogadták. Feladataként a szegény diákok befogadását szabták meg, helyét a Domus Misericordiae épületében jelölték ki.[564] A létesítményben már a 13. században szegényeknek, árváknak, betegeknek és zarándokoknak adtak menedéket,[565] majd 1408-ban XII. Gergely pápa az épületben engedélyezte a sienai Stúdió megalapítását.[566] Hely tehát volt benne bőven.[567] Június 12-én az épületben megjelentek a mesterek, és elkezdték a penzumukat. Falaztak, fúrtak, faragtak, gipszeltek, köveztek, zárakat és kulcsokat szereztek be, majdnem addig, amíg Zsigmond bevonult.[568] Tizenegy nap múlva alakulhattak a dolgok, mivel innentől kezdve folyamatosan érkeztek az ágyak/ágykeretek. A fekhelyek számából a fentebb említetteken kívül nem sokat tudunk megállapítani, ellenben a minőségük valamit elárulhat. Itt nagyobb számban előkelők lakhattak. Különben miért tettek volna be olyat, ahol a kiválasztott a négy erény faragott képmásával aludhatott el nap mint nap.[569] Kire lehetett még jellemző – természetesen Zsigmondon kívül – az okosság *(sapientia)*, az igazságosság *(justitia)*, a lelki erősség *(fortitudo)* és a mértékletesség *(temperantia)*? Hédervári Lőrincre? Ő valóban itt lakott, mégsem adom a lovászmesternek a fekhelyet. Neki egy intarziás fehér ágyat szánok, nádból font aljjal.[570] Hoztak ide festettet, pingálatlant, figurákkal díszítettet, enyvvel vagy ragasztás nélkül összeerősítettet egyaránt.[571] Párnák, paplanok, lepedők mellett matracok is érkeztek.[572] Általában ahány ágyat/ágykeretet cipeltek az épületbe, ugyanannyi ágyneműt csoportosítottak oda.[573] Az a két darab intarziás láda, amelyekkel szintén a berendezést gazdagították, sokat láthatott a kilenc hónap alatt. Jócskán megsérültek, a díszítéseket és a gombokat leszedték róluk.[574] A lovakat itt is el tudták helyezni.[575]

A végére hagytam azt a kolostort, ahol Zsigmond lakott.[576] A király lakosztályát később megismerjük, előbb a Santa Marta di Santo Agustino épületegyüttesének a berendezését rekonstruálom. Az uralkodó megérkezése előtt rendbe tették a kutat, az épületben és a kertben egyaránt falaztak,[577] de a planírozásról sem feledkeztek meg.[578] A munkálatokhoz építési anyagokat (mész, tégla, gipsz),[579] gerendákat, nádakat[580] és szögeket vettek.[581] Festettek,[582] ajtókat-ablakokat készítettek, zárakat, kulcsokat csináltattak,[583] szerszámokat[584] és szögeket szereztek be.[585] A helyiségeket kitakaríttatták,[586]

nyilván emiatt egyszer 15 seprűt *(granata)* vettek.[587] Vonzó lenne gránátalmának fordítani, de szívemnek a repeszgránát megoldás hasonlóan kedves lenne, nem beszélve a „Torinó szurkoló" megoldásról. Sajnos a kifejezés a toszkán nyelvben az említett és érdektelen tisztítóeszköz jelentéssel bír. Az uralkodó megérkezése ellenére a felújítások tovább folytatódtak. Dolgoztak a konyha tetején, és mivel erre július 26-án került sor,[588] a szakácsok nyilván elégedetlenkedtek a körülményekkel. A kőművesmunkákat sem hagyták abba.[589] Zsigmond székeit szintén megjavították.[590] A kerti fallal sem stimmelhetett minden, hiába dolgoztak már hetek óta rajta.[591] A belsőket sok helyen szövettel borították,[592] és jelentős mennyiségű ágyat, ágykeretet, matracot, tollas betéteket, párnákat, takarókat és lepedőket szállítottak ide.[593] Kanavászt is beszereztek. Ebből zsákokat varrattak,[594] gondolom a fekhelyek számára. A bőség okán a takarókból, a párnákból és a lepedőkből sem kellett utánpótlást kérni.[595] A ládák, asztalok és padok száma arra utal, hogy szép számmal lakhattak a kolostorban. Az utóbbiból például július 3-án 29 darabot hozattak.[596] A gyertyákról sem feledkeztek meg,[597] valamint az állatok elhelyezéséről is gondoskodtak. Erre utalnak a jászolokról/vályúkról szóló sorok.[598]

Logikailag ugyan teljesen érthető, de pusztán közvetett bizonyítékok segítségével tudom bemutatni, hogy az épületben a király bárói közül nem csak Brunoro della Scala és Bajmóci Noffri Lénárd lakhatott. Ahogy már utaltam rá, ide olyan fekhelyeket hozattak, amelyek minősége a fenti állításomat látszik bizonyítani. Mert kinek jár hevederes ágy a négy erénnyel díszítve?[599] Mert ki aludhat vörös fekhelyen, ahol pávákat és kertet láthat?[600] Mert kinek juthat girlandos nyoszolya?[601] Csalódnék, ha nem a báróknak. Ők hajthatták a fejüket a kolostorba átvitt brokát és selyem párnákra,[602] és őket melegíthették bolyhos pamut takarók.[603] Az olvasó képzeletére és tapasztalatára bízom, az épületbe szállított szalma *(paglia)* vajon kinek juthatott.[604]

8. Instálom az istállóm

Az emberek elhelyezése számomra sokkal egyszerűbbnek tűnik, mint a lovak istállóztatása. Közel 1500 állat etetését, itatását és gondozását a nyári és a tavaszi időszakban – elsősorban a legelők miatt – könnyebben megoldhatták, mint télen, de jelentős számuk miatt erős odafigyelésre lehetett szükség. Sienában a jószágok befogadásánál elsősorban a magánházakra számítottak. Ezekbe gyakorlatilag csak jászolt/vályút *(mangiatoia)* vásároltak, hozattak vagy csináltattak, gyakran szénatartó ráccsal *(rastrelliera)* együtt.[605] Anyaguk általában fa, de a San Donato apátságból ismerünk vasból kovácsoltat. Ezt viszont kibélelték.[606] Cho Piccino házában már eleve egy kőből faragott állt.[607] A Casa di Giudice dell'Appellagio épületében hasonlóan kőművesmunkákat végeztek. Itt háromról tettek említést.[608] Apróbb javításokat máshol is elrendelhettek.[609] A magánszállások mellett néhányszor az

istállókat külön említik. Ez arra utal, hogy a polgárok egy részének nem a házában állt, vagy többet birtokoltak, és ezért ezeket valódi funkciójuk alapján hívták stallának, ellentétben a többivel.[610] Természetesen máshol is állhattak pajták.[611] Az állatok gondozása napi elfoglaltságot jelentett a lovászoknak és a katonáknak egyaránt.Az egyháziaknál fifikásabb megoldást választottak. A Santa Maria del Carmine (San Niccolò al Carmine) templománál a két istálló mellett, a második kerengőben ugyancsak lovak ropogtatták a zabot.[612] A San'Agostino egyházában két helyiséget foglaltak le, ezeket az egykori betegszoba *(infermeria)* alá építették.[613] A Chiesa degli Umiliati ámbitusában szintén jászolokat/vályúkat helyeztek el.[614]

9. Phi Zappa Krappa

Zsigmond lakosztályának rekonstrukciója a vártnál könnyebbnek bizonyult. Az uralkodó szobáit folyamatosan csinosították.[615] Már bent lakott, de a kőművesek még mindig tevékenykedtek. Mások a király szobájának a lépcsőjét javították.[616] Ágyának a baldachinjához *(padiglione)* is hozzá kellett nyúlniuk,[617] nyilvánvalóan az uralkodó parancsára. Zsigmond kérésére megreparálták a konyha, a refektórium és a kút feletti tetőket. Ez utóbbit meg kellett bütykölni.[618] A király lakosztálya több szobából állt,[619] külön konyha és ebédlő szolgálta kényelmét.[620] Ide étkezőasztalokat és padokat vitettek.[621] Az előkészületeknek köszönhetően nagy vonalakban megismerhetjük Zsigmond szállását, ahová Niccolò d'Antonio Talomei sienai polgár – érdemes volt nevét megjegyeznünk – szállította a bútorokat. A királyi apartamentóról a következő feljegyzést fogalmazták.

- Az első szoba: egy nagy festett ágy kis figurákkal, aljzattal és ágybetéttel. Egy tollas kis paplan, egy másik paplan és egy párna. Három láda *(goffano)*, egy lépcső az ágy körül és egy nagy pad.
- A második szoba: egy intarziás ágy aljzattal és ágybetéttel. Három láda és egy lépcső az ágy körül.
- A harmadik szoba: egy heverő *(lettiera pro terra)* két kis ládával *(cassoniaccio)*.
- A negyedik szoba: egy intarziás ágy aljzattal és szalmával, három régi vasalt ládával körbevéve.
- A szobácska: egy szekrény *(madia)* ládával és egy régi láda *(cassone)*.
- A terem: egy háromlábú étkezőasztal két hosszú, falhoz támasztott paddal.
- A lenti terem: egy nagy pad.
- A szobácska berendezése: egy nagy és egy kicsi vasalt láda. Egy régi gabonás láda *(cassone)*.
- A nagy terem berendezése: egy nagy láda *(cassone)*.[622]

A felsoroláshoz nem írtak napi dátumot, ámbátor érdekes lenne megtudni, mikor rendeztek be, ergo nem felhőtlen a történész öröme. Mégis álmodjunk nagyot! Ezt a király megérkezése előtti napokban oldották meg. Zsigmond két emeleten élte sienai napjait. Az alsó szinten minimum három termet foglalt el, a tanácskozásoknak, a kihallgatásoknak és a közös étkezéseknek a „Sala Grande" adhatott helyet. A másik helyiség a királyra várakozók gyűjtőhelyekén működhetett, míg a szobácska raktárként funkcionálhatott. Az emeleten négy szoba szolgálta Zsigmond kényelmét, és a bútorokat így válogatták össze. Amíg fent étkezőt alakítottak ki, addig a szobácskába a málha egy részét rakhatták.[623] Az emeleten, vagy bárhol máshol az épületben egy bagno realét is felszerelhettek. Az uralkodó egy hosszú, nagy dézsában pancsolhatott kedvére. A fürdőkádat hat hónapig használta.[624] Féléves mosdás után a az uralkodó talán a hiányzó három hónap alatt sem mondhatott le a tisztálkodásról, szakmai tapasztalatomra hagyatkozva merészen kijelentem, vagy elírták az időt, vagy kilyukadt a kád, vagy Zsigmond már unta és egy újat választatott magának. És hová járhatott a király gyalog? A trónolás hivatali kötelességének számított, emiatt talán az ülőalkalmatossággal egybekomponált mobil bútort preferálhatta à la Phi Zappa Krappa, avagy a gravitációt kihasználva az emeletről veszélyeztethette a fal tövében óvatlanul elvonulókat.

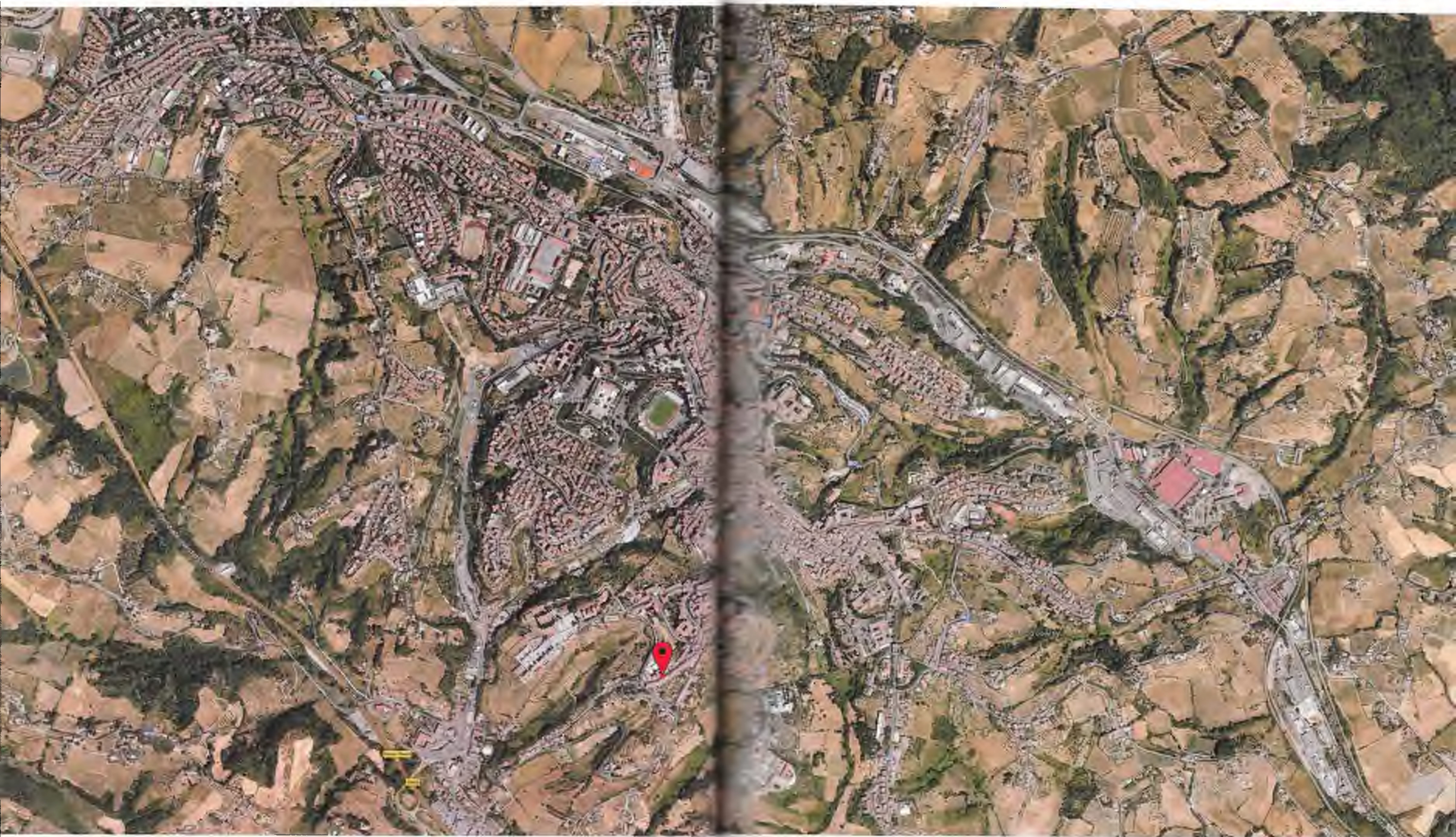
Az alapberendezést ismerjük, ám tudásunkat érdemesnek tartottam a számadáskönyv más adataival kiegészíteni. A „Grande Sale" bejáratához – a főhelyre – egy sast pingáltak. Ezt Lazzaro di Leonardo és Giacomo di Guido festette, az oda vezető hídra és a bejárathoz is jutott belőlük egy-egy.[625] Ez utóbbi piktor a dómban is dolgozott.[626] Zsigmond ablakaira függöny,[627] és szobájába díszítésként tafota *(tafettà)* került.[628] Az egyik fekhelyet feljavították, hiszen az uralkodó egy baldachinos *(padiglione)* ágyban aludt. Erre szintén a birodalom jelképét mázolták.[629] A fekvőhelyre fel kellett lépnie,[630] és a szobája előtt ajánlatosnak gondolom a lépcső miatti odafigyelést.[631] A padlókra három bolyhos szőnyegfélét helyeztek. Az egy nagy és a kettő közepes posztó a napi használatban alaposan tönkrement.[632] Ágybetéteit *(saccone)* kanavásszal/lenvászonnal *(canovaccio)* vonták be.[633] Zsigmond fehér és piros vánkosokra hajthatta a fejét, ha a birodalmi ügyekben megfáradt szellemét és testét pihentetni gondolta. Ugyanebben a két színben vittek finom anyagot a párnákhoz, továbbá gondosan figyeltek a baldachin „szárnyaira" *(ala)*. Ide szintén a bianco-rosso párosítást választották.[634] Pietro di maestro Martino gyapjúművestől *(lanaiuolo)* egy takaró *(tapeto)* érkezett a királyi lakosztály valamelyik ágyára.[635] Szobájába egy szövött, többszínű szőnyeget raktak be.[636] Cristofano di Vanucci kenyérkereskedőtől *(ligrittiere)* ágyat tollas és csíkos *(vergata)* huzattal, hasonló párnát, ágyneműket és tűzpiros pamutpaplant kaptak.[637] Ezek Zsigmond szobáinak egyikébe kerültek.[638] Tulajdonképpen ugyanezeket a berendezési tárgyakat adta át Pietro di Nello Biringhucci szövetárus is. A betétet használt tollal tömték ki, a két

pár ágynemű egyikéhez három, a másikhoz kettő vászon tartozott, miközben a takarót régebben vörösre festették.[639] A királyi lakosztály csinosítása folyamatos munkát adott a városnak. 1433. február 11-én két pingált szövet érkezett szemet gyönyörködtetni.[640] Az uralkodó ablakaira függöny is jutott.[641]

A bejegyzésekben nem adják meg, hogy azokat az étkezőasztalokat *(tavola da mangiare)*, padokat *(banca)*, ennek háromlábú változatát *(banca regolata di tre)*, ülőpadokat *(banca regolata da sedere)* és háromlábú székeket *(trepiedi)*[642] hová gondolták elhelyezni. Ellenben jelezték, a bútorokat Zsigmond érkezése miatt szerezték be, és ezekből az uralkodó lakosztályába is juthatott. Hasonló lehetett a helyzet azzal a 13 abrosszal és 18 asztalkendővel, amelyeket „tiszteletből" adtak Zsigmondnak és báróinak.[643] Az étkezőasztalokból, az ülőalkalmatosságokból és a padokból[644] sokat vettek és vittek folyamatosan a királynak, aki amikor tehette, itt lakomázhatott bárói és nemesei társaságában. Az elsőből 15 négyszögletes alakút,[645] a másodikból 11-et lábbal és 30-at anélkül cipeltek be az uralkodó lakosztályába *(pro le stanze delinperadore)*.[646] Talán annak a két nagy széknek is itt találtak helyet, amelyeket 1432. július 3-án hozattak a kolostorba.[647] Mariano di Giovanello élete végéig büszkén emlékezhetett arra a szekrényre *(armario de pali)*, amit ő készített. A sienai asztalos munkája a király szobáját díszítette.[648] És a legfontosabb! Bátran leehették az asztalt, hiszen terítőkből és szalvétákból sem szenvedtek hiányt. Ilyesféléket Zsigmond a két sienai zsidótól „az uralkodó iránti tisztelet jegyében" bőven kapott. Isaac di Consiglio 28, míg Dattaro di Angelo 36 különböző méretű abrosszal fejezte ki hűségét. Ezeket 1432. július 11-én az uralkodó szobájába pakolták be.[649] Ezenfelül talán néhány festményt – a szépség okán – szintén átszállíthattak a király lakosztályába.

10. Az extrák

Néhányszor szépnek és érdekesnek tűnő berendezésekről olvashatunk.[650] A San Agostino kolostor refektóriumába egy figurális falvédőfélét hozattak.[651] Az Universitá dell'Arte della Lana felajánlásáról szeretném azt hinni, valamennyit a király lakhelyének a szépítésére használták fel, de vágyamat lehűtötte a valóság. A belső esztétikai élmény növelését sok helyen *(in piu luoghi)* tűzték ki célul. Figyelemre méltó tárgyakat ajánlottak fel, már amennyire a szöveg a fejemben valóban helyettesíteni tudta a valóságot, a „De gustibus non est disputandum" szellemében ezek az anyagok más olvasatában akár pocsékul nézhettek ki. A tények a következők. Huszonegy sienai polgárnak szétosztották az általam kellemesnek vélt szöveteket. A nemes tettet játszva magyaráznám, ha a nevek megegyeznének a Zsigmond embereinek kvártélyt adók személyével. Sajnos semmilyen hasonlóságot nem találtam a két csoport között. Biztosnak látszik – elsősorban mert ebbe a regisztrumkötetbe írták be az adatokat –

13. Zsigmond király szálláshelye. Légi felvétel, Siena

az anyagokat az uralkodó érkezése miatt porciózták szét, és a király elutazása után valamennyit visszaszolgáltatták az Universitá dell'Arte della Lana közösségének.[652] A huszonháromból hét eltűnt, de hát aranyból is csöppen. Az adományok okán három – nem túl meggyőző – magyarázatot tudok elképzelni. A „huszonegyek"-nél ugyanúgy beszállásoltak, ám ezt egy másik könyvbe vezették be, vagy néhány lakás és szoba díszítését így oldották meg. Végezetül – nekem ez a legkedvesebb – mindet Zsigmondhoz vitték. Utóbbi esetben a hét elkallódott darabot olyanok tudták elvinni, akik szintén a Santa Marta di Santo Agustino épületegyüttesében laktak. Rendíthetetlen hazafiként, egyben elévült bűnpártolóként remélem, egyszer valamennyi Magyarországra került, ügyesen megelőzve a többi náció jogtalanul ácsingózó tagjait.

Nincs még vége a különlegességek felsorolásának. A király megérkezése előtt az Opera di Santa Maria della Scala közvetítésével 25 városkából és egy magánszemélytől 29 drapériát/festett zászlót *(palio)* gyűjtöttek be.[653] Cinigiano egy újat szánt Zsigmondéknak. Ezen fehér alapon egy vörös oroszlánt láthattak, mancsában egy faággal. Montepescaliból egy olyan érkezett, ahol zöld mezőben egy vörös oroszlánt és egy vörös rózsát csodálhattak meg. A másikat sem tarthatjuk érdektelennek. Ezt vörös alapon egy hasonló színű kastély – felette egy sassal – díszítette. A Massából ide tévelygett új palio figuráinak vörös mezőben a fehér kastély látványa megnyugtató lehetett. Az ottani sekrestyéből négy párnát is az uralkodónak szántak. Ranuccio da Farnese nevét, egyetlen „drapériás" magánemberként, szintén ott találjuk a listán. A condottiere ekkor éppen pápai szolgálatban állt.[654]

Sokszor tanácstalanul állunk az olyan berendezési tárgyak előtt, amelyekről nem jegyezték fel pontos rendeltetési helyüket, elsősorban a szövegből kiérezhető takarosságuk okán. Rinaldo di Rinaldi di misser Marco 1432. június 25-én közel egy tucat falvédőt adott.[655] Köztük találunk olyat, amin kisasszonyokat ábrázoltak,[656] a másikon minden bizonnyal Vergiliust láthatták,[657] de zöld, levélmintás padterítőkről is tudunk.[658] Örömmel nézném élőben azokat, amelyeket számomra megfejthetetlen névvel láttak el.[659] Jól járt az, akinek Meio di Francesco Mino cipész *(chalzoliao)* két figurális falvédője jutott.[660] Az egyiken Salamon történetét, míg a másikon Nagy Sándor históriáját vizsgálhatták a falon.[661] A képregények sokat segíthettek a forgolódások alvássá szelídülésében és a hajnali álmok serkentésében. De az esztétikai élmények mellett a praktikum is szerepet játszott a „szőnyegek" használatában. A szobák temperatúráját szabályozták vele. A hideg napok alatt felfelé, de ha jött a meleg, a csúnyábbak azonnal kikerültek a raktárba. Maradtak a szemnek kedvesebbek.

11. Zsigmond lepedője

Savino di Francesco kelmefestő *(tintore)* felajánlása Zsigmondhoz került. Büszkén forgolódhatott a világban, végtére szép mívű ágyneműjét 1432. július 11-én Zsigmond fekhelyére húzták fel.[662] Másnap a király már tesztelhette a sienai iparos munkájának színvonalát. A próba túl jól sikerülhetett. A következő év áprilisának utolsó előtti napján a szerencse fia nem akarta visszavenni a nevezetes szettet, ugyanis az eléggé megkárosodott *(assai danni fichate)*. Ekkor az ominózus tárgyat a városi tisztviselők megbízásából több szövetárusnak bemutatták. A szakértők egyöntetűen 16 librát ítéltek meg Savino di Francescónak.[663] Ez négy aranyforintot jelentett. Mások sem jártak jobban, így Pietro di Nello Biringhucci szövetárus adományai sem úszták meg. Ágya eltört, paplanja és az ágyneműje szétszakadt.[664] A fenti jelenetről Ilja Jefimovics Repin (1844–1930) képe jut eszembe, amikor a zaporozsjei kozákok a levél felé hajolva nézik a IV. Mohamed török császárnak szánt sorokat. Az Iván Szirko ezred atamán szignójával ellátott irat nyelvi finomságai lenyűgözőek. A pergament Sienában az ágyneműk helyettesítik, ugyan nem teli szájjal röhögő kozákokat látunk, hanem Zsigmond lepedőjét centiméterről centiméterre átvizsgáló, és a nemes cél érdekében véleményt adó polgárokat. Vicces és vaskos megjegyzésekről nem tudunk, ennek ellenére a gondolat szabadsága okán valaki mindig átlát a király új ruháján, ágyneműjén, lepedőjén egyaránt.

12. Quanti pretii est?

A város vezetői – hírből ismerhették a királyt – valamit megsejthettek, hiszen már 1432 májusában jelezték, gazdasági erejük véges. Az okokat is felsorolták: Siena adottságai, a felmerülő nehézségek és a háború költségei.[665] A vágyak szépek, a valóság ellenben reális. Tömören így fogalmaznám meg a próbálkozás sikerét. Zsigmond, ha pénzről volt szó, két dolgot nem ismert: a kifogást és a tréfát. Siena a kezdetektől fizetett, de a mérték meghatározása nem könnyű. Induljunk ki egy sommás megállapításból, amit sienai Bernát szentté avatási jegyzőkönyvében olvashatunk. A város 120 ezer aranyat költött az uralkodóra.[666] A jeles eseményre 1450-ben került sor – 17 évvel történetük után –, a szóbeli hagyomány még „frissnek" és élőnek számíthatott, és az itáliai közbeszéd részévé vált. A pontos számot nem ismerjük, a nagyságrend arra utal, a kortársak jelentős summáról tudhattak. Örülnünk kellene, és nyugodtan hátradőlni, de a történész hálátlan típus. No meg a szkepszis és a dilemma. Bízzunk az egyházban, és hagyjuk az aprómunkát, vagy győzzön a kétség és számoljunk? Kinek hajlik jobban, a szenteknek vagy a historikusoknak? A szakma becsülete okán a favágás mellett döntöttem. A feladat elvégzését nem könnyítette meg senki és semmi,

mivel a hihetetlenül gazdag sienai levéltárban az 1432–1433-as évek városi számadásai közül pusztán Zsigmond utolsó négy hónapjáról maradtak meg értékelhető bizonyítékok.[667] Más kötetekben is találtam utalásokat, így hozzávetőleges képet tudok adni az uralkodó pénzügyeiről.[668]

1432 júniusában, mielőtt a király Sienába ért volna, már ezernyi *(miglaia)* dukát ütötte a markát.[669] Remek kezdés, és a folytatás ugyancsak irigylésre méltó. Alig öt napja élt a városban, amikor újabb 1500 forintról beszélnek, amit Zsigmondnak szántak.[670] Egy nappal később 4000 forint átadásáról döntöttek.[671] A pénzt Giacomo da Vico római prefektustól kölcsönözték. Ebből 3400 aranyat átadtak Csapi László titkárnak *(secretarius)* és főszámvevőnek *(summus dispensator)*.[672] A maradék 600 forint – a király parancsára – Lodovico Colonnának jutott, hasonlóan az ő közvetítésével.[673] A királyt július végén 5000 arannyal „lepték" meg.[674]

A városnak nem kis terhet jelentett a fizetés. Már 1432 augusztusában kölcsönt akartak a zsidóktól vagy a városi polgároktól felvenni, maximum 2000 forintig, mindezt Zsigmond embereinek szánva.[675] A király financiális ügyeinek intézésébe a pénzváltókat és a mózeshitűeket is bevonták.[676] Az utóbbiaknak az uralkodó megérkezés után nem sokkal több helyre futárok vittek levelet.[677] Brunoro della Scala egyik familiárisát viszont az uralkodó iratával a San Quirico (d'Orcia), Montalcino, Asciano és Lucignano in Val di Chiana városkákban élőkhöz küldték.[678] Szövegéről nem sokat tudunk, ellenben Zsigmond nagy szeretettel adóztatta őket tartományaiban, elképzelhetően ezért ment a küldönc. Siena nem tartozott szorosan a Német-római Birodalom joghatósága alá, ennek ellenére azzal a fránya hűségesküvel a jogi alap is megteremtődött a pénzek behajtásához, ha a király egyáltalán magyarázkodni szeretett volna.[679] Zsigmond nagyvonalúan – 6000 dukát fejében – jóváhagyta kiváltságaikat Sienában és a fennhatósága alá tartozó területeken, valamint ígérete értelmében biztonságukról ugyancsak gondoskodni fog. Óvatos duhajként mindezt a summa átadása után.[680] Cserébe mind a tízen a Német-római Birodalom egész területére menlevelet kaptak.[681] Később újabb parancs ment San Quiricóba.[682] Valamennyi zálogot, ami ezen a helyen náluk található, függesszék fel, mindezt tegyék Zsigmond beleegyezésével és tudtával.[683] Nem történhetett más, mint ahogy a birodalomban, a zsidókkal szembeni tartozásokat alkalmanként – királyi parancsra – eltörölték.[684]

A sienai kiutalási és könyvelési rendszer nem teszi egyszerűvé a kutató dolgát. A pénzekről a Concistóriumban döntöttek. A kötetekbe a kiutalások nagy részét bevezethették, de feltehetőleg nem valamennyit, ennek dacára érdemesnek tartottam ezeket a pénzeket is rendszerezni. 1432. október 10-én az ellátmányt 18 ezer librában (4500 forint) állapították meg.[685] December 11-én valamivel megemelték. Havi 5000 forint mellé még napi 95 dukátot is megítéltek „étkezési ráfordításként" *(pro mensa sua)* Zsigmondnak. Két nap múlva az említett állandó összegen túl az év utolsó hónapjára újabb 1000 forinttal kedveskedtek neki.[686] Később sem változott a forma.

Az uralkodó kért, a város pengetett. 1433 februárjában Zsigmond minden nap 100 forintból gazdálkodhatott.[687] Ez újabb 2800 forintot jelentett. Február 27-én, márciusra szintén hasonló összegről (100 forint/nap) rendelkeztek, de ezt sokallhatták. Március 6-án a Concistóriumban 50 forintra akarták csökkenteni az ellátmányt. Zsigmond nem esett kétségbe. Az ülésen meglebegtette elutazásának a dátumát, és ez még a legkeményebb fiskális szíveket is meglágyította. Tervei szerint egy hónap múlva távozna, ehhez a napi 100 forint elengedhetetlen.[688] Huszonnégy óra elteltével helyreállt a rend. A király újabb 2000 forinttal lett gazdagabb, majd megérkezett a többi márciusi pénz 1400 arany vonzó képében a hónap 18. napján.[689] A városban hinni szerettek volna az uralkodónak, és látva az előrehaladott római tárgyalásokat, márciusban már Zsigmond elutazásáról vizionáltak. Ezért úgy döntöttek, kizárólag április közepéig állják a cehhet,[690] és újból megpróbálkoztak a pénzek csökkentésével. 1433. április 1. és április 15. között napi 70 forintot szántak az uralkodónak.[691] Később ezt a terminust a hónap végéig meghosszabbították.[692] Az utolsó órákat édessé téve, Siena az elutazás előtti napon (április 24.) még 500 forinttal „támogatta" a királyt.[693]

14. A művész és kézműves mint Merkúr gyermeke. De Sphaera mundi, 1470–1480

Míg 1432-ből nem maradtak fent gazdasági számadáskönyvek, addig a következő év január első napjától december végéig igen.[694] Ugyanazt számoltam ki, mint Hermann Herre, ellenben a mértékegység kérdésében én más véleményen vagyok. Nem 103 039 forint 12 soldót és 8 denarót utaltak ki Zsigmondnak,[695] hanem 103 039 lírát, 12 soldót és 8 denarót. (25 759,75 forint).[696] Mellékesen a sienai számvevőknek szintén ez jött ki.[697] Ezért 1433-ra ezt a számot tekinthetjük mérvadónak. Az általam ismertek alapján a királynak közvetlenül legalább 51 004,75 forintot, 12 solidust és 8 dénárt adtak át.[698] Ez hatalmas jóindulattal összecseng az 1432. december 11-én hozott döntéssel, amikor havi ötezer forint mellé még napi 95 dukátot is megítéltek. Ez utóbbit többször korrigálták. A jegyzetben elmagyarázott rendszer alapján az „optimális" összeg 58 890 forintra rúgott volna.[699] Bélát idézve: „Ahogy ezt Móricka elképzeli". A király tarifája már Milánóban is havi 5000 aranyra rúgott. Ezt a hercegtől addig kellett megkapnia, amig el nem hagyja Itáliát. A kifizetések körüli alkudozásról nem írok, legyen annyi elég, Zsigmond kevesellte, míg Filippo Maria Visconti

sokallta az összeget.[700] Sajnos egy 1432 októberi gyűlésen hozott határozatban nem írták meg konkrétan, mire gondoltak, amikor kijelentették, Siena egy hónapban nem költhet többet 18 ezer florenusnál. Az összeg betartásának felügyeletére hat polgárt jelöltek ki. A fél tucat ellenőr minden költséget felülbírálhatott.[701] Ha mindezt sikerült végrehajtaniuk – és miért is ne –, akkor a költségeik legalább egyharmadát a jövendő császárra és kíséretére fordíthatták. A döntés arra utal, hogy eddig az időpontig alaposan túlléphették a fenti összeget, ezért a takarékoskodási intézkedés.

A Zsigmondnak átadott pénzek mellett a városnak jelentős terhet jelentettek az „áttételes kiadások". Nagy részüket képtelenség rekonstruálni, mert ezeket számos helyen elkönyvelhették. Elég Zsigmond „kihelyezett" katonáinak a bérére gondolnunk (2569,5 forint, 69 solidus, 16 dénár). A szállások előkészítése és berendezése sem olcsó mulatság, még akkor sem, ha a tárgyak döntő részét a polgároktól szerezték be. A regisztrum kötet végén 2378 líra (594,5 forint), 2 soldo és 3 denario áll.[702] A hadi költségekről fogalmunk sincsen, holott a Firenze elleni harcokban Zsigmond emberei ugyancsak felvonultak. Őket, és természetesen saját zsoldosaikat, ugyanúgy a város díjazta.[703] A Kaspar Schlick birodalmi alkancellárnak átadott 1400 forint hasonlóan Siena terheit növelte, de néha valami csurrant-cseppent Zsigmond báróinak (1468,75 forint).[704] Alkalmanként apróbb kiadásokról tudunk. A Palazzo Pubblicóban kenyeret, bort és gyümölcsöt vettek az egyik ülésen tiszteletét tevő Zsigmondnak. Ezért 92 librát és 42 solidust fizettek.[705] A palotában az étkezéshez minden adott volt, hiszen szép ezüsttárgyakkal és terítőkkel tudtak szervírozni. Ha a természet úgy döntött, egy „fürdőszobá"-ban könnyíthettek magukon.[706] Egy alkalommal a város állta a Zsigmondnak szolgálatot tévő katonák pénzét.[707] Máskor az uralkodó trombitásainak és dobosának utaltak ki 11 solidust.[708] A király ügyében tevékenykedő polgárokat ugyancsak honorálták, erről gyakorlatilag semmit sem tudunk.[709] A követségeket és a futárokat szintén fizetni kellett, továbbá mindent, ami az uralkodó sienai életéhez tartozott. Ezek a költségek legalább akkora terhet jelenthettek a városnak, mint a Zsigmondnak átadott aranyak.

Ez az 51 004,75 forint, 12 solidus, 8 dénár rengeteg pénz, de nézzünk a számok mögé. A 288 nappal számolva ez 177 forint huszonnégy órára.[710] Ezzel még kiegyeznénk, de a királynak ebből 1500 emberének jó részét is el kellett látnia. Ha megjött a jussuk, akkor saját maguk vásárolhattak a sienai polgároktól. Boldoggá tett volna, ha a magyar és cseh pénzek kizárólagos forgalma erre a 288 napra korlátozódott volna a városban, de ez nem így van. A rendelkezésünkre álló egy forrásból is az derül ki, jóval a 14–15. század fordulóján mindkét típus használatára van adatunk.[711] A fentiek ismeretében érthetővé válik, miért keresett Zsigmond egyéb bevételi forrásokat. A zsidóktól átvett 6000 forintról már szóltam. A pápa sem maradt ki a

15. Számadáskönyv 1432–1433, Siena ▶

[illegible]

jóból. A király már április 14-én átvett IV. Jenőtől 4000 dukátot abból a hatból, amit a pápa erre a hónapra ígért. A pénzt követei (Tallóci Matkó és Kaspar Schlick) vették át Rómában, és vitték Sienába.[712] Nem rossz! Áprilisban egy munkáért két honorárium. Siena később sem szabadult meg pénzügyileg az uralkodótól. A Szentatya 3000 forintot kért tőlük abból a hatból, amit neki kellett átadnia a királynak.[713] Ebből 2500 forint, Zsigmond életének június hónapi fedezésére, el is jutott a Szentatyához.[714] Ezek szerint IV. Jenőt sem kellett félteni, főleg ha a kölcsönt nem fizette vissza a városnak.[715]

Megpróbáltam adatokat gyűjteni a „Romzug" alatti zálogokról, hiszen ezt a metódust az uralkodó egész életében kedvelte.[716] Szomszédvári Cernin Henningnek és Kusssowi Justnak (Jodok) 4000 aranyukba fájt az uralkodó németországi és itáliai kísérgetése. Zsigmond viszont fedezetként elzálogosította nekik Cserép várát.[717] Ez azt jelentette, számukra a király legalább ennyi pénzzel tartozott, ezért a követnivaló nagylelkűség. Frangepán István dalmát-horvát bánnak 3000 forintja bánta az utazást. Ő szintén zálogbirtokokhoz jutott cserében.[718] A voralbergi származású Vöröskői Wolfurt Páltól Zsigmond 3060 forintot kért kölcsön az ország érdekében.[719] Ezt szintén a „kirándulásai"-ra költhette, és az újabb zálogbirtokok tovább fogyasztották a királyi vagyont. Mielőtt a jelenért beáldozni a jövőt taktika miatt elítélnénk, szűklátókörűségünkkel ne kurtítsuk a politikusok amúgy sem nagy renoméját. Nézzük ezt a dolgot a gerenda szemszögéből! Eduardo Ribera sodrása zseniális, de a Cohiba évek múlva akár gyilkossá válhat. Ennek ellenére jókedvünk telén örömmel, és kit érdekel olyankor a távoli idő. Meggyőzésképpen egy szerethető „zsigmondi tulajdonság"-gal tompítanám az elkötelezett hosszú távon gondolkodók uralkodó iránti ellenszenvét. Hitelezőnket, amikor Itáliából visszafelé tartott, a pettaui püspök Ranarigel nevű földjén osztrák főurak elfogták, és 3000 arany át adása után engedték el. A király a kölcsönön túl a váltságdíjat is figyelembe vette, amikor zálogként egy Pozsony megyei várost és több birtokot részére átengedett.[720] Mondhatnánk, így kell 3060 forintból 6060-at csinálni, némi állami támogatással. Zsigmond internacionalizmusát senki sem vonhatja kétségbe, így Sienában sem. Ezzel a cseh urak is hamar szembesültek. Ők sem úszták meg. 1432. július 3-án a királyuk Luccában vlašimi Václavnak és testvéreinek az eddig lerótt pénz mellett további 5000 magyar aranyat és 300 Schock Grossent kellett átadniuk Úsov várának az építése fejében.[721] Raguzától más metódus alapján szerzett pénzt. Nyolcévi adót kért tőlük. Ez 4000 dukátra rúgott. Valójában tízszer 365 nap után kellett volna törleszteniük, de Zsigmond kihagyhatatlan ajánlatot tett. Két évet és 1000 dukátot elengedett.[722] Na így kell adósságot behajtani!

Végezetül a „kinek hajlik jobban, a szenteknek vagy a historikusoknak" kérdésre a matematika segítségével próbálok válaszolni. Ha az 52 401,75 forint, 12 solidus és 8 dénár konkrétumhoz hozzáadjuk az „áttételes költségek" becslését (67 597),[723] akkor 119 999 aranyat kapunk. Ez nem egyezik a szentté avatási jegyzőkönyv 120 ezres

számával, ezért jogosan kételkedtem. Mentségemre szóljon, egynegyed részben evangélikus felmenőkkel rendelkezem – tudom mit jelent a „hivány" –, ezért megbocsájtható a szentekkel szembeni szubjektív szigorom. A végeredményt látva nyugodtan átalakíthatjuk a Porta Camollián olvasható feliratot („Cor magis tibi Siena pandit") a „Bursam tuam magis Sigismundus pandit"-ra. A város valóban jobban kitárja a szívet, a pénztárca kinyitásához ellenben Zsigmond értett. De az vesse rá az első követ, aki hozzá hasonlóan képes lett volna úgy politizálni és jól élni Itáliában, hogy évekig más fizeti számlája nagyobb részét. Hívhatnánk ezt élősködésnek, én inkább a politikából tőkét kovácsoló pénzügyi zsenit látom benne. Remekül kihasználta a funkciójából származó előnyöket. Financiális előremenekülése sem ismeretlen a történelemben, mert kölcsönkérni necesse est! Azután majd lesz valahogy, legfeljebb tovább szakad a királyi vagyon, mert hitelezőit majdnem mindig birtokkal fizette ki, restanciáját – ha egyáltalán megtette – nem pénzben teljesítette. Ne csak a Jagellókat szidjuk, hogy lassan elfogyott a gazdagság. Sienában ellenben bizton megtanulták a következő szavakat. Quanti pretii est? Quanta costa? Was kostet? Kolik stojí? Koliko košta? Ile to kosztuje? How much is it? Combien coûte? Mennyibe kerül? És ez sem kevés!

IV.
Háború és béke

1. La pace è mobile

A 15. század harmincas éveinek Itáliájában a béke megteremtését tekintették a legsürgetőbbnek, de ez a hölgyekhez hasonlóan törékenynek számított. A kortársak levelezéseiben a *„pace italiana"* aktuálpolitikai jelentéssel bírt. Elszenvedőként mindenki előszeretettel emlegette, ellenben amikor ők generálták a konfliktust, azonnal megfeledkeztek a nemes eszméről. Az Appennini-félsziget – ez Giovanni di mastro Pedrino véleménye – valójában a condottierik kezében van, mindent ők irányítanak. IV. Jenőt Niccolò Tolentino, Velencét „Il conte Carmagnola" (Francesco di Bartolomeo Bussone), Firenzét Micheletto Attendolo, Milánót Francesco Cotignola és Niccolò Piccinino tartja sakkban.[724] Zsigmond megérkezésével viszont már egy újabb hatalmi centrummal kellett számolni. Ezt akár rossz hírként is értékelhették volna, de az aktuális szövetségi rendszerek örömmel vettek bármilyen támogatást. A külpolitikai lépések rekonstruálásánál nincsen unalmasabb dolog, a diplomáciai események felvázolása még a hivataltörténet művelésénél is nagyobb kihívás egy egészséges ember számára. Tompítja az ellenszenvet a külföldi kutatás reménye, de a világháló előbb-utóbb ezt ki fogja váltani. Magam részéről ekkor vizsgálódási területemet áthelyezem az arubai papírok vízjelének és az íróeszközök anyagának – szigorúan helyszíni – kémlelésére.

Hasonlóan a „Romzug" egyéb városaihoz, Zsigmond Sienában négy területtel foglalkozott. Itália belpolitikai helyzetével, a császárkoronázással, a birodalmi ügyekkel, valamint a bázeli zsinattal.[725] Ez utóbbiról nem írok.[726] Kizárólag azokkal a fejleményekkel foglalkozom, amelyek valami miatt a városhoz köthetők, legyen az Róma, Milánó, Firenze vagy Aragónia. Megnyugtatásként és egyben elrettentésként megjegyzem, az említett relációkról írt könyvem terjedelmeként minimum a duplájával

számolok – elsősorban az alvászavarban szenvedőket kereskedelmileg megcélozva –, mint a jelenlegi libellusom. A sokat sejtető sorokat kezeljük tényként, ezért eltekintek a históriai feldolgozások hármas alapegységétől. A bevezetés–tárgyalás–befejezés elengedhetetlen triumvirátusát negligálva azonnal csapjunk az „in medias"-ba, majd semmilyen rést nem hagyva, erős bástyaként viselkedve vázoljuk fel a frontvonalakat, ügyelve a szétfröccsenő lecsóra.

A király számára ekkor már az Urbs számított a legfontosabbnak. Mindenképpen meg kellett egyeznie IV. Jenővel, hiszen enélkül az annyira várt diadém helyett valami más szállt volna vissza önnön fejére. Kivételesen nem bűneire és gonoszságára gondolok, hanem a kaján kortársak kárörvendésére. A tárgyalások már régen megkezdődtek, ezért Sienában senkit sem lephetett meg – kivéve a polgárságának politika után nem érdeklődő, tehát az összlakosságnak 99%-át kitevő részét –, amikor a pápa követei 1432 augusztusában megjelentek a városban. Jordanus Ursinus[727] és Guilelmus Dinanus de Monteforti[728] kardinálisokat 200 ember kísérte. Ismerjük a delegáció másik két tagját is.[729] Az első bíborost szeptemberben már Lucidus de Comite váltotta fel.[730] Rómából a kardinálist Leonardus Ciriacus Pizzicolli da Ancona műgyűjtő is követhette.[731] 1432. szeptember 23-án újból Lucidus de Comite és Guilelmus Dianus de Monteforti vonultak be Sienába. Míg az első főpap a Magionében (Chiesa di San Pietro alla Magione) lakott, addig az utóbbit az obszerváns ferenceseknél fogadták be.[732] Szobáját szépen berendezték.[733] Ide kerülhetett az a vörösre festett posztó *(panno rosso dipinto)*, amit Isaac zsidótól szereztek be.[734] Számos ágyneműnek is örülhetett.[735] Az uralkodó parancsára a város ünnepélyesen fogadta, de a polgárok nem vittek magukkal baldachint, mert a király nem jelent meg a fogadásukon.[736] A Concistorio biztos, ami biztos alapon 160 libra értékű ajándékot szavazott meg számukra.[737] 1432. szeptember 26-án Lucidus de Comite kardinális már befejezte a tárgyalásokat, gyakorlatilag eredménytelenül. Zsigmond kizárólag szabadon, mindenféle menlevél és biztonsági fedezet nélkül lett volna hajlandó Rómába vonulni.[738] Ez két dolgot jelentett. Előbb az egyezség IV. Jenővel, majd egy időben béke Firenzével és Velencével, utána az utazás. A kardinális a következő hónap tizenegyedik napján már Rómában időzött.[739] Lucidus de Comite az ősszel legalább még egyszer megtette a Róma–Siena távot, novemberben újból a városban találjuk.[740] A következő hónapban Zsigmond egy teljesen más összetételű pápai követséggel tárgyalt. Johannes Berardi di Tagliacotio tarantói érsek, Marcus Condulmarus avignoni püspök, Ludovicus, a padovai Santa Giustina kolostor apátja és Nicolaus abbas monasterii Moniacensis in Sicilia decemberben érkezhettek.[741] Thomas de Perundulis ravennai érsek és Theliadusius protonotárius apostolicus talán a koronázás ügyében járhattak Sienában.[742]

Láttuk a vicét, nézzük a versát. Zsigmond diplomatái sem tétlenkedtek. Még Pármából indulhatott útra Rómába Ivanicsi Fehér *(Albus)* Miklós és Jacques III. geluembruni érsek.[743] Ez utóbbi visszatérvén Sienába, de hamarosan újból útnak indult.

16. Pápa- és császár-rotulus. Rajna-Majna-vidék (Frankfurt), 1431 és 1433 között

Új társai Johannes Naso churi püspök és Csetneki László, a budafelhévízi és az esztergomi stefaniták kormányzója lettek.[744] IV. Jenő augusztus 5-én hallgatta meg őket.[745] Felvetéseik fejében konkrét válaszhoz még három nap múlva sem jutottak. (A pápai csapatok ellenségeskedése a birodalom területén, Zsigmond kívánsága a IV. Jenő által gondolt pontokról, konfliktusáról a bázeli zsinattal.) A Szentatya inkább két kardinális küldése mellett döntött. Ez azt jelentette, a király felvetéseit Rómában nem fogadták el, ellenben a tárgyalásokat folytatni kívánták.[746] A király követi instrukciójából kiderült, milyen fegyveres konfliktusra utalt az uralkodó. A pápai zsoldban álló Niccolò Tolentino zsoldosvezér – a firenzeiekkel együtt – Lucca városa előtt „Vivat Ecclesia" felkiáltással megtámadta a csapatait, valamint Niccolò Fortebraccio condottierével karöltve a birodalmi (sienai) területeket fosztogatja. Zsigmond emiatt az ellenséges hadmozdulatok abbahagyására szólította fel IV. Jenőt.[747]

Johannes Naso churi püspök és Csetneki László augusztus 9-én hagyhatták el Rómát, és az unalmas protokoll után – már utaltam rá – végre ízelítőt kaptak Itáliából. Acquapendente közelében – 150 kilométernyire az Urbstól – pápai martalócok megugrasztották és kirabolták őket. Közülük kettőt megöltek. Gyógyírként Zsigmond diplomatáinak kísérői vitézül harcolhattak, a támadókból tízet levágtak, és nyolc foglyot ejtettek. A rabokat a városba vitték, ahol Acquapendente kapitánya ki akarta őket végeztetni, de a pápa kérésére mindannyiuknak megkegyelmezett. Névvel említik Heinrich Fuchsot. A Speckveltből származó hivatalnokot meglőtték.[748] A kedves kis intermezzo után a csapat egy része a hónap tizenkettedik napján Radicofaniba érkezett, és erős védelem alatt nemsokára Sienába kísérték őket, ahol átadhatták a hírt Jordanus Ursinus és Guilelmus Dinanus de Monteforti kardinálisok érkezéséről.[749] Az embruni érsek még Rómában maradt, számára mást írt meg a sors. Amikor visszaindult Sienába, Firenze felé haladva meghalt.[750] Szeptember végén Zsigmond Jakob von Sierck *(protonotario apostolico)* prépostot menesztette a pápához.[751] Az okot is tudjuk. Lucidus de Comite sikertelen sienai tárgyalásainak római folytatására vezényelték IV. Jenőhöz.[752] A folyamatos egyeztetések elsősorban a koronázásról szóltak, ámde a király ekkor még veszélyesnek tartotta az utat, nem indult el.

Siena ekkor még akár azt is gondolhatta, az uralkodó hamarosan elhagyja őket, és a pápához megy.[753] Ennek esélyei egyre csökkentek, de Zsigmond egy újabb kísérletet tett. Követei 1432 október vége után indultak el együtt a város küldöttségével.[754] A Johannes Naso churi püspök, Hédervári Lőrinc és Kaspar Schlick alkotta római delegáció száz lovassal távozott.[755] A tárgyalófelek nem tudtak mit kezdeni egymással, ezért a lovászmester és az alkancellár alaposan megismerhette a „Caput Mundi"-ba vezető utat, és reményeim szerint a várost is. 1433 januárjának a végén újból itt reprezentálták Zsigmond érdekeit.[756] Rajtuk kívül ekkor Johannes Naso churi püspök, Csetneki László és Nicolaus Stock *(decretorum doctor)* képviselték urukat az Urbsban.[757] Tavaszra már (1393–1441) a tárgyalások remekül haladtak, és

ezt Sienában is érzékelték.[758] A látványos változásban – a múló idő mellett – Tallóci Matkónak, Kaspar Schlicknek és Jakob von Siercknek jutott fontos szerep, hiszen március végén újból Rómában egyeztettek a koronázásról.[759] A terv szerint erre június 15-én vagy korábban került volna sor.[760] A megállapodás 1433. április 5-én megszületett,[761] és a király öt nap múlva már ratifikálta is.[762] Ekkor döntöttek Zsigmond és IV. Jenő pápa áprilisi viterbói találkozásáról.[763] Az uralkodó Hédervári Lőrinc lovászmestert szalasztotta az umbriai városba, ahová IV. Jenő nem érkezett meg, állítólag Paolo Colonna lebeszélte az utazásról.[764] Zsigmond 1433 május elején kizárólag „Orsino" (Ursinus) és „De'Conti" (Lucidus de Comite) kardinálisokat találta Viterbóban.[765]

2. Toszkán toszkánnak farkasa

A másik nyugtalanító problémát a király és a Firenze közti ellenségeskedés jelentette. Nyugodtan kijelenthetjük, a megegyezés a koronázás és a biztonságos toszkán átvonulás elengedhetetlen feltételnek számított. Hiába a közel 1500 fős sereg, az ellenséges városállam fegyveresei meg tudták volna akadályozni a római utat. Ezért már jóval a sienai bevonulás előtt, amikor Nicolaus Stock decretorum doktor és Jan Švihovský z Rýzmberka – útban IV. Jenő pápához – március elején megérkeztek Sienába, útjuk során Firenzét is érintették, ahol felajánlották a közvetítést a két ellenséges toszkán város között.[766] A politikai konstelláció alapján ekkor Milánó harcban állt a firenzei-velencei ligával. Az uralkodó vendéglátói és Lucca Filippo Maria Visconti szövetségesének számított. A legerősebb támogatót ekkor a herceg jelentette Zsigmondnak Itáliában, ezért megjelenésével automatikusan Lombardia urának a ligáját erősítette.[767] A béketárgyalások 1432 tavaszán Ferrarában ugyan megkezdődtek III. Niccolò d'Este őrgróf (1393–1441) moderálásával, de a háborúskodásnak még sokáig nem lett vége.[768] Gondoljunk azokra a levelekre, amelyekben Zsigmond – félve a támadásoktól – védelmet kért Sienától.

Így aztán senkinek nem okozhatott meglepetést – a fentebb tett kitételemet nem elfelejtve –, amikor 1432 kora őszén Sienában megjelentek a firenzei követek. A két diplomata (Angelo Filippi de Pandolfini és Piero di Loisio Guicciardini) hatvan lovassal érkezett.[769] A város saját részéről már szeptemberben kijelölte a béketárgyalás előkészítőit, de az egyezségre kizárólag az uralkodó megkerülése nélkül, annak közvetítésével gondolhattak.[770] A két oldal kibékítésére a pápai diplomácia is bevetette magát. Szeptember végén Antonio di Rosellis da Arezzo – IV. Jenő küldötte – Sienából átment az ellenséghez.[771] Ambrogio Lorenzetti városából már a következő hónap legelején a pápával és a Firenzével megkezdett béketárgyalásokról írtak Milánóba.[772] Hasonlóan pozitívan számolt be a helyzetről Lucidus de Comite

kardinális, apostoli legátus.[773] A következő hónap elején Sienában már a firenzei követekkel szerettek volna tárgyalni,[774] és a kedvező fordulatról a milánói herceget is értesítették. Levelükben azt írták, éppen a kardinálissal (Lucidus de Comite) és a jelen lévő firenzei diplomatákkal a toszkán békéről egyeztetnek, továbbá a ferrarai herceg, valamint Velence konzultációi is elkezdődtek.[775] 1432 októberében követeik megjelentek Firenzében, az itáliai békekötés ügyéhez alkalmas instrukciókkal. Az iratból kiderül, az egyezséget úgy Zsigmond, mint IV. Jenő pápa egyaránt támogatta, és mindketten tevőlegesen részt vesznek a munkában.[776] Nerone di Nigri, Firenze római követének egy beszámolójában olvashatjuk, addig semmi nem lesz a koronázásból, amíg Zsigmond meg nem egyezik két ellenfelével. (Firenze és Velence). Tudni véli, a pápai követ mindent megtett Siena és az egyházi állam viszonyának rendezéséhez, de a béke kérdésében a város kemény ellenfélnek számít. Ennek ellenére ezt IV. Jenő egy hónapon belül szeretné megkötni.[777] A Köztársaság, mint Firenze szövetségese, úgyszintén hallott a sienai tárgyalások megkezdéséről, és ismerte azok lényegét.[778]

A fellángolást nemcsak a szerelemben, hanem a diplomáciában is a kihűlés követheti. Most sem történt máshogy. A konkrét elképzelések megismerése után már látszott, ebből most nem lesz házasság, illetve egyezség. A tárgyalások elakadtak. A városban még reménykedtek a szelíd megoldásban, IV. Jenő ebben a szellemben próbált közvetíteni, de a béke záloga az ellenségeskedés kölcsönös beszüntetése lett volna. A pápa javaslata szerint rá kellett volna venniük Zsigmondot a bázeli zsinat áthelyezésére Sienába.[779] Az utóbbit a király hajthatatlansága miatt a vágyak kategóriájába sorolhatjuk. Ezt a városban szintén így látták.[780] 1432. november első napjára azonban elfogyott a türelem. Zsigmond felhatalmazta Kaspar Schlicket, továbbá Heinrich von Stöffeln, Hermann Hecht és Ulrich Rolle von Königseck titkárokat, foglalják írásba, hogy a firenzeieket bárhol és bármiben megkárosíthatják a birodalom területén.[781] Maradt a harcmező, habár a váltakozó sikerek és kudarcok mindkét felet újból a tárgyalóasztal mellé ültették. 1433. január 6-án egy firenzei krónikából értesülünk Zsigmond négy követének a megérkezéséről.[782] Száz lovassal vonultak be a városba.[783] Hédervári Lőrinc lovászmester, Kaspar Schlick alkancellár, Kaspar Stange von Wandofen prokurátor (Deutschorden) és Battista Cicala lovag és tanácsos folytatták az egyez-kedéseket.[784] Az utóbbi diplomata később érkezhetett Firenzébe, vagy közben még egyszer megjárta az utat.[785] Őt remek szónoknak tartották. A vizitáló nagyurak a Borgo degli Albizzi városrészben található „Corona" fogadóban szálltak meg.[786] A békülékenység firenzei oka a városban időző Ser Gerardino da Foligno szerint nem volt más, mint a városlakók morgolódása, valamint a polgárok félelme a pénzromlástól. A háborús körülmények között az élelem beszerzése sem ment könnyen. Szerencséjükre Calabriából és Abruzzóból sikerült bevásárolniuk. A Gonzágák szervitora úgy hallotta, a szétvert milánói seregek egy része Sienában

van, de vissza akarnak térni Lombardiába. Ebben az esetben – folytatja – a városnak kevés katonája marad.[787] Valljuk be, Filippo Maria Visconti herceg nem volt irigylésre méltó helyzetben. Nemcsak a toszkánok, hanem a velenceiek is támadták. 1432 októberében a Köztársaság serege pármai területekre tört, és további hadműveleteket is kilátásba helyeztek. Az egyik csapattestet Laurenzio Attendolo vezette. A zsoldosvezér a hónap végén már elhagyta Padovát, és a ferrarai földeken keresztül vonult át.[788]

Tommaso Fecini úgy tudta, a firenzei követek 1433. február 9-én vonultak be történetünk színhelyére, mert Rómából visszatérve megszakították útjukat. Együtt érkeztek Zsigmond diplomatáival, valamint IV. Jenő pápa képviselőjével (Lucidus de Comite kardinális).[789] Állítását finomítani tudjuk. 1433. február 7-én a király embere (Hugo d'Orges roueni érsek), valamint a két firenzei diplomata, Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi Sienába szerettek volna indulni,[790] de engedélyüket csak másnap vehették át.[791] Városuk elképzeléséről hosszú és részletes írást vittek magukkal. Feladatuk értelmében az udvariassági részek után ismertessék instrukciójukat a toszkán béke ügyében, majd hivatkozzanak azokra a tárgyalásokra, amelyeket Zsigmond embereivel és a roueni érsekkel folytattak Firenzében. Békét akarnak, de ennek feltételeként tekintenek az elfoglalt várak és földek visszaszolgáltatására. Ezután a pontokba szedett javaslataikhoz fűztek magyarázatokat.[792] A tizenegy részből álló szövegben többek között azt kérik, Zsigmond erősítse meg Firenze kiváltságait. Ha a király a városukba akarna menni, azt nyugodtan tegye meg, és ekkor hajlandóak hűségesküt tenni. Sürgetni fogják az uralkodó és a Velence közti egyezség megkötését. Luccával ezt szintén megtennék, és ez a város a birodalom fennhatósága alatt maradna. A „pace Toscana" érdekében a terület városállamai ligára lépnének.[793] A béke a megegyezés után tizenöt nappal lépne érvénybe, valamint 25 ezer dukátot adnának Zsigmondnak fele-fele arányban ellenfelükkel, négy hónapon belül. Két gályát is felszerelnének saját kontójukra, ha a király Provencébe akarna menni.[794]

A követek útja problémamentesnek bizonyult, február 9-én a sienai Albergo della Corona vendégszeretetét élvezték.[795] Mivel este érkeztek, a napsugár okán a csornait szerencsésebbnek tekinthetjük. A hónap tizedik napján az uralkodó már fogadta őket, és bárói társaságában végighallgatta városuk felvetéseit.[796] Firenze legtapasztaltabb diplomatájának nem számított újdonságnak Zsigmonddal tárgyalni, hiszen Rinaldo degli Albizzival már 1426-ban találkoztak.[797] A király válasza tanítanivalóan semmitmondóan indult. A béke érdekében V. Márton és IV. Jenő pápa kérésére érkezett itáliai birodalmába *(reame suo d'Italia)*, és Toszkánában is ez a célja. Emiatt küldte négy követét Firenzébe. Az audiencia után a roueni érseket a két firenzei a lakásán (San Francesco kolostor) meglátogatta. A sienai vezetőkkel úgyszintén beszéltek, akik közölték, a milánói herceg tudomása és akarata nélkül nem akarnak fegyverszünetet, valamint adják vissza nekik az elfoglalt területeket. Lombardia urát Zsigmond és Siena kezeseként *(mallevadore)* képzelték el.[798] Másnap újból találkoztak

a kardinálissal és a sienai tárgyalókkal. Zsigmondot a fent említett követei képviselték – Battista Cicala kivételével – az összejövetelen. A város azt szerette volna, hogy Róma és Velence kapcsolódjon be kezességvállalóként Firenze, míg Milánó Siena oldalán. Lucca továbbra is maradjon meg szabadságában. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi utasításuk értelmében Filippo Maria Visconti herceg szerepét nem akarták elfogadni. Az elfoglalt területek kérdésében elegánsan másra hárították a felelősséget. Soana földjét említették, hiszen ezt Gentile és Aldobrandino degli Orsini grófok szállták meg.[799] A francia főpap döntő szerepet játszott az egyezkedésekben. A tárgyalások aktuális állásáról ő tájékoztatta Zsigmondot, de a király másokat is bevont a megbeszélésekbe. A firenzei származású Noffri Bajmóci Lénárd kincstartó 1433. február 12-én Sienában meglátogatta Rinaldo degli Albizzit és Zanobi Guasconit. A kölcsönös udvariassági beszédeken túl nem sok konkrétumról fecsegtek.[800] Egy témát jártak körül alaposan, és ennek hozadékaként Zsigmond taktikai érzékének újabb eleméről szerezhettünk tudomást.

A követi utasítás egyik pontjában – fentebb már hivatkoztam rá – sokatmondó sorokat olvashatunk. Firenze saját költségén két gályát bocsájtana a király rendelkezésére, ha Provence felé szeretne kivonulni Itáliából.[801] Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi szerint Zsigmond a zsinati nehézségekre hivatkozva állítólag Siena elhagyásáról döntött. Az aragón királytól kért négy gályát Talamone kikötőjébe, és ezekkel akar elhajózni.[802] Egy másik oklevélből kiderül, ez alkalommal Nizzába szeretett volna eljutni, és onnét Bázelbe menni.[803] A terv komolyságát utólag nehéz eldönteni. eldönteni, mert „kalandos" ötletéről valójában többször pletykáltak. 1433 márciusában már két variációról tudtak. Az első szerint V. (Nagylelkű) Alfonz gályái jöttek volna Zsigmondért, aki Németországba menne. A másik plánum alapján a két uralkodó együtt vonult volna – hasonló módon – Rómába.[804]

Mindenesetre Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi Noffri Bajmóci Lénárddal a király hajókázásáról beszéltek. A követek éreztették, ha Zsigmond elhagyná Sienát, oda a lehetőség az egyezség megkötésére. A válaszból megtudták, az uralkodó így akarja demonstrálni elhatározását. Mindenképpen elutazik, akár megállapodnak, akár nem. Azért választja a tengert, mert semmiképpen nem akar a milánói herceg földjén áthaladni.[805] A vízi utazást ekkor még el tudom fogadni lehetőségként, de csak akkor, ha az Urbs lett volna az irány.[806] A provencei átkelést blöffnek gondolom, hiába utaltak arra a levélre, ahol a zsinati nehézségeket tekintik a terv okának. Zsigmond a császárrá koronázás előtt nem akarta elhagyni Itáliát. Egyelőre még nem tudom bizonyítani, de presszziónak dobhatta be az ötletet. Így próbálhatott zavart kelteni Firenzében, és újabb kedvezményeket kicsikarni Sienától. Az utóbbi városnak a király jelenléte előnyösnek számított, mivel politikai érdekei a béke kérdésében megegyeztek az uralkodóéval. A gyűlések tovább folytatódtak. 1433. február 12-én, miután Noffri Bajmóci Lénárd magukra hagyta a követeket, a diplomaták Hugo d'Orges roueni érsek szállására

17. Basilica di San Francesco, Siena

mentek. Itt Zsigmond és emberei mellett a város képviselői szintén megjelentek. Az ülés konklúziója: Siena nem bízik a béke tartósságában és a területek visszaadásáról pontosításokat vártak. (A firenzei követek válasza közben a király elnevette magát.)[807]

A levelezések, a valós és álhírek cseréje, valamint a tárgyalások egészen a hónap 17. napjáig tartottak.[808] Ekkor Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi a király, a kardinális és a bárók jelenlétében megígérték és megesküdtek, hogy Firenze a visszaadandó területeket nem fogja támadni. Hasonlóan tettek Siena képviselői.[809] A diplomaták egészen 1433. február 20-ig a városban állomásoztak,[810] de Hugo d'Orges roueni érsek február közepén újból útra kelt, hiszen húsz familiárisára menlevelet szerzett.[811] Firenzét érintve Bázelba mentek. Velük tarthatott Stange von Wandofen prokurátor (Deutschorden) is.[812] A béketárgyalások megkezdése után a városi iratokban konzekvensen Zsigmond szerepére utalnak, hiszen minden beleegyezésével és akaratából történik.[813] Az egyezkedések elakadásáról Siena úgy a milánói hercegnek, mint aragón követének beszámolt.[814] Úgy tűnik, a pápai diplomácia még mindig mindent megtett az egyezség érdekében, és IV. Jenő pápa újból közvetítőként lépett a képbe.[815] Lucca státuszának a kérdésében azonban nem tudtak megegyezni Firenzével, ezért új követséget várnak tőlük.[816] Tavaszra szerencsére sikerült normalizálni a két város viszonyát. Siena felkészült a „pace Fiorentina" megkötésére. Ez utóbbi nem összetévesztendő a „carne Fiorentina" kifejezéssel, habár a Val di Chiana területről származó hús legalább olyan örömökkel

szolgál, mint egy jól megkötött béke. 1433 áprilisában az egyezség megfogalmazása okán 18 polgárt választottak ki, tudhatjuk meg római követüknek (Bartolomeo di Tommaso Agazzari) írt levelükből.[817]

Felhívnám a figyelmet még egy érdekes adalékra. Budán jelentős firenzei kereskedőközösség élt, különösen akkor erősödtek meg, amikor Zsigmond legtehetségesebb hadvezérének (Ozorai Pipo) rokonai fontos világi és egyházi posztokat nyertek el. Carniano Scolari kalocsai érsek (1421–1422), Andrea Scolari zágrábi (1408–1409), majd váradi püspök lett (1409–1426). A háborúskodás ellenére Magyarországon nem tudunk atrocitásokról, jóllehet Zsigmond nem volt szívbajos, ha a helyzet megkövetelte. Firenze a király elleni magatartásával sokat kockáztathatott, igaz nem az itáliai területeken, hanem Budán. Nem volt olyan régen, amikor 1402-ben a budai német kereskedők rávették Zsigmondot, vesse fogságba a fővárosi itáliai kolónia tagjait. A „sikeres" akció következtében szabadságukat és vagyonuk nagy részét is elvesztették. Az uralkodó saját bevallása szerint ezt nem a nyereség reményében tette, elvégre nincs az a haszon, amiért érdemes lenne gonosztettet és igazságtalanságot elkövetni.[818] Szépséges gondolat, igaz, a váratlan akció következtében némi vagyonka azért csak beérkezett a kincstárba. A király előrelátásának számomra legfontosabb bizonyítéka a firenzei Bene család magyarországi betagozódása. Zsigmond jószívűségének egyedül a fradi és a brazil szurkolók nem örülhettek felhőtlenül.

A Német-római Birodalom ügyeiről – ezek között a bázeli zsinat bizonyos vonatkozásairól – olyan remek könyv áll a rendelkezésünkre, mint Wilhelm Altmann „Regesta Imperii" vonatkozó kötetei. A regesztákat végigolvasva jól látszik, Zsigmond és kancelláriája irigylésre méltó munkát végzett. Nem hanyagolták el az Alpokon túli területeket sem. Néhányszor olyan diplomaták látogatták meg Zsigmondot, akik nem az itáliai, hanem a birodalomban felmerült problémákról tárgyaltak az uralkodóval. Ilyennek számíthatott, amikor a salzburgi érsek (Johannes de Reisberg) követei megérkeztek.[819] Velük egy időben IV. Frigyes káplánja, Nicolaus is a városban tartózkodott.[820] A stájer herceg Magyarország elleni betöréséről tárgyalhattak.[821] Peter Fries von Indersdorf ágostonos szerzetes, a zsinat képviselője többször időzhetett Sienában.[822] 1433 februárjában a „Civitates Imperii" hat követe hagyta el a várost.[823] Március közepén VI. Kázmér pomerániai és stettini herceg diplomatája járt a királynál.[824] Ebben az évben magiszter Gerardus is itt járt. A salzburgi érsek emberéről azt írták, a császári udvarból érkezett *(discedenti de curia imperiali)*, és oda fog visszatérni, de előtte Firenzébe megy.[825] Nem sokkal Zsigmond elutazása előtt Throdericus de Mörs kölni érsek – egyben Itália főkancellárja – követe, Johannes de Creyrielr kölni prépost időzött Sienában.[826] 1432. november 9-én egy meg nem nevezett kardinális ide menekült négy lovassal Rómából. A király, a bárók és a nemesek nagy tisztelettel fogadták.[827] Zsigmondnak az itáliai és a birodalmi problémák mellett lokális ügyekkel szintén foglalkoznia kellett. Piombino ura (II. Jacopo d'Appiano) már

1432. október 9-én meglátogatta a királyt.[828] A krónikás értesülése helyes, hiszen az uralkodó néhány nappal korábban levelet írt, ebben hívhatta magához.[829] A tisztelgő látogatás oka egyszerű. Piombino támogatást remélt tőle Firenze ellenében. Filippo Maria Visconti herceg egyik leveléből az derült ki, a grófnak nem tetszettek Zsigmond – nem részletezett – kívánságai.[830] Milánó ura követein keresztül megnyugtatta, a király nem fog semmit sem ellene tenni.[831] Piombino stratégiailag fontos helyen feküdt, következésképpen az uralkodó elsősorban pénzt és gabonát kérhetett a várostól. Akárhogy is, a ferrarai határozatban (1433. április 26.), ahol Velence, Firenze és Milánó megegyezett, II. Jacopo d'Appiano grófnak vissza kellett adni Firenzének Castello di Monteverdit.[832] A korszak jeles zsoldosa, a pápai szolgálatban álló Niccolò Fortebraccio is elküldte embereit Zsigmondhoz.[833] Az okát nem tudjuk. A katona IV. Jenő pápa vezéreként szolgált, talán az uralkodó római útjáról tárgyalhattak.

3. Egy nagylelkű aragón

Felvetődik a kérdés, Zsigmond jelenléte mennyiben befolyásolta a város politikáját. Beszélhetünk-e önálló döntésekről? Azt gondolom, részben igen. Amikor a sienai diplomácia nem érintette a koronázás és a firenzei harcok ügyét, akkor semmilyen királyi kontrolról nincsen tudomásunk. Peruggia követei (Polidoro Baglioni és Angelo di Severucco da Perugia) többször megfordultak a városban,[834] és Siena szintén bárhová eljuttathatta diplomatáit, legyen az Milánó (Giovanni da Massa)[835] avagy Róma.[836] Azért biztos, ami biztos, minden hírt megosztottak a királlyal. Így tettek Giacomo di Gridino levelével. Ebben Pitiglianóból érkeztek hírek.[837] Hasonló volt a módszer, amikor veszély fenyegette a sienai területeket, hiszen azonnal beszámoltak a helyzetről.[838] Csodálkoznék, ha nem tájékoztatták volna Zsigmondot Micheletto Attendolo csapatáról, aki nemrég még Firenzét szolgálta, és katonáival szabad átvonulást kért a sienai területeken. Megjegyzendő, mindezt 2200 lovassal és 600 gyalogossal.[839] A pápa oldalán harcoló condottiero Vetralla felé vonulhatott, ahová 1433. április 15-én érkezett meg. Állítólag 500 lovassal ott volt Rómában is, ahol Zsigmond a koronázás után lovaggá ütötte egykori ellenfelét.[840]

Érdekes diplomáciai akciónak tűnik az aragón reláció kiépítése. Az okokat sejtjük. Filippo Maria Visconti megpróbálta a milánói-genovai liga mellé állítani V. (Nagylelkű) Alfonzot. A tervről Zsigmond is tudott.[841] A fentebb említett aragón hajók fontosságát az adta volna, ha igaznak bizonyulnak Lucca városának az értesülései, ahonnét 1433. április 28-án a milánói herceget a sienai helyzetről értesítették. Állítólag Micheletto Attendolo firenzei condottiere Zsigmond elfogatására kapott parancsot a pápától, amikor a király Róma felé tart. Mivel a Siena szolgálatában álló Francesco Piccinino parancsnok csapataival inkább Perugiába ment,

a király Talamone felé veszi az irányt. Elképzelése szerint – a luccai levél alapján – itt akart találkozni az aragón uralkodóval, akivel együtt vonultak volna IV. Jenő ellen.[842] Emlékezzünk vissza Simon káplán ferrarai pletykáira. Már akkor felmerült a közös hadmozdulat. A város és Zsigmond érdekei ebben a relációban kissé különböztek, de ez nem látszik a követjárásokon. Az aragón király embere – Andreas de Buire – már 1433 januárjában megjelent Sienában. A Concistorio borral ajándékozta meg szolgálatai fejében.[843] A másik oldal 1433 február elején irányította emberét (Christoforo d'Andrea Capacci) V. (Nagylelkű) Alfonzhoz.[844] A város – a firenzei követek szerint – tengeri és szárazföldi segítséget remélt.[845] Nemsokára kiderült, Zsigmond Battista Cicalét szintén Ischiába irányította. A tanácsos megnyugtatta a kétkedőket, valójában csak a gabonaszállítmányokról megy tárgyalni.[846] Ettől kezdve Firenzében elkezdhettek töprengeni a reális indokon, ámbár a valóság éppen az ellenkezője lehetett. A sienai diplomata arról számolt be, hogy annyi élelmiszert engednek nekik vásárolni Szicíliában, és mindezt Talamonébe szállítani, amennyit csak akarnak. A római követeknek szánt levélből ellenben kiderült, Zsigmond emberei mit végeztek Ischián. V. (Nagylelkű) Alfonz beleelegyezett a találkozóba. Színhelyként az említett kikötővárost szemelték ki. Siena ezt ellenezte, hiszen ez késleltette volna az uralkodó és IV. Jenő megegyezését.[847] Mindezt valójában az uralkodótól tudhatták, aki a tanácsban útmutatást kért tőlük, elmenjen-e a talamonei légyottra. A város erről lebeszélte, de Zsigmond a római randevút elképzelhetőbbnek tartotta.[848] Siena húzódozása érthető, annak ellenére, hogy egy esetleges ligakötéssel újabb taggal bővülhetett volna a Firenze elleni koalíció. Ezt viszont felülírta a rövid távú érdek. Minél többet vacakolnak Rómával, annál tovább marad a király a városban. Az uralkodó kivonulása (április 25.) után néhány nappal Luccában egy sienai levél alapján úgy tudták, a két monarcha valóban a kikötővárosba menne.[849] A viterbói sikertelen pápai összefutás előtt (1433. május 8.)[850] a Caesar-jelölt valóban áthaladt a kikötővároson, de a két fejedelem ekkor nem találkozott.[851] Ebből később sem lett semmi. V. (Nagylelkű) Alfonz nem ment el a császárrá koronázásra, ellenben követei ott várakoztak az Urbsban.[852] (1433. április 22-én Ischiában állomásozott, de még május 28-án is a szigeten adott ki egy követutasítást római képviselőinek.)[853] Nyugodtan kijelenthetjük, Zsigmond gyakorlatiasan kihasználta a város önálló diplomáciai lépését, és rácsatlakozott az aragón-sienai szálra.

4. A pápa és a herceg

Amikor Siena olyan problémákkal szembesült, amelyek Zsigmondot érinthették, nem sok esély maradt az önállóságra. 1432 októbere – a firenzei tárgyalások elakadása – után a külön utas politikának semmi esélye sem maradt. Ezt az uralkodó el is várta. Kötöttek volna ők külön megállapodást, de ezt az opciót a király jelenléte teljességgel kizárta. Hasonló lehetett a helyzet Rómával, hiszen amikor a bázeli zsinat sienai áthelyezéséről írtak IV. Jenőnek, vékony jégre tévedtek.[854] A város diplomatái (Bartolomeo di Tommaso Agazzari és Tommaso Docci) november közepén érkezhettek az Urbsba.[855] Zsigmondot kihagyták a tervből, így szerették volna a pápát maguk mellé állítani, habár sejtették, ameddig az uralkodó nem egyezett meg Velencével és Firenzével, Siena nem köthet békét. A próbálkozás hamar kiderült, erre utal a további kínos elővigyázatosság. 1432 novemberének a végén a város diplomatákat akart küldeni IV. Jenőhöz. A pápától menlevelet kértek és kaptak, viszont erről azonnal beszámoltak Kaspar Schlick alkancellárnak.[856] Innentől kezdve kontaktusban marathattak a Szentatyával, ámde a király elképzeléseit nem keresztezhették.[857] Azért ne sajnáljuk őket, mivel a város érdeke döntő részben megegyezett Zsigmond elképzelésével és akaratával. Siena tanult a helyzetből. A Szentatya közreműködését a firenzei béke ügyében kizárólag az uralkodó közbenjárásával képzelték és képzelhették el.[858]

A város követei kis megszakításokkal továbbra is folyamatosan az Urbsban tárgyaltak.[859] Támogatást reméltek IV. Jenőtől,[860] valamint szerették volna elérni a pápai csapatok visszarendelését a sienai területekről. Római követükkel, Bartolomeo di Tommaso Agazzarival szintén megosztották a rossz hírt. Niccolò Fortebraccio a maremmai földet dúlja.[861] A diplomatát és Carlo d'Agnolino sienai püspököt 1433. március 26-án fogadták is. (Még ugyanezen a napon Zsigmond emberei – Tallóci Matkó és Kaspar Schlick – szintén bejutottak a pápához.)[862] IV. Jenő mellett három kardinálissal (Angelottus Fuscus,[863] Antonius Casinus[864] egykori sienai püspök, és Lucidus de Comite) szintén találkozhattak.[865] Orsini (Jordanus de Ursinus) kardinálisnál biztos jártak, sőt a bíborosok közül néhányan – Zsigmond követeivel együtt – valóban meghallgatták őket. Ekkor még számos pont tisztázásra várt.[866] Enélkül Siena elképzelései sem teljesülhettek, ezért a városban semmire sem vágytak jobban, mint a világi és az egyházi hatalom fejének a kibékülésére.[867] Ennek Rómában 1433. április 5-én örülhettek. Két nap múlva a bíborosok ratifikálták a szerződést, és ekkor a sienai diplomaták azonnal engedélyt kértek a hazatérésre.[868] A kapcsolatok továbbra sem szakadtak meg, a koronázás után Antonio Petrucci lovag *(miles)* lett a római követ. Városától 1433 júliusában a pápához, Zsigmondhoz, továbbá számos kardinálishoz vonult 25 lovassal.[869]

Hasonlóan az érdekes kívülálló szerepét játszotta Siena akkor, amikor Milánó felé tett diplomáciai lépéseket. Filippo Maria Visconti ekkor Zsigmond legfontosabb szövetségesének számított, tehát résznél kellett lenniük. A királyt mindenről tudósították,

ráadásul ekkor a háttérben már javában folytak – III. Niccolò d'Este őrgróf közvetítésével – a ferrarai megbeszélések. Itt a lombard herceg emberei is közreműködtek, akik Zsigmondot és Sienát mindenről értesítették.[870] A milánói tárgyalásokból az uralkodó sem maradtatott ki, és bizton támaszkodhatott Sienára, hiszen Giovanni da Massa követét a város 1432 november első napján a herceghez küldte.[871] A király Tallóci Matkót és Tamási Lászlót delegálta Filippo Maria Visconti udvarába. Együtt utaztak, és a hónap hetedik napján Piombinónál szálltak hajóra Pietro Cotta milánói diplomata társaságában.[872] A herceg személyesen nem találkozott velük, ennek ellenére – Zsigmond nevében – 2000 dukátot kértek tőle.[873] Lombardia urának leveléből megtudjuk, Tamásit a pestis miatt nem tudja fogadni, Tallóci ellenben Magyarországra készül.[874] A fekete halálra hivatkozva később sem fogadták őket. Az utóbbinak azt javasolták, ne hagyja el Paviát vagy Binascót, mert Sienában – Lombardia ura szerint ebben a betegségben – halt meg Guilelmus Dianus de Monteforti kardinális.[875] Filippo Maria Visconti végig taktikusan halogatott. Tartozása felének átadására keresi a lehetőséget, és a fentmaradó pénzt majd akkor juttatja el a Tallóci Matkónak, amikor képes lesz rá,[876] írta. Erre Zsigmond 1433 elejéig hiába várt, Milánó ura ugyan ekkor sem fizetett, ellenben haladékot kért.[877]

A herceggel gyakorlatilag lehetetlen volt összejönni. Már 1432 novemberében azt jelezte a követeknek, inkább Paviában vagy Binascóban találkozzanak.[878] Udvariasnak tűnő kérése valójában azt jelentette, ne gyertek Milánóba, ahol éppen vagyok, hanem majd én kereslek benneteket, amikor én akarom. Zsigmond és Tallóci Matkó leveleit nem ismerjük, ellenben Lombardia urának a válaszaiból néhány figyelemre méltó körülményre következtethetünk. 1432 őszén Zsigmond környezetében felmerülhetett a vízi út terve Róma irányába. (A király szállítása Genovára maradt volna.) Természetesen az uralkodó ezt ingyen vagy még olcsóbban gondolhatta. Közvetítőként a herceget kérték fel, akinek önzetlen anyagi segítségében bíztak. Filippo Maria Visconti időt akart nyerni. Egyrészt ígéretet tett a hátralékok törlesztésére, másrészt a tengeri útról kijelentette, ha Tallóci Matkó Genovában lesz, meglátja, mit tehet az ügy érdekében.[879] Zsigmond egy percig sem gondolhatta komolyan a hajózást, egyszerűen tovább akarta pumpolni Milánót. A király jobban szeretett szilárd talajt érezni a lába alatt, mint a hullámokon ringatózni. Erre utal az aragón követek jelentése 1415-ből. Az uralkodó szívesebben utazik szárazföldön, mint vízen.[880] (Főleg tengeren.) Ekkor már 47 éves volt, igaz, a hajókázás 64 évesen is megszerethető, mert mindig van az a pénz. A koncepcióváltásra még várni kellett, de amikor megkérdezhették a genovai tervről, zavartalanul ugyanazt mondhatta, mint Butch Cassidy a Sundance kölyöknek: „Akkor jó ötletnek tűnt".[881]

Az eredménytelen pénzbehajtási kísérlet okán Giovanni da Massa sienai követ és Tallóci Matkó 1432 decemberében újból megjelentek a hercegnél.[882] Személyesen most sem tárgyaltak, de Zsigmond embere komolyan vette az említett kérést, és meg sem

állt Paviáig. Filippo Maria Visconti „örömében" még pénzt is utalt neki.[883] A hadvezér azonnal fordulhatott vissza, mivel Lombardia ura nem itt, hanem Milánóban múlatta az időt. De ott sem mosolygott rá Fortuna, miután egyszer sem fogadták az udvarban. Filippo Maria Visconti követein keresztül üzengetett. Nem szívesen állomásoztatja csapatait Toszkánában, és a pénzt, amit nem adott át, lehetősége szerint bizton törleszteni fogja.[884] Néhány nap múlva megtudjuk az elégedettség okát. Örül a követ közelgő magyarországi útjának.[885] Erre szerintem most sem került sor, hiszen 1433. január 30-i leveléből kiderül, Tallóci Matkó visszatér a királyához.[886] Zsigmond követe jól tűrte a packázást, csakhogy méltó ellenfélre talált. A következő időpontban érdekes ürüggyel tértek ki a megbeszélés elől. Mivel közeledik a „lune combustio" (1433. január 22. csütörtök), ez előtt a herceg nem szeretné látni, de utána már szívesen.[887] A „fogyó hold" mint kifogás nevetségesnek tűnhet, de csak annak, aki nem ismerte Lombardia urát. Ő mindig megvárta az „asztrológiailag" megfelelő időt a háborúra, a békekötésre és az utazásra egyaránt.[888] Mivel nem jelent meg Zsigmond milánói koronázásán (1431. november 25.), a kortársak és a történészek azóta számos magyarázatot kreáltak az ünnepség negligálásának a magyarázatára.[889] Számomra közöttük a legvalószínűbbnek Elio Bartolini érvelése tűnik. Az olasz filológus, aki anyanyelvére fordította Pier Candido Decembrio életrajzát, érdekes lehetőséget vet fel a távolmaradás mentségére. Filippo Maria Visconti alexandriai Szent Katalin ünnepét feltehetően nem találta alkalmasnak a csillagok állása apropóján a találkozásra.[890] Ennyi ezoterikus menegettőzés után a happy endet váróknak csalatkozniuk kell. A következő héten január 28-ra tolták ki a kihallgatás idejét.[891] Két nap után aztán a herceg közölte, nem tudja Tallóci Matkót fogadni, ráadásul azt a lovat sem adta neki, amit szeretett volna, továbbá arra az 500 dukátra, amit Zsigmond Bartolomeo Mosca milánói követen keresztül kért tőle[892] szintén keresztet vethettek. A király bizalmasa még februárban sem tért vissza Sienába. Amikor a firenzei követek (Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi) télen ott jártak, úgy tudták, még mindig a lombard fővárosban tárgyal.[893]

Milánóval Siena sem járt jobban. 1433 januárjában Giovanni da Massa érkezett ide. (Minden bizonnyal vele tartott Bajmóci Noffri Lénárd, akiről a következő hónapban azt írták, hogy éppen innét jött vissza.)[894] Feltehetőleg arról az 500 milánói gyalogosnak a béréről tárgyalhatott, akiket a herceg – már említettem – Firenze elleni harcokra felajánlott a városnak.[895] A sienai követek erről már többször tárgyaltak Filippo Maria Viscontival, így 1432 novemberében is. A herceg már ekkor elkezdte az ígérgetést, konkrétan 500 vagy még több gyalogost ajánlott fel Giovanni da Forlivio vezetésével, valamint pénzt a Toszkánában állomásozó katonáinak. Ez havi ezer dukátot jelentett.[896] A levelezésből kiderül, a sienai követek Milánóból Ferrarába mentek a béketárgyalásokra.[897] A két város közti diplomáciai nexus továbbra is állandónak mondható. Bizonyíték erre Pietro d'Antonio Micheli megjelenése. 1433 márciusában érkezett a „harminckét tornyú"-ba.[898]

V.
Gregory Corso Paolo Uccello képet nézeget

1. A Szent Koronára! Ez kedvemre telik!

1449-ben Alessandro da Barga „Il Piccinino" (az apró termetű) címen érdekes verset írt városa történetének egyik fontos eseményéről. Itáliában a 15. század közepén ez már nem számít meglepőnek, elég, ha arra a költeményre gondolunk, amit Lucca város 1430. évi ostromáról vetett papírra egy névtelen szerző.[899] Alessandro da Barga munkája többek között azért érdekes, mert említést tesz a városba 1432. május 31-én érkező Luxemburgi Zsigmondról.[900] Mivel Firenze mindenáron meg akarta akadályozni az uralkodó utazását, folyamatosan támadta a sienai területeket. A leghíresebb összecsapás 1432. június 1-én történt – ekkor Zsigmond már bevonult Luccába –, amikor az Arno folyó síkságánál, Montopoli és Pontedra városkák között a „La Rotta" nevű helyen a sienai hadsereget megfutamították.[901] Az ütközet a San Romano-i csata néven vált ismertté.[902] A firenzei sereget Niccolò da Tolentino, míg a szövetséges milánói és sienai katonákat Alberico da Barbiano, Berardino degli Ubaldini della Carda és Antonio da Pontedra vezették.[903] Biztosnak vélem, ez utóbbiak oldalán magyarok is harcolhattak, hiszen a király védelmét jelentő milánói csapatok szintén felvonultak Siena mellett, igaz, segíteni nem tudtak. A csatapaté azért vált híressé, mert 1450 körül Paolo Uccello (1397–1475) remek képet festett az ütközetről.[904] És felmentést kérve a középkorcentrikusság (igaz) vádja alól, mindenki figyelmébe ajánlom Gregory Corso (1930–2001) amerikai költő 1961-ben írt „beates" versét a San Romano-i ütközetről, „Uccello" címen. A firenzeiek elleni harcban esett el Dárói Majos László, erről Zsigmond egy 1432. október 28-i oklevelében olvashatunk.[905] Azt gondolom, itt halhatott meg. Vagy nem. Egy Lasdilaus di Marcho da Daro Dongharia ugyanis egy

1433. áprilisi bejegyzés szerint pénzt kap Apollonio di Guido camerlengótól. Nem tudjuk miért. Ha egy és ugyanazon nemesről van szó, akkor, előbb be kellett vackolnia Sienában, és csak ezután indulhatott a halálos viadalra, de nem az SPQ Americanus poéta által kijelölt helyre.[906] Valójában mindegy is, csak legyen igaza Gregorynak. „Sose halnak meg, akik ily összefonódva küzdenek". [907] Így Giovanni Xantus sem.

Alessandro da Barga versében fontos motívummá vált a két város ellentéte. Zsigmond luccai tartózkodása alatt a firenzeiek - Niccolò da Tolentino vezetésével - folyamatosan támadták a város földjeit 6000 lovasból és több mint 1500 gyalogosból álló seregükkel.[908] Amikor a császár emberei ezt meghallották, hatalmas vakmerőséggel és vidám szívvel - conte Matico vezetésével - fegyvert fogtak, miként a poéta hallotta, jó ötszáznyian.[909] Tallóci Matkónak, mert róla van szó, Zsigmond azt a parancsot adta, ne ejtsenek foglyot, mindenkit vágjanak le, aki az ő koronája iránt nem engedelmes. „A Szent Koronára! Ez kedvemre telik!" - válaszolta a hadvezér, és kivonult a városból. Zsigmond és bárói is lóra szálltak, így figyelték a csatát, míg Luccában a város faláról tették ugyanezt. Az utóbbiakat azért jól ellátták számszeríjakkal.[910] A hosszadalmas csataleírásból kiderül, a „todeschik" jó ezer lovassal támadtak, és a királyi csapatokat a luccai íjászok támogatták. Szívet melengető érzésként olvashatunk Tallóci Matkóról, hiszen „sárkányként" küzdött a firenzeiek ellen. Hősiességben és bátorságban nem maradtak el mellette katonái sem, ezért az ellenfél parancsnoka visszavonulást parancsolt.[911] Alessandro da Barga pontosan látta a helyzetet. Luccában ekkor a legfontosabb problémának a firenzeiek elleni harcok számítottak. Erre utalnak azok a sienai követjelentések, amelyeket akkor fogalmaztak és küldtek szét, amikor a király itt várakozott. A Ferrarában megforduló és Firenzéből éppen hazafelé tartó velencei követ (Ermolao Donato) beszámolója hasonlóan írja le a helyzetet. A Köztársaság diplomatája nem először járt az Esték központjában, utoljára éppen, 1432 elején.[912] Beszámolójából kiderül, Niccolò Tolentino és Micheletto Attendolo condottierik csapatai eljutottak a város közelébe, de előtte a környéken mindent feldúltak. Zsigmond állítólag tárgyalt velük, de a birodalmi város státus, mint érv, nem hatotta meg őket. Kijelentették, ők Firenze zsoldjában állnak és mindenki ellen harcolnak, aki Milánó szövetségese, így Lucca ellen is.[913]

A Szent Korona dologban azért lehetett valami. 1426. február 1-jén Rinaldo degli Albizzi lovag és Nello di Giuliano jogi doktor követi megbízást vettek át Firenzében. Zsigmondhoz mentek, és utasításukban (1426. február 16.) érdekes megjegyzést olvashatunk. A kötelező udvariassági formulák elsorolása után meg kellett köszönniük a kegyet, amit Zsigmond városuk és a kereskedőik iránt mutat. Firenze hűséges híve a Német-római Birodalomnak és a Szent Koronának. Ez utóbbi említése feltehetőleg azoknak a Magyarországot jól ismerő firenzeieknek köszönhető, akik tudtak az ország lakosai és a fejék különleges államjogi viszonyáról.[914] Alessandro da Barga 1449-ben nem véletlenül adta Tallóci Matkó szájába az ominózus mondatot. A szerző

felhevülését hihetőnek és elfogadottnak gondolta, a Toszkánában szolgáló magyarok egyik csatakiáltásában hallhatták a Szent Korona említését. Szeretném jelezni, ha a birok hevében néhány nem egészen szofisztikált jelző is kicsúszott a szájukon, mindezt a fejékszerhez kötve nyelvtanilag, mentségükre egy érvet hoznék fel. Az ellenség felaprítása közben nehéz ügyelni az embernek a szájára. Szerencséjükre ezt nem jegyezték le, így nem kell félniük az utólagos számonkéréstől.

2. Segítség Sienának

A Firenze elleni harcok Zsigmond megérkezése után sem lanyhultak.[915] Siena vezetői azonnal alkalmazkodtak az új helyzethez, ha már ennyi jól képzett harcos érkezett, érdemes a fegyvereseket saját szolgálatukba állítani. A királynak szintén tetszhetett a metódus, és úgy tűnik, bármikor kölcsönadta embereit. Zsigmond praktikus okok miatt engedélyezte az időleges átigazolásokat. Egyrészt a semmittevés káros hatását a befogadók hamarosan megéreznék, másrészt pénzhez juthattak szolgálataik fejében. Zsold ide, zsold oda, a hosszú úton könnyen elfogyott a pénz. A hadiszolgálat már akkor is drága szórakozásnak számított, és kevesen gazdagodtak meg belőle. Aeneas Silvius Piccolomini „A két szerelmes történeteté"-ben plasztikusan írja le a tendenciát. A novella főhőse, Euryaluss kitűnt társai közül, hiszen a harci feladatok alatt leszegényedett udvarnokokkal *(curiales)* ellentétben tehetős maradt.[916] Egyrészt „von Haus aus" jött a vagyona, másrészt Zsigmondtól sok ajándékot kapott.[917] A pechesebbeknek meg maradt a csatamező. A kereslet hiányától nem kellett félniük. Az itáliai városállamok állandó zsoldoshiánnyal küszködtek.

Az uralkodó még meg sem érkezett Sienába, Istefano Ongaro – Lodovico Colonna csapatában az egyik parancsnoknak számított – már a város szolgálatában állt (1432. július 1.).[918] Öt nappal Zsigmond bevonulása után Bartolomeo de Gualdo kapitány kompániájához Ungaretto Pietro de Buda csatlakozott húsz emberével, három hónapra.[919] Úgy tűnt, a király seregének megjelenésével a milánói, a magyar és cseh, valamint a sienai harcosok ütőképes haderővé formálódhatnak. Az idő sürgetett. Niccolò Tolentino és Micheletto Attendolo vezérek vezetésével a firenzei csapatok ekkor egyre nagyobb erővel támadták a város birtokait. Montefollonico vezetője *(commissario ac vicario)* konkrétabb hírrel szolgált. Amikor bizonyos ügyei Monte Poliziano környékére szólították, Niccolò Fortebraccio condottiere csapatai a Ponte Valianón átkelve[920] elfoglalták az említett várat. Ezután első emberük egy trombitást állíttatott a falra. A jó torkú zenész hangosan kiáltozva előadta, ezen a területen a helységek IV. Jenő pápa és az ő (Niccolò Fortebraccio) fennhatósága alá fognak tartozni.[921] A Siena számára elfogadhatatlan és érthetetlen helyzetről a pápát is tájékoztatták. Tudomásuk szerint Niccolò Fortebraccio más földeket (Chiusi,

Sarteano és Cetona között) szintén ki akar rabolni.[922] Ebben a helyzetben kapóra jöttek a friss erők. 1432. július 20-án – alig egy héttel a bevonulás után – Siena kifejezetten Zsigmond akaratának eleget téve a firenzeiek ellen szalajtotta Francesco Piccinino zsoldosvezért, minimum négyszáz fős seregével.[923] Őket látogathatta meg Zsigmond július 22-én, amikor személyesen jelent meg a hadjáratban. Az uralkodó ekkor az Arbia folyóhoz vonult.[924]

Siena folyamatosan honorálta Zsigmond katonáit. 1432. augusztus végén „Arnesto Boemio", Zsigmond egyik kapitánya 1212. libra és 10 solidus bérhez jutott 200 lovas és 250 famulus szolgálatainak a fejében.[925] Mindez hadászati akcióra utal. Siena seregei, feltételezhetően a király csapataival együtt, 1432. szeptember második napján sikeresen foglalták el a firenzei fennhatóság alá tartozó Torricellát.[926] Másnap Lucignanello városkája adta meg magát. A polgárok megünnepelték a jeles eseményt, és örömtüzeket gyújtottak.[927] Zsigmond katonái ugyancsak arrafelé harcolhattak. Szeptemberben 400 forinthoz jutottak.[928] A csatározások váltakozó sikerére utal az a bejegyzés, amit Cividale városában egy oklevélre írtak rá 1432. szeptember 8-án, amikor a tanács előtt felolvasták az iratot. Az egyesített milánói, sienai és Zsigmond csapataival szemben firenzei győzelemről és zsákmányokról számoltak be.[929] A fenti napon – talán a vereségek hatására – a király 2 vagy 3000 fős lovasságot kért Németországból öt vagy hat hónapra, Wilhelm von Baiern herceg birodalmi helytartótól és Friedrich von Brandenburg őrgróf választófejedelemtől.[930] Kérését a birodalmi rendeknek szintén megismételte.[931] 1432. szeptember 23-án 60 magyar markát ütötte 30 forint. Ők az Ambra várba *(ad castrum Ambre)* szánt élelmet kísérték.[932] Egy nappal később újabb 226 magyar gyalogos örülhetett 497 librának és négy solidusnak. Kiderült, titkos akciókban vettek részt, és bérük Tallóci Matkón vagy Hédervári Lőrincen keresztül jutott el hozzájuk.[933] Nem kellett sokat várni az újabb megbízásra. 100 hazánkfia szeptember végén Tallóci Matkó által 800 librával lett gazdagabb.[934] Nem tudjuk, hányan osztoztak azon a 45 aranyon, ami szintén a magyarokat boldogította.[935] Az ellenséget Niccolò da Tolentino vezethette. 500 jól felszerelt lovassal támadta a sienai területeket. A firenzei parancsnok lépéséről a „szent koronás" hadfit is értesítették.[936] Szeptember utolsó napján a cseh bárót *(Arnesto de Bohemia)* 100 lovassal Massa (Marittima) és Campiglia (Marittima) városaihoz irányították.[937] Feladatát nem ismerjük.

Októberben már San Leonino környékén találjuk a sereget. A sienai csapatokat Antonio di Checco Rosso Petrucci és Berardino degli Ubaldini della Carda parancsolta, de mivel Tallóci Matkót hasonlóan ott találjuk, az uralkodó fegyveresei nyilvánvalóan ebből a hadjáratból sem maradtak ki.[938] A harcokat a „luccai háború" (1429–1433) részének tekinthetjük, ahol Firenze ellen szövetséget kötött a pápai állam, Milánó, Genova, Piombino, Siena és Zsigmond.[939] Ebben a hónapban újabb magyarokat akartak felbérelni, mivel az ellenség Camposelvolit ostromolta.[940] 400 lovast és 200

gyalogost fizettek meg. (A katonák fejenként 2 forintot kaptak, az utóbbiak egyet.)[941] 1432. október 15-én 1000 forintot ítéltek meg nációnk tagjainak. Az összeg és számuk (a fegyvernemek összetétele változott) arra utal, ugyanarról a tételről van szó. Az 500 lovas és 100 gyalogos Hédervári Lőrinc lovászmesteren keresztül részesült volna a pénzből.[942] Mivel Zsigmond csapatai nem tudtak odavonulni, ezért a város Berardino degli Ubaldini della Carda sienai hadvezért és katonáit menesztette a borgóhoz.[943] Az okot nem tudjuk, ellenben néhány nap múlva fenti 1000 forintot még megfejelték újabb 200 forinttal.[944] Ügyes! Két nap alatt ennyivel emelni az árat! Siena a pénzen kívül fegyverekkel látta el a királyi csapatokat.[945]

A Camposelvoli környéki hadjáratnál Zsigmond is megjelent. Biztonsága érdekében 150 sienai íjászt az Ambra folyócska völgyébe ugrasztottak.[946] A város Giacomo di Guidino parancsnokot *(commissarius)* indította el az uralkodóval, és Tallóci Matkó szintén ide vonult.[947] A harcok elhúzódtak, ezért az ott vitézkedők mellett újabb 100 magyart béreltek fel.[948] Akkor sem garasoskodhattak, amikor a király visszavezényelte Tallóci Matkót. Embereket kellett hoznia, és fontos dolgokat elintéznie. Ezt szintén a város díjazta. 1000 dukátot szántak erre a célra.[949] Zsigmond továbbra is a csatamezőn maradt, 1432 októberében Castelnuovo Berardengánál találjuk. A Firenze elleni hadjáratról nem sokat tudunk, de Siena az egyik levelében bővebben írt az eseményekről. Az ellenséges csapatok Niccolò da Tolentino és Micheletto Attendolo vezetésével mozgolódni kezdtek,[950] és lerombolták Camposelvoli várát.[951] Monte Oliveto Maggiore települést szintén fenyegethették, ide tíz magyar érkezett segítségként.[952] Zsigmond a katonái mellett San Quirico (d'Orcia), Sarteano és Chusi városkákhoz ágyúkat irányított.[953] 1432 novemberében kezdődhettek el a Gambassi környéki csatapaték. Siena élelmet, míg a király kétszáz gyalogosát küldte oda.[954] Ebben a hónapban a hadak megindultak San Quirico (d'Orcia) irányába, ahová a sienai csapatokon kívül magyar lovasokat, továbbá az uralkodó 100 gyalogosát 60 kézi lőfegyverrel *(bombardella)* csoportosítottak át.[955] A számomra legvonzóbb akciót Castellina (in Chianti) borgo ellen vezették Zsigmond stratégái.[956] A hadászatilag fontos települést árulás után (1432. november 24-e előtt) foglalhatták el a sienai és a királyi csapatok. De hogyan? Arrigo Squarcialupi firenzei parancsnok egyszerűen átállt. A királyi oklevél szerint Brunoro della Scala képviselte a firenzei áruló/sienai hazafi érdekeit, ezért elképzelhetően a birodalmi vikárius kezébe adta át a várat. Jutalma négyezer arany, két évre tíz lándzsás, valamint kétszáz gyalogos lett.[957] És hogy teljes legyen a boldogság, a sienai polgárjog mellé egy grófi cím is dukált.

A következő év elején Radicondoliba hatvan magyar lovas és ötven gyalogos érkezett. A Gambassi ostromához szállítandó élelmiszert biztosították.[958] A csapatösszevonások tovább folytatódtak. 1433. *január 5-én 70,*[959] *majd néhány nap múlva* újabb 90 lovast találunk Zsigmond emberei közül a városkánál.[960] A király itt harcoló vezéreinek *(connestàbile)* – Nanni da Pixa, Guglielmo Delamagnia, Chimento Inghilese,

Alagretto Schiavo és Andrea d'Andrea Ongharo – 1433. január 10-én utaltak ki összesen 120,75 forintot és 10 solidust. Az utóbbi kettő nagyságrendekkel jelentősebb pénzt szerzett, nyilván több katonát kommandíroztak.[961] A hónap végén 95,75 forint és 12 solidus ütötte a markukat.[962] Campiglia (Marittima) irányába 91 lovast dobtak át Zsigmond katonái közül. Róluk külön megemlítették, tapasztalt harcosoknak számítanak.[963] Sikernek könyvelhették el Borgo San Fedele és Antonio Squarcialupi palotájának az elfoglalását.[964] Az ominózus épület Castellina (in Chianti) városkában állt, és ezt már 1432. november 24-e előtt parancsnoka, Arrigo Squarcialupi átadta az egyesített sienai és királyi csapatoknak.[965] Szerencsénkre visszakozhatott. Ezt onnan gondolom, hogy a két firenzei követ (Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi) 1433 februárjában már neki címzett egy levelet Castellinába,[966] és ő már aznap válaszolt is.[967] Ez azt jelenti, minden maradt a régiben, a parancsnok visszaállt, megszerezték a borgót, így akarva akaratlanul a zenetörténet részévé váltak. A palazzo tulajdonosa talán nem más, mint Antonio Squarcialupi (1416–1480), már roppant fiatalon a korszak jelentős firenzei orgonistája,[968] Később az ő birtokában találjuk az „Il Codice Squarcialupi"-t. A kézirat tartalmazza a 14. század itáliai muzsikusainak *(Ars nova)* legfontosabb munkáit.

Január 17-én San Polo (Montalcino környéke) települést szállták meg a sienai seregek,[969] továbbá folytatódtak a Gambassi környéki hadműveletek is. A hét parancsnok között *(connestàbile)* találjuk a magyar András fia Andrást (Andrea d'Andrea Unghero). Esetleg egy Itáliában harcoló zsoldost tisztelhetünk benne, elképzelhetően saját csapatával éppen sienai szolgálatban állt.[970] Egy nappal később már Zsigmond embereként említik.[971] A király katonái sem maradtak ki a jóból. 1433 januárjában ők ugyanúgy Gambassi irányába vonultak. Az ide indított 50 magyar lovas zsoldjára Kaspar Schlick vett át 200 librát.[972] Február elején ebből a fegyvernemből 135-en kaptak megbízást.[973] A hadműveletek ebben a hónapban és márciusban tovább folytatódtak.[974] A jó hír áprilisban érkezett. A hónap 10. napján Gambassi városkája sem tudott ellenállni a sienai és a magyar csapatok nyomásának.[975] Zsigmond katonái más helyeken szintén harcolhattak Toszkánában. Campagnaticóban többen állomásoztak közülük.[976] A városka nagyon közel van Grossetóhoz, a Sienába érkező gabonaszállítmányokat védhették. Az élelmiszerek beszerzése a hadjárat alatt fontos feladatnak számított. Zsigmond katonáit döntő részben azok a helyek látták el, ahol éppen táboroztak. Volt olyan, amikor az ellátmányt megvették. 1433 februárjában a király két embere (Petrus és Bartolomeus Dorne) a perugiai polgároktól vásárolt a katonáknak élelmet.[977]

A harcba bele lehetett halni, ezt a szerződés apró betűs részébe sem kellett beleírni, mindenki tudta. A sienai szolgálatba álló magyar katonák egy részéről bizonyossággal állíthatjuk, Zsigmond seregéhez tartoztak, mások akár véletlenül dolgozhattak a városnak, függetlenül a királyi csapatok megjelenésétől. Közülük többen ideiglenesen átigazolhattak, mint azok az angol, itáliai és német parancsnokok, akik Zsigmond

18. Zsigmond király 1431 és 1433 közötti vázlatos útvonala Itáliában
(Az uralkodó részletes itineráriumára: E. KOVÁCS 2013b.)

csapatait vezették.[978] Mert mindig van az a pénz. Berardino degli Ubaldini della Carda 1430-ban és 1431-ben még Dante városának az oldalán harcolt, de ahogy említettem, 1433-ban már Sienától kapta meg a pénzét.[979] De az 1430-ban „Guiglielmus de Inghilterra"-ként említett „firenzei" csapatvezetőről sem fogják a hűség szobrát megfaragni. Az angol három év múlva Zsigmondot tekintette aktuális urának.[980] Hangsúlyozom, a csapatok harcászati szempontból könnyű területen mozogtak, és szűk akciórádiuszon belül próbáltak az ellenség fölé kerekedni. A dombos vidéken a várak majdnem mindegyike kiemelkedésen állt – 20–30 kilométernyi távolságokat kellett részlegesen elfoglalni úgy a vetélytársnak, mint Sienának.

Sajnos az ostromtechnikára semmilyen adatot nem találtam. A már említett Arrigo Squarcialupi „hegedűsistvánkodásá"-t azért ne soroljuk Mars művészetéhez, jóllehet az átpártolás a hadvezérek legszebb álmai közé tartozott. Szívesen olvastam volna alagutak fúrásáról, árkok betemetéséről, hadigépek pontos találatairól, létrák ácsolásáról, izgalmas cselvetésekről, de ezek hiányában be kellet érnem a vérszegény bejegyzésekből nehezen kimazsolázható sótlan eseménysorokkal, ellenben sovány vigaszként „örömmel" emlékezem Hatnai (Pan) László sérülésére. A katonát egy kő találta el, mert a firenzeiek gyaníthatóan katapulttal védekezhettek, vagy esetleg egy várfalnak támasztott lajtorján felfelé araszolva érte a csapás, és akinek kizárt dolog, hogy ekkor a „Qui te lapide, tu eum pane" mondás juthatott az eszébe. Nem a kenyér híján.

VI.
Egy monarcha kalandjai a demokráciában

1. Il buon governo

Zsigmond megérkezésével Sienában két teljesen eltérő politikai szisztéma találkozott egymással.[981] A monarchia és a városi demokrácia kilenc hónapos randevúja sok érdekességet tartogatott mindkét fél számára, hiszen alapvetően más és más vezetési elvre és stílusra épült. Zsigmond rendszerére nem érdemes sok szót vesztegetni, a sokak számára oly vonzó rendszert követte. Amit mondott, azt a beosztottak elvégezték. Ellenben még a tapasztalt kutatónak, valamint az egy személyhez köthető döntés híveinek is feltűnően unalmas, nehézkesnek és értelmetlennek tűnő a sienai rendszer, hiszen a legkisebb ügyet is megtárgyalták, kijelölték a felelősöket, ellenőrizték és kifizették őket. És ezt szorgalmasan leírták! A hivataltörténetben szellemességet vagy érdekességet találni embert próbáló munka. Fortunának hála, a beamterek néha félrenéztek, bele-bele rajzolgattak az iratokba – ennek köszönhetjük a borítón látható Zsigmond ábrázolást –, vagy titkos vágyaikról sem átallottak vallani. Számomra a legkedvesebb egy magyar kódexmásoló óhaja. „Hogy ihatnám!" – jegyezte fel a margón".[982] Demonstrálandó, a historikusnak nem szabad negligálnia ezt a diszciplínát sem.

A városban már évtizedek óta ott állt a minta. Ambroggio Lorenzetti freskója a „Buon governo" 1337–1339 óta a Palazzo Pubblicót díszítette. A „jó kormányzás" legfontosabb hatalmi szervezetét abban az időben, amikor a király vendégként Sienában múlatta az időt, Concistorionak nevezték.[983] Ez valójában nem más, mint amit a többi itáliai városban – és időszakonként itt is – Magistrátóként, Signoriaként, vagy éppen Senatóként említettek. Tagjait a 15. század fordulóján kéthavonta újraválasztották.

19. Ambrogio Lorenzetti: A jó kormányzás allegóriája. Részlet, 1337–1339

Minden ügyben itt döntöttek, és a város valamennyi bürokratája a fennhatósága alá tartozott. Tagjai a priorok – számuk a századok folyamán mindig változott – és az Ordinik képviselői. Ezek voltak azok a kisebb szervezetek, ahol a város gazdasági és politikai életet szervezték.[984] 1426-ban visszaállt az Ufficio del Priore settimanale intézménye. Hetente választották őket, összesen kilencet, és a prior minden nap felolvasta az aznapra vonatkozó rendelvényeket. Fontos szerephez jutott a Capitano del Popolo. Őt a Concistorióból választották, és a döntés után ő lett a szervezet vezetője. Rajta kívül és a priorok mellett 1420-ban a következő *ufficik* delegálhattak ide 4–4 tagot: a Biccherna, a Gabella, a Regulatori, a Mercanzia, a Sale és a Paschi. Mindhárom Terzóból az egy-egy Vessilliferi *(Gonfalonieri)* ekkor már állandó tagja a Concistoriónak.[985]

Jelentős szerepet játszott a város életében a Consiglio Generale. A Concistorio alá tartozott, elsősorban jogi ügyekben hívták össze.[986] Zsigmond sienai napjai idején itt tárgyalták a felmerülő problémákat.[987] Nehéz meghatározni a Consiglio del Popolo funkcióját és működését. A városban minden 18 és 60 év közti férfi a „populus", és ezért a városi gyalogság tagjának számított. A három Terzót contradák vagy compagniák osztották kisebb részekre. Míg a Terzók vezetőit gonfalonierinek hívták, addig az utóbbiak élén a rettorik álltak. A katonai feladatok mellett ők gondoskodtak a kapuk és a falak védőinek ellátásáról, a közmunkák felügyeletéről, az

egyházi ünnepek megszervezéséről. Pontos számukat nem tudjuk, de 1449-ben 190-et írtak össze.[988] Elsősorban a gazdasági ügyeket felügyelte a Biccherna. Az évszázadok során a legkevesebb változást megélt hatóság egészen a 18. század második feléig működött. Tagjai közül négyen (Quattro Provveditori) a Concistorióban is dolgoztak,[989] és alkalmazottai egyre fontosabb szerepet játszottak Siena politikai, adminisztratív és financiális életében. Többek között itt vezették a bevételek, a kiadások, a tartozások és a kölcsönök jegyzékeit a gazdaságtörténészek örömére. A bebörtönözöttek szabadon bocsájtásához szintén a beleegyezésük kellett. Felügyelte az utakat, a vízvezetékeket és a szemétszállítást. A házak és a paloták lebontását szintén itt engedélyezték. Ha úgy látták, elrendelhették az épületek felújítását.[990] Érdekességnek számított a Famiglia del Palazzo önálló szervezete. Ide tartoztak a kancellária és a Capitano del Popolo jegyzői. Regisztrumokat vezettek és okleveleket írtak. A palotát állandó fegyveres őrség védte *(berrovieri)*, és a zenészek sem hiányozhattak a csapatból. A trombitások *(trombettieri)* muzsikáltak, amikor a Concistorio tagjai jól megérdemelt étküket költötték. A hangszeresek a misék alatt jelenlétükkel és tehetségükkel emelték az események színvonalát. Rajtuk kívül említésre méltó a káplán, a sekrestyés, a szakács és a borbély „hivatalos" jelenléte.[991] A 15. század második felében alakult ki véglegesen az 1430-as években már működő új szervezet hatásköre. A Balia ekkor még inkább tanácsadó szerepet gyakorolt, de más ügyek elintézésével is megbízták. Később átvette a sienai állam irányítását.[992]

2. Esküszünk, esküszünk, Zsigmond alattvalói leszünk!

A monarchia és a demokrácia találkozása 1432. július 12-én kezdődött. A bevonulás másnapján a Concistorio két polgárt jelölt ki. Zsigmondot kellett meglátogatniuk.[993] Július 18-ra tanácsot hívnak össze az uralkodó meglátogatása miatt, ahova pluszban még 60 vagy 70 polgárt rendeltek be.[994] Zsigmond 1432. július 19-én (szombat) fogadhatta a város vezetőit, akik egy 4000 forint értékű elefántcsont ládát *(uno forziere d'avorio)* vittek magukkal ajándékba. Ezután bemutatták a püspököt, a kanonokokat és az Ospedale di Santa Maria della Scala küldöttségét. Később külön-külön érkeztek a „szakmák" képviselői, élükön a pénzváltókkal.[995] 1472-ig, amikor a városban megalapították a világ első bankját (Monte dei Paschi di Siena) még 40 év hiányzik, de a banchierik már 1432-ben érezték fontosságukat. A Tommaso Fecini által leírt sorrend az egyes mesterségek gazdasági- és politikai erejét jelzik. A pénzváltók után a gyapjúművesek, a selyemkereskedők,[996] a fűszerkereskedők, a kenyérkereskedők,[997] a posztóművesek, az aranyművesek, a kovácsok és a patkolók,[998] a fűszeresek, a szabók, a borbélyok, a bőrművesek, a cipészek, a szűcsök, továbbá valamennyi kisebb szakma képviselői ugyancsak felvonultak.[999] Másnap az érsekek és a prelátusok

járultak a király elé, míg a harmadik napon a hölgyek *(madame)*, a kisasszonyok *(damigielle)*, a szolgálónők *(schiave)*[1000] és az intézők *(fattori)*.[1001] Giogurta Tommasi egy másik találkozóról is tud. Július közepén Zsigmond és számos bárója a főtérre mentek, majd bementek a Palazzo Pubblicóba, ahol a király a város vezetőit köszöntötte. A vizit végén a Signoria tagjai meghívták enni, és ezt az uralkodó elfogadta.[1002]

Augusztus 3-án (vasárnap) Zsigmond lakóhelye előtt már készen állt egy tekintélyes emelvény. Középen helyezték el az uralkodó damaszttal borított trónusát. Az első lépcsősoron az érsekek, a sienai előkelők és a bárók helyezkedtek el. A király a megérkezését követően először kegyelmet gyakorolt, majd privilégiumokat állíttatott ki Sienának. Zsigmond kancelláriájában egy arany és egy viaszpecsétes oklevelet fogalmaztak meg, ezeket Jacomo di ser Angniolo Guido (Capitano del Popolo) vette át.[1003] Ezután Berto d'Antonio Aldobrandini kancellár egy szép beszédet mondott, ebben a Zsigmond iránti engedelmességre buzdította a polgárokat, majd miután befejezte a diskurzust, háromszor kiáltotta felemelt kézzel: „Éljen a császár!" Megszólaltak a harangok, az üstdobok, a sípok és a trombiták.[1004] A zenészeket később meg is jutalmazták. És kik szolgáltatták a muzsikát? Az utóbbiak közül Zsigmond hatot, a milánói herceg egyet, Brunoro della Scala kettőt, Ardinone egyet,[1005] Bernardino degli Ubaldini della Carda hármat, és a főkapitány egyet dobott be a közösbe.[1006] Ott találjuk még Hédervári Lőrinc egy bohócát, továbbá Antonio di Checco Rosso Petrucci, valamint az egykori podestà egy-egy „Miles Davis"-ét, az új kettő síposát, továbbá Bozza da Pereta és a prefektus uno-uno „Louis Armstrong"-ját, ezenfelül Zsigmond dobosát.[1007] A dologban nincsen semmi meglepő, az uralkodói bevonulások fontos kellékének számított a zene.[1008] Nem tudjuk, Sienában mit választottak, Rómában 1433. május 21-én, amikor az uralkodó megérkezett, sejthetően Guillaume Dufay flamand zeneszerző (1397–1474) motettáját *(„Supremum est mortalibus bonum")* játszhatták el.[1009] A mester szülővárosa (Beersel) vonzó komplexitásként a Bersalis, az Oude Gueuze, valamint az Oude Kriek sörökről is híres. Végezetül a kancellár felolvasta azokat a kiváltságokat, amelyeket a város Zsigmondtól szerzett, és újból zúgott az „Éljen a császár!" Ekkor kezdődött volna el a teremben a tánc, és már érkeztek a hölgyek, de az eső elmosta az ünneplést.[1010]

A levéltári források tökéletesen kiegészítik Fecini értesüléseit, a műfajból adódóan sokkal szárazabban, ellenben tényszerűbben és pontosabban számolnak be a július végi–augusztus eleji napok történéseiről, továbbá a szervezés mögötti háttérmunkát ugyanúgy megismerhetjük. 1432. július 22-én a város vezetői, kibővítve a király kényelméről gondoskodni köteles 18-ból kiválasztott hat polgárral, már arról tárgyaltak, mit mondjanak a várostól hűségesküt kérő Zsigmondnak. A válasz meglepő módon igenlő volt,[1011] a visszautasíthatatlan kérésre a Siena kapitányai sem tudtak nemet mondani.[1012] A király mindent összevetve nyugodtan pihenhetett aznap este, mert még egy città fogadta el újból (IV. Károly császárnál is így történt) a

birodalom fennhatóságát. Valahol azért éjjel ott motoszkálhatott a fejében a valóság. Abban a pillanatban, amikor elhagyja történetünk szinterét, majd később Itáliát, Siena mindent elfelejt, és „az álmok, e drága szélhámosok" tovatűnnek.[1013]

A várost nem érhette váratlanul a kérés. Egyrészt a iuramentum diplomáciai protokoll részének számított, másrészt jól tudták, Zsigmond már Luccában is ragaszkodott a polgárok hűségesküjéhez. Itt 1432. június 29-én Zsigmond főpapi ruhát vett magára *(in habito pontificale)*, és a San Michele-templom sarkánál, a lépcső felett, egy arany drapériával beborított széken ült. Körülötte állt valamennyi bárója, nem messze tőlük a helyi vezetők és a polgárok helyezkedtek el. Ekkor valamennyi kiváltságukat jóváhagyta, majd Niccolò da Streghit vikáriussá nevezte ki. Ezután az Anziani della Republica tagjai – maguk és városuk nevében –, valamint a jelenlévők, határozott hangon *(con espresse voci)*, a jobb kezük két ujját felemelve mindezt elfogadták és jóváhagyták. Gondolom, nem a mutatót és a kicsit tartották a magasba, mert ebben az esetben a nép szava, az Isten szava szamárságot speciális tartalommal töltötte volna meg a lelkes közönség. A nevezetes ceremóniát a városi és más közjegyzők írásba foglalták.[1014] Az eseményről a sienai követ (Giovanni da Massa) hasonlóan beszámolt egy levelében.[1015]

Az ünnepségre – Tommaso Fecini krónikájával megegyezően – 1432. augusztus 3-ig (vasárnap) kellett várni.[1016] Ezen a napon a polgárok egyéb látványosságokat (játékokat, bajvívásokat és lóversenyeket) sem szervezhettek, valamint a hölgyek aznapi ruházkodási szabályzatát szintén meg kellett állapítaniuk.[1017] Hiába! A férfiak mindig értettek a jeles események méltóságának a megőrzéséhez. Ha hihetünk neki, a fenti napon mégsem kellett lemondani az érdekesebb göncök bemutatásáról. Táncmulatságot hirdettek estére – meglepődnék, ha nem Zsigmond kérésére –, de az időjárás miatt egy napot csúszott a program.[1018] Másnap izgalmas rendeletet hoztak a városban. Az uralkodó megparancsolta, hogy egész hónapban a király költségére kenyeret osszanak. Fájdalom, a szövegből nem lehet kisilabizálni a lényeget. Ennyire tetszett a festa, és a circensest mellőzve – hacsak a fogadalmat nem soroljuk a cirkusz kategóriájába – a panemet választotta az összemelegedés mediátoraként? Vagy unalmas értelmezésként mindez kizárólag saját embereire vonatkozott, abból a pénzből fedezve a kenyér árát, amit a várostól kapott?[1019] A kétségek eloszlatására nem vállalkozom, habár én az utóbbi variáció mellé állok. Egyrészt, mert a bejegyzés végén az eddig kiosztott kenyerek adminisztrálásáról szintén említést tettek, másfelől a város 15 ezres lakosságának ennyi élelmet a király pénzéből lehetetlenség lett volna kifizetni. Nem beszélve a sienai pékek véges kapacitásáról. Így segített a matematika a filológiának.

A hűségeskü jó alkalomnak bizonyult az oklevelek megerősítésére és az újak megfogalmazására. Ez mindennapos dolognak számított, a „valamit valamiért" évszázados elvet szem előtt tartva. Mindkét fél jól járt. A városnak biztonságérzetet adott, Zsigmondnak meg ingyen volt, sőt a kancelláriának utalhattak a diplomák

kiállítása fejében. A privilégiumokról a megbeszélések a Concistorióval már július 29-én megkezdődtek, ahol a felelősöket kijelölték.[1020] Egy nappal később két praticatorest választottak.[1021] Az iratért 23 florenust adtak át Péternek, az uralkodó aranyművesének.[1022] A város aranybullája sajnos elveszett,[1023] de az augusztus 3-án kiállított oklevél, amelyben a király szentesítette IV. Károly császár döntését (Siena birodalmi vikáriátus lesz az ezzel járó valamennyi joggal) egy 18. századi másolatban megmaradt.[1024] Ennek a második részében Zsigmond elfogadta a „tizennyolcak" városra vonatkozó javaslatát.[1025] A diplomákért „hálás"-nak kellett lenni. Kaspar Schlick összesen 1600 arannyal gazdagodott az oklevelek és privilégiumok kiállítása fejében.[1026] Mielőtt rásütnénk a korrupt hivatalnok bélyegét, fogadjuk el inkább Paul-Joachim Heinig megállapítását. Az ő idején megkezdődött a kancellária fiskalizálódása.[1027] Tanítani való megfogalmazás!

3. A tizenkét szerencsés ember

A „Buon governó"-t – mint Siena „kötelességé"-t – egy királynak ildomos ismernie, de az erő és a hatalom demonstrálása mellett a megbocsájtás kegyét is gyakorolnia kellett. Szép példája ennek a sienai börtöntöltelékek elengedése. Erre az első utalást Giugurta Tommasinál találjuk. Zsigmond, miután 1432. július 22-én visszatért az Arbia folyótól, szabadon engedte az elítélteket.[1028] Ennek ellenére sokan maradhattak még a karcerekben, hiszen egy jó hét múlva az uralkodónak köszönhetően újabb 12 szerencsés – köztük egy nő és három német származású – hagyhatta el a rácsos világot.[1029] Ők valóban szívből örülhettek a király megérkezésének. Erre a „mázlista tucat"-ra utalhatott az augusztus 3-i nap leírásakor Tommaso Fecini.[1030] Egy embert bizton tovább marasztaltak. Magyarországi Illés *(Elias de Ungaria)* bűnét sötét homály fedi. Valószínűleg ügyében ekkor még nem történt végleges döntés.[1031] A vizes és sötét börtönökre gondolva az előzetest és a leányálmot már akkor sem szinonimaként kezelték.

A gyakorlati problémák megoldásában fontos szerep várt a praticatoresekre. 1432. július 21-én például hatot választottak.[1032] Öt nap múlva három követről olvashatunk, akik napidíjat is kaptak.[1033] Mivel július 26-át írunk, és tudomásunk szerint Zsigmond a városban állomásozott, kákán csomót keresők népes tábora, valamint a 21. századi magyar honatyák vagyongyarapodásának és költségtérítéseinek szorgalmas elemzői felhúzhatják a szemöldöküket. Pénzt adnak és fogadnak el, mert saját városukból a saját városukba kell ellovagolniuk? A rendszer azért még nem volt ennyire kifinomult. Az uralkodó ekkor Sienán kívül múlathatta az időt. Az „in comitatu Senarum"

20. Palazzo Publico, Siena ▶

kifejezés erre utal.[1034] A látogatásra a bevonulás előtt vagy július végén kerülhetett sor. Kiadásaikat tehát a városi adminisztráció jogosan vette figyelembe.[1035]

Zsigmond többször beavatkozott a város belpolitikájába. Közbenjárására nevezték ki 1432 augusztusában Piero Marino de' Brancadori da Fermót (Piero Marino) egy évre a város kapitányának (Capitano della Giustizia).[1036] Előtte podestàként tevékenykedett.[1037] A király kedvelhette. Rokona (Giovanni Brancadori da Fermo) szintén elnyerte a comes palatinusi címet.[1038] A Capitano della Giustizia tisztjét előtte (1432) Antonio di Gentile da Tortona töltötte be.[1039] Őt doktori vizsga megtartására és professzori nominálás jogával jutalmazta.[1040] Az uralkodó több elöljárót is megismerhetett. 1432. július 1-től az év végéig Baldasare di Castiglione örülhetett megbízásának *(podestà)*.[1041] A király a következő podestàval ugyancsak együtt dolgozhatott (Frederico della Lacta da Parma).[1042] A capitano és a gonfaloniere címek viselői sűrűbben váltották egymást.[1043] Kérésére akár a Consilio del Popolót is összehívhatták.[1044] Egyszer Zsigmond személyesen jelent meg a gyűlésen, ahol 1433. január 16-án beszédet mondott.[1045] Máskor a consilium requisitorum összehívására tett javaslatot, mert miként említettem, követei visszaérkeztek V. (Nagylelkű) Alfonz aragón uralkodótól.[1046] A városi autonómia súlyos megsértéseként tekinthetünk Arrigo Squarcialupi Castellina parancsnokának *(commissarius)* a jutalmazására. Firenze híve átadta az ellenséges csapatoknak a gondjára bízott erősséget. Zsigmond az árulást örömmel jutalmazta. Lecchi (in Chianti) várának grófi címe mellett (testvéreivel együtt) sienai polgárnak – a város egyetértésével – neveztette ki.[1047] Az utóbbi döntésen morgolódhattak egy jót, annak ellenére, hogy ismertek a család helyi gyökerei.

Az unalmas személyzeti ügyeknél sokkal érdekesebb Rosso de Alemania, Zsigmond zsoldosának az afférja. A bővérű teuton erőszakot *(malefitium)* követett el a szintén német származású Johanna asszony ellen, de az uralkodó kérésére Collegio di Balia parancsa alapján megszüntették a pert, és felmentették az elkövetőt. Erről az aktuális podestàt is értesítették.[1048] Meglepő módon nagyon kevés büntetőperre találtam utalást. Zsigmond katonái nem voltak szentek, így a jelenség mindenképpen érdekes. A fegyelem mellett a megfelelő élelmezés és a baráti viszony lehetett a békés egymás mellett élés magyarázata. Néha azért felborult az egyensúly. 1432 szeptemberében a királyak aratának megfelelően egy bizonyos peres ügyben Sienának vissza kellett hívnia az ellenség ellen harcoló Stefano da Abatteltortót. Montefollonico parancsnokának (Pietro di Signorino) jutott a hálás feladat. A katonát fegyvereitől és lovától meg kellett fosztaniuk.[1049] Kellemetlen atrocitásnak számított, amikor Chusiban kirabolták az uralkodó futárait. A nemes tettet Francesco Piccinino condottiere emberei *(Societas Francisi Piccini)* hajtották végre. Siena azonnal parancsba adta, keressék meg az elkonfiskált értékeket.[1050] A kompánia tagjai között – ismereteim szerint – minimum egy összetűzésre azért sor került. Stefanus Nicolai de Ungaria nem fegyvertől, hanem egy társa által ejtett sebtől halt meg.[1051]

Péter aranyműves összeférhetetlenségéről vágyaim ellenére semmit sem tudunk, de bűnének (kirakták a lakásából) nem lehetett olyan súlya, mint a fentebb említett eseteknek.[1052] A kiűzetés okára a tippjeim a következők: hajnalig dorbézolás, pocsék énekhang, gyanús sikoltozások és kacagások az éjszakában, hangos horkolás hajnalban, szomszédok elzavarása délelőtt, tűzveszélyes munka délután.

A felsorolt példák kevésnek tűnhetnek a monarcha és a demokrácia együttélésének a demonstrálására. Ennek ellenére néhány szerény következtetést levonnék. Zsigmond nem hódítóként érkezett, ezzel az erőszakos konfliktusok esélye korlátozottabbá vált. Siena elfogadta a király fennhatóságát, de eleve ideiglenesnek gondolták. Ez a két körülmény sokat tompíthatott az eltérő berendezkedési és gondolkodási mód találkozásakor. Ebben a helyzetben mindkét fél azt tette, amihez értett, viszonylag visszafogottabb formában. Zsigmond kért, és rangjánál fogva ezt parancsnak tekinthették, míg Siena bürokratikusan és pontosan végrehajtott. A kilenc hónap alatt a király a város urának számított, jóllehet a mindennapokba ritkán szólt bele. A polgárok és vezetőik a megfelelési vágy eredményeképpen eleve felülteljesítettek, akkor meg minek. Fricskáról csak egyszer tudok. 1433. február 12-én a firenzei követek (Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi) Hugo d'Orges roueni érsekhez mentek. Ők érkeztek elsőnek, majd kisvártatva Zsigmond is bevonult. A sienai delegáció egy órát váratta őket.[1053] Vérmérséklettől függően egyaránt tekinthetjük ezt sértésnek, vagy a polgári öntudat megnyilvánulásának.

VII. Külországi történetek

1. Zsigmond dolgozik

Ilyenkor érzem a legjobban Eberhard Windecke hiányát, végtére a király életrajzírója érdekes dolgokat árulhatott volna el Zsigmond sienai életéről. A beszámolók hiányában – mindent számba véve – erről gyakorlatilag semmit sem tudunk. Ezért a rendelkezésre álló szórványos adatokból megpróbálok egy (virtuális) napot összeállítani. Szeretném aláhúzni, szövegem egy része következtetés, ellenben feltételezéseim dokumentálását minden alkalommal megteszem. Olyan átlagos huszonnégy órát választottam az uralkodó szorgos tevékenykedésének a bemutatására, amikor nem lustálkodott, hanem frissen és fürgén felkelt. A reggeli kötelezőt az álmok végiggondolása, a testben felgyülemlett feleslegek elrendezése, a mosdás és az öltözés jelenthette. Lakosztályának berendezéséből nem hiányozhattak a liturgikus eszközök. A hordozható oltár tökéletesen megfelelt egy meghitt találkozásra Istennel, ameddig el nem ment a közeli templomba.

Az imádkozás és a mise Zsigmond élete fontos részének számított. A középkor embere vallásos volt, a királynak már csak hivatalból is élen kellett járnia a misék látogatásánál. Ez, a lelki elkötelezettség mellett fontos társadalmi eseménynek számított. Ilyen volt, amikor Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek együtt imádkozhattak a reggeli istentiszteletnél az uralkodóval.[1054] Zsigmond különösen Bernardino degli Albizzeschi szerzetes prédikációit szerette hallgatni. A ferencest minden nap meglátogatta, és amennyiben ez elmaradt, huszonnégy óráját elveszettnek érezte.[1055] A túlzások hozzátartoznak az emlékezethez, de a sienai (Szent) Bernáttal (1380–1440) folytatott diskurzusok – a fenti név őt takarja – bizonyára érdekesek lehettek. Zsigmond felkészültségét – elsősorban nyelvtudása kapcsán – szokták megítélni. Ez érthető, hiszen csehül, franciául, latinul, olaszul,

21. Sano di Pietro: Szent Bernát prédikál a Piazza del Campón, 1445

németül és magyarul értett és beszélt. Ez mindenképpen dicsérendő, még akkor is, ha erre a legtöbbször a „von Haus aus" mellett az uralkodói munka szorította rá, és nem a kulturális érdeklődés. Alaptermészetéhez tartozott a kíváncsiság, ez magyarázhatja a „napi" beszélgetéseket. Talált egy érdekes embert, és Zsigmond nem alattvalóként, hanem intellektuális partnerként kezelte Bernardino degli Albizzeschi ferences szerzetest. Az egyenrangú felek diskurálása mindig élvezetesebb és gyümölcsözőbb, mint a diplomáciai etikettet követő találkozások.

A templom után és a birodalmi ügyek unalmasnak tűnő elrendezése előtt agytornaként érdekes emberre vágyott. Az éles elmét frissen kellett tartani. A király szerette a szellemi kihívásokat, intellektusa és óriási tapasztalata okán remekül kezelte az értelmiséget. Nagy selyma volt ebben is! Zsigmond valójában gyakorlatias műveltséggel rendelkezett. Nem mélyült el a dolgokban, ellenben mindenről tájékozódott, tudását bármikor elő tudta hívni. Különleges képességű alkotók természetesen megfordulnak udvarában. Elég Pier Paolo Vergerióra (1370–1444) gondolnunk. A humanista a konstanzi zsinat idején (1417) lépett a szolgálatába, és huzamosabb ideig élt Magyarországon.[1056]. Zsigmond mindkét itáliai utazása alatt a királyi udvarhoz tartozott Oswald von Wolkenstein költő és diplomata (1377 k.–1445). 1415-ben Perpignanban, míg 1432-ben Piacenzában csatlakozott az udvarhoz.[1057] Ne feledkezzünk meg a korszak humanista levélíróiról sem. A szerencsésebbek személyesen találkozhattak Zsigmonddal, egy szépen megfogalmazott beszédben köszöntve az uralkodót. Sienában értően hallgathatta Antonio da Palermo verseit. A humanistát „Il Panormita" vagy Antonio Beccadelliként (1394–1471) ismerhetjük. Már ha ott volt a városban, habár jutalom fejében érdemes egy kicsit utazgatni. A rímfaragó már 1419-ben elhagyta Szicília szívét, és csak 1434-ben tért vissza a szigetre. 1420-ban járt először Sienában, ahol öt évig múlatta az időt. Régi ismerősként tért ide vissza V. (Nagylelkű) Alfonz követeként 1436-ban. 35 librát is kiutaltak neki ajándékként. Legközelebb és utoljára – szintén diplomataként – 1451-ben láthatta fiatalságának bohó városát.[1058] A hivatal őt is beszippantotta, mint a mi jó Jannusunkat. Mellékesen

itt volt az ideje. Az 1394-ben született aranyifjú csak negyvenévesen, 1434-ben adta munkára a fejét. Ekkor lépett az aragón király szolgálatába.[1059] A poétát Zsigmond már régebbről ismerte. Költővé koszorúzásának már Pármában örülhetett, és azokat a jogokat szintén elnyerte, amelyekkel a hét szabad művészet professzorai és doktorai rendelkeznek.[1060] 1432 augusztusában tovább izmosodhatott a poeta laureatus önbizalma. Királyi engedéllyel saját verseit mindenhol előadhatta.[1061] Az uralkodó kegyesen egyet talán meghallgathatott. Miért fontos ez? Mert mindez azonnal szétzúzza a neki tulajdonított megállapítás komolyságát. A „lovaggá egy nap alatt ezret is üthetek, de doktorrá ezer nap alatt egyet sem" mondat valóságtartalmát kizárólag a mindig reménykedő magyar értelmiség próbálja pozitívan értelmezni. A hatalom tiszteli a szakértelmet. Hölgyeim és Uraim! Vidéki, egyszerű gondolkodású, katonaviselt gyerekként állítom, Zsigmond magas ívben tett a tudósokra, csak akkor figyelt rájuk, ha a talpát nyalták, kiszolgálták, vagy teljes mellszélességgel támogatták. Ekkor viszont azonnal megértővé és befogadóvá vált. Aki ezen csodálkozik, az legalább olyan naiv, mint aki nem érti, miért olyan sok az alma a dél-tiroli gyümölcssalátában, vagy ledöbben a tűzpiros Ferrarik látványán, és felteszi magának a kérdést. Az első ülések valamelyikén – az esetleges jobbkormányos megoldás miatt nem írhatom le a pontos koordinátákat – miért mindig hosszú combú, szőke, roppant fiatal, és egyéb érdekes tulajdonságokkal megáldott hölgyek ülnek? A birodalmi költők és önjelöltek megjelenését, továbbá a sűrűsödő levélforgalmat szintén kezeljük a helyén. Fáradhatatlan próbálkozásaikat inkább az önzetlen rajongás kortalan megnyilvánulásának tekintsük, és ne úgy gondoljunk rájuk, mint az uralkodó kulturális hálójának megdönthetetlen bizonyítékára. Mert a hatalom mindig szereti a szembedicséretet, habár ha ezt a háta mögött teszik, arra érdemesebb lenne odafigyelnünk. Én ugyan ilyennel még soha nem szembesültem, de a Pecsovicsok bármire képesek. Észnél lenni, tudósok! Él, élt és élni fog!

Entellektüelből naponta egy is sok, ráadásul a birodalmat sem lehetett elhanyagolni. Ezen a virtuális napon belső emberei közül délelőtt Kaspar Schlicket fogadta, aki eleget tett Gatalóci Mátyás pécsi prépost kérésének, és támogatólag adta elő a titkos alkancellár emberének vágyait. Tapasztalt szakemberként tudta, ajánlatos kollégájára hallgatnia. A magyar királyság szokásjogait nem ismerhette olyan jól, mint a Német-római Birodalom úzusát. Tudta, a végeredmény nagyrészben rajta múlik, és ha elhúzódna a döntés, nyugodtan hivatkozhat külső tényezőkre. Az ügyintézés sebessége annyi mindentől függhet, kedvtől, szimpátiától, gyorsítótól (arany, ezüst stb.) és még sorolhatnám. Drenovai Bálint ügye valójában kancelláriai ujjgyakorlatnak számított. Gatalóci Mátyás familiárisának valahogyan a tudomására jutott Kis Gál (Gallus Parvus) halála Drenován. Nem tudjuk, akkor jött-e a hír, amikor a titkos alkancellárral Zsigmondot kísérte, vagy otthonról hozta valaki a szomorú újságot, netán hosszú idő óta dédelgette ötletét. A gondolat és a tett között eltelt időt ennélfogva nem tudom meghatározni.Vágyát

közölnie kellett Gatalócival, hiszen az érdemek sokkal meggyőzőbbé válnak, ha megfelelő protektor támogatja kérését. A provizórikus „mehet" után levél ment Zágráb megyébe, ahol Prandich Miklóst – hasonlóan Drenován lakott – megbízták a vizsgálattal. A megyei nemesi szék egykori jegyzőjének *(notarius sedis nobilium)*, mint a rejtett királyi javak *(celator iurium regalium)* vizsgálójának tisztáznia kellett egy alap kérdést. Kis Gál örökösök hátrahagyása nélkül halt-e meg? Ez esetben a földje a királyra szállt, és az uralkodó dönthette el, kinek adja tovább. A birtokocska egykori tulajdonosát a törökök elfogták és kivégezhették, ez egy kicsit bonyolította a helyzetet. Az igazság kiderítése után Prandich Miklós beszámolt a megyének, majd mehetett a levél a királyi udvarba.[1062] Az adományozó oklevelet 1432. szeptember 14-én állították ki, mindent összevetve Zsigmond kancelláriájának már régebb óta foglalkoznia kellett a kéréssel. A könnyed felvezetés után eljött az ideje a komolyabb dolgoknak. A király döntése alapján Sienában végre megfogalmazzák a magyar jogszolgáltatás és a hadügy új reformját.[1063] Tanácsadói részletes elaborátumot szerkesztettek. Ez minden megyéhez eljutott, és a tárgyalások után követeiknek az országgyűlésen kellett majd dönteni a végleges szövegről.[1064] A tervezet középpontjában az ország védelmének a megszervezése állt. Újdonságnak számított az általános nemesi felkelés területi és időbeli meghatározása. Az általános hadfelkelés (15 nap) helyett addig maradjon fegyverben, amíg ezt a király vagy vezérei jónak látják, és mindezt kiterjesztették a magyar korona melléktartományaira is. A nobilisek fejenkénti hadba vonulása helyett minden megyének meghatározott számú lovas íjászt kellett kiállítania. Határozatlan idejű hadjáratnál az utóbbiak és a lándzsások zsoldját szintén meghatározták. Egy aranyat javasoltak.

22. Várostrom. Konrad Kyeser: Bellifortis 1405 körül

Mivel a király az előző (nem virtuális) napon sokat evett, az imádkozás, a vershallgatás és beszélgetés, némi adminisztrációs munka, valamint a reformtervek formába öntése után gondolhatott először a testi táplálékra. Három olyan fogásra hívnám fel a figyelmet, amiről azt képzelem, akár Zsigmonddal is megkóstoltatták Sienában. A „torta ungaresca" figyelmességből, a „tartara alla senese" büszkeségből,

a „fritelle da Imperadore Magnifici" józan megfontolásból kerülhetett az uralkodó elé.[1065] Míg az első valójában kappanból és vesepecsenyéből készült hasé, addig a sienai étel mandulás, cukros, sajtos mártás, míg az utolsó egy sajttal és fenyőmaggal sütött fánk. Miután némi elképzelést kaptunk a király étrendjéről, méltánytalan lenne a kutatást itt befejezni. A bevonulás után többek között 100 flaska Trebbiano és 100 üveg Verniglio díszítette az asztalokat.[1066] Míg az első inkább a fehér, addig a második a vörösbor imádóinak okozhatott felejthetetlen pillanatokat. Az ivás okán az uralkodó alattvalóinak rendesen helyt kellett állnia, ha versenyre keltek a polgárokkal. Sienában a 14. században napi átlagban 1,15 liter bort fogyasztottak, a csecsemőket és a gyerekeket is beleértve.[1067] A küzdelem esetleges eredményéről semmit sem tudunk, de legyünk nyugodtak, mert Zsigmond embereinek a máját rendszeresen megdolgoztatták. 1432 októbere és 1433 áprilisa között az Ospedale di Monna Agnese számadáskönyvében olvashatjuk, hogy a magyarok több mint hatvan hordó bort (mindkét fajtából) vásároltak tőlük.[1068] Jelzem, ez csak egy töredékes adat, hiszen egyetlenegy vásárlási hely feljegyzései a végeredményennél nem sokat számítanak. Toszkánában a kedvencnek számító Trebbiano mellett a Grechetto da San Gimignano és a Vernaccia da Pietrafitta borokat sem vetették meg. Ekkor már jól ismerték a Vernigliót és a mai „vinsanto" elődjét, az édes „vino prettó"-t.[1069] Ez utóbbiról Tommaso Fecini is említést tett.[1070] A Chianti-ivásról ugyancsak vannak ismereteink, igaz, ezalatt Toszkánában 1398-ig bizton a fehéret értették.[1071] A vörös híveinek legalább 1427-ig kellett várnia a színváltozásra – ekkor említik először írásban az átalakulást –, ami a borosok társadalmában legalább olyan kiemelkedő eseménynek számít, mint az úr színeváltozása.

A könnyű étkezés eredményeképpen elmaradt a szieszta, elsősorban mert a polgárok felé demonstrálnia kellett az uralkodói jóindulatot. A király a legegyszerűbb, de a leghatásosabb módszer mellett döntött. Sűrűn forgolódott a városban. Aeneas Silvius Piccolomini munkájában olvashatjuk, Zsigmond valóban remekül alkalmazta a néha elvegyülni jól bevált taktikáját. Úgy tudta, a király a városban rendszeresen lovagolt és nézelődött.[1072] Az ebédet és a könnyű testmozgást követően Zsigmond végre meglátogathatott egy tér közepén álló városi árnyékszéket. A műintézmény visszafogott leírását sem titkolhatom el. „A nap nem fért hozzá, és az emberek nem keresték fel".[1073] A közösségi terekben nem szűkölködő Siena számtalan fórumot biztosított a találkozásoknak. A legérdekesebbnek és a legnyüzsgőbbnek már akkor is a Piazza del Campo számított, ezért azt állítom, 1432. augusztus 13-án Zsigmond és bárói bizton ott lelkesedhettek, amikor a város Lodovico Colonnát hadi sikerei fejében kitüntette.[1074] Az uralkodótól már júliusban kiváltságokat szerzett. Hat hónapra a római területeken a birodalmi jogokat és javakat visszaszerezhette.[1075] Másnap – Nagyboldogasszony *(Assumptio Mariae virginis)* előestéjén – folytatódott a festa. Ebben az évben, hasonlóan a 14. századhoz, a szenátus tagjai az esti mise

23. Dóm, Siena

előtt *(Vespera)* a dómba vonultak, és magukkal vitték a város fogadalmi gyertyáját. Ekkor mutatták be a cenzust a Siena fennhatósága alá tartozó területek és a város kontrádái. Az estét tűzijáték és általános örömködés zárta.[1076] Néhány példa abból a közel négyszáznyi bejegyzésből, ahol az adományokról olvashatunk. Az Universitá dell'Arte della Lana kötelességét ekkor egy skarlát zászló *(uno paglio di scarlatto)*, valamint egy feldíszített ló *(uno cavallo coverto di panno scarlattino)* jelentette. Az állat értékét 20 lírában határozták meg.[1077] Massa ugyanebben az árban a nagy gyertyához egy kocsit *(uno cero grosso fiorito colcharo)* is adott.[1078] Valami miatt Orgiától többet reméltem. A városocska csupán 5 lírát és 14 soldit fizetett.[1079] Barnaba Senese – 1432 augusztusában ott találjuk a városban – szintén írt a „játékok"-ról *(ludi publici)*. A dómot feldíszítették, és elkezdődött a Palio.[1080] A szerző nem adja meg a pontos időt, csupán annyit közöl, a hónap idusa (augusztus 13.) utáni napokról van szó. Ez lehet vigília, maga az ünnep, vagy augusztus 16. Hosszú idő óta a szerzőnek oly fontos – Klárinak és Bélának köszönhetően – utóbbi dátumot választották a verseny

időpontjaként. Óriásit csalódnék, ha Zsigmond és emberei nem nézték volna végig a híres futtatást. 1432-ben a győztes nevét is ismerjük. Ebben az évben a sienai Pisano először nyerte meg a viadalt.[1081] Barnaba Senese humanista (1390–1465) előtt szerint másnap – jó lenne tudni, mire gondolt – a püspök és kísérete végigvonult Sienán, majd megtartotta a vesperást. A hölgyek az ablakokból nézték a látványosságokat.[1082] Jó lett volna egy bajvívást találni, hiszen Sienában rendszeresen szerveztek tornákat. 1416-ban egy olyat, ahol hatan vettek részt, és egy hölgy szerelme *(per amore di dama)* volt a nyeremény.[1083] A történetírás nem kívánságműsor, be kell érnünk ennyivel.

És ha már a donnáknál tartunk, lassan fel kellett készülniük az esti mulatságra. Az öltözéket ekkor már kirakhatták, az udvarnokok már csak a király hazatérésére vártak. Lélegzetvételnyi idő juthatott csupán a zenészeinek instruálására. Választhatott bőven. Angelus Paradisi de Buda trombitás,[1084] valamint orgonistái, Maromore de Esselungen és Johannes,[1085] a városi muzsikusokkal kiegészülve, remek koncertet tarthattak. Az augusztus 3-i estet – fentebb olvashattuk – elmosta az eső.[1086] Hála a sorsnak, a sienai lányoknak és asszonyoknak nem kellett csalatkozniuk, hiszen másnap megtartották a táncos estet, ahol Zsigmond együtt szórakozhatott báróival és a város vezetőivel. A 200 fiatal és szépen felöltözött hölgy illedelmesen ropta, és az estély végeztével kivétel nélkül a saját házaikba tértek vissza.[1087] Egyszóval a mulatság alatt és után minden a legnagyobb rendben ment, a lányok és asszonyok az erkölcsöknek megfelelően viselkedtek, továbbá úgy Zsigmond, mint bárói sem tettek olyat, amit érdemes lett volna Tommaso Fecininek megemlíteni. A historikusi kétely eloszlatva, igaz 200 pár életének röpke szakaszát (tánc) képtelenség teljes valójában megismerni. Ami történt, az megtörtént. Egy igazi sienai nem írhat mást városának hölgyeiről. Ámor megidézéséhez még egy alapvető dolog hiányzott Zsigmondnak. Bölcsen látta ezt régi kedvencünk, Aeneas Silvius Piccolomini. A szerelemhez elengedhetetlen a szabadidő,[1088] és mint tudjuk, egy királynak ebből van a legkevesebb.

Az uralkodót hatalmas termetű testőre, „Nagy Miklós" (Niccolò Grande) kísérte haza. A szobájában már várta megvetett baldachinos ágya. Amikor lefeküdt, egy festett birodalmi sas nézett vissza rá.[1089] Piros vánkosokra hajthatta a fejét, és örömmel tölthette el a tudat, a párnák színe összhangban áll a baldachin „szárnyai"-val, hiszen egyforma anyagból készültek.[1090] Aznap este már nem ehetett, a fürdés is elmaradthatott, utóvégre hullafáradtan érkezhetett. Máriáról álmodhatott. Ekkor dönthette el, halála után az első felesége mellé temessék Váradra.

2. A bárók vadásznak

A király embereinek mindennapjairól alig tudunk valamit. Nyilván nem kellett lemondaniuk a szórakozásról, az evésről és ivásról, a városnézésekről. A misék látogatása napi-heti-havi elfoglaltságot jelenthetett, és az uralkodóhoz hasonlóan, részt vettek az egyházi és világi ünnepeken. A Notarile anyag átnézése ebből a szempontból haszontalan munkának bizonyult. Az adás-vételekben és a végrendeletekben elvétve utalnak Zsigmondékra. Azért a töredékek sem érdektelenek. 1433 januárjában a bárók a vadászatot választották unaloműzőként, ezért a város utasítást és vadászokat küldött Paganico borgóba.[1091] Két nap múlva újabb parancs érkezett. Roccastrada, Paganico, Sasso (Pisano), Campagnatico, Monte San Savino, Batignano, Vescovado és Campriano vezetőinek kellett venátorokat indítani Sienába.[1092] A helyi regulát nem ismerem, a januári időpont nekem azt súgja, nagyvadra (vaddisznó, szarvas és őz) mehettek. A királynak hasonlóan megjöhetett a kedve némi hajkurászásra. Gyakorlatilag egy időben előkelőivel, ajándékként egy vadászó területet használhatott. Kiemelik, olyat választanak, ahol a jelenlegi háború nem okozott károkat.[1093] A bárók és uruk kikapcsolódási vágya a Firenze elleni harcok elcsendesülésének közvetett bizonyítéka, de alapjában véve imádhattak állatokat ölni és enni. Az élet kioltása mellett az invalidusok támogatása szintén megfért a bárók életében, legalábbis Brunoro della Scalánál. A birodalmi vikárius 1432. október közepén az Ospedale di Santa Maria della Scala számára 59 líra és 12 soldo értékű szénát adományozott.[1094] Ez közel 15 forintot jelentett. Zsigmond embereinek a jótékonykodása ezzel kimerült. Mindezt tudjuk be a források hiányának, valamint az én figyelmetlenségemnek, és semmiképpen sem az érintettek szociális érzéketlenségének.

A sienai napok érdekes színfoltjának tekinthetjük, amikor Tallóci Matkó lánytestvére *(sorella)* megérkezett.[1095] Még a nevét sem ismerjük, ezért a nálam szakavatottabb kollégák azonnal megkérdőjelezték létezését, és egy roppant egyedi megoldási javaslattal álltak elő. A hölgy inkább hölgyike. Ennek ellenére azt gondolom, valóban a rokon látogathatott el Sienába, és nemcsak bátyját, hanem öccsét (János) is megölelhette.[1096] Bizton állíthatjuk, némi vonzódás is kialakulhatott a városlakó lányok és asszonyok és a vendégek között. Egy szokatlan ismerkedési módról számolt be Aeneas Silvius Piccolomini. És itt emlékezzünk a bevezetőben citált sorokhoz. Ottlik Géza vagy olvasta Aeneas Silvius Piccolomini munkáját, vagy mindketten nekem szerettek volna kedveskedni. Az íróhoz hasonlóan a jövendőbeli pápa sem feledkezett meg a hóesésről, miközben Zsigmond a városban ácsingózott, szintén fehér takaró borította az épületeket. A fiatalok dobálóztak. A lányok a házból az utcára, míg a fiúk fordított irányba hajigálták a hógolyókat.[1097] Megkockáztatom, nem csak a sienaiakat ragadhatta magával az időjárás nyújtotta roppant olcsó udvarlási lehetőség.

24. Vadászjelenet. De Sphaera Mundi, 1470–1480

Kis jóindulattal a pénzszerzési akciókat a mindennapi élet részének tekinthetjük. Miért volt erre szükség? Úgy tűnik, Zsigmond emberei – elsősorban a bárók és a nemesek – szorult helyzetükben zálogba adták vagyontárgyaikat. Mondhatnánk lojálisan viszonyultak uralkodójukhoz, hiszen ugyancsak permanens és leküzdhetetlennek tűnő pénzzavarban szenvedtek. Ennek legfőbb oka a rendszeresen elmaradó bér. A királynak kellett fizetnie az országnagyokat és a nobiliseket egyaránt, akik nem felejtkezhettek meg saját embereikről sem. A király honorálta a szakszemélyzetet, valamint a zsoldosokat. A késés általános gyakorlatnak számíthatott, ezért választották az említett módszereket.

A „jó és a rossz zálog" – Ambroggio Lorenzetti két sienai freskójára utalva – között alapvető a különbség. Az első esetben mindkét oldalt pozitív érzések töltik el. Valaki boldog, mert a valós érték felett kapott, és akkor is jól jár, ha nem tudja azt visszaszerezni, míg a másik a tenyerét dörzsölgeti örömében, utóvégre áron alul jutott érdekességekhez. (Az utóbbi fogalmának a magyarázatára nem érdemes szót vesztegetni.) De képesek voltak-e a király emberei ugyanúgy vitézkedni a közgazdasági ismeretek frontján, mint a csatamezőn? Nyugodt szívvel jelenthetem ki, dicséretesen helytálltak a pénzügyi tranzakciók rétjén is. Mert miért is tiltották volna meg már 1432 októberében egész hónapra, hogy Hédervári Lőrinctől és embereitől ne fogadjanak el több

zálogot? Kétségkívül azért, mert nem tudták vagy nem akarták visszaváltani azokat. Szegény polgároknak viszont eladási moratóriumot hirdettek, így a pignor tárgya náluk maradt, várhattak a rendelet felpuhítására vagy a kiváltásra.[1098] A zálog lehetséges fedezeteként az ékszerek és fegyverek mellett a paripákat tudom elképzelni. A keresleti oldalnak tetszhetett a szortiment, bizonyíték erre a városi határozat. Az ajánlattevők között találjuk Pálóci Lászlót és Simont. A két nemes Buonconvento városában három lovát adta zálogba egy helyi polgárnak.[1099] Ez a pénzügyi tranzakció végigkísérhette a sienai napokat. A nagyságrendet becsülni sem tudjuk. A város az elutazás előtti hetekben reagált a helyzetre, így 1433. április 19-én érdekes döntést hoztak. Akiknek Zsigmondtól, a bároktól, a nemesektől és másoktól záloguk van *(pignor)*, azok ezután, és egész júniusban és júliusban, nem adhatják el *(non possunt vendere)*.[1100] Siena haladékot adott, hiszen a kiváltásra vagy elfogyott a pénz, vagy nem maradt akarat. Zsigmond elérhette a terminus központi prolongálását. A magyarokkal üzletet kötő polgárok közül kettő szerencsést vagy pechest név szerint ismerünk. Mariano di Antonio Paltonio és Agustino di Francesco di Luca Berti azokat a dolgokat, amelyeket a király embereitől vettek át, egész június hónapban nem adhatták el.[1101] Máshol is tiltották a kótyavetyét. Urbano di Lorenzo címére – már jóval Zsigmond elutazása után – érkezett egy sienai levél. Ebben elrendelték, a Pálóciak (László és Simon) lovait tíz napig még nem bocsájthatta vásárra, és el sem cserélheti. A buonconventói polgár ürömét felülírhatta az örömteli érzés. Tettével kivívhatta az uralkodó megelégedettségét.

3. Várdai Miklós levelet ír

A 288 nap embert próbáló monotóniája, a harcok pszichés hatása és a honvágy mindenkire másként hathatott. Bemutatnék egy olyan magyar nobilist, aki szerintem élvezhette a „Romzug" valamennyi pillanatát. Örömmel tettem volna ezt többükkel is, és derűsen választottam volna külországi bárót, nemest, polgárt vagy katonát, de tájékozottságom hiányában erre nem vállalkozhattam. Jóllehet remek töredékeket ismerünk. Hatnai (Pan) László, Magyarországi Miklós fia István (Stefanus Nicolai de Ungaria), Ranbaldus de Nero, Peter Volckammer, Heinz Fuchs, Jan Švihovský z Rýzmberka és Nicolaus Polen sorsa – sienai életük szilánkjainak ismeretében – megért volna még néhány oldalt. Aztán ott van az utazóbajnok Táplánszentmiklósi Nagy László. A nemes Zsigmond mindhárom koronázását látta, de Boszniában, Csehországban és a Havasalföldön ugyanúgy fel kellett magát találnia.[1103] Mert sztorik nélkül a múlt nem érthető, de nem is szerethető, hiszen hiányuk okán nincs mihez visszacsatlakoznunk. A tények tengerében nem árt egy kis felüdülés.

Történetünk hőse tehetősnek mondható, apja, az idősebb Miklós 1424 és 26 között királynéi lovászmesterként szolgálta Borbálát.[1104] Keresztnevét öröklő fia

gyaníthatóan már 1430-tól elkísérhette hosszú útjára az uralkodót. Egy év múlva Konstanzból írt papájának. Familiárisait szalasztotta hozzá. Íjat és idegeket (húrokat) kért, mert ezek tönkrementek. Gyerekhez méltóan nem elégedett meg ennyivel. Jó lovakat *(bonos equos)* kért, mert a városban Zsigmond „tornaÿ"-t hirdetett a húsvét utáni negyedik hétre (április 23. – április 30.).[1105] A kis bejegyzésből hat apróságra hívnám fel a figyelmet. Kiszemeltünk a francia tournoi szó egyik alakját használja, és evidenciaként kezeli, a levél olvasója is lovagi tornát ért majd rajta. Jól látszik, az Anjouk munkája beérett. Családja ménesében kiképezhettek harci paripákat, vagy meg tudtak venni ilyen speciális állatokat, habár ezek ára több száz forintra rúghatott. A fiatalabb Miklós hihetőnek gondolta, hogy emberei január 13. és április 23. között megteszik a Konstanz–Várda–Konstanz út közel 2400 kilométeres távolságát a várva várt ménekkel. Ehhez legalább 24 kilométert kellett utazniuk huszonnégy óra alatt 101 napig, ha a fentebb említett dátummal számolok. Mivel különleges páncélt és speciális nyerget sem rendelt, vagy a málhájában vitt magával belőlük, vagy kölcsön tudott kérni valakitől, netán konstanzi munkavértezetét és ülepe stabilitását egyaránt megfelelőnek gondolta a megmérettetéshez. Az utolsó következtetés – tudott latinul írni és olvasni – az eredeti kiadványok hiányában merészségnek tűnhet, de biztosnak látszik. Erre négy levél alapján következtetett Kammerer Ernő. Valamennyit ő jegyzi, és mindegyiket máshonnét (Milánó, Siena, Igló/Spišská Nová Ves, Prága) küldte haza.[1106] Igazat adok neki, kizártnak tartom ugyanannak az író kéznek az állandó jelenlétét. Várdai Miklós gyűrűs pecsétet tartott magánál, ezzel hitelesítve diplomáit.[1107] Végezetül a lényeg! A lovag szerethette a férfias versengést, ráadásul nem szenvedett önbizalomhiányban, elvégre jelentkezni akart a harci játékra. Arra gondolni sem merek, hogy hazudott volna az apjának, és kizárólag ürügyként hivatkozott a tornára, meglágyítandó a szülői szívet és megnyitandó a pénzcsapokat.

A nagypolitika ellenben közbeszólt. A király az ünnepet (április 1.) és az ominózus terminust már Nürnbergben töltötte.[1108] A város általam ismert krónikáiban nem találtam nyomát a bajvívásnak,[1109] habár unalomüzőként máshol is megtarthatták a viadalt. A kíséret tagjai legközelebb tudomásom szerint csak Bázelben mutathatták meg, mit tudnak. 1433. december 20-án és 30-án a városban 24 résztvevős viadalt *(giostra)* rendeztek. Alacsony nyerget használtak, és az összecsapások után sokan a földön találták magukat. A levelező tagozat legközelebb Milánóból jelentkezett.[1110] Hazamenesztette Ártánházi László emberét, mert az erre vágyott. Az idősebb Miklóstól azt kérte, majd adjon neki egy nyilat, mert a familiárisa fegyverét ő vette magához.[1111] Atyját ezek szerint hidegen hagyta fia konstanzi kérése, vagy megérkezett a fegyver, de imádhatott lövöldözni, és hamar elhasználódott a harci eszköz. Én az első variáció mellett voksolnék egy újabb levél ismeretében. Ebben hősünk pénzt és lovakat szeretne, egyrészt mert mindkettőnek alaposan híjával van, hiszen Zsigmond az Urbsba indul a lombard fővárosból. Mindezt minél előbb a római részek irányába kérte irányítani.[1112]

25. Lovagi torna. Paulus Hector Mair: Opus amplissimum de arte athletica, 1540 körül

Az ifjabb Miklós Sienában sem tagadta meg önmagát. A pénz-paripa-fegyver szentháromságából mindössze csak kettőt kívánt, mert az első elfogyott, a másodiknak meg hiányában van. Beszámolójának többi része kis betekintést enged, mit ismerhettek a csapat kiváltságosai a „nagypolitiká"-ról. Már 1433. április 19-én tud IV. Jenő és Zsigmond megegyezéséről.[1113] A királynak Viterbóban a hónap végén kell találkoznia a pápával, de előtte egy tengerparti kikötőben meglátogatja az aragón uralkodót. (Ott találjuk Viterbóban is, a város krónikájában Nicolao di Vard néven említették.)[1114] A császárrá koronázást júliusra teszi.[1115] Aznap, miután Zsigmond elindult Sienából, újból írni kezdett. Meglepetésemre pénzt és lovat kért nagy szegénységére hivatkozva.[1116] Ismét szembesülhetünk a kompánián belüli társadalmi mozgásterével. Csapi Lászlótól szerez információkat.[1117] Ő a politikai vezetés második vonalát képviselte Sienában, és az ifjabb Miklóst szintén hasonló szintre tudnám pozicionálni. Hősünk a levele végén a neve mellé a királyi udvarnok *(aulicus regie maiestatis)* címet körmölte.[1118]

Az unalmasnak tűnő, ellenben a gyerekes szülők számára életszerűnek elfogadható szituációra többféle magyarázat adható. Külországban élni tetemes költségekkel járt. Ha elfogyott az otthoni apanázs, már csak Zsigmondra számíthattak, mert a nemesek a királytól remélték a fizetésüket. Ez bizony rendszeresen késhetett. Várdai – és még sokan mások – életében hasonló lehetett a helyzet. Egyik Csehországból írt levelében olvashatjuk, három hónap óta egy vasat sem látott az uralkodótól.[1119] Így már érthetőbbé válik a szülői támogatás iránti olthatatlan vágy. Az utazás alatt minden drágábbnak tűnik, nem beszélve az Oscar Wilde-féle axiómáról. A kísértés bizony kiüresítheti a pénztárcát. A nemesnek saját maga mellett embereiről és a

lovakról is gondoskodnia kellett. Ha nem érkezett az ellátmány, ráadásul otthonról sem jött a pótlás, maradt a fent említett zálog, az esetleges eladások, vagy a következő oldalakon majd bővebben kifejtett különmunka bevállalása. Fejezetem főszereplője túlozhatott sanyarú sorsáról, elvégre a gyerekek szeretnek és tudnak a szülői szívre játszani. Második milánói levelének a végén számomra jelzésértékű aláírást olvashatunk. Az ön egyetlen fia *(Nicolaus unicus filius vester)* megható kifejezést látván én személyesen vittem volna a pénzt a lovakkal együtt Lombardiába.[1120] Azért nézzünk be a sorozatos tarhálások mögé. A szorgos kérelmező feltételezte, apja képes lenne pénzt-paripát-fegyvert küldeni, ha lenne rá érkezése. Az idősebb Miklóst is értsük meg! Érzéketlensége – úgy tűnik, soha nem utalt semmit – tapasztalatra épülhetett, örököse nem először fordulhatott hozzá hasonló ügyben. Ennek ellenére elképzelhető, alkalomadtán érkezhetett némi pénz, de fia köszönő leveleit nem ismerjük, mert azokat vagy elszerette az enyészet, vagy a büdös kölyke azokat el sem küldte.

Ennyi „szegénység"-et látva jogos a kérdés, miért érte meg Zsigmonddal tartani. Fentebb már kifejtettem az ajánlatos és érdemes fogalmakat, de hősünknél ez utóbbit töltsük meg tartalommal. Az egyik Milánóból írt levele mellé egy kis papírt mellékelt. Ebben azt olvashatjuk, hogy a király bizonyos birtokok adományozására tett neki ígéretet. Ehhez viszont tudnia kell, melyik legyen az, ezért arra kéri apját, ha ismer ilyet, azt válaszában jelezze.[1121] Látható, az összezártságnak köszönhetően az uralkodóval is beszélhetett, legalább egy ügyben. Előmenetelének hasonlóan jót tett az itáliai utazás. Sienában már királyi udvarnok *(aulicus regie maiestetis)*,[1122] Rómában nemes báró és lovagként *(nobilis baro et miles)* említették.[1123] Zsigmond később sem feledkezett meg róla. 1435 áprilisában apjával közösen szabolcsi ispánok lettek.[1124] Érzésem szerint még ekkor is az uralkodó oldalán szolgált.[1125] Aztán jött a megérdemelt pihenés. Nyáron az idősebb Miklós arra kéri szeme fényét, szerezzen vissza egy kocsirakomány sót az ökrökkel.[1126] Ez azt jelenti, az örökös hazatérhetett a birtokra, de legalábbis Magyarországra. A következő évben az ifjabb Várdai Miklós Itália után Csehországba újfent elkísérte Zsigmondot. Hagyományőrzésként – még Iglóból – nemcsak apjától, hanem tradíciógyilkosként már Pelbárt nevű rokonától (nagybácsi) is támogatást kért.[1127]

A bohémiai út alatt megtudjuk, milyen birtokot próbáltak megszerezni, feltehetőleg a milánói fecni tartalmának megfelelően. Gergely fia János posszessziójának egy darabjáról volt szó, de ez a pater familias szerint,[1128] akinek valahogy nem volt szerencséje a birtokokkal, nem is létezik. 1437. február 27-én Bátori István országbíró végre parancsot adott a leleszi konventnek a Szabolcs vármegyei Gőstuzsér prédium, valamint a hozzá tartozó három halastó beiktatására. A kedvezményezettek Várdai Miklós senior és testvére, Pelbárt voltak.[1129] Az előzmények ismeretében – sikertelen földszerzés – azt gondolom, ez a darabocska lett volna a királyi elégtétel. A tranzakció most sem sikerült, mivel április 16-án Tuzséri Mihály (testvéreivel) a statúciónál ellentmondott. A per még 1439-ben sem fejeződött be.[1130]

De térjünk vissza Csehországba. A szépkorúak nagylelkűségével 1436 augusztusában 150 arany indult a fiú után.[1131] Tekintélyes summa, főleg ha arra gondolunk, mennyi is járt egy harcosnak havonta. (Lovasok hat, míg a gyalogosok 2 forintot kaptak.)[1132] Ebből legalább 60 ökröt vehettek Magyarországon. A kijelentés magyarázatra szorul, mert 1436-ból nincs összehasonlításra alkalmas számunk. Ezért egy bártfai adatra fanyalodtam. A városban 1419-ben 2,5 forintért adtak el egy ökröt *(bos)*,[1133] de a jelentős pénzromlás ellenére 1436-ban szintén ennyibe kerülhetett az állat. Az érdekesség kedvéért számoljuk át a 150 aranyat a 2014-es értékre, váltóként a szürke marhát használva. Hangsúlyozva, nem a tenyészállat 300–500 ezer forintos, hanem a vágójószág 150–200 ezres árát véve figyelembe.[1134] A magasabbal számolva ez 12 millió forint. Mindenkinek ilyen apát kívánva megjegyzem, számításomon sokat lehetne mindkét irányban finomítani.

Várdai Miklós junior hamar a nyakára hághatott a küldeménynek, mert alig három hónap múlva Prágából jelentkezett. Hagyománytisztelő emberként először beszámolt az aktuális hírekről, majd pénzt kért, mert ha erre nem kerülne sor, el kell adnia lovait használati tárgyaival együtt.[1135] Emlékeztetőül. Nem csak magára kellett gondoljon, emiatt ne süssük rá azonnal a tékozló fiú billogját. Várjunk tehát a kijelentéssel, csupán ezután nevezzük könnyelműnek. A királyi tanácsost *(consiliarius domini nostri imperatoris)* – mert Zsigmond halálának az évében az lett – ekkor már fontos embernek tartották. Bajmóci Noffri Lénárd testvére Bardo (Bálint) arra kéri, a császár előtt vegye pártfogásába, ha rossz hírét keltenék.[1136] Mondhatnánk a csúcsra ért. Lett volna még feljebb is, de királya kilépett az életéből. 1437. június 30-án azért még örülhetett annak a 700 forintnyi sónak, amit Zsigmondtól kapott szolgálatai fejében.[1137] Ezek után mindenki döntse el, ifjabb Váradi Miklós udvari lovag és királyi tanácsosnak *(aule nostre maiestatis miles et consiliarius)* higgyünk-e, amikor nyomorúságos helyzetére hivatkozva állandóan aranyat kunyerált otthonról.

Jó lenne tudni, hogy az idősebb Miklós vagyoni helyzetét mennyire rendítették meg a kérések. Erre egyetlenegy adatot találtam csak. Halála évében (1446) végrendelkezett. Testamentumában összesen 270 forint örökléséről döntött, ebből százzal a fia gazdagodott. A maradékon három fiú- és egy leánytestvére, a várdai egyház és a litkei templom osztozhatott.[1138] Én azt mondanám, jutott is, maradt is. Az ifjabb Miklósnak jól jöhetett a pénz. Apja utolsó éveinek a környékén nősülhetett meg. Felesége (Perényi Katalin) tíz gyerekkel örvendeztette meg. Első fia (László) 1446 tájban már élt.[1139] Mindenkit óva intenék, hogy a fiatal nemes „Romzug" alatti pályafutásáról messzemenő következtetéseket vonjon le a magyar nobilisek életére vonatkozóan. Még akkor sem, ha több száz karriert ismernénk. Ettől, fájdalom, még nagyon messze állunk az iratanyag szűkössége miatt. Ha egy váratlan miracolo folytán tömegével kerülnének elő a sorsokat lejegyző oklevelek, élete akkor sem lenne más, mint egy „Sonderzug". Igaz, nem Pankow, hanem Udo Linderberg nélkül

Várda irányába.[1140] Az általánosítás ideig-óráig kiválthatja a gondolkodást és a munkát, de azokat soha nem helyettesítheti. Hosszú távon mindig vereséget szenved, csak legyen idő kivárni. Mert mindenki „milliók közt az egyetlenegy".[1141] Így Várdai Miklós is. Még valami! 1453 és 1456 között főkincstartó lett.[1142] Sapienti sat!

4. A katonák pénzt keresnek

Ne feledkezzünk meg a derékhadat adó nemes-katonákról, a familiárisokról és a zsoldosokról sem. Ők elsősorban a harcmezőn bizonyítottak, de mivel az 1432–1433-as évek fordulóján a csatapaték intenzitása csökkenni kezdett, újabb munkát kerestek nekik. Magyar lovasokat és gyalogosokat helyeztek ki a Siena fennhatósága alatt álló városokba.[1143] Az oly szellemes „a katona, ha leül, lefekszik, ha eldől, akkor el is alszik" mondás már ekkor érvényesnek számított, de inkább „ha ideje van, gondolkodik, ha töri a fejét, nő és pénz után néz, ha asszonyra és aranyra vágyik, akkor oda a békének" változatban. Inkább elvezényelték őket alibizni, hiszen ekkor már igazi háborúról nem beszélhetünk. Siena így tehermentesítette magát, nem anyagilag, hiszen utólag utalt a városkáknak, hanem pszichésen. Ha kevesebb a vendég, könynyebb az élet. Néhány esettől eltekintve ezek a csapatok nem haladták meg a 15–20 főt. Békeidőben egy falatnyi itáliai borgót simán megvédtek.

A kihelyezettek pontos létszámát nem ismerjük, ráadásul a könnyű siker reményében az sem megoldás – a lehetséges átfedések következtében –, ha összeadnánk a rendelkezésre álló adatokat. Ennek ellenére ezt kétes tájékozódási pontként megtettem, igyekezve kikerülni a csapdákat. Zsigmond emberei közül legalább 336-ot küldtek különböző helyekre.[1144] Ők 2569,5 forinttal, 69 solidussal és 16 dénárral lettek gazdagabbak.[1145] A szimpátia és vágyaim azt mondatják velem, a sienai pénzen túl a „magyar" bérük is járt a katonáknak. Habár a királyt ismerve, járni ugyan járt, de nem jutott. A lovasoknak – erről már írtam – az 1410-es években optimálisan havi hat forint, míg a gyalogosoknak kettő dukált.[1146] De már hallottunk olyanról, amikor a szokást felülírták a körülmények, és csak egy bérből gazdálkodhattak. Az esetleges központi ellátmányból és a saját vásárlásokból vékonyan lehetett csak megélni.[1147] És ha kevés a pénz, jön a kísértés. Erővel elvenni, vagy ügyeskedéssel megszerezni. Hosszas erőfeszítéseim ellenére sem a szakirodalomban, sem a primér forrásokban nem találtam semmi használhatót a sienai árakra nézve. Hangzatosabbnál hangzatosabb tanulmányokat találtam a város gazdaságáról, de ezekből számomra csak az nem derült ki, mennyibe került a kenyér, a bor, a hús és még sorolhatnám. A számadáskönyvekben munkát fizetnek meg, és nem az élelmiszerek vásárlásáról írnak, így ezek átnézése maga volt a zsákutca.[1148] A magánszámadások esetében sem jártam jobban.

Mindenesetre a zsoldból soha nem lehetett elég. Ha minden olcsó, azért. Drágaság esetén meg pláne. De honnét juthattak pluszbevételekhez? Erre nem tudok megnyugtató választ adni. Rablásról nem tudunk, ha lettek volna atrocitások, azokról nagy valószínűséggel olvashatnánk. Két módon lehetett a takarékoskodás helyett megalapozni a jövőt. A zálog mellett a kisebb csalásokkal. Közel hatszáz év távlatából nehéz tetten érni honfitársaink ügyeskedését, ennek ellenére néhányszor halovány sikerélménynek örülhetünk. Siena ragaszkodott a bürokratikus megoldáshoz, és a város zsoldjában harcoló katonákról regisztrumot vezettek, és a csapatvezetők levélben is olvashatták a megbízást. Máskor litterae credentionalest fogalmaztak és írattak a konkrét feladatokról.[1149] A szövegbe belefoglalták a bért, a katonák számát, továbbá az emberek és az állatok szállásáról és kosztoltatásáról sem feledkeztek meg.[1150] Egyszer hosszabban ismertették a város vágyait, ezért az 1433. február 5-én fogalmazott és számos borgóba címzett parancsot alaposan megismerhetjük.[1151]

Siena óvatosságát jól mutatja, amikor a király Campigliába vezényelt lovasairól tájékoztatták a borgo vezetőjét. Nem vehetnek fel több katonát, mint amennyit levelükben felsoroltak. A listát Zsigmonddal is egyeztették.[1152] Az elővigyázatosság tapasztalatra utal, mert alkalmanként többen vagy éppen kevesebben jelentek meg szolgálati helyükön. Míg az első esetben a magasabb létszámuk miatt „jogosan" kérhettek több pénzt, ellenben ha karcsúsították csapatukat, hasonlóan „törvényesen" követelhették – hitlevelüket öntudatosan lobogtatva – kialkudott jussukat. Erről a 93 nevet tartalmazó listáról még egy dolgot nem árt megemlíteni. A felsorolást ser Giovanni a sienai kancelláriában állította össze, gyöngybetűkkel írva a katonák nevét.[1153] Ezt nem miattam tette, hanem a Campigliában élő olvasni tudóknak, mert a vitás helyzeteket érdemesnek látták eleve kiküszöbölni. Ebbe a városba a legügyesebb és legkreatívabb katonák mehettek, hiszen közel két hét múlva egy újabb kontingens indításakor nem felejtették megemlíteni, kizárólag azt a levelet fogadhatják el, amit Siena írt, és csupán annyit adhattak át (300 forint), amennyiről a kötelezvényben olvashattak.[1154] Büszkélkedjünk hát rájuk, mert ha kellett, meg tudtak fogalmazni egy litterae credentionalest, vagy pillanatok alatt találtak egy írástudót. Az érdekérvényesítő képességüket bizonyítván, a már kialkudottak felett újabb 74 forinttal lettek gazdagabbak.[1155] Feltevésemet alátámasztja egy levél. Ezt 1432 februárjában tizenöt városkában is olvashatták. Ebben meghatározták a katonák számát, az egy lóra járó pénzt (5 forint) és a zsold felső határát.[1156] A borgókban a zálogokról kötelezvényt kellett írni, és amikor a katonák majd visszatérnek Sienába, a biztosítékokat vissza kell kapniuk.[1157] Ez arra utal, nem mindenki tudhatta kiváltani a dolgait, de az uralkodói akarat győzött. Zsigmond embereinek pénztárcája zárva maradt, Siena ellenben utólag kompenzált. Ezt bizonyítja egy Massába irányított irat. Itt 1433. január második felétől Brunoro della Scala emberei állomásoztak.[1158] A birodalmi vikárius két hónap múlva 200 forintig kötelezvényhez jutott. Mindez a katonákkal

tranzakciókba (kölcsön és zálog) keveredetteknek szolgált pénzügyi fedezetként. Siena kezességet vállalt, ezért a zálogok visszaadására biztatta a helyi (Massa) polgárokat, akkor is, ha azt nem törlesztették még nekik.[1159] Azért a toszkánokat sem kellett félteni! Montepescaliban Zsigmond embereinek a megérkezése után drágábban adták az élelmet, mint bevonulásuk előtt. Siena a helyzet normalizálását kérte a polgároktól. Térjenek vissza az eredeti árakhoz.[1160] Megkockáztatom, Montepescali városkáján kívül szintén élhettek ezzel az egyszerű és bevált módszerrel.

A kutató Itáliában mindig abban reménykedik, hátha rábukkan Hunyadi János nyomára, hiszen Magyarország jövendő kormányzója valóban járt az Appennini-félszigeten. Régebben elfogadtam a szakirodalom álláspontját, miszerint Hunyadi megfordult Itáliában, habár már akkor is azt gondoltam, nem a Viscontiak zsoldjában harcolhatott, hanem Zsigmond csapatának egy, akkor még ismeretlen és jelentéktelen tagjaként, Milánóban maradt Tallóci Matkó katonái között.[1161] „Természetesen" csak a cikkem megjelenése után olvastam egy érdekes oklevelet, amelyben V. László magyar király felsorolja a kormányzó érdemeit. Erényeként említik az itáliai utat és a császárkoronázást.[1162] Ergo Hunyadi járt Rómában, és a visszaút során ugyancsak a seregben szolgált, hiszen 1434. január 17-én Bázelban adott kölcsön Zsigmondnak 1200 forintot.[1163] A császár, miután 1433. október legelején elhagyta Itáliát, 1433. október 22. és 1434. május 13. között a zsinat városában állomásozott.[1164] A fiatal vitéz vagy roppant takarékosan élt, vagy remekül értett a zsákmányszerzéshez, mert ennyit összespórolni mindenképpen figyelemre méltó teljesítmény. Hunyadinak ehhez – négy évet számolva – havi 25 aranyat kellett félretennie.[1165] Ez az összeg jóval meghaladja egy egyszerű zsoldos bérét, ezért a katonáskodás mellett valami más financiális forrást kell keresnünk. Sienában a már említett metódusokon kívül nem találtam utalást a legkézenfekvőbb gazdagodási megoldásra, a rablásra. Szerencsére Itália hatalmas, és a négy év számos alkalommal örvendeztethette meg a szorgalmas és ambiciózus Hunyadit. A többieket se féltsük! A lombard fővárosban állomásozó hazánkfiait a herceg 1432. március 18-i levelében – a polgárok vádja ellenére – a milánóiak eltűnt dolgai ügyében nem tartja hibásnak.[1166] A bölcsességgel vállvetve küzdő „jobb a békesség" elve remek tanúnak bizonyult.

A katonák kölcsönbe adásának érdekes színfoltjára bukkanhat mindenki, ha az élet kiszámíthatatlan rendező elvének engedve kezébe veszi azt a kötetet, ahol felsorolták azokat, akiket 1432. július első és december utolsó napja között Siena felbérelt.[1167] Egyetlen egyszer sem utaltak rá, hogy Zsigmonddal érkeztek volna, ám magas számuk elgondolkodtató. A fekete-fehér leegyszerűsítés itt sem érvényesül, Tommasus Gregorii de Sagabria újoncnál *(iuvenis)* semmiképpen sem. 1430-ban már Siena szolgálatában harcolt, nevét 1432-ben már megtaláljuk egy városi listában. Mindkétszer ugyanarról az emberről írtak, a fontosabb fizikális tulajdonságok feljegyzése is erre utal.[1168] Ebbe a számadáskönyvbe több csapat anyagát másolták be. Az itáliaiak után

26. Pénzek, Siena. Grosso d'argento 13. század–1390. Grosso 1404–1555. Quattrino 1404–1555

a legnagyobb számban a magyarok és a németek jelentették a derékhadat. Egy lengyel és egy cseh ugyancsak harcolt velük. A király emberei lehettek.[1169] A bohémek hiánya szembetűnő. A korszak legjobbjait Zsigmond nem szívesen adhatta kölcsön, komolyabb megbízásokra tartogathatta őket. A Függelékben összeállított névsorba a szlavóniaiakat szintén felvettem, vállalva a hibázás ódiumát. Van, amikor Zágrábot ide értik, máskor Traut sorolják a gyűjtőnév alá. Azt gondolom, úgy a magyar, mint a horvát nációt erősíthették egyaránt. A katonák legalább kétharmadát *iuvenis*ek adták.[1170] Ez fiatalt jelent, de érdemesebb újoncnak fordítani. A magyar kontingens mellett a kötetben szereplő valamennyi szereplőre érvényes a megállapítás. Úgy tűnik, néhány öreg (bálna, csocsó, rozmár stb.) mellé kopaszokat (gyík, kopár, tápos stb.) osztottak be tanulni. Elnézést a gumik (gumifül, kotonnyakú, nyakas stb.) mellőzéséért. A Függelékben látszik, a *iuvenis*ek közül néhányat a bemutatás után azonnal elzavartak. Közülük többen átigazolhattak Zsigmond seregébe, ezzel szemben a fordított tendencia sem kizárt.[1171]

A harcosok egy része jól érezhette magát Sienában, nyugodtan kijelenthetjük, beilleszkedésük jól sikerült. A király elutazása után városi szolgálatba lépett Ungaretto Jacobi de Ungaria, esetleg az uralkodóval érkezhetett. Nevét egy számadásban olvashatjuk, 1433. augusztus 29-én fizetik ki más – nem magyar – katonákkal együtt.[1172] Giovanni da Zagrabia (Giovanni delle Bombarde) „hadmérnök" is Sienában maradt.[1173] Itt gondolta megtalálni számításait Ianninus Bohemus. Róla szintén április 25-ét követően olvashatunk.[1174] Angelus Paradisi de Buda trombitás 1432. július és augusztus hónapokban dolgozott a városnak.[1175] 1442-ben még Siena vendégszeretetét élvezte, igaz, nem éppen paradicsomi környezetben, hanem a börtönben.[1176] Az okot nem

tudjuk. Csalódnék, ha hamisan játszott volna a hangszerén. Mások nagyon unhatták a sienai szép napokat, a várost és az állandó hadviselést. A Campigliába küldött katonák közül néhány megszökött.[1177] Hasonlóan búcsút intett a gyöngyéletnek a Buonconventóban állomásozó Marcus és Georgius, annak ellenére, hogy annál szebb sem lehet. Szintén dezertáltak.[1178] Az a két magyar sem gondolhatott mélységes megelégedéssel Sienára, akiket a király parancsára letartóztattak. Ők még az este megléptek, emiatt Zsigmond akarata értelmében el kellett őket fogni.[1179]

Tommaso di Stefano Ungaróról nem sokat tudunk. Akár az uralkodóval is jöhetett a városba, és ott maradhatott egy új élet reményében. Egyet biztosan állíthatok: 1454. február 15-e után érdekes jelenségre lettek figyelmesek az őt ismerők és szeretők. Egyik nap még beszélt, másnapra viszont minden reményét elvesztette, hogy valaha Démoszthenészként szónokoljon. Ehhez nem kellett mást tenni, mint kivágni a nyelvét. A február 6-án elítélt honfitársunk már az előző év május 4-től börtönben ült, káromkodás *(bastemmia)* okán.[1180] Még mielőtt a két pofonnal történő elintézést hiányolnánk, érdemes továbbolvasni a tényállást. Kezdetben ettől sem leszünk okosabbak, hiszen Tommaso di Stefano Ungaro pusztán „lepottázott" egy tiszteletre méltó hölgyet.[1181] Ettől még nem kell kést ragadnunk, és gyorsan kivágnunk egy nyelvet, még akkor sem, ha sikeresen áthámoztuk magunkat a www.etimo.it weboldal által megadott szószedeten, ahol a magyar fülnek oly édes csengésű szó jelentését alaposan elmagyarázzák. Pechére az elítélt mindezt Szűz Máriáról állította.[1182] Duplán nem vigyázott a nyelvére! Öröm az ürömben, túlélte a beavatkozást, és remek állást ajánlottak neki. Az elkövetkező négy évre ő lett a hóhér.[1183] 1455. augusztus 31-én talán már bemutathatta tudományát, amikor Antonio Casini, Pietro Iscacco és Tomasso Nicolucci fejét – reméljük ő – levágták.[1184] A munka elvégzése okán kétségek gyötörnek, mert a csonkítás után még közel két évig ült a börtönben.[1185] Ha utánaszámolunk, akár el is nyerhette a felemelő feladatot. Az élet ugyan kiváló rendező, de hősünknek kimaradt a nagy lehetőség. Stefanus Ungarust, azért mert kártyázott, 1456. augusztus 22-én mindössze börtönbe zárták, és így semmilyen testrészétől sem kellett megválnia.[1186] Hóhérunk így nem tudta honfitársunkon rátermettségét bizonyítani.

5. Az orvosok gyógyítanak

Ilyen hosszú úton fontos szerephez jutottak a medicina mesterei. A források alapján Sienába legalább kettő nyugtató jelenlétéről tudunk. Ha igazak a krónikás adatai, Francesco da Crema *(maestro Francesco)* és Giovanni Parato da Crema *(maestro Giovanni)* negyven lovassal vonultak be a városba.[1187] Ha csődöt mondott a tudományuk, és felülemelkedtek szakmai önérzetükön, akkor a városban segítséget tudtak kérni kollégájuktól, Pietro di Bernardo Lapini orvos és asztrológustól. Elképzelhe-

tően Stock János budai prépost *(medicine doctor nostre maiestatis specialis phisicus)* szintén kúrálhatta a királyt. Bázelben – a „Romzug" utolsó állomásán – már Zsigmond udvarát erősítette, aki innét értesítette a szepesi káptalant a nevezett medikus prépostí kinevezéséről.[1188] Ott volt a római koronázáson is.[1189] Ragaszkodhattak hozzá, hiszen úgy tűnik, Csehországban szintén a császár környezetében dolgozhatott.[1190] Még 1439-ben is gyakorolhatta hivatását. Albert király egyik oklevelében saját orvosaként említette.[1191] Az uralkodó szervezetének karbantartása érdekes feladat lehetett, hiszen évek óta erős köszvény gyötörte. A milánói herceg levelében – már utaltam rá – olvashatunk az uralkodó betegségéről.[1192] Zsigmond már évekkel ezelőtt erős hátfájásáról panaszkodott.[1193] Ez nem meglepő, hiszen 1426-ban 58, 1432-ben már 64 éves. Egész életében utazott, ázott-fázott, evett-ivott, tárgyalt és uralkodott. Nyavalyája következményeképpen látogathatott el egy Sienához közeli fürdőhelyre (Bagno di Petriolóba).[1194] Elképesztő génekkel rendelkezett, bizonyítékul elég a galambóci ütközetre (1428) gondolnunk. A szerbiai vár ostromát hatvanasként személyes jelenlétével támogatta. A fürdő csak ideig-óráig segíthetett. 1434 márciusában szintén betegeskedett. Simone da Crema, a mantovai őrgróf embere szerint Bázelben sem volt jól, de folyamatosan javult az állapota. Nyavalyája természetéről nem írt, de köszvény lehetett. A követ ugyanis egy furcsa szerkezetre is utalt *(stargna apparata)*, amit két ló húzott, és a császár majdnem egész nap ezen tartózkodott.[1195] A sienai forrásokban járványra semmilyen adatot nem találtam. Ez azt jelenti, hogy a város higiénés viszonyai rendben lehettek, vagy egyszerűen csak szerencséjük volt.

27. Amputáció. Hans von Gersdorff: Feldtbůch der Wundartzney. Strassburg, 1517

A medicina tudósai folyamatosan bizonyíthatták szakértelmüket. Erre a városban nem találtam bizonyítékot, ellenben a római koronázás utáni visszaúton a császár egyik nemese, Bartolo di Signa (Segna) Perugiában megbetegedett. Gubbio költségén Zsigmond éppen ott állomásozott – medicinaként 4 libra és 9 uncia őrölt ánizst, könnyű kalácsot és gyertyákat is küldtek utána. A betegség kiváltó okáról nem írtak, így a diagnoszta szerepe rám maradt. 1433. augusztus 26-án Perugiában, a város főterén

28. Szakácsmester. A bécsi udvari kártya francia színű lapjai. Felső-Rajna-vidéki vagy osztrák, 1455 körül

hatalmas fogadást szerveztek, ahol bizony egész nap táncoltak, mulattak, ettek és ittak az utazók. Az umbriai konyha foghatott ki gyenge gyomrán. Erre utal a gyógymód. Emlékeztetőül: a 15. század első felében az ánizst gyomorpanaszokra használták. Frangepán Bertalan, róla van szó, meggyógyult, hiszen a tersáci ág ősét 1445-ben a győri püspökség kormányzójának nevezték ki, és egészen 1458-ig vannak róla adataink. Az Urbsban a koronázást is végigállhatta. Frangepán nem láthatta Szerb Antal városát, ellenben a *roba cotta alla eugubiná*t sem kellett megkóstolnia.[1196] A perugiai napjaira gondolva ezt kifejezetten kedvezőnek tartom.[1197] És itt álljunk meg egy pillanatra! Disznósajtot etettek Gubbióban Zsigmond embereivel? A válaszom igen, és ezért az uralkodói itinerárium egy újabb – eddig méltánytalanul elhanyagolt – tudományos hozadékára hívnám fel a figyelmet. Mindig a magyar konyha nagy adósságának tartottam a *lampredotto* hiányát. Ennek egyetlen magyarázatában hiszek. A császár soha nem járt Firenzében, ezért a marha negyedik gyomrából készült remek étel nem tagozódott be a vasárnapi ebédjeink menüsorába, mondjuk a rántott húst, a krumplit és az uborkasalátát kiváltandó. Azonnal leleplezve a fenti állításom hamisságát, és egyben betekintést adva, miként hozzuk zavarba pillanatok alatt a historikust, nem kell mást tenni, mint elolvasni a középkor egyik legismertebb konyhaművészének, Maître Chiquart-nak a szakácskönyvét 1420-ból, a „Du fait de cuysine"-t. Mi köze van ennek Zsigmondhoz? Amikor 1416. február 19-én Chambéryben hercegi rangra emelte VIII. Amédée grófot,[1198] Maître Chiquart főzhetett. A konyhafőnök a 14. század végén még II. Merész Fülöp burgundi herceg (1363–1404) udvarában dolgozott, majd 1400-ban szavojai szolgálatban állt. A következő évben már főszakácsként említik, és a harmincas évek végéig VIII. Amédée gróf-herceg konyháját vezette. Szakácsdinasztiából származhatott, családjából úgy Burgundiában mint Szavojában főzték a cuisine française korai remekeit.[1199] A kíváncsi ember a „Du fait de cuysine" lapjain azonnal megtalálja a lampredottót.[1200] Bukik a firenzei feltevés? Nem. A történész bármikor kivágja magát, még egy ilyen

szorult helyzetből is. Azt gondolom, a szakirodalom állítása végiggondolatlan, hiszen ha valóban Maître Chiquart menüsorát ette volna végig 1416-ban Zsigmond, akkor a lampredotto már régen a magyar konyha egyik megbecsült étele lenne.[1201]

Itáliában szedte össze akut betegségét a Sienában a király oldalán harcoló Perényi István. Amikor a császár koronázásra ment, a nehéz úttól és a hidegtől elgyengült, és hazatérése után nem sokkal később meghalt.[1202] Vörös márvány síremlékét a rudabányai református templom belső, keleti falában helyezték el. A feliratból kiderül, 1437-ben költözött át egy másik világba.[1203] Az Acquapendente közelében meglőtt Heinrich Fuchsnak nem hozott szerencsét Johannes Nasochuri püspök csapatához csatlakozni.[1204] A speckvelti hivatalnok 1432 őszén belehalt sérüléseibe.[1205] Látjuk, a természetes halál nem mindenkinek adatott meg, néha egy kard, egy nyílvessző, egy dárda besegíthetett a Teremtőnek. Stefanus Nicolai de Ungaria fiatalon vesztette életét. Sebesülten, egy kórházban halt meg 1432. november 7-én Sienában. Sérüléseit nem harc közben szerezte, hanem egy magyar társától.[1206] Az átlagos termetű újoncnak *(iuvenis)* éppencsak pelyhedzett a szakálla. Arcán a bal füle alatt egy vágás nyomait láthatták. Utolsó perceiben mélyen ülő szemei előtt lepereghettek legszebb percei. Zsoldját sem költhette el, mivel járandósága átvétele előtt egy nappal örökre lecsukta a szemét.[1207] Ennyit tudunk róla. Zsigmond után az ő emlékének szentelem könyvemet.

A katonák a csatamezőn megsebesülhettek, és a pechesebbek belepusztulhattak a csapásokba. Az igazi orvosi munka itt kezdődött, és nem Zsigmond nyavalyáinak a kúrálásánál, habár ennek fontosságát azért ne becsüljük alá. A borbélyok és a felcserek a lőtt, a szúrt és a vágott sebeket el tudták látni, az invalidusok ettől kezdve a szerencsével párosult szakmai tudásban bízhattak. A túlélők büszkélkedhettek velük, így a gyógyultan hazatérő Hatnai (Pan) László is. Ő akkor sebesült meg, amikor a firenzeiek kezén lévő várakat ostromolták. Köveket hajítottak rájuk, és Hatnai az élő példa, nem céloztak rosszul. Kemény fából faraghatták, és az orvosok remekül dolgozhattak, hiszen 1454-ben még élt.[1208] Nicolaus Polent is ügyesen kezelhették. A lengyel a harcokban elvesztette a jobb kezét. Zsigmond jutalomként familiárisának nevezte, továbbá a várostól 8 solidusra tett szert az ostromok során tanúsított hősiessége fejében. Súlyos sérülését túlélte, és a király engedélyével visszatérhetett a szülőföldjére.[1209] Az említett „helyezkedős" Várdai ellenpéldáját láthatjuk a „vitézkedő" polyákban. A gneznói egyházmegyéből származó „i do sabil i do sklanki" jókat mondott-e az orvosairól, nem tudhatjuk, ellenben ötven százalékos eséllyel kijelenthetjük, jobb kézzel kardozhatott.

VIII. Gyümölcsszedés, vitorlázás és lovaglás

1. Én lenni magyar diplomat

Sienának hatalmas terhet jelenthetett a hadtáp megszervezése. A város gazdasági szerepe a régióban egyre csökkent, ennek ellenére anyagi kondíciói még elegendőnek tűntek az uralkodó és katonái eltartásához.[1210] Az 1429 és 1430 között zajló Firenze elleni háborúval kezdetét vette a gazdasági hanyatlás. A „nagy testvér" a 15. század közepéig folyamatosan támadott, és ez alaposan megérződött a financiális eredményeken is. 1427-től kezdve egészen 1453-ig a mutatók félelmetes különbséget jeleztek, és ennek magyarázatát nem lehet kizárólag a demográfiai egyenlőtlenséggel magyarázni. Az ellenség 7 600 000 forintjával szemben a szegény rokon csak 900 ezret tudott felmutatni adóztatható vagyonként. Dante szülővárosában a családok gazdagsága két és félszer nagyobb volt, mint a hasonló sienai egységeké, akik közül egyik sem érte el vagyonában a legtehetősebb firenzei famíliákat.[1211] Nehezítette a helyzetet Zsigmond embereinek jelentős száma. Emlékeztetőül! A 14. század harmincas éveiben akár 47-52 ezren élhettek Sienában.[1212] Ezt látszanak megerősíteni más adatok is, ahol hasonlóan 40–50 ezer fős lakosságot feltételeznek.[1213] Ez a szám a 15. század elejére – elsősorban a nagy pestisjárvány következtében – 17 ezerre, a Quattrocento közepére 14 ezerre csökkent.[1214] Ez azt jelenti, a király közel 1500 fős kísérete hozzávetőlegesen 10 %-os „lakosságnövekedés"-t jelentett. Ilyen mennyiségű „idegen" megjelenése még akkor is konfliktusokkal jár, ha ugyanabból a nációból származnak, de minimum nyolc nemzet tagjai (angol, cseh, francia, itáliai, horvát, lengyel, magyar és német) próbáltak szót érteni egymással. Származásuk és nyelvük különbözősége ellenére legalább két érintkezési pontot találhatunk

közöttük. Zsigmond személyét, valamint az uralkodó iránti lojalitást. A nemzethez való tartozás ekkor még nem sokat jelentett az emberek életében. Könnyedén lehetett valaki itáliai és Zsigmond híve egyaránt.

A kettős identitás létezésének szép példájának tekintem, amikor Noffri Bajmóci Lénárd 1433. február 12-én Sienában szállásukon meglátogatta Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követeket. Tolmácsot nem kért, mivel felmenői ugyanonott születtek, mint a két diplomata. Így beszéltek róla: egyrészről firenzei polgár, másrészt Zsigmond fontos bizalmasa, aki állandóan a király mellett van.[1215] A származás fontosnak számított, de ez nem írta felül a hűséget. Bajmóc ura már magyar nemesként kereste meg uralkodója riválisának képviselőit. Apja (Onofrio) a firenzei Bardiakkal állt rokonságban, 1409 és 1426 között már Magyarországon élt, és budai kamarásként próbálta eltartani három fiát. Halála után Bardo (Bálint), János és Lénárd vitte tovább nevét.[1216] Utóbbi – testvéreivel együtt – Zsigmondtól 1430-ban nyerte el – Pölöskéért cserében – Bajmóc várát.[1217] Így válik érthetővé a Bojnice. Leonardo-Lénárd életét csak 1439-ig tudjuk követni, ellenben Bardo-Bálint 1463-ban még élt. A nyitrai dialektus egy újabb diadalának lehetünk szemtanúi, amikor a szexis hangzású Nifor *(Bardo Nyfor)* néven emlegették.[1218] 1470-ben már néhaiként írtak róla.[1219] A família utolsó ismert tagja (Honoffrius Nyffor de Baymocz) 1489. június 26. előtt halt meg. Örökösei nem lévén, Bajmóc várát Mátyás király Corvin Jánosnak (1473–1504) adományozta.[1220] Az öreg Onofrius és a fiatal Leonardus között nemcsak vérségi, hanem szakmai szálat találhatunk. A fiú munkájáról már írtam, de az apja – igaz közvetetten – szintén erőfeszítéseket tett uralkodója érdekében. Zsigmond első itáliai utazása (1412–1414) idején kamarásként 25 600 garast vett át a német lovagrend képviselőjétől.[1221] Talán az Appennini-félszigetre is jutott a pénzből, és ekkor a családi hagyomány továbbélésének szép példájával szembesülünk.

A kommunikációs nehézségek a mindennapokban problémát okozhattak, de ezt lehetett a legkönnyebben áthidalni. Ciceró nyelve és annak *pidgin* változata magára vállalta a közvetítői szerepet. Egymás megértése csak hozzáállás kérdése lehetett. A segítőkészség – no meg a gesztikulálás – sokat lendít a napi problémák megoldásában, még ha a felek antitalentumok vagy olyan lusták, hogy a konyhalatin (angol, cseh, francia, itáliai, horvát, lengyel, magyar, német) elsajátítása nehezükre esett. És ha minden haszontalan, akkor maradt a tagolt és egyre hangosabban kimondott szó addig ismételve és eljátszva, ahogy ezt Gösta Ekman és francia főbérlője tette az aqua kérdésben. A nyelvi megértésnél súlyosabb gondot jelenthetett a szokások és az életformák különbözőségének az elfogadása. Vallási okok ekkor még nem rontották a békés egymás mellett élés esélyeit, hiszen eretnekeket, muzulmánokat és zsidókat nem találunk a király környezetében, így a katolikusok ellenségei nem zavarhatták a sienaiak életét. Zsigmond kompániájában

ugyan lehettek eretnekek – a csehek között „titkos" husziták –, de erre csak Parmában találtam utalást. A király és katonái nem hódítóként, hanem szövetségesként érkeztek, és ez Siena szemszögéből óriási előnynek számított.

A beilleszkedés alfája és ómegája a pozitív élmény. A beszélgetések, az evések, az ivások, találkozások és az udvarlások mellett erre a legjobb a közös munka. Itt most nem arra gondolok, habár ennek a lehetőségét és az erejét sem lehet kizárni, miszerint alkalomszerűen Zsigmond emberei segítettek a városlakóknak, és ezért elismeréssel néztek rájuk, hanem arra az egy dologra, amihez az uralkodó emberei igazán értettek, a katonáskodáshoz. Az életveszélyes helyzetek kezelése – és a harcnál mi lehetne kiélezettebb – jelentősen növelheti az összetartást és a megbecsülést. Az idegen elfogadása Sienában kevesebb konfliktussal járhatott, mint más városokban, hiszen ide állandóan kereskedők és utazók jöttek és mentek, diákok érkeztek, katonákat szerződtettek, egyháziakat fogadtak be. Többen letelepedtek. Ennek ellenére az együttélés nem lehetett problémamentes, nehéz lehetett elfogadni az alárendelt szerepet. Mivel a levéltári forrásokban sem a nehézségekről, sem az „idegennek lenni" állapot hátrányairól nem találtam utalásokat, máshol kellett keresgetni. És összeszorul a fog, most éppen Aeneas Silvius Piccolomini remek munkája, „A két szerelmes története" segít a történésznek. A kiváló humanista 1444 táján írhatta könyvecskéjét, és Kaspar Schlik birodalmi főkancellárnak ajánlotta.[1222] A kis történet Sienában játszódik, amikor Zsigmond meglátogatta a várost. A szerző ezt nem élhette át, hiszen ekkor Domenico Capranica fermói püspök szolgálatában a bázeli zsinaton segítette urát. Ennek ellenére a kis novellában számos érdekességet és megfontolandó kijelentést olvashatunk. A szöveg ürügyén egy zavaró körülményre felhívnám a figyelmet. A bölcsességek alaposan elnyomják a tényeket, ezért Zsigmondra alig találunk utalásokat, ellenben kimeríthetetlen tárháza a klasszikus (görög-római) irodalomnak. A korszak szerzői két dologból sportot űztek. A lehető legnehezebb latinsággal írni, és tudásukat bizonyítván hihetetlen mennyiségű auktortól idézni, biztos kenyeret adva az irodalomtörténészek, a filológusok számos generációjának.

A tízéves késéssel megírt szöveget a szerző távolléte ellenére használhatjuk-e Zsigmond sienai napjainak rekonstruálásához? Mindenképpen. A kitaláció, az emlékezet és a vélt tudás hármasságából azért próbáljunk meg kihámozni valamit. Aeneas Silvius Piccolomini 1444-re már jól ismerhette a császári udvart, hiszen évek óta III. Frigyes szolgálatában állt. (A Pinturicchio sorozat egyik képén azt látni, amikor a császár költővé koronázza a szerzőt.) Itt találkozott Kaspar Schlick birodalmi kancellárral, tőle sokat hallhatott Zsigmondról és Sienáról, továbbá a polgárok is pletykálhattak ezt-azt. A várost jól ismerhette, a közelben született és oda járt egyetemre.[1223] „A két szerelmes története" valóságtartalmával nem foglalkozom, ellenben a szerző mentalitástörténeti utalásai fontosak lehetnek diszciplínánk szempontjából.

Előzetesként: Pacorus Zsigmond regimentjének magyar tagjaként jött a városba, és egy aranyozott levelű ibolyát adott át egy hölgynek, és a virágon egy szerelmes levelet rejtett el.[1224] Valós epizódot írt volna le Aeneas Silvius Piccolomini? Nem tudható, és Pacorus kilétét jótékony homály fedi, de a virág és a szerelmes betűk együttese, mint a nő szívének megnyeréséhez elengedhetetlen eszközök, meglévő szokásra utalnak. És még valami: a magyar lovagot írástudónak gondolta.[1225]

„A két szerelmes története" főszereplője a „frank" Euryalus és az „etruszk" Lukrécia. Míg az előbbiben a szakirodalom Kaspar Schlick alkancellárt véli felfedezni, addig a hölgy valódi személyéről legfeljebb találgatni lehet.[1226] Lukrécia egyike volt a Zsigmondot a szállásán fogadó négy hölgynek.[1227] Ezután szeretett bele Euryalus, és elárulom, szenvedélye felkeltette a nő érdeklődését. A lovag vágyát csillapítandó, mindent megtett a cél érdekében. A fiataloknak a legnagyobb problémát a házasság jelentette. Nem azért, mert azonnal a holtomiglan-holtodiglan jutott az eszükbe. A gyilkos libidó mellett más járt a fejükben. A kisasszony sajnos kötelékben élt. Euryalus szerencséjére a hölgy – vívódva ugyan – roppant leleményesnek bizonyult a szerelmi légyottok lebonyolításában. Első alkalommal Euryalus gabonahordozónak öltözött, és így jelent meg kiválasztottja házában. Meglepetésként a férj (Menelaus) hirtelen hazajött, viszont Lukrécia megoldotta a helyzetet.[1228] A magukra maradt vágyak erősnek bizonyultak, és együttesen letépték a szerelem gyümölcsét. A szerző más érdekességről is beszámolt. A hölgy ruhája alaposan sejteni engedte a gránátalmához hasonlított melleket, és az oly vonzó tomport. A következtetés tapasztalatra vall. Egyedül azt nem csalják meg, akit a feleség még nem próbált rászedni.[1229] Az első randevút hamarosan követte a második. Ekkor sem mentek egyszerűen a dolgok, végül sikerült kihasználni Menelaus távollétét, és a szerelmesek „kifeszített vitorlákkal" újból beeveztek Vénusz ölébe.[1230] Euryalus a harmadik légyott megszervezéséhez Pandalust, a lány nagybátyját kérte meg segítségként.[1231] A lovag semmit sem bízott a véletlenre. Palotagrófi címet ígért cserébe, és ezt Zsigmondnál járja majd ki.[1232] Az ötlet tetszhetett a nagybácsinak, és segített a szerelmeseknek. A férj – Lukrécia javaslatára – Euryalus lovát kölcsönözte, hogy minél gyorsabban utazhasson el dolgait elintézni. A szerető ekkor nem átallotta megjegyezni: „Te, Menelaus az én lovamra fogsz felszállni, ellenben én a hitveseden fogok nyargalni".[1233] Most is nehézségekbe ütközött a találkozás, ellenben Lukrécia újból segített. Mars és Vénusz ugyancsak megirigyelhette volna, oly édes éjt töltöttek együtt.[1234] Egy bizonyos: Euryalus ekkor a takarót felemelve olyan titkokat látott, amilyeneket még eddig soha.[1235] Az éjszaka remekül folytatódott, és a további nehézségek ellenére a „szerelem mindent legyőzött."[1236]

A politika azonban közbeszólt! Zsigmond megegyezett a pápával, és Rómába készült. Euryalus férfiemberhez híven ezt nem mondta el kiválasztottjának, ellenben Lukrécia nőhöz méltóan azonnal tudomást szerzett az utazásról. Két

napot adott magának az életből, ha lovagja nélküle hagyná el a várost. Azért biztosra ment. Levélben két dologra kérte Euryalust. Szöktesse meg, és vigye őt magával.[1237] És most következik az erkölcsi mondanivaló! A lovag válaszában megnyugtatta a hölgyet. Bizton látni fogják egymást, hiszen a visszaút erre vezet, ha másfelé vonulnának, akkor is érte jön. Ő valójában szeretné elrabolni, viszont számára sokkal fontosabb Lukrécia becsülete, mint saját vágyai. Ha magával vinné, elvesztené a legszebb és legtisztább nőnek járó hírnevet, fájdalmat okozna familiájának, továbbá folt esne a tisztességén. Ő maga nem maradhat Sienában, hiszen Zsigmondot szolgálja, nem hagyhatja el királyát. Lukrécia inkább a becsületére gondoljon, mint a vágyaira. Más szerető az ellenkezőjét javasolná, és megszöktetné; az ilyen nem rendes ember, mert az inkább a gyönyört választja, mint a jó hírnevet. Végezetül azt tanácsolta, Lukrécia maradjon a városban, és ő mindenképpen eljön majd érte.[1238] Senkit ne tévesszen meg a kis történet vége! Euryalus valóban szerette Lukréciát, még Rómában sem tudta elfelejteni. Az Urbsban néhány nap múlva beteg lett, kizárólag az orvosságoknak és Zsigmond személyes törődésének köszönhetően maradt életben. Egy medicina segített csak. A levél. Lukrécia soraiból kiderült, szerelme jól van. A javulás kézzelfogható eredményeként ott találjuk a császárkoronázáson, ahol lovaggá ütötték, és az aranysarkantyút is felölthette.[1239] Ígéretét megtartotta. Zsigmond ugyan Perugiába vonult, ellenben Euryalus Sienába ment, ahol három napig maradt. Nem tudtak találkozni, mindössze könnyes szemmel nézhették egymást. Lukrécia az ablakból, ő az utcáról, lóháton ülve.[1240] A történet végét a romantikus lelkületűek olvassák el. Lukrécia, amikor már Euryalust nem látta, összeesett. Miután magához tért, elzáratta díszes öltözeteit, valamint ékszereit. Ettől fogva feketébe öltözött, és már semmivel sem lehetett vidámságra bírni. Nemsokára belehalt bánatába.[1241] És mi lett a másik szerelmessel? Euryalus szomorúan utazott a császár után Perugiába, és hűségesen követte urát végig Itáliában. Lukrécia virtuálisan végig vele maradt, hiszen sem éjjel, sem álmában nem hagyta nyugton a hölgy emléke. A rossz hír hallatán gyászruhát vett, és addig nem vigasztalódott, amíg a császár „egy fejedelmi vérből származó hajadonnal, aki gyönyörű, erkölcsös és okos" össze nem házasította."[1242]

Aeneas Silvius Piccolomini munkájában elsősorban a kommunikációs nehézségekre utalt, hiszen „Euryalus frank volt, Lukrécia ezzel szemben etruszk". A vonzódás közvetítésére a szemeket használták, amikor az egyik a másiknak megtetszett.[1243] Aztán rendeződtek a sorok. Kezdetben az ifjú előtt az olasz ismeretlennek számított, de „égő hévvel törekedett elsajátítani, és mivel a szerelem őt szorgalomra ösztönözé", rövid idő alatt elsajátította a nyelvet. Ettől kezdve a leveleket maga írta, nem úgy, mint eddig, amikor még ebben mások segítettek.[1244] A Studio Italia tehát jól dolgozott. A szerző a külországival kötött liezon nehézségét is megfogalmazta. Munkájában kérdéseket tett fel Lukréciának. Mi dolga van egy idegennel? Miért szeret egy külföldit?[1245]

A hölgy egyik levelében olvashatjuk, azért nem akarja Euryalus szerelmét, mert számos példát látott, amikor a nőket idegen országbeli szeretőik elhagyták.[1246] Euryalus válasza sokatmondó. Ne nevezze idegennek, hiszen ő előbb polgár *(civis)*, mint az itt születettek. Azokat a véletlen tette azzá, míg őt a választása.[1247]

A szerelmesek történetében – a témaválasztás miatt ez érthető – a sienaiak és a „külországiak" között Ámor mezsgyéjén történtek a konfliktusok. Azt gondolom, ez a való életben is így lehetett, hiszen a család és a megszokott környezet hiánya érthető módon felerősíthette a vágyakat. Nem születhetett mindenki olyan csillagzat alatt, mint Bátvai István, aki a szexmentes élet fejében nem testileg, hanem vagyonilag gyarapodott. A szerencse fia csókakői alvárnagyként (Fejér megye) azért gazdagodott Csép birtokkal (Veszprém megye), mivel háza nagyon messze van szolgálati helyétől (Ung megye). Az indoklásra sokan felkapják majd a fejüket. Mindezt azért, mert a távolság következtében nem tudja feleségét házassági kötelességének megfelelően látogatni.[1248] Mit szóltak ehhez az évek óta a messzi távolban élő férfiak? Még semmit. Az oklevelet jóval később datálták (1435), ezért a sienai különítmény nős szereplői nem folyamodhattak hasonló kéréssel Zsigmondhoz, ellenkező esetben a királyi birtok teljes széthullására már nem kellett volna olyan sokat várni. A precedensjog esetleges magyarországi bevezetése esetén a jurátusok figyelmét felhívnám a fenti kázusra.

A városlakók nem nézték jó szemmel a király és emberei páváskodását. Tekintsük mindezt féltékenységnek, elvégre Aeneas Silvius Piccolomini újból a lényegre tapintott. A helyi macsókat „kinevetni, lenézni és gyűlölni kezdték, mert a hölgyeknek inkább a fegyverek hangja, mint a tudomány varázslata tetszett." Ezért aztán a polgárok állandóan ártottak a katonáknak.[1249] Erről sajnos már nekünk is lehetnek benyomásaink. Victoria Caroline Adams – számomra érthetetlen módon – David Beckhamet választotta, és nem az angol középkori történelem valamelyik roppant vonzó professzorát. Egy adatot ismerek, amikor Sienában jogosan „haragudtak" a katonákra. Alig egy hónappal a megérkezése után Rosso de Alemania Zsigmond zsoldosaként már nem bírhatott a vérével, és erőszakot *(malefitium)* követett el a szintén német Johanna asszony ellen.[1250] Azt gondolom, úgy a tett, mint a királyi „tanácsra" történő felmentés, hosszú időre beszédtémát jelentett a sienai tavernák szorgalmas vendégeinek. Elítélve a vörös és a német terrort egyaránt, szomorú tényként jelzem, egyetlenegy utalást sem találtam a domus lupanarisok lelkes látogatásáról, sem a király, sem emberei részéről. Habár az utóbbiakat az árak és a bérek meretrix ollója azonnal a realitások mezejére sorakoztatta, és otthon maradt asszonyaik sokat köszönhettek a házastársi hűség betartása okán az alacsony fizetésnek. Pernahajderünk a spórolós és takarékos fajtából származhatott, ezért választotta a bonyolultabb, ellenben a pénztárcát jelentősen kímélő megoldást, mint egy rendes örömtanyát. (A szabadúszók szorgos

és nélkülözhetetlen munkásságáról – most nem részletezendő – kizárólag halovány elképzelésekkel rendelkezem.) A fontos, energialevezető szervezet meglétéről Sienában 1421-ből már találtunk egy utalást, mint a prostitúció városi legalizálásának szép példája.[1251]

Azért van itt még más is! Egy példa mit sem ér magában, ezért a levéltári ínség szörnyű tettekre kényszerítheti a történészt. A historikus összeszorítja a fogát, becsukja a szemét, magára zárja könyvtárát, és szégyenében újból az irodalomban kereskedik. A fentebb említett Il Panormita költőnk a „Hermaphroditus" című munkájában szép emléket állít a helyi rosszlányoknak. A poéta lelkes látogatója volt a városi domus lupanárisoknak, sőt ez ügyben a konkurens Firenzét és Pistoiát is felkereste.[1252] Ezekről a kalandokról, valamint az ottani alkalmazottakról én most hallgatnék, hiszen „Ich bin ein Siener". Ellenben a városi szexmunkások közül egyet megismerhetünk, hála rímfaragónknak, és az itt eltöltött szorgos éveknek. Valójában egy híres jogász óráit jött látogatni, de cataniai Nicola Tudisco előadásai mellett maradhatott még egy kis ideje. Ennek a tempo liberónak köszönhetjük a fentebb már jelzett első könyvét. Végre egy normális iurista! Végre egy szicíliai Janus Pannonius! Ott van tehát Nichina, akinek bőre fehérebb volt, mint a hó.[1253] Nauszikaá kései hasonmása nem lehetett akárki. Flandriából származott, és ez megmagyarázza tejre hajazó színét, habár egy palermóinak minden rikítóan világosnak tűnhet, ha visszagondol az otthoni donnákra, vagy ha néha magára néz. Hősnőnk szerelmével hagyta el szülőföldjét, és hosszú utat megtéve érkezett meg Sienába.[1254] Új élete mellé mást is kaphatott. A nevét. A nicchio a toszkán nyelvben kagylót jelent, a contrádák között is felfedezhetünk egyet. Egy pici kicsinyítés és már kész is. No nem a niccha szóban kell keressünk filológiai gyökereket. (Így hívják azokat a falfülkéket, ahová szobrokat helyeznek el.) Kagylócska esetében más lehetett az asszociáció. Sapienti sat! És ha mégsem, az nézze figyelmesen Sandro Botticelli képét Vénusz születéséről.

A flamand szépséget bizonyára a szegénység és a kiszolgáltatottság sodorta valamenyik házba, mert a buon governo demokratikusságának köszönhetően mind a három Terzóban található egyet-egyet a kíváncsiskodó.[1255] A prostibulum publicumok bevételi és kiadási tételei mély sajnálatomra hiányoznak az archívumból, nem csupán a pusztulás miatt, hanem mert a gyönyöröket adó hölgyek már ekkor sem adtak számlát, és kizárólag akkor maradt róluk feljegyzés, ha jogi kitaszítottságuk ellenére valamilyen hivatalos ügybe keveredtek. Mondjuk, amikor az egyházi bíróság előtt tanúsítani kellett az impotenciára hivatkozó, és válni akaró asszony állítását, dublőrként helyettesítve a felperest. Ezért is szeretjük a költőket és a művészeket, mert ők legalább ebben a diszciplínában gondolnak ránk. A la

29. Pinturicchio: Enea Silvio Piccolomini I. Jakab skót király előtt, 1502–1507 ►

Panormita. A la Toulouse-Lautrec. A tízmillió történész (atomtudós, szövetségi kapitány, miniszterelnök stb.) országában méltán lehet kíváncsi az olvasó, vajon Nichina oly vonzó halványságával Zsigmond emberei szembesülhettek-e. A történelmi találkozásra nem kerülhetett sor, mivel a kis hölgy valószínűleg legkésőbb 1425 táján végleg feladta szakmáját, és befejezte életét.[1256] És mielőtt bárki pálcát törne a testiség szomorú rabszolgáinak erkölcsei felett, kérdezze meg erről azokat a nőket, akik saját testükkel váltották ki a szovjet katonák vágyainak tárgyait 1945-ben Budapesten és Győrben. Ennyit a kényelmes és agyatlan leegyszerűsítésekről!

Mivel a beilleszkedés problematikájáról, az idegenek és a városlakók lehetséges konfliktusáról az általam ismert sienai anyagban a felsoroltakon kívül semmit sem találtam, ezért választottam Aeneas Silvius Piccolomini munkáját némi bizonyítékként. „A két szerelmes története" méltán váltja ki az olvasó csodálatát, hiszen Ámor és Vénusz örökös küzdelméről mély bölcsességeket talál a szövegben. A szerző utóéletét ismerve ez furcsának tűnhet, bár ha a fiatalkorára gondolunk, sok mindent megérthetünk. Elég néhány levelét elolvasni. A humanistának és pápának egyaránt kiváló Aeneas Silvius Piccolomini a szerelem dolgában szintén irigylésre méltó tehetséget mutatott. 1443 szeptemberében Grazból apjának írt leveléből kiderül, miként kerített hatalmába egy angol nőt Strasbourgban. Az ideiglenes elnyomásból egy fia született.[1257] Skóciában is gyermekáldásnak örülhetett. Sajnos a kisfiú hamar meghalt.[1258] Pinturicchio azt a jelenetet örökítette meg, amikor Aeneas Silvius Piccolomini I. Jakab skót király (1394–1437) udvarában van, a hölgyről nem maradt fenn festmény. A jövendő Szentatya Firenzében sem tétlenkedett, egy újabb fiúval növelte a város lakosságát.[1259]

2. Adjátok meg a császárnak, ami a császáré!

Sienában a jól bevált módszert választották. Úgy döntöttek, az ajándékok akár egy király lelkét is meglágyíthatják, főleg akkor, ha ez a szív hevesebben dobban az adományok láttán. A kezdés biztatónak számított. Ha hihetünk – és miért kételkednénk egy pápa szavaiban – Aeneas Silvius Piccolomininek, a város jól döntött, amikor a négy szépséget választotta Zsigmond üdvözlésére, mivel a király éltes kora ellenére hajlott a bujaságra, szívesen társalkodott a hölgyekkel, és semmit sem szeretett jobban, mint az előkelő nők látását.[1260] A folytatás hasonlóan kedves. Zsigmond 1432. július 19-én (szombat) találkozott a város vezetőivel, és ekkor egy 4000 forint értékű elefántcsont ládával *(uno forziere d'avorio)* lett gazdagabb.[1261] Bölcs megnyugvással bólinthatott akkor is, amikor a Palazzo Pubblicóra nézett, hiszen a bevonulás napjára már bizton befejezték Zsigmond címereit. Ezeket a homlokzaton Jézus Krisztus neve alá, és a város emblémája felé kellett felfesteni.[1262] A Santa Marta kolostor falára szintén felkerült

három sas. Egyiket a hídra, a másikat a bejárathoz, az utolsót a nagyterem tetejére pingálták fel.[1263] Az ajándékok közé sorolom – igazi intellektuális meglepetésként – azokat a beszédeket, amelyeket a király előtt mondtak el. Megérkezése napján Tommaso Docci jogtudós éltette, 1432. augusztus 28-án viszont Andrea Biglia mondott dicsőítő szavakat az uralkodó tiszteletére.[1264] Barnaba di Nanni sienai polgárt ugyancsak helyezzük el a sorban. Ő akkor köszönthette Zsigmondot, amikor a polgárok a Palazzo Pubblicóban fogadták.[1265] A Barnaba Senese néven ismert szerzőnek köszönhetjük sienai Szent Bernát életrajzát.[1266] Levelezése Andreoccio Petrucci humanistával fontos kor- és kultúrtörténeti dokumentum.[1267] Azt gondolom, mindkettőjük őszinte véleménye tükröződik a következő szavakban. Megjött a hatalmas császár, és szülőföldünk mellett egész Itáliát fel fogja szabadítani.[1268] Az igazi atrakció az elutazás előtti napokra maradt. Zsigmond egy palotát kapott a várostól.[1269] Ugyanarról az épületről volt szó (Cortona urainak a háza), amit a Santa Marta di Santo Agustino kolostor mellett már 1432 májusában az uralkodónak szántak szállásként.[1270] A koronázás után sem feledkeztek meg Zsigmondról. Júniusban 1782 líra (445,4 forint) értékben költöttek a király ajándékára.[1271] Ugyanezen a napon Brunoro della Scala és Tallóci Matkó együtt örülhettek egy 460 lírás (115 forint) kedveskedésnek.[1272]

3. Szerelem első látásra

Valójában azért fogtam bele a közjegyzői anyagok átolvasásába, mert nagyon vágytam egy történetre, ha már a számtalan unalmasabbnál unalmasabb iratban nem találtam. A *Notarile* anyaga sem biztatott semmi jóval. Legalább egy végrendeletet vagy egy adás-vételt kértem az archiváriusok-bibliográfusok védőszentjeitől, Szent Lőrinc római diakónustól és Szent Jeromos egyháztanítótól. Hiába. Aztán megtört a jég. Felfedeztem az 1960-as és 1970-es évek digózásainak kiváltó okát, a magyarozást. (Horvátozást is írhattam volna, de jogos támadási felületet adva, én kiállok állításom mellett.) A király mellett szolgáló katonák – ezt Aeneas Silvius Piccolomini is megállapította – jelentős sikereket értek el a sienai hölgyek szívének és erkölcsösségének a megtörésében. Nézzünk egy konkrét – valójában az egyetlen ismert – példát. Mialatt a város lázasan készült a Zsigmondnak leteendő hűségesküre, valamint az azt kísérő ünnepségekre, Mariano di Fredi da Siena közjegyző előtt 1432. augusztus 3-án Frangepán János fia György jegyajándékot adott Caterina asszonynak. Ennek jogi megfogalmazása semmiben sem különbözött a magyarországi gyakorlattól. A kis hölgy jövendőbelije ingó vagyonának a felét kapta fedezetként, azzal a kitétellel, ha férjeura túlélné őt, ez visszaszállna Frangepán Györgyre. Az esküvő is megtörtént, Caterina bal kezének az ujjára gyűrűk kerültek.[1273] Ezen a napon tehát a mikro- és makrotörténelem egyik szép összeolvadásának eredményével büszkélkedhetünk.

A Német-római Birodalom és Zsigmond egy újabb város felett erősítette meg a joghatóságát, Siena örülhetett régi kiváltságai megerősítésének, Caterina és Frangepán György élete boldogságosan összekötődött, Mariano di Fredi da Siena közjegyző viszont zsebre tehette a tiszteletdíját. Szép nap volt ez mindenkinek!

A kis történetből érdemes néhány szerény következtetést levonni. Tegyük fel, Frangepán György 1432. július 12-én érkezett Sienába. A fiatal lovag tehát 23 nap alatt már oda jutott, nőül veszi a sienai hölgyet. A gyorsaság arra utal, itt bizony szerelem első látásra fennforgása esetével van dolgunk – már csak azért is, mert Borbála és Antoine fentebb említett történetében ezt el kellett vessem, és senki ne várja el tőlem, hogy még egyszer megtegyem –, hiszen ilyen rövid idő alatt a házasságok megkötését siettető leggyakoribb okok közül egyet – a gyerek születése – azonnal kizárhatunk. A külső és belső tulajdonságokat egy vonzó anyagi kondíció reménye méltánytalanul, vagy akár jogosan, megszépítheti, és ez három hét alatt akár örökre beleéghet a szerelmes hölgy vagy úr lelkébe, habár én mást gondolok. Ez kérem nem más, mint az önzetlen szerelem! A szkeptikusok nyugodtan kijelenthetik, a vőlegény már régebb óta a városban epekedett, de mi legyünk romantikusak, és ragaszkodjunk a július 12-höz.[1274] A menyasszonyt a szövegben végig a *domina*ként említik. Ez a kifejezés ekkor még nem a hölgy szexuális beállítottságára utalt, hanem Caterina asszony özvegységére. A szó másik jelentése (férjezett) ebben a variációban nem játszik. Ha ez így van, akkor akár idősebb lehetett Frangepán Györgynél. Kaján kitalációmat semmivel sem tudom bizonyítani, mert a vőlegény korát sem ismerjük. Caterina sienai lakosként élt, mert a közjegyzői irat kiállítását házában oldották meg. Sokkal többet nem tudunk róluk. Egy biztos: imádhatták egymást. A Frangepánok – gondoljunk birtokaik elhelyezkedésére – beszélhettek egy itáliai nyelvet, és így Caterina könnyedén megismerhette a lovag lelkét. Ha György mégsem értette a sienai toszkánt, maradt a latin vagy a megérzés. Ez utóbbi még romantikusabbá tette a históriát.[1275]

Mondhatnánk, felfedeztük „A kétszerelmes történeté"-nek városi változatát, habár György és Caterina ismeretségében a zavaró tényezőként funkcionáló házastárs nekem fájóan hiányzik. És még valami! Ez idő alatt oly sok szédítő szenvedély nyerhette el méltó büntetését (Igen! A házasságra gondolok), és oly seregnyi férj szerzett cornútót, alapként szolgálva egy helyes novellához, hogy az csak na. A tudományos melldöngetést ezért hagyjuk meg az arra érdemtelenebbeknek, és szeretettel és csodálattal gondoljunk a filológusokra, akik több ezer oldalnyi szöveg átvizsgálása után megbízhatóbb bizonyítékokkal állnak majd elő. És mielőtt bárki lenézné a szövegfelismerés szorgos munkásait, jelezném a bölcsészet gazdasági hiábavalósága szószólóinak, példájuk és hagyományuk nélkül többek között soha nem forrhattak volna ki azok a számítógépes felismerő programok, melyek hiányában mindenki hátradőlve plagizálhatna, majd büszkén vehetné át diplomáját az éppen aktuális Boa Constritortól. Vagy éppen ez a baj velük? Ki tudja?

Történészi kíváncsiságunknak engedve feltartóztathatatlanul tolul fel bennünk a kérdés: a jövő jeles pápájának írásához hasonlóan, a sors esetükben elnézőbb lett a fiatalokkal? Nézzük a tényeket. Frangepán György 1437-ben már Horvátországban évődhetett, mivel apja (János) 1436-os halála után édesanyja (Nelipcic Katalin) visszaadta az uralkodónak járó királyi várakat, és ezért őt és fiát felmentették a hűtlenség vádja alól. Ekkor kapták meg Tersán erősségét és Modrus városát.[1276] Nyáron Ormán (Rmanj) királyi várát Lapac megyével (kerülettel) édesanyjával együtt zálogként is elnyerték Zsigmondtól.[1277] Az utolsó adatot az egykori sienai vőlegényről 1469-ből ismerjük.[1278] Ha Aeneas Silvius Piccolomini valóban hallotta a történetet – ezt se zárjuk ki – íróhoz méltóan alaposan megcsavarta a sztorit. Ennek ellenére azt gondolom, Caterina és Frangepán György szerelme a városban beszédtéma lehetett, és ötletet adhatott Lukrécia és Euryalus szerelmének a megírásához.

Petra Pertici szerint Caterina (Caterina Petrucci) egyike a szépséges hölgyeknek, akik a megérkezés napján meglátogatták az uralkodót, sőt valójában nem más, mint Lukrécia.[1279] A donnát valóban szemrevalónak tarthatták. Még 1450-ben is gyönyörűségesként *(formosa Caterina)* említették.[1280] Ha a két személy – Frangepán György jegyese és „Lukrécia" ugyanaz a személy lenne, megmagyarázná Zsigmond két – később ismertetett – lépését. Tiszteljük meg a világot ezzel a variációval, mindazonáltal a névazonosság és a „domina" státusz mellett semmi sem szól a feltevés mellett. Caterinánál (Petrucci-Lukrécia) az elképzelt szerelem nem tarthatott sokáig. Egyrészt, Frangepán Euryalushoz hasonlóan Zsigmond szolgálatát választotta, másrészt Caterina (Petrucci-Lukrécia) átléphetett egy másik dimenzióba még akkor, amikor a király Sienában időzött. „A két szerelmes történeté"-ben olvashatunk egy végtisztességről, ahol Zsigmond megjelent, és még a szertartás előtt lovaggá ütötte Caterina (Petrucci-Lukrécia) fiát. A kis Niccolò ekkor már kétéves,[1281] keresztapának Giovanni di Guccio di Galgano Bichit kérték fel.[1282] Helyükben én hasonlóan őt választottam volna, hiszen 1422-ben még pénzemberként *(banchiere)* kereste kenyerét.[1283] A város egyik halotti könyvéből megtudhatjuk, valóban pólyásként kapott lovagi címet Zsigmondtól.[1284] Niccolò Petrucci fájdalmasan fiatalon, húszéves korában halt meg (1450. június 6.), és a sienai San Domenico kolostorban helyezték örök nyugalomba. Misét mondtak érte, ahol a polgárok és rokonai könnyel a szemükben és fájdalommal a lelkükben búcsúztatták.[1285] Mivel feleségét és gyerekeit nem említették, legényemberként érhette utol a végzet. Ekkor édesanyja már nem élhetett.[1286] Ha 1433. április 25-e előtt távozott volna el véglegesen, akkor kerek, pontosabban szív alakú lenne történetem. Amennyiben Caterina (Petrucci-Lukrécia) valóban az uralkodó egyik nemesének lett a jegyese, megmagyarázhatja Zsigmond döntését. (Temetés és lovaggá ütés.)

Nem tudjuk, Frangepán György újból nekivágott-e a házasság kifürkészhetetlen és kanyargós ösvényének. Az örök és felejthetetlen szerelem híveinek ez remek hírnek tűnhet, ellenben nem jelent semmit, hiszen annyi minden mást nem tudunk

róla, akár többször megnősülhetett. Én viszont azt állítom, soha többé nem jegyezte el magát senkivel, és ha bárkit tudományos vágyaim ellenére elvett volna, azt soha nem szerette úgy, mint Caterinát. Nem lesz könnyű az ellenkezőjét bizonyítani, de ma jó formában vagyok, és megteszem. Én más jövőt olvastam ki a fiatalok múltjából. A magyar lovag biztosan nem szerethette a hölgyet, mert szívét nem Caterina (Petrucci-Lukrécia) rabolta el. A temetésére más okból mehetett el Zsigmond, és a lovaggá ütés sem Frangepán György miatt történt. A hölgy ugyanis 1432-ben még férjnél volt vagy már nem élt,[1287] és ez a két mellékesnek éppen nem tekinthető körülmény kizárja a közjegyzői oklevélből megismert jegyességet és házasságot. Családnevével sem vagyok tisztában, ezzel szemben Niccolò apját Mariano di Jacopo Petrucci személyében ismerjük.[1288] A kisgyermekes és egyedülálló (özvegy) Caterina (Petrucci-Lukrécia) általam felépített mítoszának a felét le kell rombolnom. A kis lovag papája 1480. december 18-án halt meg, és őt hasonlóan ugyanabban a kolostorban temették el, ahol harminc éve a fiát.[1289]

Jó néhány napomba tellett, amíg Frangepán György és az ő igazi Caterinájának egy kézirattárban végre elrendeztem az életét. Hasonlóan a kis novellához, eljegyzés ide, házasság oda, az 1437-es adomány és zálog jelzi, a nagypolitika akár most is elválaszthatta a fiatalokat. És ha nem? A nő eleve tudhatta, a boldogító igennel egyszer talán el kell hagynia a napos Toszkánát, és reményeim szerint Tersán és Ormán váraiba, vagy Modrus városába érve, anyósa azonnal megkedvelte, már csak azért is, mert keresztnevük megegyezett. Az erre történő hivatkozást a rövid, de annál intenzívebb udvarlásnál gracióz ki lehetett használni. Az ifjú aráról többet nem tudunk, úgy tűnik, három fiúval örvendeztette meg párját (János, András és Miklós).[1290] Férje a cetini ág tagjaként 1445-ben a győri püspökség kormányzója lett, nagybátyjával, Bertalannal együtt. 1469-ben említik utoljára, ekkor Zengg, Veglia és Modrus grófjaként borszállításra szerzett engedélyt a velencei dózsétól saját és alattvalóinak a szükségleteire.[1291] Remélem, a marchei és abruzzói italokat még sokáig élvezhették. A fiatal lovag példáját nagybátyja, István horvát bán hamarosan követte. Ő is Itáliából választott asszonyt magának. Isotta d'Este Ferrarából érkezett[1292] 1444 után. Ebben az évben halt meg első férje Oddantonio da Montefeltro, az urbinói herceg (1427–1444). A hölgy III. Niccolò d'Este őrgróf és Filippa della Tavola vágyainak kézzelfogható eredményeként törvénytelen gyermekként született. Frangepán György és szerelme életét a sors szépen elrendezte, és szerencsémre a történelem, a legkegyetlenebb selejtező, figyelmes volt hozzám, hiszen az útmutató nélkül dolgozó história-archivista képes mindent kidobni az ablakon. Nemcsak Magyarországon, ahol levéltárainkra mindig kiemelt figyelemmel csapott le, hanem alkalomadtán Sienában is.

4. Vénusz vonzásában

Ha már Ámor, akkor következzen egy rövid eszmefuttatás az uralkodó „beilleszkedési" kísérleteiről. A Zsigmond-kort mégoly hangyaszorgalommal vizsgáló történészek áldozatos munkája eddig hiábavalónak bizonyult, amikor a király magánéletének kimerítő bemutatására vállalkoztak. Ennek elsődleges okát nem a kutatók visszafogott-ságában, a titokban tartott vagy elfojtott vágyakban, vagy a történészekre oly jellemző becsületességben és korrektségben kell keresnünk, hanem az utalások szűkösségében. Engem – forráshiány ide, iratpusztulás oda –, Zsigmond életéből régóta izgat két kérdés: milyen hatással lehettek az itáliai, különösképpen a sienai hölgyek a királyra, és kölcsönös vonzódás esetén hűséges maradt-e feleségéhez?

A historikus munka technikai minimuma az előzmények megkeresése. Eberhard Windecke, Zsigmond király életrajzírója szerint 1415-ben – valójában 1413-ban – az uralkodó Innsbruckba vonult, ahol IV. Frigyes osztrák herceg fogadta, és „őfelsége tiszteletére pompás, fejedelemhez illő táncünnepséget rendezett. A mulatság alkalmával az ott megjelent hajadonok egyikét – valamelyik polgár lányát – elrabolták, titkos helyre vitték, majd meggyalázták. A tettel, noha ártatlannak bizonyult, Zsigmondot vádolták. A magyar országnagyok kérdőre is vonták, ráadásul az osztrák herceg környezete hitt a király bűnösségében."[1293] Az uralkodó az igaztalan vádakat visszautasította, és elegánsan bizonyította, semmi köze sincs a dicstelen cselekedethez. Felkészült ügyvédeket meghazudtoló módon „megkérdezte a lánytól, mit gondol támadója személye felől, a herceg volt az, vagy a király, hiszen mindketten hosszú szakállat viseltek. Erre a lány így felelt: „Igaz, hogy támadójának hosszú szakálla volt, de beszéde nem a királyéhoz hasonlított. Így derült fény Frigyes herceg tettére."[1294]

Nem merülnék bele a szituáció bővebb elemzésébe, elég arra utalnom, a kisasszony beszámolójából számomra négy dolog derült ki: a szakáll fontos szerepet játszhatott az éjszakai kalandban, a gaz csábító nem átallott beszélgetni a lánnyal, Zsigmondot és IV. Frigyest kizárólag a hangjuk különböztette meg egymástól, a tett színhelyén biztosan nem gyújtottak gyertyákat és fáklyákat. Mind a magyarok, mind a vendéglátók azonnal az uralkodóra gyanakodtak. Az ártatlanság vélelmét negligálva azt sugallták a mának, a király nem a házastársi hűség mintaképe. Hoppon maradtak a kétkedők, hiszen Zsigmond ártatlanságát maga a kárvallott bizonyította. Tanulságos a kis történet befejező sorait idézni: „Őfelsége négyszáz magyar aranyforinttal jutalmazta meg a lányt, majd az Etsch melletti Brixenbe lovagolt".[1295] Eberhard Windecke jó kormányszóvivőhöz híven mindössze azt felejtette el elmondani, mikor történt a nagystílű adomány. Előtte, közben vagy utána. A miértek felsorolásától eltekintenék, legalább mi ne éljünk tudás nélküli prekoncepcióval. A kishölgy jobban járt a bőkezű Zsigmonddal,

mint IV. Frigyessel. A herceget a hálás utókor – ki tudja miért – „Friedl mit dem leeren Tasche"-ként emlegeti.[1296] Az üres pénztárcájú Frici szépen leégett!

A király ekkor még egyedül utazott, felesége később csatlakozott. Borbála 1414. szeptember 12-én már elindult Magyarországról, és Ausztria felé tartott. Később Aachenben fognak találkozni. Itt koronázzák őket német királlyá, illetve királynővé (1414. november 8.).[1297] Az „innsbrucki" kaland idején 45 éves Zsigmond 1412 szeptemberében látta utoljára Borbálát, és ez némi magyarázatot adhat, miért vádolhatták meg a királyt – most már tudjuk – az igaztalan vádakkal.[1298] És itt felhívnám a figyelmet egy fontos tényre. A szerelem mérésére már sok módszert kitaláltak, de a lélek szakemberei eddig egyet figyelmen kívül hagytak: az itineráriumot! Nem árt összehasonlítani Mária – Zsigmond – Borbála viszonylatában, mennyi időt töltöttek együtt. Mária hatalmas fölénnyel nyeri a versenyt.[1299] Asszony nélkül két év nagy idő egy férfi életében – mindez fordítva is igaz –, ezért Zsigmond és felesége örömmel gondolhattak vissza a következő évre. 1414 késő őszétől egészen a következő év őszig többé-kevésbé együtt utaztak, ámbár a birodalmi politika újból szétválasztotta a házaspárt.[1300]

Nem kellett sokat várni az újabb kalandra, és mint mindig, most úgyszintén Eberhard Windecke tollából ismerhetjük meg Zsigmond nagyvonalúságát. IV. Frigyes osztrák herceg második neje, Anna braunschweig-lüneburgi hercegnő, 1418 táján hitbérre és özvegytartásra kérte a királyt. Ekkor az uralkodó így szólt: „Hát kérjétek meg az uratokat, hogy utalja ki számotokra azokat". Hiszen a férjemnek magának nincsen semmije, az én uram most már kegyelmed – felelte az asszony. Erre a király, karjaiba véve a hercegnőt, elnevette magát. „Hát akkor gondoskodjunk jól a mi drága feleségünkről."[1301] A kis történet kulcsszavának a „gondoskodjunk jól" kifejezést tartom, és azt gondolom, egy férfi két módon teheti mindezt egy hölggyel. Az elsőt nem említem, a másik az anyagi javak biztosítása. A szöveg szorgalmas továbbolvasása után kiderül, a két variációból melyiket választotta Zsigmond. „A hercegnő braunschweigi volt, s igen takaros és kedves asszony", ennek ellenére a király a költségesebb, második megoldás mellett állt ki. Annának adta az elzászi Ensisheimet, Masmünstret, Diebolsheimet, Dellét, Altkirchet és Pfirtet, a birtokok minden tartozékával együtt.[1302] A német egység (1871 és 1990) hívei sokat köszönhetnek Zsigmondnak, mert hogy nem mindegyik braunschweigi takaros és kedves menyecskét fogadta hasonló ügyben. Hamar elfogyott volna a birodalom.

A fenti elbeszélés szövege véletlenül sem tartalmaz egyértelmű kijelentéseket, hiszen Zsigmond házi életrajzírója nem tüntetheti fel negatívan megbízóját. Az uralkodók magánéletéről, kivéve, ha lángoló szerelemről van szó, általában visszafogottan számoltak be. A 14. század közepén keletkezett Dekameronban a sikamlós történetek mellett Giovanni Boccaccio ritkán mesél a királyok magánéletével foglalkozó intim jelenetekről. Monferrato őrgrófjának a hitvese egy tyúklakomával és néhány

találó szóval lelohasztja Franciaország királyának eszeveszett szerelmét. A hölgy „minden asszonynál szebb és derekabb", a király belátta, „erőszakot nem illenék alkalmaznia, tisztességnek okáért bölcsen kioltotta magában ama szerencsétlen tüzet".[1303] Agiluf longobárd király oldalbordája „okos, tisztességes és gyönyörű asszony volt", a vágyakozó csatlós kizárólag álruhás csellel szerezhette meg. Az uralkodó a kaland végén nem akarta kínvallatással kideríteni az igazságot, nem szerette volna beszennyezni házastársa hírnevét.[1304] Frigyes király éktelen haragra gerjedt, amikor meglátta kiválasztottját, Restibutát. A hölgyet szicíliai ifjak rabolták el, és Palermóban adták át neki. A lányt meztelenül találta az ablakon keresztül bemászott szerelmével, de a fiatalok máglyára vetését Ruggieri dell'Oria tengernagy közbenjárására visszavonta, és kiházasította az ifjú párt.[1305] A példákat hosszasan lehetne sorolni. Giovanni Boccaccio nem mélyült el az uralkodók (királyok, hercegek, fejedelmek és feleségeik) magánéletében, ellenben ha nem róluk értekezett, érdekes megállapításokat olvashatunk a *Dekameron*ban. Bunkó úrfi – Licisca meséli Sicafonte nászéjszakájáról – nem erőszakkal, és vérontás nélkül hatolt be a Feketevárba [...], hanem bizony békésen és a vár úrnőjének nagy gyönyörűségére vonult be oda. Mert a lányok nem ostobák, és nem vesztegetik idejüket, és nem tudna (Licisca) „hamarjában olyan leányt mondani, ki szűzen ment férjhez, s azt is jól tudom, hogy a férjes asszonyok közül hányan és hányszor megcsalják férjüket."[1306]

A 15. századi krónikákban az előkelő asszonyoknál és lányoknál eleve kizárt az intimitások teljes bemutatása, az írásokat átható erőteljes visszafogottságra a hölgyek társadalomban elfoglalt szerepe adja meg a magyarázatot. Ellenben, ha a mértékadó kereteken kívül élő örömlányokról van szó, őszintébbnek tűnnek a beszámolók. 1414 júliusában, amikor Zsigmond Bernbe érkezett, írásba foglalták, a város mivel támogatta Zsigmond és VIII. Amédée de Savoie gróf kedves jelenlétét.[1307] Többek között azt is, amikor a két barát a Gässleinban *(geslin)* – ez Bern egyik „örömöt adó" utcácskájának a neve – szép hölgyeket látogattak meg.[1308] A király elégedetten gondolhatott vissza a vendéglátásra, legyen az bor, vagy akár a domus lupanaris, miként erre a városi protokollum utalt.[1309] Két dolgot azért hozzáfűznék a berni szép napokhoz. Az egyiket tényszerűen, a másikat félve. Szavoja ura ekkor már többgyerekes apaként él boldog házasságban, és 25 év múlva (ellen)pápává választják V. Félix néven (1439–1449).

A birodalmi városok mindig kitettek magukért, ha Zsigmondot, az egyetemes egyházat, vagy éppen az európai békét kellett támogatniuk. Nem történt ez másképpen Konstanzban sem, ahol a hármasegység olvasztótégelyeként a zsinat mellett 700 örömlány is helyet követelt magának.[1310] A hölgyek jelenlétükkel segíthették az egyházszakadás okozta sebek gyógyítását, és bölcs döntésekre sarkallhatták a politikusokat Európa – a verduni szerződés (843) utáni és a bécsi kongresszus (1815) előtti – legfontosabb tanácskozásán. Mivel a király és a királyné együtt érkeztek a városba

(1414), a konstanzi kisasszonyok látogatása nehézségekbe ütközhetett, ellenben 1417 tavaszától egészen a következő év tavaszáig,[1311] amikor Zsigmond Borbála nélkül élt a zsinat városában, az uralkodó talán időt tudott szakítani – az államügyek intézése mellett – Vénusz dolgainak méltó elrendezésére. A domus lupanarisok vizitálásának terhét a király mindig felvállalta. 1434-ben, amikor a császár Ulmban állomásozott, szorgalmasan látogatta a helyi bordélyházat. Tiszteletére azokat az utcákat is kivilágították, amelyek a férfiaknak oly kedves örömökkel szolgáló hölgyek munkahelyére vezettek.[1312] És mielőtt felmerülne, miszerint mit tudott kezdeni egy ilyen intelligens ember a feltehetően nem túl művelt lányokkal, hősünk védelmében csak egy kérdést tennék fel. Nem elég, ha a kettő közül az egyik okos?

A király párizsi utazása (1416. március 1–1416. április 7.)[1313] idején mutatható be legjobban az említett kettősség. Az előkelő hölgyek tisztességéhez nem férhet kétség, ellenben elfogadott az örömtanyák látogatása. A „baráti" (Eberhard Windecke) „semleges" (Berni krónika), és „ellenséges" (Enguerrand de Monstrelet) krónikások is írtak Zsigmondról, az olvasói képzeletre bízva, kitől tudhatunk meg több érdekességet a vállalt diszciplínánkról.[1314] A *Journal d'un bourgeois de Paris* szerzője – a párizsi egyetemhez közel álló egyházi személy lehetett – naplójából (1405 és 1449 között írta) kiderül, Zsigmond az érkezését követő második kedden (március 10.) „egybehívatta a párizsi kisasszonyokat s a legtiszteletreméltóbb polgárasszonyokat", és a Bourbon palotában vacsorát adott a tiszteletükre, ahol mindegyikük egy-egy ékszert kapott ajándékba.[1315] Hasonló beszámolót olvashatunk a *Chronique du Religieux de Saint-Denys* krónikájában. (A munkát Michel Pinthouinnak tulajdonítják. A szöveg az 1380 és az 1422 közötti évek történéseit foglalja össze.) A király vendégül látta és megajándékozta „az udvar nemes hölgyeit és kisasszonyait, s a legkiválóbb polgárasszonyokat egy olyan vacsora alkalmával, melyre dallamos zene hangjai és csodálatos énekhangok kíséretével került sor." Az estebéd után „midőn e személyek eléje járultak, hogy búcsút vegyenek tőle, valamennyiüknek kegyesen rubinokat, zafírokat, smaragdokat és gyémántokat ajándékozott."[1316]

Jean Juvénal des Ursins szintén beszámolt a fogadásról. Az „Histoire de Charles VI, Roy de France" című munkája azért fontos, mert személyesen részt vett az eseményeken. Zsigmond a Louvre-ba hívta a város előkelő asszonyait és lányait, majd méltó módon, „magyaros" ételekkel megvendégelte őket. A mintegy 120 dáma a sűrű ragu és az erősen fűszerezett mártás után nem maradt szomjan, mert a király a legtestesebb bort itatta velük. (Ennek okát még keressük!) A szósz íze intenzívnek bizonyult, ezért kevesen ettek belőlük, inkább a húst kóstolgatták. A vacsorát tánc majd éneklés zárta, és Jean Juvénal des Ursins úgy tudta, nem maradtak el az ajándékok sem.[1317] A francia király többször megvendégelte Zsigmondot és embereit, de hasonlóan tettek a francia előkelők, köztük maga Jean Juvénal des Ursins, Traignel ura. Ő a király kivételével fogadta az uralkodó embereit. Figyelmes házigazdaként

30. Jean de Berry herceg hóráskönyve. Január. Részlet, 1414–1416

hölgyeket, valamint zenészeket hívatott, de játékokról és egyéb szórakozásokról sem feledkezett meg.[1318] Az ünnepségekkel „a király, a császár és az urak egyaránt nagyon elégedettek voltak."[1319] Mi ellenben nem, mert pechünkre Zsigmond a párizsi napjai alatt sereg meghívásnak tett eleget, ahol a legtiszteletreméltóbb és legelőkelőbb lányokkal és asszonyokkal találkozott. Ezek szerint Párizsban ha még akart volna sem tudott csapodár kalandokba keveredni? Szerencsénkre a makulátlan etikájú hölgyek mellett kevésbé erkölcsösekkel szintén lehetett találkozni Európa városaiban. Ezt többek között Enguerrand de Monstrelet-től tudjuk, aki némi elfogódottsággal szemlélhette Zsigmond mindennapjait. VI. Károly francia uralkodóhoz (1380–1422) írt leveléből kiderül, „ez az eszelős öreg, bármilyen országba, bármily vidékre jöjjön is, nem mulasztja el, hogy ne szeretkezzék nőcskékkel, és ne játssza a szerelmest. Kackiásan, ifjú ember módjára egy, sőt két koszorút tesz ősz fejére, kíséretével, énekszóval járja be az utcákat, és ami még növeli aljasságát, az utcasarkokon leszáll a kocsijáról, a nyilvános szajhákat kezével megérinti, olyan barátságosan, mintha ezek a némberek Penelopéhez, vagy a római Lukréciához volnának hasonlók, holott inkább minden tekintetben erre az aggastyánra ütnek."[1320]

5. Quant'è bella quant'è cara

Mindenképpen higgyünk Nemorinónak, de a „Szerelmi bájital" egyik legszebb áriájának a sorait ne csak Adinára vonatkoztassuk, hanem az appennini-félszigeti lányokra és asszonyokra, akik szépek és gyönyörűek. Ebből az alaphelyzetből kiindulva térek rá a kérdés megválaszolásához: Milyen hatással lehettek a talján hölgyek a királyra, és kölcsönös vonzódás esetén hűséges maradt-e feleségéhez? Zsigmond második itáliai utazásának – ahogy már jeleztem – egyetlen célja volt, Rómában, a pápa által, császárrá koronáztatni magát. Nejét ekkor sem vitte magával. Borbála a király életének egyik legmeghatározóbb napján nem tudott osztozni férje örömében. Azért van itt még valami. Közös gyermekük, az 1409-ben született Erzsébet csemetekoráról ugyan alig tudunk valamit, de egy dolog kétségtelen: szüleit nem sokat láthatta. Különösen a papáját. V. László királyunk jövendő édesanyja ugyanúgy kimaradt a látványosságból, mint a Cillei lány. Hasonlóan hozzájuk, a „Romzug" idején nem tartom valószínűnek, hogy a hitvesek megcsodálhatták Itália szépségét. Egy alkalmat ismerek, amikor Rómában felmerülhet a „hivatalos" női jelenlét. Ez a hölgy kizárólag a koronázás idejére csatlakozhatott. Nem más ő, mint a galambóci hős, Rozgonyi Cecília. Ha Arany Jánosra gondolunk, bizton feltette a kérdést: „Hová, hová édes férjem?" És ha már a csatába (1428) elkísérte szíve választottját, akkor Rómát sem szerette volna kihagyni. Egy alkalommal (1433. július 13.) még férjével (Rozgonyi László fia István) együtt szupplikál az Urbsban. Ugyanazon a napon és lapon önállóan

kért egy tatai búcsúengedélyt,[1321] ami, valljuk meg, a balladára alapozott sejtésünknél jóval biztosabb támpontot kínál jelenléte kérdésének megítéléséhez.[1322]

A Magyar Tudományos Akadémia egykori első emberének köszönhetjük az amazontermészetű dáma elkeresztelését, hiszen neve 1852 óta ebben a formában ragadt meg a köztudatban. Teljes mértékben igazat adok Spiró Györgynek, amikor megállapítja, hogy a szépirodalom az egyetlen megbízható emlékezetünk,[1323] még akkor is, ha valójában Szentgyörgyi Péter lányát soha sem hívták így. A középkori gender kutatóinak legnagyobb örömére nem vette fel a férje nevét, jóllehet ezt nem is tehette, hiszen ekkor ez ismeretlen fogalomnak számított. Az oklevelekben kizárólag Rozgonyi István feleségeként *(consors)* említették. Arra viszont nehéz megfelelni, miért lehetett ott egyetlen nemes hölgyként az ostromnál és a koronázáson egyaránt. A rizikós első utazás mozgatórugóiról halvány segédjegyzői fogalmam sincsen, maradjunk a felfoghatatlannál. Ámor mámoránál. A Jókai Mór elbeszélésében Cicelleként aposztrofált hölgy megjelenése a galambóci várnál eleve különlegességnek számított. Nemcsak a nemes származás miatt, hanem mert férje is az ostromlók között serénykedett. Tekinthetjük ezt a szerelem hősies megnyilvánulásának, de a korszakban inkább felelőtlenségnek tarthatták. A birtok és a család egyedül hagyása legalább olyan veszélyeket rejtett magában, mint a csatamező. A família vezetőjének halála pótolhatatlan hiány, de helyettese (feleség) elvesztését kockáztatni könnyelműség volt a javából. Ennek ellenére Rozgonyiné – maradjunk elnök urunk terminus technikusánál – megjárta Szerbiát, sőt egy gályáról hajítógépeket és az ágyúkat irányítva fedezte a királyi seregek átkelését az Al-Dunán. Vitézsége nemcsak a tett okán számított unikálisnak, hanem azért is, mert nő volt. Különleges teljesítményét példátlan módon honorálták. Az uralkodó akaratából saját jogán jutott birtokokhoz.[1324] Egykori merészsége jutalma lehetett a római diploma, amikor a kíséret nemes tagjaihoz hasonlóan ő is pápai kiváltságban részesült.

Zsigmond nagyra értékelhette Ceciliát. Esetünkben elképzelhetően nem sármőrként, hanem mint a kegyet gyakorló uralkodó. Engedékenységével kiváló mentális-kommunikációs képességét csillogtathatta meg. Gesztusát Rozgonyi István szintén jó néven vehette. (A király tőle értesülhetett az asszony tervéről.) Az uralkodó személyiségének feltérképezése érdekes vállalkozás, de most kizárólag egy – témánkhoz erősen köthető – szegmenséről szólnék: a hölgyekkel szembeni tiszteletről. 1435 májusában, amikor Nagyszombatban találkozott Borbálával, miután tudomást szerzett az evésidőre várható neje érkezéséről, étellel és előkelőivel fogadta. Midőn hitvese egy kőhajításnyira volt tőle, és a királynő udvarhölgyeivel elindult felé, Zsigmond eléje sietett. A beszámoló írója külön kiemelte, mozgásán nem látszott a lábában bujkáló fájdalom.[1325] Ezután bensőségesen üdvözölték egymást, majd külön-külön a saját szállásukra vonultak. A károgók bohón az öt év távollétre foghatják udvariasságát és örömét, én ellenben mindezt lovagiassága bizonyítékának tekintem.[1326]

Visszatérve diszciplínánkhoz, számomra a királyi „szalmaélet" nem felmentésként, hanem magyarázatként szolgál a lehetséges félrelépésekre. Egyesek azt gondolhatják, Zsigmond bácsi *(Babbo Sigi)* a kapuzárási pániktól rettegve vette ki a részét az édes hölgyek hajkurászásából. Válaszom a kategorikus nem! Az érettebb férfiemberre ez már hároméves korától jellemző, és egészen az Ómegáig eltart. Az uralkodó Róma felé utazva számos itáliai városban megfordult, ezért hódítási esélyei számát a nulla és a végtelen között kereshetjük. Én sajnos Piacenzából ismerem az első alkalmat, amikor a király férfiúi vonzerejét bevethette. Hasonlóan a később felsorakoztatott krónikarészletekhez, a városban hatalmas pompával fogadták, és az első találkozásokra, mint bárhol máskor, a tiszteletére szervezett fogadáson, pontosabban a táncmulatságokon kerítettek sort. Ez érthető, hiszen évszázadokig ez számított a megismerkedés ha nem is az egyetlen, de mindenképpen a legfontosabb színterének egy erkölcsös hölgy és egy úr számára. Az uralkodó az 1431. december 23-a előtti napok egyikén érkezett a városba.[1327] Mindenki örömére a karneváli időszak (1432-ben a carnisprivium március 4-re esett) elengedhetetlen részének számították a vidám ünnepségek, és ez nem történt másképpen Piacenzában sem, ahol a főtéren lovagi tornákat *(giostra)*,[1328] míg a városházán táncos estet szerveztek és rendeztek.[1329] Ennél többről nem olvashatunk, ellenben az eszem-iszom mindig alkalmat adott a találkozásokra. A városban már Zsigmond oldalán találjuk Oswald von Wolkensteint is. A költő és diplomata 1432 januárjában érkezett Piacenzába. A „tiroli" nem a visszafogott ember típusába tartozott, és kiváló társnak bizonyulhatott a karneváli hangulathoz. Pénztárcája kiürült, tudjuk meg egyik gúnyverséből, amit Hermann Hechtről (Zsigmond piacenzai titkára és protonotáriusa) írt.[1330]

Piacenza után Pármából vannak újabb bizonyítékaink, ahová Zsigmond 1432. március 22-én vonult be. Hatalmas ovációval fogadták a nagy, ősz szakállú és gondozott hajú, a fején zöld girlandot viselő királyt. Ha hihetünk a krónikának, az akkor már 64 éves uralkodó, megunva a birodalmi és az itáliai ügyeket, március 30-án kérést intézett a város vezetőjéhez. Úgy maga, mint lovagjai, szívesen vennék, ha Párma legszebb hölgyeivel rophatnák. Zsigmond elképzelése meglepő módon meghallgatásra talált, és 21 órakor, amikor a király a podestà palotájához érkezett, már 16 szépség várta a boldog kiválasztottakat.[1331] Logikusan a partnerek sem lehettek sokkal többen. Egy másik beszámoló alapján ellenben az uralkodót sok lovag kísérte.[1332] Oswald von Wolkenstein szintén részt vehetett a mulatságban, hiszen Pármában is az uralkodó környezetében virgonckodott.[1333] Ha valóban 16 hölgy közül válogathattak, akkor megtaláltam a magyar történelem első „leköszönés" adatát, mivel a tánc végeztével a kisasszonyok leülhettek pihenni, de előtte elhaló hangon elrebeghettek egy „Vi ringrazio tanto" köszönő mondatocskát, majd a forgatagot látva titokban az új lovagra várhattak.

31. Oswald von Wolkenstein költő és diplomata portréja, 1432 körül ►

Ellenben, ha erőből mentek a dolgok, akkor maradt a „lekérés", és 1432 előtt erről sem olvashattunk sehol. Azt gondolom, mivel semmi meglepőt nem találtak Zsigmond és embereinek mozgásában – ez érvényes valamennyi mulatságra –, jól ismerhették a korrekt és naprakész lépéseket, forgásokat és figurákat. Különben említést tettek volna a furcsa látványról, mint 1476-ban Ferrarában, amikor táncra kérték a magyarokat, akik saját szokásuknak megfelelően, dudaszóra a parkettre perdültek. Nem tudjuk, akkor mi volt a repertoárjuk, de ezt a stílust Itáliában mindenhol különlegesnek találták.[1334] Pro primo! Ne becsüljük alá Zsigmond báróinak és nemeseinknek tánctudását. Pro secundo! Már Magyarországon megedződhettek, mert már ott ismerték és használták az itáliai módit, vagy európai utazásaik során váltak Frederick Austerlitz-cé.

A hölgyek szívének megnyeréséhez két dolog elengedhetetlen. A sárm és a pénz. Az előzőt Zsigmond és emberei „von Haus aus" hozhatták magukkal, míg az utóbbit Pármában kis leleménnyel szerezhették meg. A mulatság napján ugyanis az uralkodó és a milánói herceg 150 embere lovon bejárták a várost. Ebben még semmi furcsát nem láttak a polgárok. A krónikás szerint a király katonáinak köztudottan kevés a pénze, és ezért mindennap lovaik eladásával foglalatoskodtak.[1335] Véleményem szerint ezek az állatok (gebék) kizárólag a vevő istállójáig bírhatták az utat, sok hasznukat nem vehették. Egyéb variációként a mének zsákmányolását, majd az állatok gyors pénzzé tételét tudom még elképzelni, de számomra hihetőbbnek tűnik Pálóci László és Simon már fentebb említett esete, amikor Buonconvento városában három paripájukat Piccolomini zálogba adták egy helyi polgárnak.[1336] Az állatokat még májusban – jóval Siena elhagyása után – sem váltották ki.[1337] Igazi harcos bizony soha nem válik meg a saját lovától, legfeljebb végszükségben. Habár a szép lányokkal táncolás már sokuknak ezt jelenthette, és így érthetővé válik a katonától szokatlan tranzakció. Az ünnepséget megtartották. A tánc két óráig tartott, amikor a király néhány hölgyet megölelt és megcsókolt, mindezt „per domesticezza".[1338] Pezsgő vitát lehetne folytatni a szó jelentéséről, noha a meghitt viszony kifejezés dobogós lenne a nemes versenyben. A kis történet befejezéseként Zsigmond hazament, örök rejtélyként hagyva az utókornak, vajon témánk szempontjából a „domesztikálásnak" lett-e eredménye.[1339] Hiába! A 64 év az 64 év. A férfiben csitul a vágy, ellenben erősödik a lélek.[1340]

Zsigmond a legtöbb időt Itáliában egy helyen Sienában töltötte, és a nagy számok törvényében reménykedve megnyugtató eredményre számítottam az uralkodó és a városi hölgyek nexusáról. Aeneas Silvius szerint a király elé, miután a bevonulási ceremónia után megérkezett a szállására, négy gyönyörű fiatal hölgy érkezett, és szépségük okán mindannyiukat inkább tekintették istennőknek, mint földi halandónak. [1341] A szerző sejtelmesen megcsillogtatta esztétikai érzékét, majd igazi tudósként az előzményekről sem feledkezett meg. Úgy érezte, ha hárman lettek volna, azokat vélték volna bennük látni, mint akik egykoron megjelentek Párizs királyfi álmában.[1342] Zsigmond, amikor meglátta a őket, leszállt a lováról, és kétsé-

32. Zsigmond bevonulása Sienába. „A két szerelmes történeté"-nek kéziratos változata, 1460–1470 körül

gek közt gyötrődve a következőt mondta kísérőinek: „Láttatok valaha e nőkhöz hasonlókat? Kételkedem, hogy emberi vagy angyali arcuk van-e?[1343] A király gyorsan döntött: „Bizonyos, hogy égiek".[1344] Én tökéletesen megbízom az uralkodó ízlésében.

Néhány nappal a megérkezés után (1432. július 20.) Zsigmond örömére hölgyek *(madame)*, kisasszonyok *(damigielle)*, szolgálónők *(schiave)*[1345] és az intézők *(fattori)* vonultak fel előtte.[1346] Ez utóbbi kifejezés késztette Sigismondo Tiziót egy sokkal izgalmasabb leírásra és fantáziájának a bizonyítására. A hölgyeket és a kisasszonyokat a szoba- és szolgálólányok követték, és eunuch őrök, valamint markotányosnők *(lixa)*,

mondhatnánk igazi madámok kísérték.[1347] Tommaso Fecini katonásan rövid szövegét kellő fantáziával vagy megfelelő rosszindulattal, így is értelmezhetjük, de az sem kizárt, Tizio valamit hallhatott, vagy olyat olvashatott, amit mi már nem ismerünk.[1348] Még belegondolni is rossz, ha kizárólag ez utóbbi textus maradt volna fent, állandóan Zsigmond és magyarjai erkölcstelen életéről hallanánk. Fortuna mellett a filológia szintén a segítségünkre sietett. Lám, az oly sokak által alábecsült és korszerűtlennek tartott tudomány egy nemzet becsületét képes megmenteni. Ez utóbbi gondolatot a latin tanszékek bezáróinak a figyelmébe ajánlom. És ha bárkinek kételyei lennének a „kis- és a holt nyelvek" hasznáról, gondoljon a code talkerek első és második világháborús tevékenységére. A baszknak, a csaktónak, a komancsnak, a navahónak és a szeminolnak sokat köszönhetett a szabad világ.

Kalandról Sienában sincs tudomásom, csak „plátói" vonzódásra találtam egy utalást. A lángolásból ugyan nem lett semmi, de ezt tudjuk be a birodalmi ügyek nyomasztóan súlyos terhének, és az ebből fakadó elfoglaltságoknak. „A két szerelmes történeté"-nek férfi főhőse, miután sikeresen meghódította a szépséges Lukréciát, a légyottról hazafelé tartva azon morfondírozott, ha a király rákérdezne, hol járt, akkor azt mondaná, egy másik asszonynál. A hazugság oka egyszerű! Az uralkodónak tetszett a hölgy.[1349] A szerencse a csábító mellé állt, hiszen Zsigmond nem próbálta férfiúi bájával elorozni a hölgyet, miközben jól tudjuk, a piros király minden rendszerben üti a piros filkót. Így aztán Euryalusnak a kíséret egyik magyar tagjával kellett megvívnia a szerelméért, mert Pacorus – nemes származású lovagként – szintén szemet vetett Lukréciára, és az vezette erre a botor gondolatra, hogy a nő szépen nézett rá.[1350] Igaz, a hoppon maradt udvarló akkor még nem olvashatta Aeneas Silvius Piccolomini munkáját, ahol fehéren-feketén le van írva: „A mi asszonyainknál az a szokás, hogy mindenkire barátságos arccal tekintenek."[1351] Ennek a fontos tudásnak a birtokában bizton nem ácsingózott volna. Pacorusról nem tudunk semmit, de a Sienában időző Hunyadi János biztosan nem lehetett.[1352] A fiatal katona ugyanis ekkor már nős volt, így nyilvánvalóan hűséges, és ha mégis – természetesen Lukrécia hibájából – megbotlott, nemzeti májunkat hizlalva, Euryalus elől bizton vitte volna a nőt.

A tánc és a mulatság az itáliai utazás során továbbra is központi helyet foglalt el Zsigmond életében. A koronázást (1433. május 31.) követő első állomás, ahol újabb adalékkal gazdagodhatunk a tanulmány elején megfogalmazott kérdés megválaszolásához, az Perugia. A császár az umbriai városba augusztus 25-én érkezett, ahol a szokásos tisztelettel fogadták. A következő napon (augusztus 26.) a városi hölgyekkel táncos mulatságot szerveztek a főtérre, ahol egész nap állt a bál.[1353] Zsigmond jól érezhette magát, ámbár elfáradhatott. Erre lássunk két szerény bizonyítékot. 1433. augusztus 27-én nem mozdult ki otthonról, ellenben másnap már újból a piazzán találjuk, ahol együtt ettek és táncoltak a perugiai lányokkal és asszonyokkal.[1354]

Ki kellett szellőztetnie a fejéből a reggeli programot, amikor kilovagoltak Monte Morcinóba, ahol Zsigmond részt vett egy misén, majd lovaggá ütötte az irigylésre méltó keresztnévvel rendelkező Agamenonne degli Arcipretit, végül bejárta a környéket.[1355] Titkos kalandról nincsen tudomásunk, de egy újabb, Zsigmondra jellemző életvezetési tanácsot felfedeztem a perugiai napok ismeretében. Aki nem tud lazítani, az megfeszülni sem képes. Riminiből hasonlóan táncos összejövetelről tudunk. Zsigmond 1433. szeptember 3-án vonult be a Malatesták városába, és a méltó fogadtatás után a Cortébe (Palazzo dei Signori) leendő kvártélyára lovagolt. Itt a Camera de' Pardiban lakott. Rimini valamit hallhatott a császárról és báróiról, mert a zöld szalonban megjelentek a Cortéból a városi és a „vidéki" hölgyek.[1356] Az elmaradhatatlan tánc után a császár megköszönte a remek fogadtatást, és másik kedvenc időtöltéseként lovaggá avatta Gismondo és Domenico Malatestát.[1357]

6. A magyar Messalina

Ellenpólusként pillantsunk bele Borbála királyné életébe. Vajon ő miként viselte el férje távollétét? Sokatmondó, hogy Johannes Cuspinianus (1473–1529) már a 16. században a római császárokról *(De Caesaribus atque imperatoribus romanis)* foglalkozó munkájában Zsigmond feleségét Messalinához hasonlítja.[1358] Már csak az alliteráció okán is kikérem magamnak, hogy a mi Cillei lányunkat (1392–1451) a kárörvendők az „eine Teutsche Messalina" névvel illessék![1359] Claudius császár (41–54) harmadik neje és Zsigmond második hitvese között két közöset találhatunk. Mindketten nők voltak, valamint idősebb férfivel léptek frigyre. Borbálát 1405. december 6-án koronázták meg, ekkor a király 37, arája 13 éves volt. A huszonnégy év korkülönbség már abban az időben is felkelthette a vojörök figyelmét. A „nem zörög a csont, ha húsos" és „nem fúj a szél" bölcsességnek megfelelve keressünk olyan esetet, amivel a királyné kiérdemelhette a pejoratív megközelítést. 1419-ben, amikor az uralkodó visszatért Hungáriába, hitveséről egy „goromba rágalom jutott a fülébe". Zsigmond látni sem akarta nejét, akit Váradra száműzött. Eberhard Windecke szerint: „úgy fél évet tölthetett itt, de a királyné, lánya, szolgálói is olyan nyomorúságban éltek, hogy mindannyiukon betegség lett úrrá. Gyakran előfordult az is, hogy sem kenyér, sem bor nem került asztalukra, addig, amíg nem fizették meg az árát. Mindig ugyanabban az öltözetben kellett járniuk és aludniuk, tetvesek és piszkosak lettek mindannyian. Háromnegyed év is eltelt, mire őfelsége hajlandó volt Váradra menni."[1360]

Az asszonynevelés érdekes módja a király mérgére utal. Az okot nem tudjuk, de Zsigmond életének krónikása tett egy érdekes célzást. I. (Hohenzollern) Frigyes brandenburgi őrgrófnak (1371–1440) egy kölcsönügylet okán kezességet kellett vállalnia. Ő mindezt elfogadta, elsősorban azért, „hogy a királynét szolgálja és tetszését elnyerje,

33. Borbála királyné és leánya, Erzsébet. A konstanzi krónika mestere, 1440 körül

amelyből később igen nagy hátránya lett, hiszen hírbe keverték a felséges asszonnyal."[1361] Uram Isten! Az 1432-es luccai ujjak mégis a cornutót formálták? Soha nem fogjuk megtudni, az esetleges hűtlenség miatt zároltatta-e az uralkodó Borbála vagyonát, vagy más okát keressük a szigornak. Mályusz Elemér szerint ennek dátuma 1419.[1362] Okleveles bizonyítékot nem ad, de két ok miatt gondolhatott erre az évre. Mivel a királyné csak 1424-ben kapta vissza az elvett birtokokat,[1363] valamikor el is kellett venni azokat. A dátum meghatározására ezért kapóra jött az állítólagos hűtlenség, amit a szerző elfogad. Ha engem kérdeznek, Borbála alaposan kiköltekezhette magát, és jött a jogos keménykedés. A mosolyszünet nem sokáig tartott, a kibékülés karácsony estéjén (1419. december 25.), Szakolcán történt. Ekkor az uralkodó és asszonya már másfél éve nem látták egymást. A Cillei lány hiába viselkedett alázatosan, Zsigmond szíve egyedül lánya, Erzsébet kérésére lágyult meg, „és megbocsátott a királynénak, ha valamit elkövetett volna ellene."[1364] Eberhard Windecke le nem írná azt a bizonyos dehonesztáló szót, legfeljebb finoman érezteti, Borbála megcsalhatta a férjét, és Zsigmond sem konkretizálja a bűnt, amit asszonya elkövethetett. A kibékülés utáni este – gondoljunk a tizennyolc hónapra – mindkettőjük számára emlékezetes maradhatott, miután „az éjszakát együtt hálták el, viszályuk tehát elcsitult."[1365] És lám! Az egymásra találási technikák nem sokat változtak az évszázadok óta. Bátran állíthatjuk, 1419. december 25-én éjszaka Zsigmond hűséges volt, és aznap Borbála sem csalta meg a férjét. Valljuk be, 595 év

távlatából a fenti tény megállapítása jelentős histórikusi eredménynek számít, hiszen Európa a mai napig képtelen felmutatni akár egyet az uralkodói, a nemesi, a polgári, a paraszti és az egyházi párok közül, akikről jó szívvel és szakmai felkészültséggel alaposan felvértezve hasonlót állíthatnánk. A magyar medievisztika jól teljesít! És ha valaki ebben kétkedne, annak felteszek egy kérdést. A fentiek közül kiről tudjuk biztosan, hogy 1433. február 12-én nevetett? Csak Zsigmondról, aki Sienában ezen a napon a firenzei követek válasza közben kacarászott egy jót.[1366] Revideálva magamat kijelentem, középkorkutatásunk jobban teljesít! Az 595 és az 581 évvel ezelőtti történések emlékére – tradícióteremtő módon – ezeken a napokon legyen mindenki hűséges a párjához, és mosolyogjon sokat. Mert hagyományt kreálni kedves elfoglaltság, de az ellenkezőjét hasonlóan pártolom. Az utóbbira egy példát, hogy mire gondolok, mielőtt érkeznének a kövek és a blogok. Itt van például a nők választójogának az egykori tilalma.

7. Karaktergyilkosság a középkorban

Tökéletesen egyetértek Jörg K. Hoenschel, aki az egész házasságtörési históriát koholt vádként kezeli.[1367] A kortársak ellenben ezt másképpen gondolták, de a királyné inkább Zsigmondnak köszönhette a sarkos véleményeket, mint feltételezett léha életének. Jean de Montreuil (1354–1418) humanista hasonlóana királyhoz köti Borbála szabadosságát. Tudomása szerint az uralkodó mindent ráhagyott a társára, sőt bátorította, vegyen részt a nyilvános táncokban, továbbá fecsegjen a férfiakkal. A szerző súlyos vádat is megfogalmaz: aki nem tudná, hogy királyné, inkább egy „nőszemély"-nek tartaná.[1368] A francia szerzőről tudni lehet, Zsigmond nem tartozott a kedvencei közé. Aeneas Silvius Piccolomini hasonlóan sokkal többet gondolt Borbáláról, mint a valóság. Gyűlöletének a mozgatórúgóját még nem látom világosan. Bőséges élettapasztalata mondat-hatta vele a házaspárról: hűtlen férj csalfa feleséget terem.[1369] Szállóigéje nekem ugyan azt sugallja, mint Jean de Montreuil szövege: bohém királynak könnyelmű az asszonya. Mindamellett elszánt nőnek tartotta.[1370] Az uralkodó halála után az özvegy élete utolsó éveit a csehországi Melníkben töltötte. Aeneas Silvius Piccolomini „elfogulatlanul" Barbara orgiáiról írogatott.[1371] A reneszánsz karaktergyilkosság jól működött. Az utókor bátran és ellenőrzés nélkül vette át a minden alapot nélkülöző állításokat, ahogy ezt már láttuk Cuspinianusnál, és még oly sok kázusban azóta. Megjegyzendő, Jean de Montreuilt meggyilkolták, Aeneas Silvius Piccolomini ezzel szemben természetes halált halt 1464-ben, de II. Pius pápaként élete legnagyobb kudarcát élte meg Anconában. Az annyira áhított keresztes hadjáratból nem lett semmi.[1372] A Libreria Piccolomini freskósorozatának utolsó képén Pinturicchio kiválóan éreztette a beteg egyházfő mérhetetlen

fájdalmátés csalódottságát a velencei flotta megérkezése láttán. Mondhatnák Borbála okán mindketten elnyerték méltó büntetésüket, de mi van akkor, ha a királynő valóban ledér és kacér volt? Akkor végzetüket fogjuk az életre és a habostortára.

8. Egy kísérlet kudarca

Méltán csalatkozhatunk, hiszen az általam ismert forrásokból nem tudtam választ adni a kérdésre. A király – gyarló férfiként engedve a donnák dús bájainak – félrelépett-e, vagy ellenkezőleg, hűségesen és kitartóan egy újabb szakolcai éjszakára várt. Ameddig nem kerül a kezünkbe egy olyan oklevél, ahol ezt olvashatjuk: „Én Zsigmond, Magyarország, Csehország stb. királya stb. Itáliában megcsaltam Borbálát", és amíg ezt a főkancellár a birodalmi pecséttel meg nem erősítette, a kutató nem tud biztos választ adni. És ha találnánk egy ilyen iratot, akkor se dőljünk hátra, hiszen ekkor kezdődne el az igazi kritikai munka! Ezt viszont már az ifjabb történész nemzedéknek kell kikutatnia, választ keresve az égető kérdésre. Az uralkodó az appennini-félszigeti hölgyek buja vágyának vétlen tárgyává vált, avagy férfiúi vonzereje sodorta kalandokba? A türelmetleneknek addig is bátran kijelenthetünk: Zsigmond kellő érdeklődéssel szemlélte Sophia Loren elődjeit.

9. „The Godfather"

A hosszúra nyúlt tartózkodás alatt a király emberei bensőségesebb viszonyba kerülhettek a polgárokkal. Ezt demonstrálandó, a kíséretből többször keresztapaságot vállaltak. Ehhez „Don Sigismondo" beleegyezésére mindenképpen szükség lehetett. Permanens jókedvénél fogva mindezt megengedte, hiszen a *„capo di tutti capi"* jól tudta, mire vágyhat a legjobban egy családtag. Keresztapa lehessen, és ne kelljen a „Don" haragjától tartania. Nézzük, kik lettek a kiválasztottak:[1373]

1. sz. 1432. 07. 30. (Szerda)[1374]
2. sz. 1432. 10. 12. (Vasárnap)
   Micchele Vettorio – di Iachomo di Piero
   Misser Giovanni dongharia[1376]
3. sz. 1432. 11. 14. (Péntek)
4. sz. 1433. 01. 05. (Hétfő)
   Simone Guasparre – di Nicho di Sumone pollaruolo
   Frate Marciello da Roma de frati de servi e Giorgio di Ghuccio charnaiuolo e Biagio di Pietro dongharie[1378]

5. sz. 1433. 03.05. (Csütörtök)
Aringhieri Aghustino Maticho – di Ghinacçone di Vanni Acçoni
El chonte Maticho e misser Lionardo di Baimoçi tesoriere
delonperadore e misser Stefano Biçichel e misser
Giovanni di Talocçi fratello delchonte Maticho tutti baroni delonperadore[1379]

A keresztapaság, mint baráti gesztus, mindkét fél részéről érthető.[1380] Kilenc hónap alatt barátságok szövődhettek, és a jeles nap megfelelő keretet biztosított a szimpátia kimutatására. Nem beszélve a szertarás jelentős „PR" értékéről, különösen, ha erre magas rangúakat nyertek meg.[1381] Elsőnek – 18 nappal a megérkezés után – jelzésértékű tettként maga az alkancellár vállalkozott a feladatra. Mi több, Kaspar Schlick keresztgyereke a Gaspare nevet is viselhette.[1382] Gáspárrá válni elégségesnek tűnik egy szép emlék. A Lollo családban, ahol Zsigmond bizalmasa lakott, a sienai napok okán, Schlick keresztnevét választották fiuknak.[1383] És ha már itt tartunk, semmiképp se irigyeljük a jövőben Aringhieri Aghustino Maticho frissen született polgárt, amikor be kellett mutatkoznia. Azért valamit érezhettek, hiszen az utolsó keresztnévként vezették be a Toszkánában értelmezhetetlen Matikót.[1384] Igaz, valamivel kedveskedni kellett a Tallóci testvéreknek, Noffri Bajmóci Lénárdnak és Bicskele Istvánnak. Róluk azt írták, valamennyien Zsigmond bárói.[1385] Azért az áldomás is kedves lehetett, nem csak a választás. A baptizációk a fenti öt esetben nem kötődtek ünnepekhez, ami érthető, hiszen a középkorban a szertartásra a szülés utáni egy-két napon belül – a gyerekhalandóság magas száma miatt – mindig sort kerítettek. A szülők társadalmi helyzetét hűen tükrözi a keresztapák kiválasztása. Amikor Siena életében fontos szerepet játszottak, ott előkelőnek jutott a megtiszteltetés.[1386] A kézműveseknek a reszlivel kellett beérniük.[1387] Pontosabban feltehetően egy nemessel *(Misser Giovanni dongharia)* és valószínűleg egy katonával *(Biagio di Pietro dongharie)*.[1388] A szállások ismeretében kijelenthetjük, az ismeretségek nem a közös élettér miatt köttettek, inkább a város nyújtotta találkozási lehetőségek (kocsma, templom, stb.) eredményeképpen, vagy a közös munka (harc, pénzügyek, javítások, vásárlások stb.) okán.

Amíg a király a városban tartózkodott, négyszer választották a sienai szülők a Zsigmond nevet, mert tetszhetett nekik, vagy a „Donhoz" hasonló hatalmat és gazdagságot kívántak gyerekeiknek. A kis Sigismondót (di Filippo di Lucha) éppen azon a napon keresztelték, amikor a *„capo di tutti capi"* a városba érkezett.[1389] A kezdeti buzgalom (1432. augusztus 10. és 14.) után visszaállt a rend,[1390] 1433. április 8-ig a szülők negligálták a burgund szentet.[1391] A lányok közül kizárólag a kis Gismonda büszkélkedhetett az iskolában azzal, hogy a keresztségben a Zsigmond női változatát választották neki.[1392] Tekintsük mindezt egyszerű felbuzdulásnak? Vagy a férfiasan kemény és a nőiesen lágy Gismonda–Gismondo–Sigismondo hármas már régóta meghódította a sienai szülők szívét? Talán 1432. július 12. és 1433. április

25. között szerették meg édes csengésüket? A válaszhoz nézzük azért a tényeket is. 1421 és 1441 között átnéztem a kereszteléseket. A „Don" érkezése előtti tíz évben senki sem viselte a Sigimondo-Gismondo nevet. 1433 után bizony szép lassan 400%-os növekedést könyvelhetünk el, ha az utóbbi változatot is hozzászámoljuk az eredményhez. Gismonda vesztett a nemes versenyben, mert az uralkodó bevonulása előtt már két alkalommal megtetszett a hangzása, ámde itt 50%-os csökkenésről beszélhetünk. A feldolgozásából látszik, a statisztika a történész és a politikus legfontosabb fegyvere.

Gismonda	Gismondo	Sigismondo
1430. 12. 21.[1393]	1434. 04. 19.[1394]	1439. 03. 13.[1395]
1432. 05. 23.[1396]	1441. 06. 14.[1397]	1441. 06. 14.[1398]
1433. 09. 14.[1399]		

Megkerülhetetlen körülményre utal – sienai közmondások gyártásában nem vagyok rossz – egy helyi kifejezés. „Amit szabad IV. Károlynak, azt megteheti egy sienai is", hiszen a burgund szentről (gyerekeivel együtt 524-ben a vízbe fojtották) nevezhették el a kis luxemburgi csecsemőt. Ereklyéje 1354-ben érkezett a prágai dómba, közép-európai kultuszának kibontakozását élhetjük át, amikor 1361-ben a „*Don*" édesapja a Sigmund mellett döntött. És még egy adalék a választáshoz: a városban is működhetett a „feleségemnek ez tetszett" faktor. Ha már ilyen sokat számoltunk, ne menjünk el a kilenc hónap mellett sem. A kereszteléseket végigolvasva egyetlen egyszer sem szembesültem a sienai lányok-asszonyok kézzelfogható hűtlenségével. Az ekkor született gyerekek egyikének sem a kompánia valamelyik tagja lett a papája. Valójában minden tőlem telhetőt megtettem az ügyben. A kötetet 1432 júniusa és 1434 februárja között (az elutazás utáni kilenc hónap) gondosan átnéztem.[1400] A negatív eredményt tudjuk be a hölgyek rendíthetetlen erkölcsösségének, a klán kikezdhetetlen moráljának, és semmiképpen sem a városi gyakorlatnak. A jegyzőkönyvekbe kizárólag a polgárok törvényes leszármazottainak a nevét vezették be.

A „*Don*" Sienában nem gyakorolta a keresztapaságot. Erre egészen 1433. szeptember 13-ig kellett várni, amikor Ferrarában III. Niccolò d'Este ferrarai őrgróf augusztus utolsó napjaiban született gyermekét lovaggá ütötte, és a víz alá tartotta.[1401] Az Este család első embere miért a Sigismondo nevet választotta legkisebb fiának? Ezt az olvasó fantáziájára bízom. A sors ellen viszont nincs mit tenni, aminek össze kell érnie, az egyszer össze is fog. Sigismondo d'Este 1461. augusztus 14–15-i *Palion* lovat futtatott a városban. A sötétbarna és teljes testében foltos állatot Paganinus Pagani de Romania lovagolta.[1402] Reményeim szerint a keresztségben a „*capo di tutti capi*" névváltozataival élők legalább a pálya széléről nézhették a versenyt. Siena ide, Siena oda, már akkor is sokat számított, ki a „Godfather".

Sigismundo di filipo di luca chiavaio
si battezzo a di xii d agosto furon patri
di piacuino di bartalomeo d antonio no
taio — — agosto — —
Sigismundo lorenzo d antonio di fili
po orciolaio si battezzo a di x d agho
sto furon patri frate nicholo da sa
nto gimignano de frati di san domenicho
Sigismundo maria di federigho di
federigho tedescho si battezzo a di
xiiii d aghosto furon patri giovanni
di gostanza tedescho — —
Sano bartalomeo d antonio di si
mone di sano tessitore si battezzo
a di xxvii d aghosto furon madre mo
na bartalomea di xpiano dal
poggio daghobbio Settembre
Stefano di piero di francescho di mi
chele [illegible] damonte aperto si batte
zzo a di xiiii di settembre furon patr

34. Keresztelési jegyzőkönyv 1432. Részlet, Siena

10. A kitüntetést az kapja, akinek adják

Már a régi görögök ismerték a számítógépet, igaz, nem úgy nézett ki, nem úgy hívták, és másra használták, mondjuk kapáltak vele, de a lényegen ez semmit sem változtat, mert a „nincs új a nap alatt" roppant szellemes és árnyalt mondattal szemben tehetetlenek vagyunk. Ha a találmányoknál hasznos lenne negligálni a kifejezést, el kell ismernem, az emberi természetre ez örökre alkalmazható. Sienában pusztán egy apró szegmensét vizsgálom a problémakörnek. A rangkórságot. A haszontalan kitüntetéseket imádták a városban, és Zsigmond erre hamar ráérzett. A címek adományozását itt is előszeretettel gyakorolta. Ennek a kivételezett felhőtlenül örülhetett, bónuszként a királyi kincstárnok és a kancellár sem szomorkodhatott, hiszen mindenért fizetni kellett. A városban mindezekre a pozitív uralkodói hozzáállás jeleként tekintettek, ezzel erősítve a megbonthatatlan magyar-sienai barátságot, ami akkor éppen szilárdabbnak tűnt a gránitnál. Ennek ellenére az ügy érdekében gyakorlati lépéseket várhattak.[1403] A kiváltságok odaítélésének okairól alig tudunk valamit. Többen megszolgálhatták a királyi kegyet, míg más utólag teljesíthette az elvárásokat, és az adomány lelkes lökést adhatott további életében. A velem született és egyre erősödő szkepticizmusom azt mondatja, a kereslet-kínálat méltányos egymásra találásának lehetünk szerencsés szemtanúi. Gyenge magyarázatként tehetetlenségemre, mert többeket egyik csoportba sem tudtam besorolni, ezzel szemben számomra ismeretlen okok miatt az uralkodó kitüntette őket.

A leggyorsabb sienai jelentkezőnek Antonio di Giovanni Baptignano bizonyult. A polgár városa követségének egyik tagjaként 1431 decemberében Milánóban állomásozott, és a jogvégzett diplomata a comes palatinusi rangra vágyott. Alaposan nőttek az esélyei, hiszen szándékában Kaspar Schlick birodalmi alkancellár támogatta.[1404] Agostino di Niccolò Borgese is a lombard fővárosban szerezhette meg palotagrófi kinevezését, továbbá címerében a birodalmi sas használatát.[1405] Zsigmondot elutazása után egészen Maremmáig kísérte.[1406] Giovani da Massa alaposan megdolgozott a királyi kegyért. A többszörös követ Zsigmond familiárisa lett.[1407] Pietro d'Antonio Micheli Siena diplomatájaként már Luccában találkozott az uralkodóval.[1408] Zsigmond vagy nagyra tartotta, vagy szorgalmasan nyitogatta pénzes zacskóit. 1432-ben kinevezték tanácsosnak, ráadásként egy palotagrófi címmel lett gazdagabb.[1409] Az egyházjogi doktor a paviai egyetemen tanult, és a sienai zsinat hírére költözött a városba. Szakértelmét jól kihasználták, számos külügyér feladattal bízták meg.[1410] A kitüntetettek közül nálam ő áll az első helyen. 1432 októberében még évi 600 dukátos járadék ütötte a markát Zsigmond jóvoltából.[1411] Szépséges diplomatahalálként, szolgálat közben költözött egy másik világba. 1449 februárjában, amikor V. Miklós pápához ment Rómába, pestisben vesztette életét. A Santa Maria Sopra Minerva templomban temették el sienai Szent Katalin síremlékének a lábához.

Végtisztességénél a Szentatya és számos kardinális is megjelent. Városában a San Domenico-kolostorban mondtak misét lelki üdvéért.[1412] Az ezüstérem Daddo da San Quirinónak jutott. Tanácsos lett, mindez 300 dukátot jelentett számára évente.[1413] Pietro de'Pecci egyike a Zsigmond elutazását szervező öt polgárnak.[1414] 1433-ban Mantovában már palotagrófként mutatkozhatott be.[1415] A mindkét jog doktorára, a sienai egyetem tanárára 1432-ben már tanácsosként és lovagként irigykedhettek haragosai.[1416] Giacomo di Guidinónál érthető a királyi kegy. Zsigmond és embereinek az elhelyezésével foglalkozott.[1417] Az uralkodó elutazásakor szintén részt vett a szervezésben.[1418] Ott találjuk a Camposelvoli környéki harcoknál,[1419] 1433 áprilisában a város római követének is megválasztották.[1420] Ezek a helyzetek remek lehetőséget biztosíthattak az uralkodó meggyőzésére. Végül Zsigmond Mantovában kreált belőle comes palatinust.[1421] Pietro de'Micheli szintén elégedett lehetett. Tagja annak a hármas különítménynek, akik Ferrarában és a Gonzágák városában a királyt pesztrálták.[1422] Társaihoz hasonlóan ugyanott és ugyanannak örülhetett.[1423] Barnaba di Nannit már a megérkezését követő hónapban palotagrófként tudóskodhatott tovább, így egy újabb humanista élvezhette Zsigmond kegyeit. A Barnaba Senese néven ismert sienai polgár – elfogadva Petra Pertici feltételezését – szép beszédet mondhatott, amikor a polgárok a Palazzo Publicóban fogadták a királyt.[1424]

Azért nem zárnám ki a protekció jótékony jelenlétét sem. Utólag kérek elnézést a Bichi család tagjaitól. Ők az Ospedale di Santa Maria della Scala rektorával (Niccolò di Galgano Bichi) állhattak rokonságban, így könnyebben fordulhatott feléjük a királyi figyelem.[1425] Giovanni di Galgano Bichi Sienában az egyik este már laterání palotagrófként ért haza.[1426] Benne tiszelhetjük a kis Niccolò Petrucci keresztapját. A família másik két tagjának egészen Mantováig kellett utazniuk, ahol elnyerték megérdemelt jutalmukat.[1427] A ferrarai napoknak – ha hihetünk Tommaso Fecini elbeszélésének – Galgano di Giovanni Bichi és Giovanni di Francesco Buonacosa da San Quirico asszonyai örülhettek a legjobban. Férjük címerüket a birodalmi sassal bővíthette, és hölgyeik ezt megjelentették öltözetükön, de toalettjüknek meg kellett felelnie a város öltözködési szabályzatának.[1428] A krónikás beszámolóját más nem erősíti meg, de a hitetleneknek megjegyezném, ha ez a kegy egyszer kitudódott, sűrűbben hangozhattak el a „lám", a „bezzeg", a „tutyi-mutyi" és a „povca tvoia, povca putana" kifejezések. Tovább növelhette az irigységi faktort a császár másik döntése. 1433. augusztus 12-én Evangelistának, Cipriano di Antonio Corto sienai polgár hitvesének selyem és gyöngyökkel díszített ruhák szállítását engedélyezte Rómában.[1429] Sienában – hasonlóan más itáliai városokhoz – a nők öltözködését rendeletekben határozták meg. Zsigmond elutazása után nem sokkal a Consilio del Popolóban egy új szabályzatot foglaltak írásba.[1430] Ne legyenek kétségeink! Nem minden hölgy tartotta be a szabályokat. Bizonyítékként elég megnézni azokat a jegyzékeket, amelyekben leírják a renitensek büntetését. Pénztárcájuk bánta, ha nem tartották be a rendet, és pechükre észrevették

a kihágást.[1431] Mert gyönyörű és értékes darabokból nem volt hiány a városban. Elég csak egy 1422-es iratra utalnom, amikor megadóztatták a luxuscikkeket. Harminchárom hosszú tételben sorolták fel az „adóalapokat."[1432] Szerényen húzódik meg a listán Giovanni Brancadori da Fermo, ő a király elutazása előtti napokban lett comes palatinus.[1433] Az okról semmit nem tudunk. Kelet-európai tapasztalatom azt mondatja, a tranzakcióban némi segítséget remélhetett rokonától, Piero Marino de' Brancadori da Fermótól (Piero Marino). Őt Zsigmond közbenjárására nevezték ki 1432 augusztusában egy évre a város kapitányának (Capitano della Giustizia).[1434] A feladatot Antonio di Gentile da Tortonától vette át. Őt doktori vizsga megtartásával és professzori nominálás jogával jutalmazta a király.[1435] A protekciósok közé sorolnám Marco di Castiglionét, aki Zsigmond kedvenc itáliai főpapjának, Branda Castiglione bíborosnak rokonságához tartozott. Tata után az uralkodó Sienában is familiárisának nevezte.[1436] Miheztartás végett: 1432. július 1-jétől az év végéig a városban Baldasare di Castiglione töltötte be a podestà hivatalát.[1437] Nagyvonalúan kijelenthetnénk: akik még 1433-ban, de nem a szülőhelyükön részesültek Zsigmond kitüntetett figyelmében, egyszerűen későn kapcsoltak, de ismervén a metódust, még Itáliában megpróbáltak valamit kicsikarni maguknak.[1438] Ilyenek lehettek a Ferrarában lovaggá ütött Salvatore di Gucci Lenzi[1439] és Cristofano di Pietro Piccini sienai polgárok.[1440] A források ismeretében azt gondolom, Tommaso Fecini leírása az Esték városában kiosztott kitüntetésekről nem mindenben állja meg a helyét.[1441] Mantovában a már említett három kísérő és a vélelmezett Bichi rokonságon túl Mariano di Giacomo Tomasini szintén comes palatinusként térhetett vissza házába.[1442] Bizton megszolgálhatták a királyi kegyet, és az uralkodó ezt észre is vette.[1443] Az adományok számát nézve úgy gondolom, a városi polgárok elégedettek lehettek.

Zsigmond a gesztusokhoz is értett. Sienából ismerünk egy olyan esetet, amikor az uralkodó minden érdek nélkül – kedvenc időtöltését gyakorolva – érintett meg kardjával egy jelöltet. Állítom, mindezt roppant finoman és figyelmesen tehette. „A két szerelmes történeté"-ben a király Caterina Petrucci halála után – még a temetés előtt – lovaggá ütötte az asszony kétéves fiát. A kis Niccolò Petrucci édesanyját ugyan elvesztette, ellenben sokáig hallgathatta annak a bizonyos napnak a történetét.[1444] A sok tolakodó mameluk után üde színfoltnak számíthatott az esemény, mondhatnánk a kivétel erősítette a szabályt, habár a mondás tartalma a bornírtsági versenyben simán dobogós lenne. Ameddig van kivétel, addig nincs szabály. Legalábbis a természettudományban. Hasonlóan önzetlen tettnek tartom, amikor Bernardino degli Albizzeschi, alias Sienai Szent Bernát 1432-ben familiárisi címet kapott Zsigmondtól.[1445] Egy jövőbeli szentnél feltételezem, az a bizonyos kéz nem hajlott semerre, az uralkodó önálló döntése a kitüntetés. Ebbe a csoportba sorolnám a kancellária két jeles tagját, Peter Kaldét és Gatalóci Mátyást. Míg Zsigmond titkára comes palatinus,[1446] addig a pécsi prépost nemes lett.[1447]

Az utolsó csoporttal a lista összeállításán kívül nem sokat tudok kezdeni. Ők Sienában részesültek a kiváltságokban, de nem a toszkán városban látták meg a napvilágot. Niccolò Angelo San Gimignano szülötteként tagja volt annak a delegációnak, amely 1432. január 4. és 13. között Piacenzában kereste meg az uralkodót. A szerzetes Pármában és Luccában képviselte városát.[1448] Érthetőbbé válik a káplani kinevezése.[1449] A perugiai Benedetto Barzi 1432 augusztusában már tanácsos,[1450] továbbá októberben 500 dukátos évjáradéknak is örülhetett.[1451] És még nincs vége a jónak! Nemességgel és címeradománnyal is büszkélkedhetett ezentúl.[1452] A jogász a Zsigmond elutazása előtti napokban palotagrófi címének örülhetett.[1453] A római születésű Lodovico Colonna Sienában kétszer nyerte el a birodalmi jogok felügyeletét hat hónapra.[1454] Róla tudjuk, condottiereként a várost szolgálta, és a király jól ismerte. Hasonlóan ezt a kitüntetést szerezte meg Ardizzone da Carrara. Padovai létére a szövetséges Milánó zsoldjában állt.[1455] Giacomo da Vico római prefektust[1456] Siena fogadta fel, és condottiereként említették.[1457] Tőle kölcsönözték azt a 4000 forintot, amit 1432 júliusában Zsigmondnak adtak át.[1458] Az eredményt ismerve kijelenthetjük, értett a befektetésekhez. Az alessandriai Bartolomeo dal Pozzo – familiáris lett – azonos lehet a pápai kancelláriában 1421 és 1426 között dolgozó *„B. de Puteo"* írnokkal.[1459] Arrigo Squarcialupi ügye a legtisztább. Árulás fejében lett Litie (Lecchi in Chianti) várának grófja és sienai polgár.[1460] Másoknál csupán a motivációt feltételezhetjük, címekhez jutni bármi áron. Néhányan olyan városból érkeztek, ahol a király már megfordult (Lucca és Milánó), mások Siena közelében születtek (Pontermoli, San Quirico és San Gimigniano), és néhányan ott is élhettek. Többen kiváltságok reményében megkeresték Zsigmondot. Így tettek a távoli Malorcából, Alessandriából és Valenzából érkezők. Ők éppen Sienában érték utol az uralkodót és a szerencséjüket.[1461]

11. Az egyház barátja

A királlyal együtt több pap és szerzetes érkezett Sienába, nyugodtan választhatott közülük, ha közvetítőt keresett az Úrhoz.[1462] A világnak erre a kivételezett pontjára Isten házaiból szép számmal építettek, az uralkodó kedvére váltogathatta a templomokat. Akkor még nem tudhatta, az igazi sienainak kizárólag egy Chiesa létezik. Az Enrico! A városban ekkor egy jövendő katolikus idol tevékenykedett. Sienai (Szent) Bernát és Zsigmond között érdekes viszony formálódott. Az obszerváns szerzetest ellenségei a királynál az eretnekség bűnével vádolták meg. Meg kell mondani, ügyesen próbálkoztak, hiszen méltán gondolhatták – Husz Jánosról azért hallottak –, a huszita okán Zsigmond szigorú bíró lesz. A szentté avatási eljárás során semmi konkrétumot nem írtak az ügyről.[1463] Egy szó, mint száz, Sienai Szent Bernát meggyőzte a királyt,

és intellektuális barátság alakulhatott ki a szerzetes és Zsigmond között. Az uralkodót a római koronázásra is elkísérte.[1464] Az éles elmét az uralkodó mindig tisztelte és használta. Amikor Johannes Naso churi püspököt és Csetneki Lászlót a pápához indította, instrukciójának szövegéről a sienai professzorok és doktorok véleményét szintén kikérte.[1465] Elképzelhetőnek tartom, amikor IV. Jenő küldte át észrevételeit a városba, azt az egyetemi magiszterek és Vetési Albert vitatták meg. A későbbi nyitrai (1457–58) és veszprémi (1459–86) püspök az 1430-as év elején Bécsben tanult, innét érkezhetett Sienába. Azt gondolom, nem magolni jött, hanem Zsigmond csapatát erősítette. Ott találjuk a római koronázáson, de nem követte a királyt. Az Urbsban maradt, és az ottani egyetemen mindkét jog doktoraként *(utriusque juris)* végzett.[1466]

A magyar história számos olyan momentumát ismerjük, amikor könnyezve merengünk el a meg nem történtekről. Én most növelem a listát. Mi lett volna, ha Zsigmond az Ospedale di Santa Maria della Scala mintájára valóban alapít egy kórházat Magyarországon? Legyünk telhetetlenek! Az épületet olyan remek freskókkal festették volna ki a magyar mesterek, mint tette ezt a 15. század negyvenes éveinek elején a Pellegrinaio falain Domenico di Bartolo, Priamo della Quercia és Lorenzetto Vecchietta? A válaszom tömör: nációnk esztétikai kultúrája soha nem rekedt volna meg a partikularizmus unalmas és vállalhatatlan szintjén. Az Ospedale di Santa Maria della Scala a zarándokok, a betegek és a szegények mellett az elhagyott gyerekeknek *(gittatelli)* adott menedéket.[1467] Zsigmond sienai napjai alatt az intézmény rektorságát Niccolò di Galgano Bichi (1427–1434) töltötte be.[1468] Archívumát a sienai levéltár őrzi, de fájdalom, amikor a Király a városban múlatta az időt, arról hiányoznak a részletes bevételi és kiadási tételek. A jótékony adományok itt is az uralkodó kötelességének számítottak. A város templomai közül a Porta dei Tufin kívül található ágostonos Santa Maria Maddalena egyháza számos kedvezményhez jutott.[1469] Zsigmond a közelben fekvő Monte Oliveto Maggiore kolostorának szintén megerősítette a kiváltságait.[1470] A legújabb feltevések szerint innét hozathatott szerzeteseket Dömösre, újraéleszteni a nagymúltú egyházi intézményt.[1471] Az uralkodó személyesen látogatta meg a toszkán „Olajfák hegyé"-t Az olivetánusok valóban érdekelhették a királyt. 1433. augusztus 28-án kilovagolt Perugiából, és a Monte Morcino kolostorában töltött el egy napot. A hegyen a rend tagjai éltek.[1472]

12. Kivégzések és temetések

A vállalt diszciplína szemszögéből tekintve remek közösségkovácsoló erő, és az unalmasnak tűnő városi élet apró örömei közé tartozhattak a nyilvános kivégzések.[1473] Ebből a szempontból 1432 augusztusában Siena remekül teljesített. A hónap első napján Pollonét módszeresen feldarabolták, majd egy kocsin a Porta

Camollián túli mezőre vitték, és ott, mint árulót, felakasztották. Miért végezte így a boldogtalan? Még július 25-én Monteguidiban[1474] elfogták Meio d'Angniolóval együtt, miután elárulták Montecastelli di Volterra[1475] városát, és átadták Firenzének.[1476] Meio d'Angniolót a város podestàja saját kezűleg akasztotta fel.[1477] Augusztus 11-én Giacomo da Milano feje vált el a nyakától a capitano del popolo palotájában, majd Keresztelő Szent János lefejezésének napjához méltóan (augusztus 29.), Mariano d'Antonio da Grosseto nem akasztófán végezte, hanem a podestà egyszerűen lenyakazta.[1478] Baldasare da Castiglione (podestà) remek stílusérzékkel rendelkezett. A Meiókra amúgy rendesen rájárt a rúd. Az év végén (december 28.) Niccolò di Meio da Colle végezte akasztófán a Porta Camollia előtt lévő mezőn, majd 1433. január 10-én Meio d'Angniolót fejezték le, mert szintén részt vett a fent említett Montecastelli di Volterra elárulásában.[1479] Öt hónappal élt tovább, mint testvére, akit augusztus első napján már eltettek láb alól. A látványosságok és érdekességek sora ezzel még nem ért véget. Manovello Corsót felakasztották (1433. január 14.), míg Andrea da Gretonénél annyit állíthatunk, február 25-én egy szót sem szólt. Az előző napon ugyanis kimetszették a nyelvét, és levágták az ajkát.[1480] Ha Zsigmond nem olyan türelmetlen, emberei egy helyes máglyahalált láthattak volna a városban. Az elutazását követően két nappal erre a sorsra jutott a kislányával helytelenkedő Pieruzo da Salconino.[1481] A nagypolitika (császárkoronázás) figyelmen kívül hagyta az alattvalói igényeket és kívánságokat (kukkolás).

Az utolsó út lelki összetartozása közelebb hozhatta a polgárokat és a vendégeket. A halál utáni percek már az élőkről szólnak, és önző, de érthető gondolatként mindenki elkönyvelhette magában, most nem őt szólították el. Az elmúlás, mint az élet szomorú velejárója, Sienában sem fogta magát vissza. Zsigmond is részt vett egy temetésen. Erről „A két szerelmes történeté"-ben olvashatunk.[1482] Korával járó bölcsességének köszönhetően ekkor alkalma nyílt a részleges számadásra. Többen Sienában nyerték el a végtisztességet. Így Ranbaldus de Nero katona *(armiger)*. Brunoro della Scala emberét 1432. au-gusztus 10-én temették el a San Domenico kolostor refektóriuma melletti kerengőbe. Szebbet én sem tudtam volna írni nekrológja végére, mint anno tették:Requiescat in pace![1483] A nürnbergi tanácsos (Peter Volckammer) 1432. szeptember 5-én ugyancsak a városban halt meg. A dómban helyezték örök nyugalomra Heinz Fuchsszal együtt.[1484] A speckvelti polgár az Acquapendente város kánál szerzett sebesülést – miként már említettem – nem élte túl.[1485] A Monte dei Paschi di Siena bank gyűjteményében őrzik a „Maestro dell'Osservanza" képét (Lamentazione sul Cristo deposto con San Sinibaldo che presenta il defunto Peter Volckammer). Ezen láthatjuk címerénekkét sisakdíszét, továbbá a festményen látható idős emberben őt vélik felfedezni.[1486] Temetésén fia is ott sírdogálhatott, ugyan is együtt utazott apjával a városba.[1487] Szintén itt fejezte be földi pályafutását a magyar származású László báró. Síremlékét Domenico di Niccolò faragta.[1488] 1433. február

35. Salisbury érsekének (Robert Hallam) a temetése a konstanzi zsinaton 1417-ben Ulrich Richental művét követő krónika a konstanzi zsinatról. Részlet, 1464 körül

12-én halt meg két társával egyetemben. Mindhármukat (misser Piero Ongaro, Ladislao és misser iovanni di Buemia/Jan Švihovskyz Ryzmberka) a dómban, a Santa Caterina kápolnába temették el.[1489] A hadjáratok alatt számos zsoldos eshetett el. Róluk nem sokat olvashatunk, igaz a nemesekről sem. Ennek ellenére történészi önzéssel kijelentem, a historikus szemszögéből gazdagabbnak lenni a halál után is szerencsésebb, mert legalább írnak róluk. Elég Dárói Majos Lászlóra gondolni.[1490] Közvetetten értesülünk a katonák elhullásáról. Amikor 1433 januárjában Zsigmond száz lovast kért Kanizsai Lászlótól, elképzelhetőnek tartom, mindezt aveszteségek pótlása miatt tette,[1491] hasonlóan Nadányi Márk udvari lovaghoz *(aule nostre miles)*, akit szintén Sienába rendelt egész április hónapra.[1492] IV. Jenő pápa Zsigmondhoz menesztett egyik követe is a városban fejezte be földi

életét. Guilelmus Dianus de Monteforti kardinális 1432. szeptember 23-án érkezett a királyhoz, az obszerváns ferenceseknél lakott. Hamar megbetegedett, és négy nap múlva megtért az Úrhoz. Hatalmas pompával a San Francesco templomban temették el.[1493] Milánóban megjegyezték, a kardinális abból a Rómából jött Sienába, ahol nagyon sok a pestisgyanús betegség. Ezért sem fogadta Filippo Maria Visconti herceg a lombard fővárosába érkezett Tallóci Matkót és Tamási Lászlót 1432 novemberében.[1494] Már említettem, 1432 szeptemberében halt meg Zsigmond követe, Jacques III. Gelu embruni érsek. Őt Firenzében érte utol a sorsa.[1495] Blasio di Domenico Muliono firenzei követ Sienából egy holttesttel és egy öszvérrel tért vissza városába.[1496] A saját viccein nyihogva nevető, úrhatnám, roppant öntelt és nagyképű, de ki tudja mire állat nevét Dottore Toninak gondoljuk.

A csatamezőn általában a vakmerők estek el, az öregebbek a túlélésre játszhattak. A tapasztalat óvatosságával válogathattak a feladatok között, és körültekintőbben mozoghattak a harcmezőn is. Mert egy dolgot biztosan tudtak. A fiatalsággal szemben kizárólag egy előnyük van. Ők ugyan már megvénültek, de a zsengéknek erre még várniuk kell, és semmilyen biztosítékuk sincs arra, hogy ez egyszer velük is megtörténik. Íme, az öregség egyetlen előnye. Itáliában az ismeretlen „magyar" zsoldosoknak nincs síremléke. A névtelen hősök mindig így járnak. A hadvezérek halálát utólag is megkönnyezhetjük, ellentétben a bakákkal. Rájuk csak a harcostársak és a barátok emlékeznek, de néhány emberöltő után szép lassan kikopnak a család memóriájából. A parancsnokok bekerülnek a tankönyvekbe, szobraik és emléktáblájuk alá virág kerül. Azt gondolom, a közembereket is érdemes visszaadni az „életnek" és országunk történelemének. Amit tudok, megteszek az ügyben. Keresem a zsoldos listákat és alkalomadtán „in situ" néhány pohár sienai vörössel is köszöntöm őket.

IX.
Topmodell leszek

1. Két rajz

A túloldalon látható képpárról úgy tűnik, nem ugyanarról a férfiről készültek. A kis vázlatot a város levéltárának egyik kötetébe skiccelte fel ismeretlen alkotója, onnét néz vissza arra a pár megszállott kutatóra, akik érthetetlen okból kezükbe veszik a Concistorio 397-es számú regisztrumát.[1497] Meglepő modernsége, egyszerűsége, erőteljes és lendületes vonalvezetése miatt választottam a borítóra, alkalmat adva egy vizuális összehasonlításra. Utóvégre unalmasnak gondoltam, hogy én is az ismeretlen közép-európai mester „festményével" takarjam be könyvemet. A másik rajzot 1433-ban Pisanello alkotta Ferrarában vagy Mantovában.[1498] A korai reneszánsz egyik legjelentősebb művészének ezt a munkáját ma a párizsi Louvre-ban őrzik, és naponta látogatók ezrei nézhetik meg a szakállas férfifejet. Egy közös nevezőt azért találhatunk. Mindkettő Zsigmondot ábrázolja. A modell ugyanaz, akkor miért ilyen nagy a különbség? Pisanello művészként tehetségesebb volt, mint névtelen társa, de a magyarázatot nem itt kell keresnünk. A sienai 1432-ig soha nem látta a királyt. Mivel a kötetben az 1432. március 1. és az 1432. április 30. közötti adatokat olvashatjuk, talán az ábrázolás is ez idő alatt kerülhetett a könyvbe. Ismeretlenünk ilyennek sejtette az uralkodót. Mivel az élet, a levéltáros és a művész mindig kiszámíthatatlan, valaki akár utólag is kézbe vehette a regisztrumot, és unalmában vagy örömében firkálgatni kezdett. Ha ez így volt, akkor hasonlónak látta Zsigmondot. Nálam simán veri Pisanellót, akiről tudjuk, személyesen találkozott a császárral, és rajzát a legautentikusabb ábrázolások egyikének tekinthetjük.[1499] Az első vázlat a képzelethez, míg Pisanello grafikája a valósághoz állhat közelebb. Az igazságok egyike meg valahol ott lehet a kettő között. Vagy máshol.

2. A király szakálla

A város memóriájában – nem a politikai közbeszédben – az uralkodó sokáig megmaradhatott. Zsigmond hosszú időre biztos témát jelentett, mivel megjelenése különleges eseménynek számított Siena életében. Az egykori oral history hiányát csillapítandó, a mai Svájc területéről származó utalás segít ennek bemutatásában. 1457-ben a milánói herceg szervitora, Ermanno Zono egy leírást fogalmazott meg Bellinzona városáról. Tudomása szerint a király kétszer Ticino tartományon keresztül – az általa felvázolt utakon – érkezett Lombardiába.[1500] Ez így történt, hiszen Zsigmond 1413-ban és 1431-ben szintén megfordult itt.[1501] Francesco Sforza embere sem 44, sem 26 évvel azelőtt nem lehetett ott személyesen, de Ermanno Zono és mások fejében megmaradt a jelesnek tartott esemény. Ez Sienában sem ment másképp, bizonyíték erre Tommaso Fecini és a többi krónikás munkája. Valamennyien a jóval későbbi szóbeli hagyományokra is építettek.

Szerencsénkre az eltárgyiasult emlékezet eredményeként Sienából számos képet ismerünk a királyról.[1502] Egy uralkodónak könnyebb „műalkotássá" válni, ráadásul

36. *Ismeretlen művész rajza Zsigmondról 1432 körül, Siena*

37. *Pisanello: Zsigmond császár profil képmása, 1433*

tovább édesíti a helyzetet, ha ő maga a mecénás, hiszen az alkotónak nem kell a koncepción törnie a fejét, tetejében a honorárium reménye felgyorsíthatja a munkát. „Birodalmi művészet és birodalmi művész" mindig lesz, és ez Sienában sem ment másképpen. Ennek ellenére Zsigmond és a város kapcsolatának egy másik vonulatára hívnám fel a figyelmet. A királyról készült ábrázolásokat akkor rendelték meg,

amikor már elutazott. Erre bizonyítékkal is szolgálhatunk. Az Opera del Duomo munkálatainak a vezetői meg akartak venni egy portrét az uralkodóról. Ezt Domenico di Bartolónak tulajdonítjuk, de sajnos elveszett. A levél szövegéből nem lehet pontosan eldönteni, szoborról vagy egy rajzról lehetett-e szó.[1503] A Piccolomini palotában, az Archivio di Stato di Siena egyik termében (Biccherna) szintén van egy Zsigmond ábrázolás. A Mariano di Jacopo Vanninak (1382–1458) tulajdonított munka – Tátrai Vilmos ezt kizárja – egyik darabja hiányzik, ellenben az a momentum felismerhető, amikor Rómában IV. Jenő pápa császárrá koronázza. A jelenet alatt található ábrázolások közül a Piccolomini (Első), a Bellanti (Harmadik), Siena (Negyedik), Umidi (Hatodik) és a Bandinelli (Hetedik) címereket tudták azonosítani.[1504] A Taccolaként ismert sienai mérnök, a Domus Sapientiae dékánja traktátusának *(De ingeneis ac aedifitiis non usatis)* harmadik kötetében a lovagi páncélba öltözött király – jobb kezében kard, baljában pajzs, fején korona – esetében „napi aktualitást tartalmazó politikai allegóriáról van szó".[1505] Egy másik festménynek ugyancsak nyoma veszett. Ezen a király fogadását láthatták. A Palazzo della Signoria (Palazzo Pubblico) előtt egy emelvényt ácsoltak, Zsigmondot hatalmas tömeg vette körül, szólt a zene, és az uralkodó itt fogadta a sienaiak hűségesküjét. A polgárok fejük felé emelték csupasz bal kezüket, és azt kiabálták: Éljen a császár! A kép aljára szöveget írtak, ebben utaltak a történésekre.[1506] Az uralkodó emléke tíz évvel a sienai napok után még témát jelentett a művészeknek. Az Ospedale di Santa Maria della Scalában található freskók egyikén (Sala del Pellegrinaio. „Investitura del rettore dell'ospedale"), amit 1442 táján Priamo della Quercia festett, talán Zsigmondot örökíthették meg.[1507] Őt vélik felfedezni egy másik ábrázoláson („Storie del Beato Sorore") is. Ezt ugyancsak itt találjuk.[1508] A képet Lorenzo di Pietro (Vecchietta) festette 1441 körül, és nekem úgy tűnik, arcvonásai olyanok, mint a kötet címlapján látható vázlaton,[1509] és a 15. század húszas éveiben készült legismertebb és a legtöbbet használt Zsigmond-képre hasonlít egy kicsit.[1510] A rajz megformálója nem láthatta a közép-európai mester alkotását, ellenben a királyi fejfedő és a szakáll nagyban behatárolja az absztrakciós lehetőségeket. Egyes feltételezések szerint az uralkodó ismerhető fel a „Maestro dell'Osservanza Natività della Vergine" képen. Ezt Ascianóban őrzik, és egy ismeretlen sienai mester munkájaként tekintenek rá. A Libreria Piccolomini freskósorozatában a Pinturicchio által megfestett skót király (I. Jakab) alakjában szintén Zsigmondra ismernek.[1511] Az utóbbi három ábrázolásban egy közöset találni: a szakállat. Szolgálhat ez fundamentális és megdönthetetlen bizonyítékként? Miért ne? Emlékezzünk vissza arra a bizonyos innsbrucki éjszakára! Ott is a fránya arcszőrzet okán érte az igaztalan vád.

A Sienához köthető ábrázolásokon kívül máshol ugyanúgy felfedezhetjük az uralkodó epitheton ornansává fejlődő stílusjegyet. Ticino tartományban az asconai Santa Maria della Misericordia templomban található 15. századi freskók egyikén, amit a „Maestro dell'Antico Testamento" munkájának tartanak, József történetének

azt a mozzanatát láthatjuk, amikor Jákob kedvenc fia a fáraó előtt térdel. Az egyiptomi uralkodóban Zsigmondot vélik felfedezni.[1512] Az érvek érdekesek. A király 1431-ben megjelent a tartományban, de a szerző a fiziognómiai hasonlóságot sem hagyja figyelmen kívül. Zsigmondot keresve sokáig nézegettem a képet, de fájdalom, egyes-egyedül a szakáll maradt számomra, mint az egyetlen felismerési pont. A korszakra jellemző rejtett portrékkal érdemes óvatosan bánni.[1513] Ne feledkezzünk meg borítónk rajzáról sem, amit Petra Pertici Giusa di Frosino sienai festőnek tulajdonít. A szerző „prekoncepció"-val áll Zsigmondhoz, amikor a figura tipikus mivoltáról, magyar stílusú hajáról (csimbókos) és rendezetlen szakálláról – végre egy újdonság – ír. A fejedelmi homlok azért valamicskét javít az összképen.[1514]

Siena hálával és tisztelettel gondolhatott a királyra. A dómban már 1434-ben elkezdték a padló ábrázolásait kifaragni, köztük Zsigmondét. Erre utal egy kifizetés, amit Giacomo d'Antonio Manovalénak szántak. Ő a padozatnak azon a részén dolgozott, ahová a császár domborművét helyezték.[1515] Domenico di Bartolo munkája (1434) ma is látható. Zsigmond – az ószövetségi jeleneteken túl – kortársként és világiként egyedüli a kompozícióban.[1516] A baldachinos trónuson ülő királyt négy tanácsadója és két apródja veszi körbe. Az utóbbiak kezében az országalmát és a kardot láthatjuk. A jogart Zsigmond tartja, aki még csak egy éve hagyta el a várost, de máris a Sienát oltalma alá helyező uralkodóként ábrázolják.[1517] Ez nem pusztán „birodalmi művészet", inkább gesztus. A király fontos szerepet játszott a firenzei háború befejezésében, kiváltságokat erősített és adott a városnak, ezért a figyelmesség.[1518]

3. Simone! Martinit!

Zsigmond és a sienai művészek találkozásáról nincsen tudomásunk, jóllehet sok nevet ismerünk azok közül, akik akkor itt dolgoztak, de ez nem bizonyíték a személyes kontaktusra. Már a városban működött a korszak egyik jelentős szobrásza – a Fonte Gaia díszkút mestere – Jacopo della Quercia. Megbízása értelmében 1433 februárjában a Loggia della Mercanziához hat darab carrarai márványt kellett hozatnia, és azokból szobrokat faragni.[1519] A Loggia di San Paolónak vagy Loggia dei Nobilinek nevezett épületegység ekkor többeknek jelentett kedves elfoglaltságot. Köztük találjuk Paolo di Martino kőfaragó mestert.[1520] A keresztelőkútra Nanni di Pietro és Pietro del Minella (Pietro da Pisa) már 1427-ben elnyerték a megbízást, de munkájukat csupán 1432 december végén honorálták.[1521]

Ha a művészekkel nem, a műalkotásokkal Zsigmond bármikor szembesülhetett. Aeneas Silvius Piccolomini szerint – már említettem – az uralkodó a városban lovon járva nézelődött.[1522] Ezért a feltevés. Adatok híján azt tudom mondani, 80 százalékban ugyanazt láthatta, mint én, amikor a 20. század végén először jártam

Sienában. Feltételezem, a Palazzo Pubblicóban megcsodálhatta Simone Martini két képét, hiszen a „Guidoriccio da Fogliano all'assedio di Montemassi" már 1330-ban elkészült, míg az ugyanebben a teremben (Sala del Mappamondo) található „Maestà" (1311/1321) baldachinjában felismerhette annak az építménynek a modelljét, amit a bevonulásakor tartottak a feje felett. Elgondolkodhatott Ambrogio Lorenzetti freskóin, és az „Allegoria del Buono e del Cattivo Governo" (1337/1339) jeleneteit vizsgálva könnyen magára ismerhetett, mint a jó vagy a rossz kormányzás megtestesítőjére. A Palazzo Pubblico épületét Zsigmond szerethette. A szép belsőn túl az épülethez tartozó 88 méternyi Torre del Mangia okán.[1523] Ennek a toronynak azért kellett az ég felé törnie, hogy a város magasabb részére épített dómhoz csatlakozó 77 méteres campanilével egyformának tűnjön. Kedves kép ez a császárrá koronázására váró Zsigmond számára az égi és a földi hatalom egyenlőségéről. A sienai dóm egyéb tanulsággal szolgálhatott. 1339 tájban belefogtak az épület kibővítésébe, mert nagyobbat és szebbet akartak építeni, mint a firenzei katedrális. Aztán 1370-ben örökre leálltak a munkálatokkal.[1524] Az addig felhúzott falak a mai napig láthatók, és már álltak Zsigmond idejében is. És a dómból kijövő uralkodó a romokat nézegetvem mit szűrhetett le az úrhatnám és megalomán nagyravágyás haszontalanságán kívül? Fogalmam sincs! Viszont Donatello, Lorenzo Ghiberti, Jacopo della Quercia, Giovanni Turino, Goro di ser Neroccio, Giuliano di ser Andrea szobrainak a látványa a Battistero di San Giovanniban – szigorúan a gyönyörködtetés és nem az értékteremtés miatt – segíthették az elmélyülésben.

4. Apák és fiúk

Zsigmond a szó mai értelmében igazi „kultúrturistá"-nak számított. Kicsit megcsavarva az utazásait, a politika mellett apja emléke vezethette egy-egy érdekesebb helyre. Számos olyan városban járt – és most maradjunk Itáliánál –, ahol IV. Károly ugyanúgy megfordult. Elég Bellunóra, Feltrére, Lodira, Milánóra, Cremonára, Piacenzára, Pármára, Luccára, Sienára, Viterbóra, Sutrira, Rómára, Ferrarára és Mantovára gondolni.[1525] Miért látogatta ezeket a városokat? A politika, a nosztalgia vagy a gyakorlatiasság okán? Róma az első kategóriába sorolható, hiszen mindkettőjüket ott koronázták császárrá. Sutrit IV. Károly és Zsigmond egyaránt praktikus okból ejthette útba, hiszen az Urbstól éppen egy napi járóföldre feküdt, és az 1046-os zsinat helyszínén fel tudtak készülni a római bevonulásra. A fenti listából talán az apa-fiú viszony nosztalgikus jeleit olvashatjuk ki? Ez érdemben nem, csupán emocionálisan bizonyítható. IV. Károly és Zsigmond sem ment el Buonconventóba, ahol 1313-ban VII. Henrik császár (1274–1311) meghalt (ő volt a nagyapa/dédapa),[1526] pedig a városka közel van Sienához, ahol mindketten időztek.[1527] Ellenben Zsigmond, amikor 1413. június 16. és 25. között

38. Domenico di Bartolo: A trónoló Zsigmond császár tanácsadói körében
Részlet a sienai dóm padlózatának márvány intarziájából, 1434

Feltrében járt,[1528] az egyik nap kilovagolt Anzùba, ahol a Basilica Santuario dei Santi Vittore e Corona található. Állítólag az apja egykoron meglátogatta a templomot.[1529]

A korszak magasan legműveltebb európai politikusa az elmúlt idők dolgai iránt is érdeklődött. A koronázás utáni napokban Leonardus Ciriacus Pizzicolli da Ancona műgyűjtő humanista (1391 k. – 1457 e.) mutatta meg Zsigmondnak Rómát, és mint egy rendes „cicerone", az épületek és a nevezetességek elhanyagoltságáról kesergett az uralkodónak.[1530] Nem véletlenül. Mondhatnánk csillapíthatatlan vágy vezérelte tudása megosztásában, de a remélt jutalom sokat lendíthetett lelkesedésén. Az értelmiségecske mindig remekül érti az igazodási pontokat, és abban a pillanatban, amikor esélyt látott fontossága demonstrálására, azonnal bekéredzkedett a hatalom misztikusnak tartott és kívánatosnak látszó hálójába. Ez 1431–1433-ban sem történt másképpen. Zsigmond megjelenésével Itáliában újból elővették a restauratio imperii gondolatát, mint reménybeli hidat az uralkodó és a humanista tudósok között. Az elképzelés lelkes hívének egykoron Francesco Petrarca (1304–1374) számított. Véleménye szerint az antik és a keresztény Róma között folytonosság és azonosság is van. IV. Károly vonuljon Rómába, és állítsa vissza a város egykori erejét és dicsőségét. A költő elképzelése és a gyakorlati élet súlyos realitása között már akkor olyan mély szakadék húzódott, mint napjainkban. A politika maga a praktikum, az eszmékre csak elvétve figyel, ellenben az intellektus próbálkozik, és csapdába esik.

Amikor Leonardus Ciriacus Pizzicolli da Ancona Sienában egy arany Traianus-érmet adott át Zsigmondnak, egy régi jelenetre utalhatott. IV. Károly Francesco Petrarcától Augustus-veretet kapott, ezzel a költő jelezte, a régi dicsőséget a császári hatalom segítségével lehetne feltámasztani.[1531] Az ókori pénzek átnyújtása hozzátartozhatott a koronázási ünnepségekhez? A két eset bizonyítéknak még kevés, ellenben figyelemre méltó. Köztünk legyen mondva, IV. Károly és Zsigmond császári teljesítmény tekintetében nem sokban különböznek egymástól, ellenben a Francesco Petrarca–Leonardus Ciriacus Pizzicolli da Ancona kettős irodalmi munkássága és szellemi hatása között óriási az eltérés. Az utóbbi fenti gesztusával inkább magára gondolt, mint a birodalomra. Jól tudta, az uralkodó megjutalmazza a tudósokat. Elég Pier Paolo Vergerio 1417 körüli költővé koszorúzására utalnom. Ezzel Zsigmond elismerte a humanista érdemeit, és egyben demonstrálta, olyan ő, mint egy római császár. Igaz, Francesco Petrarcát nem IV. Károly, hanem I. Anjou (Bölcs) Róbert nápolyi király (1309–1343) koszorúzta költővé (1341).[1532] Ezen a kis apróságon tegyük túl magunkat, és csodálkozzunk, mert Zsigmond apja inkább Zenobi da Stradát (?–1361) választotta (1355), és így már érthetőbb, miért fordulhatott meg Leonardus Ciriacus Pizzicolli da Ancona fejében a költővé koszorúzás. Zenobio da Strada, finoman fogalmazva, nem egy Francesco Petrarca. A minőséget most is felülírta a politikához dörgölődző középszer. Leonardus Ciriacus Pizzicolli da Ancona az előzményeket látva méltán bizakodhatott, mert ebben a kegyben részesült Il Panormita is. A paviai egyetemen

éppen retorikát tanító költő fejére 1432 májusában, Pármában került az oly áhított dísz.[1533] A „Romzug" alatt vált koszorús költővé Tomasso Cambiatori (1365 k.-1444), és állítólag Antonio Loschi (1368–1441) ugyancsak ebben a kiváltságban részesült.[1534] Leonardus Ciriacus Pizzicolli da Ancona tudomásunk szerint hiába reménykedett, türelmesen várta kitüntetését, de meg kellett elégednie a szép emlékekkel.

5. Merci mon général

Hasonlóan a személyes érdeklődés vezethette Zsigmondot, amikor 1433. augusztus 28-án Perugiából átlovagolt a közeli Monte Morcino hegyéhez, és eltöltött egy napot az olivetánusok kolostorában.[1535] Ismerek olyan momentumot, amikor én másként döntöttem volna, mint az uralkodó. A következő kis történet elolvasása érthetőbbé teszi kijelentésemet. Én a báróknak adok igazat. 1433. augusztus 24-én a király Perugia felé tartva a Santa Maria degli Angeli mellett vonult el. Ez Assisi alatt van, és a templom ad helyet a Porziuncolának.[1536] Ez eddig rendben van, hiszen a kis templomocska sok szállal kötődik Szent Ferenchez, de más is történt ekkor a városkában. A ferencesek vikáriusa Zsigmond néhány báróját a hegyen vendégül látta. A király látogatásáról nem írtak, nyilván nem kaptatott fel a kolostorba, hiszen ezt mindenképpen megemlítették volna. Néhány érdeklődő előkelő lovagolhatott fel Cimabuét, Ducciót, Giottót és Simone Martinit nézegetni, vagy egyszerűen éhesek lettek, és tudták, szegénységi fogadalom ide, szegénységi fogadalom oda, az (umbriai) konyhából csak juthat valami az asztalukra.

És itt jön az a kérdés, amire a 21. századból képtelenség elfogadható választ adni. Mit tekintettek réginek, mit néztek meg, és mi érdekelte a 15. századi utazót? A reneszánsz előestéjén vagyunk, a római romok mindenképpen érdekesnek tűnhettek, ezt már láttuk az Urbsban. A középkor emberének Assisi Szent Ferenc lelkisége többet mondhatott és jelenthetett, mint a Ducento és a Trecento legjobb festői? Ki tudhatja? Az éhség ellenben mindig nagy úr, és felülírhatja a historikus álmát a freskókra szomjazó művelt bárók sokaságáról. De ne általánosítsunk, még egy ilyen helyzetben sem. Az élet személyre szabottságával a történész sem tud mit kezdeni. Itt van példának Goislard de Monsabert tábornok már idézett kijelentése. („Lőjenek, ahova akarnak, de ha túlmennek a 18. századon, agyonlövetem magukat".) A generalis szavaiból az derül ki, számára a felvilágosodás korszaka után építtetett emlékek már nem tűnnek réginek, és ezért lerombolhatók? Nem gondolnám! A francia hazafi a születési évében megkezdett Eiffel tornyot sem lövette volna darabokra. Makró történelmi érdeme mellett azért kíváncsi lennék, hozzám hasonlóan humanistának tartották-e mondjuk az 50e Régiment d'Infanterie de Périgueux közkatonái, amikor csuklóztatta őket? Én azért köszönöm, tábornok úr!

X.
Az űberkirály

1. A felejthetetlen nap

Miután 1433. április 5-én Zsigmond és IV. Jenő végre megegyezett a császárkoronázásról, és ezt két nap múlva a bíborosok szintén ratifikálták, Sienára már nem volt tovább szükség.[1537] Ekkorra már a ferrarai tárgyalások a végükhöz közeledtek (1433. április 26.), és az Esték városában Velence, Firenze és Milánó konszenzusa, még ha ideiglenesen is, nyugodt körülményeket teremtett Itália középső részén.[1538] A király elsősorban nem anyagi megfontolásból maradt kilenc hónapot itt – az uralkodó sem tervezhette ilyen hosszúra a vendégséget –, hanem mert a római bevonulását tökéletesen meg kellett szerveznie. Leegyszerűsítve: a pápának az Urbsban fogadnia kellett, továbbá Firenzével és Velencével szintén ajánlatossá vált a békekötés. Zsigmond még januárban azt érezte, a tavaszt a városban fogja tölteni. Kanizsai László soproni ispánnak írt leveléből kiderül – ebben katonákat kért –, hogy egész áprilisban Sienában szándékozik maradni,[1539] de a körülmények szerencsés egybeesése – mindkét feltétel teljesült – lehetővé tette a „Romzug" folytatását és reményteli befejezését egyaránt.

Az elhúzódó tárgyalások mellett a birodalmi támogatás hiánya hátráltathatta az elutazást. Adjuk át a szót Eberhard Windeckének. A biográfus szerint az uralkodó „nagy nélkülözésben és az alattvalók gyér támogatásával érkezett meg Rómába".[1540] Egy másik helyen a következőt olvashatjuk: „Két ízben is levelet írt a birodalom valamennyi választófejedelméhez és városához, kérve őket, keressék fel őt, de senki sem jött segítségére."[1541] És egy utolsót a panaszokból: „Siena hegyén tartózkodva hiába küldette hadvezérét, lovászmesterét a fejedelmekhez és a városokhoz, hogy nyújtsanak segítséget, egyik sem mutatott erre hajlandóságot."[1542] Az emlékirat szerzőjének igazat adhatunk, hiszen a német királyságból alig érkezett támogatás, mi több, a császárkoronázásra sem mentek el. Ez a fájdalmas körülmény pszichésen zavarhatta,

a pénztelenséget – láthattuk – remek érzékkel mindig megoldotta. A hatalom csak akkor érdekes, ha ott van. Bezzeg, amikor Zsigmond valamelyik német városban megjelent, rögtön érezhette a feléje irányuló „önzetlen" figyelmet és szeretetet, ámbár mindez a kivonulása után – előttem ismeretlen okból – villámgyorsan megkophatott.

A kíséret elindulásával Siena életében lezárult egy fejezet. A város most is kitett magáért, de a király emberei sem tétlenkedtek. Az elutazást meglepő gyorsasággal megszervezték, hiszen tizenöt nap elteltével már véglegesen szedelőzködtek. A római megállapodás 1433. április 5-én megszületett,[1543] és azt a király öt nap múlva ratifikálta.[1544] A hónap 14. napján a városban is értesülhettek a remek hírről. Harangozás jelezte a békekötést.[1545] Április 25. napján az uralkodó már boldogan integethetett vendéglátóinak. Ez aztán a szevezettség! Gondoljunk bele. Az Urbs–Siena távolság a legrövidebb úton, a tengerparton haladva (Cerveterit és Grossetót érintve), közel 260 kilométer. A futár kizárólag váltott lovakkal érhetett oda ilyen sebesen.[1546] Ezután kezdődhetett csak el az emberek és az állatok felkészítése, a málhák összecsomagolása, a hírnökök indítása, az elővéd felállítása, az élelmezés megszervezése. És a legfontosabb! El kellett búcsúzni. Frangepán György feleségének a szeretteitől, a keresztapáknak a figlioccióktól, mindenkitől és mindentől, amit a város adhatott. Azért mi ne legyünk szomorúak! Rómába mentek, és reményeim szerint a poggyászba bekerülhetett némi „Ricordi di Siena" abból a huszonhárom szövetből, amit az Universitá dell'Arte della Lana közössége ajánlott fel az uralkodó érkezésére. Az örökre eltűnt hét darab intenzíven segíthette az emlékezést és a felejtést egyaránt.[1547]

Az 1433-as év Szent Márk napján (április 25.) elérkezett a sokak által várva várt pillanat.[1548] A város négy polgára ekkor már javában szervezte Zsigmond búcsúztatását.[1549] A király a Palazzo Pubblicóhoz vonult. Itt átvette a sienai területekre érvényes salvus conductusát, mert „útlevél" nélkül a 15. században senki sem utazhatott biztonságban, még egy uralkodó sem. Ezután megköszönte mindazt a jót, amit ő és kísérete kapott, majd cserében felajánlotta jövőbeli segítségét.[1550] Zsigmond az utolsó napon még ígéretet tett a kölcsönkért 500 dukát törlesztésére, majd elindult Róma irányába.[1551] Jöhetett a hatalmas sóhaj, Siena végre megszabadult attól az édes tehertől, amit hősünk és emberei jelentettek.[1552] A király stílusosan a Szent Márk kapun lovagolt ki a városból, és a sienaiak a jó tíz kilométernyi távolságra található Ponte a Tressa településig kalauzolták el. Itt a király mindenkit megáldott, majd továbbindult Maremma terület irányába.[1553] Vele tartott Agostino di Niccolò Borgese és Giacomo di ser Agnolo Guido. Mindketten Zsigmondék útját egyengették.[1554] A király emberei több részletben hagyhatták el a várost. Tamási László udvarmesterről feltételezzük,[1555] Csapi Lászlóról mindezt sejtjük.[1556] De a város is „tovább követte" Zsigmond csapatát. A búcsú napján már levél ment a Val di Merse völgyében fekvő Foianba (della Chiana) és a szomszédos településekhez, valamint Bagno di Petriolóba, Campagnaticóba, Grossetóba és még számos helyre,

miszerint a király áthaladása okán legyen elegendő kenyér, bor, hús és egyéb más élelmiszer. Kiemelik, ezt saját pénzükön kell megvegyék.[1557] Sienában az elindulás utáni napokban úgy hallották, IV. Jenő megkérte Micheletto Attendolót, tartóztassa fel a királyt, miközben az Róma felé lovagol. Francesco Piccinino ellenben nem akart beavatkozni, inkább Perugiába vonult.[1558] A hír valóságértékét már nem lehet ellenőrizni, viszont az uralkodó minden gond nélkül megérkezett. A pápa állítólag más alkalommal is az uralkodó ellen ármánykodott. 1432 decemberében a bázeli zsinaton hallhatták egy Rómából érkezett párizsi doktor beszámolóját, aki úgy tudta, a katolikus egyház feje nagyon sok katonával Siena falaihoz vonulna Zsigmond ellenében.[1559] A város két római követétől (Bartolomeo di Tommaso Agazzari és Guidoccio Gionte) tudjuk, Zsigmondot 1433. május 12-én este már Galleránál (Ponte Gallera) találjuk, nyolc mérföldre az Urbstól, Jordanus de Ursinus kardinális kastélyában.[1560] A császárkoronázáson a két említett diplomata mellett Carlo d'Agnolino, a város püspöke erősítette a sienai csapatot.[1561]

Zsigmond ser Giorgio de Comparit küldte a városba a hírrel.[1562] A római ceremónia után – számomra némi késéssel – mondattak misét a dómban (1433. július 12.), majd megszólaltak a harangok, körmenetet tartottak, és örömtüzeket gyújtottak.[1563] Nem csak a festa maradt meg a sienaiak memóriájában. Francesco di Dominico da Torrita közjegyző kis könyvének a címlapjára szépen bejegyezte a jeles napot, amikor Zsigmondot 1433. május 31-én Rómában császárrá koronázták.[1564] Jó példája ez a nem hivatalos történelmi emlékezetnek. A remek hírek mindig megmozgatták a városi harangozók elgémberedett kezét. 1432. december 13-án, amikor megérkezett a beszámoló Milánóból, miszerint Niccolò Piccinino és Guido Torello zsoldosvezérek a velencei csapatokat legyőzve többek között elfoglalták Bresciello várát, azonnal megkongatták a tornyokban lakó érceket, és a polgárok ünnepelni kezdtek.[1565] Zsigmond milánói koronázásról (1431. november 25.) szintén megemlékeztek Sienában. Némi időeltolódással ugyan, hiszen erről csak 1432. február 4-én rendelkeztek.[1566] Két nap múlva úgy döntöttek, hogy a dómban, a vasárnapi mise (február 10.) alatt emlékeznek majd meg a fontos tényről, majd kijelölték az ünnep felelőseit.[1567] A figyelmetlenség okát az érdektelenségben és nem a távolságban – Sienától a lombard főváros sokkal messzebb van, mint Róma – kell keresnünk. Filippo Maria Visconti már/csak 1431. december 18-án értesítette Sienát.[1568] A milánói herceget valójában nem érdekelte a cécó. El sem ment rá, és a ceremónia utáni első levelében (1431. december 10.) hallgatott a jeles eseményről.[1569] Az idő ellenben elrendezi a dolgokat. Amikor bizonyossá vált Zsigmond sienai útja, 1432 februárjában lelkesen éltetni kezdték. Spontán tettük kiváló bizonyítéka a nép boldog, önfeledt és minden érdek nélküli örömének. Ilyen őszinte alattvalókat kívánok minden hatalomnak!

2. A koronázás után

Az új császár (= überkirály) és Siena a koronázás után továbbra is figyelték egymást. Levélváltásuk kisebb intenzitással, de folyamatosnak mondható.[1570] Elsősorban a firenzei békéről értekeztek.[1571] A követjárások újból megindultak, Zsigmond bizalmasait több alkalommal a városban találjuk. Antonio di Lorenzo da Pisát májusban,[1572] Hartung Kluxot és Nicolaus Stockot júniusban,[1573] Bartolomeo della Scalát augusztusban,[1574] míg Kaspar Schlick alkancellár Perugiából tért vissza.[1575] A király katonáinak az adósságáról sem feledkezett meg. Bartolomeo della Scalát felszólította, tárgyaljon Sienával az ő és az emberei által hátrahagyott zálogok ügyében.[1576] Sok esélyt nem adok a városnak a tanácsosként aposztrofált öccsel szemben. Az Urbsban kereste fel a császárt Gentile degli Orsini *(conte di Sevana)*. A nemesnek Siena elfoglalta várát és földjeit. Zsigmond vizsgálatot rendelt el, de Antonio di Checco Rosso Petruccinak a császár nem akart hinni.[1577] Mások sem felejtették el a várost. Brunoro della Scala Barnaba Seneséhez írt levele erre utal. A birodalmi vikárius továbbra is a vendéglátói barátjának és segítőjének tartotta magát.[1578] Nem maradtak el az adományok sem. Emlékezzünk csak Evangelista asszony kiváltságára a ruhaszállítás okán.[1579] A diplomácia gyakorlatilag addig működött, amíg a császár el nem hagyta Itáliát. Ezért nem meglepő, hogy a sienai követek ott állomásoztak Ferrarában és Mantovában is. Pietro de'Peccit, Pietro de'Michelit és Giacomo di Guidinót mindkét városban Zsigmond mellett találjuk.[1580] Jól dolgoztak, hiszen az utóbbi helyen elérték, egykori vendégük újból megerősítette megbízóik kiváltságleveleit, de már császárként. Arra is kísérletet tettek, hogy az uralkodó és emberei által Sienában hagyott (kiváltatlan) zálogokról egyezkedjenek. Zsigmond ezek létezését nagyvonalúan elismerte. Ezzel az ügyet lezártnak tekinthette. A diplomatákat szeptember végén rendelték vissza a városukba Firenze érintésével.[1581] Ekkor a császár már Mantovában élvezte az őrgróf vendégszeretetét,[1582] de amikor a Követeket kézhez vehették hazahívó levelüket, Zsigmond már Peschiera (del Garda) városkában csodálhatta a tó szépségeit.[1583] Sienából folyamatosan érkeztek a hírek. Egyszer Ugergerius (Giovanni d'Angelo d'Azzolino Ugurgieri) magyarországi haláláról tájékoztatták Zsigmondot.[1584] A domonkosrendi szerzetes-teológus úti céljáról – IV. Jenő a San Salvatore ciszterci apátság (Abbadia di San Salvatore) élére állította – semmit sem tudok.[1585] Elképzelhetően jó viszonyban lehetett az uralkodóval, ezért a figyelmesség. Itália elhagyásával és az idő múlásával formálissá vált a viszony.[1586] A bázeli zsinaton ugyan alkalmanként olvashatunk a városról, de ezt nem tekintem „személyes kontaktus"-nak.[1587] A távkapcsolat utolsó fellángolásaként 1436 októberében még követ (Battista Cicala) érkezett Sienába, ez az általam ismert végső utalás a Zsigmond-korból a császárról és a városról.[1588] A történetnek itt vége van, de elegánsabb befejezést képzeltem el, mint a dallamos nevű genovai látogatása. Ilyet nem találtam, ellenben szomorút igen. 1526. március 25-én II. Lajos királyunk (1516–1526)

levelet írt Sienába. Megtudjuk, a mohácsi csatát megelőző években Brodarics István segély ügyben már járt a városban. A veszély közelsége miatt újból kéri és sürgeti a támogatást. A keresztény hit védelmén túl arra hivatkozik, hogy Siena és Magyarország királyai mindig kapcsolatban álltak.[1589] A defensio fidei catholicae ügye ekkor a városban bizton fontosnak számított, de Siena a szívek megnyitásához értett, nem a kifizetésekhez, ráadásul ha az említett kontaktusok közül Zsigmond 288 napjára gondoltak, mindenki eldöntheti, vajon teljesítették-e II. Lajos kérését.

3. Régi emlék, kis titok

Szösszenetünket fejezzük be egy lehetetlennek tűnő vállalkozással. Keressünk fogódzókat, meddig maradt meg a közösségi tudatban a „Siena hegyén" eltöltött idő. A városban erre nem találtam fogódzókat, hacsak a történetírók munkáit nem tekintem annak. De a historikusok ebben sem mérvadóak, képesek mindent leírni, csak nőjön a terjedelem és a honorárium. Zsigmond esetében sem tettek másként, a számukra jelentéktelen intermezzókról szorgalmasan beszámoltak, egymás adatait átvéve és átdolgozva. A polgárok lelkének vizsgálata meghaladja képességeimet, visszaemlékezés sem maradt ránk Sienából. Számomra viszont mindenért kárpótolnak azok a műalkotások, amelyek a városban Zsigmondot ábrázolták. A történelmi emlékezetnek vannak sokkal fontosabb momentumai, mint a toszkán kaland, de diszciplínánk szempontjából maradjunk meg a históriának ennél az apró és jelentéktelen részletnél. Segítségként jó lenne a kíséret tagjainak a memoárjait felhasználni, de a memoria rerumok lappanganak, és közülük nyilván nem én fogok akár csak egyet is megtalálni, hanem valaki más. Mondom ezt annak a tudatában, hogy a műfajt ekkor még nem kultiválták annyira. De mi van, ha mégis? Ezért jó az iratpusztulás, mert az űrt óne zsenánt mindig erre lehet fogni. Maradnak a birodalmi és a magyar királyi oklevelek, hiszen az adományoknál szokás volt az érdemeket is felsorolni. Ezek elsősorban hadi szolgálatok lehettek, de a „Romzug" remek motívumot adott a diplomák megfogalmazóinak, ne csak a török és a husziták elleni küzdelemre hivatkozzanak, vagy a számos helyen és időben kiragyogás általánosságát ismételgessék unalomig, hanem némi konkrétummal is színesíthessék a szöveget. A második appennini-félszigeti utazás két jelentős momentuma – a milánói és a római koronázás – mindent vitt, de alkalmanként mást is elővehettek. Ez utóbbiban reménykedve megpróbálok választ találni felvetésemre.[1590] Hangsúlyozom, bármivel is rukkoltak elő, az utalásban valamilyen módon a megfogalmazó ízlésével és választásával is szembesülünk, nem csak a történelmi-okleveles emlékezettel. Aztán ott van a lustaság támogatta rutin. Elővenni egy formulás könyvet vagy egy régebbi diplomát, és már mehet is a gondolkodás nélküli másolás. Az ad hoc

erejét itt sem lehet kizárni. A Függelékben összeállított táblázat hitelességét nagyban befolyásolja a hiány. Emiatt feleslegesnek tartottam olyan statisztikát összeállítani, ahol valamennyi uralkodói adományt felsorolok, és kiszámolom, mikor említették a második „Romzug"-ot, és főleg Sienát. A táblázat megszerkesztésénél az általános megfogalmazásokat nem vettem figyelembe.[1591] Kizárólag azokat az iratokat használom, amelyekben a fentiekről és bármilyen egyéb tényszerű érdemről olvashatunk Zsigmond haláláig.[1592] Az 1437. december 9-e után kiadott diplomáknál egy másik metódus alapján dolgozom. Mindössze az itáliai utazásra hivatkozókkal foglalkozom. A foghíjakról még megközelítő fogalmunk sincsen, ezért eredményeimmel érdemes csínján bánni.

Zsigmond kancelláriájában a város elhagyása után először 1435 júniusában utalnak konkrétan színhelyünkre. Azért hozakodtak ezzel elő, mert az itt és egyéb itáliai borgókban a kíséretben szolgáló Vöröskői Wolfurt Páltól a király 3060 forintot kért kölcsön az ország érdekében.[1593] 1437 októberében Alsólendvai Bánfi Pál (ekkor már lovászmester) egyik adományánál többek között arra céloztak, amikor a nemes Milánótól Toszkánán át Sienáig biztosította király zavartalan vonulását, majd innét indulva ugyanezt tette egészen Rómáig. Az epizódot a két koronázás említése közé szúrták be.[1594] Az utazás biztosítását hadi eseménynek tarthatták – az is volt –, ezért emelhették ki érdemei közül, hiszen a „Romzug"-on történt részvétel már eleve ennek számított az uralkodó szemében. Bátorságát a Trencsény megyei Bolondóc (Beckov) várával és tartozékaival honorálták.[1595] Tallóci Matkónál szintén a sienai hadi tettekről és az itt végzett fontos munkájáról olvashatunk.[1596] Jól látszik, a várossal csak abban az esetben példálóznak, ha valami specialitás miatt ez „megkerülhetetlen". Jó ellenpélda erre Gersei Pető esete. Az udvari ifjú és aulikus Sienában kért és kapott birtokot (Rezi vára és Keszthely mezővárosa), de 1435-ben, egy másik adományában Németország, a milánói és a római ünnepségek, Lombardia és más itáliai városok és Bázel mellett „csak" Toszkánát említik.[1597]

A három utalás konkrétumról szól, és ez valahol jól mutatja az „érdektelenséget," ráadásul 1437 után már egyetlenegyszer sem olvashatunk róla. Jó tollú embereknek is nehézséget okozott volna érdemként eladni Sienát, ahol valójában békésen éldegéltek. Hősiességre ott volt „Tuscia", mint a honorálás érthetőbb oka. Ez valahol érthető, hiszen Toszkánában a birodalom ellenségeivel (Firenze) harcoltak, a tartomány említésével a hozzáértők a harcra asszociáltak. Azt gondolom, a vakmerőséget azért nem díjazták értékelhető mennyiségben, mert a „Romzug" idején erre nem nagyon volt szükség, ellentétben a törökökkel szembeni hadmozdulatoknál. Elég csak Galambócra utalni (1428).[1598] Az ország védelme mindenesetre jobban predesztinált a merészségre, hiszen a napi harcok állandó kihívást jelentettek az elszántaknak. A város azokban az adathordozókban, ahol megemlíthették volna, gyorsan elfelejtődött. Ez rendjén is van. Rövid és érdektelen epizódnak számított,

emléke csak a lelkekben okozhatott változást. A sienai oral history a hazatérők családját untathatta, kivéve Frangepán György famíliáját, ahol néha előkerülhetett a papa és a mama megismerkedésének színtere.

A fejékek megszerzése mellett az Itáliát megelőző németországi szolgálatot általában megemlítették, sőt áttételesen a visszaútra is utaltak, amikor az érdemeknél megjegyezték, egyéb appennini-félszigeti városokban is ott ütköztek, koccantak és sűrűztek. Az útvonalra utal az Alemannia–Lombardia–Tuscia–Bázel négyes felsorolása, de természetesen a koronázások jelentették az okleveles emlékezet non plus ultráját. Egyszer megtudhatjuk, a Tiberis folyónak a hídján lett lovag Sztáncsi András és Rédei Mátyás.[1599] A „Romzug" állomásait nagyvonalakban valamennyi kiváltságlevélben belefoglalták, néhány stáció hiánya talán arra utal, a kedvezményezettek nem jártak ott. Ilyen lehetett Pelsőci Bebek Miklós, akiről kiderül, Lombardia után elképzelhetően Németország felé vette az útját.[1600] Bácsvai Márton Bázelben kapott címeres levelet, de az érdemek felsorolásából (Csehország, Morvaország, Németország, Bázel) kiderül, nem járt Itáliában.[1601] Ugyanez vonatkozik Rakalupi Jánosra és Csitvándi Egyedre. Mindkettőjüket Pozsonyban jutalmazták.[1602]

Nyilvánvalóan még a Zsigmond életében kiállított iratokban jegyezték fel legtöbbször az utazást érdemként (26). Ez Albert király idején tizenkettőre, míg Erzsébet királyné (1409–1442) alatt kettőre zsugorodott. A csökkenés okát nem a felejtésben, hanem az okafogyottságban kereshetjük. Első Habsburg uralkodónknak kötelességszerűen kellett az elődre utalnia. Ezt követelte a királyi jómodor. Másrészt apósa egykori embereire tudott csak támaszkodni, akik jó néven vették az adományokat, és vezérmotívumként a „Romzug" alatt tett szívességeket megfelelőnek tarthatták az oklevelek megfogalmazói. Imperiumának rövidre szabottsága nem adott esélyt az esetleges hősies és praktikus szolgálatok bőséges jutalmazására és felsorolására sem, egy ideig maradtak az általánosságok.[1603] Említésre méltó a Rozgonyi Istvánnak kiállított diploma. Ebben tartalmilag átveszik a Zsigmond oklevelében megfogalmazott sorokat.[1604] Ezt Erzsébet is megteszi még férje életében.[1605]

Az özvegyénél sem a memória kopásában keresném a töpörödés magyarázatát, hasonlóan az indokváltást emelném ki a „Romzug" elhanyagolásával szembesülvén.[1606] Ekkorra már a római koronázás fénye is kopni kezdett. Kaplati János udvari familiáris, majd királyi lovag és magister armorum bizonyíthatóan ott volt Rómában. A husziták és a törökök ellen vitézkedő nemesről (a galambóci sereg tagjaként harcolt) 1438-ban érdemei között már fel sem sorolják az Urbs-beli ünnepségeket, kizárólag általánosságban hivatkoznak (Németország, Lombardia, Toszkána és Itália) az utazásra.[1607] Táplánszentmiklósi Nagy László ekkor már a gutori előnévvel büszkélkedhetett, a Zsigmond által kiadott oklevélhez képest 1439-ben már alig tudunk meg valamit az életéből. Németország, Lombardia és Toszkána említése nem adja vissza kalandos életének legfontosabb állomásait.[1608] Erzsébet királynénál

van még egy körülmény. I. Ulászló megválasztása után hiába tartotta magát továbbra is legitim uralkodónőnek, kizárólag csak egy falatnyi országrész felett gyakorolhatta a hatalmat. Amikor érdemeket sorol, fontosabbnak tartja saját magát és fiát előhozni.[1609] Halála után (1442. december 19.) teljesen okafogyottá vált az itáliai érdemek említése. Ellenlábasától már azt is gesztusként értékelhetjük, amikor általánosságban az elődeinek (Zsigmond és Albert) tett szolgálatokra utal.[1610]

Alkalomadtán nagyon messziről kellett előhozni a régi erényeket. Cillei Hermann adományában (1435) a nikápolyi csatáról (1396) sorolták a szavakat.[1611] 39 év távlatából ez szép teljesítmény. Mihály fia Benedek szolgálatai közül az első konkrét ügy Zsigmond első itáliai útjára tehető. Diplomáciai szolgálataira utalnak, a fehérvári prépost XXIV. János pápánál járt.[1612] Tárgyalásait a két monarcha Lodi városában megszervezett találkozója előttre (1413) datálnám.[1613] Negyedszázaddal korábbra emlékeztek vissza a kancelláriában, hasonlóan mint Perényi János tárnokmesternél. Az ő oklevelében (1439) a konstanzi zsinat szervezése körüli (1414–1416) szolgálataival példálóztak.[1614] Rozgonyi István temesi ispánnak (1436) az isztriai hadjáratra (1413) utalnak vissza.[1615] Aki kázusában a 23-at nem becsüli, az a Bátori István országbíró európai utazásainak említésekor kiszámolt eredményt (22) sem érdemli.[1616] Kedvencem Táplánszentmiklósi Nagy László. Ő Zsigmond mindhárom koronázásán jelen volt, ezért tüntettem ki fokozott figyelmemmel. Így 1414-ben Aachenben is. Erről 1433-ban sem feledkeztek meg.[1617] A nemes küzdelemben 19 ponttal, tisztességgel helytállt, ugyan Hunyadi János is előtte végzett volna a saját húszasával. 1453-ban többek között a római koronázásra hivatkoztak V. László hivatalában, de Mátyás apja már egy másik versenyben indult.[1618]

A fent említett 26 oklevél kiadási helyét szintén érdemes vizsgálni. Már Itáliában elkezdődött a jutalmazási cunami. Itt ketten örülhettek a királyi bőkezűségnek, de a „Romzug" befejezésének számító Bázelban már eggyel többen. Magyarországra visszatérve Pozsony (9), Nagyszombat (4), Székesfehérvár, Pest és Temesvár (Timisoara) (1–1–1) következett.[1619] Csehországnak is jutott négy. Az adományokhoz kapcsolt megjegyzések valamilyen szinten jól mutatják, Zsigmond uralkodásának bizonyos szakaszaiban mit tartottak fontosnak, mint dicsérendő és jutalmazandó okot. Ekkor a koronázások, valamint a németországi és az itáliai vonulások szolgáltak zsinórmértékként a kancelláriának. Természetesen mást is előhozhattak. A kristályosodási pont mindig más és más lehetett. Konstanz és a zsinathoz kapcsolódó utazások, a törökellenes harcok, alkalmanként a legfontosabb csatahelyek említésével (Galambóc), valamint a huszitákkal szembeni fellépés; de Siena emléke direkt vagy indirekt módon, hőseinket – oklevelek nélkül is – életük végéig elkísérhette. 1437. december 8-án – egy nappal azelőtt, hogy Zsigmond feladta az örökkévalóság elnyeréséért folytatott küzdelmét – a csehországi Znaimban kiadták a császár utolsó kiadmányainak egyikét. Ebben két udvari vitézének (Szomszédvári Cernin Henning és

Kusssowi Just) dolgában rendelkezik, az ügy relátorai Csapi László és Aranyi István voltak. Uralkodójuk, szolgálataik és zsoldjuk fejében 4000 aranyért elzálogosítja nekik Cserép várát, valamint Kövesd és Keresztes Borsod megyei királyi birtokokat.[1620] Mi köze ennek Sienához? Mind a négyen ott voltak, és Zsigmond utolsó napjait is végigkísérhették Morvaországban. Mindent összevetve a két cseh egy napig felhőtlenül örülhetett, majd megelégedésük lassan izgalomba változhatott át. Vajon az új uralkodó mit fog szólni a tranzakcióhoz? A legszorgalmasabbak jutalmazását – elsősorban Martinus de Kachanra *(filiolus meus)* gondolva, és okulásként neki is ajánlva libellusomat – szerényen szponzorálva megválaszolom a kérdést, mert aki idáig eljutott az olvasásban, az megérdemli önfeláldozása honorálását. A két lovag okosan, minden ellenszolgáltatás nélkül visszaadta az erősséget Albertnak, sőt a király halála után özvegyét (Erzsébet) és fiát (V. László) is megvédték. A Zólyom megyei Végles (Víglas) várának örülhettek zálogbirtokként.[1621]

Egy ultra utóirata

1433. augusztus 29-én érdekes döntést hoztak a városban. Valamennyi comunitasnak, amelyek Sienához tartoztak, jelezniük kellett a Bicchernának, mennyivel tartoznak nekik a magyarok.[1622] Az összeírás egyszerű formalitásnak számított, hiszen Zsigmond ekkor már Perugiában állomásozott, esélyük sem volt a pénzek visszaszerzésére. A fanyalgóknak a levéltár egyik kötetét javaslom alapos tanulmányozásra. Ebben a pozitív gondolkodású sienai beamterek összeállították a zsoldosvezérek adósságának a listáját 1433 és 1437 között.[1623] A 43 hátralékos közül régi ismerősünket, Lodovico da Colonnát szintén megtaláljuk. Restanciáját 44 oldalon keresztül sorolják fáradhatatlanul.[1624] Mi sem adtunk vissza mindent, de legalább egy palazzót otthagytunk cserében.[1625] Ez a Terzo di Cittàban állt, a Szenátorok utcájában *(in contrata del Senatore)*. Helyét nem könnyű meghatározni. Örömünket szolgálva, 1410-ből egy sokatmondó szöveget olvashattunk. Az Opera di Santa Maria della Scala munkásai számára egy lakóhelyet akartak venni, és ennek az épületnek az egyik oldala a Signiore di Cortona palotájával határos.[1626] Felesleges szaporítani a szót. Remek helyen állt, valahol a mai Via del Capitano környékén.[1627] Kikötötték, a házat kizárólag a király és azok az „ultramontánok" használhatják, akik majd Sienába jönnek. És most a kétkedőknek bemutatom, miért érdemes történészeket képezni. Tudomásom szerint az 1432. április 19-i határozatot a városban a mai napig nem vonták vissza, Zsigmond már nem él, ellenben az Alpokon túliak igen. Magyarország egyértelműen ezen a részen helyezkedik el, tehát a kijelentés ránk is vonatkozik. A kizárólagosság bizonyítására egy körülményt hozok fel, és már mienk az örökségünk, vagy egy ahhoz hasonló színvonalú objektum. Hazánkban ultrából van bőven. Még hogy nem kellenek a stadionok! És ha valaki gúnyt érezne ki a sorokból, az súlyosan téved. A fradista „B-közép" (ultrák) empatikus és előrelátó képességét csak csodálni lehet. Már a hetvenes évek végén folyamatosan skandálták, amikor lanyhának tartották az idősebb drukkerek érdeklődését. „Nyugdíjasok szurkoljatok, hogy meglegyen a nyugdíjatok!" Forza Sigismondo! Forza Siena! Forza Sampo Korpela![1628]

Mellékletek

FÜGGELÉK I.

Magyar zsoldosok Zsigmond érkezése előtt

Francesco Piccinino alatt harcoló magyarok[1629]

Adam Blasii de Ungaria lovas[1630]
Johannes Tommassi Ungharie lovas[1631]
Jorgius Jorgi Ungharie lovas[1632]
Jorgius Stefani de Schiavonia fiatal[1633]
Petrus Pauli de Ungheria lovas[1634]
Stefanus Antonelli de Ungharia lovas[1635]
Stefanus Tome de Ungharia lovas[1636]
Stefanus Michaelis de Ungharia lovas[1637]
Tommassus Martini de Ungaria lovas[1638]
Filippo Schiavo[1639]

FÜGGELÉK II.

Magyar zsoldosok Zsigmond érkezése után

Magyarok Siena zsoldjában Zsigmond érkezése után[1640]

Név	Dátum	
Pierus Johannis de Sclavonia fiatal[1641]	1432.08.16.	
Georgius Pauli de Buda fiatal[1642]	08.16.	
Pietrus Chien de Ungaria[1643]		
Polus Stefani de Sclavonia fiatal[1644]	12.09.	
Andreas Michaelis alias Ungaretto de Ungaria fiatal[1645]		
Stefanus Johannis de Sclavonia fiatal[1646]		
Johannes Nicolai de Ungaria fiatal[1647]	08.29.	09.22.
Georgius Allegretti de Sclavonia fiatal[1648]		
Matteus Marci de Buda[1649]		
Mattheus Johannis de Zagabria fiatal[1650]		
Johannes Georgii de Segna fiatal[1651]	09.27.	10.03.
Johannes Tomassi de Ungaria fiatal[1652]	10.10.	
Giovanni di Niccolò Dongaria[1653]	08.29.	09.22.
Giovanni Dongharia[1654]	10.10.	10.30.
Mattheus Stefani de Ungaria fiatal[1655]	09.22.	
Tommasus Gregorii de Sagabria fiatal[1656]	09.16.	
Michael Andree de Ungaria istállófiú[1657]		
Georgius Nicolai de Ysagabria fiatal[1658]		
Pilippus Valentini de Sclavonia fiatal[1659]	10.11.	
Stefanus Nicolai de Ungaria fiatal[1660]	11.08.	

Urbanus Stefani de Ungaria fiatal[1661]		
Nicolaus Pauli de Ysagabria fiatal[1662]		
Petrus Nicolai de Ungaria[1663]		
Jamies Pieri de Ungaria fiatal[1664]		
Valentinus Mathei de Ungaria fiatal[1665]		
Jacobus[1666] de Sclavonia de Trau fiatal[1667]	09. 01.	
Johannes Stefani de Ysagaebria de Sclavonia[1668]		
Georgius Tommasi de Sclavonia fiatal[1669]		
Valentinus Mattei de Ungaria fiatal[1670]	09. 01.	
Mattheus Jacobi de Pernelis de Ungaria fiatal[1671]		
Tommasus Girigifori de Isagabria fiatal[1672]		
Georgius Stefani de Sclavonia fiatal[1673]		
Arrigius Simonis de Ungaria fiatal[1674]	10. 08.	
Georgius Johannis de Sclavonia fiatal[1675]		
Stefanus Pieri de Ungaria fiatal[1676]	12. 15.	
Nicolaus Pietri de Sclavonia[1677]		
Domenicus Pauli de Sclavonia fiatal[1678]		
Georgius Mattei de Sclavonia fiatal[1679]		
Johannes Pieri de Ungaria[1680]		
Antonellus magistri Jacobi de Sclavonia fiatal[1681]	10. 12.	
Nicolaus Martini de Sclavonia[1682]		
Tomasus Valentini de Sclavonia fiatal[1683]		
Michael Tomassi de Ungaria fiatal[1684]	12. 17.	
Mattheus Blasi de Ungaria fiatal[1685]		
Tommasus Pietri de Ungaria[1686]		
Lucas Pietri de Ungaria[1687]		
Ungarettus Gregorii de Ungaria[1688]		
Stefanus Pauli de Sclavonia fiatal[1689]		
Mattheus Jacobi de Ungaria fiatal[1690]		
Pierus Urbani de Zagribia fiatal[1691]		
Stefanus Michaelis de Ungaria[1692]		
Pierus Pauli de Sclavonia[1693]		
Johannes Pietri de Ungaria[1694]		
Ungarettus Jacobi de Ungaria[1695]		
Mattheus Andree de Ysagabria[1696]		
Ungarettus Jacobi de Ungaria[1697]		
Blasius Johannis de Ungaria[1698]		
Pierus Johannis de Ungaria[1699]		
Nicolaus Pieri de Ungaria[1700]		
Johannes Georgii de Segna[1701]		
Stefanus de Ragesa de Schlavonia[1702]		
Georgius Johannis de Segne de Schlavonia[1703]		
Paulus Matthei de Segna[1704]		
Fabiano di Pietro Dungheria fiatal[1705]	12.24.	
Ungeretto di Piero Dungheria[1706]	10.25.	

Giovanni di Lucca Dungheria fiatal[1707]		
Ghirigoro di Giorgio Dungharia[1708]		
Gaspare di Stefano da Schiavonia fiatal[1709]	09.12.	09. 13.
Ungeretto di Michele Dungaria fiatal[1710]	11.16.	
Biagio di Piero Dungharia[1711]		
Niccolo di Giovanni Dunghiari[1712]	10.25.	
Tommaso di Pietro da Schiavonia fiatal[1713]	09.26.	09. 27.
Valentino di Tommaso da Schiavonia fiatal[1714]		
Andreas Michaelis de Ungaria[1715]		
Stefanus Johannis de Sclavonia[1716]		
Mattheus Johannis de Sclavonia[1717]		
Andreas Gregorii de Isagaebria fiatal[1718]		
Pietrus Chieci de Ungaria[1719]		
Antonello da Zagabria[1720]	08.04.	08. 11.
Giorgio Hungaro[1721]	10.24.	11.04.
Martino di Giovanni da Schiavonia[1722]	09.01.	
Bartolomeo di Giovanni Dongaria[1723]		
Stefano da Schiavonia[1724]		
Giacomo Dongaria[1725]		

FÜGGELÉK III.

Zsigmond kísérete[1726]

Udvari tisztségviselők

Brunoro della Scala birodalmi vikárius. I.[1727]
Hédervári Lőrinc lovászmester. M.[1728]
Tamási László udvarmester. M.[1729]

Pénzügyi szakemberek

Csapi László titkár és főszámvevő. M.[1730]
Allegretto számvevő (sponditere). Nm.[1731]
Noffri Bajmóci Lénárd kincstartó. I-M.[1732]

Hadvezérek

Jan Švihovský z Rýzmberka. Cs.[1733]
Tallóci Matkó. H.[1734]
Arnesto Boemio. Cs.[1735]

Csapatvezetők

Guglielmo Delamagnia. N.[1736]
Chimento Inghilese. A.[1737]
Guglielmo Inghilese. A.[1738]
Andrea d'Andrea Ongharo. M.[1739]
Niccolò Ongharo. M.[1740]
Nanni da Pixa. I.[1741]
Alagretto Schiavo. Nm.[1742]

Tüzérek

Maestro Pasqua. Nm.[1743]
Alberto[1744]

Testőrség

Niccolò Grande. Nm.[1745]

A kancellária vezetői

Gatalóci Mátyás titkos alkancellár. H-M.[1746]
Kaspar Schlick alkancellár. N.[1747]

A kancellária tagjai

Theodoricus Ebracht titkár. N.[1748]
Matheus Selich titkár. N.[1749]
Simon Amman von Asparn jegyző. N.[1750]
Hermann Hecht titkár. N.[1751]
Peter Kalde jegyző és titkár. N.[1752]
Marquard Brisacher von Konstanz regisztrátor. N.[1753]

Antonio di Guido da Vinione titkár. I.[1754]
Ser Antonio di Finaccho da Pisa jegyző és titkár. I.[1755]

Tanácsosok és követek
Ladislaus (Csetneki) budafelhévizi kormányzó. M.[1756]
Giovanni Naso churi püspök. I.[1757]
Jacques III. Gelu embruni érsek. F.[1758]
Heinrich Edler von Stöffeln. N.[1759]
Ulrich Rolle von Königseck. N.[1760]
Nicolaus von Bladen. N.[1761]
Niclas Stock. N.[1762]
Battista Cicala. I.[1763]
Albertus de Wetes. M.[1764]
Kaspar Stange von Wandofen. N.[1765]
Hugo d'Orges roueni érsek. F.[1766]
Claus von Czisse. N.[1767]
Jakob von Sierck. N.[1768]
Mihály fia Benedek fehérvári prépost. M.[1769]

Aulicusok
Mathias de Aradicha. Nm.[1770]
Nicolaus Albus de Himanech. Nm.[1771]
Ladislao. Nm.[1772]
Piero Ongaro. M.[1773]
Georgius filius condam Simonis de Bassan. M.[1774]
Lirutt de Ilenburg. Nm.[1775]
Nicolaus de Varda. M.[1776]

Udvari személyzet
Francesco da Crema Zsigmond orvosa. I.[1777]
Giovanni Parato da Crema Zsigmond orvosa. I.[1778]
Maestro Gentile. Nm.[1779]
Petrus de Ungaria aranyműves. M.[1780]
Angelus Paradisi de Buda trombitás. I.[1781]
Martinus filius condam Thome de Spacza kamarás. M.[1782]
Maromore de Esselungen orgonista. N.[1783]
Johannes orgonista. Nm.[1784]
Giovanni szakács. M.[1785]

A kíséret nemes-nem nemes, valamint katona-nem katona tagjai[1786]
Gualfredo. Nm.[1787]
Guglielmo. Nm.[1788]
Matteio. Nm.[1789]
Michele. Nm.[1790]
Ortone. Nm.[1791]
Bartalomeo della Scala. I.[1792]
Istefano de Stagica. H.[1793]
Giovanni di Talocçi. H.[1794]
Ladislaus de Katha. M.[1795]
Angelino de Alemania. N.[1796]
Georgius de Segna. H.[1797]
Georgius de Ungaria. M.[1798]
iNicolaus Hancho de Sinda. M.[1799]
Ranbaldus de Nero. I.[1800]
Ungaretto Jacobi de Ungaria. M.[1801]
Petrus de Hangon. M.[1802]
Rosso de Alemania. N.[1803]
Valentinus filius Paznani de Drenova. H.[1804]
Petew de Gerse. M.[1805]
Ladislaus (dictus Aron) de Wyzlo. M.[1806]
Johannes de Alemania. N.[1807]
Pietrus de Alemania. N.[1808]
Ladislaus. Nm.[1809]
Johannes de Ungaria. M.[1810]
Stefanus Alapi. M.[1811]
Petrus de Zlopna. M.[1812]
Herrico Herrici. Nm.[1813]
Johannes de Leodio futár. Nm.[1814]
Stefanus filius Antonii de Ungaria. M.[1815]
Conradus de Alemania. N.[1816]
Hermanus de Alemania. N.[1817]
Johannes de Alemania. N.[1818]
Sebastianus Hungarus. M.[1819]
Nicolaus Polen. L.[1820]
Blasius filius Petri de Ungaria. M.[1821]
Paulus de Antz. Nm.[1822]
Albertus Closii. M.[1823]
Petrus Hertel. Nm.[1824]
Ladislaus Hatna. Nm.[1825]
Kadolt. Nm.[1826]
Philippus de Kata. M.[1827]
Nicolaus Maida. M.[1828]
Stefanus Posega. M.[1829]

Janus Roni. Nm.[1830]
Soos Perx. Nm.[1831]
David de Zolio. M.[1832]
Johannes Themisvar. M.[1833]
Georgius Hungarus. M [1834]
Marcus Hungarus. M.[1835]
Franciscus de Giagha Ungarus. M.[1836]
Stefanus de Aran. M.[1837]
Johannes Parvus. M.[1838]
Rupertus de Tar. M.[1839]
Gregorius de Bethlem. M.[1840]
Blasius de Sag. M.[1841]
Marco de ser Ladislai. I.[1842]
Simone de Paluz. M.[1843]
Lancilot de Paluz. M.[1844]
Stefanus de Peren. M.[1845]
Marcus de Alemania. N.[1846]
Michelsberg. Cs.[1847]
Michale Zekl. M.[1848]
Johannes Stolit. Cs.[1849]
Nicolaus Stolit. Cs.[1850]
Giovanni de Torricella. I.[1851]
Marcus de Sancto Ladislao. M.[1852]
Franchus Marot. M. [1853]
Michael Magnus. M.[1854]
Ladislaus de Zala. M.[1855]
Laurentius Czolnok. M.[1856]
Bartolomeus de Dorne. Nm. [1857]
Petrus de Dorne. Nm.[1858]
Johannes Beg. M.[1859]
Ladislaus. M.[1860]
Agustinus. M.[1861]
Marco Ongaro. M.[1862]
Domenico d'Antonio da Perugia. I.[1863]
ser Giacomo da Verona. I.[1864]
Johannes de Cegket. M.[1865]
Andreas (litterato de Alba). M.[1866]
Lazarus (litterato de Alba) M.[1867]
Johannes de Brolcherd. M.[1868]
Mathias (de Etnck). M.[1869]
Emericus (Fabro). M.[1870]
Demetrius de Machkas. M.[1871]
Johannes Parvus. M.[1872]
Michael Pechy. M.[1873]
Michaelis de Rereo. M.[1874]
Johannes Walkaii. M.[1875]
Johannes (Grassus) de Alamenia. N.[1876]
Laurentius de l'Aric. Nm.[1877]
Johannes de Baranya. M.[1878]
Laurentius de Barania. M.[1879]
Benedictus presbiter. Nm.[1880]
Henricus Bernardi. Nm.[1881]
Johannes Biarmi presbiter. Nm.[1882]
Johannes de Brama. Nm.[1883]
Servasio de Buba. Nm.[1884]
Giorgio de Buba. Nm.[1885]
Georgius Bulger. Nm.[1886]
Matheus de Capacz. M.[1887]
Magister Johannes de Cibinico. M.[1888]
Michael de Ciente. M.[1889]
Johannes de Ciosmorna. M.[1890]
Jacobus de Ciosmorna. M.[1891]
Johannes Crispus. M.[1892]
Emericus de Dara. M.[1893]
Emericus Fekes. M.[1894]
Ladislaus Fekes. M. [1895]
Petrus de Ganta. M.[1896]
Ladislaus de Gara. M.[1897]
Gregorius presbiter. Nm.[1898]
Albertus de Hunc. Nm.[1899]
Johannes de Insula. Nm.[1900]
Stefanus Iogaz. Nm.[1901]
Johannes Loquitil. Nm.[1902]
Nicolaus de Miclosi M. [1903]
Nicolaus litteratus de Mora. Nm.[1904]
Thomas Mrarchich. H.[1905]
Nicolaus presbiter. Nm.[1906]
Benedictus Pap. M [1907]
Georgius Polino. Nm.[1908]
David de Quinqueeclesiis. M.[1909]
Mathias abbas Sancti Ioch. M.[1910]
Mathias abbas di Sancti Jacobi. M.[1911]
Jacobus de Sclavonia. Nm. [1912]
Fabianus Sebastiani. Nm.[1913]
Johannes de Sebes. M.[1914]
Paulus de Sebes. M.[1915]
Paulus de Segrar. M.[1916]
Michael de Senech. Nm.[1917]
Jacobus de Seuk. Nm.[1918]
Antonius de Siculis. M.[1919]
Georgius de Simigio. M.[1920]
Ladislaus Tar. M.[1921]

Andreas Tergino. Nm.[1922]
Thomas presbiter. Nm.[1923]
Petrus Toka. M.[1924]
Johannes de Valko. M.[1925]
Benedictus de Vasan. M.[1926]
Thomas Ciliani de Veruz. M.[1927]
Ladislaus de Caspi. Nm.[1928]
Donninus. Nm.[1929]
Magister Tunuz de Eslingen. N.[1930]
Nicolaus de Fulserni. Nm.[1931]
Petrus Leugel. N.[1932]
Hans de Pegecrz. N.[1933]
Paulus de Tara. M.[1934]
Jacobus de Turuz. M.[1935]
Jacobus de Wratislavia. L.[1936]
Michael Sekcres de Ungaria. M.[1937]
Nikolaus Samiawer
(Sannawer). N.[1938]
Jacobus Pieri de Alemania. N.[1939]
Stefano Biçichel. M.[1940]
Lasdilaus di Marcho
da Daro Dongharia. M.[1941]
Stephanus de Chap. M.[1942]
Arnoldus Ungarus. M.[1943]
Janninus Bohemus. Cs.[1944]
Benedetto da Vulterro. I.[1945]
Mathias de Ewzedfalva. M.[1946]
Ladislaus Magnus
de Taplanzenthmyklos. M.[1947]
Michael de Simony. M.[1948]
Dionisius de Kystarkan. M.[1949]
Johannes Fanch de Gordwa. M.[1950]
Andreas Nyari. M.[1951]
Nicolaus de Stancz. M.[1952]
Mathias Nyari. M.[1953]
Sandrinus de Redey. M.[1954]
Vythko de Bohalic de Ragusio. H.[1955]
Paulus Wolfardi de Wereskw. N.[1956]
Michaelis dictus Orzaag
de Gwt. M.[1957]
Georgius deSand. M.[1958]
Emericus de Marczaly. M.[1959]
Johannes de Marczaly. M.[1960]
Paulus de Alsolyndwa. M.[1961]
Johannes Kompolt de Nana. M.[1962]
Johannes de Kaplath. M.[1963]
Ladislaus de Kapolna. M.[1964]
Stefanus de Kapolna. M.[1965]
Emericus de Marczaly. M.[1966]
Hening Czernen de Zomzedwar. Cs.[1967]
Justh Kwsso. Cs.[1968]

A kiséret katona
és nem katona tagjai[1969]

Tilmanno. N.[1970]
Nicolaus[1971]
Achacio[1972]
Annclierg[1973]
Czertofsky[1974]
Greb[1975]
Petter[1976]
Ponganai[1977]
Rechiucz[1978]
Rudulfus[1979]
Rutenis[1980]
Stos[1981]
Surge[1982]
Tur[1983]
Georgius[1984]
Marcus[1985]
Georgius[1986]
Hennyng[1987]
Just[1988]
Valentinus[1989]
Garazarda[1990]
Inberii[1991]
Bardonus[1992]
Georgius[1993]
Marcus[1994]
Sebastianus[1995]
Zebulon[1996]
Gaspar[1997]
Frognanus[1998]
Gregorius[1999]
Paulus[2000]
Ladislaus[2001]
Domenicus[2002]
Antonius[2003]
Filippus[2004]
Georgius[2005]
Pograz[2006]
Pongento[2007]

Beram[2008]
Jankone[2009]
Mathias[2010]
Petterum[2011]
Thomas[2012]
Valerius[2013]
Bularone[2014]

A kíséret tagjaként ott lehettek a városban[2015]
Konrad Tafler. N.[2016]
Friedrich Kircz. N.[2017]
Johann Sigwein. N.[2018]
Friedrich Reinbotte. N.[2019]
Johann Beltynhausen. N.[2020]
Sigmund Seng. N.[2021]
Hermann Grubenhaghen. N.[2022]
Matthias Hosman. N.[2023]
Paul Sparenlaib. N.[2024]
Philipp von Cralitz és Johann von Blansko. N.[2025]
Wilhelm Pucking von Modrcut. N.[2026]
Nicolaus, Michael, Lorenz und Johann Nuczel. N.[2027]
Wilhelm von Richenstein. N.[2028]
Konrad Haspel. N.[2029]
Otto Beheim. N.[2030]
Hans Honynger lovag. N.[2031]
Sigmund Stoplaw. N.[2032]
Heinrich Hurter. N.[2033]
Petrus de Laak. M[2034]
Bartholomeus Reiffing. N.[2035]

FÜGGELÉK IV.
Szálláshelyek Sienában[2036]

Külső kör (egyházi)[2037]
La chiesa di San Agustino. I.[2038]
Il luogo dei Frati di San Agostino. L. I.[2039]
Una casa della Compagnia di Santa Crucis. I[2040]
La chiesa di San Salvatore. I.[2041]
Il luogo dei Fratri di San Domenico. I. L.[2042]
L'abitazione dei Servi. L. I.[2043]
La casa e l'abitazione di San Francesco. I.[2044]

Középső kör (egyházi)
Il luogo dei Frati di Santa Maria del Carmine. L. I.[2045]
La chiesa di Santa Maria del Carmine. I.[2046]
La casa e l'abitazione di Santa Marta da Santo Agustino. L. I.[2047]
La chiesa di Sant'Ansanio. I.[2048]
La casa e l'abitazione d'Abbazia all'Arco. L. I.[2049]
L'abbazia di San Donato. I.[2050]
La chiesa degli Umiliati. I.[2051]
La casa della Sapienza. L.[2052]
L'abitazione di Santo Leonardo. I.[2053]
L'abitazione di Santo Spirito. I.[2054]

Legbelső kör (egyházi)
La stanza di San Viglio. I.[2055]
L'Ospedale di Santa Maria della Scala. I.[2056]
Una casa dell'Ospedale di Santa Maria della Scala. L. I.[2057]
Una casa dell'Opera di Santa Maria della Scala. I.[2058]
Una casa dell'Ospedale di Monna Agnese. L.[2059]

Szálláshelyek Sienában (város)
La casa e l'abitazione del Capitano della Giustizia. I.[2060]
La casa e l'abitazione di Signori di Cortona. L. I.[2061]

Szálláshelyek Sienában (magán)
La casa di Bartolomeo (Operarius). L.[2062]
La casa di frate Nanni di Bordo. L.[2063]
La casa di misser Chovarino. L. I.[2064]
La casa di Giovanni di Domenico. L.[2065]
La casa di Niccoló Lollo. L.[2066]
La casa di frate Luca. L.[2067]
Mantellini. L. I.[2068]
Il palazzo di Niccolò d'Antonio Talomei L. I.[2069]

Jászolok/vályúk[2070]
L'albergo dell'Angniolo (di Francesco di Ciglio)[2071]
L'albergo di Ghalgano di Cierbono jegyző *(notaio)*[2072]
La bottega di Landuccio e fratelli dell'Arte della Lana[2073]

La bottega di Golfo di Magio[2074]
La casa di Bartolomeo di Matteo di Ambrogio kelmefestő *(tentore)*[2075]
La casa d'Angniolo di maestro Amerigho[2076]
La casa di Chonte de Ghirighoro Armalei[2077]
La casa di giudice dell'Appellagio[2078]
Una casa di Giacomo d'Asciano[2079]
La casa di Francesco di Bandino di misser Giovanni[2080]
La casa di maestro Bartolomeo orvos *(medico)*[2081]
La casa di Domenico di Bartolomeo asztalos *(legniame)*[2082]
La casa di Luca di Berto[2083]
La casa di Pietro di Nanni di Bindo[2084]
La casa di maestro Giovanni Fittoso orvos *(medico)*[2085]
La casa di ser Francesco[2086]
La casa d'Antonio di Fazio Gallerani[2087]
La casa di Mariano di Giacomo di Chindo kelmefestő *(tentore)*[2088]
La casa di Bartolomeo di Ghinuccio szövetárus *(zondadaio)*[2089]
La casa di Tanenozo del Chonte Giovanni[2090]
La casa d'Urbano di Landino[2091]
La casa di Lorenzo di Francesco detto Malandrino[2092]
La casa di Marco[2093]
La casa d'Andrea d'Angniolo del Marretta kenyérkereskedő *(ligrittiere)*[2094]
La casa sul canto della Misericordia[2095]
La casa di Giovanni da Montalcino[2096]
La casa di Giovanna di Nanni[2097]
La casa d'Antonio di Marco detto Pallozola kártoló *(chardatore)*[2098]
La casa di Giacomo di misser Piero[2099]
La casa di Cho Piccino[2100]
La casa d'Antonio di Puccio[2101]
La casa di Rustico[2102]
La casa di Piero di Nanni di Salvi[2103]
La casa di Ghindo d'Aldobrandini Talomei[2104]
La casa di misser Giorgio Talomei[2105]
La casa di Mariano Tomassone[2106]
La casa di Niccolò di Ghalghano Ughetti[2107]
La casa di Niccolò di Ghano Ughurgieri[2108]
Il magazzino di Giacomo di misser Marco[2109]

Istállók[2110]
Due stalle di Giovanni di Bonaventura[2111]
Due stalle di Niccolò di Lollo di Lodovicho[2112]
Una stalla di misser Giorgio Talomei[2113]

FÜGGELÉK V.
Zsigmond sienai bevételei

1432. Zsigmond sienai bevételei

Hónap/nap	Bevétel
06. 21.	1 000 dukát[2114]
07.	5 000 arany[2115]
09. 04.	1 000 forint[2116]
09. 20.	3 300 forint[2117]
10. 07.	1 000 forint[2118]
11. 11.	2 000 forint[2119]
11. 15.	3 000 dukát[2120]
12. 11	5 000 forint[2121]
12. 13.	1 000 forint[2122]
12.	2 945 dukát[2123]
Összesen:	25 245 forint[2124]

1433. Zsigmond sienai bevételei

Hónap/nap	Bevétel
01. 01.	4 000 forint[2125]
02. 01.	2 800 forint[2126]
03. 07.	2 000 forint[2127]
03. 18.	1 400 arany[2128]
04.	2 100 arany[2129]
04. 24.	500 forint[2130]
Összesen:	12 800 forint

Biccherna[213]

1433. hónap/nap	Bevétel
01. 02.–01. 15.	9 920 líra[2132]
01. 16.–02. 01.	8 760 líra[2133]
02. 03 – 03. 06.	12 440 líra[2134]
03. 07 – 04. 06	11 680 líra[2135]
04. 07.–04. 26.	58 239 líra[2136]
04. 25	2 000 líra[2137]
Összesen:	103 039 líra[2138] = 25 759,75 fl[2139]

Kifizetések a kancellárnak

Hó/nap	Kifizetés	Kapták
10. 17.	800 forint	Kaspar Schlick. Oklevelek kiállítása.[2140]
12. 17.	200 forint	Kaspar Schlick. Oklevelek kiállítása.[2141]
1433 01. 26	600 forint	Kaspar Schlick. Oklevelek kiállítása [2142]
Össz:	1 600 arany	

Kifizetések a bároknak

Év	Kifizetés	Kapták
1433.	1 350 líra	Brunoro della Scala és Zsigmond bárói[2143]
	4 525 líra	Tallóci Matkó[2144]
Össz:	5 875 líra =1468,75 forint	

FÜGGELÉK VI.

A Sienában kiadott oklevelek

1432. Oklevelek a kancelláriában[2145]

Hó/nap		Oklevél
07. 13.	Vasárnap	1 db.
07. 14.	Hétfő	1 db.
07. 16.	Szerda.	1 db.
07. 23.	Szerda[2146]	1 db.
07. 25.	Péntek	1 db.
07. 26.	Szerda[2147]	1 db.
07. 27.	Vasárnap[2148]	5 db.
07. 29.	Kedd	1 db.
Összesen:		12 db.

08. 01.	Péntek[2149]	1 db.
08. 03.	Vasárnap[2150]	1 db.
08. 04.	Hétfő	1 db.
08. 08.	Péntek	2 db.
08. 09.	Szombat	1 db.
08. 12.	Kedd	1 db.
08. 15.	Péntek	1 db.
08. 16.	Szombat	1 db.
08. 17.	Vasárnap	1 db.
08. 21.	Csütörtök	5 db.
08. 24.	Vasárnap [2151]	3 db.
08. 25.	Hétfő	5 db.
08. 26.	Kedd[2152]	2 db.
08. 27.	Szerda	1 db.
08. 28.	Csütörtök	2 db.
08. 29.	Péntek	2 db.
08. 31.	Vasárnap	1 db.
Összesen:		31 db.

09. 01.	Hétfő	2 db.
09. 05.	Péntek[2153]	2 db.
09. 08.	Hétfő[2154]	5 db.
09. 09.	Kedd	3 db.
09. 10.	Szerda[2155]	1 db.
09. 12.	Péntek[2156]	1 db.
09. 13.	Szombat[2157]	3 db.
09. 14.	Vasárnap[2158]	1 db.
09. 15.	Hétfő	1 db.
09. 17.	Szerda	2 db.
09. 18.	Csütörtök	1 db.
09. 20.	Szombat	2 db.
09. 22.	Hétfő	1 db.
09. 23.	Kedd[2159]	1 db.
09. 24.	Csütörtök[2160]	1/1db.
09. 25.	Péntek[2161]	1 db.
09. 28.	Vasárnap[2162]	2 db.
09 29.	Hétfő[2163]	4 db.
09 30.	Kedd	1 db
Összesen:		35 db.

10. 01.	Szerda[21644]	3 db.
10. 02.	Csütörtök	3 db.
10. 04.	Szombat	1 db.
10. 05.	Vasámap	3 db.
10. 07.	Kedd	1 db.
10. 08.	Szerda	2 db.
10. 09.	Csütörtök	1 db.
10. 10.	Péntek	1 db.
10. 12.	Vasárnap	3 db.
10. 14.	Kedd	1 db.
10. 16	Csütörtök[2165]	1 db.
10. 18.	Szombat[2166]	3 db.
10. 20.	Hétfő	2 db.
10. 22.	Szerda	1 db.
10. 24.	Péntek	2 db.
10. 25.	Szombat	2 db.
10. 26.	Vasárnap	2 db.
10. 28.	Kedd[2167]	6 db.

10. 29.	Szerda	1 db.
10. 31.	Péntek[2168]	5 db.
Összesen:		44 db.
11. 01.	Szombat	7 db.
11. 11.	Kedd	1 db.
11. 14.	Péntek	1 db.
11. 18.	Kedd	1 db.
11. 19.	Szerda	1 db.
11. 21.	Péntek	8 db.
11. 22.	Szombat[2169]	2 db.
Összesen:		21 db.
12. 03.	Szerda[2170]	2 db.
12. 04.	Csütörtök	3 db.
12. 05.	Péntek	1 db.
12. 06.	Szombat	2 db.
12. 08.	Hétfő	1 db.
12. 09.	Kedd [2171]	6 db.
12. 11.	Csütörtök	1 db.
12. 13	Szombat[2172]	1 db.
12. 14.	Vasárnap[2173]	2 db.
12. 19.	Péntek	4 db.
12. 20.	Szombat	2 db.
12. 21.	Vasárnap[2174]	2 db.
12. 23.	Kedd	2 db.
12. 26.	Péntek	1 db.
12. 27.	Szombat	1 db.
12. 29.	Hétfő.	1 db.
Összesen:		32 db.
Év/hó/nap		
1433. 01. 01.	Csütörtök	5 db
01. 02.	Péntek	3 db.
01. 03.	Szombat	1 db.
01. 09.	Péntek	2 db.
01. 11.	Vasárnap	1 db
01. 16.	Péntek	2 db.
01. 21.	Szerda[2175]	1 db.
01. 22.	Csütörtök[2176]	1 db.
Összesen:		16 db.
1433. 02. 01.	Vasárnap	1 db.
02. 02	Hétfő[2177]	2 db.
02. 03.	Kedd[2178]	1 db.
02. 04.	Szerda	1 db.
02. 05	Csütörtök[2179]	1 db.
02. 06.	Péntek	1 db.
02. 07.	Szombat	1 db.
02. 08.	Vasárnap.	1 db.
02. 12.	Csütörtök	1 db.
02. 18.	Szerda	1 db.
02. 19.	Csütörtök	1 db.
02. 20.	Péntek	1 db.
02. 21.	Szombat	4 db.
02. 22.	Vasárnap.	2 db.
02. 23.	Vasárnap.	3 db.
02. 24.	Kedd[2180]	2 db.
Összesen:		24 db.
03. 01.	Vasárnap	1 db.
03. 02.	Vasárnap	1 db.
03. 04.	Szerda[2181]	6 db.
03. 05	Csütörtök.	2 db.
03. 06.	Péntek	1 db.
03. 08.	Vasárnap	2 db.
03. 10.	Kedd[2182]	2 db.
03. 11.	Szerda	1 db.
03. 12.	Csütörtök	1 db.
03. 16.	Kedd	1 db.
03. 19	Csütörtök[2183]	1 db
03. 20.	Péntek[2184]	1 db.
03. 21.	Szombat	2 db.
03. 23.	Hétfő	1 db.
Összesen:		23 db.
04. 06.	Hétfő	1 db.
04. 13.	Hétfő	2 db.
04. 14.	Kedd	1 db.
04. 15.	Szerda	5 db.
04. 18.	Szombat	4 db.
04. 19.	Vasárnap[2185]	5 db.
04. 20.	Hétfő	3 db.
04. 21.	Kedd	1 db.
04. 23.	Csütörtök	2 db.
04. 25.	Szombat[2186]	1 db.
Összesen:		25 db.

FÜGGELÉK VII.

Zsigmond katonáinak a vezénylése[2187]

Celle (sul Rigo)

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1432. 12. 28.	Sebastianus Hungarus	9 vagy 10 lovassal és két familiárisa[2188]	30 forint	(4:1)[2189]
1433. 02. 02.	Marcus de Sancto Ladislao	12 lovas	60 forint	(4:1)[2190]
Siena levelében:				
1433. 02. 05.	Sebastianus (Hungarus), Marcus Georgius	12 lovas	60 forintig[2191]	
Összesen:		24 fő[2192]	90 forint	
Kifizetések Cellének:				
1433. 09. 15.			90 forint[2193]	

Campiglia (Marittima)

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 01. 08.		93 lovas	465 forint	(4:1)[2194]
Összesen:		93 fő	465 forint	

Istia (d'Ombrone)

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 01. 09.	Johannes Bohemus	14 lovas	100 forint	(4:1)[2195]
1433. 01. 28.	Ernesto Bohemo	10 lovas	50 forint	(4:1)[2196]
1433. 01. 28.	Michelsberg	3 lovas		(4:1)[2197]
1433. 01. 28	Johannes Bohemus	14 lovas	70 forint	(4:1)[2198]
Siena levelében:				
1433. 02. 05.	Két castellanus	15 lóval	75 forint	
	Johannes Beg	6 lóval	30 forint[2199]	
Összesen:		27 fő[2200]	220 forint	
Kifizetés Istiának:			240 forint[2201]	

Buonconvento

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 01.10.	?	12 lovas	40 forint[2202]	
1433. 01. 24.	Simone de Paluz és Lancilot de Paluz		16 forint	(4:1)[2203]
Siena levelében:				
1433. 02. 02.	Marcus de Sancto Ladislao	12 lovas	45 forint	(4:1)[2204]
1433. 02. 05.			200 forint. Istállóra 3 grossus. 6 helyett [2205]	
Összesen:		14 lovas[2206]	56 forint[2207]	
1433. 09. 03.	Kifizetés Buonconventónak:		260,75 ft. 12 sol. 8 dénár[2208]	

Montepescali

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 01. 13.	Franciscus de Giagha Ungarus	8 lovassal és famulusokkal	20 forint[2209]	
1433. 01. 18.	Magyarokat vezényelnek oda[2210]			
1433. 01. 25.	Stefano de Peren	15 lovas	75 forint[2211]	
Összesen:		23 lovas[2212]	95 forint	
1433. 09. 15.	Kifizetés Montepescalinak		50 forint[2213]	

Corsignano

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 01. 13.	Marcus Hungarus			
	Georgius Hungarus	Famulusokkal	40 forint	(4:1)[2214]
Összesen:		2 fő[2215]	40 forint	

Massa (Marittima)

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 01. 17.		?	200 forint[2216]	
1433. 02. 05.	Siena levelében:	A zálogokról készíthetnek littere credentionalest[2217]		
Összesen:		0	200 forint	
1433. 09. 12.	Kifizetés Massának:		216,5 forint[2218]	

Locanda

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 01. 21.	Matteo Cecchi prior és Lodovico di Giorgio commissarius	?	?	
		Zsigmond gyalogosai és lovasai[2219]	?	
Összesen:		0	0	

Grosseto

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 01. 21.	Tallóci János[2220]			
Összesen:		1	0	
1433. 09. 15	Kifizetés Grossetónak		138 forint[2221]	

Campiglia

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	
1433. 01. 21.		Zsigmond katonáit vezénylik oda	374 forint[2222]	
1433. 02. 05.	Siena levelében		300 forintig[2223]	
Összesen:		0	374 forint	

Roccatederighi

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 01. 28.		21	105 forint[2224]	
1433. 02. 05.	Siena levelében	Megegyezik[2225]		
Összesen:		21	105 forint	
1433. 09. 15.	Kifizetés Roccatederighinek		46 forint[2226]	

Asciano

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 01. 29.	Gregorius de Bethlen	24 lovas	125 forint	(4:1)[2227]
1433. 02. 02.	Blasius Sag	17 lovas	85+85 forint	(4:1)[2228]
1433. 02. 05.	Siena levelében: A zálogokról készíthetnek litterecredentionalest[2229]			
Összesen:		43 fő	295 forint	
1433. 09. 15.	Kifizetés Ascianónak		125 forint[2230]	

Colonna

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 03. 19	Magyarok vannak ott[2231]			
Összesen:		0	0	
1433. 09. 15	Kifizetés Colonnának		85 forint[2232]	

Monte Orfaro

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 02. 03	Francus Marot, Michael Magnus és Ladislaus de Zala	9 lovas	45 forintig	(4:1)[2233]
Összesen		12 fő	45 forint	
1433. 09. 15	Kifizetés Monte Orfarónak		23 forint, 10 solidus[2234]	

Batignano

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 02. 03	Stefanus de Peren	14 lovas	70 forintig	(4:1)[2235]
1433. 02. 05.	Siena levelében	30 lovas	150 forint	(4:1)[2236]
Összesen		15 fő	70 forint	
1433. 09. 15.	Kifizetés Batignanónak		60 forint, 3 solidus, 8 dénár[2237]	

Montorsaio

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 02. 03.	Laurentius Czolnok (Ungarus)	4 lovas	20 forintig[2238]	
1433. 02. 09.		12 magyar katona	60 forintig[2239]	
Összesen:		17 fő	80 forint	

Pereta

1433. 02. 15.	Stefanus de Peren	14 lovas	70 forintig	(4:1)[2240]
1433. 02. 05.	Siena levelében	Megegyezik[2241]		
Összesen:		14[2242]	70 forint	
1433. 09. 15.	Kifizetés Peratának		70 forint[2243]	

Roccastrada

Dátum		Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 02. 16.		32 lovas	45 forint	(4:1)[2244]
1433. 02. 05.	Siena levelében	32 lovas	160 forintig	(4:1)[2245]
Összesen		33 fő	45 forint	
1433. 09. 15	Kifizetés Roccastradának		42,5 forint, 15 solidus[2246]	

Campagnatico

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 03. 19.	Magyarok vannak ott[2247]			
1433. 02. 05.	Siena levelében	50 lovas	250 forint	(4:1)[2248]
Összesen:		0	0	
1433. 09. 15.	Kifizetés Campagnaticónak		186,5 forint, 18 solidus[2249]	

(Civitella) Paganico

Dátum	Parancsnokok	Létszám	Kifizetés	Váltószám
1433. 02. 09.	Kadolt és Guglielmus	9 lovas	45 forintig	(4:1)[2250]
1433. 03. 24.	Magyarok vannak ott[2251]			
1433. 02. 05.	Siena levelében:			
	Guglielmus	4 lóval	20 forint	
	Kadelt	6 lóval	30 forint	
	Rodolfus	4 lóval	20 forint	
	Hening és Just	4 lóval	20 forint	(4:1)[2252]
Összesen:		11 lovas	45 forint	
1433. 09. 4	Kifizetés Paganicónak	9 lovas	77,75 forint, 11 solidus[2253]	

Sasso di Marimma

1433. 02. 12.	A fenticket ezen a napon ide helyezték át[2254]			
Összesen:		0	0	

FÜGGELÉK VIII.

Kinevezések

Sienaiak kinevezése Sienában[2255]

Pietro di Bartolomeo Pezzi	1432. 08. 25.	Tanácsos és comes palatinus[2256]
Barnabò Nanni	08. 25.	Familiáris[2257]
Daddo da San Quirino	09. 28.	Tanácsos[2258]
Pietro de'Micheli	10. 25.	Tanácsos[2259]

Giacomo di Pietro Vinidi	10. 26.	Jegyző[2260]
Agostino di Niccolo Borgese	10. 28.	Comes palatinus[2261]
Giovanni di Francesco Bonacosa	10. 28.	Comes palatinus[2262]
Giovanni di ser Antonio da Massa	10. 31.	Familiáris[2263]
Giovanni di Galgano Bichi	1433. 03.19.	Laterani palotagróf[2264]
Giovanni di Piero Bartoli	04. 23.	Jegyző[2265]
Tommaso de Ghirighoro		Familiáris[2266]
Niccolo Petrucci		Lovaggá ütés[2267]

Más városlakók kinevezése Sienában[2268]

Johannes Laurentii	Lausanne	1432. 07. 27.	Legitimizáció[2269]
Johannes Laurentii	Lausanne	07. 27.	Címeradomány[2270]
Martino di Antonio di Bartolomeo Sersanti Bruni	Firenze	1432. 07. 27.	Legitimizáció[2271]
Antonio da Palermo	Palermo	1432. 08. 04.	Poeta laueratus[2272]
Peter Hufnagel	Olmütz	1432. 08. 12.	Címeradomány[2273]
Giacomo da Vico	Vico	1432. 08. 21.	6 hónapra felhatalmazás a birodalmi jogok gyakorlására, különösképpen a római területeken fekvő birodalmi javak visszaszerzésére[2274]
Lodovico Colonna	Róma	1432. 07. 29. 08. 21.	6 hónapra felhatalmazás a birodalmi jogok gyakorlására, különösképpen a római területeken fekvő birodalmi javak visszaszerzésére[2275]
Ardizzone da Carrara	Padova	1432. 08. 21	6 hónapra felhatalmazás a birodalmi jogok gyakorlására, különösképpen a római területeken fekvő birodalmi javak visszaszerzésére[2276]
Stefano Colonna	Róma	1432. 08. 21.	6 hónapra felhatalmazás a birodalmi jogok gyakorlására, különösképpen a római területeken fekvő birodalmi javak visszaszerzésére[2277]
Lodovico Cavalli		08. 21.	6 hónapra felhatalmazás a birodalmi jogok gyakorlására, különösképpen a római területeken fekvő birodalmi javak visszaszerzésére[2278]

Riccardo Cumiliano da Novara	Novara	08. 21.	Familiáris[2279]
Robertus Latire	Bayeux	08. 21.	Familiáris[2280]
Marco da Castiglione	Castiglione	08. 21.	Familiáris[2281]
Konrad Tafler		08. 24.	Címeradomány[2282]
Benedetto Barzi	Perugia	1432. 08. 25.	Tanácsos[2283]
		10. 25.	Tanácsos[2284]
		10. 28.	Címeradomány[2285]
		10. 28.	Nemesség[2286]
		1433. 04. 23.	Comes palatinus[2287]
Antonio Franchi	Pisa	08. 25.	Titkár[2288]
Ser Bercus		1432. 08. 25.	Titkár[2289]
Simon Amman von Asparn	Asparn	08. 26.	Jegyzői kinevezés joga[2290]
Heinrich Wels	Wels?	08. 31.	Címeradomány[2291]
Lienhart Vinsterlin		09. 01.	Címeradomány[2292]
Johann Schindel		09. 01.	Familiáris[2293]
Friedrich Kircz		09. 15.	Címeradomány[2294]
Antonio di Giovanni di ser Matteo		09. 20.	Familiáris[2295]
Carlolo di Giovanni Finoli	Perugia	09. 22.	Legitimizáció[2296]
Isbrand von Marwick		09. 24.	Legitimizáció[2297]
Johann Sigwein		09. 29.	Címeradomány[2298]
Friedrich Reinbotte		10. 02.	Címeradomány[2299]
Johann Maulhausen	Mülhausen?	10. 04.	Címeradomány[2300]
Johann Beltynhausen	Beltinshausen?	10. 04.	Familiáris[2301]
		11. 01.	Comes Lateranensis palatii[2302]
			Comes palatinus[2303]
			Jegyzői kinevezés joga[2304]
			Legitimizáció[2305]
Maternus Fechenheimer von Frankfurt	Frankfurt	10. 05.	Címeradomány[2306]
Didaco Alvaro		10. 05.	Címeradomány[2307]
Sigmund Seng		10. 09.	Címeradomány[2308]
Johannes Peralada	Mallorca	10. 10.	Doktori fokozat odaítélése[2309]
Bartolomeo Marini	Genova	10. 12.	Familiáris[2310]
Giovanni Cresculini	Amelia	10. 14.	Comes palatinus[2311]
Hermann Grubenhaghen	Grubenhaghen	10. 20.	Familiáris[2312]
Marco Constantini	Assisi	10. 20.	Familiáris[2313]
Stefano Valoni		1433. 10. 22.	Familiáris[2314]
Heinrich Roraw		1433. 10. 24.	Familiáris[2315]
		1432. 10. 26.	Jegyzői kinevezési jog átruházása[2316]
Gianfortuno Castracani degli Antelminelli da Lucca	Lucca	10. 24.	Legitimizáció[2317]
Giovanni Castracani degli Antelminelli da Lucca	Lucca	10. 24.	Legitimizáció[2318]

Jacoba Castracani degli Antelminelli da Lucca	Lucca	10. 24.	Legitmizáció[2319]
Pietro Castracani degli Antelminelli da Lucca	Lucca	10. 24.	Legitimizáció[2320]
Ottobono Imperiali	Genova	10. 28.	Comes palatinus[2321]
Niccolò Angeli	San Gimignano	11. 01.	Káplán[2322]
Niccolò Salomon		11. 01.	Familiáris[2323]
Johannes Legants		11. 11.	Familiáris[2324]
Marianus Jacobi de Humelis		1432. 01. 18.	Familiáris[2325]
Arrigo Squarcialupi	Firenze	11. 24.	Polgárjog és grófi cím[2326]
Matthias Hosman		12. 04	Címeradomány[2327]
Paul Sparenlaib		12. 04.	Címeradomány[2328]
Philipp von Cralitz es Johann von Blansko		12. 04.	Címeradomány[2329]
Wilhelm Pucking	Modreut	12. 19.	Címeradomány[2330]
Nicolaus-, Michael-, Lorenz- es Johann Nuczel		12. 19.	Címeradomány[2331]
Peter Kalde		12. 20.	Comes palatinus[2332]
Wilhelm von Reichenstein	Richenstein	02. 20.	Legitimizáció[2333]
Masiola Caimi	Milánó	12. 23.	Legitimizáció[2334]
Giovani di Lorenzo		12. 23.	Familiáris[2335]
Konrad Haspel		12. 29.	Címeradomány[2336]
Otto Beheim		1433. 01. 01.	Címeradomány[2337]
Nicolaus Palonus	Strelitz	01. 01.	Familiáris[2338]
Matthias prepost	Pécs	01. 01.	Nemesség[2339]
Angelo di Filippo		02. 06.	Legitimizáció[2340]
Angelo Mer		02. 12.	Jegyző[2341]
Klaus von Czisse	Czisse	02. 18.	Nemesség és címeradomány[2342]
Johannes Joardi de Juilleyo	Langres	02. 21.	Doktori fokozat odaitélése[2343]
Nikolaus Samiawer		02. 23.	Familiáris[2344]
Sigmund Stoplaw		03. 01.	Familiáris[2345]
Antonio Gentili da Tortona	Tortona	03. 02.	Doktori vizsga megtartása és professzori kinevezés joga[2346]
Jakob von Sierck		03. 06.	Apostoli közjegyző[2347]
Johann Jacobi de Cznis		03. 11.	Jegyző[2348]
Matteo Henrigni da Pontremoli	Pontremoli	03. 23.	Doktori fokozat odaitélése[2349]
Carlo di Simone Narducci da Perugia	Perugia	04 18	Címeradomány[2350]
Magister Giovanni da Spoleto	Spoleto	04. 18.	Familiáris[2351]
Bartolomeo dal Pozzo da Alessandria	Alessandria	04. 18.	Familiáris[2352]
Heinrich Hurter		04. 19.	Címeradomány[2353]

Petrus de Laak		04. 19.	Címeradomány[2354]
Bartholomäus Reiffing		04. 19.	Címeradomány[2355]
Pietro Sanahina da Valenza	Valenza	04. 20.	Jegyző[2356]
Giovanni Pieri da Pisa	Pisa	04. 20.	Jegyző[2357]
Girlermus Strader Valenza	Valenza	04. 20.	Jegyző[2358]
Giovanni Brancadori da Fermo	Fermo	04. 23.	Comes palatinus[2359]

Sienaiak kinevezése más városokban[2360]

Filippo Useppi da San Gimignano	Tanácsos	Buda[2361]	1399
Giacomo Cerretani	Comes palatinus	Pontestura[2362]	1414
Mario Cerretani	Comes palatinus	Pontestura[2363]	1414
Lancelotto Corto	Comes palatinus	Buda[2364]	1426
Francesco d'Angelo	Familiáris	Pozsony[2365]	1430
Savo da Siena	Familiáris	Bamberg[2366]	1431
Antonio di Giovanni Baptignano	Comes palatinus	Milánó[2367]	1431. 10. 12.
Ginazzo d'Azonio	Nemesség Címeradomány	Róma[2368]	1433. 06. 29.
Evangelista, Cipriano di Antonio Corto felesége	Kiváltságok	Róma[2369]	1433. 08. 12.
Salvatore di Gucci Lenzi	Lovaggá ütés	Ferrara[2370]	1433
Cristofano di Pietro Piccini	Lovaggá ütés	Ferrara[2371]	1433
Giovanni di Francesco Buonacosa da San Quirico	Comes palatinus Címeradomány	Ferrara[2372]	1433
Galgano di Giovanni Bichi	Comes palatinus és Címeradomány	Ferrara[2373]	1433
Galgano di Giacomo Bichi	Comes palatinus	Mantova[2374]	1433. 09. 24.
Pietro di Giovanni Bichi	Comes palatinus	Mantova[2375]	1433. 09. 24.
Mariano di Giacomo Tomasini	Comes palatinus	Mantova[2376]	1433. 09. 24.
Giacomo di Guidino	Comes palatinus	Mantova[2377]	1433. 09. 27.
Pietro de'Micheli	Comes palatinus	Mantova[2378]	1433. 09. 27.
Pietro de'Pecci	Comes palatinus	Mantova[2379]	1433. 09. 27.
Marianna, Antonio di Niccolò da Monagtero felesége	Kiváltságok	Pozsony[2380]	1434
Giovanni di Vittorio Oriens	Legitimáció	Pozsony[2381]	1435

FÜGGELÉK IX.

Okleveles emlékezet

Okleveles emlékezet Zsigmond király idején

1433. 07. 25.	Róma (címeres)	Németország, Lombardia, Tuscia, Római koronázás, Itália	Oszödfalvi Mátyás[2382]

1433. 09. 29.	Peschiere del Garda	Bosznia, Havasalföld, Galambóc, Csehország, Aacheni koronázás, Lombardia, Milánói koronázás, Tuscia, Római koronázás, Itália	Táplánszentmiklósi Nagy László[2383]
1434. 01. 16.	Bázel	Lombardia, Tuscia, Rómi koronázás, Itlia, Németország	Frangepán István[2384]
1434. 01. 31.	Bázel	Lombardia, Tuscia, Itália, Római koronázás	Simonyi Mihály[2385]
1434. 04. 24.	Bázel (címeres)	Csehország, Morvaország, Németország, Bázel	Bácsvai Márton[2386]
1434. 11. 05.	Pozsony	Csehország, Morvaország, Németország, Bázel	Rakalupi János[2387]
1434. 12. 23.	Pozsony (címeres)	Németország, Lombardia, Milánói koronázás, Tuscia, Római koronázás	Kistárkányi Boda Dénes[2388]
1435.03. 13.	Pozsony	Itália, Lombardia, Németország, Német-római Birodalom	Pelsőci Bebek Miklós[2389]
1435. 04. 04.	Pozsony	Galambóc	Rozgonyi Cecília[2390]
1435. 05. 01.	Pozsony	Lombardia, Tuscia, Római koronázás, Bázel	Gordovai Fáncs János[2391]
1435. 05. 04.	Pozsony	Németország, Lombardia, Milánói koronázás, Tuscia, Római koronázás, Római lovaggá ütés, Bázel	Nyári András, Sztáncsi Miklós, Nyári Mátyás, Rédei Sandrin, Sztáncsi András, Rédei Mátyás[2392]
1435. 05. 06.	Pozsony	Németország	Csitvándi Egyed[2393]
1435. 05. 18.	Nagyszombat	Itália	Bucsányi Oszvald[2394]
1435. 06. 08.	Nagyszombat	Németország, Lombardia, Tuscia, Római koronázás, Bosznia	Ragúzai Bohalici Vitko[2395]
1435. 06. 16.	Nagyszombat	Török elleni harc, Nikápoly	Cillei Hermann[2396]
1435. 06. 17.	Nagyszombat	Siena, Itália	Vörösköi Wolfurt Pál[2397]
1435. 10. 14.	Pozsony	Németország, Lombardia, Milánói koronázás, Tuscia, Római koronázás, Itália, Bázel	Gersei Pető[2398]
1435. 10. 26.	Pozsony	Török elleni harc, Csehország, Havasalföld	Szentgyörgyi és Bazini gróf Péter[2399]
1436. 02. 22.	Székesfehérvár	Lombardia, Milánói koronázás,Tuscia, Római koronázás, Bázel	Guti Ország Mihály[2400]
1436. 03. 21.	Pest	Németország[2401] Francia ország, Aragónia, Anglia	Bátori István[2402]

1436. 04. 10.	Temesvár	Isztria, Lombardia, Friuli, Itália, Aragónia, Katalónia, Anglia, Franciaország, Burgundia, Lotaringia, Brabant, Hollandia, Németország, Konstanz, Csehország, Morvaország, Galambóc	Rozgonyi István[2403]
1437. 07. 24.	Eger (Cheb) (címeres)	Németország, Lombardia, Tuscia, Itália	Sandi György[2404]
1437. 09. 15.	Prága	Németország, Tuscia, Itália, Csehország	Marcali Imre, Marcali János[2405]
1437. 09. 27.	Buda	Török elleni harc, Galambóc, Lombardia, Milánói koronázás, Tuscia, Siena, Római koronázás, Bázel, Németország, Bosznia, Dalmácia, Horvátország, Rácország, Csehország	Tallóci Malkó[2406]
1437. 10. 17.	Prága.	Németország, Lombardia, Milánói koronázás, Tuscia, Siena, Római koronázás, Itália, Bázel	Alsólendvai Bánfi Pál[2407]
1437. 12. 01.	Znaim	Csehország, Németország, Lombardia, Itália, Török elleni harc	Kisgyarmati Miklós[2408]

Okleveles emlékezet Albert király idején

1438. 01. 25.	Buda	Németország, Lombardia, Milánói koronázás, Tuscia, Római koronázás	Pálóci Simon, Pálóci László[2409]
1438. 02. 24.	Buda	Galambóc, Németország, Lombardia, Milánói koronázás, Tuscia, Római koronázás, Itália	Hatnai Pán László[2410]
1438. 03. 20.	Buda	Németország, Lombardia, Tuscia, Itália	Kompolti Nánai János[2411]
1438. 03. 25.	Buda	Németország, Lombardia, Tuscia, Itália	Gersei Pető[2412]
1438. 03. 27.	Buda	Fent már közölve.	Rozgonyi István[2413]
1438. 05. 25.	Buda	Németország, Lombardia, Tuscia, Itália	Kaplati János[2414]

1438. 09. 09.	Buda	Kereszténység ügye, Diplomáciai szolgálat, Németország[2416], Aacheni koronázás[2417], Monferratói őrgróság, Szavoja, Franciaország[2418], Aragónia[2419], Anglia[2420], Konstanz, Milánói koronázás, Diplomáciai szolga-lat, Toszkána[2421], Római koronázás, Bázel	Mihály fia Benedek[2415]
1439. 07. 07.	Visegrád	Németország, Lombardia, Tuscia	Gutori Nagy László[2422]
1439. 04. 21.	Pozsony	Németország, Lombardia, Tuscia, Itália	Kápolnai István[2423], Kápolnai László
1439. 06. 19.	Buda	Németország, Lombardia, Tuscia, Római koronázás, Itália, Csehország	Marcali Imre[2424]
1439. 06. 27.	Buda	Németország, Franciaor-szág, Aragónia, Anglia	Perényi János[2425]
1439. 06. 27.	Buda	Németország, Lombardia, Tuscia	Perenyi István[2426]

Okleveles emlékezet Erzsébet királyné idején

1438. 04. 02.	Buda	Fent már közölve	Rozgonyi István[2427]
1441. 03. 15.	Komárom	Németország, Tuscia, Itália	Kusssowi Just (Jodok), Lombardia, Szomszédvári Cernin Henning[2428]

Okleveles emlékezet V. László király idején

1453. 01. 30.	Pozsony	Római koronázás, Csehország	Hunyadi János[2429]

Irodalom

Levéltári és kéziratos források

- AOMS =Archivio dell'Opera della Metropolitana di Siena
- ASCSF = Archivum sacri conventus Sancti Francisi di Assisi
- ASF = Archivio di Stato di Firenze
- ASL Biblioteca = Archivio di Stato di Lucca. Biblioteca
- ASM=Archivio di Stato di Mantova
- ASMa = Archivio di Stato di Modena
- ASR = Archivio di Stato di Roma
- ASS = Archivio di Stato di Siena
- AST = Archivio di Stato di Torino
- ASV = Archivio Secreto Vaticano
- BA = Biblioteca Ambrosiana
- BCIS = Biblioteca Comunale degli Intronati di Siena
- BBC. AAC = Biblioteca Civica di Cividale del Friuli, Antico Archivio Communità
- BPP = Biblioteca Palatina di Parma
- MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
- ÖS. H. H. St. A. = Österreichisches Staatsarchiv – Haus-, Hof- u Staatsarchiv
- TLA = Tiroler Landesarchiv (Innsbruck)

- ACTA SANCTORUM = Acta Sanctorum Maii. Tomus Quintus. Antwerpen, 1685. 257–318.
- ADVENTUS = Adventus. Studien zum herrscherlichen Einzug in die Stadt. Herausgegeben von Peter Johanek
- und Angelika Lampen. Köln–Weimar–Wien, 2009.
- ALPAGO-NOVELLO = Luigi Alpago-Novello: Enrico de'Scarampi vescovo di Belluno e Feltre (1404–1440). Archivio Storico *di Belluno Feltre e Cadore*. 13 (1941). 1248–1252.
- ARANY 2007 = Arany Krisztina: Firenzei kereskedők, bankárok és hivatalviselők Magyarországon (1370–1450). *Fons*. 2007). 483–549.
- ARANY 2007a = Arany Krisztina: Siker és kudarc. Két firenzei kereskedőcsalád, a Melanesik és a Corsinik Budán Luxemburgi Zsigmond uralkodása (1387–1437) alatt. *Századok*. 142 (2007). 943–966.
- ASCHERI = Mario Ascheri: La pena di morte a Siena (sec. XIII–XV.): tra normativa e prassi. *Bullettino Senese di Storia Patria* 110 (2003). 489–505.
- ASTORI-VIGNOLA = Davide Astori e Donatella Vignola: Oswald von Wolkenstein: „Placenz" e la „Lumpardie" nel 1432 agli occhi di un Tirolese. *Bollettino Storico Piacentino*. 101 (2006). 13–26.
- AVANZATI = Elisabetta Avanzati: Chiesa della Maddalena. L'Università di Siena: 750 anni di storia. Siena, 1991. 469–470.
- ÁLDÁSY 1903 = Áldásy Antal: Alsáni Bálint bíbornok. Budapest, 1903. (Magyar Történeti Életrajzok.)
- ÁLDÁSY 1904 = Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának czímeres levelei (1200–1868). I. Budapest,1904.
- ÁLDÁSY 1916 = Áldásy Antal: Zsigmond császár koronázása és a német zsidóság megadóztatása. Budapest, 1916 (Értekezések a történelmi tudományok köréből.)
- BALBI DE CARO–ANGELI BUFALINI = Silviana Balbi De Caro–Gabriella Angeli Bufalini: Uomini e monete in terra di Siena. Pisa, 2001.
- BANCHI = Luciano Banchi: Statuti de la casa di Santa Maria de la Misericordia di Siena. Siena, 1886.
- BANFI 1942 = Florio Banfi: Ricordi ungheresi in Italia. Roma, 1942.
- BANFI 1951 = Florio Banfi: Umbri in Ungheria. *Estratto dal Bollettino della Deputazione di Storia Patria per L'Umbria*. 68 (1951). 5–95.
- BARTOLINI = Pier Candido Decembrio:

Vita di Filippo Maria Visconti. A cura di Elio Bartolini. Milánó, 1983.

- BATTAGLINI = Della vita e de'fatti di Sigismondo Pandolfo Malatesta, signor di Rimini. Commentario del conte Francesco Gaetano Battaglini. Dátum es kiadási hely nélkül.
- BAUM 1986/87 = Wilhelm Baum: Kaiser Sigmund von Luxemburg und Oswald von Wolkenstein (Mit Urkundenedition). *Jahrbuch der Oswald von Wolkenstein Gesellschaft*. Herausgegeben von Hans-Dieter Mück und Ulrich Müller. 4 (1986/1987.) 201–228.
- BAUM 1993 = Wilhelm Baum: Kaiser Sigismund. Hus, Konstanz und Türkenkrieg. Graz, 1993.
- BAUM 1993a = Wilhelm Baum: Die Habsburger in den Vorlanden 1386–1486. Wien-Köln-Weimar, 1993.
- BECK = James H. Beck: The Historical „Taccola" and Emperor Sigismund in Siena. *The Art Bulletin*. 50 (1968). 309–320.
- BEINHOFF = Gisella Beinhoff: Die Italiener am Hof Kaiser Sigismunds (1410–1437). Frankfurt am Main, 1995.
- BELLINZONA = Bellinzona nel 1457. *Bollettino Storico della Svizzera Italiana*. 1 (1879). 255–257 (Szerző nélkül.)
- BENTLY = Jerry H. Bentley: Politica e cultura nella Napoli rinascimentale. Napoli, 1995.
- LE BICCHERNE = Le Biccherne. Tavole dipinte delle magistrature Senesi (Secoli XIII–XVIII.) a cura di Luigi Borgia, Enzo Carli, Maria Assunta Ceppari, Ubaldo Morandi, Patrizia Sinibaldi, Carla Zarrilli. Roma, 1984
- BICHI - Galgano de Bichi: Generali e capitanci di querre. Siena, 1725.
- BICHI 1725a = Galgano de Bichi: Imbasciatori e commissarii inviati in diversi tempi dalla Republica e cittá di Siena. Siena, 1725
- BOCCACCIO = Giovanni Boccaccio: Dekameron. Fordította Révay József. A verseket Jékely Zoltán fordította. http://mek.oszk.hu/00300/00334/. A letöltes ideje: 2014. 05. 30.
- BOESCH = Sofia Boesch Gajano: Il comune di Siena e il prestito ebraico nei secoli XIV e XV: fonti e problemi. Aspetti e problemi della presenza ebraica nell'Italia centro-settentrionale (secoli XIV e XV). Roma, 1983. 176–225. (Quaderni dell'Istituto di Scienze Storiche dell'Università di Roma 2.)
- BOISSEUIL 2002 = Didier Boisseuil: Le Thermalisme en Toscane à la fin du Moyen Âge. Les bains siennois de la fin du XIIIe siècle au début du XVIe siècle. Rome, 2002. (Collection de l'École française de Rome 269.)
- BOISSEUIL 2004 = Didier Boisseuil: La Toscane siennoise: territoire et ressources (XIVe–XVe siècles). Florence et la Toscane XIVe–XVe siècles. Les dinamiques d'un Etat italien. Par Jean Boutier – Sandro Landi – Olivier Rouchon. Rennes, 2004. 147–159.
- BOSSI = Inediti di Giuseppe Bossi. *Avrea Parma. Rivista di lettere arte e storia*. 45 (1961). 211.
- BOWSKY = William Bowsky: The Finance of the Commune of Siena 1287–1355. London, 1970.
- BÖLLING = Jörg Bölling: Musicae Utilitas. Zur Bedeutung der Musik im Adventus-Zeremoniell der Vormoderne. Adventus. Studien zum herrscherlichen Einzug in die Stadt. Herausgegeben von Peter Johanek und Angelika Lampen. Köln-Weimar-Wien, 2009. 229–266.
- BÖNINGER = Lorenz Böninger: Die Ritterwürde in Mittelitalien zwischen Mittelalter und Früher Neuzeit. Mit einem Quellenanhang: Päpstliche Rittcrernennungen 1417–1464. Berlin, 1995.
- BRANDMÜLLER = Walter Brandmüller: Il Concilio di Siena del 1423–1414. Chiesa e vita religiosa a Siena dalle origini al grande giubileo. A cura di Achille Mirizio e Paolo Nardi. Siena, 2002. (Istituto Storico Diocesiano di Siena. Collana: Testi e Documenti 4.) 203–215.

• BRANDSTÄTTER = Klaus Brandstätter: Federico d'Asburgo e la conquista della Valsugana. Federico IV d'Asburgo e la contea vescovile di Feltre. Atti del convegno "La penetrazione tirolese in Italia. Federico d'Asburgo e la contea vescovole di Feltre. Feltre 5 maggio 2001. A cura di Gianfranco Granello. Feltre, 2001. 65–108. (A kötetben a tanulmányokat az olasz mellett németül is közlik. Én az előbbit használtam.)

• BRUNETTI = Lucia Brunetti: Agnese e il suo ospedale: Siena, XIII–XV secolo.Pisa, 2005.

• BRUNO – Giordano Bruno: Opere di Giordano Bruno Nolano ora per la prima volta raccolte e pubblicate da Adolfo Wagner. Lipcse, 1830. II. k. Dialogo Terzo 410–418.

• BUONSIGNORI = Vincenzo Buonsignori: Storia della Repubblica di Siena. Bologna, 1992. Reprint. (Siena, 1856).

• CACIORGNA–GUERRINI = Marilena Caciorgna–Roberto Guerrini: Il pavimento del duomo di Siena. L'arte della tarsia marmorea dal XIV. al XIX secolo. Fonti e simbologia. Siena, 2004.

• CALEFFINI = Ugo Caleffini: Cronache 1471–1494 a cura di Franco Cazzola. Deputazione Provinciale Ferrarese di Storia Patria. Serie Monumenti. Volume 18. Ferrara, 2006.

• CAPESSO = Riccardo Capasso:Attendolo, Micheletto. Dizionario Biografico degli Italiani. 4. (1962). www.treccani.it. A letöltés ideje: 2014. 05. 30.

• CAPPELLETTI = Licurgo Cappelletti: Storia della cittá e stato di Piombino dalle origini fino all'anno 1814. Livorno, 1897.

• CASANOVA = Eugenio Casanova: La donna senese del quattrocento. *Bullettino Senese di Storia Patria.* 8 (1901). 3–93.

• CATONI 1964 = Giugliano Catoni: Relazioni culturali fra la città di Siena e l'Ungheria nei secoli XIV e XV. Estratto da „Ungheria d'oggi" Atti del Convegno italo-ungherese di studi rinascimentali. Spoleto 9–10 ottobre 1964. 1–4.

• CATONI 1973 = Giugliano Catoni: Genesi e ordinamento della Sapienza di Siena. *Bullettino Senese di Storia Patria.* 85 (1973). 155–198.

• CECCHINI 1952 = Giovanni Cecchini: Archivio del Concistorio del comune di Siena. Inventario. Roma, 1952. (Ministero dell'Interno. Pubblicazioni degli Archivi di Stato. 10. Archivio di Stato di Siena)

• CECCHINI 1953 = Giovanni Cecchini: Archivio della Biccherna del comune di Siena. Inventario. Roma, 1953. (Ministero dell'Interno. Pubblicazioni degli Archivi di Stato. 12. Archivio di Stato di Siena)

• CERRI = Leopold Cerri: Giostre e tornei in Piacenza. *Bollettino Storico Piacentino* 3 (1907). 56–68.

• CHARTULARIUM = Chartularium Studii Senesis (1240–1357). Volume. I. A cura di Giovanni Cecchini e Giulio Prunai. Siena, 1942.

• CHERUBINI = Giovanni Cherubini: I mercanti e il potere. Banchieri e mercanti di Siena Prefazione di Carlo Maria Cipolla. Siena, 1987. 163–220.

• CHIRONI = L'Archivio Diocesiano di Pienza. Inventario a cura di Giuseppe Chironi. Roma, 2000. (Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Strumenti CXLI.).

• CHIQUART = Maître Chiquart: *Du fait de* cuysine. http://www.e-codices.unifr.ch/en/list/one/mvs/cuisine. A letöltés ideje: 2014. 05. 30.

• CHRONIK = Chronik aus Kaiser Sigmunds Zeit bis 1434, mit Forsetzung bis 1441. 315–476. Die Chroniken der fränkischen Städte. Nürnberg. Leipzig, 1862. (Die Chroniken der deutschen Städte von 14 bis in's 16. Jahrhundert. Erster Band.)

• CIAMPI 1662 = Pietro Maria Ciampi: Dell'historia ecclesiastica di Piacenza. Vol. II. Piacenza, 1662

• CIAMPI 1872 = Ignazio Ciampi: Cronache e statuti della città di Viterbo. Firenze, 1872.

• CIVAI–TOTI = Mauro Civai–Enrico Toti: Il palazzo del potere. Storia di Siena. I. Dalle origini alla fine della Repubblica. A cura di Roberto Barzanti, Giuliano Catoni, Mario De Gregorio. Siena, 1994. 107–118.

CIVITALE = Giuseppe Civitale: Historie di Lucca. A cura di Mario F. Leonardi. Volume II. Roma, 1998. (Rerum Italicarum Scriptores Recentiores 1.)

• CLEMENTI = Cesare Clementi: Raccolto istorico della fondazione di Rimini e dell' origine e vite de'Malatesti. Vol. II. Rimini, 1617.

• COGO = Gaetano Cogo: Brunoro della Scala e l'invasione degli Ungari del 1411. *Nuovo Archivio Veneto* 5 (1893). 295–332.

• COGNASSO = Francesco Cognasso: Il Ducato Visconteo da Gian Galeazzo a Filippo Maria (1392–1450). Storia di Milano VI. k. Milano, 1955. 1-383.

• COLLING KERG = Vanna Colling-Kerg: L'iconographie de l'empereur Sigismond de Luxembourg en Italie (1368–1437). Le rêve italien de la maison de Luxembourg aux XIVe et XVe siècles. Luxemburg, 1998. 189–232.

• COLUCCI = Silvia Colucci: Sepolcri a Siena tra Medioevo e Rinascimento. Analisi storica, iconografica e artistica. Firenze, 2003.

• COMMISSIONI = Commissioni di Rinaldo degli Albizzi per il comune di Firenze dal MCCCXCIX al MCCCCXXXIII. Volume Terzo (1426–1433). Firenze, 1873. (Documenti di Storia Italiana 3.)

• CONCILIUM BASILIENSE I = Concilium Basiliense. Studien und Quellen zur Geschichte des Concils von Basel. Band I. Studien und Dokumente zur Geschichte der Jahre 1431–1437. Herausgegeben Johannes Haller. Basel, 1896.

• CONCILIUM BASILIENSE II = Concilium Basiliense. Studien und Quellen zur Geschichte des Concils von Basel. Band II. Protokolle des Concils 1431–1433. Aus dem Manuale des Notars Brunetti und einer römischen Handschrift. Herausgegeben Johannes Haller. Basel, 1897.

• CONCILIUM BASILIENSE V = Concilium Basiliense. Studien und Quellen zur Geschichte des Concils von Basel. Band V. Tagebücher und Acten. Herausgegeben Gustav Beckmann, Rudolf Wackernagel, Giulio Coggiola. Basel, 1904.

• CORSO = Cosimo Corso: Il panormita in Siena e L'Ermafrodito. *Bullettino Senese di Storia Patria* 60 (1953). 138–188.

• CRONACHE = Cronache Bellunesi inedite del conte Florio Miari. Belluno, 1865.

• CSERNUS 1995 = Csernus Sándor: Francia források Zsigmond párizsi tartózkodásáról (1416. március). Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerkesztette: Koszta László. Szeged, 1995. 103–140.

• CSERNUS 1998 = Csernus Sándor: Zsigmond és a Hunyadiak a francia történetírásban. *Századok* 132 (1998). 47–127.

• CSUKOVITS 1998 = Csukovits Enikő: Egy nagy utazás résztvevői. (Zsigmond király római kísérete). Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerkesztette: Csukovits Enikő. Budapest, 1998. 11–35.

• CSUKOVITS 2006 = Enikő Csukovits: I due amanti (Il re Sigismondo e la sua corte a Siena). Miscellanea di studi in onore di Mária Farkas. A cura di Andrea Kollár. Szeged, 2006. 295–300.

• DECRETA 1301–1457 = Decreta Regni Hungariae 1301–1457. Red. Döry Ferenc, Bónis György, Bácskai Vera. Budapest, 1976. (Publicationes Archivi nationalis Hungarici II.)

• DEÉR = Deér József: Zsigmond király honvédelmi politikája. Budapest, 1936.

• DELARUELLE–LABANDE–OURLIAC = Etienne Delaruelle–Edmond René Labande–Paul Ourliac: La chiesa al tempo del grande scisma e della crisi conciliare (1378–1448). Storia della chiesa dalle origini ai nostri giorni. Volume XIV/2. Torino, 1971.

- DENLEY 1991 = Peter Denley: Dal 1357 alla caduta della Repubblica. L'Università di Siena: 750 anni di storia. Siena, 1991. 27–44.
- DENLEY 2006 = Peter Denley: Commune and studio in late medieval and renaissance Siena. Bologna, 2006.
- DÉVAY = Aeneae Sylvii de duobus amantibus historia. Recensevit, illustravit emendavit Josephus I. Dévay. Budapestini, 1903.
- DIARIO FERRARESE = Diario Ferrarese dall'anno 1409 sino al 1502. Di autori incerti A cura di Giuseppe Pardi. Bologna 1933.
- DIARIO FIORENTINO = Diario Fiorentino di Bartolommeo di Michele da Corazza (1405–1438). A cura di Giuseppe Odoardo Corazzini. *Archivio Storico Italiano* 14 (1894). 233–298.
- DIARIO SANESE = Diario Sanese di Girolamo Gigli. Parte seconda. Lucca, 1723.
- DOCUMENTA BATHORIANA I. = Documenta ad historiam familiae Bátori de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540. Ad edendum praeparaverunt Richardus Horváth–Tiburtius Neumann–Norbertus C. Tóth. Nyíregyháza, 2011.
- DRABEK = Anna Maria Drabek: Reisen und Reisezeremoniell der römisch-deutschen Herrscher im Spätmittelalter. Wien, 1964.
- DRTA VIII. = Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund. Zweite Abteilung 1421–1426 Herausgegeben von Dietrich Kerler. Bd. VIII. Gotha, 1883.
- DRTA X. = Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund. Vierte Abteilung 1431–1433. Herausgegeben von Hermann Herre. Bd. X. Gotha, 1906.
- ELBEL–ZAJIC = Petr Elbel–Andreas Zajic: Die zwei Körper des Kanzlers? Die „reale" und die „virtuelle" Karriere Kaspar Schlicks unter König und Kaiser Sigismund – Epilegomena zu einem alten Forschungsthema I. *Medievalia Historica Bohemica.* 15 (2012). 47–143.
- EMLER = Josef Emler: Zlomek Register Zápis Markrabství Moravského z roku 1459. *Archiv esky* 7 (1887). 569–604.
- ENGEL I. = Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I. k. Budapest, 1996. Adattár.
- ENGEL II. = Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. II. k. Budapest, 1996. Névmutató.
- ENGEL–LŐVEI–VARGA = Engel Pál–Lővei Pál–Varga Lívia: Zsigmond-kori bárói síremlékeinkről. *Ars Hungarica* 11 (1983). 21–48.
- ENGEL–C. TÓTH = Engel Pál–C. Tóth Norbert: Itineraria regum et reginarium (1382-1438). Budapest, 2006. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 1.)
- ENGLISH HISTORICAL = English Historical Documents 1327-1485. Vol. IV. Edited by Alec Reginald Myers. London, 1969.
- ERFFA = Hans Martin von Erffa: Der Nürnberger Stadtpatron auf Italienischen Gemälden. Mitteilungen des Kunsthistorisches Institutes in Florenz 20 (1976). 1-12.

FAVREAU-LILIE = Marie-Luise Favreau Lilie: Reichsherrschaft im spätmittelalterlichen Italien. Zur Handhabung des Reischsvikariates im 14./15. Jahrhundert. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 80 (2000). 53–116.

- FANO = Fabio Fano: Antonio Squrcialupi. Enciclopedia Italiana. 1936. www.treccani.it. A letöltés ideje: 2014 05. 30.
- FECINI = Cronache Senesi a cura di Alessandro Lisini e Fabio Iacometti. Bologna, 1931. Ebben: Cronaca Senese di Tommaso Fecini (1431–1471). 837–874. (Rerum Italicarum Scriptores. XV. 6.).
- FEJÉR X/7 = Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. Red. Georgius Fejér. Budae, 1843.
- FEJÉRPATAKY – Fejérpataky László: Magyarországi városok régi számadáskönyvei. Budapest, 1885.
- FERRAÙ 1970 = Giuseppe Ferraù: Vergerio,

Pier Paolo. Enciclopedia Dantesca. 1970. www.treccani.it. A letöltés ideje: 2014. 05. 30.
• FERRAÙ 1979 = Giuseppe Ferraù: Barnaba Senese. Epistolario. Palermo, 1979. (Università degli Studi di Messina. Facoltà di Lettere e filosofia. Centro di Studi umanistici. Studi e testi 2.)
• FINI = Carlo Fini: La Torre di Mangia. Storia di Siena. I. Dalle origini alla fine della Repubblica. A cura di Roberto Barzanti, Giuliano Catoni, Mario De Gregorio. Siena, 1994. 119–128
• FINZI = Vittorio Finzi: Di un poema sincrono sull'assedio di Lucca dell'anno 1430. *Zeitschrift für romanische Philologie* 20 (1896) 219–276.
• FITZ = Fitz József: Guttenberg. Budapest, 1940.
• FORTINI = Arnaldo Fortini: Assisi nel Medio Evo. Leggende-Avventure-Battaglie. Roma, 2005. (1940). (Societá Internazionale degli Studi Francescani.)
• FRANGEPÁN = A Frangepán család oklevéltára (1133–1453). I. k. Kiadják: Thallóczi Lajos és Barabás Samu. Budapest, 1910. (Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály. Okmánytárak. 35. kötet.)
• FUCHS = Eduard Fuchs: Geschichte der erotischen Kunst: Erweiterung und Neubearbeitung des Werkes das erotische Element in der Karikatur mit Einschluss der ernsten Kunst. München. Év nélkül.
• FUMI = Luigi Fumi: Codice Diplomatico della città d'Orvieto. Documenti e registri dal secolo XI al XV. Firenze, 1884.
• GENEOLÓGIA = Magyar Középkori Adattár. Középkori magyar genealógia. Összeállította: Engel Pál. Arcanum Digitéka. Budapest, 2001.
• GINATEMPO = Maria Ginatempo: Crisi di un territorio. Il popolamento della Toscana senese alla fine de Medioevo. Firenze, 1988.
• GINATEMPO–SANDRI = Maria Ginatempo-Lucia Sandri: L'Italia delle città. Ilpopolamento urbano tra Medioevo e Rinascimento (secoli XIII–XVI). Firenze, 1990.
• GIORGI-MOSCADELLI = Andrea Giorgi-Stefano Moscadelli: Costruire una catedrale. L'Opera di Santa Maria di Siena tra XII e XIV secolo. München, 2005. (Italienische Forschungen herausgegeben vom Kunsthistorischen Institut in Florenz Max Planck Institut Sonderreihe: Die Kirchen von Siena.)
• GLI ATTI CANCELLERESCHI – Gli atti cancellereschi Viscontei. Parte prima. Decreti e carteggio intero. Milano, 1920.
• GLI ATTI CANCELLERESCHI II. = Gli atti cancellereschi Viscontei. Parte seconda. Carteggio extra dominium. Milano, 1929.
• HACK = Achim Thomas Hack: Ein anonymer Romzugsbericht von 1452 (Ps-Enenkel) mit den zugehörigen Personenlisten (Teilnehmerlisten, Ritterschlagslisten, römische Einzugsordnung). Stuttgart, 2007.
• HANSEN = Sabine Hansen: La loggia della Mercanzia in Siena. Sinalunga, 1992.
• HEINIG = Paul-Joachim Heinig: War Kaspar Schlick ein Fälscher? Falschungen im Mittelalter. Internationaler Kongres der Monumenta Germaniae Historica. München, 16.–19. September 1986. Teil 3. Diplomatische Falschungen (I). Hannover, 1988. 247–281 (Monumenta Germaniae Historica. Schriften 33/3)
• HERRE = Hermann Herre: Die Beziehungen König Sigmunds zu Italien von Herbst 1412 bis zum Herbst 1414. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 4 (1902). 1–62.
• HOENSCH = Jörg K. Hoensch: Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437. München, 1996.
• HORVÁTH = Horváth Henrik: Siena ed il primo rinascimento ungherese. *Corvina* 10 (1925). 49–72.
• HYE = Franz Heinz Hye: Kaiser Friedrich III. und seiner Braut Eleonora von Portugal

Begrüßungsdenkmal in Siena (1452). Tirol – Österreich – Italien Festschrift für Josef Riedmann zum 65. Geburtstag. Herausgegeben von Klaus Brandstätter und Julia Hörmann. Innsbruck, 2005. 373–379.

• L' IMMAGINE = L'immagine del Palio. Storia cultura e rappresentazione del rito Siena. A cura di Maria Ceppari Ridolfi, Marco Ciampolini, Patrizia Turrini. Siena, 2001.

• ILA–BORSA = Az Abaffy család levéltára (1247–1515). A Dancs család levéltára (1232–1525). A Hanvay család levéltára (1216–1525). Ila Bálint kézirata alapján sajtó alá rendezte és szerkesztette Borsa Iván. Budapest, 1993. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 23.)

• INVENTARIO = Archivio del Consiglio Generale del comune di Siena. Inventario. Roma, 1952. (Ministero dell'Interno. Pubblicazioni degli Archivi di Stato. 9. Archivio di Stato di Siena)

• JEDIN = Tra Medioevo e Rinascimento. Avignone-Conciliarismo-Tentativi di riforma (XIV–XVI secolo) di Hans Georg Beck, Karl August Fink, Josef Glazik, Erwin Iserloch. Prefazione all'edizione italiana Attilio Agnoletto. Storia della chiesa diretta da Hubert Jedin. Volume V/2. Milano, 1977.

• JÉKELY = Jékely Zsombor: Eurialusnak és Lucretiának szép históriája. Zsigmond császár ábrázolása Aeneas Sylvius Piccolomini szerelmei történetében. *Ars Hungarica* 39 (2013). 91-99.

• JUSTINGER = Die Berner-Chronik des Conrad Justinger. Herausgegeben von Gottlieb Studer. Bern, 1871.

• KANTOROWICZ = Ernst Hartwig Kantorowicz: The „Kings's Advent" and the enigmatic panels in the door of Santa Sabina. Selected Studies. Locust Valley-New York, 1944/1965. 37–75.

• KÉRY = Bertalan Kéry: Kaiser Sigismund. Ikonographie. Wien–München, 1972.

• KISÉRY = Kiséry Zsuzsanna: Vergerio és Luxemburgi Zsigmond. Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1437. Kiállítási katalógus. Szerkesztette: Takács Imre. A szerkesztő munkatársai: Jékely Zsombor, Papp Szilárd és Poszler Györgyi. Budapest–Luxemburg 2006. 292–294.

• VON KNOBLOCH = Oberbadisches Geschlechterbuch. Herausgegeben von der Badischen Historischen Kommission. Bearbeitet von Julius Kindler von Knobloch mit 973 Wappen. Erster Band. A-Ha. Heidelberg, 1898.

• KONDOR = Kondor Márta: *Absente rege*: Luxemburgi Zsigmond magyarországi vikáriusai (1414–1419). KOR SZAK HATÁR. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900–1800). A PTE BTK interdiszciplináris doktori iskola közép- és kora újkori programjának I. konferenciája. Szerkesztette: Fedeles Tamás–Font Márta–Kiss Gergely. Pécs, 2013. 119–138.

• KOSZTOLÁNYI 1933 = Kosztolányi Dezső: A tíz legszebb szó. *Pesti Hírlap*. 1933. 11. 19.

• KOSZTOLÁNYI 1935 = Kosztolányi Dezső: Halotti beszéd http://mek.oszk hu/00700/00753/html/vers1303.htm. A letöltés ideje: 2014. 05. 30.

• E. KOVÁCS 1990 = E. Kovács Péter: A Hunyadi-család. Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerkesztette: Rázsó Gyula és V. Molnár László. Budapest, 1990. 29–51.

• E. KOVÁCS 2003 = E. Kovács Péter: Corvin János házassága és a magyar diplomácia. *Századok* 137 (2003). 955–971.

• E. KOVÁCS 2006 = E. Kovács Péter: Mária királyné kiszabadítása. Magyar-velencei szövetség 1387-ben. *Századok* 140 (2006). 925–937.

• E. KOVÁCS 2007 = E. Kovács Péter. „A Szent Koronára! Ez kedvemre telik." Zsigmond császár Luccában. *Századok* 141 (2007). 353–364.

• E. KOVÁCS 2008 = E. Kovács Péter: Zsigmond császár Gubbióban. *Aetas* 23 (2008). 56–63.

• E. KOVÁCS 2008a = E. Kovács Péter: Hétköznapi élet Mátyás király korában. Budapest, 2008.

• E. KOVÁCS 2009 = E. Kovács Péter: Zsigmond császár megkoronázása Rómában. *Századok* 143 (2009). 1323–1384.

• E. KOVÁCS 2010 = E. Kovács Péter: Egy firenzei követjárás Magyarországon. *Századok* 144 (2010). 1455–1536.

• E. KOVÁCS 2011 = E. Kovács Péter: Mit evett Zsigmond 1414. június 27-én. Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére. Szerkesztette: Juan Cabello és

• C. Tóth Norbert. Nyíregyháza, 2011. 315–338.

• E. KOVÁCS 2012 = E. Kovács Péter: Zsigmond király milánói koronázása. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Szerkesztette: Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András. Budapest, 2012. 67–83.

• E. KOVÁCS 2013 = E. Kovács Péter: Két barát a „Gässleinban". Zsigmond császár és VIII. Amédée de Savoie herceg kapcsolata (1410–1416). Francia-magyar kapcsolatok a középkorban. Szerkesztette: Györkös Attila és Kiss Gergely. Debrecen, 2013. 195–239. (Speculum Historiae Debreceniense 13.)

• E. KOVÁCS 2013a = E. Kovács Péter: Ceremónia és politika. Zsigmond király bevonulásai Itáliában 1431–1433. *Történelmi Szemle* 55 (2013). 351–379.

• E. KOVÁCS 2013b = Zsigmond király itáliai itineráriuma (1412–1414 és 1431–1433). Archivariorum historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára. Szerkesztette: Kádár Zsófia, Lakatos Bálint, Zarnóczki Áron. Budapest, 2013. 357–387.

• E: KOVÁCS 2013c = Zsigmond isztriai hadjárata. „A hadláp volt maga a fegyver." Tanulmányok a középkori hadszervezet és katonai logisztika kérdéseiről. Szerkesztette: Pósán László–Veszprémy László. Budapest, 2013. 227–252.

• KRÚDY = Krúdy Gyula: Fehér holló a tornyon. http://mek.oszk.hu/06200/06263/html/krudy_rezeda0003.html. A letöltés ideje: 2014. 05. 30.

• KRZENCK = Thomas Krzenck: Barbara von Cilli „eine deutsche Messalina"? *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde* 131 (1991). 45–67.

• KUBINYI = Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Szerkesztette: Gerevich László és Kosáry Domokos. II. k. Budapest, 1973. 11–334.

• KUMOROVITZ III = Budapest történetének okleveles emlékei. Összeállította: Kumorovitz L. Bernát. Harmadik kötet (1382–1439). Budapest, 1987.

• LASZLOVSZKY = Laszlovszky József: A Zsigmond kori királyi palota és a visegrádi ferences kolostor. Rezidencia és egyházi alapítások. A visegrádi királyi palota. Szerkesztette: Búzás Gergely és Orosz Krisztina. Budapest, 2010. 213–223.

• LAZZERONI = Enrico Lazzeroni: Il viaggio di Federico III. in Italia (l'ultima incoronazione imperiale in Roma). Atti e memorie del I Congresso storico lombardo. Milano, 1937. 271–397.

• LÁNCZY = Lánczy Gyula: Sienai dolgok – Magyarország és sienai Sz. Bernardino, Capistran János és II. Pius pápa. *Századok* 29 (1895). 97–118.

• LIBERATI = Alfredo Liberati: Chiese, monasteri, oratori e spedali senesi. *Bullettino Senese di Storia Patria* 47 (1940). 159–166.

• LUKCSICS = XV. századi pápák oklevelei I–II. Kiadja Lukcsics Pál. Budapest, 1931–1938. (Olaszországi Magyar Oklevéltár I–II.)

• MAGYARI-KOSSA = Magyari-Kossa Gyula: Értekezések a magyar orvostörténelem köréből. I. k. Budapest, 1929.

• MALAVOLTI = Dell'historia di Siena scritta

da Orlando di M. Bernardo Malavolti. Libro secondo. Venezia, 1599.

- DEL MANCINO = Antonio Del Mancino: I grossi da soldi otto e di soldi sette della Zecca di Siena. Battuti dal banco di Andrea Capacci. *Rivista Italiana di Numismatica* 69 (1967). 139–153.
- MANSELLI = Raoul Manselli: Bernardino da Siena, santo. Dizionario Biografico degli Italiani. 9. (1967). www.treccani.it. A letöltés ideje: 2014. 05. 30.
- MARTELUCCI = Maura Martellucci: I bambini di nessuno. L'infanzia abandonata al Santa Maria della Scala di Siena (secoli XIII-XV). *Bullettino Senese di Storia Patria* 108 (2003). 9-221.
- MAYR = Norbert Mayr: Die Reiselieder und Reisen Oswalds von Wolkenstein. Innsbruck, 1961.
- MAZZINI = Giovanni Mazzini: Innalzate gli stendardi vittoriosi! Dalle compagnie militari alle Contrade. (Siena, XIII-XVI secolo). Siena, 2013. (Documenti di storia. Szám nélkül).
- MÁLYUSZ 1980 = Mályusz Elemér: A négy Tallóci fivér. *Történelmi Szemle* 23. (1980). 531-576.
- MÁLYUSZ 1984 = Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387-1437. Budapest, 1984.
- MELIS = Federigo Melis: I vini italiani nel Medioevo. Firenze, 1984.
- MEMORIAL = Endres Tucher's Memorial, 1421 bis 1440. 9-51. Die Chroniken der fränkischen Städte. Nürnberg. Leipzig, 1864. (Die Chroniken der deutschen Städte von 14 bis in's 16. Jahrhundert. Zweiter Band.)
- MEUCCI = Annunziata Satta Meucci: Per un'interpretazione di due lettere di Enea Silvio Piccolomini. *Bullettino di Storia Senese di Storia Patria*. 82-83 (1975-1976). 393- 404.
- MIGLIO = Massimo Miglio: Cronisti viterbesi del secolo XV. *Biblioteca e Società* 21 (1984). 74-75.
- MIHALIK = Alessandro Mihalik: I maestri orafi Pietro e Niccolò Gallicus di Siena in Ungheria. *Bullettino Senese di Storia Patria*. 33-34 (1926-1927). 87-101.
- MIKSZÁTH = Mikszáth Kálmán: Új Zrínyiász. X. A parlament. http://mek.oszk.hu/00900/00956/00956.htm A letöltés ideje: 2014. 05. 30.
- MILANESI 1854 = Documenti per la storia dell'arte senese. Raccolti ed illustrati dal dott. Gaetano Milanesi. Tomo II. Secoli XV e XVI. Siena, 1854.
- MILANESI 1898 = Nuovi documenti per la storia dell'arte senese. Raccolti da Scipoine Borghesi Bichi e Luciano Bianchi. Appendice alla raccolta dei documenti publicata dal Comm. Gaetano Milanesi. Siena, 1898.
- MINUCCI-KOSUTA = Giovanni Minucci-Leo Kosuta: Lo studio di Siena nei secoli XIV-XVI. Documenti e notizie biografiche. Milano, 1989.
- MINUCCI = Giovanni Minucci: La casa della Sapienza. Storia di Siena a cura di Roberto Barzanti, Giuliano Catoni, Mario de Gregorio. Siena, 1995. 357-370.
- MONTAURI = Cronache Senesi a cura di Alessandro Lisini e Fabio Iacometti. Bologna, 1931. Ebben: Cronaca senese conosciuta sotto il nome di Paolo di Tommaso Montauri (1381 1431). 659-835. (Rerum Italicarum Scriptores. XV. 6.).
- MONTREUIL 1975 = Jean de Montreuil: Opera. L'oevure historique et polemique. Edition critique par Nicole Grévy-Pons, Ezio Ornato, Gilbert Ouy. Volume II Torino, 1975.
- MONTREUIL 1981 = Jean de Montreuil: Opera. Textes divers, appendices et tables. Edition critique par Nicole Grévy-Pons, Ezio Ornato, Gilbert Ouy. Volume III. Paris, 1981
- MORANDI = Ubaldo Morandi: Documenti. Palazzo Pubblico di Siena. Vicende costruttive e decorazione. A cura di Cesare Brandi. Siena, 1983. 413-436.
- MORETTI = Italo Moretti: L'architettura delle sedi universitarie. L'Università di Siena: 750 anni di storia. Siena, 1991. 275-300.
- MORAVEC = Milan Moravec: Zástavy

Zikmunda Lucembursk ho v eskych Zemích z Let 1420–1437. *Folia Historica Bohemica* 9 (1985). 89–173.
- MPS = Monte dei Paschi di Siena. Collezzione d'arte. XV secolo. www.mps.it. A letöltés ideje: 2014. 05. 35.
- NARDI 1974 = Paulo Nardi: Mariano Sozzini giuresconsulto senese del Quattrocento. Milánó, 1974. (Quaderni di „Studi Senesi" 12.)
- NARDI 1991 = Paulo Nardi: Dalle origini al 1357. L'Università di Siena: 750 anni di storia. Siena, 1991. 9–24.
- NARDI 1996 = Paulo Nardi: L'insegnamento superiore a Siena nei secoli XI–XIV. Milano, 1996.
- NARDI 2009 = Paulo Nardi: Maestri e allievi giuristi nell'università di Siena. Saggi biografici. Milano, 2009.
- NEUMANN = Neumann Tibor: A gróf es a herceg magánháborúja (Szapolyai István és Corvin János harca a liptói hercegségért). *Századok* 148 (2014). 387–425.
- ORIGO = Iris Origo: Der Heilige der Toskana. Leben und Zeit des Bernardino von Siena. München, 1989.
- OSIO = Documenti diplomatici tratti dagli archivi milanesi e coordinati per cura di Luigi Osio. Volume III/1. Milano, 1877.
- OTTLIK = Ottlik Géza: Próza. Első rész. Újságcikkek a háború alatt (1942–43). Történelem. http://mek.oszk.hu/01000/01003/01003.htm#12. A letöltés ideje: 2014. 05. 30.
- ÓVÁRY = Óváry Lipót: A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. I. Budapest, 1890.
- PACE = Daniela Pace: Gli affreschi di Santa Maria della Misericordia ad Ascona: un antologia della pittura del Quattrocento nel Cantone Ticino. Pittura medievale e rinascimentale nella Svizzera Italiana. Atti del convegno Lugano, 28 marzo 1998 a cura di Edoardo Agustoni, Rossana Cardani Vergani, Elfi Rüsch. Lugano, 2000. 66–75.
- PAGHI-PALAZZUOLI = Silvia Paghi–Chiara Palazzuoli: Cittadini e preziosi vestimenti 1422. Siena e il suo territorio nel Rinascimento. Documenti raccolti da Mario Ascheri e Donatella Ciampoli. Siena, 1990. 101–119.
- PALACZKY = Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkriges in den Jahren 1419–1436. Gesammelt und Herausgegeben von Franz Palacky. Von den Jahren 1429–1436. II. Band. Prag, 1873.
- PARDUCCI = Pietro Parducci: L'incontro di Federigo III imperatore con Eleonora di Portogallo. *Bullettino Senese di Storia Patria*. 13 (1906). 297–379.
- PARENTI = Roberto Parenti: Santa Maria della Scala: Lo Spedale in forma di città. Storia di Siena a cura di Roberto Barzanti, Giuliano Catoni, Mario de Gregorio. Siena, 1995. 239–252.
- PEDRINO = Giovanni di Mastro Pedrino depintore: Cronica del suo tempo Edita da Gino Borghezio e Marco Vattasso con note storiche di Adamo Pasini. Volume I. 1411–1436). Roma, 1929. (Studi e Testi 50.).
- PELLEGRINI 1901 = Amadeo Pellegrini: Il Piccinino. *Zeitschrift für romanische Philologie*. 25 (1901). 230–243.
- PELLEGRINI 2000 = Marco Pellegrini: Pio II. Enciclopedia dei Papi. www.treccani.it. A letöltés ideje: 2014. 05. 30.
- PELLINI = Dell'historia di Perugia. Opera del P. Pompeo Pellini. Parte seconda. Venezia, 1664. (Historiae Urbium et Regionum Italiae Rariores XV. 2.)
- PERTICI 1990 = Tra politica e cultura nel primo Quattrocento senese. Le epistole di Andreoccio Petrucci (1426–1443). A cura di Petra Pertici. Siena, 1990 (Accademia Senese degli Intronati. Monografie di storia e letteratura senese X.)
- PERTICI 1995 = Petra Pertici: La città

magnificata. Interventi edilizi a Siena nel Rinascimento. Siena, 1995.
- PERTICI 1999 = Petra Pertici: Condottieri senesi e la Rotta di San Romano di Paolo Ucello. *Archivio Storico Italianio* 157 (1999). 537–562.
- PERTICI 2004 = Petra Pertici: A proposito delle battaglie di Paolo Uccello. *Bullettino Senese di Storia Patria* 111 (2004). 311–318.
- PERTICI 2008 = Petra Pertici: Uno sguardo in avanti: il soggiorno di Sigismondo di Lussemburgo e le ultime manifestazioni di ghibellinissimo a Siena. Fedeltà ghibellina. Affari guelfi. Saggi e riletture intorno alla storia di Siena fra Due e Trecento. A cura di Gabriella Piccinni. Siena, 2008. 617–649. (Dentro il Medioevo. Temi e ricerche di storia economica e sociale. Collana del Dipartimento di Storia dell'Università di Siena diretta da Giovanni Cherubini, Franco Franceschi e Gabriella Piccinni. 3/2.)
- PERTICI 2008a = Petra Pertici: Ritratti e simboli civici a Siena durante il primo Rinascimento. Presenza del passato. Political Ideas e modelli culturali nella storia e nell'arte senese. Convegno internazionale, Siena, 4 maggio 2007. Intoduzione di Roberto de Mattei. Roma, 2008. 107–125.
- PERTICI 2012 = Petra Pertici: Il capitano e uomo politico senese Antonio Petrucci (1400–1471) e un suo ritratto fin qui sconosciuto. *Atti e Memorie dell'Accademia Colombaria* 76 (2012). 205–215.
- PERTICI 2012a = Petra Pertici: Siena Quattrocentesca. Gli anni del Pellegrinaio nell'ospedale di Santa Maria della Scala. Siena, 2012.
- PETRUCCI = Franca Petrucci: Colta, Pietro. Dizionario Biografico degli Italiani. 45. (1995). www.treccani.it. A letöltés ideje: 2014. 05. 35.
- PEZZANA = Storia della cittá di Parma continua da Angelo Pezzana. (1401–1449.) Vol. II Parma, 1842.
- PICCINNI 2003 = Gabriella Piccinni: Siena nell'etá di Duccio. Duccio. Alle origini della pittura senese. A cura di Alessandro Bagnoli, Roberto Bartalini, Luciano Bellosi, Michel Laclotte. Milano, 2003. 27–35.
- PICCINNI 2008 = Gabriella Piccinni: Libri di contabilta privata e di memorie in Siena: considerazioni in merito all'esistenza, alla conservazione e alla scomparsa (XIII–XV secolo). Bullettino Senese di Storia Patria. 115 (2008). 164–198.
- PICCINNI-TRAVIANI = Gabriella Piccinni e Lucia Traviani: Il libro del pellegrino (Siena 1382–1446). Affari, uomini, monete nell'ospedale di Santa Maria della Scala. Napoli, 2003. (Nuovo medioevo 71.)
- PICCOLOMINI 1903 = Paolo Piccolomini:
- La vita e l'opera di Sigismondo Tizio (1458–1528). Siena, 1903.
- PICCOLOMINI 1903a = Paolo Piccolomini: Due lettere di Ludovico II, Re di Ungheria, alla Republica di Siena (25 marzo – 15 aprile 1526.) Bullettino Senese di Storia Patria. 10 (1903). 467–477.
- PIEMONTESE = Angelo Michele Piemontese: Mignanelli, Beltramo. Dizionario Biografico degli Italiani. 74. (2010). www.treccani.it. A letöltés ideje: 2014. 05. 30.
- PINZI = Cesare Pinzi: Stroria della città di Viterbo. Volume III. Viterbo, 1899.
- PLOSS-BARTELS = Hermann Heinrich Ploss – Max Bartels: Das Weib in der Natur und Völkerkunde. Band I. Leipzig, 1908.
- PREDELLI = I libri commemoriali della Republica di Venezia. Registri. Tomo III. A cura di Riccardo Predelli. Venezia, 1883.
- PROCACCIOLI = Paolo Procaccioli: Dati, Marino. Dizionario Biografico degli Italiani. 33. (1987). www.treccani.it. A letöltés ideje: 2014. 05. 30.
- RAGUZAI OKLEVÉLTÁR = Raguza és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára. Összeállította: Gelcich József. Budapest, 1887.

- RAINER = Johann Rainer: L'imperatore Federico III e i suoi viaggi a Roma. *Clio. Rivista trimestrale di studi storici.* 24 (1988). 455–468.
- REDON = Odile Redon: La gastronomie au Moyen-Age: 150 recettes de France et d'Italie. Textes traduits et présentés par Odile Redon, Françoise Sabban, Silvano Serventi. Préface par Georges Duby. Paris, 1995.
- REGESTA HISTORICO-DIPLOMATICA = Regesta Historico-Diplomatica Ordinis Sanctae Mariae Theutonicorum 1198–1525. Pars I: Index Tabularii Ordinis Sanctae Mariae Theutonicorum Regesten zum Ordensbriefarchiv. Vol I: 1198–1454. Herausgegeben von Walther Hubatsch. Göttingen, 1948.
- RESTA = Gianvito Resta: BECCADELLI, Antonio, detto il Panormita. Dizionario Biografico degli Italiani. 7 (1970). www.treccani.it. A letöltés ideje: 2014. 05. 30.
- RI XI/1. = Regesta Imperii XI/1. Die Urkunden Kaiser Sigismunds (1410/11–1424). Verzeichnet von Wilhelm Altmann. Innsbruck, 1896.
- RI XI/2. = Regesta Imperii XI/2. Die Urkunden Kaiser Sigismunds (1425–1437). Verzeichnet von Wilhelm Altmann. Innsbruck, 1897.
- ROLAND–ZAJIC = Martin Roland – Andreas Zajic: Illuminierte Urkunden des Mittelalters in Mitteleuropa. *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde.* 59 (2013). 241–432.
- ROSSI = Pietro Rossi: Carlo IV di Lussemburgo e la Repubblica di Siena (1355–1369). *Bullettino Senese di Storia Patria.* Nova Serie 1 (1930). 5–39.
- ROSSIAUD = Jacques Rossiaud: Medieval Prostitution. Oxford, 1988.
- ROTUNDO = Felicia Rotundo: Monasterio Santa Maria in San Marco. L'Università di Siena: 750 anni di storia. Siena, 1991. 503–505.
- SALVATICO = Antonella Salvatico: Il principe e il cuoco. Costume e gastronomia alla corte Sabaudia nel Quattrocento. Torino, 2000.
- SANTI = Bruno Santi: Il duomo: spazio dei tempi. Storia di Siena. I. Dalle origini alla fine della Repubblica. A cura di Roberto Barzanti, Giuliano Catoni, Mario De Gregorio. Siena, 1994. 209–224.
- SÁRKÖZY = Annuario. Studi e documenti italo-ungheresi. Edizione aggiornata e ampliata. a cura di Péter Sárközy. Róma–Szeged, 2005.
- SCALAMONTI = Francesco Scalamonti: Vita viri clarissimi et famosissimi Kyriaci Anconitani. Edited and translated by Charles Mitchell and Edward W. Bodnar. *Transactions of the American Philosophical Society.* 86 (1996). 1–246.
- SCHENK 1996 = Gerrit Jasper Schenk: Der Einzug des Herrschers. "Idealschema" und Fallstudie zum Adventuszeremoniell für römisch-deutsche Herrscher im spätmittelalterlichen italienischen Städten zwischen Zeremoniell, Diplomatie und Politik. Marburg, 1996. (Edition Wissenschaft Reihe Geschichte. Band 13.)
- SCHENK 2003 = Gerrit Jasper Schenk: Zeremoniell und Politik. Herrschereinzüge im spätmittelalterlichen Reich. Köln-Weimar-Wien, 2003. (Forschungen zur Kaiser-und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii. 21.)
- SCHENK 2006 = Gerrit Jasper Schenk: Enter the emperor. Charles IV and Siena between politics, diplomacy, and ritual (1355 and 1368). *Renaissance Studies* 20 (2006). 161–179.
- SCHMITT = Annegrit Schmitt: Pisanello et l'art du portrait. Pisnaello. Actes du colloque organisé au musée du Louvre par le Service culturel les 26, 27 et 28 juin 1996. Tome I. Paris, 1998. 335–359.
- SORDINI = Betarice Sordini: Il porto della „gente vana" Lo scalo di Talamone tra il secolo XIII e il secolo XV. Siena, 2000.
- SÖRÖS = Sörös Pongrácz: Az elenyészett benczés apátságok.

Budapest, 1912. (A pannonhalmi Szent-Benedek Rend története XII. k.)
• SPIRÓ = Spiró György: Könyvheti megnyitó. *Élet és Irodalom*. 58 (2014/24). 3.
• STRNAD = Alfred A. Strnad: Della Scala, Brunoro. Dizionario Biografico degli Italiani. 37. (1989). www.treccani.it.
A letöltés ideje: 2014. 05. 30.
• SZERB = Szerb Antal: Utas és holdvilág. Budapest, 2001. (Kilencedik kiadás.)
• TANZINI = Lorenzo Tanzini: Tuscan states: Florence and Siena. The Italian Renaissance State. Edited by Andrea Gamberini and Isabella Lazzarini. Cambridge, 2012. 90–111.
• TKALCIC = Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Collegit et sumptibus eiusdem civitatis. Edidit Joannes Baptista Tkal i . Volumen secundum. (Diplomata: 1400–1499). Zagrabiae, 1894.
• TÁTRAI = Tátrai Vilmos: Luxemurgi Zsigmond alakja korának itáliai művészetében. Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1437. Kiállítási katalógus. Szerkesztette: Takács Imre. A szerkesztő munkatársai: Jékely Zsombor, Papp Szilárd és Poszler Györgyi. Budapest, 2006. 143–167.
• TIZIO 1992 = Sigismondo Tizio: Historiae Senenses. Volume I. Tomo I. Parte I. A cura di Manuela Doni Garfagnini. Roma, 1992. (Rerum Italicarum scriptores recentiores 6.)
• TIZIO 1998 = Sigismondo Tizio: Historiae Senenses. Volume III. Tomo IV. A cura di Petra Perlici. Roma, 1998 (Rerum Italicarum scriptores recentiores 15.)
• TOMMASI = Giogurta Tommasi: Dell'historie di Siena. Deca seconda. Vol. I. Libri I–III. (1355–1444). Siena, 2002/1625. (Ristampata anastatica.)
• TORRITI 1987 = Piero Torriti: Il Pellegrinaio nello spedale di Santa Maria della Scala a Siena. Siena, 1987.
• TORRITI 2000 = Piero Torriti: Tutta Siena. Contrada per Contrada. Siena, 2000.
• C. TÓTH 2009 = C. Tóth Norbert: Az 1395. évi lengyel betörés. A lengyel-magyar kapcsolatok egy epizódja. Honoris Causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Szerkesztette: Neumann Tibor és Rácz György. Budapest–Piliscsaba, 2009. 447–485. (Társadalom és Művelődéstörténeti Tanulmányok 40. Analecta Mediaevalia III.)
• C. TÓTH 2011 = C. Tóth Norbert: Királynőből királyné. Mária és Zsigmond viszonya a források tükrében. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*. 132 (2011). 59–71.
• C. TÓTH 2013 = C. Tóth Norbert: A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437. Budapest, 2013. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 4.)
• TULIANI = Maurizio Tuliani: Osti, avventori e malandrini. Alberghi, locande e taverne a Siena e nel suo contado tra Trecento e Quattrocento. Siena, 1994.
• TUMLER–ARNOLD = Marian Tumler – Udo Arnold: Die Urkunden des Deutschordens-Zentralarchiv in Wien. Regesten nach dem Manuscript von Marian Tumler herausgegeben Udo Arnold. Teilband II: Februar 1313-November 1418. (Quellen und Stunden zur Geschichte des Deutschen Ordens 60/II.)
• TURRINI 1997 = Patrizia Turrini: „Per honore et utile della città di Siena." Il comune e l'edilizia nel Quattrocento. Siena, 1997.
• TURRINI 2005 = Patrizia Turrini: Il bere antico. I vini sulla tavola dei senesi tra Medioevo ed età moderna. Siena, 2005.
• UGURGIERI I/1. = Isidoro Ugurgieri Azzolini: Le pompe sanesi o vero relazione delli huomini e donne illustri di Siena e suo stato. Parte prima. Pistoia, 1649
• UGURGIERI I/2. = Isidoro Ugurgieri Azzolini: Le pompe sanesi o vero relazione delli huomini e donne illustri di Siena e suo stato. Parte seconda. Pistoia, 1649.
• URKUNDENBUCH = Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen.

Begründet von Franz Zimmerman. Bearbeitet von Gustav Gündisch. Vierter Band: 1416–1437. Hermannstadt, 1937.
• ÜVÖLTÉS = Üvöltés. Vallomások a beat nemzedékről. Válogatta és az előszót írta Sükösd Mihály. Budapest, 1982. (Modern Könyvtár 117.)
• VÉGH = Végh András: Buda város középkori helyrajza I. Budapest, 2006. (Monumenta Historica Budapestinensia XV.)
• VERESS = Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai (1221–1864). Budapest, 1941.
• VILLANI = Cronica di Giovanni Villani a miglor lezione ridotta coll'aiuto de'testi a penna. Firenze, 1823 Libro XII. Capitolo 112.
• VINYAS = José Amettler Y Vinyas: Alfonso V Aragón en Italia y la crisis religiosa del siglo XV. Tomo I. Gerona, 1903.
• VOLPINI = Giovanni Volpini: Storia del monastero e del paese di abbadia di San Salvatore. Roma, 1966.
• WERBŐCZY = Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae per Stephanum de Werbewcz editum. Edited and translated by critice recensuerunt et Anglicae reddiderunt János M. Bak, Péter Banyó and/et Martyn Rady with an introductory study by László Péter praefatuit. Budapest, 2005. (DECRETA REGNI MEDIAEVALIS HUNGARIAE. Tomus V.)
• WERUNSKY = Emil Werunsky: Der erste Römerzug Kaiser Karl IV. (1354–1355). Innsbruck, 1878.
• WIDDER = Ellen Widder: Itinerar und Politik. Studien zur Reiseherrschaft Karls IV. südlich der Alpen. Köln–Weimar–Wien, 1993. (Forschungen zur Kaiser-und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii 10.)
• WINDECKE = Eberhard Windecke emlékirata Zsigmond királyról és koráról. Fordította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Skorka Renáta. Budapest, 2008. (História Könyvtár. Elbeszélő források 1.)
• WOLKENSTEIN = Oswald von Wolkenstein: Lieder. Hrsg: Burghart Wachinger. Stuttgart, 2001.
• ZARILLI = Carla Zarilli: Fecini, Tommaso. Dizionario Biografico degli Italiani 45. (1995). www.treccani.it. A letöltés ideje: 2014. 05. 30.
• ZDEKAUER = Lodovico Zdekauer: Lo studio senese nel Rinascimento. Milano, 1894.
• ZICHY VIII = A Zichy és Vásonkeöi gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. VIII. k. Szerkesztette: Kammerer Ernő. Budapest, 1895.
• ZICHY IX = A Zichy és Vásonkeöi gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. IX. k. Szerkesztette: Kammerer Ernő. Budapest, 1899.
• ZICHY XII = A Zichy és Vásonkeöi gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. XII. k. (Az I–XI. kötet pótkötete.) Kiadja: Lukcsics Pál. Budapest, 1931.
• ZsO IV. = Zsigmondkori Oklevéltár (1413–1414). IV. k. Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. Budapest, 1994.
• ZsO V. = Zsigmondkori Oklevéltár (1415–1416). V. k. Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. Budapest, 1997.
• ZsO VII. = Zsigmondkori Oklevéltár (1419–1420). VII. k. Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. Budapest, 2001.
• ZsO VIII. = Zsigmondkori Oklevéltár (1421). VIII. k. Összeállította Borsa Iván és C. Tóth Norbert. Budapest, 2003.
• ZsO X. = Zsigmondkori Oklevéltár (1423). X. k. Összeállította C. Tóth Norbert. Budapest, 2007.

Végjegyzet

Rövidítések: b.=busta, k.= kötet, sz.= szám
Uo.=ugyanott

Ad lectores!

1 Niederhauser Emil (1923–2010) értékelése egy vizsgán. Az adatra ifj. Barta János (Debreceni Egyetem) hívta fel a figyelmemet
Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!
2 MIKSZÁTH.
3 OTTLIK.
4 SZERB, 201.
5 Az Eastmen Kodak mérnöke
1975-ben elkészítette a digitális
fényképezőgépek
3,6 kilós és 0.01 megapixeles érzékelő lapkával
rendelkező prototípusát.
Ez 23 másodperc alatt rögzítette
a képeket egy mágneses kazettára.
6 Nevéhez köthető a World Wide Web
kifejlesztése a svájci székhelyű CERN
(Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire)
munkatársaként.
A http://info.cern.ch oldal 1991-ben jelent meg
először.
7 Középkori Magyarország levéltári
forrásainak adatbázisa.
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
Diplomatikai Levéltár és Diplomatikai
Fényképgyűjtemény.
(http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/
a110505htm?v=pdf&a=start)
8 Az irodalomjegyzékből könnyedén
megtudható, milyen munkákra utalhatok.

1. Lenn délen édes éjen édent remélsz

9 Kizárólag az uralkodási időt adom meg a császárok, királyok és egyéb előkelők esetében.
10 Zsigmond német királyi megválasztására: HOENSCH, 147–161.
11 MÁLYUSZ, 74.
12 1412 novemberétől 1419 februárjáig nem volt Magyarországon. ENGEL–C. TÓTH, 95–103.
13 Kizárólag Zsigmond itáliai alaphelyzetet vázolom fel.
14 PREDELLI, 251 sz. 1402. 11. 29. Korneuburg.
Zsigmond oklevele Michele Steno velencei dózséhoz.
Valamint: 270 sz. 1403. 11. 22. Esztergom.
Zsigmond oklevele Michele Steno velencei dózséhoz. Továbbá: Uo. 287 sz. 1404. 04. 09.
Pozsony. Zsigmond oklevele Michele Steno velencei dózséhoz. Valamint: E. KOVÁCS 2006, 925. Továbbá: HOENSCH, 167.
15 Uo.
16 Ténylegesen 1400-tól uralkodik.
17 PREDELLI, 267 sz. 1403. 08. 05. Zára. László nápolyi király oklevele Michele Steno velencei dózséhoz.
18 Uo. 273 sz. 1403. 12. 03. Visegrád
Zsigmond oklevele Michele Steno velencei dózséhoz.
19 Uo. 88 sz. 1409. 07. 09. Velence.
Az összeg kifizetése körüli problémákkal
és a határidőkkel most nem foglalkozom.
20 Következő könyvemben Zsigmond velencei hadjáratát dolgozom fel. Addig is
a türelmetleneknek: HOENSCH, 167–170.
21 A zsinat előzményeire, összehívására és történetére: JEDIN, 196–221.
22 COGNASSO, 163–175.
23 E. KOVÁCS 2013, 203.
24 COGNASSO, 266–279.
25 A milánói koronázásra: E. KOVÁCS 2012, 67–83.
26 A zsinat előzményeire, összehívására és történetére: DELARUELLE–LABANDE–OURLIAC, 309–321.
27 A konkrét adatokat a vonatkozó

fejezeteknél adom meg, és ott fejtem ki bővebben a bevezetőben tömörített tényeket is.

28 E. KOVÁCS 2013b, 373.

29 PARDUCCI, 371–373.

30 DRTA X. 115 sz. 1431. 11. 13. Milánó. Antonio Landi sienai polgár levele városához.

31 A király Itáliába érkezéséről Filippo Maria Visconti már 1431 telén értesítette Sienát. 54 sz. 1431. 02. 15. Cusago. A milánói herceg levele a városhoz.

32 Milánó és Siena már 1430 végén vagy 1431 elején szövetséget kötött Firenze ellen. Ekkor a herceg ezer lovast és ugyanennyi gyalogost ígért. 345. Valamint: OSIO, 56 sz. 1431. 12. 03. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrara és Corrado da Vimercate követekhez.

33 GLI ATTI CANCELLERESCHI II, 452 sz. 1431. 10. 12. Cusago. A milánói herceg levele Giacomino da Iseóhoz.

34 ASS. Concistorio 1923 k. 84 sz. 1431. 12.18. Abiategrasso. A milánói herceg levele a városhoz. Kiadása: DRTA X. 203 sz. A koronázásra: E. KOVÁCS 2012, 67–83. Filippo Maria Visconti folyamatosan tájékoztatta Sienát. Amikor Zsigmond Piacenzába érkezett, azonnal megírta. ASS. Concistorio 1927 k. 74 sz. 1432. 01. 04. Milánó. A milánói herceg levele a városhoz. Filippo Maria Visconti rezidenst tartott Sienában. 1432 januárjában ez Pietro Cotta. Uo. 95 sz. 1432. 01. 20. Milánó. A milánói herceg levele a városhoz. Márciusban 973 lirát kapott a várostól. Uo. Bicchcrna 311 k. 61 r. 1433. 03. 12. A megígért katonákat Siena érthető módon sürgette, mivel Niccolò da Tolentino zsoldosvezér emberei folyamatosan támadtak. Uo. Concistorio 1638 k. 11 r.–12 r. 1432. 01. 13. Valamint: Uo. 21 v. 1432. 01. 24.

35 DRTA X. 291.

36 ATTI CANCELLERESCHI II, 457 sz. 1432. 01. 04. Milánó. A milánói herceg levele Albericóhoz és Niccoló Querrierihez.

37 PIEMONTESE.

38 Presbiter cardinalis Sancti Sixti. BCIS. Ms. C III. 2. 91 r. 1456. Chiesa di San Domenico di Siena. Necrologo o sepultario dei laici 1336–1596.

39 PIEMONTESE.

40 BCIS. Ms. C III. 2. 91 r. 1456. Chiesa di San Domenico di Siena. Necrologo o sepultario dei laici 1336–1596.

41 Uo.

42 TOMMASI, 375. Valamint: BUONSIGNORI, 16. A delegáció tagja volt Niccolò Angeli szerzetes is. BEINHOFF, 241.

43 ASS. Concistorio 1927 k. 86. sz. 1432. 01. 13. Piacenza. Zsigmond oklevelele.

44 A város 18 polgárát jelölte ki válaszadóként Zsigmondnak és a milánói hercegnek. Uo. 396 k. 58 v. 1432. 02. 14. Hat személyt adott minden „Monte."

45 DRTA X. 205. sz. 1432. 02. 05. Piacenza. Zsigmond oklevelele.

46 TOMMASI, 375. Valamint: BUONSIGNORI, 16. Továbbá: Concistorio 1638 k. 54 v.–55 r. 1432. 03. 04. Siena újabb követeket küldött Piacenzába. Uo. 396 k. 48 r. 1432. 02. 04. Ezek: Antonio di Chiecco Petrucci *(miles)*, Pietro de'Micheli és a sienai püspök, Carlo d'Agnolino. Valamint: Uo. 50 r. 1432. 02. 07. Zsigmond folyamatosan írt Piacenzából Sienába. Uo. 56 v. 1432. 02. 13. Valamint: Uo. 1638 k. 37 v.–38 r. 1432. 02. 17. Továbbá: Uo. 54 v.–55 r. 1432. 03. 04.

47 Uo. 37 v.–38 r. 1432. 02. 17.

48 Uo. 54 v.–55 r. 1432. 03. 04.

49 Uo. 1928 k. 42 sz. 1432. 03. 03. Milánó. A milánói herceg levele a városhoz.

50 Zsigmond 1432. 03. 22. és 1432. 05. 25. között tartózkodott Pármában. PEZZANA 319. Valamint: BOSSI 211. Giuseppe Bossi a BPP 459-es számú kódexét (306–308) használta. (Cronaca di Giovanni Cornazzano, frate dell'Ordine de Predicatori, composta sino l'anno 1355 delle cose di Parma ad altre città d'Italia cominciando all'anno 1036, dal latino in volgare per Angelo Marin Herba da Parma translata ed aggiuntovi de altro autore fino all'anno 1527. 18. századi másolat.)

Továbbá: ENGEL–C. TÓTH 127. Hermann Recre szerint az elutazás dátuma május 25. vagy május 26. DRTA X. 279.

51 ASS. Concistorio 1638 k. 88 v.–89 r. 1432. 04. 09.

52 DRTA X. 257 sz. 1432. 04. 10. Párma. Giovanno da Massa levele a városhoz. Niccolò Angeli szerzetest is ott találjuk Pármában. ASS. Concistorio 1638 k. 141 r. 1432. 05. 14. Valamint: BEINHOFF, 241.

53 DRTA X. 255 sz. 1432. 03. 31. Milánó. Giovanni da Massa levele a városhoz.

54 ASM. Archivio Gonzaga 2185. 1432. 05. 09. Firenze. Ser Gerardino da Foligno levele III. Niccolò d'Este ferrarai őrgrófhoz. A Gonzágák embere hozzávetőlegesen 500 lovasról és 10000 gyalogosról tud. Ez utóbbi szám elolvasása nem tartozik a fő műveim közé, de későbbi adatok arra utalnak, inkább ennyi, mint a másik variáció, a 200. Uo.

55 Ez inkább a mai Castelfranco di Sotto lehet.

56 ASM. Archivio Gonzaga 2185 b. 1432. 05. 17. Firenze. Ser Gerardino da Foligno levele III. Niccolò d'Este ferrarai őrgrófhoz. A Gonzágák embere itt 600 lovasról és 300 gyalogosról írt.

57 A szövegben a „*malci n ordine de cavalli e d'arme e poverissime de dinari*" kifejezést olvashatjuk. Uo.

58 DRTA X. 292. Valamint: ASS. Concistorio 1926 k. 4. sz. 1432. 06. 03. Lucca. Zsigmond oklevele. Hivatkozik rá: DRTA X. 209. sz.

59 ASS. Concistorio 1926 k. 7 sz. 1432. 06. 05. Lucca. Zsigmond oklevele.

60 Uo. 15. sz. 1432. 06. 12. Lucca. Zsigmond oklevele. Továbbá: Uo. 17 sz. 1432. 06. 14. Lucca. Zsigmond oklevele. Kiadása: DRTA X. 211 sz. Valamint: ASS. Concistorio 1638 k. 190 r.–v. 1432. 06. 20. Továbbá: Uo. 198 r. 1432. 06. 25. Valamint: Uo. 1926 k. 27 sz. 1432. 06. 21. Lucca. Zsigmond oklevele. Hivatkozik rá: DRTA X. 212. sz. Továbbá: E. KOVÁCS 2007, 353–364.

61 Siena már június 5-én menlevelet kért követeinek. DRTA X. 210. 1432. 06. 05. Siena.

62 Uo. 353. Valamint: ASS. Concistorio 398 k. 59 r. 1432. 06. 09.

63 DRTA X. 354. 1432. 06. 19. Siena. A város levele Giovanni da Massa követnek. Egy másik példa: Június 15-én a Concistorio 2000 forintot, 600 lándzsást és gabonát szavazott meg a milánói kapitányoknak. A herceg katonáinak a támogatására korábbról is van adat. ASS. Concistorio 398 k. 15 v. 1432. 05. 10.

64 Uo. 1926 k. 31 sz. 1432. 06. 23. Lucca. Niccolò di Angelo da San Gimignano levele a városhoz. Valamint: DRTA X. 354. Továbbá: NARDI 2009, 116–117.

65 Luccába Antonio di Lorenzo da Pisa hozott Sienából egy levelet Zsigmondnak. ASS. Concistorio 1926 k. 32 sz. 1432. 06. 23. Lucca. Giovanni da Massa levele a városhoz.

66 Mathias de Aradicha es Nicolaus Albus de Himanech 10 lóra kaptak menlevelet. *Aulicus*ként említik őket. Uo. 1638 k. 179 v. 1432. 06. 10. Valamint: Uo. 179 r. 1432. 06. 10.

67 Uo. 178 r. 1432. 06. 09. Valamint: Uo. 179 r. 1432. 06. 10.

68 Uo. 190 r.–v. 1432. 06. 20.

69 Uo. 1639 k. 9 v. 1432. 06. 05. (Kiadási hely nélkül.) Giovanni da Massa levele Zsigmondhoz.

70 Uo. 1638 k. 191 v.–192 r. 1432. 06. 21.

71 Uo.

72 Uo. 199 r. 1432. 06. 26. Valamint: DRTA X. 356.

73 ASS. Concistorio 1638 k. 201 r. 1432. 06. 28. Valamint: DRTA X. 356.

74 ASS. Concistorio 1638 k. 203 r. 1432. 06. 30. Valamint: DRTA X. 356.

75 A külváros Siena esetében inkább a városfalakkal határos zöldterületekre értendő.

76 ASS Concistorio 1639 k. 4 r.–v. 1432. 07. 02. Mindezt később kivonatosan megírták a milánói hercegnek. Uo. 18 v.–19 r. 1432. 07. 12.

77 A levél szövegének a megfejtésénél Neumann Tibor (Magyar Tudományos

Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet) húzott ki a bajból. Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!

78 4 r.–v. 1432. 07. 02. Valamint: DRTA X. 356. Gyakorlatilag hasonlóan festették le a sienai helyzetet Giovanni da Massa követnek. k. 4 v.–5 r. 1432. 07. 02.

79 A firenzei és a sienai hadmozdulatokra: TOMMASI 2002, 375–382.

80 Simon (*misser Simone*) káplán Luccából tartott Magyarországra. Megállt Ferrarában, és Pármа felé igyekezett tovább. ASM. Archivio Gonzaga 1181 b. 1432. 07. 04. Ferrara. Ser Gerardino da Foligno levele Gianfrancesco Gonzaga mantovai őrgrófhoz.

81 DRTA X. 356. Ezt Zsigmond sienai bevonulásának a napján Milánóban szintén megírták. ASS. Concistorio 1639 k. 18 v.–19 r. 1432. 07. 12. Siena. A város levele a milánói herceghez.

82 A püspökre: PERTICI 2008, 640. Valamint: BICHI 1725a, 342–343. Vele egy időben kérik fel erre Antonio di Chiecco Petruccit és Pietro de'Michelit is. ASS. Concistorio 1638 k. 33 r. 1432. 02. 08.

83 DRTA X. 353. A három diplomata együtt utazott Zsigmonddal Siena felé. Torriban együtt voltak. Uo. 280. Valamint: ASS. Concistorio 1926 k. 47/2 sz. 1432. 07. 11. Torri. Carlo d'Agnolino sienai püspök levele a városhoz. Giovanni da Massa javasolta azt az utat, amelyen Zsigmond és kísérete a városba vonult. Uo. 43 sz. 1432. 07. 07. Peccioli. Zsigmond oklevelele. Valamint: DRTA. X. 213. sz.

84 Aznap éppen Cecinában tartózkodott. E. KOVÁCS 2013b, 357–382.

85 ASS. Concistorio 1639 k. 9 v. 1432. 07. 06. Hibásan júniust írtak.

86 Uo.

87 Uo. 12 r. 1432. 07. 08. Siena.

88 TOMMASI 2002, 382.

89 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 211033 sz. 1437. 10. 17. Prága. Zsigmond oklevele.

90 Egy Zsigmondhoz írt levélből kiderült, az uralkodó követei öt napja érkeztek meg Sienába. Ők hozhatták a hírt. ASS. Concistorio 1638 k. 174 r. 1432. 06. 05.

91 Uo. 197 r. 1432. 06. 24.

92 DRTA X. 205 sz. 1432. 02. 05. Piacenza. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. 346.

93 ASS. Concistorio 398 k. 19 r.–20 v. 1432. 05. 12. Kiadása: DRTA X. 208 sz.

94 A 150 *provisionati* közül egy *terzó*ból 100 *forrestieri* és ötven *cittadini* lesz.

95 Ezek a következők: Monte dei Nove, Monte dei Dodici, Monte dei Riformatori. A *monte* itt politikai csoportosulásra utal, és nem hegyre. A 14. század második felében egymást váltották a város vezetésében. Ekkor institucionálisan már nem volt szerepük Siena irányításában.

96 16 *litterati*t kellett összeszedniük.

97 Siena által a 18 *provisionati*nak küldött levelet közli: DRTA X. 208. sz. 1432. 05. 12. Valamint: PERTICI 2008, 639–640. A sienai pénzforgalomban ekkor a forint és a dénár mellett a librát (líra), a solidust (soldi) és a denariót is használták, sőt a forrásokban a dukátra is találni utalásokat. A főszövegben mindig a bejegyzésekben használt pénznemet adom meg.

98 GLI ATTI CANCELLERESCHI I, 1431. július 30. Cusago. A milánói herceg levele Gaspare Viscontihez, Franchino da Castiglionihez és Lancelotto Crottihoz. Tamási László udvarmesterre és Hédervári Lőrinc lovászmesterre utalhat. A magyar bárók követségben jártak nála. Ha tovább gondoljuk a dolgot, a milánói herceg embereit nem nevezhetjük a latin nyelv bajnokainak.

99 MEUCCI, 393–394. Többek között Pietro de'Micheli, Tommaso Docci, Battista de Bellante és Urbano Giovanelli nevét olvashatjuk. Később kisebb-nagyobb szerepet játszanak Zsigmond sienai életében. Az utolsó név a listán Pietro Bonacini. NARDI 1974, 28–29. 118–119.

100 A hazahívás hamarább megtörténhetett, hiszen 1432. 06. 24-én már Corsignanóba

indították. Később Montalcinóba ment.
ASS. Concistorio 1638 k. 197 r. 1432. 06. 24.
101 Uo. 398 k. 32 v. 1432. 05. 19.
102 DRTA X. 352.
103 ASS. Concistorio 398 k. 57 v. 1432. 06. 07.
104 Uo. 351–352.
105 Uo. 399 k. 6 v. 1432. 07. 04. Ennek a tartalmát három nappal később elfogadták. Uo. 8 r. 1432. 07. 07. Carlo d'Agnolino sienai püspök, Pietro de'Micheli *decretorum doctor* és Battista di Giovanni Bellante *legum doctor* lehettek a kézbesítők. Uo. 2407 k. 114 v. 1432. 07. 10.
106 1410 és 1438 között a fehérvári Szűz Mária társaskáptalan prépostja. C. TÓTH 2013,42.
107 A magyar követségről Tommaso Fecini is beszámolt. 1432. március 2-án érkezett egy érsek és két nemes. FECINI, 842. Valamint: DRTA X. 292 és 380–381. A cseh főúr nevét a szakirodalomban több alakban is használják (Johann Schwichau von Riesenberg, Jan Svihóvsky von Riesenberg). Én a Jan Švihovsky z Ryzmberka mellett döntöttem.
108 Ekkor még azt gondolták, erre még május közepe előtt egy kis idővel sor kerülhet. Uo. 292. Valamint: ASS. Concistorio 397 k. 4 r. 1432. 03. 02. Továbbá: Uo. 8 r. 1433. 03. 06. Továbbá: Uo. 68 v. 1432. 04. 22. A kötet utolsó számozott lapja a 63 v. oldal. A többire nem írtak jelzetet. Utánaszámoltam, így lett 68 v.
109 Zsigmond három követének a vendéglátáson kívül maximum 100 librát ítéltek meg. Uo. 398 k. 6 v. 1432. 05. 06. A város küldöttei a következők: Pietro de'Pecci, Pietro de'Micheli, Antonio da Batignano és Pietro di Bernardo (Lapini). Uo. 7 r. 1432. 05. 06. Az első két diplomata fogalmazta a Zsigmond embereinek szánt választ. Uo. 9 r. 1432. 05. 07. Valamint: Uo. 12 r. 1432. 05. 08.
110 Episcopus cardinalis Ostiensis et Velletrensis.
111 Siena fennhatósága alá tartoztak
112 DRTA X. 207. sz. 1432. 05. 08. Siena. Emlékeztető Zsigmond követeinek. Hasonlóan tudja Giogurta Tommasi is. TOMMASI, 375–376.
113 Niccolò da Tolentino Firenze zsoldjában állt, és Luccánál Zsigmond csapatai ellen harcolt. E. KOVÁCS 2007, 353–364.
114 ASS. Concistorio 1638 k. 88 v –89 r. 1432. 04. 09. Valamint: DRTA X. 207. sz. 1432. 05. 08. Siena. Emlékeztető Zsigmond követeinek. Továbbá: ASS. Concistorio 1638 k. 140 r.-v. 1432. 05. 13. A Sienában begyűjtött híreket azonnal továbbították a Zsigmond udvarában tartózkodó követeknek. Uo. 141 r. 1432. 05. 14.
115 Az időpont kicsit korainak tűnik, a luccai harcok idején vagyunk. Tallócira ott komoly feladatok várhattak. Talán nem ő vezette a csapatot. FECINI, 843.
116 Uo. 844.
117 ASS. Concistorio 1926 k. 43 sz. 1432. 07. 07. Peccioli. Zsigmond oklevelele. A szövegben ezt olvashatjuk: „*Venimus enim hesterna die de Lucca.*" Ezt a dátumot fogadom el. Bartolomeo Martini július 5-re tette Zsigmond elutazását. ASL. BIBLIOTECA, Storia Diplomatica di Lucca scritta da Girolamo Sesti, con indice delle cose notabili ad appendice di Documenti citati nell'opera. Ms. 62. Nr. 35. 1432. 07. 14. Lucca. Bartolomeo Martini levele testvéréhez, Giovannihoz. Valamint: ASS. Concistorio 1926 k. 43/1 sz. 1432. 07. 07. Pecioli. Zsigmond oklevele. A szövegben azt írták: „*Venimus enim hesterna die de Lucca feliciter ad Pontemsacri.*"
118 Giogurta Tommasi 17. századi történetíró úgy tudja, Lodovico Colonna vezetése alatt a következő tisztek szolgáltak: Ardiccione da Carrara, Stefano Ungaro, Ceccone d'India, Bartolomeo da Gualdo, Giovanni Fregoso, Villanuccio és Santi Seragnuoli. A sienaiak közül misser Guglielmo és Antonio di Checco Rosso Petrucci. TOMMASI 2002, 381–382.
119 FECINI, 844. Tommaso Fecini (1441–1495) krónikája az 1431 és az 1479-es évekről szól. Életére: ZARILLI. A korai szakirodalomban úgy tárgyalják, mint a város kapitányát. BICHI, 230–232.

1432 májusában már Siena szolgálatában állt. ASS. Concistorio 1638 k. 140 r–v. 1432. 05. 13. Zsigmond elutazása után továbbra is a városi seregek vezetője. Valamint: Uo. 404 k. 12 v. 1433. 05. 10.

120 PEDRINO, 340.

121 MALAVOLTI, 24.

122 ASS. Concistorio 1926 k. 43/1 sz. 1432. 07. 07. Pecioli. Zsigmond oklevelele. A dátumban olvashatjuk: *„in descensu nostro campestri retro castellum Peccioli"* Valamint: DRTA X. 280.

123 FECINI, 844.

124 DRTA X. 280

125 Uo.

126 ASS. Concistorio 1926 k. 48 sz. 1432. 07. 11. Torri. Carlo d'Agnolino sienai püspök, Pietro de'Micheli és Battista de Bellante levele a városhoz. Valamint: DRTA X. 280. A szövegben azt írták, az elmúlt este érkeztek Radicondoliból Torriba.

127 ASS. Concistorio 1926 k. 47/2 sz. 1432. 07. 11. Torri. Carlo d'Agnolino sienai püspök, Pietro de'Micheli és Battista de Bellante levele a városhoz. Valamint: DRTA X. 280.

128 Uo.

129 Uo. Tommaso Fecini a bevonulást kilencre teszi. FECINI, 844.

130 Zsigmond itáliai itineráriumára: E. KOVÁCS 2013b, 357–387. Ide az előző nap érkezett meg. ASS. Concistorio 1926 k. 53 sz. 1432. 07. 12. Sinalunga. Lodovico Colonna levele a városhoz.

131 Az uralkodói utazások és a ceremóniák kapcsolatára alapmunka Anna Maria Drabek könyve. DRABEK. Nem sorolom fel a témával foglalkozó szakirodalmat, Gerrit Jasper Schenk ezt két munkájában tökéletesen megtette, értelmetlen lenne ezeket megismételni. Eggyel kivételt teszek. Nem azért, mert Schenk munkája után (SCHENK 2003) jelent meg, hanem mert jól látszik, az „Adventus" kutatás milyen lehetőségeket hordoz még magában. ADVENTUS, 2009. A kötetre Skorka Renáta (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet) hívta fel a figyelmemet. Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm.

132 SCHENK 1996.

133 A 14–15. századi uralkodói és egyházi adventusok közötti hasonlóság szembetűnő, de ezzel most nem foglalkozom. Zsigmond itáliai bevonulásaira 1432-ben és 1433-ban: E. KOVÁCS 2013a, 351–379.

134 Az 1432. augusztus 20-i tanácsülésről készült bejegyzés szövege felé írták oda a megérkezés dátumát és idejét. *„Die Sabbati duodecima Iulii, qua imperator intravit circa horam nonam."* ASS. Consiglio Generale I. Deliberazioni 217 k. 25 r. Valamint: Uo. Concistorio 399 k. 16 v. 1432. 07. 12. Peruzzo di Paolo da Montalcino közjegyző is beírta a dátumot az iratai közé: *„Die Sabbati XII Iulii MCCCCXXXII Sigismundus Romanorum imperator intrat civitatem Senarum cum maximo gaudio.„* Uo. Notarile Ante-Cosimato 344 k. 136 r. Peruzzo di Paolo da Montalcino közjegyző irata.

135 Sienában konzekvensen imperátornak nevezik Zsigmondot. Én csak az 1433. május 31-i császárrá koronázás után hívom így.

136 Ha az elbeszélők és az iratok tartalma megegyezik vagy hasonló, azt jelezni fogom.

137 WINDECKE, 289. fejezet.

138 Fecini, 844. Valamint: ASS. Concistorio 399 k. 16 v. 1432. 07. 12. A kolostorra: TURRINI 1997, 69.

139 TORRITI 2000, 286.

140 TOMMASI, 383. Giovanni Pini prior és Tommaso Docci jelenlétére: ASS. Concistorio 399 k. 16 v. 1432. 07. 12.

141 Uo.

142 Uo. 2407 k. 114 v. 1432. 07. 12.

143 FECINI, 844.

144 TOMMASI, 382.

145 FECINI, 844.

146 SCHENK 1996, 60–61.

147 VILLANI, 256. Az adatra Csukovits Enikő (Magyar Tudományos

Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet) hívta fel a figyelmemet. Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!

148 MORANDI, 426. A festést 1432. 07. 09-én rendelték el, 1643 libra, 1 solidus és 4 dénár értékben. A birodalmi sast festették meg. ASS. Concistorio 402 k. 35 r. -v. 1433. 01. 25. A korszak sienai pénzeire: BALBI DE CARO–ANGELI BUFALINI, 254–258 és 259–261. Valamint: DEL MANCINO, 139–153.

149 ASS. Concistorio 391 k.

150 Uo. 397 k. 1 r.

151 PERTICI 2008, 641.

152 FECINI, 844. A kulcsok átadására: ASS. Concistorio 399 k. 16 v. 1432. 07. 12.

153 TOMMASI, 382.

154 FECINI, 844. Zsigmond a kulcsok átadásakor ezt mondta: „*Ego committo vobis eas*" ASS. Concistorio 399 k. 16 v. 1432. 07.12.

155 TOMMASI, 383. Valamint: ASS. Concistorio 399 k. 16 v. 1432. 07. 12. Tommaso Doccit az első, míg Pietro de'Peccit a második helyen jelölték ki a beszédek elmondására néhány nappal a bevonulás előtt. Uo. 6 r. 1432. 07. 04.

156 MAZZINI, 255.

157 FECINI, 844. Siena három „*terzo*"-ból állt. (Terzo di Camollia, Terzo di Città és a Terzo di San Martino.)

158 LIBERATI, 162–165. Valamint: ROTUNDO, 503–505.

159 A szövegben a „*pro spazatura lavia dalaporta allarcho alprato atufi*" kifejezést olvashatjuk. ASS. Concistorio 2475 k.17 r. 69 v. 1432. 07. 12.

160 FECINI, 844

161 TOMMASI, 383. A testőrség számáról írt szavait kezeljük erős kritikával.

162 Nevüket lejjebb közlöm.

163 FECINI, 844–845.

164 TIZIO 1992, 195. Sigismondo Tizio döntő részben Tommaso Fecini krónikáját veszi át. Munkájához már levéltári anyagot is felhasznált. Életére: PICCOLOMINI 1903. Gyakorlatilag Zsigmond sienai bevonulására mindenki Tommaso Fecini és Sigismondo Tizio munkáját veszi alapul. MALAVOLTI, 24–25. Valamint: PERTICI 1995, 21.

165 DÉVAY, 4. Zsigmond szálláshelyéről később írok.

166 ASS. Concistorio 398 k. 18 v. 1432. 05. 12. Hét nappal később Geno di Niccolò Geno négyszáz librát kap Zsigmond elszállásolása ügyében. Uo. 32 v. 1432. 05. 19.

167 Uo. 1639 k. 19v.–20 r. 1432. 07. 12 után. A város levele a milánói herceghez.

168 Uo. 2475 k. 17 r. 69 v.1432. 07. 12.

169 A szövegben a „*pro centum quatuor nobilibus Romanorum civibus electis ad ludendum et faciendum plausam et festivitatem coram serenissimo rege Romanorum in adventu eius ad Urbem*" kifejezést olvashatjuk. ASR. Camerale I. 826 k. 83 r. 1433. 05. 18.

170 TOMMASI, 338. Emil Werunsky szerint a „*palazo de' Salimbeni, nel palazo grande del mezzo*" kifejezés egy hibás olvasat, a helyes a „piazza grande del mezzo," tehát a Piazza del Campo. WERUNSKY, 150. 154. A Salimbeni család palotájának ismerjük a helyét. SCHENK 1996, 103.

171 FECINI, 863. Valamint: TIZIO 1998, 285–287.

172 IV. Károly négy, III. Frigyes két alkalommal járt a városban. WIDDER, 389–472. Valamint: LAZZERONI, 271–397. Kizárólag az elbeszélőket használtam.

173 TOMMASI 2002, 338. Valamint: ROSSI 1930, 14–15. Továbbá: SCHENK 2006, 161–179.

174 PARDUCCI, 307–308.

175 Uo.

176 Uo. 308. Valamint: TIZIO 1998, 285–287. Továbbá: RAINER, 455–468.

177 FECINI, 864.

178 HACK. 158. A kötetre Kiss Farkas Gábor (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar) hívta fel a figyelmemet. Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!

179 Életére: PROCACCIOLI. V. Lászlóra: PARDUCCI, 371–373.

180 FECINI, 864.

181 HYE, 373–379.

II. Siena hegyén

182 CATONI 1964, 1–4. Rövid összefoglalót ad a kulturális kapcsolatokról.
183 VERESS, 331.
184 CHARTULARIUM, 394. Dátuma: 1332. 12. 21.
185 A szövegben a *„deflararet et devirginaret et carnaliter cognosceret"* kifejezéstolvashatjuk.
186 VERESS, 20–22.
187 A sienai egyetemre: NARDI 1991, 9–24. Valamint: DENLEY 1991, 27–44. A sienai oktatásra: NARDI 1996. Valamint: DENLEY 2006. Továbbá: HORVÁTH, 52.
188 A diákok mindennapi életére vonatkozó rendeletekre 1415 és 1416 között: CATONI 1973, 176-182.
189 ZDEKAUER, 40–41. A szövegben a *„Io non pensavo che l'offizio mio si stendesse avere a conversare cholli scholari: vorrei inanzi conversare cholli Ungheri"* kifejezést olvashatjuk. LÁNCZY, 113.
190 ASS. Concistorio 394 k. 52 v. 1431. 09. 30. Valiallo ma Anghiari városkában van.
191 Uo. 400 k. 10 v. 1432. 09. 10.
192 AVANZATI, 469.
193 SÁRKÖZY, 253. Életére és munkásságára: HORVÁTH, 52–62.
194 ASS. Biccherna 641 k. 114 v. 1422. 07. 29. (Új számozás.)
195 A szenteltvíztartón a *„Giovanni delle Bombarde fecit 143.."* felirat olvasható. HORVÁTH, 62–67. A tanulmánynak nem témája a sienaiak magyarországi jelenléte. Erre is van adatunk, elég a Magyarországon tartózkodó két sienai aranyművesre utalni. Ők a 13. század tízes éveiben érkeztek hazánkba. MIHALIK, 87–101.
196 ASS. Notarile Anti-Cosimato 334 k. 69 r. 1433. 07. 24. Girolamo da Siena közjegyző irata.
197 Uo. Biccherna 1132 k. 568 r. 1433. 04. 06.
198 PICCINI-TRAVIANI, 168. 207. 212. 214. Rajtuk kívül tudomásunk van Pietro di Giovanni da Schiavoniáról (1423) és Pilippo Schiavóról (1432). Ez utóbbi Niccolò Picino zsoldosvezér csapatához tartozott. Uo. 215. 218.
199 BANFI 1942, 164–165. Valamint: SÁRKÖZY, 251. Alsáni Bálint 1407. augusztus 8-án vonult be Firenzébe, ahol nagy tisztelettel fogadták. A várostól egy szép zászlót kapott ajándékba. DIARIO FIORENTINO, 246. Valamint: ÁLDÁSY 1903, 118–121.
200 ASS. Concistorio 399 k. 36 v. 1432. 07. 30.
201 Uo. 2162 k. 26 v. 1405.
202 Uo. 27 r. 1405.
203 Uo. Biccherna 642 k. 19 v. 1430. 12. 30. (Ebben a kötetben végig az új számozás alapján adom meg a jegyzeteket.) Fontosabb fizikális tulajdonságukat mindkét bejegyzésben leírják. Az összehasonlítás után úgy tűnik, ugyanarról a katonáról készültek. Uo. 622 k. 54 v. 1432.
204 Uo. Concistorio 391 k. 10 r. 1431. 03. 12. Valamint: Uo. 36 r. 1431. 04. 23.
Ebben a kötetben Johannes Ungarusként említik Ugyanarról a katonáról van szó. Uo. 392 k. 16 r. 1431. 06. 06. Továbbá: Uo. 55 v. 1431. 06. 14. Valamint: Uo. 58 r. 1431. 06. 16.
Továbbá: Uo. 396 k. 4 v. 1432. 01. 02.
Valamint: Uo. Biccherna 311 k. 104 v. 1433.
205 Uo. Concistorio 392 k. 60 r. 1431. 06. 18.
206 Uo. Biccherna 640 k. 76 r. 1431. 04. 14. és 05. 27. között. Valamint: Uo. 1431. 03. 12. Továbbá: Uo. 76 v. 1431. 02. 10. és 1431. 03. 13. között
207 Uo. 642 k. 29 r. 1431. 07.
208 Uo. 37 v 1431. 08. 18. Valamint: Uo. 37 v. 1431. 08. 02.
209 Uo. 30 v. 1432. 02. 24.
210 Uo. 621 k. 2 r. 1432. 04. 23. A lista ezen a napon készült.
211 Francesco Piccinino magyar zsoldosaira: Függelék I
212 ASS. Concistorio 398 k. 61 v. 1432. 06 11. A kötetben a lap tetején hibásan júliust írtak. Valamint: Uo. Biccherna 642 k. 51 r.1432. 06.24.
213 Uo. 311 k. 33 r. 1433. 01. 30. Valamint: Uo. 160 v. 1433. 02. 05. Úgy tűnik, Zsigmond elutazása után is alkalmazták. Uo. 311 k. 122 v. 1433.
214 Uo. 640 k. 87 v. 1432. 07. 21. Az íjászok *(ballestrieri)* 11, a gyalogosok *(pavesini)* 12 solidust kaptak egy hónapra. Augusztus 27-ig maradtak. Uo. 88 r. 1432. 08. 27.

215 Uo. 642 k. 57 r. 1432. 08. 17.
Valamint: Uo. 63 r. 1432. december.
216 Uo. Concistorio 1639 k. 195 r.-v.1432. 12. 18.
217 Giacomo Dongaria 1433. 05. 22-én lépett a város szolgálatába. Uo. Biccherna 640 k. 112 r. 1433. 05. 22.
218 Uo. 311 k. 154 r. 1433. 01. 14.
219 Kizárólag Zsigmond német-római királysága (1410–1437) idejét tárgyalom.
220 MONTAURI, 771. Misser = messer.
221 MILANESI 1854, 39. sz. 1414. 05. 17. Moncalvo. Zsigmond oklevelele.
222 Uo. 40. sz. 1414. 06. 13. Siena.
A város levele Zsigmondhoz.
A király oklevelét familiárisa, Grasso hozta, és a választ ugyancsak ő vitte magával.
223 ASF. Diploma imperiali. 1414. 09. 06. Zsigmond oklevelele.
A RI XI/2. kötetében nincsen meg az irat. Az eredetit eddig nem találtam meg. A kiadás helyét nem ismerjük. Erre Koblenz és Heidelberg között kerülhetett sor. ENGEL–C. TÓTH, 98.
224 BAUM 1993, 93.
225 RI XI/1. 976 sz. 1414. 05. 09. Pontestura. Zsigmond oklevele.
226 PIEMONTESE. Valamint: UGURGIERI I/1, 436.
227 MONTAURI, 782–783. Valamint: BUONSIGNORI, 272–273.
228 MONTAURI, 788.
229 ZsO VII. 704 sz. 1418. 06.26. Firenze. Contes Naddi Malavolti szupplikációja. Később aszúágyi főesperesként, esztergomi és pécsi kanonokként, valamint káptalani vikáriusként *(vicarius in spiritualibus)* említik. ZsO VIII. 868 sz. 1421. 08. 17. A boszniai káptalan oklevele.
1423-ból ismerem róla az utolsó adatot.
ZsO X. 649 sz. 1423. 05. 22. A pécsi káptalan oklevele. Valamint: ASF. Diploma imperiali. 1420. 07. 28. Prága. Zsigmond oklevele.
A RI XI/2. kötetében nincsen meg az irat.
Az eredetit eddig nem találtam meg.
230 MONTAURI, 794–795.
231 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 11239 sz. 1422. 07. 26. Buda város oklevele.
Valamint: VÉGH, 232.
232 BRANDMÜLLER 2002, 203–215.
233 RI XI/1. 5688 sz. 1423. 11. 30. Székesfehérvár. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. 5847 sz. 1424. 05. 17. Visegrád. Zsigmond oklevele a regensburgi tanácshoz.
Továbbá: RI XI/2. 6245 sz. 1426. 03. 26. Tata. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. 8660 sz. 9 1431. 07. 02. Nürnberg. Zsigmond oklevele.
234 MONTAURI, 802.
235 RI XI/2. 7610 sz. 1430. 01. 24. Pozsony. Zsigmond oklevele.
236 Uo. 8601 sz. 1431. 06. 05. Bamberg. Zsigmond oklevele.
237 ASS. Concistorio 1638 k. 179 v. 1432. 06. 11.
238 Szerb Antal sorait a bevezetőben idézem.
239 DRTA X. 351. 1432. 06. 01 és 19
Valamint: ASS. Concistorio 1638 k. 189 v. 1432. 06. 20.
240 Uo. 1926 k. 40. sz. 1432. 07. 01. Lucca. Giovanni da Massa levele a városhoz.
Kivonatosan: DRTA X. 351.
241 A neveket betűhíven közlöm.
242 Brunoro e Bartolomeo della Scala. A név után zárójelben szereplő szám a kíséretre utal.
243 Tallóci Matkó (ispán) és Tallóci János.
244 Kaspar Schlick (alkancellár).
245 Frangepán István (dalmát-horvát bán).
246 Hédervári Lőrinc (lovászmester).
247 Tamási László (udvarmester). Valójában ezzel a címmel 1366-ban találkozunk. 1381-ben az akkori ajtónállómester kapta a feladatot, és ettől kezdve a két méltóság egyesítve maradt. ENGEL I, 51.
Ennek ellenére az itáliai forrásokban következetesen használt udvarmesterként említem.
248 Gatalóci Mátyás (titkos alkancellár).
249 Jan Švihovsky z Ryzmberka (cseh főúr).
250 Elírás. Valójában Alexander de Masovia trentói püspök.
251 FECINI, 845.
252 TIZIO 1998, 197.
253 A szöveg a katonák számát konfúzan adja meg. Máskor ezer magyar gyalogosról és ötszáz íjászról írt. Uo.

254 FECINI, 844–845.
255 Tallóci Malkó és Tallóci János. Az utóbbi személyét egy másik sienai irat segítségével tudtam azonosítani.
ASS. Biccherna 1132 k. 559 v.
256 Frangepán István
257 Kaspar Schlick.
258 Hédervári Lőrinc.
259 Tamási László.
260 Gatalóci Mátyás.
261 Jan Švihovsky z Ryzmberka.
262 Véleményem szerint a keresztnév Wilhelm von Monfort grófot, Tettang urát takarja
RI XI/1. 1540 sz. 1415. 03. 29. Konstanz. Zsigmond oklevele. Pármában biztosan a kíséret tagja volt.
RI XI/2. 9126 sz. 1432. 05. 06. Párma. Zsigmond oklevele.Mantovából is van róla adat. Uo. 9674 sz. 1433. 09. 22. Mantova. Zsigmond oklevele. Bázelben szintén az uralkodó környezetében találjuk. Uo. 9799 sz. 1433. 11. 10. Bázel. Zsigmond oklevele.
A pápához küldték követségbe. Van még egy Guglielmusunk.
Angol és parancsnokként említik.
ASS. Biccherna 311 k. 33 r.1433. 01. 30.
És még egy. Guglielmus Tedesco. Szintén parancsnok. Uo.
263 Nem tudom azonosítani.
264 Nem tudom azonosítani őket.
265 DRTA X. 115 sz. 1431. 11. 13. Milánó. Antonio Landi sienai polgár levele a városhoz.
266 ASS. Concistorio 1923 k. 84 sz. 1431. 12. 18. Abiategrasso. A milánói herceg levele a városhoz. Kiadása: DRTA X. 203. sz.
267 A szövegben a *„mille cavalli et de' di richi et gentili baroni"* kifejezést olvashatjuk.
DRTA X. 255 sz. 1432. 03. 31. Milánó. Giovanni da Massa levele a városhoz.
268 ATTI CANCELLERESCHI II, 527 sz. 1432. 04. 16 Milánó. A milánói herceg levele Corrado di Carreto savonai őrgrófhoz.
269 Egy korabeli adat szerint a királyi bandérium létszáma ezerfős.
Rájuk gondolok, amikor hivatásos (zsoldos) katonákról írok. DECRETA 1301–1457, 426.
270 CIAMPI 1872, 124–125.
271 ASS. Concistorio 400 k. 44 v. 1432. 10. 16.
272 A kíséretre: Függelék III.
273 CSUKOVITS 1998, 11–35.
Valamint: E. KOVÁCS 2009, 1362–1377.
274 ASS. Concistorio 400 k. 60 r. 1432. 10. 29.
Valamint: DRTA X. 610.
275 ATTI CANCELLERESCHI II, 571 sz. 1432. 11. 15. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado da Vimercatéhez. Valamint: Uo. 575 sz. 1432. 11. 23. Milánó. A milánói herceg levele Tamási Lászlóhoz. Továbbá: DRTA X. 610.
276 Keresztapaságot vállalt Sienában.
ASS. Biccherna 1132 k. 559 v. 1433. 03. 05.
Februárban Milánóban tárgyalt, de ez még nem zárja ki, hogy volt Magyarországon.
DRTA X. 407 sz. 1433. 03. 10. körül. Siena. Zsigmond instrukciója Niclas von Bladennek.
A magyar anyagban az itáliai út idején nem maradt fent oklevele.
277 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 38518 sz. 1432. 08. 01. Siena. Zsigmond oklevele. Kiadása: FRANGEPÁN, 238–239.
278 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 38521 sz. 1434. 01. 16. Bázel.
Zsigmond oklevele
279 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 12484 sz. 1433. 01. 21. Siena. Zsigmond oklevele.
280 Tudomásom szerint Kanizsai László nem volt ott Rómában.
281 Uo. 12475 sz. 1432. 10. 28. Siena. Zsigmond oklevele. Kiadása: FEJÉR X/7, 418–419. Töredékes
282 ASM. Archivio Gonzaga 1181 b. 1432. 07. 04. Ferrara. Ser Gerardino da Foligno levele I. Gianfrancesco Gonzaga mantovai őrgrófhoz.
283 Az irat másolatban maradt ránk, kiadási évének hibásan az 1436-os évet adják meg, de a dátumfeloldása (január 19.) sem pontos. Tartalma és egyéb adatok alapján hitelesnek tekinthető.
Mivel a megérkezéséről semmit sem tudunk, nem vettem fel a sienai kíséret tagjai közé.

MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 74590 sz.
1433. 01. 22. Siena. Zsigmond oklevele.
284 ASS. Concistorio 1640 k. 42 r.
1433. 02. 20. Valamint: COMMISSIONI,
1397 sz. 1433. 02. 18. Zsigmond oklevele.
285 ASS. Concistorio 1640 k. 43 r. 1433. 02. 20.
Valamint: COMMISSIONI, 1397 sz.
1433. 02. 18. Zsigmond oklevele.
286 Uo. 1433. 02. 19. Zsigmond oklevele.
287 ASS. Concistorio 1640 k. 46 v. 1433. 02. 24.
Nyolc lovassal hagyta ott a várost. Firenze és Bologna felé ment. COMMISSIONI,
1407 sz. 1433. 02. 21.
288 Firenze képviselői csak a városuk fennhatósága alá tartozó területekre adhattak *salvus conductust*.
289 Egyszer nem adták meg a kísérők pontos számát. A jelzetekre: Függelék III.
290 Néhányuk minden bizonnyal csak odacsapódott hozzájuk. Utalások hiányában a valós viszonyok kibogozhatatlanok.
291 Döntő részük Magyarországra mehetett.
292 Az érdektelen feltevések felsorolásától eltekintenék.
293 Dominicus Lekno fia. Apja a gneznói egyházmegyében élt. RI XI/2. 9393 sz.
1433. 03. 12. Siena. Zsigmond oklevele.
294 Zsigmond elnézést kért Paul von Russdorf nagymestertől (Deutschorden), mivel Kapar Stange von Wandofen ilyen sok ideig marad a városban. RI XI/2. 9368 sz. 1433. 02. 21. Siena. Zsigmond oklevele.
295 DRTA X. 610.
296 A Concistorio 1640-es kötetében „H" betűt írtak a margóra, ha magyarokat, pontosabban a katonákat és a pénzek kifizetését említik. Ez az egyetlen jele a „megkülönböztetés"-nek.
297 A jelzetekre: Függelék III.
298 FECINI, 844.
299 ASS. Concistorio 2475 k.
300 ATTI CANCELLERESCHI II, 571 sz.
1432. 11. 15. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado da Vimercatéhez. Valamint: Uo. 575 sz.
1432. 11. 23. Milánó. A milánói herceg levele Tamási Lászlóhoz.
301 CSUKOVITS 1998, 11–35.
Valamint: E. KOVÁCS 2009, 1364.
302 ASS. Biccherna 311 k. 75 r. 1433. 04. 26.
303 A szövegben a „*misser Lanzilagho elquale era rimasto in Siena*" kifejezést olvashatjuk. Uo. 191 v. 1433. 04. 26.
304 Uo. Concistorio 400. 21 v. 1432. 09. 20.
305 Uo. 399 k. 56 v. 1432. 08. 22.
Valamint: PERTICI 2008, 644–645.
306 A szövegben az „*Angelus Imperadore*" kifejezést olvashatjuk.
Ő a hat trombitás egyike. Nem gondolnám „Császár" Angelusként fordítani.
A helyesírási hiba ellenére Zsigmond zenésze lehetett. ASS. Concistorio 399 k. 75 v. 1432. 08. 30. Valamint: PERTICI 2008, 644.
307 Tíz év múlva Sienában a börtönben találunk egy Angelus Paradisi de Buda trombitást. Ezért gondolom, hogy ugyanarról a személyről lehet szó. ASS. Biccherna 741 k. 5 v. 1442. 08. 15. A Galambos (Lagzi) Lajos adatra Nagy Anna doktoranda
(Pontifica Università Lateranense di Roma) hívta fel a figyelmemet.
Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!
308 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár,
44310 sz. 1441. 06. 15. Buda. I.
Ulászló király oklevele.
309 Uo. 44978 sz. 1397. 04. 08. Buda. Zsigmond oklevele.
Kiadása: KUMOROVITZ III, 232 sz.
310 Uo.
311 Április első napján már Budán volt.
ENGEL C. TÓTH, 72.
312 VÉGH, 226. 245.
313 Uo. 232. A szövegben a „*Petrum de Senis Gallicum*" kifejezést olvashatjuk.
MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 11239 sz.
1422. 07. 26. Pest város oklevele.
314 Uo. 44310 sz. 1441. 06. 15. Buda.
I. Ulászló király oklevele.
315 Uo. 44583 sz. 1450. 10. 25. A budai káptalan oklevele.
316 FECINI, 845.
317 CONCILIUM BASILIENSE V, 382.
318 ASM. Archivio Gonzaga 2185 b.

1432. 06. 18. Firenze. Ser Gerardino da Foligno levele III. Niccolò d'Este ferrarai őrgrófhoz.

319 A családnevek kialakulásának szép példájával szembesülhetünk, ha követjük, miként lesz Antonius Gallicusból az évek során Hidegkúti Trombitás Antal. A zenész foglalkozására és lakhelyére utalnak, ellenben származására már nem.
Hidegkút eredetileg a *királyi* trombitások birtoka volt, majd néhány budai polgárral összeházasodott zenész örökjogon megszerezte magának. KUBINYI, 27.

320 ENGEL–C. TÓTH, 126.

321 A király 1430. augusztus 9.-én indulhatott el Pozsonyból a birodalom irányába.
ENGEL–C. TÓTH, 125. 1431. november első, vagy második napján lépett Itália földjére Blegno/Blenio városkánál.
E. KOVÁCS 2013b, 357–387.

322 Erre: Függelék III.

323 Egy 1435-ös oklevélben még két testvérpárt találunk. sajnos a szövegből nem derül ki, hogy Sztáncsi Miklós (Ott volt Toszkánában.) testvére (András) csak Rómában csatlakozott-e a kísérethez, vagy már hamarébb velük tartott.
Ugyan ez vonatkozik Rédei Sandrinra is (Ott volt Toszkánában.), akinek a fivéréről (Mátyás) szintén csak Rómából van adat.
Nyári Andrásról és Mátyásról semmilyen más adatot nem ismerek,
így a családi köteléküket a névazonosság ellenére nem vettem figyelembe.
MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 250969 sz.
1435. 05. 04 Pozsony
Zsigmond oklevele.

324 WERBŐCZY, 190–192. 442.

325 A táblázatot az ENGEL II, valamint az én adattáram alapján állítottam össze.
Mindenkit kigyűjtöttem, akik ott lehettek Sienában és 1432 előtt ismerjük tisztségüket.

326 20 évnek gondolom azt a határt, amikor már akár tisztséghez juthatott valaki.
Mellékesen bárki meg tudna győzni a 15-16-17-18-19-21-22 évek helyességéről is.

327 1479. 03. 19-én született és 1487. 06. 18-án már esztergomi érsek.
CALEFFINI, 342.

328 Birodalmi vikárius címet kapott.
RI XI/1. 176 sz. 1412. 01. 22. Buda. Zsigmond oklevele. A tisztségre: FAVREAU-LILIE, 53–116. Valamint: KONDOR, 122.

329 Esetében kivételt kell tennem. Az első említését 1435-ből ismerjük. ENGEL II, 236
Sienában ellenben ott volt.
Ezért sorolom ide, és az első tisztségét veszem alapul.

330 Rajtuk kívül csak néhányszor ismerjük a halál évét.

331 Nem mindenkiről maradtak adatok.
A kíséretére: Függelék III.

332 A szövegben az *„aureo accinximus cingulo et honore decoravimus militari"* kifejezést olvashatjuk. MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 211033 sz.
1437. 10. 17. Prága. Zsigmond oklevele.

333 ENGEL II, 21–22.

334 Uo. 77.

335 Uo. 81. Egy alkalommal a papját említik.
Ezért gondolok a sienai jelenlétére.
COMMISSIONI, 1405. SZ. 1433. 02. 20.
Valamint: ENGEL II, 81.

336 Uo. 179.

337 Uo. 131.

338 Uo. 6.

339 Uo. 154.

340 Uo.

341 ENGEL II, 189.

342 RI XI/2. 9487 sz. 1433. 06. 08. Róma. Zsigmond oklevele.
Valamint: Uo. 10773 sz. 1434. 09. 08. Regensburg. Zsigmond oklevele.
Életére: STRNAD. Valamint COGO, 295–332.

343 ENGEL II, 236.

344 Uo. 239.

345 Uo. 176.

346 RAGUZAI OKLEVÉLTÁR, 224 sz.
1431. 12. 30. Raguza.
A város levele Zsigmondhoz

347 ENGEL II, 36.

348 Uo. 49.
349 Uo. 77.
350 Uo. 185.
351 Uo. Számtalan ispáni címet most nem sorolom fel.
352 Uo. 236.
353 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80303 sz. 1431. 01. 13. Konstanz. Várdai Miklós levele apjához. Kiadása: ZICHY XII, 112 sz. Valamint: Uo. 114 sz. 1431. 12. 05. és 18. között. Milánó. Várdai Miklós levele apjához.
354 ENGEL II, 254.
355 Köztük számos „felismerhető" nevet találunk, de ők nem töltöttek be számottevő pozíciót, ezért nem tudunk róluk többet, vagy nem maradt fel semmilyen adat. Az „ismeretlen" nemesek a megyében élhették ki politikai ambíciójukat.
356 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 66430 sz. 1432. 10. 28. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: ENGEL II, 10.
357 Uo. 15.
358 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 1248 sz. 1433. 01. 21. Siena. Zsigmond oklevele.
359 ENGEL II, 15.
360 Uo. 36.
361 Uo. 54.
362 Uo. 194.
363 Uo. 72.
364 Uo. 94.
365 Uo. 96.
366 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 90574 sz. 1432. 05. 21. Párma. Zsigmond oklevele.
367 E. KOVÁCS 2009, 1377.
368 ENGEL II, 124.
369 Azt olvashatjuk róla, hogy különböző helyeken, ügyekben és hadjáratban szolgálta testvérével együtt a királyt. Testvére (Fülöp) sienai tartózkodásáról van adatunk. Azt gondolom, ő is ott lehetett. MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 250246 sz. 1432. 07. 26. Siena. Zsigmond oklevele. Engel Pál 1436-tól tartja Külső-Szolnok megyei ispánnak. Már 1432-ben viselte ezt a tisztséget. ENGEL II, 125.
370 Uo. 125.
371 Uo. 38.
372 Uo. 119.
373 Uo. 155.
374 Uo. 208.
375 Uo. 213.
376 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 73101 sz. 1432. 09. 25. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: ENGEL I, 506.
377 Uo. 234.
378 Uo. 235.
379 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 1248 sz. 1433. 01. 21. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: ENGEL II, 240.
380 Erre: Függelék IX.
381 ENGEL II, 172.
382 Uo. 242. Valamint: ENGEL I, 508.
383 1433. február 20-án menlevelet kap egy Johannes de Valko. Akár ő is lehet. COMMISSIONI, 1405 sz. 1433. 02. 20. Valamint: ENGEL II, 253.
384 Uo. 259.
385 ASS. Concistorio 1640 k. 8 v.–9 r. 1433. 01. 08.
386 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 275578 sz. 1433. 07. 25. Róma. Zsigmond oklevele. Valamint: ENGEL II, 264.
387 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 12574 sz. 1434. 01. 17. Bázel. Zsigmond oklevele.
388 Uo. 12707 sz. 1435. 06. 02. Nagyszombat. Zsigmond oklevele.
389 Ez egy 1437-es oklevélből derül ki. Uo. 33414 sz. 1437. 09. 15. Prága. Zsigmond oklevele.
390 Uo. 13088 sz. 1437. 09. 21. Prága. Zsigmond oklevele.
391 Hunyadi Jánoson kívül másokat is fel tudok sorolni. Valamennyi relátort kigyűjtöttem a kíséret tagjai közül, miután a király elhagyta Itáliát.
392 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 265283 sz. 1432. 09. 05. Siena. Zsigmond oklevele.
393 DRTA X. 284 sz. 1432. 09. 05. Siena.

Zsigmond oklevele.
Kivonatosan: RI XI/2. 9237 sz.
394 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 267930 sz. 1432. 09. 14. Siena. Zsigmond oklevele.
395 Uo. Diplomatikai Levéltár, 73101 sz. 1432. 09. 25. Siena. Zsigmond oklevele.
396 Uo. Valamint: Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 244000 sz. 1432. 10. 16. Siena. Zsigmond oklevele.
397 Uo. 273989 sz. 1432. 09. 23. Siena. Zsigmond oklevele. Azt biztosan tudjuk róla, hogy többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Uo. 262600 sz. 1435. 11. 14. Pozsony. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. Diplomatikai Levéltár, 102973 sz. 1438. 03. 25. Buda. Albert király oklevele.
398 Uo. 56969 sz. 1432. 09. 10. Siena. Zsigmond oklevele.
Regesztája: ILA–BORSA, 143.
399 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár 65906 sz. 1438. 02. 24. Buda. Albert király oklevele.
400 Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 250246 sz. 1432. 07. 26. Siena. Zsigmond oklevele.
401 Uo. Diplomatikai Levéltár, 108199 sz. 1432. 09. 29. Siena. Zsigmond oklevele.
402 DRTA X. 734.
403 Névsorukra: Függelék III.
404 RI XI/2. 9365 sz. 1433. 02. 18. Siena. Zsigmond oklevele.
405 Uo. 9370 sz. 1433. 02. 21. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. 9374 sz. 1432. 02. 23. Siena. Zsigmond oklevele.
406 Uo. 9343 sz. 1433. 01. 01. Siena. Zsigmond oklevele.
407 Dominicus Lekno fia. A gneznói egyházmegyében élt. Uo. 9393 sz. 1433. 03. 12. Siena. Zsigmond oklevele.
408 Uo. 9376 sz. 1433. 02. 23. Siena. Zsigmond oklevele. 1433 02. 26-án hazautazásához *salvus conductus*t kap a várostól 14 lóra.
ASS. Concistorio 1640 k. 47 v. 1433. 02. 26.
Valamint: RI XI/2. 9459 sz.
1433. 05. 31. Róma. Zsigmond oklevele.
Továbbá: DRTA X. 734. 1124.
409 ELBEL–ZAJIC, 67. 92–93.
410 RI XI/2. 9388 sz. 1433. 03. 06. Siena. Zsigmond oklevele.
411 Uo. 9335 sz. 1432. 12. 20. Siena. Zsigmond oklevele.
412 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyujtemény, 287576 sz. 1438. 12. 10. Breslau. Albert király oklevele.
413 FECINI, 844. 1432. 07. 12.
Valamint: ÖS. H. H. St. A Reichsregistraturbuch J. 198 v. 1433. 01. 01. Siena. Zsigmond oklevele.
414 ENGEL II, 82. Valamint: C. TÓTH 2013, 55.
415 BEINHOFF, 160–162.
Valamint: RI XI/1. 3092 sz. 1418. 04. 08. Konstanz. Zsigmond oklevele.
416 A pontos dátumot nem tudjuk. SCALAMONTI, 67–68 és 97 es fejezetek.
417 RI XI/2. 9803 sz. 1433. 11. 11. Bázel. Zsigmond oklevele.
418 Uo. 11200 sz. 1435. 09. 27. Pozsony. Zsigmond oklevele.
419 Többször járt követségben Zsigmond megbízásából. *Phisicus*ként említik. ASS. Concistorio 1639 k. 206 r. 1432. 12. 28.
Valamint: PALACZKY, 843 sz. 1433. január. Siena. Zsigmond király instrukciója a bázeli zsinathoz.
420 KINDLER VON KNOBLOCH, 154.
421 RI XI/2. 8848 sz. 1431. 09. 12. Landsberg. Zsigmond oklevele.
422 A szövegben a *„reprensalia"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 9412 sz. 1433. 04. 18. Siena. Zsigmond oklevele.
423 KINDLER VON KNOBLOCH, 154.
Valamint: RI XI/2. 9434 sz. 1433. 05. 31. Róma. Zsigmond oklevele.
424 KINDLER VON KNOBLOCH, 156.
425 Uo. 155.
426 CONCILIUM BASILIENSE II, 194.
Azért vettem fel a listára, mert a dátum megengedi a feltételezést, mégpedig az esetleges sienai jelenlétről.
Ez okán negligálom Petrus Wacker királyi titkár személyét, aki szintén a bázeli zsinaton képviselte Zsigmondot, de már 1433. augusztus 17-én. Uo. 465.

427 RI XI/2. 9228 sz. 1432. 08. 26. Siena. Zsigmond oklevele.

428 ASS. Concistorio 399 k. 39 r. 1432. 08. 01. Valamint: DRTA X. 463. Máskor bullakészítőként *(bullator)* említik, és Petrus de Ungariának nevezik. Ekkor 20 librát kapott az aranybullák fejében.
ASS. Concistorio 400 k. 9 v. 1432. 09 10.

429 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 50526 sz. 1432. 10. 18. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: ÁLDÁSY 1904, 13–14.

430 A közép-európai festett oklevelekről legújabban Martin Roland és Andreas Zajic írt egy elképesztően alapos cikket.
A szerzők ezt az iratot nem elemzik, minden bizonnyal, mert itáliai mesternek tulajdonítják a címert. ROLAND–ZAJIC, 365–370.
A tanulmányra Szovák Kornél (Pázmány Péter Katolikus Egyetem) hívta fel a figyelmemet. Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!

431 Ezt a függelékben jelzem, de csak egy darabnak számolom.

432 RI XI/2. 9526. sz. 1432. 06. 27. Róma. Zsigmond oklevele.

433 A szövegben a *„nec habetur de verbo ad verbum in registro quinto circa litteras datas in Placentia"* kifejezést olvashatjuk.
ÖS. II. H. St. A. Reichsregister. Band K. 2r.

434 Demonstrálásként egy példa.
Raguza levéltárában számos olyan irat maradt ránk, amelyekből kiderül, hogy a „Romzug" idején összeköttetésben álltak a királlyal.
Így Sienában is. RAGUSAI OKLEVÉLTÁR, 230 sz. 1432. 11 11. Raguza.
A város levele Zsigmondhoz.

435 Az oklevelekre: Függelék VI.
Nem mindennap adtak ki iratot, hanem a hét minden napján. Kizárólag a pontosan datált okleveleket használom.

436 Nagyboldogasszony (08. 15. = 1 db.). Mindszentek (11. 01. = 7 db.). Karácsonykor és húsvétkor adtak ki oklevelet.

437 1432 júliusában csak 12 oklevél készült a kancelláriában, de ezt nem számolom bele a „versenybe", mert a hónap 12. napján kezdődhetett csak el a sienai munka.

438 Zsigmond 288 napot élt Sienában.

439 Zsigmond 1432. október 8. és 18. között biztosan nem tartózkodott a városban.
E. KOVÁCS 2013b, 357-387.
Ennek ellenére ez idő alatt legalább 12 diplomát adott ki Sienából.
A város egy levelet Castelnuovo Berardengába (Zsigmond ott van) küld.
ASS. Concistorio 1639 k. 118 v. 1432. 10. 21.
Az uralkodó ide ment, olvashatjuk máshol.
Uo. 400 k. 61 r. 1432. 10. 30. Október 26-án Siena úgy határozott, a borgóba nem kell magyarokat vezényelni. A király talán ekkor már nem volt ott. Uo. 1639 k. 123 v. 1432. 10. 26. Valamint: DRTA X. 613.
A hónap 30. napján már a városban találjuk. Uo. 615. Ha október 29-ig számoljuk a távollétet, akkor 27 oklevélről beszélhetünk.

440 Gersei. MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 273989 sz. 1432. 09. 23. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. 273990 sz. 1432. 12. 09. Siena. Zsigmond oklevele. Bassányi György és Spácai Marton. Uo. Diplomatikai Levéltár, 73101 sz. 1432. 09. 25. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 244000 sz. 1432. 10. 16. Siena. Zsigmond oklevele.

441 KOSZTOLÁNYI 1933.

442 Novemberi dátum alatt. CHRONIK, 385.

443 RI XI/2. 9242 és 9243 sz. 1432. 09. 09. Siena. Zsigmond oklevele.

444 Uo. 9372 sz. 1433. 02. 22. Siena. Zsigmond oklevele.

445 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 244709 sz. 1432. 12. 13. Siena. Zsigmond oklevele. Kiadása: URKUNDENBUCH, 2166 sz.

446 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 244710 sz. 1432. 12. 14. Siena. Zsigmond oklevele. Kiadása: URKUNDENBUCH, 2167 sz.

447 Uo. 2168 sz. 1432. 12. 21. Siena. Zsigmond oklevele.

448 RAGUSAI OKLEVÉLTÁR, 226 sz. 1432. 03. 22. Raguza.
A város levele Zsigmondhoz.

III. Bursam tuam magis Sigismundus pandit

449 DRTA X. 280.
450 ASS. Concistorio 2407 k. 114 v. 1432. 07. 10. Rosia városkába Zsigmond július 11-én érkezett meg. DRTA X. 280
451 Tommaso Fecini a „*soma*" kifejezést használja. FECINI, 845. A Sigismondo Tizio-féle latin változatban ez „*sarcina*". TIZIO 1998, 196.
452 A „*pertica*" rudat jelent. Nyárs vagy olyan bot, ahová szállításkor felkötötték a lábasjószágot.
453 Tommaso Fecini szövegében „*uova*" (szőlő) áll. FECINI, 845. Az „uo" kezdőhangokat akár o-ként is olvashatjuk. Így a szó tojást jelentene. Mivel Sigismondo Tizio beszámolójában az „*ovum*" szót használja, én is ennek fordítom. TIZIO 1998,196.
454 Számomra megfejthetetlen mértékegység az „asztal". Legalábbis a nagysága.
455 Tommaso Fecini a *morselletto* kifejezést használja. FECINI, 845. Ez fenyőmagos sütemény. TIZIO 1998,196.
456 40 nagy gyertya és 20 köteg gyertya is szerepel a felsorolásban. FECINI 845.
457 AOMS. 260 k. 40 v. (Régi jelzete 407 k.). A kötet 1432. 05. 01. és 1433. 04. 30. közötti bejegyzéseket tartalmaz, és Apollonio di Guido camerlengo jegyzi.
458 BRUNETTI, 197.
459 ASS. Concistorio 399 k. 40 v. 1432. 08. 04. A következő bejegyzésben kétszer utalnak az élelmiszerekre. Az elsőből megtudjuk a 400 forintos értéket. Uo. 42 v. 1432. 08. 06. Valamint: Uo. 49 r. 1432. 08. 03. Továbbá: Uo. 59 v. 1432. 08. 24. 100 forintot utaltak ki. Valamint: Uo. 64 r. 1432. 08. 29. 100 forintot utaltak ki. Grossetóból 50 mérő (modus) gabonát hozattak Zsigmondéknak. Uo. 65 r. 1432. 08. 29. Ugyanerről: Uo. 66 r. 1432. 08. 30. Tallóci Matkón és Brunoro della Scalán keresztül 600 forintot utaltak ki. Uo. 65 v. 1432. 08. 29. Valamint: Uo. 400 k. 3 r. 1432. 09. 02. Szintén ők kapják meg azt a 300 forintot, amit Zsigmond és kíséretének a kenyérvásárlására utalt át a város. Uo. 5 r. 1432. 09. 03. További kenyerek: Uo. 17 r. 1432. 09. 17. Kenyér, bor, hús, gabona, só: Uo. 21 v. 1432. 09. 20. Valamint: Uo. 399 k. 31 r. 1432. 07. 26.
460 A gyümölcs, a bor és a kenyér beszerzésére hat polgárt fognak kijelölni. Uo. 3 r. 1432. 09. 02.
461 Uo. 2176 k. 3 r. 1432. 09. 17.
462 A jelzetekre: Függelék VIII.
463 Ezt általában mindig megemlítik. ASS. Concistorio 399 k. 36 v. 1432. 07. 30.
464 Uo. 42 v. 1432. 08. 06. Ezzel az üggyel többször foglalkoztak. Uo. 49 r. 1432. 08. 13.
465 Uo. 36 v. 1432. 07. 30. Valamint: Uo. 38 r. 1432. 07. 31. Továbbá: Uo. 38 v. 1432. 08. 01. Valamint: Uo. 42 v. 1432. 08. 05. Továbbá: Uo. 400 k. 16 v. 1432. 09. 15. Valamint: Uo. 21 v 1432. 09. 20. Lisztet adnak el magyaroknak. Uo. 37 r. 1432. 10. 08.
466 CSERNUS 1995, 129.
467 E. KOVÁCS 2008a, 84.
468 ASS. Biccherna 311 k. 121 r. 1433.
469 Ott volt Rómában. CSUKOVITS 1998, 11–35. Valamint: E. KOVÁCS 2009, 1367. A szakácsok közül a néhai János fia Péter (*Petrus filius condam Johannis de Zakachy*) szintén Zsigmond főzőmestere volt. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 12927 sz. 1436.07. 02. Igló. Zsigmond oklevele.
470 ASS. Concistorio 399 k. 7 v. 1432. 07. 05. Valamint: DRTA X. 351–352.
471 TULIANI, 210–212.
472 DRTA X. 351. 1432. 06. 01. és 06. 19.
473 A két felelős: Giacomo di Guidino és Paolo di Martino (*Paulus magistri Martini*). ASS. Concistorio 399 k. 16 v. 1432. 07. 13. Szeptemberben az utóbbi mellett már Meio di Niccoló da Ciono és Leonardo di Meio dolgozott. Uo. Concistorio 400 k. 6 r. 1432. 09. 04. Valamint: Uo. 9 v. 1432. 09 10.
474 DÉVAY, 4. Legújabban: CSUKOVITS 2006, 295–300.
475 PERTICI 2008, 642.
476 Misser Bartolomeo di Giovanni Cecchi.

ASS. Concistorio 2475 k. 22 v. Az *„operarius–operaio"* a sienai dóm építésén (Opera del Duomo) felügyelőként serénykedett.
477 ASS. Concistorio 399 k. 16 v. 1432. 07. 13.
478 Uo. Biccherna 1132 k. 567 v. 1433. 01. 05.
479 TOMMASI 2002, 383.
480 ASS. Concistorio 399 k. 62 v. 1432. 08. 27.
481 A kötet dátuma: 1432 06. ?–1433. 12. 30. Hunyadi Jánosról és Itáliáról később írok.
482 Hermann Herre persze mindenféle inventárium nélkül megtalálta. DRTA X. 293.
483 Gerics József (1931–2007) professzorom emlékére.
484 A második világháborúban egy magyar napilap a főcímében a német-magyar fegyverbarátság helyett a német-magyar majombarátságot éltette. Városi legenda.
485 Említettem, ezzel hat polgárt bíztak meg. Ők a következők: Meio di Niccolò da Cione, Francesco di Mino Cicierchia, ser Casuccio di Francesco, misser Mariano di Giovanni del Zolla, Leonardo di Meio, Giacomo di ser Agnolo Guido. ASS. Concistorio 2475 k.1 r. 1432. Valamint: Uo. 398 k. 57 v. 1432. 06. 07. A kötet kapcsán a napi dátumokat kizárólag többlet információ esetén jelzem. A polgárok kiválasztása több szakaszban folyt. Erre: DRTA X. 293. Egy másik helyen – 1433 februárjában – a következőknek fizetnek: Francesco di Mino Cicierchia, Meio di Niccolò da Cione, misser Paolo di Martino, Giacomo d'Andreuccio, ser Casuccio di Francesco és Leonardo di Meio. Szálláshelyeket kellett keresniük Zsigmondéknak. A szövegben az *„atovare le stanze pro lonperadore e tutta sua compagnia"* kifejezést olvashatjuk.
ASS. Biccherna 311 k. 43 v. 1433. 02. 20. Ennél a kötetnél végig az új számozást adom meg, ha ezt értékelhetően jelzik.
486 Erre később majd visszatérek. Uo. Concistorio 2475 k. 70 r. 1432.
487 Az utóbbi kettőnél minimális utalást találtam. A jegyzetekre: Függelék IV.
488 ASS. Concistorio 2475 k. 35 v. 1432.
489 A lakóhelyekre: Függelék IV.
490 Néhány adat az ágykeretekre: *„letteria rossa apavoni e giardini corune fonte"*, *„letteria coruno viso echoruna grillanda nel mezo"*. ASS. Concistorio 2475 k. 6 r 1432.
491 Uo. 61 v. 64 r. és 69 v. 1432.
492 Niccoló d'Antonio Talomei palotája jelentősebb épületnek számíthatott. Uo. 72 v. és 75 r. 1432. A *„casa e l'abitazione di Signiore di Cortona"* és a *„casa e l'abitazione del Capitano della Giustizia"* inkább palota, mint ház. Uo. 63 r. 1432. Valamint: Uo. 64 r. 1432.
493 A jegyzetekre: Függelék IV.
494 ASS. Concistorio 399 k. 7 v. 1432. 07 05. Valamint: DRTA X. 351–352.
495 2013-tól az Archivio di Storico del comune di Siena van az épületben. (Via San Marco 90.)
496 ASS. Concistorio 2475 k. 29 v. 1432.
497 Uo. 34 v. 74 r. 1432.
498 A Piazza del Sale közelében. Uo. 34 v. 76 r. 77 v. 1432.
499 A szövegben az *„in sullapiaza delo spedale"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 26 r. 1432.
500 A hiányos közlés következtében képtelenség valamennyi adatot felhasználni. A jelzetekre: Függelék IV.
501 Uo. 399 k. 62 v. 1432. 08. 27.
502 Uo. 2475 k. 70 v. 1432.
503 Uo. 20 v. 1432.
504 A szövegben a *„baccinello"* és a *„mesaroba"* kifejezéseket olvashatjuk. Uo.
505 Uo. 70 v. 1432.
506 Uo.
507 A szövegben az *„uno ghuanciale didrappo vecchio et senza nappe"* kifejezést olvashatjuk Uo. 19 r. 1432.
508 A szövegben a *„goffano nuovo"* kifejezést olvashatjuk. Uo.
509 A szövegben a *„sargia rossa dipinta"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 20 r. 1432.
510 Uo. 71 v. 1432.
511 Uo.
512 A szövegben a *„tappeto peloso da banco"* és a *„bancali"* kifejezéseket olvashatjuk. Uo. 19 v. és 20 r. 1432.
A *„tappeto"* szót több értelemben használhatják. A szövegkörnyezettől függően fordítom takarónak vagy szőnyegnek.

513 Uo. 70 v. 1432.
514 A szövegben a *„dormi colla Maestà del Re"* kifejezést olvashatjuk. COMMISSIONI, 1374 sz. 1433. 02. 12. Siena.
Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.
515 A szövegben a *„bisogne alogiare apresso alui"* kifejezést olvashatjuk. ASS. Concistorio 1926 k. 40 sz. 1432. 07. 01. Lucca. Giovanni da Massa levele a városhoz.
Kivonatosan: DRTA X. 351.
516 ASS. Concistorio 2475 k. 26 r. és 70 v. 1432.
517 A szövegben a *„lenzuolo di tre teli"*, a *„pano rosso diponto bello"* és a *„bella sargia nuova"* kifejezéseket olvas hatjuk.
A tárgyakat kétszer olyan bejegyzések alatt sorolták fel, ahol a Zsigmondnak ajándékként átadott berendezéseket írták le. Ezeket Isac de Consiglio sienai zsidótól vették át.
A szövegből az derül ki, mindez Tallóci Matkóra is vonatkozik. Uo. 23 v. 1432. Valamint 70 v.1432.
518 Uo. 23 v. 1432.
519 A szövegben a *„letta di penna con federa vergata"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 26 r. 1432.
520 A tárgyakat Tallóci Matkónak „da Tufi" küldik, de ő nem a Porta dei Tufi környékén lakott. Uo. 101 r. 1432.
521 A szövegben a *„letto di penna grande,"* (nagy tollas ágybetét) a *„sargia gialla dipinta quasi nuova"* (sárgára festett, majdnem új szerzs) a *„coltre di ghuarnello"* (vászontakaró) és a *„panno lino vermiglio et banbagia"* (pamutból és tűzpiros lenből készült anyag) kifejezéseket olvashatjuk. Uo. 26 v. 1432.
522 Uo.
523 Uo. 20 r. 1432.
524 A szövegben a *„goffano"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 20 v. 1432.
525 Uo. 66 r. 1432.
526 Uo. 25 r. 1432. Az összeg 40 lírára, 9 soldóra és 17 denarióra rúgott. (10 forint, 9 solidus, 17 dénár.) Uo. 85 r. 1432.
Líra (olasz) = libra (latin).
527 Uo. 84 v.–85 r. 86 r. 1432.
A ligrittiere a sienai nyelvben = rigettiere. Használt kenyérrel házalt.
528 Uo. 34 v. 1432.
529 Uo. 22 v.
530 TÁTRAI, 162. A mozaikról később még írok.
531 ASS. Concistorio 399 k. 16 v. 1432. 07. 13.
532 A szövegben a *„letta di federa nuova pieni di penna"* a *„chapezali di penna e federa,"* és a *„choltri di ghauarnello vermiglio"* kifejezéseket olvashatjuk.
Uo. 2475 k. 27 r. 1432.
533 Uo.
534 A szövegben a *„stavavi alegretto sponditore* (spenditore = ragionere) *deloinperadore"* kifejezést olvashatjuk.
Uo. 27 v. 1432.
535 Uo. 82 r. 1432.
536 Uo. 26 r. 1432.
537 Uo.
538 A szövegben a *„choltre dadosso dighuarnello"* kifejezést olvashatjuk.
Uo. 27 r. 1432.
539 RI XI/2. 8806 sz. 1431. 08. 24. Nürnberg. Zsigmond oklevele. Valamint: BEINHOFF, 143–144.
540 BÖNINGER, 150. 287.
541 ASS. Concistorio 2475 k. 73 r. 1432.
542 Uo. 79 r. 1432.
543 Uo. 29 v. 1432.
544 Feltéve, ha az *„el canonaio dello inperadore"* őt takarja. Uo. 35 v. 1432.
Egy másik alkalommal familiárisának (Alberto) nyolc terítőt adnak át. Uo. 70 v. 1432. Nevét egyszer megadják: Uo. Biccherna 311 k 129 r. 1433.
545 Uo. Concistorio 2475 k. 35 v. 1432.
546 A szövegben a *„chessta asstanza nelosspedale deledonne"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 76 r. 1432. Az Ospedale di Santa Maria della Scala háza lehetett.
547 A szövegben a *„lovaglia era usa elogria"* kifejezést olvashatjuk. Uo.
548 CONCILIUM BASILIENSE V, 385. 470.
549 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 12871 sz. 1436. 02. 22. Székesfehérvár.
Zsigmond oklevele. Valamint: ENGEL II, 179.
550 4 lírába és 15 soldiba kerülhetett egy hónap. BRUNETTI, 113–114. 181

551 Négy helyszínről tudunk érdemben valamit. Máshol is kialakíthattak „tömegszállások"-at.
552 Ekkor már nincsen a tulajdonukban. ASS. Concistorio 2475 k. 63 r. 1432.
553 Uo.
554 A kórház által adott berendezések összértéke 50 lirára és 18 soldira rúgott. BRUNETTI, 197.
555 A *sargia* szó megfejtésével bajban vagyok. Ez a szerzs lehet, ami közepes súlyú, sima, fényes, egyszínű és merev selyem típusú szövet, amit sávolykötésben szőttek. Valószínűleg nem tiszta hernyóselyemre utalhatnak, ezt arra alapozom, hogy a számadásban használják a selyem *(seta)* kifejezést is. Talán megkülönböztetésül.
556 ASS. Concistorio 2475 k. 9 r. 1432. Az ágyneműk hiánytalanul visszakerültek. Uo. 63 r. 1432.
557 Uo. 13 v. 63 r. 1432.
558 Uo. 63 r. 1432.
559 Uo. 73 v. 80 v. 1432. A konyha tetejének a javítása mellett a kút preparálását (lezárását) végzik. Ez utóbbi nem a víz meg-szüntetését jelentette, ellenkezőleg, a normális üzemmód elősegítését. Uo. 81 r.–81 v. 1432. Bicegő asztalokat rakatnak rendbe. Uo. 28 v.
560 Uo. 81 v. 1432.
561 A szövegben a „*panno da razo fighurato*" kifejezést olvashatjuk. Uo. 20 r. 1432.
562 Uo. 25 v. 1432.
563 Uo. 72 r. 1432.
564 CATONI 1973, 155.
565 A casa di Santa Maria della Misericordia 14. századi statutumaira: BANCHI.
566 CATONI 1973, 161. Valamint: MINUCCI, 357–370.
567 Az épületre: MORETTI, 275–300.
568 ASS. Concistorio 2475 k. 19 v. 29 r.–v. 62 r. 66 r.–v. 68 r. 69 r.1432.
569 Uo. 64 v. 1432.
570 A szövegben az „*una letticre biancha chontarisc echolfondo di channe*" kifejezést olvashatjuk. Uo.
571 Uo.
572 Uo. 66 r. 67 v. 68 r. 1432.
573 Ez a legjobban itt látszik: Uo. 67 v. 68 r. 1432.
574 Uo. A szövegben a „*goffani tarsiati e regolati*" kifejezést olvashatjuk. Uo. 25 r. 1432.
575 Uo. 62 r. 64 v. 66 r. 1432.
576 A felújítási munkálatoknál és a berendezési tárgyaknál az összes utalást ismerem, de nagyobb részüket csak általánosságban adom meg, mert valamennyit értelmetlen leírni és megjegyzetelni.
577 ASS. Concistorio 2475 k. 62 v. 1432.
578 A szövegben az „*a sghonbrare terre Rocchioni*" kifejezést olvashatjuk. Uo.
579 Uo. 63 v. 65 v. 68 v. 1432.
580 Uo. 62 v. 1432.
581 Uo. 28 r. 1432.
582 A szövegben az „*Inbianchare lechamere lemure*" kifejezést olvashatjuk. Uo.
583 Uo. 63 v. 68 v. 1432.
584 Uo. 68 v. 1432.
585 Uo. 29 r. 1432.
586 Uo. 65 v. 1432.
587 Uo. 68 v.
588 Uo. 29 r. és 71 v. 1432
589 Uo. 76 v. 1432.
590 Uo.
591 Uo.
592 Uo. 28 r. 1432.
593 Néhány példa. Uo. 63 v. 65 r.-v. 1432.
594 A szövegben a „*chanavaccio... pro fare sacchoni*" kifejezést olvashatjuk Uo. 63 v. 1432. Valamint: Uo. 65 v. 1432.
595 Uo. 63 v. 65 r. 1432.
596 Uo. 65 v. 1432.
597 Uo. 68 v. 1432.
598 Uo. 30 r. 65 v. 1432.
599 A szövegben a „*letticra asstagnio afighure con III virtu*" kifejezést olvashatjuk. Uo. 6 r. 60 r. 1432.
600 A szövegben a „*Jettiera rossa apavoni egiardini coruna fonte*" kifejezést olvashatjuk. Uo.
601 A szövegben a „*Jettiera choruno viso echoruna grillanda nelmezo*" kifejezést olvashatjuk. Uo.

602 A szövegben a „*ghuanciali brocchati*" és a „*ghuanciali di seta*" kifejezéseket olvashatjuk. Uo. 18 r. 1432.
603 A szövegben a „*choltre dighvarnello peloxa bianca*" kifejezést olvashatjuk. Uo. 63 v. 1432.
604 Uo. 69 v. 1432.
605 Uo. 74 v. és 76 r. 77 v. és 79 v.1432. A lakásokra és az istállókra: Függelék IV.
606 A szövegben a „*mangiatoie feriero colafodara detro*" kifejezést olvashatjuk. Uo. 74 v. 1432. A jászolok/vályúk bélelésére: Uo. 67 r. és 75 r. 1432.
607 Uo. 75 v. 1432. Több kő jászolt/vályút ismerünk. Giovanni di Bonaventura háza alatt is volt egy. Uo. 78 r. 1432. Számos helyen már eleve ott állt. Ilyen Lorenzo di Francesco detto Malandrino háza. Uo.79 r. 1432.
608 Uo. 75 r. 1432.
609 Javítások, kőművesmunkák, bélelések, zárak, gipsz- és mészvásárlás: La casa di Mariano di Giacomo Ghirdo kelmefestő. Uo. 76 r. 1432. Due stalle di Giovanni Bonaventura. Uo. 78 r. 1432. La casa di Giovanni da Montalcino. Uo. 78 r. 1432. La casa di Giacomo di misser Piero. Uo.
610 Erre: Függelék IV.
611 Ott is voltak istállók, ahol a kíséret tagjai laktak. Néhány példa. A Sapienza épületében jászol/vályú: ASS. Concistorio 2475 k. 64 v. 1432. A Santa Marta épületében jászol/vályú: Uo. 65 v. 1432. A Cortona palota épületében jászol/vályú: Uo. 7 v. 1432.
612 Uo. 74 v. 1432.
613 Uo. 19 r. 1432.
614 Uo. 76 r. 1432.
615 Uo. 28 r. 31 r. 69 v. 1432.
616 Uo. 71 v. 1432.
617 Uo.
618 Uo. 23 r. és 81 v. 1432.
619 Uo. 28 v. 1432.
620 Appartamento: Uo. 100 r. 1432. Cuccina: Uo. 22 v. és 71 v. 1432. Refettorio: Uo. 81 v. 1432.
621 Uo. 23 r. és 31 v. 1432.
622 Uo. 18 r. 1432.
623 A szövegben a „*camaretta*" kifejezést olvashatjuk. Ezt fordítom szobácskának. Uo.
624 A szövegben a „*duno bighonzo grande longho elqale lo inperadore tenne sei mesi pro fare albagnio*" kifejezést olvashatjuk. Uo. 29 v. 1432.
625 Uo. 69 r. 100 v. 1432.
626 AOMS. 259 k. 33 v. (Régi jelzete 406 k.). A kötet 1431. 05. 01. és 1432. 04. 30. közötti bejegyzéseket tartalmaz, és Antonio di Neri Martini camerlengo jegyzi. Valamint: Uo. 260 k. 42 v. (Régi jelzete 407 k.). A kötet 1432. 05. 01. és 1433. 04. 30. közötti bejegyzéseket tartalmaz, és Apollonio di Guido camerlengo jegyzi.
627 ASS. Concistorio 2475 k. 21 v. 1432.
628 Uo. 21 r. 1432.
629 Egy másik festőt is említenek. Ő Vicho di Lucha. Uo. 68 v. 1432.
630 Külön lépcsőt készíttettek az ágyhoz. Uo.
631 Külön lépcsőt készíttettek a szobához. Uo. 29 v. 68 v. 71 v. 1432.
632 A szövegben a „*tre panni pilosi da tenere da terra*" kifejezést olvashatjuk. Uo. 19 r. 1432.
633 Uo. 28 v. 1432.
634 Uo. 71 v. 1432.
635 Uo. 30 v. 1432.
636 A szövegben a „*tappeto vergato di piu colori ordito de rese*" kifejezést olvashatjuk. Uo. 70 r. 1432.
637 A szövegben a „*coltro di guarnello vermeglio*" kifejezést olvashatjuk. Uo. 22 r. 1432.
638 Uo.
639 Uo. 27 r. 1432.
640 A szövegben a „*due panni dipinti*" kifejezést olvashatjuk. ASS. Biccherna 311 k. 43 v. 1433. 02. 11.
641 A szövegben a „*due telai dafinesstre inpannate*" kifejezést olvashatjuk. ASS. Concistorio 2475 k. 79 v. 1432.
642 Uo. 31 r.–33 v. 1432.
643 Uo. 101 v. 1432. Valamint: Uo. 24 r. 1432. Máskor szintén együtt említik Zsigmondot, a bárókat és embereiket. Ágyakat (5), párnákat (5), takarót (1), lepedőket (5), drapériát (1) és szőnyegeket (3) kapnak. Uo. 25 v. 1432.
644 Uo. 31 v.–34 r. 1432.
645 A szövegben a „*tavole quadredamangiare*" kifejezést olvashatjuk. Uo. 28 v. 1432.

646 Uo. 28 v. 1432.
647 Uo. 65 v. 1432.
648 Uo. 34 r. 1432.
649 Isaactól vettek lepedőket, abroszokat és takarót is. Uo. 23 v. 1432. Valamint: BOESCH, 200, 203, 205–207, 211.
650 A számomra megfejthetetlen olasz lakberendezési szavak feloldásában Vígh Éva (Szegedi Tudományegyetem) segített. Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!
651 A szövegben a *„panno a razo fighurato"* kifejezést olvashatjuk. ASS. Concistorio 2475 k. 20 r. 1432.
652 Uo. 70 r. 1432.
653 Döntő részüknél a darabszámot ismerjük, ellenben a leírásukat nem.
654 ASS. Concistorio 2475 k. 17 v. 1432.
655 A szövegben a *„panno damuro"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 9 r. 1432.
656 A szövegben a *„panno damuro chondamigellie"* kifejezést olvashatjuk. Uo.
657 A szövegben a *„panno grande damuro detto Vergilio "* kifejezést olvashatjuk. Uo.
658 A szövegben a *„due pezi dibanchali verdoneri chon fogliame"* kifejezést olvashatjuk. Uo.
659 A szövegben a *„panno grande damuro detto eltubia"* és a *„panno damuro detto delborsa"* kifejezéseket olvashatjuk. Uo.
660 A szövegben a *„panni verdi damuro grani fighurati"* kifejezést olvashatjuk. Uo.11 r. 1432.
661 A szövegben a *„panni damuro luno alastoria disalamone elaltro alastoria dalesandro"* kifejezést olvashatjuk. Uo.
662 *„un paio di lenzuola di tre teli sottili ariticella orevoli ebelli."* Uo. 23 v. 1432. 07. 11.
663 Uo. Valamint: Uo. 85 r. 1432.
664 Uo. 27 r. 1432. 16 lírát és 9 soldót ítéltek meg számára. Uo. 85 r. 1432.
665 PERTICI 2008, 644. Valamint: ASS. Concistorio 398 k. 20r.–v. 1432. 05. 12.
666 ACTA SANCTORUM, 282.
667 ASS. Biccherna 311 k. A kötet az 1432. 01. 01. és 1433. 12. 31. közötti adatokat tartalmazza. Sienában – már említettem – a régi év március 25-tel fejeződött be, ezért az 1432. 01. 01. = 1433. 01. 01. Ennél a kötetnél a jelzeteknél mindig az újabb számozást adom meg.
668 A pénzügyekre: Függelék V.
669 ASS. Concistorio 1638 k. 191 v.–192 r. 1432. 06. 21.
670 Ebből az összegből kapott Niccolò di Geno kétszáz forintot „előleg"-ként. A sienai polgár Zsigmond elhelyezésének az egyik felelőse. Ezzel a pénzzel növelték az 1500 forintot. Uo. 399 k. 22 r. 1432. 07. 17.
671 Uo. 23 v. 1432. 07. 18.
672 Uo. 33 v.–34 r. 1432. 07. 28. Valamint: Uo. 39 v. 1432. 08. 02.
673 A szöveg alá írt magyarázatból megtudjuk, Csapi László augusztus elsején már átadta a 600 aranyat. Uo. 34 v. 1432. 07. 29.
674 A *Collegio di Baliá*tól kapta hadikiadásokra. TOMMASI, 384. Más adat ezt nem támasztja alá.
675 ASS. Concistorio 399 k. 52 r. 1432. 08. 19. Az ügy felelőseit kijelölték. Ezek: Pietro de'Micheli, Giovanni di Mino Cicerchia és Andrea di Tancio.
676 Manuele di Miluccio zsidó: Uo. 400 k. 6 r. 1432. 09. 04. Valamint: Uo. Notarile Ante-Cosimato 334 k. 59 v–60 r. 1432. 09. 17. Francesco Girolamo da Siena közjegyző irata. Giovanni da Massa 1000 aranyat vett fel a városnak az említettől Zsigmond és kíséretének ellátására. Uo. 60 v-61 r. 1432. 10. 28. Francesco Girolamo da Siena közjegyző irata. Francesco di Marco sienai pénzváltó: Uo. Concistorio 400 k. 12 r. 1432. 09. 12. Zsigmond rövid időre kérhette. A város kérésére a banchiere 300 forintot adott át, továbbítandó a fent említett mózeshitűnek. A bejegyzés időpontjában erre még nem került sor. Antonio di Pietro sienai pénzváltó: Uo. 21 v. 1432. 09. 20. Valamint: Uo. 402 k. 35 r.–v. 1433. 01. 25. Manuele di Milucciora: BOESCH, 216, 221.
677 Uo. 1639 k. 41 v. 1432. 08. 08. A leveleket ide küldték: Sartcano – erre a helyre a Zsigmond csapatába tartozó Georgius Ungarus

vitte – Lucignano, Asciano, Massa, San Quirico (d'Orcia), Abbadia di San Salvatore (e Cirino). Egyet kapott Moyses Ilenius is.

678 ASS. Concistorio 1639 k. 41 v. 1432. 08. 08.

679 A rendkívüli birodalmi zsidó adókra a Zsigmond korból: ÁLDÁSY 1916, 21–27.

680 RI XI/2. 9248 sz. 1432. 09. 17. Siena. Zsigmond oklevele. Ezt a pénzt nem sienai zsidók adták össze.

681 Uo. 9249 sz. 1432. 09. 17. Siena. Zsigmond oklevele.

682 Ma San Quirico d'Orcia.

683 ASS. Concistorio 1639 k. 107 v. 1432. 10. 07.

684 ÁLDÁSY 1916, 20–22.

685 Ebben a hónapban ilyen magas összegre nincsen adat. Nem számolom bele a végösszegbe. Hermann Herre 18 ezer dukátot ír. DRTA X. 614.

686 1 florenus = 95 dukát. ASS. Concistorio 401 k. 48 r.

687 1 florenus = 4 libra. Uo. 402. k. 41 r 1433. 02. 01. Elhelyezésre, élelemre és a kíséretére kapja. Valamint: DRTA X. 614.

688 ASS. Concistorio 403 k. 5 v. Valamint: Uo. 6 r. Továbbá: DRTA X. 614.

689 1 florenus = 4 libra. ASS. Concistorio 403 k. 15 r.

690 Uo. 18 v. 1433. 03. 21.

691 A Concistorióban 1433. 04. 01-jén döntöttek így. DRTA X. 614.

692 A Concistorióban 1433. 04. 08-án döntöttek így. Uo.

693 ASS. Concistorio 403 k. 48 v.

694 Uo. Biccherna 311 k. 1 r. A kötetben több helyen és részletekre bontva elkönyvelték a tételeket, valamint az utalásokat. Miután ezeket egyenként összevetettem azokkal az oldalakkal (2 r. 21 r. 36 v. 57 r. 75 r.), ahol egyesítették a számokat, büszkén dőltem volna hátra, amikor szembesültem a szomorú ténnyel, hogy Hermann Herre szintén ennyit számolt. Mellékesen megspórolhattam volna egy csomó munkát, hiszen a városi számadók is ugyanennyire jutottak.

695 DRTA X. 614–615.

696 A líra/forint átváltásánál az iratokban általánosan jelzett 4:1-es arányt használom. Valamint: Függelék V.

697 ASS. Biccherna 311 k. 80 v.

698 1432-ben 25 245 forintot. 1433-ban a Biccherna adatait vettem figyelembe. Ez 25 759, 75 forint, 12 solidus és 8 dénár.

699 Az 5 000 arany/hónapra: DRTA X. 614. Ez kilenc hónapra: 45 000. 1432 decemberétől 1433 január végéig a napi 95 dukát: 5890. Februárban és márciusban a napi 100 arany: 5900. Ehhez jön meg az áprilisi (70 arannyal számoltam) 2100. Ez összesen: 58 890. Ennyi lenne „optimális" esetben a Zsigmondnak átadott pénz.

700 DRTA X. 96 sz. 1431. 08. 01. Milánó. Zsigmond és a milánói herceg közötti megegyezés. Valamint: Uo. 99 sz. 1431. 09. 19 Milánó. Zsigmond és Filippo Maria Visconti egyezsége. Valamint: Uo. 609. Továbbá: ÓVÁRY, 409 sz. 1432. 06. 03. Milánó. A milánói herceg levele Tallóci Matkónak.

701 ASS. Concistorio 400 k. 39 v. 1432. 10. 10.

702 Uo. Concistorio 2475 k. 103 r.

703 A „Segítség Sienának" fejezetben erről részletesen írok.

704 Erre: Függelék V.

705 ASS. Concistorio 400 k. 60 v. 1432. 10. 30.

706 CECCHINI 1952, XV.

707 A szolgálat mibenlétét nem adták meg. Négy librát kaptak. ASS. Concistorio 400 k. 21 r. 1432. 09. 20.

708 Uo. Biccherna 311 k. 3 v. 1433. 01. 12.

709 Néhány példa. Uo. 4. r. 1433. 01. 05. Valamint: Uo. 43 v. 1433. 03. 12. és 05. 20.

710 A direkt Zsigmondnak kiutalt pénzekre gondolok, és kerekítve 51 005 forinttal számolok.

711 A pénzeket elfogadták, de természetesen átváltották a helyi fizetőeszközre. PICCINI–TRAVIANI, 269. 272.

712 A 6000 aranyra IV. Jenő pápa Jacob von Sierck protonotáriuson keresztül tett ígéretet.

DRTA X. 462 sz. 1433. 04. 14. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: RI XI/2. 9402 sz. 1433. 04. 14. Siena. Zsigmond oklevele.

713 A bejegyzés dátuma 1433. 04. 16. DRTA X. 716–717.

714 A bejegyzés dátuma 1433. 04. 22. Uo. 716.

715 Ezzel a pénzzel nem számoltam mint Zsigmond sienai ellátmányával, hiszen a 2500 forintot „valójában" a pápa adta.

716 A „Romzug" előtt felvett pénzeket szintén elkolthették Sienában.

717 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 63233 sz. 1441. 03. 15. Komárom. Erzsébet királyné oklevele.

718 Uo. 38521 sz. 1434. 01. 16. Bázel. Zsigmond oklevele.

719 Uo. 12717 sz. 1435. 06. 17. Nagyszombat. Zsigmond oklevele.

720 Uo.

721 A Schock hatvanadot jelent. ELMER, 573. Valamint: RI XI/2. 9196 sz. 1432. 07. 03. Lucca. Zsigmond oklevele. Valamint: MORAVEC, 116. A tanulmányra Nógrády Árpád (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Történettudományi Intézet) hívta fel a figyelmemet. Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!

722 1429-től nem küldtek semmit, és 1436-ig törlesztettek évi 500 dukátot. Így jön ki a a lenti összeg. RAGUZAI OKLEVÉLTÁR, 230 sz. 1432. 11. 11. Raguza. A város levele Zsigmondhoz.

723 Kerekítve (52 402 forinttal) számolok

IV. Háború és béke

724 PEDRINO, 354–355.

725 A magyar ügyekkel nem foglalkozom. Természetesen állandó levélváltásban állt az országot vezető vikáriusaival.

726 A bázeli zsinatot nem tekintem az itáliai politika szerves részének.

727 Episcopus cardinalis Sabinensis.

728 Presbiter cardinalis Sanctae Anastasiae.

729 ASS Concistorio 1639 k. 46 r. 1432. 08. 16. Kétszáz kísérőre kaptak menlevelet. Lodovico da Pontano mindkét jog doktora *(utriusque iuris)*, pápai ügyhallgató *(auditor)* és Antonio di Rosellis da Arezzo, mindkét jog doktora, firenzei polgár, pápai ügyvéd. Uo. 84 r.–v. 1432. 09. 08. 200 aranyat utaltak ki a pápai kincstárból az utazásra. DRTA X. 308.

730 Diaconus cardinalis Sanctae Mariae in Cosmedin. A hónap elején menlevelet kapott, és a bíborosnak 1432. 09. 15-én 200 dukátot utaltak ki a pápai kincstárból az utazásra. DRTA X. 310. Néhány nap múlva újabb *salvus conductus*t adtak ki. A kedvezményezettek: Bernardo di Rodolfo da Varrano, Camerino vikáriusa, Nicolaus *(decretorum doctor)*, a Santa Maria de Moniacis kolostor apátja, pápai ügyvéd, valamint a már említett két szentszéki alkalmazott (Antonio di Rosellis da Arezzo és Lodovico da Pontano). ASS. Concistorio 1639. 84 v. 1432. 09. 13. Valamint: DRTA X. 310.

731 SCALAMONTI, 67–68. 97-es fejezet. Később olvashatjuk, miért játszik a humanista fontos szerepet Zsigmond életében.

732 FECINI, 846. Tommaso Fecini értesülése igaznak tűnik. Az egyik sienai kötetben név nélkül, pápai legátusként nevezve őket, azt írták, ezen a napon érkeztek Sienába. ASS. Concistorio 400 k. 24 r. 1432. 09. 23. Ennek értelmében Guilelmus Dianus de Monteforti kardinális valamikor visszatért Rómába, vagy legalább elhagyta a várost. Egyik embere 1432. 09. 05-én elutazásra, majd visszatérésre menlevelet kapott DRTA X. 308.

733 Elsősorban ágyneműket kapott, de egy ládát szintén beraktak a szobájába. ASS. Concistorio 2475 k. 26 v. 29 v. 1432.

734 Uo. 33 v. 1432.

735 Uo. 26 v. 1432

736 A szövegben a *„sine baldacchino tamen propter regiam absentiam"* kifejezést olvashatjuk. ASS. Concistorio 1639 k. 96 v. 1432. 09. 22. Zsigmond már szeptember elején tudott az érkezésükről. RI XI/2. 9237 sz. 1432. 09. 05. Siena. Zsigmond oklevele.

737 1432. 09. 21-én ítélték meg nekik. DRTA X. 310.

738 Uo. 286 sz. 1432. 09. 28. Siena. Lucidus de Comite kardinális levele a pápához. A sienai tárgyalásokról: DRTA X. 293 sz. 1432. 10. 11. Róma. Kaspar Slange von Wandofen prokurátor levele Paul von Rusdorf nagymesterhez. Valamint: Uo. 294 sz. 1432. 11. 01. Róma. Kaspar Stange von Wandofen prokurátor levele Paul von Rusdorf nagymesterhez.

739 Uo. 297 sz. 1432. 10. 13. Róma. Nerone di Nigi firenzei követ levele városának.

740 ASS. Concistorio 1639 k. 158 v–159 r. 1432. 11. 04.

741 Kíséretük maximum ötven lovas. Ennyi emberre kaptak *salvus conductust*. Uo. 183 v. 1432. 12. 02. Valamint: DRTA X. 615–616. Nem sokáig voltak Sienában, 1433. január 22-e tájban elhagyták a várost. Az előző nap 120 libra értékű ajándékot ítéltek meg számukra. DRTA X. 629. Valamint: Uo. 438 sz. 1433. 01. 22. Siena. A város levele Bartolomeo di Tommaso Agazzari római követéhez. Az utolsóként említett pápai ügyhallgató *(auditor camere apostolice)* és jogi doktor *(decterorum doctor)* már járt Zsigmondnál Sienában. Rómából érkezett. ASS. Concistorio 1639 k. 126 r. 1432. 10. 30.

742 Nem derül ki, miért mentek Sienába. Innét Rómába vonultak, és hatvan lovasra kaptak engedélyt. Uo. 162 r. 1432. 11. 11.

743 DRTA X. 262 sz. 1432. 05 20. Párma. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. 267 sz. 1432. 05. 20. Párma. Zsigmond oklevele. Hermann Herre az uralkodó követét Iványi Alben Miklósként veszi fel a kötetében. Uo. DRTA X. 1074. Azt gondolom, a Nicolaus Albus de Ywanitz név helyes feloldása inkább Ivanicsi Fehér (*Albus*) Miklós. Uo. 263 sz. 1432. 06. 27. Lucca. Zsigmond oklevele. Az érseket 1432. június 5-én a pápa is fogadta. Uo. 305.

744 RI XI/2. 9206 sz. 1432. 07. 27. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: C. TÓTH 2013, 78.

745 A pápai javaslatra: DRTA X. 270 sz. 1432. 06. 26 körül. Róma. A meghallgatásra: Uo. 275 sz. 1432. 08. 05–08.

746 Uo. 307. Valamint Uo. 272 sz. 1432. 07. 23. Siena. Emlékeztető az embruni érsekhez.

747 Uo. 274 sz. 1432. 07. 27-e tájban. Zsigmond instrukciója. Töredék.

748 Uo. 284 sz. 1432. 09. 05. Siena Zsigmond oklevele. Kivonatosan: RI XI/2. 9237 sz.

749 DRTA X. 307. Csetneki László hamarabb visszatért Sienába. 1432. 09. 05-én adományt kapott a városban. MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 265283 sz. 1432. 09. 05. Siena. Zsigmond oklevele.

750 1432. szeptember 7-én halt meg. Uo. 285 sz. 1432. 09. 13. Siena. Zsigmond oklevele. Kivonatosan: RI XI/2. 9245 sz.

751 Húsz fős kíséretre kapott engedélyt. ASS. Concistorio 1639 k. 100 r. 1432. 09. 28. Jakob von Sierck würzburgi *(Herbipolensis)* és uttrechti *(Trajectenis)* egyházmegyés prépost Eberhard Windecke szerint döntő szerepet játszott a tárgyalások sikerében. WINDECKE, 295 és 309-es fejezetek.

752 DRTA X. 286 sz. 1432. 09. 28. Siena. Lucidus de Comite kardinális levele a pápához. A sienai tárgyalásokról: Uo. 293 sz. 1432. 10. 11. Róma. Kaspar Stange von Wandofen prokurátor levele Paul von Rusdorf nagymesterhez. Valamint: Uo. 294 sz. 1432. 11. 01. Róma. Kaspar Stange von Wandofen prokurátor levele Paul von Rusdorf nagymesterhez.

753 ASS. Concistorio 400 k. 56 r. 1432. 10. 25. Valamint: Uo. 58 r. 1432. 10. 28. Kivonatosan: DRTA X. 374 sz. és 375 sz.

754 Siena Carlo d'Agnolino sienai püspököt és Bartolomeo de Agazaria küldte. Zsigmond követeinek nem írják le a nevét. Ezt máshonnét tudjuk majd meg. ASS. Concistorio 400 k. 60 r. 1432. 10. 29.

755 RI XI/2. 9228 sz. 1432. 11. 01. Siena. Zsigmond oklevele. November 2-án kaptak a várostól 100 lovasra menlevelet. ASS. Concistorio 1639 k. 152 v. 1432. 11. 02. Kiadása: DRTA X. 379 sz.

756 ASS. Concistorio 1640 k. 28 r. 1433. 01. 29.

A csapathoz tartozott még Battista Cicala és Kaspar Stange von Wandofen prokurátor. Firenzét érintve érkeztek Rómába, hiszen a négy követet a hónap elején Zsigmond ide vezényelte. Feltételezem, nem tértek vissza Sienába, hogy újból nekivágjanak volna az útnak. RI XI/2. 9350 sz. 1433 01 03. Siena. Zsigmond oklevele.

757 PALACZKY, 843 sz. 1433. január. Siena. Zsigmond király instrukciója a bázeli zsinathoz. A szövegben ez áll: *„dominus Curiensis"* és *„dominus Ladislaus cruciferrus."* Ő Csetneki László. C. TÓTH 2013, 78.

758 ASS. Concistorio 403 k. 18 v. 1433. 03. 21.

759 DRTA X. 445 sz. 1433. 03. 20. Siena. Zsigmond oklevele. Valmint: Uo. 446 sz. 1433. 03. 21. Siena. Zsigmond oklevele. Továbbá: ASS. Concistorio 1929 k. 8 sz. 1433. 03. 30. Róma. Carlo d'Agnolino sienai püspök és Bartolomeo de Agazaria követek levele a városhoz. Részletekben közli: DTRA X. 451 sz. Valamint: RI XI/2. 9394 sz. 1433. 03. 16. Siena. Zsigmond oklevele. Továbbá: Uo. 9396 sz. 1433. 03. 20. Zsigmond oklevele.

760 RI XI/2. 9406 sz. 1433. 04. 15. Siena. Zsigmond oklevele.

761 DRTA X. 457 sz. 1433. 04. 07. Róma. Bartolomeo de Agazaria követ levele a városhoz.

762 DRTA X. 461 sz. 1433. 04. 10. Siena. Zsigmond oklevele.

763 Uo. 457 sz. 1433. 04. 07. Róma. Bartolomeo de Agazaria követ levele a városhoz. Valamint: ASS. Concistorio 1929 k. 20 sz. 1433. 04. 05. Róma. Carlo d'Agnolino sienai püspök és Bartolomeo de Agazaria követek levele a városhoz. Kiadása: DRTA X. 452. sz. Tallóci Matkó és Kaspar Schlick április közepén még Rómában tárgyalhattak. RI XI/2. 9402 sz. 1433. 04. 14. Siena. Zsigmond oklevele.

764 A krónikát hárman írták. 1450 ig Francesco d'Andrea, majd – 1476-ig – Nicolò della Tuccia. A szöveget 1479 végéig Giovanni di Iuzzo egésztette ki. CIAMPI, 123. A viterbói krónikásokra: MIGLIO, 73–75. Valamint: PINZI, 582. Talán Paolo Colonna zsoldosvezér.

765 Diaconus cardinalis Sanctae Mariae in Cosmedin.

766 DRTA X. 292. 294.

767 Uo. 206. sz. 1432. 03. 03. Milánó A milánói herceg levele a városhoz.

768 Uo. 294.

769 Ezt a menlevelükből tudjuk. ASS. Concistorio 1639 k. 85 r. 1432. 09. 08. Valamint: DRTA X.487.

770 ASS. Concistorio 400 k. 22 v. 1432. 09. 21. A tárgyalások előkészítésére hat polgárt jelöltek ki. Ők a következők: Angelo Martinozzi *(Angelo Giovannii)*, Battista de Bellante, Pietro de'Micheli, Cristoforo d'Andrea Capacci *(Cristoforo Andrea)*, Giacomo di Andreuccio *(aurifaber)* és Andrea di Tancio. Valamint: Uo. 23 r. 1432. 09. 22.

771 Tíz lovasra kapott menlevelet. Uo. 1639 k. 100 v. 1432. 09. 28. A pápai szolgálatában álló firenzei polgár egy időben érkezhetett szülővárosába Zsigmond két emberével (Johannes de Alemania és Pietrus de Alemania). Ők az uralkodó levelét vihették magukkal. Uo. 101 r. 1432. 09. 30. Lazzaro di Vespasiano da Firenze és Georgio Hungaro szintén hasonló okból tehették meg a Firenze–Siena–Firenze utat. Uo. 99 r. 1432. 09. 26.

772 DRTA X. 295 sz. 1432. 10. 02. Siena. A város levele a milánói herceghez.

773 Uo. 296 sz. 1432. 10. 06. Siena. Lucidus de Comite kardinális, apostoli legátus levele Firenzéhez.

774 ASS. Concistorio 400 k. 35 r 1432. 10. 04. (Hibásan szeptembert írnak.)

775 A levélnek nincs dátuma. A regisztrumba október 2-a alatt vették fel. Uo. 1639 k. 103 r. 1432. 10. 02.

776 ASF. Dieci di Balia. Responsive 7. 129 sz. 1432. 10. 06. Siena. A város levele a firenzei Dieci di Baliához és Lucidus de Comite kardinális apostoli legátushoz.

777 DRTA X. 297 sz. 1432. 10. 13. Róma. Nerone di Nigri firenzei követ levele városához.

778 Uo. 298 sz. 1432 10. 18. Velence. A tanács határozata. Valamint: Uo. 299 sz. 1432. 10. 27. Velence. A tanács határozata.

779 Uo. 300 sz. 1432. 11. 04. Róma. IV. Jenő pápa levele a városhoz. A kérdéssel nem foglalkozom. A kíváncsiak a CONCILIUM BASILIENSE köteteiben bőven találnak erre utalásokat.
780 ASS. Concistorio 400 k. 162 r.–163 v. 1432. 11. 11. Kiadása: DRTA X. 301 sz.
781 RI XI/2. 9304 sz. 1432. 11. 01. Siena. Zsigmond oklevele. Erre Velence ellen már sor került. DRTA X. 191 sz. 1432. 06. 01. Lucca. Zsigmond oklevele.
Kivonatosan: RI XI/2. 9194 sz. Ezt újból megismétlik. Uo. 9293 sz. 1432. 10. 29. Siena. Zsigmond oklevele. Ezt 1433 tavaszán megint megtették. Uo. 9412 sz. 1433. 04. 18. Siena. Zsigmond oklevele.
782 DIARIO FIORENTINO, 284.
Zsigmond hozzájuk szalasztotta Johannes Themisvart futárként.
ASS. Concistorio 1640 k. 13 r. 1433. 01. 12.
783 A szövegben az *„uno Todesco e uno Unghero e uno Genovese con cento cavalli”* kifejezést olvashatjuk. COMMISSIONI, 540.
784 RI XI/2. 9350 sz. 1433 01. 03. Siena. Zsigmond oklevele. Hivatkozik rá: DRTA X. 416 sz. A béketárgyalásokról a bázeli zsinatot is értesítette. RI XI/2. 9362 sz. 1433 02. 07. Siena Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. 9363 sz. 1433 02. 08. Siena. Zsigmond oklevele. A király szintén Firenzébe küldte követeihez Marcus de Alemaniát *(nuntius)*.
ASS. Concistorio 1640 k. 25 v. 1433. 01. 27.
785 16 lovasra kap engedélyt. Uo. 20 v. 1433. 01. 22. 1433. január 17-én, vagy 18-án érkezhetett vissza Firenzéből. DRTA X. 741.
786 COMMISSIONI, 540.
787 ASM. Archivio Gonzaga 2185 b. 1432. 12. 03. Firenze. Ser Gerardino da Foligno levele III. Niccolò d'Este ferrarai őrgrófhoz.
788 ASMa. Archivio Estense. Carteggi Principi Esteri. 1473/1 b. 141 sz. 1432. 10. 23. Velence. Francesco Foscari velencei dózse levele III. Niccolò d'Este ferrarai őrgrófhoz. Velence megígérte, a zsoldosvezér csapatai ellátását saját költségén fedezi. Egyszóval: nem fog rabolni. Uo. 144 sz. 1432. 10. 30. Velence. Francesco Foscari velencei dózse levele III. Niccolò d'Este ferrarai őrgrófhoz
789 FECINI, 847. Valamint: COMMISSIONI, 539. Továbbá: Uo. 1369 sz. 1433. 02. 09. Rinaldo degli Albizzi bejegyzése. Február legelejéről ismerünk két firenzei követet Sienában. Nevüket is tudjuk: Tommaso és Bartolomeo. ASS. Concistorio 1640 k. 31 r. 1433. 02. 03. Valamint: Uo. 402. k. 57 v. 1433. 02. 11. *Salvus conductus*t kaptak Zsigmondtól Kaspar Schlicken keresztül. Uo. 1640 k. 30 v. 1433. 02. 02. Ekkor egy másik kardinális szintén Sienában tartózkodott. Johannes de Ruppescissa bíboros presbiter cardinalis Sancti Laurentii in Lucina ugyanebben az időben kapott végtelenített menlevelet a várostól. Uo. 1640 k. 37 v. 1432. 02.
790 DRTA X. 706.
791 COMMISSIONI, 1365 sz. 1433. 02. 08. Firenze oklevele
792 Uo. 1366 sz. 1433. 02. 08. Firenze követi utasítása.
793 A szövegben Firenzéről, Sienáról, Perugiáról (pápai beleegyezéssel), Luccáról, Urbinóról írnak, és azokat is felsorolják, akiknek birtokaik vannak Toszkánában.
794 COMMISSIONI, 1368 sz. 1433. 02. 01. és 02. 06. között. Firenze követi utasítása. Valamint DRTA X. 419 sz. 1433. 02. 01. és 02. 06. között. Firenze követi utasítása.
795 COMMISSIONI, 1369 sz. 1433. 02. 09. Rinaldo degli Albizzi bejegyzése
796 Uo. 1370 sz. 1433. 02. 10. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.
797 E. KOVÁCS 2010, 1455–1536.
798 COMMISSIONI, 1370 sz. 1433. 02. 10. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.
799 Uo. 1373 sz. 1433. 02. 11. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.
800 Uo.1374 sz. 1433. 02. 12. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.

801 Uo. 1366 sz. 1433. 02. 08. Firenze követi utasítása. Valamint: Uo 1368 sz. 1433. 02. 01. és 02. 06. között. Firenze követi utasítása. Továbbá: DRTA X. 419 sz. 1433. 02. 01. és 02. 06. között. Firenze követi utasítása.
802 COMMISSIONI, 1373 sz. 1433. 02. 11. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz. Valamint: DRTA X. 746. A kikötő szerepére: SORDINI.
803 Uo. 420 sz. 1433. 02. 06. Velence. Andrea Bernardo velencei követ levele városához.
804 Uo. 668. Valamint: REGESTA HISTORICO-DIPLOMATICA 6379 sz. 1433. 03. 08. Róma. Johannes Menken levele a német lovagrend nagymesteréhez. A tengeri út gondolata még egyszer felmerül majd Zsigmond fejében, de akkor Milánó és Genova lett volna az áldozat. Erről később írok.
805 COMMISSIONI, 1374 sz. 1433. 02. 12. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.
806 1433. április 7-e után ez már nehezebb lett volna, hiszen ekkor már megegyeztek a viterbói találkozóban. Értelmetlen lett volna hajóra ülni. DRTA X. 461 sz. 1433. 04. 10. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: 457 sz. 1433. 04. 07. Róma. Bartolomeo de Agazaria követ levele a városhoz. Valamint: ASS. Concistorio 1929 k. 20 sz. 1433. 04. 05. Róma. Carlo d'Agnolino sienai püspök és Bartolomeo de Agazaria követek levele a városhoz. Kiadása: DRTA X. 452. sz.
807 A szövegben a *„che il Re ne comincio a ridere"* kifejezést olvashatjuk. COMMISSIONI, 1374 sz. 1433. 02. 12. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.
808 Többször tárgyaltak Zsigmonddal. Ezek időpontjai: 1433. 02. 13. Uo. 1376 sz. 1433. 02. 12. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz. 1433. 02. 14. Uo. 1383 sz. 1433. 02. 15. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz. 1433. 02. 15. Uo. 1387 sz. 1433. 02. 16. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz. 1433. 02. 17. Uo. 1392 sz. 1433. 02. 17. Siena Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.
809 Uo. 1388 sz. 1433. 02. 17. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.
810 40 lovasra kapnak menlevelet. Uo. 1402 sz. 1433. 02. 20. Siena. Berardino degli Ubaldini della Carda oklevele Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követekhez.
811 ASS. Concistorio 1640 k. 39 r. 1433. 02. 14.
812 COMMISSIONI, 547. Valamint: DRTA X. Valamint: 739–740.
813 ASS. Concistorio 402 k. 59 r. 1433. 02. 13.
814 DRTA X. 427 sz. 1433. 02. 21 Valamint: Uo. 428 sz. 1433. 02. 22.
815 Uo. 430 sz. 1433. 03. 05. Siena. A város levele Bartolomeo di Tommaso Agazzari követhez.
816 Uo. 431 sz. 1433. 03. 08. Lucca. A város levele a milánói hercegnek. Valamint: Uo. 432 sz. 1433. 03. 12. Lucca. A város levele követéhez (Ceccardo).
817 ASS. Concistorio 1640 k. 97 v. 1433. 04. 17.
818 MÁLYUSZ 1984, 175–176. A budai firenzei kereskedőkre: ARANY 2007, 483–549. Valamint: ARANY 2007a, 943–966.
819 Ők a következők: Johann Honiger, Konrad Goldrer és Albert Klofner. Tíz lovasra kaptak engedélyt. ASS. Concistorio 1639 k. 97 v. 1432. 09. 24.
820 A szövegben királyt írtak. Nyolc lovasra kapott engedélyt. Uo. 97 v. 1432. 09. 24.
821 RI XI/2. 9166 sz. 1432. 06. 23. Lucca. Zsigmond oklevele. Valamint: MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 287119 sz. 1432. 09. 05. Siena. Zsigmond oklevele. Továbbá: Uo. 287121 sz. 1432. 10. 02. Siena. Zsigmond oklevele. Kivonatosan: RI XI/2. 9262 sz.
822 DRTA X. 347 sz. 1432. 10. 18. Bázel. A bázeli zsinat instrukciója. December közepe előtt hagyhatta el Sienát. Uo. 625.

823 A városok nevét nem adják meg. A szövegben a *„sex ex famulis sive nuntiis Civitatum Imperii"* kifejezést olvashatjuk. COMMISSIONI, 1407 SZ. 1433. 02. 21.

824 DRTA X. 584.

825 Nyolc lovasra és gyalogosra kapott engedélyt. ASS. Concistorio 1640 k. 103 v. 1433. 04. 23.

826 Prepositus ecclesie Sanctorum Apostolorum. ASS. Concistorio 1640 k. 93 r. 1433. 04. 14.

827 FECINI, 846.

828 Uo.

829 ASS Concistorio 1639 k. 103 v. 1432. 10. 02.

830 ATTI CANCELLERESCHI II, 577 sz. 1432. 11. 26. Milánó. A milánói herceg levele Zsigmondhoz.

831 Uo. 578 sz. 1432. 11. 27. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado di Carreto savonai őrgrófhoz.

832 CAPPELLETTI, 59.

833 ASS. Concistorio 1640 k. 39 r. 1433. 02. 14.

834 RI XI/2 9251 sz 1432. 09. 20. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: ASS. Concistorio 1639 k. 98 r. 1432. 09. 25. Továbbá: Uo. 106 r 1432. 10. 06.

835 Uo. 127 v. 1432. 11. 01.

836 Siena a pápához küldi két követét, Bartolomeo di Tommaso Agazzarit és Tommaso Docci jogi doctort. ASS. Concistorio 1639 k. 159 r.–160 r. Dátum nélkül. Egy 1432. 11. 08-i bejegyzés alatt. 25 lovasra kaptak menlevelet. Uo. 1432. 12. 09. Máskor a sienai püspök megy Rómába. Uo. 403 k. 15 r. 1433. 03. 18.

837 Uo. 399 k. 55 v. 1432. 08. 21.

838 Uo. 57 r. 1432. 08. 22.

839 Uo. 1640 k. 73 v –74 r. 1433. 03. 23.

840 Eletére: CAPASSO.

841 DRTA X. 192 sz. 1432. 01. 16. Milánó. A milánói herceg levele Zsigmond követeihez. Valamint: Uo. 206 sz. 1432 03 03. Milánó. A milánói herceg levele a városhoz.

842 Uo. 719.

843 Uo. 746. Valamint: ASS. Concistorio 1640 k. 29 r. 1433. 02. 01.

844 ASS. Concistorio 402. k. 40 v. 1433. 01. 31. Valamint: Uo. 41 r. 1433. 02. 01. Továbbá: Uo. 1640 k. 29 v. 1433. 02. 01. Valamint: Uo. 32 r. 1433. 02. 05. A követnek február 7-én kell elindulnia. Uo. 402 k. 48 r. 1433. 02. 05 Ez így is történt. COMMISSIONI, 1370 sz. 1433. 02. 10. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz. Húsz emberre kapott menlevelet V. (Nagylelkű) Alfonzhoz, a pápához, II. Johanna nápolyi királynéhez és II. (Előkelő) Frigyes a szász herceghez. ASS. Concistorio 1640 k. 34 r. 1433. 02. 07. A firenzei követek szerint Sienát Cristofano d'Andrea da Grosseto képviselte. COMMISSIONI, 1394 sz. 1433. 02. 18. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz. Hermann Herre szerint Cristofor d'Andrea Gabbrielli a sienai aragón követ neve. DRTA X. 752.

845 COMMISSIONI, 1370 sz. 1433. 02. 10. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.

846 Uo. 1394 sz. 1433. 02. 18. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.

847 ASS. Concistorio 1640 k. 79 v –80 r. 1433. 03. 31. Valamint: DRTA X. 719–720.

848 ASS. Concistorio 403 k. 25 v. 1433. 03. 30. Valamint: DRTA X. 719.

849 Uo. 719.

850 Uo. 720.

851 Uo. 719.

852 E. KOVÁCS 2009,1341.

853 ASS. Concistorio 403 k. 25 v. 1432. 03. 30. Valamint: VINYAS, 395–396. 398. 533–534.

854 ASS. Concistorio 1639 k. 162 r.–163 v. 1432. 11. 11.

855 100 lovasra kaptak menlevelet. Egyik emberük az előző nap érkezett Rómába *salvus conductus*t kérni. Addig ők Acquapendente városkánál várakoztak. DRTA 312.

856 ASS. Concistorio 1639 k. 176 v. 1432. 11. 25.

857 Bartolomeo di Tommaso Agazzari és Tommaso Docci követeknek kértek menlevelet. Uo. 189 r. 1432. 12. 09. Valamint: DRTA X. 436 sz. 1432. 12. 09. Siena. A város levele a pápához. Továbbá: Uo. 437 sz. 1432. 12. 09. körül. Siena. A város instrukciói követeihez.

858 A szövegben a *„nos nolle antedictum concordium (sic!) nisi per manus Serenissimi regis nostri tractari"* kifejezést olvashatjuk. ASS. Concistorio 1640 k. 28 r. 1433. 01. 29.

859 1433 januárjában Bartolomeo di Tommaso Agazzari már az Urbsban képviselte városát. Uo. 20 v.-21 r. 1433. 01.22. A sienai követek 1433 márciusától már állandóan Rómában állomásoztak. Bartolomeo di Tommaso Agazzari és Tommaso Docci kezdte a kiküldetést. Ez utóbbi már március elején visszajött a városból. Uo. 57 r.-v. 1433. 03. 05. Őt Carlo d'Agnolino sienai püspök váltotta. Uo. 68 v. 1433. 03. 18. Valamint: Uo. 71 v. 1433. 03. 21. Hivatkozik rá: DRTA X. 447 sz. Áprilisban Giacomo di Guidino ment Rómába, ekkor Bartolomeo di Tommaso Agazzarival együtt képviselte városát. Uo. 403 k. 39 v. 1433. 04. 17.
Valamint: Uo. 40 r. 1433. 04. 18.
Továbbá: Uo. 1640 k. 100 r.
1433. 04. 19. Április végén is ott voltak.
Uo. 112 r. 1433. 04. 30.

860 Uo. 85 v-86 r. 1433. 04. 06.

861 Uo. 20 v.-21 r. 1433. 01. 22.

862 DRTA X. 451 sz. 1433. 03. 30. Róma. Bartolomeo di Tommaso Agazzari és Carlo d'Agnolino követek levele a városhoz.

863 Presbiter cardinalis Sancti Marci.

864 Presbiter cardinalis Sancti Marcelli.

865 Többek között hozzájuk kértek menlevelet. ASS. Concistorio 1640 k. 100 r. 1433. 04. 19.

866 DRTA X. 451 sz. 1433. 03. 30. Róma. Bartolomeo di Tommaso Agazzari és Carlo d'Agnolino követek levele a városhoz.

867 ASS. Concistorio 1640 k. 60 r. 1433. 03. 07. Valamint: Uo. 85 v-86 r. 1433. 04. 06.

868 DRTA X. 457 sz. 1433. 04. 07. Róma. Bartolomeo di Tommaso Agazzari követ levele a városhoz.

869 ASS. Concistorio 1641 k. 9 r. 1433. 07. 8. Valamint: Uo. 30 r.-v. 1433. 08. 07.

870 Uo. 1926 k. 99 sz. 1432. 09. 28. Milánó. A milánói herceg levele a városhoz.

871 DRTA X. 609.

872 Uo. 610. A lombard diplomata fontos szerepet játszott a ferrarai tárgyalások idején. PETRUCCI.

873 ATTI CANCELLERESCHI II, 571 sz. 1432. 11. 15. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado da Vimercatéhez. Valamint: Uo. 575 sz. 1432. 11. 23. Milánó. A milánói herceg levele Tamási Lászlóhoz.

874 Uo. 571 sz. 1432. 11. 15. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado da Vimercatéhez. Valamint: Uo. 575 sz. 1432. 11. 23. Milánó. A milánói herceg levele Tamási Lászlóhoz. Továbbá: DRTA X. 610.

875 GLIATTI CANCELLERESCHI II, 571 sz. 1432, 11.15. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado da Vimarcaté-hez. Valamint: Uo. 584 sz. 1433 01. 19. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado di Carreto savonai őrgrófhoz.

876 Uo. 576 sz. 1432. 11. 24. Milánó. A milánói herceg levele Zsigmondhoz. Valamint: Uo. 580 sz 1432. 12. 14. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado di Carreto savonai őrgrófhoz. Továbbá: DRTA X. 369 sz. 1432. 11. 24. Milánó. A milánói herceg válasza Zsigmond javaslataira

877 Uo. 370 sz. 1432. 12. 02. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado da Vimercatéhez. Valamint: Uo. 371 sz. 1432. 12. vagy 1433. 01. A milánói herceg levele Zsigmondhoz.

878 ATTI CANCELLERESCHI II, 571 sz. 1432. 11. 15. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado da Vimercatéhez.

879 Uo. 577 sz. 1432 11. 26 Milánó. A milánói herceg levele Zsigmondhoz. Valamint: Uo. 580 sz. 1432. 12. 02. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado da Vimercatéhez.

880 ZsO V. 1028 sz. 1415. 09. 05. Narbonne.

Matia des Puig és Pere de Falchs levele Ferdinánd aragón királyhoz. Valamint: E. KOVÁCS 2013, 227.

881 Az adatra Hermann Róbert (Hadtörténeti Intézet és Múzeum) hívta fel a figyelmemet. Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!

882 A milánói követ (Pietro Cotta) szintén elkísérte őket. ASS. Concistorio 1639 k. 197 r. 1432. 12. 19.

883 ATTI CANCELLERESCHI II, 582 sz. 1432. 12. 14. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado di Carreto savonai őrgrófhoz.

884 Uo. 583 sz. 1433. 01. 14. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado di Carreto savonai őrgrófhoz.

885 Uo. 584 sz. 1433. 01. 19. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado di Carreto savonai őrgrófhoz.

886 Kivonatosan: DRTA X. 373 sz. 1433. 01. 30. Milánó. A milánói herceg levele Tallóci Matkóhoz. Hermann Herre szerint nem Sienába, hanem Firenzébe megy. Uo. 612.

887 ATTI CANCELLERESCHI II, 585 sz. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado di Carreto savonai őrgrófhoz. Valamint: Uo. 586 sz. 1433. 01. 19. Milánó. A milánói herceg levele Tallóci Matkóhoz.

888 BARTOLINI, 123–124.

889 E. KOVÁCS 2012, 67–83.

890 BARTOLINI, 177.

891 ATTI CANCELLERESCHI II, 587 sz. 1432. 01. 25. Milánó. A milánói herceg levele Tallóci Matkóhoz. Valamint: Uo. 588 sz. 1432. 01. 25. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához, Pietro Vicecomitéhez és Corrado di Carreto savonai őrgrófhoz.

892 Egy áthúzott feljegyzésből derül ki. Uo. 589 sz. 1433. 01. 30. Milánó. A milánói herceg levele Tallóci Matkóhoz. Valamint: Uo. 590 sz. 1433. 01. 30. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Pietro Vicecomitéhez

893 COMMISSIONI, 1374 sz. 1433. 02. 12. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz. Január végén még ott lehetett. DRTA X. 373 sz. 1433. 01. 30. Milánó. A milánói herceg levele Tallóci Matkóhoz.

894 COMMISSIONI, 1374 sz. 1433. 02. 12. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz. Giovanni da Massa követségére: ASS. Concistorio 1640 k. 42 v. 1433. 02. 18.

895 Uo. 19 r.–v. 1433. 01. 20. A levél dátuma 1433. 01. 18.

896 ATTI CANCELLERESCHI II, 578 sz. 1432. 11. 27. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado di Carreto savonai őrgrófhoz.

897 ASS. Concistorio 1640 k. 42 v. 1433. 02. 18.

898 Ekkor kértek részére menlevelet a pápai állam területére. Uo. 61 r. 1433. 03. 08. Valamint: Uo. 403 k. 19 r. 1433. 03. 22. Ebben a hónapban egy milánói követ ugyancsak Sienában állomásozott. Uo. 11 r. 1433. 03. 13.

V. Gregory Corso Paolo Uccello képet nézeget

899 FINZI, 219–276. A cím Niccolò Piccinino zsoldosvezérre utal.

900 PELLEGRINI 1901, 232.

901 PERTICI 2008, 630.

902 Torre a San Romano és Castello del Bosco települések között harcoltak.

903 DRTA X. 352–353. Valamint: PERTICI 1999, 537–562.

904 PERTICI 2004, 311–318.

905 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 66430 sz. 1432. okt. 28. Siena. Zsigmond oklevele.

906 AOMS. 260 k. 44 v. 1433. 04. 06. és 04. 11. között. A Ladislaus név leírása Sienában nem ment könnyen. Missernek nevezik.

907 ÜVÖLTÉS, 96. Eörsi István fordítása. A versre Hermann Róbert (Hadtörténeti Intézet és Múzeum) emlékeztetett. A szöveget Szabó Dánieltől (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Történettudományi Intézet) kaptam meg. Önzetlen segítségüket barátsággal megköszönöm!
908 PELLEGRINI 1901, 233.
909 Uo. A szöveg kiadója – hibásan – a „conte Matico" = conte Matillio de Tollomitz megoldás mellett szavaz.
910 A szövegben a „*Lo imperador chiamò 'l guerrier valente: / Io ti comando che niun prigione / Meni di quella dispietate giente, / Tagliati sian sanza remissione / Chi alla corona mia non è ubbidiente. / Rispuose il conte Matico ...: / Santa corona, tale affair mi piace / E di tal cosa non sarò fallace.*" kifejezést olvashatjuk. PELLEGRINI 1901, 233.
Tallóci életére: MÁLYUSZ 1980, 531–576.
911 Zsigmond luccai tartózkodására: E. KOVÁCS 2007, 353–364.
912 Ferrarába és egyéb itáliai részekre küldik. ASMa. Archivio Estense. Carteggi Principi Estrei 1473/41 b. 136 sz. 1432. 01. 02. Velence. Francesco Foscari dózse levele III. Niccolò d'Este ferrarai őrgrófhoz.
913 ASM. Archivio Gonzaga 1181 b. 1432. 06. 16. Ferrara. III. Niccolò d'Este ferrarai őrgróf levele I. Gianfrancesco Gonzaga őrgrófhoz.
914 E. KOVÁCS 2010, 1455–1536.
915 A sienai és a firenzei hadmozdulatokról ettől fogva akkor teszek említést, ha azokban Zsigmond katonái is részt vettek.
916 DÉVAY, 6.
917 Uo.
918 A sereg 200 lándzsásból állt. FECINI, 844.
919 Akár Zsigmond kíséretéhez is tartozhattak, de erről sajnos nem írtak. A katonák fele páncélos, a többiek íjászok. A húsz ember között kettő „*ragazi*" szolgált. ASS. Concistorio 399 k. 21 v. 1432. 07. 17. Valamint: Uo. 22 r. 1432. 07. 17. Továbbá: Uo. 399 k. 39 v. 1432. 08.02.
920 Konkrétan: átkeltek a Val di Chiana völgyön.
921 ASS. Concistorio 1639 k. 19 v.–20 r. 1432. 07. 17.
922 Uo. 24 r.–v. 1432. 07. 20. Valamint: DRTA X. 461.
923 A szövegben a „*cum eius brigatia equistribus et quadringenti familiaribus*" kifejezést olvashatjuk. ASS. Concistorio 399 k. 24 r. 1432. 07. 20.
924 Más források ezt nem erősítik meg. A folyócska Sienától kelet-délkeletre található. TOMMASI 2002, 384.
925 A famulust nem fordítanám gyalogosnak. Talán 200 hivatásos katona és 250 nemes. ASS. Concistorio 399 k. 67 r. 1432. 08. 30.
926 FECINI, 846.
927 Uo. A szövegben a „*venne l'ulivo di Lucignianello di Chianti*" kifejezést olvashatjuk. Ez békekötésre vagy megadásra utal.
928 ASS. Concistorio 400 k. 7 v. 1432. 09. 06. Valamint: Uo. 8 r. 1432. 09. 07.
929 BBC. AAC, Lorenzo Orlandi, Pergamena e Documenti. Busta 11. 70 sz. 1432. 09. 06. Udine. Leonardo Giustiniano velencei locumtenes generalis levele Cividale tanácsához és közösségéhez. Töredékes.
930 DRTA X. 331 sz. 1432. 09. 08. Siena. Zsigmond oklevele. Kivonata: RI XI/2. 9238 sz.
931 DRTA X. 332 sz. 1432. 09. 08. Siena. Zsigmond oklevele. Kivonata: RI XI/2. 9240 sz.
932 ASS. Concistorio 400 k. 24 r.1432. 09. 23 A várat folyamatosan erősítették. 1433 áprilisában Antonio di Angelo delle Bombarde zsoldosvezért vezényelték oda. A szövegben a „*pro defensione dicte terre*" kifejezést olvashatjuk. Uo. 1640 k. 98 r. 1433. 04. 18.
933 Uo. 400 k. 25 v. 1432. 09. 24.
934 Uo. 28 r. 1432. 09. 27.
935 1 arany = 88 solidus. Uo. 31 v. 1432. 09. 29.
936 Uo. 1639 k. 94 r. 1432. 09. 19.
937 Uo. 101 v. 1432. 09. 30.
938 ASS. Concistorio 1927 k. 15 sz. 1432. 10. 20. Abbazia (San Pietro) a Ruoti. Antonio di Checco Rosso Petrucci levele a városhoz.
939 PERTICI 2012, 209.
940 ASS. Concistorio 400 k. 43 r. 1432. 10. 14.
941 Uo. Egy orvietói kiadványból kiderül, erre a támadásra 1433. március utolsó napján került sor, amikor Zsigmond emberei a sienai sereggel együtt feldúlták és kirabolták Camposelvoli várát, valamint megöltek öt férfit és egy nőt.

A magyarok más várakat hasonlóan el akarnak foglalni. A szövegben 1433 októberének a végére teszik a támadás idejét. A kiadó megjegyzi, ez hibás, és március a helyes dátum. FUMI, 692. Biztosan 1432-ben harcoltak. Ezt támasztja alá egy másik bejegyzés. Októberben jelentős mennyiségű élelmet csoportosítottak a környékre. ASS. Concistorio 400 k. 43 r. 1432. 10. 14. Valamint: Uo. 49 r. 1432. 10. 20.

942 Uo. 43 v. 1432. 10. 15. Valamint: Uo. 44 v. 1432. 10. 16.

943 Uo. 45 r. 1432. 10. 16.

944 Uo. 47 v. 1432. 10. 18.

945 Uo. 49 v. 1432. 10. 20.

946 Uo. 47 v. 1432. 10. 19. Valamint: Uo. 50 r. 1432. 10. 20. Továbbá: DRTA X. 613. Egy firenzei forrásban szintén olvashatunk Zsigmond megjelenéséről Camposelvolinál. DIARIO FIORENTINO, 283–284.

947 ASS. Concistorio 1639 k. 115 r 1432. 10. 18. Valamint: Uo. 116 r. 1432. 10. 19.

948 Uo. 400 k. 50 r. 1432. 10. 20. 100 forintot kaptak. 1 forint = 15 grosso.

949 Uo. 60 r. 1432. 10. 29.Valamint: Uo. 61 v. 1432. 10. 31. Továbbá: Uo. 62 r. 10. 31. 1 dukát = 90, 5 solidus. Ahogy írtam, szerintem Tamási László mehetett Magyarországra.

950 Levelüket Castelnuovo Berardengába (Zsigmond ott van) küldik. ASS. Concistorio 1639 k. 118 v. 1432. 10. 21. Az uralkodó ide ment, írták máshol. Uo. 400 k. 61 r. 1432. 10. 30. Október 26-án Siena úgy határozott, a borgóba nem kell magyarokat vezényelni. A király talán ekkor már nem volt ott. Uo. 1639 k. 123 v. 1432. 10. 26. Valamint: DRTA X. 613. A hónap 30. napján már a városban találjuk. Uo. 615.

951 ASS. Concistorio 1639 k. 165 r. 1432. 11. 14.

952 Uo. 123 v. 1432. 10. 25.

953 Uo. 177 r. 1432. 11. 25.

954 Uo. 180 r. 1432. 11. 28.

955 Uo. 180 r. 1432. 11. 29.

956 Több Castellina nevű helység létezik. Azért gondolok a mai Castellina in Chianti településre, mert ennek az elfoglalásával megnyílt az út Chianti, Val di Pesa, valamint Val di Greve irányába. COMMISSIONI, 572.

957 COMMISSIONI, 1397 sz. 1432. 11. 24. Siena. Zsigmond oklevele.

958 ASS. Concistorio 1640 k. 2 v. 1433. 01. 02

959 Uo. 5 r. 1433. 01. 05.

960 A szövegben a *„circa nonagintas equos Ungaros"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 6 v. 1433. 01. 07. Végül 93-at küldtek. Uo. 8 v.–9 r. 1433. 01. 08.

961 Összesen 483 líra, 10 soldót kaptak. Ennek a felosztása a következő: Nanni da Pixa (40 líra), Guglielmo Delamagnia (40 líra), Chimento Inghilese (80 líra), Alagretto Schiavo (193 líra, 8 soldo), Andrea d'Andrea Ongharo (124 líra). Ezenkívül még volt 6 líra és 2 soldo egyéb tétel is. ASS. Biccherna 311 k. 3 v. 1433. 01. 10.

962 Összesen 383 líra, 12 soldo. Ennek a felosztása a következő: Alagretto Schiavo (135 líra), Andrea d'Andrea Ongharo (96 líra), Guglielmo Inghilese (60 líra), Guglielmo Delamagnia (50 líra), Nanni da Pixa (42 líra, 12 soldo). ASS. Biccherna 311 k. 33 r. 1433. 01. 30.

963 Uo. Concistorio 1640 k. 8 r. 1433. 01. 08. Valamint: Uo. 8 v.–9 r. 1433. 01. 08.

964 Január 6 és 8. Mindkétszer a *„venne l'ulivo"* terminust használja a krónikás. FECINI, 846.

965 COMMISSIONI, 1397 SZ. 1432. 11. 24. Siena. Zsigmond oklevele.

966 Uo. 1397 sz. 1433. 02. 19. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi követek levele Arrigo Squarcialupi castellinai parancsnokhoz. A címzésben megemlítették, bárki másnak, aki éppen a commissario.

967 Uo. 1398 sz. 1433. 02. 19. Castellina. Arrigo Squarcialupi parancsnok levele Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi követekhez.

968 FANO.

969 FECINI, 847.

970 ASS. Concistorio 402 k. 14 r. 1433. 01. 09. Rajta kívül – többek között – egy német és egy angol zsoldost találunk a kompániában. Uo. 40 r. 1433. 01. 30.

971 ASS. Biccherna 311 k. 3 v. 1433. 01. 10. *Connestàbile*ként említik. Valamint: ASS. Biccherna 311 k. 33 r. 1433. 01. 30. Továbbá: Uo. 38 r. 1433. 02. 06.Valamint: Uo. 38 r. 1433. 02. 07.

972 Uo. 15 r. 1433. 01. 10.
973 Uo. 33 v. 1433. 02. 03.
974 Uo. 58 r. 1433. 02. 12. Utánpótlást küldenek Gambassihoz. Uo. Concistorio 403 k. 11 r. 1433. 03. 13.
975 FECINI, 847. Zsigmond seregében legalább négy ágyú *(bunbardar)* is volt.
ASS. Concistorio 403 k. 48 v. 1433. 04. 24.
Méreteiket nem ismerjük. Az egyik ágyúmestert *(bonbardier)* maestro Pasquának hívták. 12 ember tartozhatott alá.
Uo. Biccherna 311 k. 129 r. 1433.
976 Uo. 1929 k. 11 sz. 1433. 04. 01.
Campagnatico. Cecco Sozini levele a városhoz.
977 RI XI/2. 9358 sz. 1433. 02. 04. Siena. Zsigmond oklevele.
978 A nevekre: Függelék III.
979 COMMISSIONI, 1211 sz. 1430.
Valamint: Uo. 1345 sz. 1431. 06. 06. Firenze. A város utasítása Rinaldo degli Albizzi követéhez.
980 Uo. 1211 sz. 1430. Valamint: ASS. Biccherna 311 k. 33 r. 1433. 01. 30.

VI. Egy monarcha kalandjai a demokráciában

981 A sienai államberendezkedésre legújabban és röviden: TANZINI, 104–109.
982 FITZ, 6.
983 Elsősorban az 1430-as évek elejének a rendszerét próbálom tömören felvázolni.
984 Többek között: az Ufficio della Biccherna, az Ufficio della Gabella, az Ufficio dei Regulatori, az Ufficio della Mercanzia, az Ufficio del Sale és az Ufficio dei Paschi.
985 CECCHINI 1952, IX–XXIV.
986 Uo.
987 ASS. Concistorio 400 k. 17 v. 1432. 09. 17.
988 INVENTARIO, XVI–XVII.
989 Tagja a camarlengo is. Jegyzők, írnokok, őrök és küldöncök szintén dolgoztak a hivatalban. CECCHINI 1953, IX–XXVII.
990 Uo.
991 CECCHINI 1952, XV
992 Uo. IX.
993 ASS. Concistorio 399 k. 17 r. 1432. 07. 13. A két kiválasztott: Pietro de'Pecci és Pietro di Bernardo Lapini orvos és asztrológus.
994 Uo. 17 r. 1432. 07. 14.
995 FECINI, 845.
996 A szövegben a *„setaiuogli"* kifejezést olvashatjuk. Ez lehet selyemszövő is.
997 A szövegben a *„ligrittiere"* kifejezést olvashatjuk.
998 A szövegben a *„manischalci"* kifejezést olvashatjuk.
999 FECINI, 845.
1000 Akár rabszolganőt is jelenthet
1001 FECINI, 845.
1002 TOMMASI 2002, 384.
1003 FECINI, 846. Gyapjúműves *(lanaiuolo)* volt.
1004 Uo.
1005 Nincsen jobb olvasási ötletem.
1006 A *„marre sohardo"* szót használja, ezt értelmeztem roppant bátran *maresall*ként
1007 ASS. Concistorio 399 k. 56 v. 1432. 08. 22. Valamint: PERTICI 2008, 644–645.
1008 Az uralkodói fogadások liturgiájára és zenéjére: DRABEK, 44–52.
Valamint: KANTOROWICZ, 43–58.
1009 BÖLLING, 260–261. Erre inkább a koronázáskor kerülhetett sor. A szerző a motetta egyik noemájában a pápa nevét és Zsigmond királyi titulusát egyaránt említi. A noema egy dolog kiemelését jelenti. Érdemes meghallgatni: http://www.youtube. com/watch?v=0zSC0oWCriI.
1010 FECINI, 846.
1011 DRTA X. 463. Valamint: ASS. Concistorio 399 k. 30 r. 1432. 07. 23.
1012 Uo. 32 v. 1432. 07. 27.
1013 KRÚDY.
1014 CIVITALE, 315. A szerző 1511-ben született Luccában, munkáját 1572-ben írta meg. Két évvel később halt meg.
1015 ASS. Concistorio 1926 k. 40. sz. 1432. 07. 01. Lucca. Giovanni da Massa levele a városhoz.
1016 FECINI, 846.
1017 A három felelős: Angelo Giovanni, Pietro

Antonio és Soios. A szövegben megemlítik, az ünnepségre a következő vasárnap (augusztus 3.) szakítanak majd időt. ASS. Concistorio 399 k. 35 r. 1432. 07. 29. Valamint: DRTA X. 463.

1018 FECINI, 846.

1019 ASS. Concistorio 399 k. 40 v. 1432. 08. 04.

1020 Ezek: Angelo és Soios. Uo. 35 r. 1432. 07. 29. Valamint: DRTA X. 463.

1021 Ezek: Pietro de'Pecci és Pietro di Bernardo Lapini orvos és asztrológus. ASS. Concistorio 399 k. 36 v. 1432. 07. 30. Az utóbbi teljes nevét nem közlik, de mivel 1432. 07. 13-án együtt mennek Zsigmondhoz, a szövegben található „*Petrus Bernardus*"-t így oldottam fel. ASS. Concistorio 399 k. 17 r

1022 1 florenus = 89 solidus. Uo. 39 r. 1432. 08. 01. Valamint: DRTA X. 463. Más alkalommal bullakészítőként *(bullator)* említik, és Petrus de Ungáriának nevezik. Ekkor 20 librát kapott az aranybullák fejében. ASS. Concistorio 400 k. 9 v. 1432. 09. 10.

1023 PERTICI 2008, 644.

1024 BCIS. Ms. B. X. 8. 264 r. 266 v. 1432. 08. 03. Siena. Zsigmond oklevele.

1025 DRTA X. 208. sz. 1432. 05. 12.

1026 Erre: Függelék V.

1027 HEINIG, 249.

1028 A szabadon bocsájtások idejét nem ismerjük. TOMMASI 2002, 384.

1029 ASS. Concistorio 399 k. 36 v. 1432. 07. 30. Zsigmond később vagy megismételhette kérését, vagy még a börtönökben maradtak. Erre utal egy másik bejegyzés. Uo. 49 r. 1432. 08. 03.

1030 FECINI, 846.

1031 ASS. Concistorio 399 k. 36 v.1432. 07. 30.

1032 A hat kiválasztott: Angelo Martinozzi *(Angelo Giovanni Angeli)*, Giovanni di Mino Cicerchia, Giovannata Luti *(Giovannata Tommasi Luti)*, Pietro de'Micheli, Cristoforo d'Andrea Capacci *(Cristoforo Andrea)* és Andrea di Tancio. Uo. 25 v. 1432. 07. 21. Az utolsó előtti név a kancellárt takarja, mint a század elején az egyik legfontosabb sienai politikust. PERTICI 2008, 644. Giovannata Tommasi Luti a sienai egyetemen tanított. ASS. Consiglio Generale I. Deliberazioni 217 k. 17 v. 1432. 03. 27.

1033 A követek: Carlo d'Agnolino sienai püspök, Pietro de'Micheli és Battista de Bellante. Uo. Concistorio 399 k. 31 v. 1432. 07. 26.

1034 Uo.

1035 Uo. 51 v. 1432. 08. 18. Lovanként 40 solidust kaptak három napra. A püspök 8 lóra, míg a másik kettő követ 6 állat után.

1036 Uo. 58 r. 1432. 08. 23. Valamint: FECINI, 847.

1037 1432. 01. 01. és 1432. 06. 30. között. ASS. Manoscritti A. 124. 7 r.A címerre: Uo. D. 12. 34 r. és 35 r.

1038 RI XI/2. 9421 sz. 1433. 04. 23. Siena Zsigmond oklevele. Valamint: BEINHOFF, 72.

1039 ASS. Manoscritti A. 94. 37 v. Valamint: Uo. Biccherna 622 k. 109 r.

1040 RI XI/2. 9380 sz. 1433. 03. 02. Zsigmond oklevele.

1041 ASS. Manoscritti A. 124. 7 v. Valamint: FECINI, 846.

1042 1433. 01. 01. és 1433. 06. 30 között. ASS. Manoscritti. A. 7 v. Tommaso Fecini szerint ekkor misser Piero Marino de'Brancadori da Fermo lett újra a podestà. 1433. február 10-én hat hónapra választottak meg erre a posztra. FECINI, 847.

1043 Ők a következők: Iacopo di ser Angelo Simoni (1432. 07. 01–1432. 08. 31.). Antonio di Bartolomeo Saragiola (1432. 09. 01–1432. 10. 31.). Agostino Niccolò Borghesi (1432. 11. 01–1432. 12. 31.). Angelo di Filippo Boninsegni (1433. 01. 01–1433. 02. 28.). Pietro di Minno Paccinelli (1433. 03. 01-1433. 04. 30.). CECCHINI, 1952 70–71.

1044 ASS. Concistorio 399 k. 62 v. 1432. 08. 27.

1045 Uo. Consiglio Generale I. Deliberazioni 217 k. 39 v. 1433. 01. 17.

1046 Fogalmam sincsen, mit jelent. Uo. Concistorio 403 k. 25 v. 1433. 03. 30.

1047 COMMISSIONI, 1397 sz. 1432. 11. 24. Siena. Zsigmond oklevele.

1048 ASS. Concistorio 400 k. 13 v. 1432. 09. 13.

1049 Uo. 1639 k. 88 r. 1432. 09. 13.

1050 A futárok közül Ladislaust név szerint említették. Uo. 104 v. 1432. 10. 04.

1051 Róla még később írok. Uo. Biccherna 622 k. 62 r.
1052 BRUNETTI, 113–114. 181.
1053 COMMISSIONI, 1374 sz. 1433. 02. 12. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.

VII. Külországi történetek

1054 Uo. 1394 sz. 1433. 02. 18. Firenze Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.
1055 ORIGO, 121.
1056 FERRAÙ 1970.
1057 Oswald von Wolkenstein előtte Portugáliában volt. MAYR, 76. 80. Az uralkodó 1415. 09. 19. és 1415. 11. 02. között állomásozott Perpignanban. E. KOVÁCS 2013, 216.
1058 CORSO, 139-140. 143. 157. 164–171.
1059 Uo. 164.
1060 RI XI/2. 9129 sz. 1432. 05. 09. Párma. Zsigmond oklevele.
1061 Uo. 9208 sz. 1432. 08. 04. Siena. Zsigmond oklevele. Életére: RESTA.
1062 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 267930 sz. 1432. 09. 14. Siena. Zsigmond oklevele.
1063 A tervezetet 1432 novembere és 1433. január 20-a között fogalmazhatták. DECRETA 1301–1457, 405.
1064 Ennek dátuma 1435. A tervezet kiadása: DECRETA 1301–1457, 407–424. A hadügyi reformra: DEÉR, 27–35. Valamint: MÁLYUSZ 1984, 124.
1065 Ezek mind itáliai receptek. REDON, 210–211, 222–223, 276–277.
1066 FECINI, 845.
1067 TURRINI 2005, 15
1068 296 líra, 6 soldi és 7 denari értékben. BRUNETTI, 185–186.
1069 Uo. 16–17.
1070 FECINI, 845.
1071 MELIS, 139.
1072 DÉVAY, 8.
1073 Uo. 23–24.
1074 FERRAÙ 1979, 45–46. Barnaba Senese levele Giovanni di Andrea Tolomeinek. 1432.
1075 RI XI/2. 9207 sz. 1432. 07. 29. Zsigmond oklevele. Valamint: DRTA X. 463. Továbbá: RI XI/2. 9216 sz. 1432. 08. 21. Zsigmond oklevele.
1076 DIARIO SANESE, 90–91. Valamint: BOWSKY, 225–226.
1077 AOMS. 1177 k. (Régi jelzete 126 k.). 1432. 5 r.
1078 Uo. 1432. 5 v
1079 Uo. 1432. 39 v.
1080 Eltekintek a 14. századi ünnepségek leírásától. Barnaba Senese beszámolóját autentikusabbnak tartom. FERRAÙ 1979, 45–46. Barnaba Senese levele Giovanni di Andrea Tolomeinek. 1432.
1081 Uo.
1082 Uo.
1083 MONTAURI, 787.
1084 ASS. Concistorio 399 k. 75 v. 1432. 08. 30. Valamint: PERTICI 2008, 644–645.
1085 ASS. Concistorio 1640 k. 46 v. 1433. 02. 24.
1086 FECINI, 846.
1087 Uo.
1088 DÉVAY, 6.
1089 ASS. Concistorio 2475 k. 68 v. 1432.
1090 Uo. 71 v. 1432.
1091 Uo. Concistorio 1640 k. 16 r. 1433. 01. 15.
1092 Uo. 17 r. 1433. 01. 17.
1093 Uo. 402 k. 21 v. 1433. 01. 16.
1094 Uo. Archivio dell'Ospedale di Santa Maria della Scala. Dare e avere. 518 k. 362 r. 362 v. 1432. 10. 15.
1095 Uo. Concistorio 2475 k. 26 r. 1432.
1096 A báty és az öcs variáció csak feltevés.
1097 DÉVAY, 33
1098 ASS. Concistorio 400 k. 48 r. 1432. 10. 19.
1099 Uo. 1640 k. 137 v. 1433. 05. 08. Urbano di Lorenzo a lovak záloga mellett Buonconvento vezetőjének is adott kölcsön 15 forintot. Uo. 69 r. 1433. 03. 18.
1100 Ugyanazon az oldalon kétszer írnak a zálogokról. Az elsőben júniusról, a másodikban júliusról beszélnek. Uo. 403 k. 41 v. 1433. 04. 19.
1101 Uo. 44 v. 1433. 04. 21.

1102 Uo. 1640 k. 137 v. 1433. 05. 08.
1103 Róluk részletesen később írok.
1104 ENGEL I, 57.
1105 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80303 sz. 1431. 01. 13. Konstanz. Várdai Miklós levele apjához. Kiadása: ZICHY XII, 112 sz.
1106 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80367 sz. 1431. 12. 18. Milánó. Várdai Miklós levele apjához. Kiadása: ZICHY VIII, 328 sz. Az oklevél kiadója a szöveg végén tette ezt a megállapítását.
1107 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80367 sz. 1431. 12. 18. Milánó. Várdai Miklós levele apjához. Kiadása: ZICHY VIII, 328 sz. Valamint: ZICHY XII, 114 sz. 1431. 12. 03. és 12. 18. között. Milánó. Várdai Miklós levele apjához.
1108 ENGEL–C. TÓTH, 126.
1109 MEMORIAL, 22–23. Valamint: CHRONIK, 378–380.
1110 Természetesen a fent maradt adatok alapján. Máshonnan is írhatott haza. CONCILIUM BASILIENSE V. 388–389.
1111 ZICHY XII, 114 sz. 1431. 12. 03. és 12. 18. között Milánó. Várdai Miklós levele apjához.
1112 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80367 sz. 1431. 12. 18. Milánó.Várdai Miklós levele apjához. Kiadása: ZICHY VIII, 328 sz.
1113 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80420 sz. 1433. 04. 19. Siena. Várdai Miklós levele apjához. Kiadása: ZICHY XII, 117 sz. A megegyezés dátuma: 1433. 04. 05. DRTA X. 457 sz. 1433. 04. 07. Róma. Bartolomeo di Tommaso Agazzari követ levele a városhoz.
1114 CIAMPI 1872, 124–125.
1115 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80420 sz. 1433. 04. 19. Siena. Várdai Miklós levele apjához. Kiadása: ZICHY XII, 117 sz.
1116 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80421 sz. 1433. 04. 25. Siena. Várdai Miklós levele apjához. Kiadása: ZICHY VIII, 348 sz.
1117 Kancellárnak nevezi, hibásan. Valójában 1419 és 1423 között is csak alkancellár volt.
1118 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80421 sz. 1433. 04. 25. Siena. Várdai Miklós levele apjához. Kiadása: ZICHY VIII, 348 sz.
1119 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80580 sz. 1436. 10. 20. Prága. Várdai Miklós levele apjához. Kiadása: ZICHY VIII, 407 sz.
1120 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80367 sz. 1431. 12. 18. Milánó. Várdai Miklós levele apjához. Kiadása: ZICHY VIII, 328 sz.
1121 A szövegben a *„dominus noster rex promisit dare aliquas possesiones"* kifejezést olvashatjuk. Uo.
1122 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80421 sz. 1433. 04. 25. Siena. Várdai Miklós levele apjához. Kiadása: ZICHY VIII, 348 sz.
1123 ASV. Registri delle Suppliche 287 k. 38 v.–39 r. 1433. 07. 13. Valamint: LUKCSICS II, 201 sz. Továbbá: CSUKOVITS 1998, 33–34.
1124 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80502 sz. 1435. 04. 04. Pozsony. Zsigmond oklevele. Kiadása: ZICHY XII, 123 sz.
1125 Ezt a bátor kijelentést a király itineráriuma miatt tettem. Logikusan következik Zsigmond útvonalából Pozsonyig. ENGEL–C. TÓTH, 128–129.
1126 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80523 sz. 1435. 07. 02. Várda. Idősebb Várdai Miklós levele fiához. Kiadása: ZICHY XII, 128 sz.
1127 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80570 sz. 1436. 07. 09. Igló. Várdai Miklós levele apjához és Váradi Pelbárthoz. Kiadása: ZICHY VIII, 402 sz. Valamint: GENEOLÓGIA. Gutkeled nem 5. Sárvármonostori ág. 10. tábla: Várdai.
1128 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80576 sz. 1436. 08. 26. Várda. Idősebb Várdai Miklós levele fiához. Kiadása: ZICHY XII, 135 sz.
1129 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80601 sz. 1437. 04. 18. A leleszi konvent oklevele. Kiadása: ZICHY VIII, 414 sz.
1130 Uo.
1131 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80576 sz. 1436. 08. 26. Várda. Idősebb Várdai Miklós levele fiához. Kiadása: ZICHY XII, 135 sz.

1132 C. TÓTH 2009, 467 és 480.
1133 FEJÉRPATAKY, 181.
1134 Az árakat Nagy Istvántól (Norna Kft.) tudtam meg. Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!
1135 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80580 sz. 1436. 10. 20. Prága. Várdai Miklós levele apjához. Kiadása: ZICHY VIII, 407 sz.
1136 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80592 sz. 1437. 02. 09. Nagyszombat. Bajmóci Noffri Bardó levele ifjabb Várdai Miklóshoz Kiadása: ZICHY XII, 137 sz.
1137 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80611 sz. 1437. 06. 30. Prága. Zsigmond oklevele. Kiadása: ZICHY XII, 138 sz. Hibás dátummal.
1138 A pénzek elosztása testvérei és az egyház között: László 50, István 50, Mihály 25, Dorottya (apáca) 10, a várdai egyház 25, a litkei templom 10. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80848 sz. 1446. 07. 03. Várdai Miklós végrendelete. Kiadása: ZICHY IX. 102 sz.
1139 Hat fiú és négy lány. GENEOLÓGIA Gutkeled nem 5. Sárvármonostori ág. 11. tábla: Várdai.
1140 Az adatra Udo Linderberg (https://www.youtube.com/watch?v=b-NSfmhiTBg) hívta fel a figyelmemet.
Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!
1141 KOSZTOLÁNYI 1935
1142 ENGEL II, 254.
1143 Az 1433-as év első három hónapjáról vannak ismereteink.
A kihelyezésekre: Függelék VII.
1144 Többször nem adják meg a létszámukat. Általánosságban (magyarok, famulusok) írnak róluk. Emiatt kiszámolhatatlan az egy főre eső pénz, továbbá a katonák vezénylésénél átfedések lehettek. Erre: Függelék VII.
1145 A kifizetéseknél elsősorban a Biccherna 311-es kötetét vettem figyelembe. Ebben a regisztrumban elméletileg benne vannak az 1433-as évek utalásai. Máshová is bevezethették az adatokat, nem beszélve az esetleges iratpusztulásról. Kétség kétség hátán. Erre: Függelék VII.
1146 C. TÓTH 2009, 467. 480.
1147 A magánszámadáskönyvekben semmilyen utalást nem találtam a kíséret tagjainak vásárlására. Ennek elsődleges okát a pusztulásban látom. Listájukat Gabriella Piccinni cikkében találtam meg, majd mindegyiket átnéztem. PICCINNI 2008, 167–168. 173–175. Ilyet használ Lucia Brunetti is egy kórház esetében BRUNETTI.
1148 ASS. Biccherna 306 k. 1424 es év.
Valamint: Uo. 307 k. 1425-ös év.
Továbbá: Uo. 313 k. 1438–1439-es évek.
1149 Néhány példa. Batignano. ASS. Concistorio 1640 k. 31 r. 1433. 02. 03. Montepescali. Uo. 25 r. 1433. 01. 25. Montorsaio. Uo. 31 r. 1433. 02. 03.
1150 Néhány példa. Grosseto. Uo. 20 v. 1433 01. 21. Massa. Uo. 20 v. 1433. 01. 21.
1151 Uo. 31 v.1433. 02. 05.
Valamint: Függelék VII.
1152 A szövegben a *„non passando ad alchuno la rata che nella lista datati per essa Sacra Maiesta si contiene"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 1640 k. 8 v.–9 r. 1433. 01. 08. A zálogok írásba foglalására: Campagnatico. Uo. 70 r. 1433. 03. 19. Massa. Uo. 17 v. 1433. 01. 17. Montepescali. Uo. 14 r. 1433. 01. 13. Istia d'Ombrone. Uo. 9 v. 1433. 01. 09. Perete. Uo. 39 v. 1433. 02. 15.
1153 Uo. 8 v.–9 r. 1433. 01. 08.
1154 A szövegben a *„non obstantibus aliis litteris per nos scriptis, nullo modo faciant fieri credentias gentium regie Maiestatis illuc trasmissis, nisi secundum ratam presentibus inclusam, que est in summa florenorum trecentorum"* kifejezést olvashatjuk.
Uo. 20 r. 1433. 01. 21.
1155 Uo. 62 r. 1433. 03. 09.
1156 Uo. 31 v. 1432. 02. 05.
A dátumra: Függelék VII. Hasonló felszólítást kapott Celle (sul Rigo) városka is. Azonnal meg kellett az ott állomásozó magyarokkal kötni a szerződést. A Zsigmond elutazása előtti napokról van szó. Uo. 101 v. 1433. 04. 21.
1157 A szövegben a *„volumus insuper ut fieri faciat eis credentias super pignoribus suis...*

in reditu restituant ipsa pignora" kifejezést olvashatjuk. Uo. 8 r. 1433. 01. 08.

1158 Uo. 17 v. 1433. 01. 17.

1159 Librában (800) adja meg. A 4:1 arányú váltást használtam. Uo. 69 r. 1433. 03. 18.

1160 A szövegben a *„victuaria non vendatur cariora"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 8 r. 1433. 01. 18.

1161 E. KOVÁCS 2003, 956–958.

1162 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 37617 sz. 1453. 01. 30. Pozsony. V. László király oklevele Hunyadi Jánosnak.

1163 E. KOVÁCS 1990, 31.

1164 ENGEL–C. TÓTH, 128.

1165 Hunyadit 1430-ban említik, utána először 1434-ben. Ezért számolok 48 hónappal. Feltételezésem szerint már 1430-ban elhagyta az országot, és Ausztriában, valamint a Német római Birodalomban is Zsigmond kíséretében forgolódhatott. Ha a „Romzug"-hoz csatlakozott (1431 novembere és 1434 január között = 27 hónap), akkor az egy hónapra 44,444 arany lenne. A kölcsönnél (1200 arany) több pénze lehetett.E. KOVÁCS 1990, 31

1166 E. KOVÁCS 2003, 958.

1167 A nevek és a jelzetek: Függelék II.

1168 ASS. Biccherna 642 k. 19 v. 1430. 12. 30. Valamint: Uo. 622 k. 54 v. 1432.

1169 Lengyel: Jacobus Pieri de Polonia. Uo. 622 k. 113 r. Cseh: Girolamo di Guglielmo da Boemia. Tisztként *(capo lancia)* szolgált. Uo. 331 r.

1170 Az olasz nyelven írt szövegben a *giovanét* olvashatjuk.

1171 Ilyen a már említett Allegretto de Schiavonia.

1172 ASS. Concistorio 405 k. 49 r. 1433. 08. 29.

1173 HORVÁTH, 62–67.

1174 ASS. Concistorio 1640 k. 153 v. 1433. 05. 28.

1175 Uo. 399 k. 75 v. 1432. 08. 30. Valamint: PERTICI 2008, 644–645.

1176 ASS. Biccherna 741 k. 5 v. 1442. 08. 15

1177 Uo. Concistorio 1640 k. 8 v–9 r. 1433. 01. 08.

1178 Uo. 20 r. 1433. 01. 21.

1179 Uo. 1639 k. 188 v. 1432. 12. 09.

1180 Uo. 2162 k. 28 v. 1454. (Új számozás).

1181 Uo.

1182 Uo.

1183 A szövegben *az „et fu electo per manigoldo per tempo di quatro anni proximi advenire"* kifejezést olvashatjuk. Uo. A kötetben egy másik helyen töredékesen megismétlik. Uo. 36 r. 1454. (Új számozás). Valamint: Uo. 56 r. 1454. (Új számozás).

1184 FECINI, 867.

1185 ASS. Concistorio 2162 k. 49 v. 1454 (Új számozás).

1186 Uo. 53 r. 1456. (Új számozás). Az 1450-es években több magyar élvezte a sienai börtönök vendégszeretetét. Nevüket most nem adom meg.

1187 FECINI, 845. Francesco da Cremára: BÖNINGER, 150. 171. 287.

1188 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 272773 sz. 1433. 10. 28. Bázel. Zsigmond oklevele. Valamint: C. TÓTH 2013, 62.

1189 E. KOVÁCS 2009, 1377

1190 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 272175 sz. 1437. 02. 03. Prága. Zsigmond oklevele.

1191 Uo. 272709 sz. 1439. 02. 14. Breslau. Albert király oklevele.

1192 ASS. Concistorio 1928 k. 42 sz. 1432. 03. 03. Milánó. A milánói herceg levele a városhoz.

1193 A szövegben a *„her zum Tottas, do vielen wir in krankheit mit namen die sciatica des ruckes"* kifejezést olvashatjuk. DRTA VIII. 460–461. 1426. 05. 15. Tata. Zsigmond oklevelele.

1194 Zsigmond utazása Bagno di Petriolóba biztosnak tűnik. 1432. október 8-án a Concistorióban Cristoforo Felicit bízták meg a király kíséretével. DRTA X. 613. Valamint: BOISSEUIL 2002, 19. 274–277. Tableau 7. Quelques visiteurs dans les stations thermales (xve siècle).

1195 ASM. Archivio Gonzaga 2185 b. 1434. 03. 14. Bázel. Simone da Crema levele I. Gianfrancesco Gonzaga mantovai őrgrófhoz.

1196 A „roba cotta alla eugubina" összetevői hat személyre:
1/2 malacfej, 3 malacláb,
30 dekagramm pacal,
300 dekagramm disznóbél,
2 malacfarok,
1 hagyma,
3 csokor vadkömény,
6 szegfűszeg,
majoránna, fokhagyma, só és bors ízlés szerint. (Én az alapanyagok dupláját javasolnám.)
1197 E. KOVÁCS 2008, 56–63.
1198 AST. Sezione Corte. Inventario 116. Diplomi imperiali. Mazzo 8/2. Fascicolo 7. 1416. 02. 19. Chambéry. Zsigmond oklevele.
1199 Életére: SALVATICO, 17-19, 30, 111-112.
1200 CHIQUART.
1201 Zsigmond szavojai kapcsolataira: E. KOVÁCS 2013, 195–239.
1202 Németországban, Lombardiában, Toszkánában és Rómában a király mellett találjuk. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 38655 sz. 1438. 11. 04. Buda. Erzsébet királyné oklevele. Valamint: Uo. 13410 sz. 1439. 06. 27. Buda. Albert király oklevele.
Továbbá: Uo. 14627 sz. 1453. 02. 04. Pozsony. V. László király oklevele.
1203 ENGEL–LŐVEI–VARGA, 36
1204 DRTA X. 284 sz. 1432. 09. 05. Siena. Zsigmond oklevele.
Kivonatosan: RI XI/2. 9237 sz.
1205 CHRONIK, 385.
1206 A szövegben a *„quod dicta dic mortuus est in hospitali, qui fuit vulneratus a quoda* (Sic!) *Ungaro"* kifejezést olvashatjuk.
ASS. Biccherna 622 k. 62 r.
1207 Uo.
1208 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 65906 sz. 1438. 02. 24. Buda. Albert király oklevele.
1209 Familiárisának nevezi: RI XI/2. 9343 sz. 1433. 01. 01. Zsigmond oklevele. Pénzt kap: ASS. Biccherna 311 k. 18 v. 1433. 01. 14. Valamint: Uo. 153 r. 1433. 01. 14. Dominicus Lekno fia. A gneznói egyházmegyében élt. RI XI/2. 9393 sz. 1433. 03. 12. Siena.
Zsigmond oklevele. Hazatérésére: Uo.

VIII. Gyümölcsszedés, vitorlázás és lovaglás

1210 A Siena fennhatósága alá tartozó területek bevételeire is gondolok.
1211 CHERUBINI, 187.
1212 PICCINNI 2003, 27–35. Toszkána népesedésére: GINATEMPO.
1213 GINATEMPO–SANDRI, 106.
1214 Uo. 109. Giovanni Cherubini szerint a város lélekszáma a Trecento közepére elérhette az 50 ezret, de 1450–1460 között már csak 15 000 lakosról beszélhetünk. CHERUBINI, 173.
1215 A szövegben a *„dì e notte e sempre a'piedi del Re"* kifejezést olvashatjuk. COMMISSIONI, 1374 sz. 1433. 02. 12. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.
1216 ENGEL II, 176.
1217 ENGEL I, 271.
1218 ENGEL II, 176. Valamint: MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 280040 sz. 1463. 01. 21. Buda. Mátyás király oklevele. Erre és a következő két oklevélre Horváth Richárd (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet) hívta fel a figyelmemet. Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!
1219 Uo. 280614 sz. 1470. 11. 06.
A nyitrai káptalan oklevele.
1220 Uo. Diplomatikai Levéltár, 37666 sz. 1489. 06. 26. Buda. Mátyás király oklevele.
A család kihalására: NEUMANN, 390.
1221 TUMLER–ARNOLD, 2932 sz. 1413. 04. 05. Torun. Onofrius von Florenz oklevele.
1222 DÉVAY, 52 Legújabban: CSUKOVITS 2006, 295–300.
Valamint: JÉKELY, 91–99. Kaspar Schlick 1444-ben már birodalmi főkancellár.
1223 Néhány példa: tudja, hol van a városban az árnyékszék, milyen a házak szerkezete, miképp hozzák a gabonát.
1224 DÉVAY, 32.
1225 II. Pacorus pártus király (78–105).
1226 Euryalius trójai ifjú. Társával (Nisus)

kitört a táborból, és sok ellenséget megöltek. A túlerőben lévő rotulusok lemészárolták őket, ezért nem jutottak el Aeneashoz. Hőstettükről Vergilius az Aeneas IX. énekében írt

1227 DÉVAY, 4.

1228 Menelaus a spártai király, tőle rabolták el Helénát.

1229 DÉVAY, 26–29.

1230 Uo. 36.

1231 A Pandulus név a pandus (tisztességtelen) kicsinyítő képzős változata lehet. Ha a palotagróf-jelölt nagybácsi jellemére gondolunk, etimológiai ötletem hihetőbbé válik.

1232 DÉVAY, 41.

1233 Uo. 43.

1234 Uo. 46.

1235 Uo.

1236 Uo. 47.

1237 Uo. 47–48.

1238 Uo. 49.

1239 Uo. 50.

1240 Uo.

1241 Uo. 51.

1242 Uo. 51–52.

1243 Uo. 6.

1244 Uo. 16.

1245 Uo. 7.

1246 Uo. 17.

1247 Uo. 19.

1248 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 44027 sz. 1435. 03. 27. Pozsony. Zsigmond oklevele.

1249 DÉVAY, 32–33.

1250 ASS. Concistorio 400 k. 13 v. 1432. 09. 13.

1251 ROSSIAUD, 59.

1252 CORSO, 146. A verset is elolvastam, de a tanulmányban sokkal jobban értelmezték, mint ahogy én tettem volna. Ezért sem hivatkozom az eredetire.

1253 Uo. 146.

1254 Uo. 149.

1255 Panormita egyéb hódításai kívül esnek érdeklődési körömön. A kíváncsiaknak: Uo. 146, 150.

1256 Uo. 146.

1257 DÉVAY, 93–96.

1258 Uo. 96.

1259 Uo. 96–97.

1260 Uo. 4.

1261 FECINI, 845.

1262 A festést 1432. 07. 09-én rendelték el. MORANDI, 426.

1263 ASS. Concistorio 2475 k. 69 r. 1432.

1264 TOMMASI 2002, 383. Valamint: ASS. Concistorio 399 k. 16 v. 1432. 07. 12. Andrea Biglia beszédének a szövege. BA. No. 280 sup. 29 r.

1265 PERTICI 2008, 640

1266 FERRAÙ 1979, 15, 21–24.

1267 Andreoccio Petrucci levelezésére: PERTICI 1990.

1268 FERRAÙ 1979, 93. 64 sz. (1432). Andreoccio Petrucci levele Barnaba Seneséhez.

1269 ASS. Concistorio 403 k. 41 v. 1433. 04. 19.

1270 Uo. 398 k. 18 v. 1432. 05. 12.

1271 Ehhez még jön 3 soldo. ASS. Biccherna 311 k. 221 r. 1433. 06. 06.

1272 Ehhez még jön 7 soldo és 6 denaro. Uo.

1273 Uo. Notarile Ante-Cosimato 317 k. 31 r. 1432. 08. 03. Mariano di Fredi da Siena közjegyző irata. (15. századi átirat.)

1274 1432. június 5-én Sienába először Tallóci Matkó és emberei érkeztek. A krónikás a Zsigmond bevonulása előtti napon egy újabb csapatról tud. Ekkor Hédervári Lőrinc 300 katonájával lovagolt be a San Marco városkapun. FECINI, 843–844.

1275 A Frangepán család Györgyön kívül legalább két taggal képviseltette magát a kíséretben. Ők Frangepán István dalmát-horvát bán, és talán Frangepán Bertalan. Róla ugyan Sienából nincsen adatunk, de Perugiában Zsigmond mellett találjuk. FECINI, 844. Valamint: E. KOVÁCS 2008, 56–63.

1276 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 38523 sz. 1437. 01. 29. Petrovapolya. Tallóci Matkó horvát bán oklevele.

1277 Uo. 88124 sz. 1437. 08. 23. Prága. Zsigmond oklevele. Valamint: ENGEL I, 401.

1278 ENGEL II, 77.

1279 DÉVAY, 5. Petra Pertici feltevésére nem ad bizonyítékot. PERTICI 2008, 641.

A Caterina=Lukrécia már Isidoro Ugurgieri Azzolini munkájában is megtalálható mindenféle utalás nélkül. UGURGIERI I/2, 412

1280 BCIS. Ms. C III. 2. 87 v. 1450. Chiesa di San Domenico di Siena. Necrologo o sepultario dei laici 1336–1596.

1281 DÉVAY, 5. Niccolò Petruccit 1430. november elsején keresztelték meg. A bejegyzésben ez áll: *„Nicholo Savino di Mariano di Giachoppo Petrucci."* ASS. Biccherna 1132 k. 543 r. Valamint: PERTICI 2008, 640–641.

1282 ASS. Biccherna 1132 k. 543 r. Valamint: PERTICI, 1990. 21.

1283 ASS. Biccherna 1079 k. 3 r. és 25 r. 1422.

1284 A szövegben a *„quasi in ipsis infantiae cunabulis"* kifejezést olvashatjuk.BCIS.Ms. C III. 2. 87 v. 1450. Chiesa di San Domenico di Siena. Necrologo o sepultario dei laici 1336–1596. Valamint: PERTICI 1990. 21.

1285 BCIS. Ms. C III. 2. 87 v. 1450. Chiesa di San Domenico di Siena. Necrologo o sepultario dei laici 1336–1596.

1286 Petra Pertici szerint Caterina Petrucci már bizosan nem élt. PERTICI 1990. 21. A nekrológ szövegében ez nincsen benne. Ennyit írnak róla: *„formosa Chaterina."* BCIS. Ms. C III. 2. 87 v. 1450. Chiesa di San Domenico di Siena. Necrologo o sepultario dei laici 1336–1596.

1287 Caterina 1430. november 1. és 1450 között halhatott meg, talán már 1442 előtt. Ekkor ugyanis Mariano di Jacopo Petruccinak fia született. Négyévesen,1446-ban temették el. Uo. 83 v. 1446. Chiesa di San Domenico di Siena. Necrologo o sepultario dei laici 1336–1596.

1288 Uo. 87 v. 1450. Chiesa di San Domenico di Siena. Necrologo o sepultario dei laici 1336–1596.

1289 Uo. 110 r. 1480. Chiesa di San Domenico di Siena. Necrologo o sepultario dei laici 1336–1596.

1290 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 88431 sz. 1466. 08. 24. A zágrábi káptalan oklevele.

1291 Uo. 38541 sz. 1469. 12. 01. Velence. Cristoforo Moro dózse levele. Valamint: ENGEL II, 77.

1292 GENEOLÓGIA, Frangepán család. 2. tábla. A cetini és a modrusi ág.

1293 WINDECKE, 55. fejezet. A szöveg gondozója (Skorka Renáta) az incidenst 1413 nyarára tette, hiszen ebben az évben Zsigmond július 28–29-ét Brixenben (Bressanone) töltötte, és mivel július 2. és 22. között nem ismerjük az uralkodó tartózkodási helyét, feltételezhetően a király ekkor látogathatott el Innsbruckba. Uo. 361. Zsigmond június 26. és július 2. között Trientben (Trento), majd július 20. és 28. között Bozenben (Bolzano) állomásozott. HERRE, 57. Továbbá: ENGEL–C. TÓTH, 96. Az innsbrucki levéltárban semmilyen utalást nem találtam az utazásra, hiszen Zsigmond soha nem járt a tiroli városban, ellenben az uralkodó és az osztrák herceg 1413 júniusában személyesen találkoztak Feltrében. IV. Frigyes a hónap 14. napján érkezett ide, és június 19-én hagyta el a várost. BRANDSTÄTTER, 95 Zsigmond ellenben június 16. és 26. között múlatta az időt Feltrében, ezért ha megtörtént a fentemlített erőszak, arra inkább itt kerülhetett sor. A király június 16-án már biztosan ott volt. TLA. Handschrift. Rechnungen der Oberösterreich Kammer und ähnliche aus dem 15. Jahrhundert. 131. 27 r. 1413. 06. 16-os bejegyzés. Valamint: ENGEL-C. TÓTH, 96.

1294 WINDECKE, 55 fejezet.

1295 Uo.

1296 Kapcsolatukra a 15. század elején: BAUM 1993a, 109–118.

1297 ZsO IV. 2475 sz. 1414. 09. 12. Heidelberg. Zsigmond oklevele.

1298 ENGEL–C. TÓTH, 94–95. 170–171.

1299 Mária és Zsigmond viszonyára: C. TÓTH 2011, 59–71.

1300 ENGEL–C. TÓTH, 98–99 és 172–173.

1301 WINDECKE, 101. fejezet.

1302 Uo.

1303 BOCCACCIO. Első nap. Ötödik novella.

1304 Uo. Harmadik nap. Második novella.

1305 Uo. Ötödik nap. Hatodik novella.

1306 Uo. Hatodik nap. Bevezető.

1307 Zsigmond 1414. 07. 03. és 1414. 07. 06. között tartózkodott Bernben, egy nappal később pedig már Solthurnba érkezett. A kíséretében

találjuk többek között VIII. Amadeo di Savoia grófot és III. Tommaso di Saluzzo őrgrófot. E. KOVÁCS 2011, 315–338.

1308 JUSTINGER, 220.

1309 A szövegben a „*mit dem Wyn und Frowenhusz rumpte der König darnach, wo er bey Fürsten und Herren sass, gar hoch und hielt es für eine grosse Sache*" kifejezést olvashatjuk. MAGYARI-KOSSA, 196.

1310 PLOSS–BARTELS, 618. Valamint: MAGYARI-KOSSA, 196.

1311 ENGEL–C. TÓTH, 101 és 174.

1312 FUCHS, 163. Valamint: PLOSS–BARTELS, 620. Továbbá: MAGYARI-KOSSA, 196.

1313 ENGEL–C. TÓTH, 100.

1314 Zsigmond párizsi tartózkodásáról azokat a forrásokat használtam, amelyekben a király mindennapjairól írtak. A politikai beszámolókban érthető módon nem találtam ilyen jellegű utalásokat, igaz, ezekben szintén negatívan emlékeznek meg az uralkodóról. Érthető, mivel Zsigmond a francia-angol viszonyban inkább az utóbbiakat támogatta. ENGLISH HISTORICAL, 218–219. Valamint: MONTREUIL 1975, 336–346. (Pamphlet contre Sigismond.) Továbbá: MONTREUIL 1981, 41–44. (Lettre a Sigismond.). A kötetre Skorka Renáta (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet) hívta fel a figyelmemet. Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!

1315 CSERNUS 1995, 108. Valamint: CSERNUS 1998, 47–127.

1316 CSERNUS 1995, 116.

1317 Mindenki kapott a király németországi késciből – ezek egy kis ezüstpénzt értek –, egy aranygyűrűt és egy aranyvesszőt „melyeknek egyáltalában nem volt nagy értéke." Uo. 129.

1318 Uo. 128.

1319 Uo.

1320 MAGYARI-KOSSA, 196–197.

1321 ASV. Registri delle Suppliche. 287 k. 157 r.–158 r.

1322 E. KOVÁCS 2009, 1375.

1323 SPIRÓ

1324 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 12684 sz. 1435. 04. 04. Pozsony Zsigmond oklevele.

1325 Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 239612 sz. 1436. 05. 15. Nagyszombat. Tompa Mihály levele Pozsony város tanácsához. Az adatra Pálosfalvi Tamás (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet) hívta fel a figyelmemet. Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!

1326 Itineráriumuk alapján utoljára 1430 júliusában és augusztusában találkozhattak Bécsben és Pozsonyban. ENGEL–C. TÓTH, 125. 177.

1327 CIAMPI, 206.

1328 CERRI, 56–68.

1329 CAMPI, 206.

1330 ASTORI–VIGNOLA, 13–26. A vers címe: Wer die augen wil verschnüren mit den prenden. Kiadása: WOLKENSTEIN, 76. A verseskötetre Skorka Renáta (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet) hívta fel a figyelmemet. Önzetlen segítségét barátsággal megköszönöm!

1331 A krónikarészlet kiadása: BOSSI, 211. Giuseppe Bossi a BPP 459-es számú kódexét használta. „Cronaca di Giovanni Cornazzano, frate dell'Ordine de Predicatori, composta sino l'anno 1355 delle cose di Parma ad altre città d'Italia cominciando all'anno 1036, dal latino in volgare per Angelo Marin Herba da Parma translata ed aggiuntovi de altro autore fino all'anno 1527." 306–308. (18. századi másolat.) A 460-számú kódex több információt tartalmaz. BPP. 460. sz. Compilazione di Cronache Parmensi dal 1036 al 1740. 119–122. (18. századi másolat.).

1332 BPP. 460 sz. 120.

1333 A költő és diplomata 1432. 05. 19-én Pármában adományt kap Zsigmondtól. BAUM 1986/87, 225–226.

1334 E. KOVÁCS 2008a, 84–85.

1335 BPP. 460 sz. 120–121.

1336 ASS. Concistorio 1640 k. 69 r. 1433. 03. 18.

1337 Uo. 137 v. 1433. 05. 08.
1338 BPP. 459 sz. 211.
1339 Uo.
1340 A történetet vázlatosan idézi Angelo Pezzana (1772-1862) pármai historikus. PEZZANA, 320.
1341 DÉVAY, 4.
1342 Uo.
1343 Uo.
1344 Uo.
1345 Rabszolganőt is jelenthet.
1346 FECINI, 845.
1347 A szövegben a *„tertia vero domine atque domicelle, pedisseque et ancille eunuchique custodes accessere cum lixis"* kifejezést olvashatjuk. TIZIO 1992, 197.
1348 A szövegben az *„E tre di venne madame e damigielle e schiave e fattori"* kifejezést olvashatjuk. FECINI, 845.
1349 DÉVAY, 30.
1350 Uo. 32.
1351 Uo.
1352 Hunyadi János ott nézelődhetett a császárkoronázásnál. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 37617 sz. 1453. 01. 30. Pozsony. V. László király oklevele Hunyadi Jánosnak.
1353 PELLINI, 357–358.
1354 Uo.
1355 A misét a Monte Oliveto szerzeteseinek a kolostorában celebrálhatták. Uo.
1356 CLEMENTI, 303–304. Valamint: BATTAGLINI, 306–307. A *forestiere* kifejezést fordítottam vidékinek. Nem Riminiben laktak, hanem a város fennhatósága alatti területeken.
1357 Uo.
1358 KRZENCK, 64.
1359 A propaganda utóhatásaként egy 17. századi munkában (Fugger's Ehrenspiegel des Hauses Österreich) *„eine Teutsche Messalina"*-ként aposztrofálták. Uo. 45.
1360 WINDECKE, 155. fejezet.
1361 Uo. 158. fejezet.
1362 MÁLYUSZ, 73.
1363 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 39284 sz. 1424. 05. 25. Buda. Albert osztrák herceg és a magyar országnagyok oklevele.
1364 WINDECKE, 155. fejezet.
1365 Uo.
1366 A szövegben a *„che il Re ne cominciò a ridere"* kifejezést olvashatjuk. COMMISSIONI, 1374 sz. 1433. 02. 12. Siena. Rinaldo degli Albizzi és Zanobi Guasconi firenzei követek levele városukhoz.
1367 HOENSCH, 495–499.
1368 Uo. 497.
1369 Uo.
1370 Uo.
1371 KRZENCK, 62.
1372 Életére: PELLEGRINI 2000.
1373 A keresztapák között kétszer németet is (ugyanarról a személyről, Konrádról van szó) találhatunk. Nem gondolom a kíséret tagjának. A magyaroknál sem vettem fel mindenkit a listára, mert a származás ezt nem adekválja. Egy példa. *„Vangielista Battista - di Iachomo di Pepo orafo,"* keresztapjának *„maestro Michele di Fabiano Ongharo sartore"*-t választották. Ő már sienai polgár.
ASS. Biccherna 1132 k. 568 r.
1374 Az első sorba írom az újszülött és az apa nevét, míg a másodikba a keresztapákat. Betűhív átírást adok.
1375 ASS. Biccherna 1132 k. 562 v.
1376 Uo. 565 v.
1377 Uo.
1378 Uo. 567 v.
1379 Uo. 559 v.
1380 2–4 sz.
1381 Lásd: 1 sz. Kaspar Schlick. 5 sz. Tallóci Matkó és Tallóci János, Bicskele István és Noffri Bajmóci Lénárd.
1382 1 sz.
1383 Niccolò Lolli Aencas Silvius Piccolomini nagybátyja. MEUCCI, 394. Valamint: PERTICI 2008, 642.
1384 5 sz.
1385 Uo.
1386 1 sz. és 5 sz.
1387 *Bastiere*=nyerges.
Charnaiuolo (Carnàiolo)=mészáros.
Lignttiere=kenyérkereskedő.
Pollaruoro (Pollarolo)=csirkeárus

1388 A misser cím talán a nemes származásra utal. Ismerünk egy katonát (Giovanni Dongharia), aki Zsigmond megérkezése után Siena zsoldjában harcolt, ellenben a misser hiányzik a neve előtt. Ez természetesen nem zárja ki, hogy ugyanarról a személyről van szó, igaz, az azonosságra sem bizonyíték. A másik keresztapáról *(Biagio di Pietro dongharie)* biztosabban állíthatjuk zsoldos mivoltát. Hasonlóan a város szolgálatában harcolt 1432. július 12. után, és *iuvenis*ként említik. ASS. Biccherna 622 k. 40 r. 311 r.

1389 Uo. 1132 k. 567 v. 1432. 07. 12.

1390 Uo. 1432. 08. 10 és 08 14. Másodjára a német származású apa fia kapta a Zsigmond nevet.

1391 Uo. 580 r. 1433. 04. 08.

1392 Uo. 563 r 1432. 12. 20.

1393 Uo. 539 r. 1430. 12. 21.

1394 Uo. 586 v. 1434. 04. 19.

1395 Uo. 639 v. 1439. 03. 13.

1396 Uo. 562 r. 1432. 05. 23.

1397 Uo. 676 r 1441. 06. 14.

1398 Uo. 683 r. 1441. 06. 14.

1399 Uo. 574 v. 1433. 09. 14.

1400 Azért június, mivel Tallóci Matkó vezetésével ekkor érkezhettek először magyarok a városba. FECINI, 843.

1401 DIARIO FERRARESE, 20.

1402 L' IMMAGINE, 527.

1403 A kinevezésekre: Függelék VIII.

1404 GLI ATTI CANCELLERESCHI II, 452 sz. 1431. 10. 12. Cusago. A milánói herceg levele Giacomino da Iseóhoz.

1405 Uo. 464 sz. 1432. 02. 03. Milánó. A milánói herceg levele Albericóhoz és Niccoló Querrierihez.

1406 FECINI, 847. A krónikás értesülése helyes. Agostino di Niccoló Borgese és Giacomo di ser Agnolo Guido 1433. április 25-én indultak el Zsigmonddal Sienából, és május elsején tértek oda vissza. ASS. Biccherna 311 k. 87 v. 1433. 05. 18.

1407 BEINHOFF, 241.

1408 DRTA X. 280. Valamint: ASS. Concistorio 1926 k. 47/2 sz. 1432. 07. 11 Torri. Carlo d'Agnolino sienai püspök levele a városhoz.

1409 Tommaso Fecini szerint erre Ferrarában került sor. FECINI, 848.

1410 BEINHOFF, 243.

1411 RI XI/2. 9285 sz. 1432. 10. 25. Zsigmond oklevele. Valamint: BEINHOFF, 243

1412 BCIS. Ms. C III 2. 85 r. 1449. Chiesa di San Domenico di Siena. Necrologo o sepultario dei laici 1336–1596.

1413 RI XI/2 9255 sz. 1432 09. 28. Siena Zsigmond oklevele.

1414 ASS. Concistrorio 403 k. 44 v. 1433. 04. 21.

1415 RI XI/2. 9688 sz. 1432. 09. 27. Siena. Zsigmond oklevele. Tommaso Fecini szerint (hibásan) erre Ferrarában került sor. FECINI, 848.

1416 BEINHOFF, 242–243. Valamint: MINUCCI–KOŠUTA, 304–305.

1417 ASS. Concistorio 399 k. 16 v. 1432. 07. 13.

1418 Uo. 403 k. 44 v. 1433. 04. 21

1419 Uo. 1639 k. 115 r. 1432. 10. 18. Valamint: Uo. 116 r. 1432. 10. 19.

1420 Uo. 403 k. 39 v. 1433. 04. 17. Valamint: Uo. 40 r. 1433. 04. 18. Továbbá: Uo. 1640 k. 100 r. 1433. 04. 19.

1421 RI XI/2. 9687 sz. 1433. 09. 27. Mantova. Zsigmond oklevele. Tommaso Fecini szerint (hibásan) erre Ferrarában került sor. FECINI, 848.

1422 Társai: Pietro de'Pecci és Giacomo di Guidino. ASS. Concistorio 1641 k. 57 r. 1433. 09. 10. Valamint: Uo. 1930 k. 92 sz. 1433. 09. 27. Mantova. Pietro de'Pecci, Pietro de'Micheli és Giacomo di Guidino levele a városhoz. Továbbá: Uo. 94 sz. 1433. 09. 28. Mantova. Zsigmond oklevele.

1423 RI XI/2. 9688 sz. Tommaso Fecini szerint (hibásan) erre Ferrarában került sor. FECINI, 848.

1424 RI XI/2. 9227 sz. 1432. 08. 25. Valamint: PERTICI 2008, 640.

1425 ASS. Archivio dell'Ospedale di Santa Maria della Scala. Inventario II. Róma, 1962.130.

1426 RI XI/2. 9395 sz. 1433. 03. 19. Siena. Zsigmond oklevele. 15. századi másolata: ASS. Notarile Ante-Cosimato 271 k. Jelzet nélkül egy

palliumban. Ezen ez áll: *„Privilegium notariatus ser Andree de Aquila"*. Gennari Giovanni di ser Antonio da Siena közjegyző iratai között.
1427 Galgano di Giacomo Bichi. Palotagróf. RI XI/2. 9679 sz. 1433. 09. 24. Mantova. Zsigmond oklevele. Pietro di Giovanni Bichi. Palotagróf. Uo. 9677 sz. 1433. 09. 24. Mantova. Zsigmond oklevele.
Valamint: BEINHOFF, 242. 245.
1428 FECINI, 848.
1429 RI XI/2. 9629. sz. 1433. 08. 12. Róma. Zsigmond oklevele.
1430 A rendelet dátuma: 1433. 08. 28. CASANOVA, 82–86.
1431 A bejegyzések 1438. 08. 07. és 10. 28. között születtek. Uo. 86–89.
1432 PAGHI–PALAZZUOLI, 101–119. 1423 és 1425 között is találunk bejegyzéseket, nem csak 1422-ből.
1433 RI XI/2. 9421 sz. 1433. 04. 23. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: BEINHOFF, 72.
1434 FECINI 847. Előtte a város podestàjaként tevékenykedett (1432. 01. 01. és 1432. 06. 30. között.) ASS. Manoscritti A. 124. 7 r.
A címerre: Uo. D. 12. 34 r. és 35 r.
1435 Uo. 37 v. Valamint: Uo. Biccherna 622 k. 109 r. Továbbá: RI XI/2. 9380 sz. 1433. 03. 02 Zsigmond oklevele.
1436 Uo. 6420 sz. 1425. 09. 16. Tata. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. 9220 sz. 1432. 08. 21. Siena. Zsigmond oklevele.
Továbbá: BEINHOFF, 125.
1437 ASS. Manoscritti A. 124. 7 v.
Valamint: FECINI, 846.
1438 Az adattár vonatkozó részéből kiderül, néhányan akkor is kiváltságban részesültek, amikor Zsigmond már nem tartózkodott Itáliában.
1439 FECINI, 848. San Gimignano szülötte. BEINHOFF, 242, 245.
1440 FECINI, 848.
Valamint: BEINHOFF, 242, 245.
1441 FECINI, 848.
1442 RI XI/2. 9678 sz. 1433. 09. 24. Mantova. Zsigmond oklevele. Valamint: BEINHOFF, 242.
1443 Érdemei alapján kaphatott 1414-ben comes palatinusi címet Pontesturában a két sienai követ, Giacomo Carretani és unokaöccse Mario Carretani.
RI XI/1. 976 sz. 1414. 05. 09. Pontestura. Zsigmond oklevele.
Valamint: BEINHOFF, 247.
1444 A lovaggá ütés magyarázatát a „Szerelem első látásra" részben már leírtam.
1445 BEINHOFF, 245.
1446 RI XI/2. 9335 sz. 1432. 12. 20. Siena. Zsigmond oklevele.
1447 Altmannál (RI XI/2. 9344 sz.) nyomdahiba van. Nem Stefanus, hanem Matthias a név. Ő nem más, mint Gatalóci Mátyás királyi titkos alkancellár. ÖS. H. H. St. A. Reichsregistraturbuch J. 198 v.
Ekkor pécsi prépost. C. TÓTH 2013, 55.
1448 RI XI/2. 9301 sz. 1432. 11. 01. Siena. Zsigmond oklevele.
Valamint: BEINHOFF, 241. 245.
Továbbá: ASS. Concistorio 1926 k. 31 sz. 1432. 06. 23. Lucca. Niccolò di Angelo da San Gimignano levele a városhoz.
Valamint: NARDI 2009, 116–117.
1449 RI XI/2. 9301. 1432. 11. 01. Siena. Zsigmond oklevele.
1450 Uo. 9223 sz. 1432. 08. 25. Siena. Zsigmond oklevele.
1451 Uo. 9286 sz. 1432. 10. 25. Siena. Zsigmond oklevele.
1452 Uo. 9292 sz. 1432. 10. 28. Siena. Zsigmond oklevele.
1453 Uo. 9422 sz. 1433. 04. 23. Siena. Zsigmond oklevele.
Valamint: BEINHOFF, 255–256.
1454 RI XI/2. 9206 sz. 1432. 07. 29. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. 9216 sz. 1432. 08. 21. Siena. Zsigmond oklevele.
Továbbá: BEINHOFF 220–221.
1455 ASS. Concistorio 403 k. 1432. 02. 22. 19 r. Valamint: RI XI/2. 9216 sz. 1432. 08. 21. Siena. Zsigmond oklevele.
Továbbá: BEINHOFF, 71
1456 RI XI/2. 9216 sz. 1432. 08. 21. Siena. Zsigmond oklevele
Valamint: BEINHOFF, 220–221.

1457 ASS. Biccherna 311 k. 40 v. 1433. 02. 09.
1458 Uo. Concistorio 399 k. 23 v. 1432. 07. 18.
1459 RI XI/2. 9411 sz. 1433. 04. 18. Siena. Zsigmond oklevele.
Valamint: BEINHOFF, 141.
1460 COMMISSIONI, 1397 sz. 1432. 11. 24. Siena. Zsigmond oklevele.
1461 BEINHOFF, 73.
1462 Rómában hármat ismerünk kíséretéből: Andreas Johannis
(capellanus specalis imperatoris), Thomas Gregorii *(specialis capellanus imperatoris)* és Nicolaus de Belaw *(capellanus imperatoris)*. CSUKOVITS 1998, 11–35. Valamint: E. KOVÁCS 2009, 1377.
1463 MANSELLI.
1464 ACTA SANCTORUM, 261 és 282.
1465 DRTA X. 306. Valamint: Uo. 274. sz. 1432. 07. 27-e tájban.
Zsigmond instrukciója. Töredék.
1466 VERESS, 241–242. 331–332.
1467 MARTELUCCI, 9–221.
1468 ASS. Archivio dell'Ospedale di Santa Maria della Scala. Inventario II. Róma, 1962. 130.
1469 DIARIO SANESE, 27.
Valamint: RI XI/2. 9303 sz. 1432. 11. 01. Siena. Zsigmond oklevele.
1470 ASS. Concistorio 1930 k. 31 sz. 1433. 07. 15. Róma. Zsigmond oklevelele.
1471 LASZLOVSZKY, 222.
1472 PELLINI, 358.
1473 A halálos ítéletekre a városban: ASCHERI, 489–505.
1474 Ma Casole d'Elsához tartozik.
1475 Ma Montecastelli di Pisano.
1476 FECINI, 845.
1477 Uo. 846. A szövegben a *„Meio tedesco"* kifejezést olvashatjuk.
1478 Uo.
1479 Uo. 846–847.
1480 Uo. 847.
1481 Uo.
1482 DÉVAY, 5.
1483 BCIS. Ms. C III. 2 74 v. 1432. Chiesa di San Domenico di Siena. Necrologo o sepultario dei laici 1336–1596.
1484 A szövegben a *„starb am Freitag vor unser frawen tag, als sy geporen warb.*
und zu derselben zeit warb Heinz Fuchss da innen berschossen, und ligen bede bey einander begraben zu der Hohen Syn zu unser frawen in dem thum." kifejezést olvashatjuk.
CHRONIK, 385. Valamint: ERFFA, 1–12.
1485 DRTA X. 284 sz. 1432. 09. 05. Siena. Zsigmond oklevele.
Kivonatosan: RI XI/2. 9237 sz.
1486 MPS. „Maestro dell'Osservanza." Lamentazione sul Cristo deposto con San Sinibaldo che presenta il defunto Peter Volckammer.
Valamint: COLLING-KERG, 204.
1487 CHRONIK, 385
1488 A síremlék ma már nem létezik.
BANFI 1951, 165. Valamint: SÁRKÖZY, 252.
1489 FECINI, 847
1490 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 66430 sz. 1432. 10. 28. Siena.
Zsigmond oklevelele Alapi Istvánnak.
1491 Uo. 12484 sz. 1433. 01. 21. Siena. Zsigmond oklevele.
1492 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 74590 sz. 1433. 01. 22. Siena.
Zsigmond oklevele.
1493 FECINI, 846. Szeptember 29-én már nem élt. RI XI/2. 9256 sz. 1432. 09. 29. Siena. Zsigmond oklevele. Ezt a sienai források is alátámasztják. Október elején már *„Felicis memorie domini cardinalis de Monfort"*-ként írtak róla. ASS. Concistorio 1639 k. 103 v. 1432. 10. 03.
1494 ATTI CANCELLERESCHI II, 571 sz. 1432. 11. 15. Milánó. A milánói herceg levele Marsiglio da Carrarához és Corrado da Vimercatéhez. Valamint: Uo. 575 sz.
1432. 11. 23. Milánó. A milánói herceg levele Tamási Lászlóhoz.
1495 DRTA X. 285 sz. 1432. 09. 13. Siena. Zsigmond oklevele.
Kivonatosan: RI XI/2. 9245 sz.
1496 A szövegben a *„cum uno mulo et una salma funarorum"* kifejezést olvashatjuk.
ASS. Concistorio 1639 k. 96 r. 1432. 09. 22.

1497 Uo. 397 k. 1 r. Petra Pertici szerint a képet Antonio di Giusa di Frosino (1412–?) sienai festő rajzolhatta. A művészt 1432 áprilisában és májusában a sienai priorok között találjuk. Véleményét bizonyítékok hiányában még nem tudom elfogadni. PERTICI 2008, 641.
1498 SCHMITT, 338–341.
1499 Pisanello több rajzot készített Zsigmondról.
1500 BELLINZONA, 255–257.
1501 ENGEL–C. TÓTH, 96.
Valamint: DRTA X. 142.
1502 Az itáliai Zsigmond ábrázolásokra: COLLING–KERG, 189–232.
1503 MILANESI 1898, 122. sz. 1434. 10. 30. és 11. 13. 1434. 10. 30. 1434. (Napi dátum nélkül). 1434. 12. 02. Valamint: TÁTRAI, 147.
1504 Uo. 146. Valamint: BANFI 1951, 167.
Továbbá: SÁRKÖZY, 254. Az ábrázolásokra: LE BICCHERNE, 138. Valamint: BECK, 317.
Továbbá: PERTICI 2008, 626.
Valamint: COLLING–KERG, 206–207.
1505 TÁTRAI, 145–146.
1506 BANFI 1951, 167.
Valamint: SÁRKÖZY, 255.
1507 A kórház történetére: PARENTI, 239–252. A freskóra: TORRITI, 43.
Az ábrázolás lehet VIII. Paleologo János is.
A bizánci császár 1439-ben érkezett a városba. SÁRKÖZY, 256.
1508 PERTICI 2008a, 110.
1509 ASS. Concistorio 397. 1 r.
1510 A képet a bécsi Kunstkammerben láthatjuk. Kunsthistorisches Museum GG 2630. Ott Pisanello-képnek gondolják. Valószínűleg nem az ő munkája.
1511 COLLING–KERG, 207–209.
Valamint: PERTICI 2008, 626.
1512 PACE, 67.
1513 JÉKELY, 91.
1514 PERTICI 2008, 641.
1515 SÁRKÖZY, 256.
1516 CACIORGNA–GUERRINI, 139–141.
Valamint: BANFI 1951, 165–166. Továbbá: SÁRKÖZY, 252–253.
Valamint: PERTICI 2012a, 183.
1517 TÁTRAI, 146–147.
1518 COLLING–KERG, 207. További két meghatározó munka foglalkozik Zsigmond alakjával a sienai művészetben.
KÉRY, 88–90. 93–96.
Valamint: TÁTRAI, 143–167.
1519 MILANESI 1898, 119. sz. 1433. 02. 02. és 1433. 02. 09.
1520 HANSEN, 221.
1521 MILANESI 1898, 58. sz. 1432. 12. 30.
1522 DÉVAY, 8.
1523 CIVAI–TOTI, 107–118.
Valamint: FINI, 119–128.
1524 A dóm építésére: GIORGI–MOSCADELLI.
Valamint: SANTI, 209–224.
1525 WIDDER, 389–472.
1526 1313-ban VII. Henrik földi maradványait átvitték a pisai dómba. Uo. 340.
1527 Zsigmond apja négy alkalommal volt Sienában, igaz, ő járt Pisában is. Uo. 389–472.
1528 ENGEL–C. TÓTH, 96. Június 16-án Zsigmond már biztosan Feltrében állomásozott. TLA. Handschrift. Rechnungen der Oberösterreich Kammer und ähnliche aus dem 15. Jahrhundert. 131. 27 r. 1413. 06.
16-os bejegyzés. Június 26-án még oklevelet ad ki a városból. RI XI/2. 544. sz.
1413. 06. 26. Feltre.
Zsigmond oklevele. A bellunói krónikában hasonlóan ezt olvashatjuk június 28-án CRONACHE, 61.
1529 ALPAGO-NOVELLO, 1248–1252.
1530 E. KOVÁCS 2009, 1344.
1531 SCALAMONTI, 67–68, 97-es fejezet.
Valamint: KISÉRY, 292–294.
1532 Uo. 293.
1533 BENTLEY, 100.
1534 KISÉRY, 293.
1535 PELLINI, 358.
1536 FORTINI, 406. Valamint: ASCSF. Archivi amministrativi. Numero 374. 16 v.–17 r.
A bejegyzés augusztus 21-e után készült, a következő dátum az iratban már szeptemberi, így nem tudom a pontos napot megállapítani.

X. Az überkirály

1537 DRTA X. 457 sz. 1433. 04. 07. Róma. Bartolomeo di Tommaso Agazzari követ levele a városhoz.

1538 Siena 1433. 05. 21-én csatlakozott a békéhez. Uo. 612.

1539 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 12484 sz. 1433. 01. 21. Siena. Zsigmond oklevele.

1540 WINDECKE, 331. fejezet.

1541 Uo. 286. fejezet.

1542 Uo. 309. fejezet.

1543 DRTA X. 457 sz. 1433. 04. 07 Róma Bartolomeo de Agazaria követ levele a városhoz.

1544 DRTA X. 461 sz. 1433. 04. 10. Siena. Zsigmond oklevele.

1545 AOMS. 260 k. 47 r.

1546 Ez átlagban 50 kilométer/nap teljesítményt jelentett. A középkori utazók gyorsaságáról ismerünk extrém példákat.

1547 ASS. Concistorio 2475 k. 70 r. 1432.

1548 Uo. Consiglio Generale I. Deliberazioni 217. k. 47 r. Az 1433. április 27-i tanácsülésről készült szöveg felett jegyezték be az elutazás dátumát Hasonlóan a megérkezés napjához, ez szintén szombat.

1549 Ők a következők: Pietro di (Bartolomeo) Pecci, Leonardo di Meio, Paolo di Martino *(Paulus magistri Martini)* és Giacomo di Guidino. Uo. Concistrorio 403 k. 44 v. 1433. 04. 21. Az elutazás előtt lassan visszahívták a katonákat. 1433. 04. 18-án a fizetésről Massába és Grossetóba küldtek részükre *litterae credentionalest*. Uo. 1640 k. 98 r. 1433. 04. 18

1550 FECINI, 847.

1551 A kölcsönt a városban bejegyzeték. ASS. Concistorio 403 k. 48 v. 1433. 04. 24.

1552 ASF. Diploma imperiali. 1433. 04. 25. Siena. Zsigmond oklevele. A RI XI/2. kötetében nincsen meg az irat. Az eredetit eddig nem találtam meg. Zsigmond ezen a napon adta ki az utolsó levelét Sienából. DRTA X. 280.

1553 FECINI, 847. A sienai területekre: BOISSEUIL 2004, 147–159.

1554 ASS. Concistorio 1640 k. 105 r. 1433. 04. 25. Valamint: UGURGIERI I/2 , 49. Egy másik bejegyzésből kiderül, Agostino di Niccoló Borgese és Giacomo di ser Agnolo Guido 1433. április 25-én indultak el Zsigmonddal, és május 1-jén tértek vissza. ASS. Biccherna 311 k. 87 v. 1433. 05. 18. Valamint: Uo. 75 r. 1433. 04. 25. Továbbá: Uo. 191 v. 1433. 04. 25. Valamint: DRTA X. 719.

1555 ASS. Biccherna 311 k. 75 r. 1433. 04. 26. Valamint: Uo. 191 v. 1433. 04. 26.

1556 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80421 sz. 1433. 04. 25. Siena. Várdai Miklós levele apjához. Kiadása: ZICHY VIII, 348 sz.

1557 DRTA X. 719.

1558 Uo.

1559 A szövegben a *„proponit obsidere Senis imperatorem"* kifejezést olvashatjuk. CONCILIUM BASILIENSE I, 251. 15 sz.

1560 DRTA X. 720.

1561 PERTICI 2008, 640. Valamint BICIII, 1725a, 342–343. Továbbá: E. KOVÁCS 2009, 1341.

1562 A szövegben a *„mandata dalasacra maesta delonperadore anuziare lasua coronazione"* kifejezést olvashatjuk. 100 soldót kapott a várostól utólag. ASS. Biccherna 311 k. 136 v. 1433. 07. 27.

1563 Uo. Concistorio 405. k 12 v–13 r. 1433. 07. 12. Idézi: DRTA X. 739. Valamint: FECINI, 848. Továbbá: ASS. Consiglio Generale I Deliberazioni 217 k. 61 r. 1433. 07.30.

1564 Uo. Notarile Ante-Cosimato 327 k. Címlap.

1565 FECINI, 846. Parmától 20 kilométerre, északkeletre található.

1566 ASS. Concistorio 396 k. 48 r. 1432. 02. 04

1567 Uo. 49 r. 1432. 02. 06. Az ünnepséggel három polgárt bíztak meg. Ezek akövetkezők. Giovanni di Giovanni Pini, Pietro Cecchi és Silvestro Ducci. Uo. 49 v. 1432. 02. 06.

1568 Uo. 1923 k. 83 és 84 sz. 1431. 12. 18. Abiategrasso. A milánói herceg levele Sienához. Valamint: Uo. 1638 k. 11 r.–12 r. 1432. 01. 13. Ebben hivatkoznak a december18-i és a 21 i levelekre.

1569 E. KOVÁCS 2012, 67–83. Valamint: ASS. Concistorio 1923 k. 76 sz.1431. 12. 10. Abiategrasso. A milánói herceg levele Sienához.
1570 Uo. 1641 k. 15 v. 1433. 07. 07.
1571 Uo. 404 k. 36 v. 1433. 06. 11. Valamint: Uo. 38 r. 1433. 06. 12.
1572 Uo.1929 k. 79 sz. 1433. 05. 26 Róma. Zsigmond oklevele.
1573 DRTA X. 734. Valamint: ASS. Concistorio 1640 k. 165 r. 1433. 06. 14.
1574 Uo.1930 k. 57 sz. 1433. 08. 11. Róma. Zsigmond oklevele.
1575 Uo. 68 sz. 1433. 08. 28. Perugia. Zsigmond oklevele. Pénzt is kapott Sienától. Összesen 141 lirát, 11 soldót és 8 dénárt. Uo. Biccherna 311 k. 147 r. 1433. 09. 30.
1576 RI XI/2. 12298 sz. 1433. 08. 11. Róma. Zsigmond oklevele.
1577 ASS. Concistorio 1930 k. 6 sz. 1433. 06. 06. Róma. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. 37 sz. 1433. 07. 20. Róma. Antonio di Checco Rosso Petrucci levele.
1578 FERRAÙ 1979, 74. 40 sz. 1433. 07. 08. Róma. Brunoro della Scala levele Barnaba Seneschez.
1579 RI XI/2. 9629. sz. 1433. 08. 12. Róma. Zsigmond oklevele.
1580 A három követ Zsigmond mellett menlevelet kapott a firenzeiekhez, a bolognaiakhoz, a bolognai legátushoz, a ferrarai és a mantovai őrgrófokhoz, Brunoro della Scalához, valamint a velencei és a milánói követekhez is. ASS. Concistorio 1641 k. 57 r. 1433. 09. 10. Egy másik iratból kiderül, régebb óta kísérik a császárt. Ferrarában biztonyosan vele voltak. Uo. 1930 k. 92 sz. 1433. 09. 27. Mantova. Pietro de'Pecci, Pietro de'Micheli és Giacomo di Guidino levele a városhoz. Valamint: Uo. 94 sz. 1433. 09. 28. Mantova. Zsigmond oklevele. I. Gianfrancesco Gonzaga őrgróf egyik szervitora (nem írja alá a nevét) azt írta Mantovába, hogy Pietro de'Pecci és Pietro de'Micheli 1433. 09. 16.-án érkeztek meg Ferrarába. ASM. Archivio Gonzaga 1228 b. 1433. 09. 17. Ferrara. Egy szervitor levele.
1581 ASS. Consistorio 1641 k. 67 r. 1433. 09. 27. A következő hónap hetedik napján már Firenzébe írtak nekik. Uo. 71 r. 1433. 10. 07.
1582 Zsigmond 1433. 09. 21 és 09. 29. között tartózkodott Mantovában. ENGEL–C. TÓTH, 128.
1583 Zsigmond 1433. 09. 29. és 10. 02. között tartózkodott Peschiera (del Gardában). ENGEL–C. TÓTH 128.
1584 ASS. Concistorio 1641 k. 6 r. 1433. 07. 05.
1585 UGURGIERI I/1, 356–357. Valamilyen kapcsolatnak lennie kellett. A Zsigmond érkezése előtti hónapban az Abbadia di San Salvatore podestàja Magyarországra szánt valamit. ASS. Concistorio 1638 k. 179 v. 1432. 06. 11. A szakirodalomban erre semmit sem találtam. VOLPINI.
1586 ASF. Diploma imperiali. 1435. 02. 05. Bécs. Zsigmond okleve. A RI XI/2. kötetében nincsen meg az irat. Az eredetit eddig nem találtam meg. Valamint: Uo. 1434. 11. 01. Pozsony. Zsigmond okleve. A RI XI/2. kötetében nincsen meg az irat. Az eredetit eddig nem találtam meg.
1587 A maximalisták a CONCILIUM BASILIENSE köteteiben erre elszórva találhatnak maguknak utalásokat.
1588 ASF. Diploma imperiali. 1436. 10. 05. Prága. Zsigmond okleve. A RI XI/2. kötetében nincsen meg az irat. Az eredetit eddig nem találtam meg.
1589 PICCOLOMINI 1903a, 475–476. 1526. 04. 15-én II. Lajos újabb levelet írt a városba a segély okán. Uo. 476–477.
1590 Nyilvánvalóan kizárólag a Siena elhagyása után keletkezett okleveleket vizsgálhatom, ezért valamennyi királyi és királynéi kiadványt átnéztem tíz évet bezáróan, egészen 1442 decemberének az utolsó napjáig. Ebben az évben és hónapban (december 19.) halt meg Zsigmond lánya. Ő volt az utolsó, akinek „oka" lehetett az apjának tett érdemek közül a „Romzug"-ot említeni. Későbbről már csak egyet vettem figyelembe, amikor 1453-ban Hunyadi János érdemeit foglalták írásba. Ekkor már csak a római koronázásra utaltak a király kapcsán. Az okleveles emlékezetre: Függelék IX.
1591 Néhány példa az általános fogalmazásra.

Básznai János és Básznai Antal: MNL. OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 202553 sz. 1434. 04. 20. Bázel. Zsigmond oklevele. (Címeres). Vági litterátus Imre: Uo. Diplomatikai Levéltár, 50527 sz. 1434. 04. 29. Bázel. Zsigmond oklevele. (Címeres). Cirkvenai Pál: Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 286305 sz. 1434. 08. 30. Regensburg. Zsigmond oklevele. (Címeres).

1592 Karcsay Péter címeres levelében biztosan érdekes dolgokat találhattam volna, de a felvétel olvashatatlan, az eredeti példányt viszont átadtuk Jugoszláviának. Ezzel az irattal nem foglalkoztam. Uo. Diplomatikai Levéltár, 98476 sz. 1434. 03. 12. Bázel. Zsigmond oklevele.

1593 Uo. 12717 sz. 1435. 06. 17. Nagyszombat. Zsigmond oklevele.

1594 Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 211033 sz. 1437. 10. 17. Prága. Zsigmond oklevele.

1595 Uo.

1596 Uo. Diplomatikai Levéltár, 44167 sz. 1437. 09. 09. 27. Buda. Zsigmond oklevele.

1597 Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 273989 sz. 1432. 09. 23. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. 262600 sz. 1435. 11. 14. Pozsony. Zsigmond oklevele.

1598 Rozgonyi Cecília: MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 12684 sz. 1435. 04. 04. Pozsony. Zsigmond oklevele. Szentgyörgyi és Bazini gróf Péter: Uo. 12767 sz. 1435. 10. 26. Pozsony. Zsigmond oklevele. Rozgonyi István: Uo. 12895 sz. 1436. 04. 10. Temesvár. Zsigmond oklevelele. Tallóci Matkó: Uo. 44167 sz. 1437. 09. 09. 27. Buda. Zsigmond oklevele.

1599 Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 250969 sz. 1435. 05. 04. Pozsony. Zsigmond oklevele.

1600 Uo. Diplomatikai Levéltár, 12678 sz. 1435. 03. 13. Pozsony. Zsigmond oklevele.

1601 Uo. 12593 sz. 1434. 04. 24. Bázel. Zsigmond oklevele. Egy Bácsva nevű praediumot találtam csak 1691-ből. Ez az Ung megyei Szerednyéhez (Szerednyeje) tartozott. MNL. OL. Urbaria et Consriptiones 54:67.

1602 Uo. Diplomatikai Levéltár, 44010 sz. 1434. 11. 05. Pozsony. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 278003 sz. 1435. 05. 06. Pozsony. Zsigmond oklevele.

1603 Ez természetesen hamar megváltozott. Néhány példa. Bátori István: Tábor városánál fegyveres összetűzés az ellennel. Uo. Diplomatikai Levéltár, 13403 sz. 1439. 06. 19. Buda. Albert király oklevele. Rozgonyi István: a határon betörő lengyelekkel szembeni harc. Uo. 13420 sz. 1439. 07. 07. Visegrád. Albert király oklevele.

1604 Uo. 13163 sz. 1438. 03. 27. Buda. Albert király oklevele.

1605 Uo. 13170 sz. 1438. 04. 02. Buda. Erzsébet királyné oklevele.

1606 Erzsébet kezdetben a Zsigmond (apja) és Albert királyoknak (férje) tett szolgálatokra hivatkozik az adományoknál, és csak ezek után utal a neki tettekre. Egy példa. Kuzsalyi Jakcs Mihály: Uo. 27874 sz. 1440. 01. 21. Buda. Erzsébet királyné oklevele.

1607 Uo. 90574 sz. 1432. 05. 21. Párma. Zsigmond oklevele. Valamint: E: KOVÁCS 2009, 1377. Továbbá: MNL. OL. Diplomatikai Levéltár,71799 sz. 1438. 05. 25. Buda. Albert király oklevele.

1608 1434-től gutori az előneve. ENGEL II, 172. Valamint: MNL OL Diplomatikai Levéltár, 59255 sz. 1439. 07. 07. Visegrád. Albert király oklevele.

1609 Néhány példa. Uo. 13575 sz. 1440. 08 05. Pozsony. Erzsébet királyné oklevele. Valamint: Uo. 13650 sz. 1441. 11. 04. Pozsony. Erzsébet királyné oklevele. Továbbá: Uo. 13697 sz. 1442. 12. 13. Győr. Erzsébet királyné oklevele.

1610 Néhány példa. Uo. 13577 sz. 1440. 08. 09. Buda. I. Ulászló király oklevele. Valamint: MNL OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 279632 sz. 1441. 03. 21. Nempti vára közelében.

1611 Uo. Diplomatikai Levéltár, 34065 sz. 1435. 06. 16. Nagyszombat. Zsigmond oklevele.

1612 Uo. 72902 sz. 1438. 09. 09. Buda. Albert király oklevele.

1613 Zsigmond 1413. 12. 20. és 1413. 12. 27.-e között állomásozott Lodiban. ENGEL–C. TÓTH, 96.

1614 MNL OL. Diplomatikai Levéltár, 13410 sz. 1439. 06. 27. Buda. Albert király oklevele.
1615 Uo. 12895 sz. 1436. 04. 10. Temesvár. Zsigmond oklevele. A hadjáratra: E. KOVÁCS 2013c, 227–252.
1616 Uo. 12882 sz. 1436. 03. 21. Pest. Zsigmond oklevele. Ezek hasonlóan az 1414 és 1416 közötti időre estek.
1617 Uo. 59176 sz. 1433. 09. 29. Peschiere del Garda. Zsigmond oklevele.
1618 Uo. 14604 sz. 1453. 01. 30. Pozsony. V. László oklevele.
1619 Tallóci Matkó oklevelét nem jelzem, mert a kiadási helye miatt nem lehet értékelni. Uo. 44167 sz. 1437. 09. 27. Buda. Zsigmond oklevele. Ezt a diplomát feltehetőleg a nagykancelláriában fogalmazhatták meg, és nem az uralkodót kísérő titkosban. A király ekkor éppen Prágában állomásozott.
1620 Uo. 63135 sz. 1437. 12. 08. Znaim. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. 63134 sz. 1437. 12. 08. Znaim. Zsigmond oklevele. Továbbá: Uo. 63136 sz. 1437. 12. 08. Znaim. Zsigmond oklevele.
1621 Uo. 63233 sz. 1441. 03. 14. Komárom. Erzsébet királyné oklevele.

Egy ultra utóirata

1622 ASS. Concistorio 405 k. 49 r. 1433. 08. 29.
1623 Uo. Biccherna 645 k. 2 r.
1624 Uo. 61 r.–82 v.
1625 Uo. Concistorio 403 k. 41 v. 1433. 04. 19.
1626 GIORGI–MOSCADELLI, 105.
1627 A Via del Capitano a Via di Cittát köti össze a dóm térrel. Régebben Piazza dello Spadaleként említették.
1628 A Kovács Péter név a finngenerátorban. A Sampo Kuura (E. Kovács Péter) variációt kizárólag publikálásnál használom. Igen! Finnugor párti vagyok. http://www.visitfinland.com/campaigns/finngenerator/public/en/

Mellékletek

1629 ASS: Biccherna 621 k. 2 r. 1432. 04. 23. Az eredeti írásmódot használom. A bejegyzések egy napon készültek, ezért névsorban adom meg a katonák nevét.
1630 Uo. 5 r.
1631 Uo. 6 v.
1632 Uo. 14 r.
1633 Uo. 81 v. A *iuvenis* kifejezést olvashatjuk. Ezt innentől kezdve fiatalnak fordítom, és újoncot értek rajta.
1634 Uo. 37 r.
1635 Uo. 27 v.
1636 Uo. 72 v.
1637 Uo. 15 v.
1638 Uo. 35 v.
1639 Ebben a seregben harcolt, ezt egy másik forrásból tudjuk. Az évszám itt is 1432. PICCINI–TRAVIANI, 218.
1640 ASS. Biccherna 622 k. 1 r. A bejegyzések 1432. 07. 01. és 1432. 12. 31. között készültek. A vezetékneveknél az eredeti írásmódot adom meg, és az előfordulás sorrendjében sorolom fel a katonák nevét. Jelzetként az új számozást használom.
1641 Uo. 2 v. A szöveg áthúzva.
1642 Uo. 2 v. A szöveg áthúzva.
1643 Uo. 21 r.
1644 Uo. 24 v. A szöveg áthúzva.
1645 Uo. 25 r. Júliusban is a város szolgálatában állt. Uo. Biccherna 311 k. 85 r. 1433. 07. 27.
1646 Uo. Biccherna 622 k. 25 v.
1647 Uo. 28 r. A szöveg áthúzva.
1648 Uo. 31 r. A szöveg áthúzva.
1649 Uo. 32 r.
1650 Uo. 33 r.
1651 Uo. 35 r.
1652 Uo. 36 v. A szöveg áthúzva, ezért nem tudom eldönteni, valóban azonnal elküldték-e *(statim remissus)*.
1653 Uo. 39 r. 10 solidust kapott erre az időre.
1654 Uo. 40 r. 5 librát, 6 solidust és 8 dénárt adtak neki.
1655 Uo. 54 r. A szöveg áthúzva, ezért nem

tudom eldönteni, valóban azonnal elküldték-e *(statim remissus).*
1656 Uo. 54 v. A szöveg áthúzva, ezért nem tudom eldönteni, valóban azonnal elküldték-e *(statim remissus).* 1430-ból ismerünk egy Tommasus Girigori de Sagrabia fiatalt. Uo. 642 k. 19 v. 1430. 12. 30. Fontosabb fizikális tulajdonságukat mindkétszer leírják. Ugyanaz a személy lehet.
1657 Uo. 622 k. 59 v. *Ragazzo ad stabulum*ként említik. Ezt fordítom istállófiúnak.
1658 Uo. 61 r.
1659 Uo. 62 r. A szöveg áthúzva, ezért nem tudom eldönteni, valóban azonnal elküldték-e *(statim remissus).*
1660 Uo. 62 r. A szöveg áthúzva, ezért nem tudom eldönteni, valóban elküldték-e *(remissus).*
1661 Uo. 62 r.
1662 Uo. 62 v.
1663 Uo. 63 v.
1664 Uo. 64 v.
1665 Uo. 66 v.
1666 A következő szót az áthúzás miatt nem tudom elolvasni.
1667 ASS. Biccherna 622 k. 76 v. A szöveg áthúzva, ezért nem tudom eldönteni, valóban elküldték-e *(remissus).*
1668 Uo. 76 v.
1669 Uo. 78 r. *Homo iuvenis*ként említik.
1670 Uo. 79 v. *Homo iuvenis*ként említik. A szöveg áthúzva.
1671 Uo. 93 r.
1672 Uo. 125 v.
1673 Uo. 130 r.
1674 Uo. 139 r. A szöveg áthúzva, ezért nem tudom eldönteni, valóban elküldték-e *(remissus).*
1675 Uo. 140 r.
1676 Uo. 145 v. A szöveg áthúzva.
1677 Uo. 147 v.
1678 Uo. 148 r.
1679 Uo. 148 v.
1680 Uo. 148 v.
1681 Uo. 149 v. A szöveg áthúzva, ezért nem tudom eldönteni, valóban elküldték-e *(remissus).*
1682 Uo. 150 v.
1683 Uo. 150 v.
1684 Uo. 158 r. A szöveg áthúzva, ezért nem tudom eldönteni, valóban elküldték-e *(remissus).*
1685 Uo. 158 r.
1686 Uo. 169 r.
1687 Uo. 169 v.
1688 Uo. 171 v.
1689 Uo. 183 v.
1690 Uo. 193 v.
1691 Uo. 198 v.
1692 Uo. 206 r.
1693 Uo. 209 r.
1694 Uo. 213 v.
1695 Uo. 215 v. 1433-ban még a város szolgálatában állt. Ez vonatkozhat a druszájára is. Uo. 311 k. 149 r. 1433. 09. 12-e után
1696 Uo. 622 k. 215 v.
1697 Uo. 216 v. Nevük ugyanaz, de a lovuk leírásából kiderül, két különböző személyről van szó.
1698 Uo. 217 v.
1699 Uo. 225 r.
1700 Uo. 226 r.
1701 Uo. 242 r.
1702 Uo. 270 r. 40 éves.
1703 Uo. 270 r. 40 éves.
1704 Uo. 294 v.
1705 Uo. 300 v. *Giovane*ként említik. A szöveg áthúzva.
1706 Uo. 305 r. A szöveg áthúzva.
1707 Uo. 308 v. *Giovane*ként említik.
1708 Uo. 309 r.
1709 Uo. 309 r. *Giovane*ként említik. A szöveg áthúzva, ezért nem tudom eldönteni, valóban elküldték-e *(rimesso).*
1710 Uo. 310 v. *Giovane*ként említik. A szöveg áthúzva.
1711 Uo. 311 r. *Giovane*ként említik.
1712 Uo. 314 r. *Giovane*ként említik. A szöveg áthúzva.
1713 Uo. 314 v. *Giovane*ként említik. A szöveg áthúzva, ezért nem tudom eldönteni, valóban elküldték-e *(rimesso).*
1714 Uo. 321 v. *Giovane*ként említik.
1715 Uo. 360 r.
1716 Uo. 361 r.

1717 Uo. 361 v.

1718 Uo. 364 r.

1719 Uo. 368 r.

1720 Ettől kezdve az ASS. Biccherna 642 k. adatai következnek. ASS. Biccherna 642 k. 61 r. Valamint: Uo. 67 r. 1432. 08. 07.

1721 Uo. 61 r. Valamint: Uo. 67 r. 1432. 10. 24

1722 Ettől kezdve az Biccherna 640 k. adatai következnek. ASS. Biccherna 640 k. 88 r. és 89 v. 1432. 08. 31.

1723 Uo 1432. 08. 31

1724 Uo. 112 v. 1433. 04 15.

1725 Uo. 112 v. 1433. 05. 22.

1726 Ahol tudom, megadom a nemzetiséget. Ezek rövidítése a következő: A = angol, Cs = cseh, F = francia, H = horvát, I = itáliai, L = lengyel, M = magyar, N = német, Nm = nem tudtam azonosítani
A sorrendet az első előfordulás alapján állapítottam meg. Van ahol nagyon sok adat van a sienai tartózkodásra. Nem sorolom fel az összeset, általában maximum hármat-ötöt adok meg tájékoztatásként. Ahol ellenben kevés a hivatkozás, az azt jelenti,
ennyi utalást találtam. Az átláthatóság miatt ebben a részben a dátumokat adom meg előbb, és utána jönnek a jelzetek.

1727 1432. 07. 12. FECINI, 844.
Valamint: 1432. 08. 27. ASS. Concistorio 399 k. 62 v. Továbbá: 1432. 10. 15. Uo. Archivio dell'Ospedale di Santa Maria della Scala. Dare e avere. 518 k. 362 r. és 362 v.

1728 1432. 07. 12. FECINI, 844. Valamint: 1432. 09. 24. ASS. Concistorio 400 k. 25 v. Továbbá: 1432. 10. 16. Uo. 400 k. 44 v.
Valamint: 1432. 10. 19. Uo. 40 r.

1729 1432. 07 12. FECINI, 844.

1730 1432. 07. 28. ASS. Concistorio 399 k. 33 v.–34 r. Valamint: 1432. 08. 02 Uo. 39 v.

1731 1432. 09. 19. Uo. 2475 k. 27 v.

1732 1433. 03. 05. ASS. Biccherna 1132 k. 559 v. 1439-ben lett főkincstartó.
A szövegben *tesoriere*ként említik.
Kamarásként ésfirenzeiként:
1433. 02. 12. DRTA X. 746.
Valamint: 1433 02. 12. COMMISSIONI, 1374 sz.
Kincstartóként: 1433. 02. 18. Uo. 1393 sz.

1733 1432. 07. 12. FECINI, 844. Valamint: 1433. 01. 09. ASS. Concistorio 1640 k. 9 v.
Továbbá: 1433. 01. 28. Uo. 27 r.
1433. 02. 12-en halt meg. FECINI, 847.

1734 1432. 07. 12. FECINI, 844.
Valamint: ASS. Concistorio 400 k. 25 v.
1432. 09. 24. Továbbá: 1432. 10. 29. Uo. 60 r.
Valamint: 1433. 03. 05. Uo. Biccherna 1132 k. 559 v.

1735 1432. 08. 30. Uo. Concistorio 399 k. 67 r. Zsigmond kapitánya. Máskor bárónak nevezik.
1432. 09. 30. Uo. 1639 k. 101 v.
Valamint: 1433. 01. 28. Uo.1640 k. 27 r.

1736 1433. 01. 10. Uo. Biccherna 311 k. 3 v. Zsigmondhoz kötik és *connestàbile*ként említik. Guglielmo Tedescho néven, és nem kötve Zsigmondhoz: Uo. 21 r. 1433. 01 30. Guglielmo Todescho néven, és Zsigmondhoz kötve: Uo. 33 r. 1433. 01. 30. Guglielmo di Guglielmo Tedescho néven, és nem kötve Zsigmondhoz: Uo. 122 r. 1433.

1737 1433. 01. 10. Uo. 3 v. Zsigmondhoz kötik és *connestàbile*ként említik. Chimento Inghilese néven, és nem kötve Zsigmondhoz: Uo. 21 r. 1433. 01. 30. Giovanni de Chimento Inghilese néven, és nem kötve Zsigmondhoz: Uo. 38 r. 1433. 02. 07.

1738 Uo. 33 r. Zsigmondhoz kötik és *connestabile*kent említik.

1739 1433. 01. 10. Uo 3 v. Zsigmondhoz kötik, és *connestàbile*ként említik. Andrea d'Andrea Ongharo néven, és nem kötve Zsigmondhoz: Uo. 21 r. 1433. 01. 30. Andrea d'Andrea Hongharo néven es nem kötve Zsigmondhoz: Uo. 33 r. 1433. 01. 30. Andrea d'Andrea Ongharo néven, és nem kötve Zsigmondhoz: Uo. 38 r. 1433. 02. 06. Andrea d'Andrea Ongharo néven, és Zsigmondhoz kötve: Uo. 38 r. 1433. 02. 07.

1740 1433. 02. 07. Uo. 38. r. *connestàbile*ként említik. A szövegkörnyezet miatt sorolom feltételesen ide. A bejegyzésben nem kötik Zsigmondhoz.

1741 1433. 01. 10. Uo. 3 v. Zsigmondhoz kötik és *connestàbile*ként említik. Nanni

da Pisa néven és nem kötve Zsigmondhoz: Uo. 21 r. 1433. 01. 30. Nanni da Pisa néven és nem kötve Zsigmondhoz: Uo. 33 r.
1433. 01. 30. Nem más, mint Antonio da Pisa (da Pontedra) zsoldosvezér.
Egyszer *conte*ként említik. Uo. Concistorio 1638 k. 198 r. 1432. 06. 25.
Valamint: 1433. 05. 14. Uo. Notarile. Ante-Cosimato 344 k. 176 r–v.
Továbbá: DRTA X. 117.
1742 1433. 01. 10. ASS. Biccherna 311 k. 3 v. Zsigmondhoz kötik és *connestàbile*ként említik. Allegretto Schiavo néven, és nem kötve Zsigmondhoz: Uo. 21 r. 1433. 01. 30. Allegretto Schiavo néven, és Zsigmondhoz kötve: Uo. 33 r. 1433. 01. 30. Alegrotto di Giorgio Sciavo néven, és Zsigmondhoz kötve: Uo. 160 v. 1433. 02. 05. Alegretto Schiavo néven, és Zsigmondhoz kötve: Uo. 38 r. 1433. 02. 06.
1743 1433. Uo. 129 r. Ágyúmester *(bonbardier)*. Egy másik helyen név nélkül említenek egy „*canonaió*"-t. Feltehetőleg szintén ő lehet. Uo. Concistorio 2475 k. 35 v. 1432.
1744 Az ágyúmester familiárisaként említik. Talán magister Pasqua embereként a löveghez is érthetett. Ezért sorolom ide. Uo. 70 v. 1432.
1745 1432. 07. 12. FECINI, 844.
1746 1432. 07. 12. Uo. Valamint: 1433. 01. 01. ÖS. H. H. St. A. Reichsregistraturbuch J. 198 v.
1747 1432. 07. 12. FECINI, 844. Valamint: 1432. 07. 30. ASS. Biccherna 1132. 562 v.
Továbbá: 1432. 10. 17. Uo. Concistorio 400 k. 57 v. Valamint: 1432. 12. 17. Uo. 401 k. 52 v.
Továbbá: 1432. 12. 19. Uo. 54 v.
1748 1432. 08. 16. CONCILIUM BASILIENSE II, 194.
1749 1432. 08. 19. ASS. Concistorio 1639 k. 49 r. *Salvus conductus*t kap Sienától. Németként és *principalis secretarius*ként említik.
Nyolc lovasra kap engedélyt.
1432. 08. 24. Uo. 55 r.
1750 1432. 08. 26. RI XI/2. 9228 sz.
Valamint: DRTA X. 1075.
1751 1432. 10. 29. RI XI/2. 9293 sz.
Továbbá: 1432. 11. 01. Uo. 9304 sz.
Valamint: DRTA X. 1098.
1752 1432. 10. 29. RI XI/2. 9293 sz.
Valamint: 1432. 11. 01. Uo. 9298 sz.
Továbbá: 1432. 11. 01. Uo. 9300 sz. Zágrábi kanonokként: 1433. 04. 10. DRTA X. 461 sz.
Valamint: Uo. 1101.
1753 1433. 04. 18. RI XI/2. 9412 sz.
Valamint: DRTA X. 1083.
1754 1433. 05. 14. ASS. Notarile. Ante-Cosimato 344 k. 176 r.–v.
1755 1433. 05. 14. Uo.
1756 1432. 07. 27. RI XI/2. 9206 sz.
Valamint: 1432. 09. 05. MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 265283 sz.
Továbbá: PALACZKY, 843 sz. 1433. január.
1757 1432. 07. 27. RI XI/2. 9206 sz.
Valamint: PALACZKY, 843 sz. 1433. január.
1433 januárjában Zsigmond kinevezi prokurátorának a bázeli zsinatra.
Ez azt jelenti, már nem jött vissza Sienába.
RI XI/2. 9357 sz. 1433. 02. 02. Siena.
Zsigmond oklevele. 1433. február 14-én még a városban találjuk. COMMISSIONI, 1384 sz.
1758 1432. 07. 23. DRTA X. 272 sz.
Valamint: 1432. 07. 27. RI XI/2. 9206 sz.
Továbbá: 1432. 08. 15. Uo. 9213 sz.
1759 1432. 10. 29. Uo. 9293 sz.
Valamint: 1432. 11. 01. Uo. 9304 sz.
Továbbá: Uo. 1129.
1760 1432. 11. 01. RI XI/2. 9304 sz.
Valamint: Uo. 1102.
1761 1432. 12. 03. tájban. DRTA X. 395 sz. 1433. 03. 10. tájban. Uo. 407 sz. Ebben az első két bekezdés csehül van. Lehet bohémiai is.
1762 1432. 12. 03. tájban. Uo. 395 sz. Valamint: 1432. 12. 28. ASS. Concistorio 1639 k. 206 r. *Phisicus*ként említik.
Valamint: PALACZKY, 843 sz. 1433. január
1763 1433 01. 03. RI XI/2. 9350 sz.
Valamint: 1433. 01. 29. ASS. Concistorio 1640 k. 28 r.
1764 1432. VERESS, 331–332.
1765 1433. 01. 03. RI XI/2. 9350 sz. Valamint: 1433. 02. 21. Uo. 9368 sz.
1766 1433. 02. 14. ASS. Concistorio 1640 k. 39 r.
1767 1433. 02. 21. RI XI/2. 9370 sz. Valamint: 1432. 02. 23. Uo. 9374 sz.

1768 1433. 04. 04-én a pápánál jár követségben. ASS. Concistorio 1929 k. 20 sz. Valamint: DRTA X. 452. sz. Továbbá: Uo. 1128.
1769 1438. 09. 09. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 72902 sz. Biztosan Zsigmonddal utazott Itáliában. Számos emberére van adat Sienából. Ott lehetett a városban.
1770 1432. 06. 10. ASS. Concistorio 1638 k. 179 r. *Aulicus*ként említik.
1771 1432. 06. 10. Uo. *Aulicus*ként említik.
1772 1433. 02. 12. FECINI, 847. A szövegben udvarnokok *(cortigiani)* közé sorolják. Ezen a napon halt meg.
1773 1433. 02. 12. Uo. A szövegben udvarnokok *(cortigiani)* közé sorolják. Ezen a napon halt meg. Petra Pertici szerint *„misser Piero ongaro"* nem más, mit a nürnbergi Peter Volckammer diplomata. PERTICI 2008a, 112–113. Ez kizárt, mert ahogy írtam, ő már 1432. szeptember 5-én nem élt. Nem lehet azonos Magyarországi Péter aranyművessel sem.
1774 1432. 09. 25. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 73101 sz. *Aulicus*ként említik.
1775 1433. 02. 19. COMMISSIONI, 1397 sz. A szövegben a *„stanza della Maestà dello Imperadore"* kifejezést olvashatjuk. Ezt értelmezem aulikusnak.
1776 1433. 04. 19. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80420 sz. Valamint: 1433. 04. 25. Uo. 80421 sz.
1777 1432. 07. 12. FECINI, 845.
1778 1432. 07. 12. Uo.
1779 1432. 07. Gyenge érvként: a *„maestro"* kifejezés és a külön lakóhely okán gondolom ebbe a csoportba tartozónak. ASS. Concistorio 2475 k. 1432.
1780 1432. 08. 01. Uo. 399 k. 39 r. Valamint: Uo. 400 k. 9 v. 1432. 09. 10.
1781 1432. 08. 30. Uo. 399 k. 75 v.
1782 1432. 09. 25. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 73101 sz. *Cubicularius*ként említik.
1783 1433. 02. 21. COMMISSIONI, 1407 sz. Valamint: 1433. 02. 24. ASS. Concistorio 1639 k. 46 v.
1784 1433. 02. 24. Uo.
1785 1433. Uo. Biccherna 311 k. 121 r. *„Maestro Giovanni de choccho delongharo"* néven említettek.
1786 A neveket az eredeti alakban adom meg. A sorrendet az első előfordulás alapján állapítottam meg. Döntő részben a sienai zsoldjegyzékekben, vagy egy katonai manőver kapcsán említették őket.
1787 1432. 07. 12. FECINI, 844. Mivel nevét a bevonulásnál említik, ebbe a csoportba sorolom. A keresztnévből nem tudtam azonosítani.
1788 1432. 07. 12. Uo. Mivel nevét a bevonulásnál említik, ebbe a csoportba sorolom. Ahogy említettem, a keresztnév Wilhelm von Montfort grófot, Tettnang urat takarhatja. RI XI/1. 1540 sz. 1415. 03. 29. Konstanz. Zsigmond oklevele. Máskor comesként írnak róla. ASS. 1640 k. 31 v. 1433. 02. 05. Van egy másik Guglielmusunk is. Angol és connestàbileként említik. Uo. Biccherna 311 k. 33 r. 1433. 01. 30. És még egy. Guglielmus Tedesco. Szintén connestàbileként említik. Uo. 3 v.
1789 1433. 01. 10. 1432. 07. 12. FECINI, 844. Mivel nevét a bevonulásnál említik, ebbe a csoportba sorolom. A keresztnévből nem tudtam azonosítani.
1790 1432. 07. 29. ASS. Concistorio 2475 k. 76 r. Külön lakásban lakott, és „misser"-ként említik, ezért sorolom ebbe a csoportba. Nem tudtam azonosítani, de Guti Ország Mihályt sejtem a név mögött. Egy Mihályt 1433. október 29-én Bázelben *„missier Mihiele Ongaro"*-ként említenek, és szakmájára nézve a császár udvarának a kormányzójának tartották. CONCILIUM BASILIENSE V, 385. 470.
1791 1432. 07. 12. FECINI, 844. Mivel nevét a bevonulásnál említik, ebbe a csoportba sorolom. A keresztnévből nem tudtam azonosítani.
1792 1432. 07. 12. Uo. Valamint: 1432. 08. 27. ASS. Concistorio 399 k. 62 v.
1793 1432. 07. 12. FECINI, 844. Frangepán István dalmát-horvát bán. Valamint: 1434. 01. 16. MNL. OL. 38521 sz.
1794 1432. 07. 12. FECINI, 844. Valamint: 1433. 01. 21. ASS. Concistorio 1640 k. 20 v. Továbbá: 1433. 03. 05. Uo. Biccherna 1132 k. 559 v.

1795 1432. 07. 26. MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 250246 sz.
1796 1432. 07. 30. ASS. Concistorio 1639 k. 33 r. Zsigmond és az osztrák herceg *caballarius*ként említik.
1797 Frangepán János fia György. 1432. 08. 03. Uo. Notarile. Ante-Cosimato 317 k. 31 r.
1798 1432. 08. 08. Uo. Concistorio 1639 k. 41 v. Sarteanóba megy.
1799 1432. 08. 09. Uo. 42 r.
Zsigmond parancsára kap menlevelet. Feltehetőleg az Abbadia San Salvatore apátságban volt.
1800 1432. 08. 10. BCIS. Ms. C III. 2. 74 v. 1432. Chiesa di San Domenico di Siena. Necrologo o sepultario dei laici 1336–1596. Brunoro della Scala katonája *(armiger)*.
1801 1432. 08. 29. ASS. Concistorio 405 k. 49 r.
1802 1432. 09. 10. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 56969 sz. Régebben Pálóci György esztergomi érsek familiárisa.
1803 1432. 09. 13. ASS. Concistorio 400 k. 13 v.
1804 1432. 09. 14. MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 267930 sz. Gatalóci Mátyás alkancellár familiárisa.
A kíséret tagja lehet. Lombardiában az volt.
1805 1432. 09. 23. Uo. 273989 sz.
Adományt kap a városban. Valamint: 1438. 03. 25. Uo. Diplomatikai Levéltár, 102973 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1806 1432. 09. 29. Uo. 108199 sz.
Ezen a napon adományt kapott. Sienai jelenléte elképzelhető.
1807 1432. 09. 30. ASS. Concistorio 1639 k. 101 r. *Famulus*ként említik.
1808 1432. 09. 30. Uo. *Famulus*ként említik.
1809 1432. 10. 04. Uo. 104 v. Futárként ideiglenes feladatot kaphatott.
Munkája miatt ebbe a csoportba soroltam.
1810 1432. 10. 12. Uo. Biccherna 1132 k. 565 v. Keresztapaként
és *„misser Giovanni dongharia"*-ként említik.
1811 1432. 10. 28. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 66430 sz. Dárói Majos László familiárisa.
1812 1432. 10. 18. Uo. 50526 Tamási László familiárisa *iuvenis*ként. Címeres levelet kapott. Valamint: ÁLDÁSY 1904, 13–14.
A Trencsén megyei Szlopnáról származhat. Ezért gondolom magyarnak.
1813 1432. 11. 01. ASS. Concistorio 1639 k. 127 r. *Familiáris*ként említik. Brunoro della Scala embere.
1814 1432. 11. 10. Uo. 161 v. *Mandataió*ként említik. Ideiglenes feladatot kaphatott. Munkája miatt ebbe a csoportba soroltam. Rómába küldték.
1815 1432. 11. 14. Uo. Biccherna 1132 k. 565 v. Keresztapaként és *„Stefano dantonio dongharie"*-ként említik.
1816 1432. 11. 15. Uo. Concistorio 1639 k. 166 v. Zsigmond oklevelét viszi Chusi irányába.
1817 1432. 11. 15. Uo. Zsigmond oklevelét viszi Chusi irányába.
1818 1432. 11. 24. Uo. 175 r. *Familiáris*ként említik. Katonaként szolgált.
16 ember és egy ló tartozik alá. Brunoro della Scala embere.
1819 1432. 12. 28. Uo. 206 v.
1820 1433. 01. 01. RI XI/2. 9343 sz. Valamint: 1433. 01. 14. ASS. Biccherna 311 k. 18 v. Továbbá: 1433. 03. 12. RI XI/2. 9393 sz.
1821 1433. 01. 05. ASS. Biccherna 1132. 567 v. Keresztapaként és *„Biagio di Pietro dongharie"*-ként említik.
1822 1433. 01. 08. Uo. Concistorio 1640 k. 8 v.–9 r.
1823 1433. 01. 08. Uo.
1824 1433. 01. 08. Uo.
1825 1433. 01. 08. Uo.
1826 1433. 01. 08. Uo. *Dominus*ként említik.
Ezért került ebbe a csoportba.
Valamint: Uo. 31 v. 1433. 02. 05.
Ebben: Kadett.
1827 1433. 01. 08. Uo. 8 v.–9 r.
1828 1433. 01. 08. Uo.
1829 1433. 01. 08. Uo.
1830 1433. 01. 08. Uo.
1831 1433. 01. 08. Uo. Hatalmas a kísértés, hogy a Sós család valamelyik tagját (Istvánt vagy Miklóst) gondoljuk a név mögé,

de ezt tegye meg olyan, akinek itáliai jelenlétük egy tanulmányban egybevág több más adattal. Én a Perx keresztnevet nem gondolom sem Stefanusnak, sem Nicolausnak.

1832 1433. 01. 08. Uo.

1833 1433. 01. 12. Uo. 13 r. Valamint: 1433. 01. 13. Uo. 14 r. *Mandataió*ként említik. Ideiglenes feladatot kaphatott. Munkája miatt ebbe a csoportba soroltam. Firenzébe küldték Zsigmond követeihez.

1834 1433. 01. 13. Uo. 14 r.

1835 1433. 01. 13. Uo.

1836 1433. 01. 13. Uo.

1837 1433. 01. 21. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 1248 sz.

1838 1433. 02. 21. ASS. Concistorio 1640 k. 43 r. Magyar nevek között sorolják fel, azt gondolom ő is az.

1839 1433. 01. 21. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 1248 sz.

1840 1433. 01. 24. ASS. Concistorio 1640 k. 22 v. Georgiusnak írják hibásan. Később a valódi keresztnevét adják meg. 1433. 02. 02. Uo. 30 r.

1841 1433. 01. 24. Uo. 22 v. Valamint: 1433. 02. 02. Uo. 30 r.

1842 1433. 01. 24. Uo. 22 v. Magyarokkal együtt harcolt Zsigmond zsoldjában.

1843 1433. 01. 24. Uo. 23 v.

1844 1433. 01. 24. Uo.

1845 1433. 01. 25. Uo. 25 r. 1433. 02. 03. Valamint: 1433. 02. 15. Uo. 39 v.

1846 1433. 01. 27. Uo. 25 v. Zsigmond Firenzébe küldi követként *(nuntius)* az ott tartózkodó diplomatáihoz.

1847 1433. 01. 28. Uo. 27 r. *Dominus*ként említik, és csehek között sorolják fel.

1848 1433. 01. 28. Uo. 26 r.

1849 1433. 01. 29. Uo. 27 v. *Dominus*ként említik.

1850 1433. 01. 29. Uo. *Dominus*ként említik

1851 1433. 01. 29. Uo. 27 v. Magyarokkal együtt harcolt Zsigmond zsoldjában.

1852 1433. 02. 02. Uo. 29 v.

1853 1433. 02. 03. Uo. 30 v.

1854 1433. 02. 03. Uo.

1855 1433. 02. 03. Uo.

1856 1433. 02. 03. Uo. 31 r.

1857 1433. 02. 04. RI XI/2. 9358 sz.

1858 1433. 02. 04. Uo.

1859 1433. 02. 05. ASS. Concistorio 1640 k. 31 v. 6 lovas tartozik alá. Ebben: Beig.

1860 1433. 02. 05. Uo. *Dominus*ként említik. Ezért került ebbe a csoportba. Valamint: 1433. 02.16. Uo. 40 r. Továbbá: 1433. 03. 19. Uo. 70 v.

1861 1433. 02. 05. Uo. 31 v. *Dominus*ként említik. Ezért került ebbe a csoportba.

1862 1433. 02. 05. DRTA X. 610. Brunoro della Scala embere.

1863 1433. 02. 05. Uo. Brunoro della Scala embere

1864 1433. 02. 05. Uo. Brunoro della Scala embere.

1865 1433. 02. 15. ASS. Concistorio 1640 k. 40 r. Pármába kapott menlevelet, a kíséretehez tartozhatott.

1866 1433. 02. 18. COMMISSIONI, 1397 sz. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Valamint: 1433. 02. 20. ASS. Concistorio 1640 k. 42 r. A fehérvári prépost embere, és Magyarországra megy.

1867 1433. 02. 18. COMMISSIONI, 1397 sz. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Valamint: 1433. 02. 20. ASS. Concistorio 1640 k. 42 r. A fehérvári prépost embere, és Magyarországra megy.

1868 1433. 02. 18. COMMISSIONI, 1397 sz. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Gatalóci Mátyás királyi titkos alkancellár familiárisa. Valamint: 1433. 02. 21. ASS. Concistorio 1640 k. 43 r. Ebben: Brolechend.

1869 1433. 02. 18. COMMISSIONI, 1397 sz. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Valamint: 1433. 02. 20. ASS. Concistorio 1640 k. 42 r. A fehérvári prépost embere, és Magyarországra megy.

1870 1433. 02. 18. COMMISSIONI, 1397 sz. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Valamint: 1433. 02. 20. ASS. Concistorio 1640 k. 42 r. A fehérvári prépost embere, és Magyarországra megy.

1871 1433. 02. 18. COMMISSIONI, 1397 sz. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. A fehérvári prépost embere, valószínűleg Magyarországra megy.
1872 1433. 02. 18. Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Gatalóci Mátyás királyi titkos alkancellár familiárisa.
1873 1433. 02. 18. Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Gatalóci Mátyás királyi titkos alkancellár familiárisa.
1874 1433. 02. 18. Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Gatalóci Mátyás királyi titkos alkancellár familiárisa.
1875 1433. 02. 18. Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Gatalóci Mátyás királyi titkos alkancellár familiárisa. Valamint: 1433. 02. 21. ASS. Concistorio 1640 k. 43 r. Ebben: Volkay.
1876 1433. 02. 20. COMMISSIONI, 1405 sz. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. A Rinaldo degli Albizzi levelezésében található magyar neveket változtatás nélkül átvettem a forráskiadásból. Az eredetit nem találtam meg, hogy ellenőrizzem az átírást.
1877 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1878 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1879 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1880 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1881 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1882 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1883 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1884 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1885 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1886 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1887 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1888 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1889 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1890 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1891 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet
1892 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet A Crispus = Fodor okán tartom magyarnak.
1893 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1894 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1895 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1896 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1897 Uo. Egyik papja Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Garai feltehetőleg Sienában lehetett.
1898 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1899 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1900 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1901 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1902 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1903 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1904 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1905 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1906 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1907 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.

1908 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1909 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1910 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Feltehetőleg Mátyás szentjobbi apát. 1411-ben ő állt az apátság élén.
SÖRÖS, 145.
1911 COMMISSIONI, 1405 sz. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Feltehetőleg Mátyás zselicszentjakabi apát. Sörös Pongrácz 1428-ból Máté apátról tud, de az a fránya Mathei-Mathie megzavarta.
SÖRÖS, 245.
Az oklevélben Mátyásról írnak.
MNL. OL. Diplomatikai levéltár, 11970 sz. 1428. 04. 13. Somogyvár.
Somogy megye oklevele.
1912 COMMISSIONI, 1405 sz.
Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1913 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1914 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1915 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1916 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Feltehetőleg Segvar.
1917 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1918 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1919 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1920 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet
1921 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1922 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1923 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1924 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1925 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1926 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Feltehetőleg Vason.
1927 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1928 1433. 02. 21. COMMISSIONI, 1407 sz. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1929 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. *Dominus*ként említik.
Ezért került ebbe a csoportba.
1930 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Hat társával és hat lóval megy el.
1931 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Három familiárisával és öt lóval megy el.
1932 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1933 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1934 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1935 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
1936 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Öt lóval és ugyanennyi emberrel megy el.
1937 1433. 02. 21. ASS. Concistorio 1640 k. 43 r.
1938 1433. 02. 23. RI XI/2. 9376 sz. Azért soroltam ide, mert ott volt a római koronázáson. Valamint: DRTA X. 734. Sienai jelenléte elképzelhető.
1939 Öt német lovassal kap menlevelet.
A szövegben a *„discedendi et eundi ad partes cum omnibus eorum bonis per tres dies per rectam viam"* kifejezést olvashatjuk. Vagy Zsigmond vagy a város zsoldjában állhattak, de a bejegyzésben egyikre sem tettek utalást. 1433. 02. 25. ASS. Concistorio 1640 k. 46 v.
1940 1433. 03. 05. Uo. Biccherna 1132 k. 559 v. Bicskele István.
1941 1433. 04. 06. és 04. 11. közötti bejegyzés. AOMS. 260 k. 44 v. Missernek nevezik. A Ladislaus név leírása Sienában nem ment könnyen. Pénzt kap Apollonio di Guido camerlengótól, de nem tudjuk miért. Ha Dárói Majos Lászlóról van szó, akkor csak 1432. 10. 28-a előtt tartózkodhatott a városban.

1942 1433. 04. 25. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 80421 sz.
1943 1433. 04. 05. ASS. Concistorio 1640 k. 85 r. Famulusával menlevelet kap Firenzébe. Sienai jelenléte elképzelhető.
1944 1433. 05. 28. Uo. 153 v.
1945 1433. 06. 23. Uo. 168 r. Zsigmond szervitoraként említik.
1946 1433. 07. 25. MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 275578 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető. Albisi Zólyomi Dávid famíliárisa.
1947 1433. 09. 29. Uo. Diplomatikai Levéltár, 59176 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető. Hédervári Lőrinc familiárisa.
1948 1434. 01. 31. Uo. 43986 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1949 1434. 12. 23. Uo. 13000 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1950 1435. 05. 01. Uo. 12696 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1951 1435. 05. 04. Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 250969 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1952 1435. 05. 04. Uo. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1953 1435. 05. 04. Uo. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1954 1435. 05. 04. Uo. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1955 1435. 06. 08. Uo. 231148 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető. Tallóci Matkó famíliárisa.
1956 1435. 06. 17. Uo. Diplomatikai Levéltár, 12717 sz.
1957 1436. 02. 22. Uo. 12871 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1958 1437. 07. 24. Uo. 13073 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1959 1437. 09. 15. Uo. 33414 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1960 1437. 09. 15. Uo. 33414 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1961 1437. 10. 17. Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 211033 sz.
1962 1438. 03. 20. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 13160 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1963 1438. 05. 25. Uo. 71799 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1964 1439. 04. 21. Uo. 13355 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1965 1439. 04. 21.Uo. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1966 1439. 06. 19. Uo. 13402 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1967 1441. 03. 15. Uo. 63233 sz. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1968 1441. 03. 15. Uo. Többek között Toszkánában is szolgálta a királyt. Sienai jelenléte elképzelhető.
1969 A neveket az eredeti alakban írom, a sorrendet az első előfordulás alapján állapítottam meg. Döntő részben a sienai zsoldjegyzékekben vagy egy hadászati manőver kapcsán említették őket. Lehetnek köztük nemesek, de ez a keresztnévből nem derülhet ki. A nemzetiségek meghatározásától eltekintettem, jóllehet hangzás után lennének ötleteim. Ahol nem katonai összefüggésben van a név, azt a lábjegyzetben jelzem.
1970 1432. 11. 01. ASS. Concistorio 1639 k.127 r *Famíliár*isként említik. Németországból jött Sienába. Brunoro della Scala embere.

1971 1432. 12. 28. Uo. 206 v. Sebastianus Hungarus familiárisa. Valamint: 1433. 01. 24. Uo. 1640 k. 23 r.
1972 1433. 01. 08. Uo. 8 v.–9 r.
1973 1433. 01. 08. Uo.
1974 1433. 01. 08. Uo.
1975 1433. 01. 08. Uo.
1976 1433. 01. 08. Uo.
1977 1433. 01. 28. Uo. 26 r.
1978 1433. 01. 08. Uo. 8 v.–9 r.
1979 1433. 01. 08. Uo. Valamint: 1433. 02. 05. Uo. 31 v. Ebben: Rodolfus.
1980 1433. 01. 08. Uo. 8 v.–9 r.
1981 1433. 01. 08. Uo.
1982 1433. 01. 08. Uo.
1983 1433. 01. 08. Uo.
1984 1433. 01. 21. Uo. 20 r.
1985 1433. 01. 21. Uo.
1986 1433. 01. 24. Uo. 22 v.
1987 1433. 01. 24. Uo. Valamint: 1433. 02. 05. Uo. 31 v. Ebben: Hening. Akár Szomszédvári Cernin Henning is lehet,
hiszen ő ott volt a városban, de mást is hívhattak Henningnek.
1988 1433. 01. 24. Uo. 22 v.
Valamint: Uo. 31 v. 1433. 02. 05. Akár Kusssowi Just (Jodok) is lehet, hiszen ő ott volt a városban, de mást is hívhattak Justnak.
1989 1433. 01. 24. Uo. 23 r. Sebastianus Hungarus familiárisa.
1990 1433. 01. 28. Uo. 26 r.
1991 1433. 01. 28. Uo.
1992 1433. 01. 29. Uo. 27 v.
1993 1433. 02. 05. Uo. 31 v.
Sebastianus Hungarus familiárisa.
1994 1433. 02. 05. Uo. Sebastianus Hungarus familiárisa.
1995 1433. 01. 24. Uo. 22 v.
1996 1433. 01. 29. Uo. 27 v.
1997 1433. 02. 15. Uo. 40 r.
Pármába kapott menlevelet, a kísérethez tartozhatott.
1998 1433. 02. 15. Uo. Pármába kapott menlevelet, a kísérethez tartozhatott.
1999 1433. 02. 18. COMMISSIONI, 1397 sz. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Valamint: 1433. 02. 20.
ASS. Concistorio 1640 k. 42 r. A fehérvári prépost embere, és Magyarországra megy.
2000 1433. 02. 18 COMMISSIONI, 1397 sz Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Valamint: 1433. 02. 20. ASS. Concistorio 1640 k. 42 r. A fehérvári prépost embere, és Magyarországra megy.
2001 1433. 02. 18. COMMISSIONI, 1397 sz. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Valamint: 1433. 02. 21. ASS. Concistorio 1640 k. 43 r. Johannes de Brolechend famulusa.
2002 1433. 02. 19. COMMISSIONI, 1397 sz. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Albeni János zágrági püspök káplánja.
2003 1433. 02. 20. Uo. 1405 sz. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Johannes de Baranya familiárisa.
2004 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Emericus és Ladislaus Fekes familiárisa.
2005 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Laurentius de l'Arie familiárisa.
2006 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
2007 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
2008 1433. 02. 21. Uo. 1407 sz. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
2009 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Mathias famulusa.
2010 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet
2011 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet. Négy társával és négy lóval megy el
2012 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet.
2013 Uo. Firenzén keresztül Bolognáig kap menlevelet, valószínűleg Magyarországra megy
2014 1433. 03. 19. ASS. Biccherna 311 k. 57 r. Brunoro della Scala embere.
Valamint: 1433. 03. 19. Uo. 177 v.
2015 Adományaikat a Függelék VIII-ban közlöm. A neveket az eredeti alakban adom meg, a sorrendet az első előfordulás alapján állapítottam meg.

2016 1432. 08. 24. RI XI/2. 9222 sz.
2017 1432. 09. 15. Uo. 9247 sz.
2018 1432. 09. 29. Uo. 9258 sz.
2019 1432. 10. 02. Uo. 9263 sz.
2020 1432. 10. 04. Uo. 9265 sz.
2021 1432. 10. 09. Uo. 9272 sz.
2022 1432. 10. 20. Uo. 9280 sz.
2023 1432. 12. 04. Uo. 9319 sz.
2024 1432. 12. 04. Uo. 9320 sz.
2025 1432. 12. 04. Uo. 9321 sz.
2026 1432. 12. 19. Uo. 9332 sz.
2027 1432. 12. 19. Uo. 9333 sz.
2028 1432. 12. 20. Uo. 9336 sz.
2029 1432. 12. 29. Uo. 9341 sz.
2030 1433. 01. 01. Uo. 9342 sz.
2031 1433. 02. 20. Uo. 9367 sz.
2032 1433. 03. 01. Uo. 9378 sz.
2033 1433. 04. 19. Uo. 9413 sz.
2034 1433. 04. 19. Uo. 9414 sz.
2035 1433. 04. 19. Uo. 9415 sz.
2036 A szállások nevét nem betűhiven közlöm. Az L betű lakóhelyet, míg az I az istállót jelenti. Dőlt betűvel jelzem a „biztosnak" velteket, ahogy a főszövegben említettem, az ASS. Concistorio 2475 k. 35 v. oldal alapján.
2037 A csoportosítás önkényes feltételezés. Reményeim szerint a luogo, a l'abitazione, a *stanza* és a *casa* ugyanott voltak, ahol az egyházak.
2038 ASS. Concistorio 2475 k. 74 v. 1432.
2039 Uo. 28 v. 30 r. 34 r. 72 r. 81 r.–v. 1432.
2040 A szövegben a *„dalapiaza disanto aghustino"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 34 v. 78 v. 1432.
2041 Uo. 34 v. 74 r. 1432.
2042 Uo. 64 r. 66 v. 70 v. 73 r. 1432.
2043 Santa Maria dei Servi. Uo. 34 v. 67 r. 1432.
2044 Uo. 43 v. 61 v. 1432.
2045 Santa Maria del Carmine (San Niccoló al Carmine). Uo. 34 v. 72 r. 1432.
2046 Uo. 74 v. 1432.
2047 Uo. 30 r. 60 r. 62 v. 63 v. 65 r.–v. 68 v. 69 v. 71 v. 76 v. 83 v. 1432.
2048 Chiesa delle Carceri di Sant'Ansanio. A kút *(pozo)* „száját" zárják le. Istállóként kezelem. Uo. 29 v. 1432.
2049 Convento di Santa Mustiola o Della Rosa all'Arco. Uo. 25 v. 34 v. 35 v. 61 v. 1432.
2050 Uo. 19 r. 34 v. 72 v. 74 v. 1432
2051 Uo. 34 v. 76 r. 77 v. 1432.
2052 Uo. 62 r. 64 v. 66 r 67 v. 68 r. 84 r. 1432.
2053 Uo. 34 v. 67 v. 1432.
2054 Uo. 34 v. 67 r. 1432.
2055 San Viglio néven említik. Uo. 34 v. 64 v. 1432.
2056 Uo. 21 v. 34 v. 79 r. 1432.
2057 A szövegben a *„presso apaparoni"* kifejezést olvashatjuk. Ez a Via Paparoni. Uo. 34 v. 79 v. 1432. Valamint: Uo. 76 r. 1432.
2058 A szövegben a *„Inpiaza Manetti"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 34 v. 78 v. 1432.
2059 A kórház a házat Nanni di maestro Niccolò polgártól kapta adományként. Szeptemberig laktak csak benne. BRUNETTI, 113–114. 181. A könnyebbség kedvéért soroltam ebbe a csoportba, nem tudom merre lehetett.
2060 Uo. 64 r. 1432.
2061 Ekkor már nincsen a tulajdonukban Uo. 63 r 1432.
2062 Misser Bartolomeo di Giovanni Cecchi. Az *operarius* - *operaio* a sienai dóm építésén (Opera del Duomo) felügyelőként dolgozott. Uo. 22 v. 1432. A háza Porta dei Tufi környékén állt. Uo. Concistorio 399 k. 16 v. 1432. 07. 13.
2063 A szövegben a *„in sullapiaza delo spedale"* kifejezést olvashatjuk. Uo 2475 k. 26 r. 1432.
2064 Uo. 26 r. 35 r. 80 r. 1432.
2065 Uo. 27 v. 1432.
2066 Uo. 25 r. 1432.
2067 Uo. 29 v. 1432.
2068 A Pian dei Mantellini környékén állhatott. Uo. 18 v. 19 r. 21 v. 1432.
2069 Máshol háznak nevezik, és Niccoló d'Antolino Talomeiként emlitik. Uo. 19 r. 27 r. 34 v. 72 v. és 75 r. 1432.
2070 Abc sorrendbe állítottam a neveket.
2071 ASS. Concistorio 2475 k. 34 v. 73 v. 1432.
2072 A szövegben a *„alaporta a san marcho"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 24 v. 35 r. 82 r. 1432.

2073 A szövegben az *„sotto labottiga"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 30 r. 1432.
2074 Uo. 30 r. 1432.
2075 A szövegben a *„nelchoste di fonte branda"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 23 v. 35 r. 82 v. 1432.
2076 A szövegben a *„sul ponte"* kifejezést olvashatjuk.
Uo. 34 v. 77 v. 1432.
2077 Uo. 35 r. 82 r. 1432.
2078 Uo. 75 r. 1432.
2079 A szövegben a: *„dalavia de Mezzo"* kifejezést olvashatjuk. Ez a via di Mezzo. Uo. 34 v. 78 v. 1432.
2080 Uo. 34 v. 75 v. 1432.
2081 Uo. 34 v. 79 r. 1432.
2082 Uo. 33 r. 1432.
2083 Uo.
2084 Uo. 34 v. 72 v. 1432.
2085 Uo. 34 v. 73 r. 1432
2086 A szövegben a *„delerede di ser Francesco"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 30 r. 1432.
2087 Uo. 34 v. 73 r. 1432.
2088 A szövegben a *„lachosstra difontebranda"* kifejezést olvashatjuk.
Uo. 34 v. 76 r. 1432.
2089 A szövegben a *„nelchiasso marsilii"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 34 v. 77 r. 1432.
Egy másik bejegyzésben: La casa di Marsilii. Uo. 72 r. 1432. Egy épületnek vettem.
2090 Uo. 34 v. 2475 k. 77 r. 1432.
2091 A szövegben a *„nel borgo asan marcho"* és a *„delerede d'Urbano di Landino"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 35 r. 82 r. 1432.
2092 A szövegben az *„in pantaneto"* kifejezést olvashatjuk. Ez a Via di Pantaneto. Uo. 34 v. 74 r. 79 r. 1432.
2093 A szövegben a *„messo degliufiziali"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 35 r. 80 r. 1432.
2094 Uo. 34 v. 1432.
2095 Uo. 30 r. 1432.
2096 A szövegben a *„sulponte san moreggi"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 34 v. 78 r. 1432.
2097 A szövegben a *„fuore della porta alarcho alato a maestro Bartalomeo medicho"* kifejezést olvashatjuk. Ez a Porta del Archi. Uo. 22 r. 35 r. 80 v. 1432.
2098 Uo. 30 r. 34 v. 79 v. 1432.
2099 A szövegben a *„Inporrione"* kifejezést olvashatjuk. Ez a Via del Porrione.
Uo. 34 v. 78 r. 1432.
2100 A szövegben a *„dalapossticrla"* kifejezést olvashatjuk. Ez a Piazza Postierla.
Uo. 75 v. 1432.
2101 A szövegben a *„dalborgho a Tufi"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 34 v. 75 r. 1432.
2102 A szövegben az *„alato amarcho"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 35 r. 80 r. 1432.
2103 A szövegben a *„dapapareni"* kifejezést olvashatjuk. Ez a Via Paparoni. Uo. 35 r. 79 v. 1432.
2104 A szövegben a *„sotto la squola"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 34 v. 71 r. 74 r. 1432.
2105 Uo. 34 v. 78 r. 1432.
2106 A szövegben a *„delerede"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 35 r. 82 r. 1432.
2107 Uo. 34 v. 75 r. 1432.
2108 Uo. 34 v. 1432.
2109 A szövegben a *„delerede di Jacomo di misser Marcho"* kifejezést olvashatjuk.
Uo. 30 r. 1432.
2110 Abcsorrendbe állítottam a neveket.
2111 Az egyik Giovanni de Buonaventura háza alatt van, míg a másiknál a szövegben a *„nelchiasso de Rossi"* kifejezést olvashatjuk. Ez a Via dei Rossi. Uo. 34 v. 78 r. 1432.
2112 Uo. 34 v. 78 v. 1432.
2113 A szövegben a *„nelchiasso sinistra alachasa dove stava misser Francesco Talomei"* kifejezést olvashatjuk. Uo. 77 r. 1432. Egy másik bejegyzésben *„misser Giorgio"* istállójáról írnak. Egy személynek vettem őket. Uo. 76 r. 1432.
2114 ASS. Concistorio 1638 k. 191 v–192 r. 1432. 06. 21.
2115 Az uralkodót július végén 5000 arannyal lepték meg, ezt a *Collegio di Baliá*tól kapta hadikiadásokra. TOMMASI, 384. Erre más helyen nem találtam utalást. Augusztusban (1432. 08. 01. és 11.) kétszer 100 forintot kapott. Ezt nem számoltam bele a végösszegbe, mert hóközi töredékes kifizetés lehetett. 1 florenus = 80 solidus. ASS. Concistorio 399 k. 38 r. 1432. 08. 01. Valamint: Uo. 46 r. 1432. 08. 11.

2116 Miuccio zsidótól kérték kölcsön. Uo. 400 k. 6 r. Ebből utaltak ki 400 forintot Zsigmond katonáinak. Uo. 8 r. 1432. 09. 07. 300 forintot az uralkodónak. Uo. 9 v. 1432. 09. 10. Szeptemberben (1432. 09. 17.) 45 dukátot kapott. Ezt nem számoltam bele a végösszegbe, mert hóközi töredékes kifizetés lehetett. 1 dukát = 90 solidus. Uo. 17 r.
2117 1 florenus = 90 solidus. A pénzt Giacomo da Vico római prefektustól kölcsönözhették. Uo. 21 v.
2118 Októberben (1432. 10. 15. és 10. 30.) 95 és 105 forintot, valamint 40 dukátot kapott. Ezt nem számoltam bele a végösszegbe, mert hóközi töredékes kifizetés lehet. Uo. 36 v. 1 florenus = 90 solidus. Uo. 43 v. és 61 r.
2119 1 florenus = 80 solidus. Zsigmond és kíséretének az ellátására adják, nem többre, mint egy hónapra. A katonákat is ebből honorálja. Novemberben (1432. 11. 10.) 287 dukátot kapott. Ezt nem számoltam bele a végösszegbe, mert hóközi töredékes kifizetés lehet. 1 dukát = 90 solidus. Uo. 401 k. 15 r.
2120 Zsigmond és kíséretének az élelmezésére adják Nem többre, mint egy hónapra. 1 florenus = 4 libra. Uo. 20 r. Valamint: Uo. 23 v. 1432. 11. 18. Továbbá: Uo. 29 v. 1432. 11. 23. Novemberben (1432. 11. 25) 400 forintot kap. Uo. 32 r. 1432. 11. 15. Majd szintén ebben a hónapban (1432. 11. 28.) 50 forintot. Ezeket nem számoltam bele a végösszegbe, mert hóközi töredékes kifizetések lehettek. Az utóbbit librában adja meg. 200 libra = 50 florenus. Uo. 34 v. 1432. 11. 28. Valamint: Uo. 35 r. 1432. 11. 28. Továbbá: Uo. 37 v. 1432. 11. 29.
2121 DRTA X. 614.
2122 1 florenus = 95 dukát. Zsigmond és kíséretének az élelmezésére adják az erre a hónapra már megítélt 200 mellé (Ez a már említett 200 libra lehet.) A katonákat is ebből díjazta. ASS. Concistorio 401 k. 48 r. Valamint: Uo. 54 r. 1432. 12. 19. Decemberben (1432. 12. 24.) 75 forintot kapott. Ezt nem számoltam bele a végösszegbe, mert hóközi töredékes kifizetés lehetett. 1 florenus = 80 solidus. Uo. 59 v. 1432. 12. 24.
2123 „Önkényesen" kiszámoltam a decemberi napi 95 dukát ellátmány végösszegét.
2124 Az arany, a dukát és a forint gyakorlatilag ugyanannyit ért.
2125 ASS. Concistorio 402 k. 3 v.
2126 Uo. 41 r.
2127 Uo. 403 k. 6 v. A bejegyzés áthúzva. Valamint: DRTA X. 614.
2128 1 florenus = 4 libra. ASS. Concistorio 403 k. 15 r. 14 napra kapta, és az előző adattal kiegészítve (1400 forint + 2000 forint = 3400 forint) közelít a február 27-i és a március 7-i napi 100 forintnyi utaláshoz.
2129 „Önkényesen" kiszámoltam az áprilisi napi 70 arany ellátmány végösszegét.
2130 Uo. 48 v. Zsigmond semmit sem bízott a véletlenre. Az utolsó napon még 70 forintot szerzett magának a következő három napra. Ezt nem számoltam bele a végösszegbe, mert hóközi töredékes kifizetés lehetett. Uo. 50 r. 1433. 04. 25.
2131 A kötet nyelve olasz, ezért így adom meg a pénzek nevét.
2132 Uo. Biccherna 311 k. 2 r. Valamint: Uo. 21 r. 1433. 01. 15.
2133 Uo. 21 r.
2134 Uo. 36 v. Valamint: Uo. 57 r.
2135 Uo. 57 r. Valamint: Uo. 75 r.
2136 A végösszeghez még jön 12 soldo és 8 denaro. Uo. 75 r.
2137 A számadáskönyvben ezen a napon összesen 840 lírát kapott. Uo. 75 r. Ezért biztos a 2000 lírás külön pénz. Uo. 80 v. 1433. 04. 25. Valamint: Uo. 191 v. 1433. 04. 25. Ennek a pénznek a kiutalásáról egy nappal korábban döntöttek. Uo. Concistorio 403 k. 48 v.
2138 A végösszeghez még jön 12 soldo és 8 denaro.
2139 A végösszeghez még jön 12 soldo és 8 denaro. A líra/florenus átváltásánál az iratokban általánosan használt 4:1-es átváltást használom.
2140 1 florenus = 80 solidus. ASS. Concistorio 400 k. 57 v.
2141 1 florenus = 80 solidus. Uo. 401 k. 52 v. Valamint: Uo. 54 v. 1432. 12. 19.

2142 1 florenus = 4 libra. Uo. 402 k. 33 v. 1433. 01. 26. Ezt támasztja alá egy másik bejegyzés. Ebben 2400 lírát utalnak ki, ez 600 forint. Uo. Biccherna 311 k. 39 r. 1433. 02. 05. Valamint: Uo. 39 r. 1433. 02. 23. Tobábbá: Uo. 43 v. 1433. 10. 17.
2143 A bejegyzés áthúzva. Felette július 22-i, alatta június 6-i dátum áll. Uo. 225 r.1433.
2144 A pénz rendeltetése kétséges. Az összeg elég magas, ezért elképzelhetően akár Zsigmondnak is címezhették. A bejegyzés áthúzva. Uo. 128 v. 1433.
2145 A RI XI/2 es kötetében található oklevelek jelzetét nem adom meg, ellenben ha ezeken kívül az adott napra mást is találtam, azt megjegyeztem.
2146 DRTA X. 272 sz. 1432. 07. 23. Siena. Az embruni érsek emlékeztetője Zsigmond kívánságairól. A kancelláriában készülhetett.
2147 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 250246 sz. 1432. 07. 26. Siena. Zsigmond oklevele.
2148 DRTA X 274 sz 1432. 07. 27-e tájban Zsigmond instrukciója. Töredék.
2149 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 38518 sz. 1432. 08. 01. Siena. Zsigmond oklevele.
2150 BCIS. Ms. B. X. 8. 264 r.–266 v. 1432. 08. 03. Siena. Zsigmond oklevele.
2151 FEJÉR X/7, 423–426. 1432. 08. 24. Siena. Zsigmond oklevele.
2152 A bázeli zsinaton utalnak egy olyan levélre, amit Zsigmond ezen a napon írt Sienából, a bambergi polgárok ügyében. CONCILIUM BASILIENSE II, 234.
2153 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 265283 sz. 1432. 09. 05. Siena. Zsigmond oklevele.
2154 Uo. 287119 sz. 1432. 09. 05. Siena. Zsigmond oklevele.
2155 Uo. Diplomatikai Levéltár, 56969 sz 1432. 09. 10. Siena. Zsigmond oklevele.
2156 TKALCIC, 61 sz. 1432. 09. 12. Siena. Zsigmond oklevele. Kivonatos.
2157 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 271339 sz. 1432. 09. 13. Siena. Zsigmond oklevele.
2158 Uo. 267930 sz. 1432. 09. 14. Siena. Zsigmond oklevele. Említettem, hogy szeptember 24-én újból kiadják.
2159 Uo. 273989 sz. 1432. 09. 23. Siena. Zsigmond oklevele.
2160 Uo. 243998 sz. 1432. 09. 24. Siena. Zsigmond oklevele. Ugyanazt az oklevelet újból kiadják. Uo. 243999 sz. Uo.
2161 Uo. Diplomatikai Levéltár, 73101 sz. 1432. 09 25. Zsigmond oklevele.
2162 DRTA X. 287 sz. 1432. 09. 28. Siena. Zsigmond oklevele.
2163 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 108199 sz. 1432. 09. 29. Siena. Zsigmond oklevele.
2164 Uo. 80386 sz. 1432. 10. 01. Siena. Zsigmond oklevele. Kiadása: ZICHY XII, 116 sz. Hibás dátummal.
2165 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 244000 sz. 1432. 10. 16. Siena. Zsigmond oklevele.
2166 Uo. Diplomatikai Levéltár, 50526 sz. 1432. 10. 18. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: ÁLDÁSY 1904, 13–14.
2167 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 66430 sz. 1432. 10. 28. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. 12475 sz. 1432. 10. 28. Siena. Zsigmond oklevele. Kiadása: FEJÉR X/7, 418–419. Kivonatos.
2168 DRTA X. 376 sz. 1432. 10. 31 Siena. Zsigmond oklevele.
2169 COMMISSIONI, 1397 sz. 1432. 11. 22. Siena. Zsigmond oklevele.
2170 DRTA X. 395 sz. 1432. 12. 03. Siena. Zsigmond emlékeztetője.
2171 Uo. 436 sz. 1432. 12. 09. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: Uo. 437 sz. 1432. 12. 09. Siena. Zsigmond oklevele. Valamint: MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 273990 sz 1432. 12. 09. Siena. Zsigmond oklevele.
2172 Uo. 244709 sz. 1432. 12. 13 Siena. Zsigmond oklevele. Kiadása: URKUNDENBUCH, 2166 sz.
2173 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 244710 sz. 1432. 12. 14. Siena. Zsigmond oklevele Kiadása: URKUNDENBUCH, 2167 sz.

2174 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 277471 sz. 1432. 12. 21. Siena. Zsigmond oklevele. Kiadása: URKUNDENBUCH, 2168 sz. Valamint: MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 253508 sz. 1432. 12. 21. Siena. Zsigmond oklevele.

2175 Uo. Diplomatikai Levéltár, 12484 sz. 1433. 01. 21. Siena. Zsigmond oklevele. Kiadása: FEJÉR X/7, 474–477.

2176 Az irat másolatban maradt ránk, kiadási évének hibásan az 1436-os évet adják meg, de a dátumfeloldása (január 19.) sem pontos. Tartalma és egyéb adatok alapján hitelesnek tekinthető. MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 74590 sz. 1433. 01. 22. Siena. Zsigmond oklevele.

2177 FEJÉR X/7, 478–479. 1433. 02. 02. Siena. Zsigmond oklevele.

2178 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 250451 sz. 1433. 02. 02. Siena. Zsigmond oklevele.

2179 COMMISSIONI, 1397 sz. 1433. 02. 05. Siena Zsigmond oklevele.

2180 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 244713 sz. 1433. 02.24. Siena. Zsigmond oklevele. Kiadása: URKUNDENBUCH, 2169 sz.

2181 DRTA X. 393 sz. 1433. 03. 04. Siena. Zsigmond oklevele.

2182 Uo. 407 sz. 1433. 03. 10. Siena. Zsigmond oklevele.

2183 15. századi másolata: ASS. Notarile Ante Cosimato 271 k. Jelzet nélkül egy palliumban. Ezen ez áll: *„Privilegium notariatus ser Andree de Aquila"*. Gennari Giovanni di ser Antonio da Siena közjegyző iratai között.

2184 DRTA X. 445 sz. 1433. 03. 20. Siena Zsigmond oklevele.

2185 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 43960 sz. 1433. 04. 19. Siena. Zsigmond oklevele.

2186 ASF. Diploma imperiali. 1433. 04. 25. Siena. Zsigmond oklevele. A RI XI/2. kötetében nincsen meg az irat. Az eredetit eddig nem találtam meg. Erre hivatkozhat: DRTA X. 280.

2187 Ha az adatok megegyeznek a város által kiküldött levél tartalmával, vagy éppen ellenkezőleg, akkor azt jelzem. A bejegyzést február 5-i dátum alatt találjuk, és egy vonallal oldalt összefogták a szöveget, majd a közepére odaírták, *„Iterum XII Februarii"*. Egy nyíllal jelezték, mindez Roccatederighi városkára vonatkozik, de ez nem egyértelmű. Én mindig az első dátumot használom, kivéve a fenti ügyet. ASS. Concistorio 1640 k. 31 v. 1433. 02. 05. és 02. 12.

2188 Uo. 1639 k. 206 v. 1432. 12. 28.

2189 Egy másik bejegyzésből megtudjuk a pénz összegét, és két familiáris nevét (Valentinus és Nicolaus). Uo. 1640. 23 r. 1433. 01. 24.

2190 Uo. 30 r. 1433. 02. 02.

2191 Uo. 31 v.1433. 02. 05.

2192 Sebastianus (Hungarus) csapatát egyszer számolom.

2193 360 líra. Ahol lehetséges, a Biccherna által kiutalt pénzeket veszem figyelembe. ASS. Biccherna 311 k. 43 v. 1433. 09 15.

2194 A 4:1 arány = Libra: florenus arány. Uo. Concistorio 1640 k. 8 v.–9 r. 1433. 01. 08. Először 91 lovast akartak küldeni. Uo. 8 r. 1433. 01. 08. Valamint: Uo. 18 r. 1433. 01. 18.

2195 Uo. 9 v. 1433. 01. 09.

2196 Uo. 27 r. 1433. 01. 28.

2197 Uo. 5 forintot kaptak lovankénti ellátással Uo. 46 v. 1433. 02. 25.

2198 Uo. 27 r. 1433. 01. 28. Valamint: Uo. 40 r. 1433. 02. 16.

2199 Uo. 31 v. 1433. 02. 05.

2200 Johannes Bohemus csapatát egyszer számolom.

2201 960 líra. ASS. Biccherna 311 k. 43 v. 1433. 09. 15.

2202 Uo. Concistorio 1640 k.10.v.1433.01.10 Egy másik bejegyzésből kiderül, mennyi pénzt kaptak. Librában (160) adja meg. A 4:1 arányú váltást használtam. Uo. 20 r. 1433. 01. 21. Valamint: Uo. 39 v. 1433. 02. 15.

2203 ASS. Concistorio 1640 k. 23 v. 1422. 01. 24.

2204 A kifizetés egy régebbi ügy megoldása, ezért az egymás utáni azonos dátum.
Uo. 29 v. 1433. 02. 02.
2205 Uo. 31 v. 1433. 02. 05.
2206 Marcus de Sancto Ladislao csapatát nem számolom. Ezen a napon Celle (sul Rigo) városkában is „jelen" van.
2207 A Marcus de Sancto Ladislao számára átadott pénzt nem számolom. Ezen a napon Celle (sul Rigo) városkában ugyanennyit kaptak.
2208 1043 líra, 12 soldo, 8 denaro.
Ezt a pénzt veszem figyelembe.
Ez a hivatalos és a végleges.
A bejegyzésekben kevesebben találtam.
ASS. Biccherna 311 k. 43 v.
1433. 09. 03.
2209 Librában (80) adja meg. A 4:1 arányú váltást használtam.
Uo. Concistorio 1640 k. 14 r. 1433. 01. 13.
2210 Uo.18 r. 1433. 01. 18.
2211 Uo. 25 r. 1433 01. 25.
2212 A minimális létszámot adom meg, mert a famulusoké rejtély.
2213 200 líra. ASS. Biccherna 311 k. 43 v.
1433. 09. 15.
2214 Uo. Concistorio 1640 k. 14 r. 1433. 01. 13.
2215 A minimális létszámot adom meg, mert a famulusoké rejtély.
2216 Librában (800) adja meg. A 4:1 arányú váltást használtam.
ASS. Concistorio 1640 k. 17 v. 1
433. 01. 17. Valamint: Uo. 20 v. 1433. 01. 21.
Továbbá: Uo. 63 v. 1433. 03. 11.
2217 Uo. 31 v. 1432. 02. 05.
2218 866 líra. Uo. Biccherna 311 k. 43 v.
433. 09. 12.
2219 Uo. Concistorio 1640 k. 20 r. 1433. 01. 21.
2220 Uo. 20 v. 1433. 01. 21.
2221 152 líra. Uo. Biccherna 311 k. 43 v.
1433. 09. 15.
2222 Uo. Concistorio 1640 k. 20 r. 1433. 01. 21.
Valamint: Uo. 62 r. 1433. 03. 09.
Továbbá: Uo. 70 v. 1433. 03. 19.
Valamint: Uo. 77 v. 1433. 03. 30.
2223 Uo. 31 v. 1433. 02. 05.
2224 Uo. 26 r. 1433. 01. 28.
2225 Uo. 31 v. 1433. 02. 12.
2226 184 líra. Uo. Biccherna 311 k. 43 v.
1433. 09. 15.
2227 Öt forintot kaptak lovanként.
Uo. Concistorio 1640 k. 27 v. 1433. 01. 29.
Valamint: Uo. 36 r. 1433. 02. 09.
További: Uo. 70 v. 1433. 03. 19.
2228 Uo. 30 r. 1433. 02. 02.
Valamint: Uo. 46 v. 1433. 02. 25.
2229 Uo. 31 v. 1432. 02. 05.
2230 500 líra. Uo. Biccherna 311 k. 43 v.
1433. 09. 15.
2231 Öt forintot kapnak lovanként.
Uo. Concistorio 1640 k. 70 r. 1433. 03. 19.
2232 340 líra. Uo. Biccherna 311 k. 43 v.
1433. 09. 15.
2233 A lovak-lovasok felosztása 5:1:3.
Uo. Concistorio 1640 k. 30 v. 1433. 02. 03.
2234 92 líra, 10 soldo. Uo. Biccherna 311 k.
43 v. 1433. 09. 15.
2235 Uo. Concistorio 1640 k. 31 r.
1433. 02.03.
2236 Uo. 31 v. 1433. 02. 05.
2237 240 líra, 3 soldo, 8 denaro. Uo. Biccherna 311 k. 43 v 1433. 09. 15.
2238 Uo. Concistorio 1640 k. 31 r.
1433. 02. 03. Valamint: Uo. 40 r. 1433. 02. 16.
2239 Uo. 36 v. 1433. 02. 09.
2240 Uo. 39 v. 1433. 02. 15.
Valamint: Uo. 54 r. 1433. 03. 03.
2241 Uo. 31 v. 1433. 02. 05.
2242 Perenyi és emberei Batignanóból jöhettek át. Erre utal a létszám és a pénz is.
Itt nem veszem figyelembe a katonákat.
2243 280 líra. ASS. Biccherna 311 43 v.
1433. 09. 15.
2244 Uo. Concistorio 1640 k. 40 r.
1432. 02 16. Valamint: Uo. 70 v. 1433. 03. 19.
2245 Uo. 31 v. 1433. 02. 05.
2246 170 líra, 15 soldo.
Uo. Biccherna 311 43 v. 1433. 09. 15.
2247 Uo. Concistorio 1640 k. 70 r.
1433. 03. 19.
2248 Uo. 31 v. 1432. 02. 05.
2249 746 líra, 18 soldo. Uo. Biccherna 311 k.
43 v. 1433. 09. 15.

2250 Uo. Concistorio 1640 k. 37 r. 1432. 02. 09.
2251 Uo. 74 r. 1433. 03. 24.
2252 Uo. 31 v. 1433. 02. 05.
2253 311 líra, 11 soldo. Uo. Biccherna 311 k. 43 v. 1433. 09. 04.
2254 Uo. Concistorio 1640 k. 31 v. 1433. 02. 05.
2255 A neveket „olaszosítottam."
2256 RI XI/2. 9224 sz. Valamint: BEINHOFF, 245. Tommaso Fecini szerint Ferrarában lett *comes palatinus*. FECINI, 848.
2257 RI XI/2. 9227 sz. Valamint: BEINHOFF, 243–245.
2258 RI XI/2. 9255 sz. Valamint: BEINHOFF, 245.
2259 RI XI/2. 9285 sz. Valamint: BEINHOFF, 245.
2260 RI XI/2. 9288 sz. Valamint: BEIHOFF, 245.
2261 RI XI/2. 9289 sz. Már Milánóban megkaphatta az ígéretet. ATTI CANCELLERESCHI II, 464 sz. 1432. 02. 03. Milánó. A milánói herceg levele Albericóhoz és Niccolò Querrierihez. A kinevező irat ekkor még nem érkezett meg. Silvia Colucci szerint a következő évben – kiváltságként – címerében használhatta a birodalmi sas jelképet. COLUCCI, 263. A milánói levélből kiderül, erre már 1432-ben sor került. A *comes palatinusi* kinevezése másolatát Pienzában találjuk, az Archivio Diocesianóban. CHIRONI, 128.
2262 RI XI/2. 9291 sz.
2263 Uo. 9295 sz. Valamint: BEINHOFF, 245.
2264 RI XI/2. 9395 sz.
2265 ASF. Diploma imperiali. 1433. 04. 23. Siena. Zsigmond oklevele. A RI XI/2. kötetében nincsen meg az irat. Az eredetit eddig nem találtam meg.
2266 Sienai polgár, Zsigmond familiárisaként említik. Nem tudjuk, mikor kaphatta a címet. ASS. Biccherna 1132. 563 r. 1432. 12. 20.
2267 DÉVAY, 5. Valamint: PERTICI 2008, 640–641.
2268 Az olasz neveket a mai alakjukban adom meg. A többieknél az eredeti írásmódot használom.
2269 RI XI/2. 9203 sz.
2270 Uo. 9204 sz.
2271 Uo. 9205 sz.
2272 Uo. 9208 sz.
2273 Uo. 9212 sz.
2274 Uo. 9207 sz. Valamint: Uo. 9216 sz. Továbbá: BEINHOFF, 220–221.
2275 RI XI/2. 9216 sz. Valamint: BEINHOFF, 220–221.
2276 RI XI/2. 9216 sz. Valamint: BEINHOFF, 220–221.
2277 RI XI/2. 9217 sz.
2278 Comes Sancti Ursi a címe. RI XI/2. 9217 sz. 1411-ben egy veronai Lodovico Cavalli Pozsonyban familiárisi címet kapott. BEINHOFF, 236.
2279 A novarai egyházmegyét adja meg származási helynek. Ezért írtam jobb híján ezt a várost. RI XI/2. 9218 sz. Valamint: BEINHOFF, 71.
2280 A bayeux-i egyházmegyét adja meg származási helynek. Ezért írtam jobb híján ezt a várost. RI XI/2. 9219 sz.
2281 Uo. 9220 sz.
2282 Uo. 9222 sz.
2283 Uo. 9223 sz. Valamint: BEINHOFF, 255–256.
2284 Ekkor már évjáradékot kap. RI XI/2. 9286 sz.
2285 Uo. 9292 sz.
2286 Uo.
2287 Uo. 9422 sz.
2288 RI XI/2. 9225 sz. Valamint: BEINHOFF, 71.
2289 RI XI/2. 9226 sz. Valamint: BEINHOFF, 70.
2290 RI XI/2. 9228 sz.
2291 Uo. 9234 sz.
2292 Uo. 9235 sz.
2293 Uo. 9236 sz.
2294 Uo. 9247 sz.
2295 Uo. 9252 sz. Valamint: BEINHOFF, 72.
2296 RI XI/2. 9253 sz. Valamint: BEINHOFF, 70.
2297 RI XI/2. 9254 sz.
2298 Uo. 9258 sz.
2299 Uo. 9263 sz.
2300 Uo. 9264 sz.
2301 Uo. 9265 sz.

2302 Uo. 9299 sz.
2303 Uo.
2304 Uo.
2305 Uo.
2306 Uo. 9267 sz.
2307 Uo. 9268 sz. Valamint: BEINHOFF, 70.
2308 RI XI/2. 9272 sz.
2309 Uo. 9273 sz.
2310 Uo. 9274 sz. Valamint: BEINHOFF, 158.
2311 RI XI/2. 9277 sz. Valamint: BEINHOFF, 71
2312 RI XI/2. 9280 sz.
2313 Uo. 9281 sz. Valamint: BEINHOFF, 71.
2314 RI XI/2. 9282 sz. BEINHOFF, 72.
2315 RI XI/2. 9283 sz.
2316 Uo. 9287 sz.
2317 UO. 9284 sz. Valamint: BEINHOFF, 269
2318 RI XI/2. 9284 sz. Valamint: BEINHOFF, 269.
2319 RI XI/2. 9284 sz. Valamint: BEINHOFF, 269.
2320 RI XI/2. 9284 sz. Valamint: BEINHOFF, 269.
2321 RI XI/2. 9290 sz. Valamint: BEINHOFF, 71.
2322 RI XI/2. 9301 sz. Valamint: BEINHOFF, 245.
2323 RI XI/2. 9302 sz. Valamint: BEINHOFF, 72.
2324 RI XI/2. 9305 sz. Valamint: BEINHOFF, 71.
2325 RI XI/2. 9307 sz.
2326 COMMISSIONI, 1397 sz. 1432. 11. 24. Siena. Zsigmond oklevele.
2327 RI XI/2.. 9319 sz.
2328 Uo. 9320 sz.
2329 Uo. 9321 sz.
2330 Uo. 9332 sz.
2331 Uo. 9333 sz.
2332 Uo. 9335 sz.
2333 Uo. 9336 sz.
2334 Uo.. 9337 sz. Valamint: BEINHOFF, 71.
2335 RI XI/2. 9338 sz.
2336 Uo. 9341 sz.
2337 Uo. 9342 sz.
2338 Uo. 9343 sz.
2339 Altmannál (RI XI/2. 9344 sz.) nyomdahiba van. Nem Stefanus, anem Matthias. Ő nem más, mint Gatalóci Mátyás királyi titkos alkancellár. ÖS. H. II. St. A. Reichsregistraturbuch J. 198 v. Ekkor pécsi prépost is. C TÓTH 2013, 55.
2340 RI XI/2. 9360 sz.
2341 Uo.. 9364 sz. Valamint: BEINHOFF, 72.
2342 RI XI/2. 9365 sz.
2343 A langres-i egyházmegyét adja meg származási helynek.
Ezért írtam jobb híján ezt a várost. Uo. 9371 sz.
2344 Uo. 9376 sz.
2345 Uo. 9378 sz.
2346 Uo. 9380 sz.
2347 Uo. 9388 sz.
2348 Uo. 9392 sz.
2349 Uo. 9398 sz. Valamint: BEINHOFF, 73.
2350 RI XI/2. 9409 sz. Valamint: BEINHOFF, 73.
2351 RI XI/2. 9410 sz. Valamint: BEINHOFF, 73.
2352 RI XI/2. 9411 sz. Valamint: BEINHOFF, 73.
2353 RI XI/2. 9413 sz.
2354 Uo. 9414 sz
2355 Uo. 9415 sz.
2356 Feltehetőleg Valenza. Uo. 9417 sz. Valamint: BEINHOFF, 73.
2357 RI XI/2. 9418 sz. Valamint: BEINHOFF, 73.
2358 Feltehetőleg Valenza. RI XI/2. 9419 sz. Valamint: BEINHOFF, 73
2359 Feltehetőleg Fermo. RI XI/2. 9421 sz. Valamint: BEINHOFF, 72.
2360 Kizárólag a „Romzug" alatt kiadott okleveleknél adom meg a napi dátumot, feltéve, ha egyáltalán ismerem azokat.
2361 BEINHOFF, 245.
2362 Uo.
2363 Uo.
2364 Uo.
2365 Uo.
2366 Uo.
2367 Megkaphatta a címet. GLI ATTI CANCELLERESCHI II, 452 sz. 1431. 10. 12. Cusago. A milánói herceg levele Giacomino da Iseóhoz.
2368 RI XI/2. 9529 sz.
2369 Uo. 9629 sz. Valamint: BEINHOFF, 245.
2370 FECINI, 848. San Gimignano szülötte. BEINHOFF, 242. 245.
2371 FECINI, 848. Valamint: BEINHOFF, 242. 245.
2372 FECINI, 848. Valamint: BEINHOFF, 245.

2373 FECINI, 848. Valamint: BEINHOFF, 245.
2374 Uo. 242. Valamint: RI XI/2. 9679 sz.
2375 Uo. 9677 sz. Valamint: BEINHOFF, 242.
2376 RI XI/2. 9678 sz.
Valamint: BEINHOFF, 242.
2377 RI XI/2. 9687 sz. Tommaso Fecini szerint (hibásan) erre Ferrarában került sor. FECINI, 848.
2378 RI XI/2. 9688 sz. Tommaso Fecini szerint (hibásan) erre Ferrarában került sor. FECINI, 848.
2379 RI XI/2. 9689 sz. Tommaso Fecini szerint (hibásan) erre Ferrarában került sor. FECINI, 848.
2380 ASF. Diploma imperiali. 1434. 11. 01. Zsigmond oklevelele. A RI XI/2. kötetében nincsen meg az irat. Az eredetit eddig nem találtam meg. A kiadás helyét nem ismerjük. Erre Pozsonyban kerülhetett sor.
ENGEL–C. TÓTH, 129.
2381 RI XI/2. 11196 sz.
Valamint: BEINHOFF, 245.
2382 MNL. OL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 275578 sz.
2383 Uo. Diplomatikai Levéltár, 59176 sz.
2384 Uo. 38521 sz.
2385 Uo. 43986 sz.
2386 Uo. 12593 sz.
2387 Uo. 44010 sz.
2388 Uo. 13000 sz.
2389 Uo. 12678 sz.
2390 Uo. 12684 sz.
2391 Uo. 12696 sz.
2392 Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 250969 sz.
2393 Uo. 278003 sz.
2394 Uo. 279602 sz.
2395 Uo. 231148 sz.
2396 Uo. Diplomatikai Levéltár, 34065 sz.
2397 Uo. 12717 sz.
2398 Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 262600 sz.
2399 Uo. Diplomatikai Levéltár, 12767 sz.
2400 Uo. 12871 sz
2401 A szövegben az *„Alamaniam altam et bassam”* kifejezést olvashatjuk.
2402 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 12882 sz. Kiadása: Documenta Bathoriana I. 39 sz.
2403 MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 12895 sz.
2404 Uo. 13073 sz. Feltehetőleg Zala megyei Sandról lehet szó.
2405 Uo. 33414 sz.
2406 Uo. 44167 sz.
2407 Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 211033 sz.
2408 Uo. Diplomatikai Levéltár, 13118 sz.
2409 Uo. 13151 sz.
2410 Uo. 65906 sz.
2411 Uo. 13160 sz.
2412 Uo. 102973 sz.
2413 Uo. 13163 sz.
2414 Uo. 71799 sz.
2415 Uo. 72902 sz.
2416 A szövegben az *„Alamaniam altam et Bassam”* kifejczést olvashatjuk.
2417 Konkrétan ezt nem írják le,az általános fogalmazásban csak Zsigmondra utalnak, de a prépost is ott lehetett.
2418 Konkrétan ezt nem írják le, ellenben az általános megfogalmazásból (A konstanzi zsinathoz kapcsolódó utazások) sejthető.
2419 Konkrétan ezt nem írják le, ellenben az általános megfogalmazásból (A konstanzi zsinathoz kapcsolódó utazások) sejthető.
2420 Konkrétan ezt nem írják le, ellenben az általános megfogalmazásból (A konstanzi zsinathoz kapcsolódó utazások) sejthető.
2421 Konkrétan ezt nem írják le, ellenben az általános megfogalmazásból sejthető.
2422 Ő nem más, mint Táplánszentmiklósi Nagy László, de 1434-től gutori az előneve. ENGEL II, 172. Valamint: MNL. OL. Diplomatikai Levéltár, 59255 sz.
2423 Uo. 13355 sz.
2424 Uo. 13402 sz.
2425 Uo. 13410 sz.
2426 Uo.
2427 Uo. 13170 sz.
2428 Uo. 63233 sz.
2429 Esetében Kizárólag a Zsigmondnak tett szolgálatokat sorolom fel. Uo. 14604 sz.

Tartalom

A képek forrása

1. Zsigmond király portréja. Ismeretlen közép európai mester alkotása, 1420-as évek.
© Kunsthistorisches Museum. Kunstkammer. Wien;
2. Zsigmond király Konstanzban az 1415-os Laetare (húsvét előtti harmadik) vasárnapi körmenetben arany rózsával a kezében. Ulrich Richental művét követő krónika a konstanzi zsinatról. Részlet, 1464 körül.
© The New York Public Library. Astor Lennox and Tilden Foundation. Spencer Collection. New York;
4. Zsigmond király bevonulása Siena városába. Eberhard Windecke emlékiratának bécsi példánya. Felső-Rajna-vidék, 1433 körül.
© Österreichische Nationalbibliotek. Wien;
7. Bohóc. A bécsi udvari kártya német színű lapjai. Felső-Rajna-vidéki vagy osztrák, 1455 körül.
© Kunsthistorisches Museum. Kunstkammer, Wien;
8. Íjász, udvarhölgy, szakácsmester és kancellár. A bécsi udvari kártya magyar színű lapjai. Felső-Rajna-vidéki vagy osztrák, 1455 körül.
© Kunsthistorisches Museum. Kunstkammer. Wien;
9. Zsigmond király címeres levele Szlopnai Péternek. 1432. október 18. Siena
© Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest;
10. Mészárszék. Tacuinum santitatis bécsi példánya, 1370–1400 körül.
© Österreichische Nationalbibliotek. Wien;
16. Pápa- és császár-rotulus. Rajna-Majna-vidék (Frankfurt), 1431 és 1433 között.
© Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Handschriftenabteilung; Berlin;
27. Amputáció. Hans von Gertsdorff: Feldtbüch der Wundtartzeny. Strassburg, 1517.
© Semmelweis Orvostörténeti Múzeum. Budapest;
28. Szakácsmester. A bécsi udvari kártya francia színű lapjai. Felső-Rajna-vidéki vagy osztrák, 1455 körül.
© Kunsthistorisches Museum. Kunstkammer. Wien;
31. Oswald von Wolkenstein költő és diplomata portréja, 1432 körül.
© Universitäts- und Landesbibliothek Tirol, Insbruck;
32. Zsigmond bevonulása Sienába. „A két szerelmes történeté"-nek kéziratos változata, 1460-1470 körül.
© The J. Paul Getty Museum, Los Angeles;
36. Ismeretlen művész rajza Zsigmondról 1432 körül,
© Archivio di Stato di Siena, Concistoro, Siena.